

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

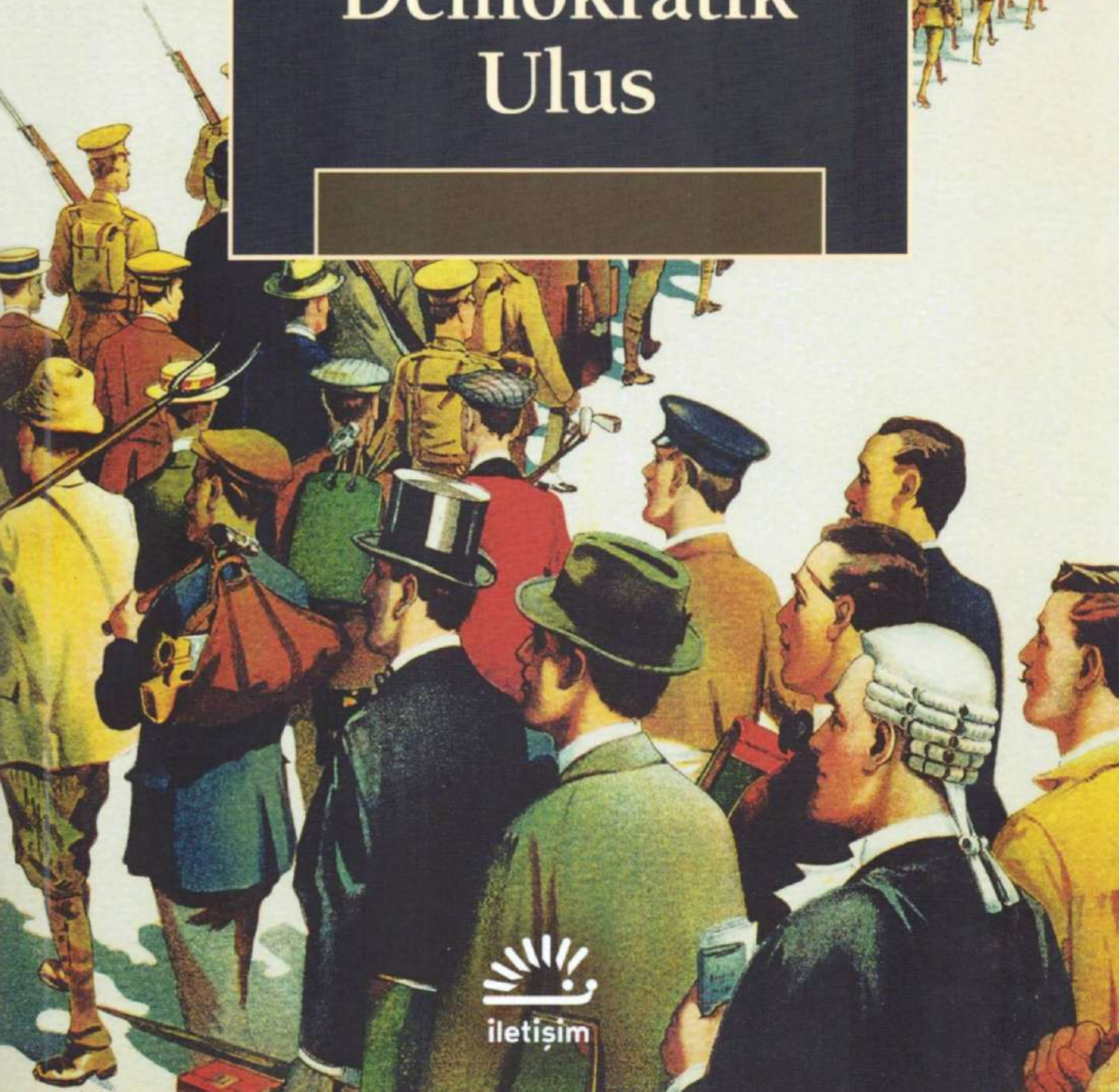
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

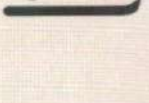
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Yener Orkunoğlu

Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus

YENER ORKUNOĞLU • MARKSİZM, MİLLİYETÇİLİK VE DEMOKRATİK ULUS

YENER ORKUNOĞLU
Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus

YENER ORKUNOĞLU 1953'te Kars'ta doğdu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Matematik Bölümü'nü bitirdi. 1977 yılında siyasi sebeplerden dolayı yurtdışına çıkmak durumunda kaldı ve Almanya'ya yerleşti. Darmstadt Üniversitesi Ekonomi-Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nde okuduktan sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen aynı üniversitede çalışmakta olan Orkunoglu, birçok gazete, dergi ve internet sitesinde siyasal ve toplumsal içerikli yazılar yazıyor. Orkunoglu'nun *Bilim ve Gelecek*, *Hayat ve Sanat*, *Dönüşüm*, *Müdahale*, *İnsancıl* gibi dergilerde uzun araştırma yazıları yayımlandı. Yurtdışında günlük gazete olarak yayımlanan *Yeni Özgür Politika*'da köşe yazıları yazdı. Çalışmalarının merkezini felsefe, sosyoloji, ekonomi politik içerikli yazılar oluşturuyor. Son dönemde Hegel felsefesi ve Marksist felsefe konusunda araştırmalar yürütmektedir. *Nietzsche ve Post-modernizmin Gerçek Yüzü* (Ceylan Yayınları, 2007) ve *Marksizm ve Güncellik* (Etik Yayınları, 2010) başlıklı iki kitabı olan Orkanoglu, aynı zamanda Hans Heinz Holz'un *Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği* (Yordam, 2010) kitabının da çevirmenidir.

İletişim Yayınları 2624 • Araştırma-Inceleme Dizisi 431

ISBN-13: 978-975-05-2425-7

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Birleşik Krallık hükümeti tarafından hazırlanan

Birinci Dünya Savaşı posterinden detay, 1915

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

YENER ORKUNOĞLU

Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus

iletisim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

*Abilerim
Cemil ve Temel Orkunoğlu'na
ve ablam
Aynur Öğünçkaya'ya...*

**"Milliyetçilik; ekonomik ve ahlâki çöküntüye götüren,
insanlığı birbirine yabancılaştıran bir yoldur."**

İÇİNDEKİLER

Önsöz	15
GİRİŞ	17
Okuyucu için not	21
BİRİNCİ BÖLÜM	
MİLLET VE MİLLİYET	23
Milletin çeşitli tanımları	25
Milletlerin oluşumu konusunda farklı teoriler	27
Sübjektif, objektif, radikal-sübjektif, düalist tanımlar	28
Milliyetçilik ideolojisi	29
<i>Devlet ve ulusun özdeşleşmesi olarak milliyetçilik</i>	30
<i>Milliyetçiliğin felsefi ve antropolojik tezleri</i>	31
<i>Milliyet ilkesi (Nationalitätsprinzip)</i>	33
<i>Politik açıdan etkin güç, fakat felsefi açıdan zayıf milliyetçilik</i>	35
<i>Milliyetçi ideolojinin Almanya'da doğmasının nedenleri</i>	38
<i>Etnisitenin ve ulusal kimliğin politikleşmesi olarak milliyetçilik</i>	41
Milliyetçi ve kozmopolit metodoloji	42
<i>Metodolojik milliyetçilik</i>	43
<i>Ekonomik milliyetçilik</i>	46
<i>Kozmopolit sosyoloji</i>	49

İNGİLİZ, FRANSIZ AYDINLANMASI'NDA VE ALMAN ROMANTİZMİ'NDE ULUS SORUNU	53
İngiliz Aydınlanması'nda ulus sorunu	53
Fransız Aydınlanması'nda ulus meselesi	56
Emmanuel Joseph Sieyès	61
Üçüncü tabaka bütün bir millettir	62
Siyasal topluluk olarak ulusun inşası	62
Ernest Renan: Ulus yeni bir olgudur	63
Avrupa halklarının birbiriyle kaynaşması	64
Millet nedir?	66
İrk, dil, din ulusun temeli olamaz	67
Ulus manevi bir prensiptir	69
Alman Romantizmi'nde ulus anlayışı	70
Alman Romantizmi ve Aydınlanma karşıtlığı	72
Herder ve Fichte'de ulus kavramı	73
Alman entelektüelleri ve milliyetçilik	77
Alman Romantizmi'nde anti-hümanizm ve Batı düşmanlığı	79
Politik milliyetçiliğe geçiş	81
1848: Dönüm noktası	83
Alman entelektüelleri, devlet ve savaş	86
Oswald Spengler, Batının Çöküşü ve Prusya sosyalizmi	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARX-ENGELS VE ULUSAL SORUN	91
İlk gençlik yazılarında ulusal sorun	93
Engels ve 1848-1849 dönemi ulusal sorun politikası	97
Çek, Güney Slavları ve Ukrayna sorunu	98
Devrimci ve karşı-devrimci uluslar	104
Engels'in ulus konusunda yanılgılarının kökenleri	105
Engels ve Bakunin polemikliği	110
Ulus konusunda Engels'e yönelik eleştiriler	117
Polonya, İrlanda ve Hindistan sorunu	121
Sonuç	128

AVUSTURYA VE ALMAN MARKSİZMİNDE

ULUS SORUNU	133
Avusturya Marksizmi	133
<i>Karl Renner</i>	136
<i>Otto Bauer ve ulus sorunu</i>	139
<i>Ulus</i>	140
Ulusal karakter nedir?	141
Üç türlü yaklaşımın eleştirisi.....	142
Ulusal karakter nasıl oluşur?.....	143
Üç tip ulusal kültür topluluğu	144
Ulus kavramı	148
Ulusal bilinç, ulusal değerler ve ulusal politika.....	149
İki tür ulusal politika	151
<i>Ulus-devlet ve milliyet</i>	152
Ulusal devlet.....	153
Milliyet ilkesi.....	154
<i>Milliyetler devleti (nationalitätenstaat)</i>	155
Alman devleti olarak Avusturya İmparatorluğu	155
“Tarihsiz halklar”ın uyanışı.....	157
Modern kapitalizm ve ulusal nefret.....	159
Devlet ve ulusal mücadeleler.....	160
İşçi sınıfı ve ulusal mücadele.....	163
<i>Ulusal özerklik</i>	165
Teritoryal ilke.....	165
Bireysellik ilkesi.....	167
Yahudilerin ulusal özerkliği?	168
<i>Otto Bauer’e yönelik eleştiriler</i>	168
Çözülmenin ilk dönemi ve enternasyonal çalışmanın sarsılması (1901-1907).....	172
Sendikalarda bölünme dalgaları (1905-1907).....	173
Çözülmenin ikinci dönemi (1907-1912).....	174
“Küçük” enternasyonalin sonu	178
Alman Marksizmi, Kautsky ve ulusal sorun	179
<i>Milliyet ve enternasyonallik</i>	184
<i>Ulusal kavramı</i>	185
<i>Ulus-devlet</i>	187
<i>Çok-milliyetli devlet</i>	190
<i>Avusturya’nın geleceği</i>	191
<i>Demokrasi ve ulus sorunu</i>	196
<i>Kautsky’e yönelik eleştiriler</i>	198

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOL RADİKALLER	199
Josef Strasser ve ulusal sorun	199
<i>Dil sorunu</i>	203
<i>Ulusal karakter ve ulusal duygu</i>	205
<i>Ulusal özerklik</i>	208
<i>Milliyetçiliğe karşı savaşım ve enternasyonalizm</i>	211
Rosa Luxemburg ve ulus sorunu	213
<i>Polonya sorunu</i>	214
<i>Ulusların kendi kaderini belirleme hakkı</i>	219
<i>Ulus-devlet ve proletarya ilişkisi</i>	225
<i>Federasyon, merkezileşme ve partikülarizm</i>	227
<i>Merkezileşme ve özerklik</i>	229
<i>Milliyet ve özerklik</i>	233
<i>Rosa Luxemburg'a yönelik eleştiriler</i>	234
<i>Rus devrimi ve Rosa Luxemburg'un Bolşeviklere eleştirisi</i>	239

ALTINCI BÖLÜM

BOLŞEVİKLER VE ULUS SORUNU	243
Lenin ve ulusal sorun	243
1903-1913 dönemi	243
1913-1917 dönemi	244
1917-1923 dönemi	244
Birinci dönem	245
<i>Lenin federal örgütlenmeye karşı</i>	246
<i>Ulusal sorun birincil sorun olabilir</i>	248
<i>Bölgesel özerklik</i>	249
İkinci dönem	250
<i>Demokrasinin bir parçası olarak ulusal sorun</i>	251
<i>Liberalizmin demokrasiden ayrılması</i>	252
<i>"Ulusal kültür" ve ulusal-kültürel özerklik</i>	253
<i>Merkeziyetçilik ve üç tip özerklik</i>	256
<i>Emperyalist ekonomizm</i>	257
Üçüncü dönem	259
<i>Sosyalist devrim ve ulusal kurtuluş hareketleri</i>	260
<i>Lenin-Buharin tartışması: Lenin'in yenilgisi mi?</i>	261
<i>Lenin-Roy tartışması</i>	264
<i>Lenin'e yönelik eleştiriler</i>	265

Stalin ve ulusal sorun	267
<i>Rusya'da ulusal sorun</i>	269
<i>Ekim Devrimi ve ulusal sorun</i>	270
<i>Sovyet Cumhuriyetleri'nin birleşmesi</i>	271
<i>Büyük Rus şovenizmi ve Sovyet Devleti</i>	273
<i>Stalin'e yönelik diğer eleştiriler</i>	276

YEDİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİ	281
Ernest Gellner'in milliyetçilik teorisi	281
<i>Milliyetçilik nedir?</i>	282
<i>Farklı toplumlar ve kültür-iktidar ilişkisi</i>	283
<i>Sanayi toplumunda kültür-iktidar ilişkisi</i>	283
<i>Milliyetçiliğin kökleri: Devlet ve kültür/dil ilişkisi</i>	284
<i>Milliyetçiliğin geleceği</i>	284
<i>Gellner'e yönelik eleştiriler</i>	285
Eric Hobsbawm'ın milliyetçilik teorisi	286
<i>Yeni bir olgu olarak millet</i>	288
<i>Halkçı proto-milliyetçilik</i>	291
<i>Yukarıdan milliyetçilik</i>	293
<i>Milliyetçiliğin dönüşümü ve biçim değiştirmesi (1870-1918)</i>	295
<i>Zirveye ulaşan milliyetçilik (1918-1950)</i>	298
<i>20. yüzyılın sonunda milliyetçilik</i>	299
<i>Hobsbawm'a yönelik eleştiriler</i>	301

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SOL HAREKETİ, KÜRT MESELESİ VE ÖCALAN	303
Türkiye sol hareketi ve Kürtler	305
<i>Hikmet Kıvılcımlı ve Kemalizm</i>	306
<i>Hikmet Kıvılcımlı, Ermeni ve Kürt meselesi</i>	308
<i>Kıvılcımlı'ya yönelik eleştiriler</i>	314
<i>Millet gerçeği ve Mihri Belli</i>	315
<i>Mahir Çayan, Deniz Gezmiş ve İbrahim Kaypakkaya</i>	321
<i>TİP ve TKP</i>	325
Kürt hareketi ve strateji değişikliği	326
<i>Öcalan ve yöntemi</i>	328
<i>Öcalan ve ulus-devletin reddi</i>	329
<i>Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Ulus</i>	332
<i>Öcalan'a yönelik eleştiriler</i>	336

DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK ULUS	343
Demokratik ulus kavramının tarihçesi	350
Ulus konusunda Kopernik Devrimi	353
Demokratik ulus	355
 SONUÇ	 363
 <i>KAYNAKÇA</i>	 367
<i>DİZİN</i>	375

Önsöz

Biz sosyalistler, milliyetçiliğin ve dinin gücünü
hafife almakla hata yaptık.

– FIDEL CASTRO

Milliyetçiliğin insanlığın özgürlük mücadelesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğu bilinen bir gerçek ve bu gerçek her geçen gün daha da açığa çıkıyor. Bilinemeyen olgu, felsefi açıdan zayıf olan milliyetçiliğin, etkin bir politik bir güç haline nasıl ve neden geldiğidir. Elinizdeki kitap son iki yüz elli yılda millet ve milliyetçilik üzerine ünlü düşünürlerin dile getirdiği görüşlerin kısa bir tarihini özetliyor. 19. yüzyılda milliyetçiliğin gerçek bir analizinin yapılamamasının ve ihmal edilmesinin nedenlerini araştırıyor, milliyetçiliğin dayandığı ilkeleri gözler önüne sererek, milliyetçiliğin gücünü kırarak önemli bir tezi, *Demokratik Ulus* tezini ileri sürüyor.

Günümüzde yaygın olan millet ve milliyetçilik anlayışının esas olarak Alman Romantik düşünürleri tarafından ortaya atıldığını ortaya koyuyor. Millet ve milliyetçilik konusunda yaygın olan bakış açılarını sorgulayarak değiştirmek bu kitabın temel iddialarından biridir. Bu çalışma, milliyetçilikten kurtulmak için milletin/ulusun yeniden tanımlanması gerektiğini savunuyor.

Modern çağın dini olan milliyetçiliğin güçlü olması ve ona karşı ideolojik mücadelenin yavaşlığı, cesaretimizi kırmamalıdır. Milliyetçi ideolojiye karşı mücadeleye girişenler, en küçük başarılarından memnun olmalı, uzun sürecek olan bu mücadelede hem kararlı hem sabırlı olmayı öğrenmelidirler. Kötümser ve iyimser olmak için nedenler vardır. Kötü gelişmeleri görmezden gelmeyen, aydınlatıcı fikir ve eylemlerin değiştirici gücüne inanan iyimser tutum, daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Hiçbir kitap, sadece tek bir kişinin eseri değildir; Türkiye, Irak ve Suriye’de Kürt hareketinin mücadelesi, kadınların eşitsizliğe karşı duruşu, Alevi

hareketinin canlanması, özellikle genç neslin Gezi-Taksim direnişisi olmasaydı bu kitap yazılamayacaktı. Bu kitabın yazılmasında Avrupa Marksizmine sızan milliyetçiliğin politik gücünü anlama merakı da önemli rol oynamıştır. Milliyetçiliği aşmanın yolu, onun gelişim dinamiğini anlamaktan geçer.

Tutarlı demokrasi olmadan, mevcut sistemin çeşitli baskılarına maruz kalan sınıfları, toplumsal tabakaları bir araya getirmek mümkün değildir. Belli bir teoriye dayanmayan pratik ve eylem nasıl tek-yanlı ise, eyleme ve pratiğe yol göstermeyen bir teori de o ölçüde yetersizdir. Elinizdeki kitabın yazarı, moda haline gelen post-modern ideolojilere taviz vermeden, Marksist teoriyi çıkış noktası olarak alıyor.

Türkiye'deki Kürt sorununun çözümü, ulus-devlet anlayışının aşılmasını gerektirir. Bu nedenle kitabın "Demokratik Ulus" başlıklı son bölümünde, ulus-devlet anlayışının aşılması konusunda tezler ileri sürülüyor, ulusun yeni bir tanımı yapılıyor. Ayrıca demokrasi konusunda yaygın olan yanılsamalara dikkat çekiliyor. Milliyetçiliğin gücünü kırmanın ne ölçüde başarıldığını değerlendirecek olan okurlardır.

* * *

Teşekkür borcumu ifade etmek isterim: A. Kadir Konuk ve Mehmet Akkaya, bütün kitabı okudular, düzeltileri ve önerileriyle katkıda bulundular. A. Kadir Konuk kitabı neredeyse ezberledi. Haluk Gerger'in iyi ve kapsamlı bir çalışma yapıldığı şeklindeki değerlendirmesini de belirtme gereği duyuyorum. İki kişiyi daha anmam gerekir. Nursen Kaya Han'a verdiği emek nedeniyle teşekkür borçluyum. Hayat arkadaşım ve sevgilim Regina Orth'un manevi desteği ve kütüphanede geçirdiğim zamanları anlayışla karşılaması en büyük moral kaynağımdı. Ona sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Klişe haline gelmiş bir olguya dikkat çekmem gerekiyor: Çalışmadaki tüm eksiklikler ve hatalar bana aittir.

YENER ORKUNOĞLU

Darmstadt

GİRİŞ

Günümüzde milliyetçiliğin büyük bir sorun oluşturduğu, geçmişte gerçek bir analizin yapılamadığı görüşü genel kabul görmektedir. Milliyetçiliğin, –teorik açıdan olmasa bile siyasal açıdan– enternasyonalizmi (sınıflığı/sınıf anlayışını) yendiği, yaşanan olaylar tarafından doğrulanmış görünüyor. Gerçekten de üç büyük tarihsel olay; II. Enternasyonal’in çöküşü (1914), III. Enternasyonal’in lağvedilmesi (1943) ve Sovyetler Birliği’nin dağılması (1989) milliyetçi ideolojinin toplumda çok derin kökleri olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Enternasyonalizmin zayıflaması ve eski sosyalist ülkelerde milliyetçiliğin güçlenmesi, bir yandan milliyetçilik düşüncesinin politik gücünü açığa çıkarmış, öte yandan Marksizmin en zayıf yanının “ulus” sorunu olduğunu gözler önüne sermiştir. I. Emperyalist Paylaşım Savaşı’nın patlak vermesi, bir ölçüde proletaryanın uluslararası dayanışmasının burjuva milliyetçiliği karşısında zayıf kalmasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Özellikle Avrupa’da örgütlü işçi sınıfının büyük bir kısmı burjuva milliyetçiliğinin girdabına kapılmış, “anavatanı” savunma bahanesiyle enternasyonalizme sırt çevirmiştir. Avrupa’da hemen hemen bütün sosyalist partilerin ve sendikaların yöneticileri I. Emperyalist Savaş sırasında, “anavatanı savunma” maskesi altında sınıf savaşımını terk ederek burjuvaziyle işbirliği yapmışlardır.

III. Enternasyonal’in lağvedilmesi de milliyetçi düşüncenin değişik biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Bolşevizm’in tarihi üzerine kitap yazan Arthur Rosenberg’e göre *Tek Ülkede Sosyalizm* görüşü enternasyonalizmi aşındırırken, farkında olmasa da milliyetçiliğe yol açmıştır. Bu görüşün

sonucu olarak Ekim Devrimi'nden sonra "Sovyet Rusya'sı 1921'den sonra sürekli ilerlerken, Komünist Enternasyonal'de aynı dönemde sürekli olarak gerilemiştir".¹ İkinci Dünya Savaşı sırasında Enternasyonal marşın kaldırılıp, yerine milli marşın getirilmesi, millet düşüncesinin yeniden doğmasının ve Sovyet Rusya'sında milliyetçiliğin güçlenmesinin bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

Rosenberg'e göre Bolşevikler, Rusya'nın toplumsal geriliğini aşma çabasında, gerçekte Rus Çarı Büyük Petro'nun nasihatini yerine getirmeyi bir görev olarak gördüler. Rosenberg açısından Stalin, enternasyonalist bir perspektiften değil, Rusya'yı geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlayan milliyetçi bir bakış açısından hareket etmiştir. Stalin, Rusya'nın geri kalmışlığına karşı mücadeleyi birinci hedef olarak saptarken, aynı hedefi gütmüş olan Rus Çarı Büyük Petro'ya gönderme yapmaktan çekinmemiştir. Örneğin Stalin, 1928 yılında Parti Merkez Komitesi'nde yaptığı konuşmada, Rusya'nın geri kalmışlığının ne aristokrasi ne de burjuvazi tarafından kaldırılabilmesine dikkat çekerek şunu söylüyor: "Ülkemizin asırlık geri kalmışlığı, sadece başarılı sosyalist inşa temelinde tasfiye edilebilir."²

İtalyan komünist düşünür Luciano Canfora'ya göre de, Stalin döneminde mevcut koşullar altında komünizm ve enternasyonalist fikirler "milliyetçi transformasyona uğratılmış", bir başka deyişle milliyetçi bir yoruma tabi tutulmuştur. Canfora, Stalin konusunda şunu söylüyor: Stalin'e göre Rusya'da devrimin ilk görevi devrimi dışarıya yaymak değil, tersine Rusya'da, içerideki yüzyıllardır süren geri kalmışlığı aşmaktır.³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da, özellikle Balkanlar'da milliyetçiliğin gelişmesi, önemli sorular ve sorunlar ortaya çıkarmıştır ve çıkarmaktadır. Dolayısıyla milletçiliğin, önemli bir ideolojik ve politik güç haline gelmesinin kökleri araştırılmadan ve milliyetçilik aşılmadan sosyalizm mücadelesinde ilerlemek mümkün görünmüyor. Sovyetler Birliği'nin dağılması, iki olguyu gözler önüne sermektedir: Bir yanda, Marksizm siyasal alanda yenilgiye uğrarken, diğer yanda onun teorik gücünü açığa çıkarmak için daha elverişli koşullar oluşmaktadır. Çünkü Marksizm, bir yanda resmî dogmatik engellerden kurtulmuştur; diğer yanda küreselleşen bir dünyada dar milliyetçi yaklaşımların çözüm olmadığı her geçen gün daha açık hale gelmektedir.

İşçi sınıfı enternasyonalizmi neden milliyetçi ideoloji karşısında tutunamamıştı? Geleceği olmadığı sanılan milliyetçilik neden en etkin ideolojilerden biri haline gelmişti? Enternasyonalizmin çöküşünün kökleri nereye da-

1 Arthur Rosenberg, *Geschichte des Bolschewismus*, s. 254.

2 Stalin, *Gesamt Werke 11 (Bütün Eserleri 11)*, s. 132.

3 Luciano Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie*, s. 347.

yanmaktadır? Milliyetçiliğin hâlâ en güçlü ideolojilerden biri olduğu kabul edilirse, bu ideoloji karşısında proleter enternasyonalizmi neden başarısız olmuştur? Marx ve Engels, ulus sorununda neden teorik bir yaklaşım geliştirmediler? Milliyetçiliğin evrensel bir ideoloji haline gelebileceği neden öngörülemedi?

İtalyan sosyolog, ekonomist, elitizmin teorisyonu olan ve burjuvaziye akıl hocalığı yapan Vilfredo Pareto (1848-1923), “burjuva sınıfının Marx’ı” olarak görülmektedir. Pareto açısından, o dönem güçlü olan sosyalizmi çökertmenin en etkin yolu, milliyetçi duyguları sosyalistler arasında yaymaktır; sosyalistlere milli duyguları bulaştırmanın en iyi yöntemi ise ülkeyi diğer uluslara karşı savaşa sokmaktır. Çünkü savaş, milli duyguları canlandıran en etkili araçtır. Pareto’ya göre akıllı burjuvazi, sosyalistleri kullanmayı bilen, özellikle sosyalistlerin savaştan yana tavır almalarını sağlamayı başaran burjuvazidir. Pareto, bir dünya savaşının sosyalistleri en az yarım yüzyıl geriye iteceği öngörüsünde bulunmuştur.⁴

İtalyan düşünür Losurdo’ya göre, I. Emperyalist Paylaşım Savaşı’ndan önce Alman Marksistlerini etkileyen düşünür Pareto’dur. Gerçekten de savaş sırasında Almanya’da ve öteki Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının partileri milliyetçilik ideolojisine kapıldılar. Pareto’ya göre “bütün ülkelerin işçileri birleşin” sloganı yerini “bütün ülkelerin işçileri birbirinizi öldürün” söylemine bıraktı.⁵

Milliyetçi yazar Oswald Spengler ise, Alman Sosyal Demokrasisi’nin savaş bütçesini onaylaması nedeniyle II. Enternasyonal’in, 4 Ağustos 1914’te, bir gün içinde çöktüğünü vurguluyor. Emperyalist Savaşı desteklemek, bir yandan II. Enternasyonal’in, dolayısıyla Avrupa’da örgütlü işçi sınıfı hareketinin çöküşüne yol açarken, diğer yandan özellikle Avrupa’da Marksizmin ve işçi sınıfı hareketinin derin krizine sebep olmuş, işçi sınıfı hareketini bölmüştü. Losurdo’ya bakılırsa Alman işçi sınıfı hareketi Hegel felsefesinden uzaklaşıp Kant felsefesine yaklaştıkça, burjuva topluma entegre olmuş ve gidecek sınıf bilincini yitirmiştir.

* * *

Elinizdeki kitapta, millet ve milliyetçiliğin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktıkları konusunda ileri sürülen görüş ve teorilerin bir bilançosu çıkarılıyor. Böyle bir bilanço hem geçmişteki, hem de en son teori ve görüşleri ele almayı gerektiriyor. Bu nedenle bu çalışma, ulus konusundaki görüşleri ele alan bir yolculuğa çıkıyor. Fransız Aydınlanmacılardan başlayıp Türkiye’deki Kürt sorununa kadar geliyor. Alman Romantiklerinin, Marx-Engels’in, II. Enter-

4 Domenico Losurdo, *Der Marxismus Antonio Gramscis*, s. 148.

5 Pareto’dan aktaran Losurdo, *A.g.e.*, s. 17.

nasyonal'in teorisyenlerinden Kautsky ve Otto Bauer'in, ayrıca Rosa Luxemburg, Joseph Strasser, Lenin ve Stalin'in ulus konusundaki görüşlerini ele alırken, 1980 sonrası milliyetçilik konusunda öne çıkan Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi düşünürlerin görüşlerinin izini sürüyor.

Kitabın amaçlarından biri, bazı dönemlerde feodalizme karşı ilerici rol üstlenmiş olan Fransa'daki devrimci ulus anlayışının ve ulusçuluğun, Alman Romantizmi döneminde gerici bir ulusçuluğa dönüştüğünü ortaya koymaktır. İkinci Bölüm'de ayrıntılı bir biçimde gösterileceği gibi, Alman Romantizmi ve Almanya'da milliyetçilik, *Aydınlanma'nın evrensel, hümanist, akılcı ilkelerine tepki ve karşıtlık olarak doğmuş*, insanlığın ortak noktalarını görmezden gelmiştir. Alman Romantizminin öz olarak Fransız Aydınlanması'nın *akılcılığına* ve İngiliz Aydınlanmasının *bireyciliğine* karşı bir hareket olarak doğduğu da gösteriliyor.

Kitabın bir başka amacı, benliğimize işleyen ve modern bir din haline gelen ve yeni biçimlere bürünen millet ve milliyetçilik üzerine yeniden düşünmeye teşvik etmek; ulus-üstü yeni bir "aidiyet" duygusu yaratarak milliyetçiliğin girdabından kurtulmanın mümkün olduğunu göstermektir. "İşçilerin vatanı yeryüzüdür" ilkesi, emekçiler üzerinde milliyetçi ideolojinin etkisini kırarak prensip olarak önemini koruyor. *Ezen ülkelerdeki milliyetçi "aidiyet" duygusu*, insanlığın diğer kesimlerinin acıları, sorunları karşısında ilgisizliğe götürüyor.

Bir amaç da, milliyetçiliğin ilkelerini açığa çıkarmak ve bu ilkeleri sorgulamaktır. Milliyetçiliğin özü, ulus ve devletin özdeşleşmesidir. Ulus-devletin özü, bu özdeşleşmedir. Milliyetçilikten kurtulmak, ulus ve devletin özdeşleşmesini sorgulamak ve bu özdeşleşmeyi aşmak demektir. Ulus ve devlet özdeşleşmesi, insanlığa büyük acılar getirmiştir.

Kitabın en özgün tezi, *Demokratik Ulus* anlayışıdır. *Demokratik Ulus* düşüncesi öncelikle, demokrasi ve ulus kavramları konusundaki yaygın anlayışların aşılmasını gerektiriyor. Örneğin demokrasiyi "çoğunluk rejimi" olarak gören anlayış eleştirilirken, neden dünyada demokrasinin var olmadığı açıklanıyor. Yaygın ulus anlayışı ve milliyetçiliğin felsefi ve antropolojik ilkeleri açıklanırken, neden sosyalistlerin farkında olmadan milliyetçi fikirleri savundukları gösteriliyor.

Dünya Marksist hareketi, milliyetçiliğin felsefi ve antropolojik ilkelerini yeterince bilince çıkarmadığı ve burjuvazinin ulus anlayışından farklı olan kendine özgü bir ulus anlayışı geliştiremediği için milliyetçiliğin gücünü kıramamıştır. Millet ve demokrasi anlayışı konusunda *sosyalist aydınlanmaya* ihtiyaç vardır. Elinizdeki kitap milliyetçiliğin gücünü kırmaya yönelik bir sosyalist aydınlanma denemesidir.

Okuyucu için not

Bu çalışmada daha çok Almanca kaynaklardan yararlandım. Kitabın sonunda verdiğim kaynakların, özellikle Marx-Engels ve Lenin'in makalelerinin büyük bir kısmı Türkçeye çevrilmemiştir. Bu nedenle bu kaynaklardan yararlanmak isteyen okurlar için makalelerin hangi ciltte olduğunu belirtme gereği duydum. Marx-Engels'in bütün eserlerinin PDF-formatına şu internet sitelerinden ulaşmak mümkün. <https://marx-wirklich-studieren.net/marx-engels-werke-als-pdf-zum-download/>. Veya http://www.red-channel.de/Ordner_Lit/Literatur_Theorie.htm.

Dipnotlarında kitap isimleri italik, makalelerin başlığı ise tırnak içinde verilmiştir.

MİLLET VE MİLLİYET

Milliyetçi ilke ne özgürlük ne de refah getirir, tam tersine her ikisini, ulusu devletin ölçüsü ve biçimsel ilkesi haline getiren düşünceye kurban eder. Milliyetçilik ekonomik ve ahlâki çöküntüye götüren yoldur.

– ACTON

Yukarıdaki başlık, millet ve milliyet arasında ayırım yapmayan birçok okuyucuya tuhaf gelebilir. Elinizdeki kitapta *millet* sözcüğü ulus anlamında kullanılırken, *milliyet* sözcüğü bir devletteki ulusal topluluklar anlamında kullanılıyor. Almanca literatürde milliyet (*Nationalität*) ve millet (*Nation*) sözcükleri arasında ayırım yapılıyor. *Nationalität* sözcüğü iki anlamda Türkçeye çevrilebilir: Milliyet veya milli-topluluk (ulusal-topluluk). Peki, milliyet ve millet arasında nasıl bir fark var? Bu ayırımı iki örnekle açıklamaya çalışalım. İsviçre’de dört resmî dil ve dört *milliyet* vardır, ama İsviçre *tek millet* tir. ABD’nin resmî dili yoktur ama ABD birçok milliyetten oluşan *tek bir* millettir.

“Millet” nedir, “milliyetçilik”¹ nedir, nasıl ve neden ortaya çıkmıştır soruları geçmişte sosyal bilimciler ve politikacılar arasında çok sık tartışılan konulardı. Bu sorular bugün de hâlâ sosyal bilimcileri, politikacıları yakından ilgilendiriyor. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yeniden alevlenen milliyetçilik nedeniyle, ulus, ulusçuluk ve ırkçılık tartışması yeni bir ivme kazanmıştır.

Günümüzde liberal ve hatta bazı milliyetçi düşünürler de ulusun tarih-üstü bir gerçeklik değil, *tarihsel bir olgu* olarak kapitalizmle birlikte ortaya çıktığı gerçeğini kabul ediyorlar. 1980 öncesine kadar ulus teorilerine egemen olan anlayış, esas olarak, Herder ve Fichte gibi Alman düşünürlerin görüşüydü. Herder (dil, kültür) ve Fichte (dil, kültür, soy, etnik köken vb.), ulusu yalnızca objektif kriterlere göre tanımladılar, objektivist bir ulus anlayışını

1 Bu kitapta ulus ve millet, ulusçuluk ve milliyetçilik sözcüklerini aynı anlamda kullanıyorum.

ileri sürdüler. Ortak dil ve kültüre dayanan ulus anlayışı, günümüzde sosyalistler arasında bile yaygındır.

1980’li yıllardan sonra millet ve milliyetçilik konularında somut araştırmalara dayanan zengin bir edebiyat ortaya çıkmıştır.² Ulus ve ulusçuluk üzerine tartışmalar ve araştırmalar özellikle 1980’li yıllardan sonra bir dönüm noktası yaşamıştır. Benedict Anderson, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi düşünürler, ulus konusunda yeni teorileri gündeme getirdiler. Örneğin Ernest Gellner, milliyetçiliği yaratan milletler değil, tersine *milletleri yaratan milliyetçiliktir*³ görüşünü ortaya attı. Benzer görüş Benedict Anderson ve İngiliz Marksist tarihçi Eric Hobsbawm tarafından da ileri sürüldü. Anderson, “ulus, tasavvur edilmiş siyasal bir topluluktur”⁴ veya “ulus hayal edilmiş cemaattir”⁵ diyor. Anderson’a göre ulus, sosyal sınıflar gibi ontolojik bir istikrara sahip değildir; bu anlamda objektif bir olguya dayanmadığı için hayalidir. Çünkü ulusların üyeleri, kendi yurttaşlarının büyük bir kısmıyla hiçbir zaman yüz yüze tanışma olanağı bulamazlar.⁶

“Millet yaratma” fikirleri geçmişte de dile getirilmiştir. Örneğin İtalya’nın birliğini sağlayan İtalya Krallığı’nın ilk parlamentosunda, İtalyan politikacısı olan Massimo d’Azeglio’nün (1798-1866) “İtalya’yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız”⁷ biçimindeki ünlü deyişinin millet ve milliyetçilik konusunda yeni araştırmalara yol gösterdiği kesindir. Ernest Gellner’in ileri sürdüğü, “uluslar hayal edilen siyasal bir topluluktur” ve “uluslar devlet ve milliyetçiler tarafından yaratılmıştır” şeklindeki görüşleri, birçok insanın, özellikle milleti ezeli bir varlık gibi gören milliyetçiler üzerinde sarsıcı bir etki yaratmıştır.

Milletlerin ezeli ve evrensel olmadığı tezi yeterince açıktır. Fakat milletleri, sipariş üzerine icat edilen yapay topluluklar saymamız da yanlış olur. Eski araştırmaların çoğu, ulusların doğal ve değişmez topluluklar olduğundan hareket ediyordu. Milliyetçiler, milletlerin geçmişte hep var olan ve gelecekte de sürekli var olacak topluluklar olduğunu ileri sürüyorlardı. Mil-

2 Milliyetçilik üzerine binlerce kitap vardır. Bu satırların yazarı, milliyetçiliğin doğuşunu ve gelişimini, bütün ayrıntılarıyla açıklama iddiasında değildir.

3 Ernest Gellner (1995), *Nationalismus und Moderne*, s. 87.

4 Benedict Anderson (1998), *Die Erfindung der Nationen*, s. 14. (Die Nation ist eine vorgestellte politische Gemeinschaft) (Almanca *Vorstellung* sözcüğü, esas olarak tasavvur veya hayali anlamına gelmektedir. Ben, tasavvur sözcüğünü tercih ettim. Anderson’un *Imagined Communities* adlı kitabı Metis Yayınları tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın başlığı, *Hayali Cemaatlar* olarak adlandırılmıştır.

5 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatlar*, s. 20.

6 Milliyetçilik ve Alman milliyetçiliği üzerine binlerce kitap vardır. Bu satırların yazarı, Alman milliyetçiliğinin doğuşunu ve gelişimini, Nasyonal Sosyalizme dönüşümünü, bütünüyle açıklamaya iddiasında değildir.

7 Massimo d’Azeglio’dan aktaran Eric J. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 58.

let (Ulus) konusunda eski ve yeni teorilerin iyi ve kötü yanlarını karşılaştıran Hans-Ulrich Wehler⁸ (1931-2014) şunu ileri sürüyor: Eski teoriler, ulusu doğal ve kalıcı bir fenomen olarak algılarken, millet ve milliyetçiliğin toplumsal temellerini daha iyi açıklıyorlardı. Yeni teoriler ise, ulusu ve ulusçuluğu doğal ve kalıcı görüngü olarak gören eski teorilerin eksikliğini ortaya koyarken milliyetçiliğin çeşitliliğini sergilemeyi başarmışlardır. Ulusal hareketler, doğası gereği, sosyal, politik ve program açısından sabit-değişmez değil, sürekli değişebilme özelliklerine sahiptirler.

Milletin çeşitli tanımları

Millet (ulus) sözcüğü, esas olarak birbirinden farklı üç anlamda kullanılmıştı ve kullanılıyor. Birincisi, Antik ve Ortaçağ'da kullanılan anlamdır. Millet sözcüğü, o çağlarda, bazı belgelerde, “doğum yeri” anlamına gelmektedir. Ulus (*Nation*) sözcüğü, Latince “natio” sözcüğünden türetilmiştir. *Natio* sözcüğü, Latince birkaç anlama gelir. İlk anlamı, “bir insanın doğduğu yer, kasaba ya da toprak” veya “bir senyörün ya da devletin bir bölgesi, eyaleti ya da ilçesi” demek.⁹ *Natio* sözcüğü, *aşiret*, kabile anlamına geldiği gibi, toplumsal bir sınıfa, bir gruba ait olma anlamında da kullanılmıştır. Bir yazara göre Roma tarihçisi Cicero, *Natio* kavramı altında belli bir toplumsal grubu, aristokratları anlamıştır.¹⁰ İkinci anlamda ulus, bir devletin sınırları içinde –tanrının ilkelerine göre değil, kendi yaptıkları yasalara göre yaşayan– topluluk demektir. Böylesi bir ulus tanımında, dile, kültüre, etnik kökene gönderme yoktur. Üçüncü ve bugün yaygın olan ulus tanımı ise, dile, kültüre, etnik kökene dayandığı için *gerici* olarak değerlendirilen tanımdır.

Ulus sorununa “sübjektif” ve “objektif” açıdan yaklaşan ve farklı terimlerle aynı içeriği anlatmaya çalışan birçok teori ortaya atılmıştır. Örneğin Dar-

8 Wehler, tarihçi Theodor Schieder'in öğrencisidir. Bir nesil tarihçi yetiştiren Theodor Schieder'in daha sonradan Nazi rejimiyle işbirliği yaptığı açığa çıkmıştır. Önce eski Doğu Almanya'da 1964 yılındaki bir doktora çalışmasında, Schieder'in özellikle Polonya halkına karşı saldırgan bir politikayı desteklediği ileri sürülür. Ne var ki, bu iddia ciddiye alınmaz. Üniversite öğrencileri Schieder'i protesto ederler. Daha sonra 1988 yılında İngiliz tarihçisi Michael Burleigh, *Germany Turns Eastward* başlıklı kitabında Schieder'in devlet arşivinde, Polonya halkına karşı saldırgan olan bir nüfus planlamasında çalıştığını saptar. İngiliz tarihçisinin kitabı, *Frankfurter Allgemeine* gazetesi tarafından eleştirilir (bu kitap Almancaya da çevrilmez). Daha sonradan Angelika Ebbinghaus ve Karl Heinz Roth (Roth, Schieder'in torunudur) suçlamaları haklı gösteren önemli belgeleri yayımlarlar. Theodor Schieder, Historisch Kolleg adı altında bir vakıf kurar ve 1980'den 1984'e kadar vakfı yönetir. Nazi geçmişi açığa çıktıktan sonra vakıf, Theodor Schieder'in adını anmayarak onur üyeliğini geri alır. Peter Schöttler, <http://hsozkult.gescheichte.hu-berlin.de/rezensionen/type=rezbuecher&id=21182&view=pdf>.

9 Eric Hobsbawm (1998), *Nationen und Nationalismus*, s. 26; ayrıca Eric Hobsbawm (1995), *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 31.

10 Hagen Schulze (1994), *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, s. 112.

rio Azzelini'ye göre ulus konusunda yaygın olan iki yaklaşım vardır. Birinci yaklaşım, Fransız Devrimi süreci içinde oluşan Jakoben ulus anlayışına dayanır. “Jakobenizm anlayışına göre,” diyor Azzelini, “ulus, politik olarak yaratılması gereken bir topluluktur”.¹¹ Dolayısıyla ulus, önceden verili olan bir toplum değil, ulusçuluk ideolojisinin yardımıyla yaratılan bir topluluktur. İkinci anlayış ise, Alman düşünürleri Herder ve Fichte'nin görüşlerine dayanan anlayıştır. Bu anlayışa göre, ulus önceden var olan bir gerçekliktir; sadece açığa çıkarılması ve keşfedilmesi gerekir.¹²

İsviçre'de bir üniversitede tarih profesörü olarak çalışan Jakob Tanner ise benzer düşünceyi farklı terimlerle izah ediyor. Ulus, ya *demos*'a dayanır ya da *ethnos*'a dayanır. *Demos*, halk demektir. Halk ise eşit haklara sahip yurttaşlar topluluğu demektir;¹³ ulus, esas olarak devlet tarafından yaratılmıştır. Ulusal kimlik, devlet yurttaşlığıyla belirlenir. Dolayısıyla bir ulusa ait olup olma, der Tanner, bireyin iradesine bırakılmıştır.¹⁴

Ethnos düşüncesine dayanan ulus düşüncesi ise, objektif olarak var olduğu ileri sürülen ölçütlere dayandırılmaktadır. *Ethnos*'a dayalı ulus anlayışı, ortak etnik kökenden, ortak bir kültürden, ortak bir dilden hareket eder. Yurttaşlık bağı değil, etnik köken ulusun temeli olarak algılanır. Tanner'e göre bu iki ulus anlayışı birbirini dışlamaz, bazı uluslarda her iki kategori –*demos* ve *ethnos*– aynı anda gündeme gelebilir. Ona göre örneğin, İsviçre örneğinde, “ulusal kimlik”, bir yanda *demos*'a (politik bakımdan eşit haklara sahip bireylerin iradesini yansıtan anlayışa); öte yanda *ethnos*'a (farklı ulusal toplulukların etnik bir kökene dayandığı görüşüne) dayanmaktadır. Tanner'e bakılırsa, modern ırkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm, özellikle *ethnos*'a dayanan ulus anlayışı aracılığıyla yayılmaktadır. Bir bakıma şöyle de özetlenebilir: Millet ve milliyetçiliği tartışırken düşünürlerin bir kısmı (İngiliz ve Fransız ekolü) bunları icat olarak ele almaktadır. Buna sübjektivist bakış demek uygun görünüyor. Bir kısım entelektüel ve teorisyen (Alman ekolü) ise millet ve milliyetçiliği önceden verili olan, ama keşfedilmesi gereken bir gerçeklik olarak değerlendirmektedir. Bu anlayışa da objektivist değerlendirme denilebilir.

11 Darrio Azzelini, “Nation: Begriffsklärung und Darstellung verschiedener Analyseansätze” (2011), <http://www.azzellini.net/en/node/2199> veya <http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/20997>.

12 Fransız düşünürlerinden farklı olarak Alman düşünürlerinin büyük çoğunluğu *halk* (*volk*) ve *ulus* (*nation*) kavramını aynı anlamda kullanmaktadırlar. Örneğin Voltaire, “Geist der Nationen” sözcüklerini kullanırken, Alman düşünürleri (Herder, Fichte, Hegel) “Volksgeist” sözcüklerini kullanırlar. Bu düşünürlerin görüşleri İkinci Bölüm'de açıklanmaktadır. Alman düşünürleri, *halk* (*das Volk*) ve *ulus* (*die Nation*) kavramlarını aynı anlamda kullanmaktadır. Marx ve Engels de bu iki sözcüğü ayırmadan birbirinin yerine geçecek şekilde kullanmışlardır.

13 Jakob Tanner, “Nationale Identität und Kollektives Gedächtnis”, s. 21.

14 Jakob Tanner, *a.g.e.*, s. 30.

Milletlerin oluşumu konusunda farklı teoriler

Milletlerin (ulusların) oluşumu konusunda günümüzde birçok görüş ve çeşitli teoriler vardır. 1907 yılında yazdığı *Weltbürgertum and Nationalstaat* (Dünya Vatandaşlığı ve Ulus-Devlet) başlıklı eseriyle 20. yüzyılda milliyetçi tarihyazımının yeni bir aşamasını başlatan milliyetçi Alman tarihçi Friedrich Meinecke ise, ulusları, *devlet-ulusları* ve *kültür-ulusları* olmak üzere ikiye ayırıyor. Ona göre bazı uluslar, devlet aracılığıyla ulus-devlet yaratmıştır ki bunlar devlet-ulusu olarak adlandırılır; bazı uluslar ise belli bir kültür yarattıktan sonra ulus-devlet haline gelmiştir. Meinecke, hem Aydınlanmanın akılcılığının, hem de Romantizmin görüşlerinin güçlü bir ulus-devlet kurmak için yetersiz olduklarını ileri sürerek her iki düşünce akımını reddetmiştir. Ne var ki, Meinecke, yıllar sonra milliyetçiliğin ve otoriter devlet düşüncesinin, Almanya'nın felaketine yol açtığını "kabul" etmek zorunda kalmıştır.

Friedrich Meinecke, *devlet-ulusları* ve *kültür-uluslarını* derinleştiremediği için Prag doğumlu olan filozof ve tarihçi Hans Kohn (1897-1971) tarafından eleştirilmiştir.¹⁵ Üstelik Meinecke'nin şeması 1918 yılından sonra Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra doğan milliyetçilikleri açıklamakta yetersiz kalır.

Ulusların tarihi ile ilgili araştırma ve ulusların oluşumunu kategorize etmeye çalışan çabalar özellikle Hitler'in yükselmesinden sonra devam etti. Hans Kohn, 1944 yılında yayınlanan *Die Idee des Nationalismus* başlıklı kitabıyla çığır açmıştır. Kohn, milletlerin oluşumu ve milliyetçiliğin biçimlerini yeniden ele alarak iki tip milliyetçilik olduğu görüşünü gündeme getirdi: Birincisi, aydınlanmaya dayanan, bireyin onayını alan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki *özel-politik* milliyetçilik; ikincisi, otoriter, aydınlanma ve akıl karşıtı olan, etnik, ırkçı anlayışlara dayanan Orta ve Doğu Avrupa'daki *nesnel-kültürel* milliyetçilik. Ne var ki, Kohn'un ulusçuluk tiplemesi de, Meinecke'nin dayandığı iki tip ulus ve ulusçuluk anlayışını aşamadı.¹⁶ Bu nedenle ulusların oluşum süreci konusunda çeşitli görüşler gündeme gelmektedir.

Çek tarihçisi Miroslav Hroch ise devlet özlemi duyan milli hareketleri inceler. Avrupa'daki küçük çaplı milli hareketler hakkında çığır açıcı, karşılaştırmalı incelemeler yapmıştır. Geçmiş araştırmalarda dikkate alınmayan konulara dikkat çekerek, iki önemli saptamada bulunur: Birincisi, "milli bilinç" bir ülkenin toplumsal *grupları* ve *yörelere* içinde eşitsiz bir biçimde gelişmektedir; ikincisi, milli hareketler genel olarak üç aşamadan geçmektedir:

15 Hans Kohn, "Nationalismus", *Jude* dergisi, Jahr 1921-1922 Heft 11, s. 674-686.

16 Hans-Ulrich Wehler (2001), *Nationalismus - Geschichte, Formen, Folgen*, s. 51.

- A. *Kültürel hareket aşaması*. (Dilsel, kültürel, edebî ve folklorik içeriğe sahip olan aşama)
- B. *Politikleşmiş elit grup aşaması*. (“Millet fikrini” savunan öncülerin ve militanların ortaya çıkması ve millet fikrini programla yaymaya çalışmaları)
- C. *Kitle hareketi aşaması*. (Millet fikrinin kitlelerin desteğini aldığı ve politikleştiği bir aşama)¹⁷

Miroslav Hroch’un bu görüşleri genel kabul görmüştür. Hobsbawm’a göre ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçiş, belirleyici andır.¹⁸ Dieter Langewiesche adlı yazar da, “üç aşamalı bütünleşme sürecinden” bahseder: İlk sosyo-kültürel, sonra ekonomik ve en sonunda politik olarak işleyen süreç, ulusal hareketlerin geçirdiği aşamalardır.¹⁹

Horaca B. Davis’e bakılırsa uluslar üç biçimde oluşur.²⁰ Birincisi; uluslar, var olan devletlerin dönüşümü sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya gibi devletler evrimleşerek uluslaşmışlardır. Kraliçe Elizabeth dönemindeki İngiltere’yi ulus olarak adlandırmayı yanlış bulan Davis’e göre Napolyon savaşlarının peşinden Avrupa’da uluslar olgunlaşmış biçimleriyle gündeme gelmişlerdir. İkincisi; ulusların yabancı baskısına karşı mücadeleyle oluşmasıdır. Sömürge ülkelerin Avrupa sömürgeciliğine karşı mücadeleleri, daha önce ulusal bilince sahip olmayan birçok sömürge ülkeyi ulusa dönüştürmüştür. Davis, Polonya’nın uluslaşmasını bu tarz uluslaşmaya benzetmektedir. Ona göre 1792 yılında Rusya, Prusya ve Avusturya arasında üçe bölünen Polonya, 1919 yılında tanınmış bir devlet olarak ortaya çıktı. Uluslaşmanın üçüncü biçimi; önce kültürel birliğin kazanılması ve kültürel birliğin siyasal ifade kazanması sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Uluslaşmanın bu biçimine örnek, Almanya ve İtalya’dır.

Sübjektif, objektif, radikal-sübjektif, düalist tanımlar

1980’li yıllardan sonra millet ve milliyetçilik konusunda yapılan araştırmalarda *sübjektif*, *objektif*, *radikal-sübjektif*, *düalist* tanımlar yapılmıştır. Sübjektif ulusçuluğun da *kolektif* ve *bireysel* biçimlerinden bahsedilmektedir. Ulu- su *kolektif* bir siyasal topluluk olarak gören *sübjektif* ulus anlayışı esas olarak Fransız düşünürleri Abbé Sieyès (1748-1836) ve Ernest Renan (1823-1892) tarafından dile getirilmiştir. Macarların Tocqueville’i olarak adlandı-

17 Eric J. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 23. Türkçe, *Millet ve Milliyetçilik*, s. 26-27.

18 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 23.

19 Dieter Langewiesche, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*, s. 207.

20 Horaca B. Davis (1991), *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 17.

rılan ve 1867’de kültür bakanı olarak çalışan József Eötvös (1813-1871) ise, belirli bir devlet içinde *her bireyin* istediği ulusal kimliği seçme özgürlüğüne sahip olmasını önermiştir. Avusturya Marksistleri Karl Renner ve Otto Bauer’in ulus konusundaki bazı düşünceleri de sübjektif ulusçuluğun bireysel biçimleri olarak değerlendirilmektedir.

Objektif kriterlere göre ulus tanımlaması Alman Romantik dönemine kadar geri gider. Alman düşünürleri (Herder, Fichte, Arndt) ulusu objektif ölçütlere göre tanımlamaya çalışmışlardır. Dil, kültür, gelenek, soy, etnik köken, ırk ve benzeri unsurları objektif kriterler olarak ele almışlardır. Objektif ölçütlere göre ulus tanımlanması bazı Marksistlerde de (Kautsky, Stalin) görülüyor.

Özellikle 1980’li yıllardan sonra ortaya atılan *radikal-sübjektif* ulus anlayışlarına göre, “ulus hayal edilmiş veya kurgulanmış bir topluluktur”. Bu düşünce, Benedict Anderson, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Almanya’da da Reier Lepsius, dile, kültüre, soya, etnik temele dayanan ulus anlayışlarının dayanıksız olduğunu savunmaktadır.

Sübjektif ve objektif anlayışların sentezini yapmaya çalışan *düalist* anlayış, Galler’in öğrencisi Antony D. Smith tarafından ortaya atılmıştır. Ulusu “bir icat”, “hayali bir kurgu” gibi gören radikal sübjektif-kurgusal görüşleri eleştiren Smith, bir tarafta ulusun iradi bir topluluk olduğunu kabul ediyor, ancak bu kriterin kendi başına yetmediğini, ulusun aynı zamanda “etnik bir kökene” dayandığını ileri sürüyor. Smith, ulusu, modern öncesi etnik bağlar ile modern burjuva unsurların bir kombinasyonu olarak görüyor.

Milliyetçilik ideolojisi

Milliyetçi²¹ ideolojinin temelleri esas olarak 19. yüzyılda atıldı. 19. yüzyılda genel olarak üç eğilim vardı: *Milliyetçilik*, *Liberalizm* ve *Sosyalizm*. Milliyetçi ideolojinin teorik temelleri Alman düşünürleri (Arndt, Fichte vb.) tarafından atılmıştır. Aydınlanmanın hem akılcılığına hem kozmopolitizmine karşı olan Alman Romantik döneminin düşünürleri açısından ulusal birlik ideali, bireyin özgürlüğünden ve insanlığın çıkarlarından daha önemliydi. 19. yüzyılda milliyetçiliğin en hararetli savunucularından biri ise, İtalyan politikacısı Mazzini (1805-1872) idi. Giambattista Vico (1668-1744) ve Herder (1744-1802) gibi düşünürlerden etkilenmiş olan Mazzini iki temel düşünceyi ifade ediyordu. Birincisi, birey ve insanlık arasında aracı olan olgu, ulustur. İkincisi, “her ulus bir devlete sahip olmalı”, ulus ve devlet birbiriyle çakışmalı. Bir başka deyişle, devlet, bir ulus tarafından ele geçirilmelidir.

21 Milliyetçiliğin çeşitli biçimleri için bkz. Peter Alter, *Nationalismus*.

Devlet ve ulusun özdeşleşmesi olarak milliyetçilik

Milliyetçilik, bir yandan ulus ve devletin özdeşleşmesini, öte yandan her devletin tek bir dile sahip olması gerektiğini savunur. Milliyetçilik araştırmasının duayenlerinden biri olan Hans Kohn'a göre milliyetçilik, ulusları birbirinden derin bir şekilde ayırır, hatta dışlar. Ulusların birbirine kayıtsız ve ilgisiz kalmasına yol açar; güvensizliğine, dahası çeşitli uluslar arasında kin ve nefrete götürür. Ernest Gellner'den çok önce Hans Kohn, milliyetçiliğin dayandığı temel ilkeyi saptamıştır: Milliyetçilik, "ulus ile devletin özdeşleşmesidir".²²

Milliyetçilik konusu Kohn'dan sonra Elie Kedourie, Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm gibi düşünürler tarafından yeniden araştırılmıştır.²³ Kohn, geçmişte insanların yüreğini kuşatan milliyetçiliğin günümüzde değiştiğini vurgulayarak, 20. yüzyıl koşullarında milliyetçiliğin, teknolojik ve ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan uluslar arasındaki işbirliğini ve ulusların birbirine bağımlılık ilişkilerini ilerletmediğini, tam tersine böylesi bir işbirliğine köstek olduğunu vurguluyor. Hans açısından milliyetçilik, insanlığı "derinlemesine bölen bir kuvvettir".²⁴ Milliyetçi düşüncenin temellerinin Alman Romantik dönemde ortaya atıldığı görüşünü savunan Kohn'a göre, milliyetçilik, Aydınlanma'ya ve Batı hümanizmine karşı ileri sürülmüştür. Alman milliyetçiliğinin Batı'nın düşüncelerine (İngiliz liberalizmine ve Fransız akılcılığına) karşı olduğu başka düşünürler (Berlin, Gellner vb.) tarafından da dile getirilmiştir.

Kohn açısından milliyetçilik, "milleti en üstün değer olarak gören bir görüştür". Eski toplumların sadakat anlayışlarının ve değerlerinin yerine, milleti ve millete sadakati en yüce değer olarak topluma yerleştirme çabasına girerken, ulus-devletin de en yüce merci, en kutsal değer olduğunu bireylere aşıyor; krala bağlılık değil, ulusa, vatana bağlılığı, toplumu ayakta tutacak bağ olarak görüyor. Milleti bir bütünlük olarak gören milliyetçilik, "vatan sevgisi"ni en kutsal değer olarak toplumun ve bireylerin bilincine kazımayla çalışıyor. Hans Kohn'a göre en büyük hata; milleti ve milliyetçiliği mutlak ve önsel bir varlık haline, milliyeti de, politik ve kültürel yaşamın kaynağı haline getirmektir.²⁵

Hans-Ulrich Wehler'e göre milliyetçilik, eşitlik ve eşitsizliğin diyalektikğine dayanıyor. Ona göre milliyetçilik hem birleştirici ve hem de bölücüdür. Bir millet içindeki insanları birleştiriyor ama milletleri birbirinden ayı-

22 Hans Kohn, *Die Idee des Nationalismus*, s. 47.

23 Yedinci Bölüm.

24 Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 94.

25 Hans Kohn, *Die Idee des Nationalismus*, s. 34.

ıyor.²⁶ Wehler, Joseph Roths gibi bir aristokratın romanına gönderme yapıyor. Romanda, “insanlar artık kiliselere gitmiyor; çünkü yeni din ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik, yeni bir dindir” düşüncesi ifade edilmiştir. Wehler, yazar Elias Cannetti’nin “uluslara bir din gibi inanıldığı” görüşüne dikkat çekiyor.²⁷ Wehler’e göre, Alman milliyetçiliği devrimci gelişmelerden değil, esas olarak modernitenin krizinden doğmuştur. Bu kriz, “biz” ve “onlar” ayrımını düşmanlığa kadar götürmüştür.²⁸

Milliyetçiliğin ne olduğu konusunda farklı görüşler dört kategoriye ayrılabilir: 1. Milliyetçilik belli bir dünya görüşüne dayanan kültürel bir sistemdir. 2. Milliyetçilik, bir kimlik arayışıdır. 3. Milliyetçilik, bir siyasal harekettir, halkın politikleştirilmesidir. 4. Milliyetçilik, bir ideolojidir. Bu farklı bakış açılarının, milliyetçilik kuramlarına yansımaları da farklıdır.

Milliyetçiliğin felsefi ve antropolojik tezleri

Tarihçi Kedourie, milliyetçiliğin 19. yüzyılda keşfedildiğini söyleyen ilk tarihçidir. Milliyetçiliğin dayandığı temelleri sorgulayan Elie Kedourie’ye göre Alman filozofu Kant (1724-1804) milliyetçiliğin öncü düşünürüdür.²⁹ Kant’ın “kendi kaderini belirleyen birey” (*bireysel otonom*) düşüncesi “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” söylemine zemin hazırlamıştır. Kant tarafından geliştirilmiş olan otonom birey düşüncesi, politika anlayışını kökünden değiştirmiş, yeni bir politik anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kant’tan sonra politik sorunlar, yeni bir bakış açısıyla, bireyin özgürlüğü açısından yeniden ele alınmıştır. Kant’ın ardılları (Schleiermacher, Fichte) tarafından bu yeni politik anlayış, devlet aracı üzerinde farklı düşünmeye teşvik etmiş ve yeni bir devlet teorisinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bireysel özgürlüğün devlet tarafından sağlanabileceği gibi devleti merkeze koyan ve devlete ulusal kimlik veren teoriler ileri sürülmüştür.

Hans Kohn³⁰ ve Kedourie’ye göre Alman Romantik düşüncesi milliyetçiliğin antropolojik temellerini atmıştır. Çünkü bu düşünce, dili, politikanın gündemine ve hizmetine sokarak, bir ulusu tanımlamak için dilin en önemli ölçüt olduğunu iddia etmiştir. Ortak dile ve kültüre sahip her ulusun, ken-

26 Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus*, s. 31.

27 Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus*, s. 33.

28 Hans-Ulrich Wehler, *Der deutsche Nationalismus*, s. 63. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Germanisztika/111Balk%E1nyi/Horv%E1thPabis/17-Der%20deutsche....pdf>.

29 Kant, Doğu halklarını küçümseyen düşünceler ileri sürmüştür. Kant’a göre Doğu halkları, soyut düşünme yeteneğinde değildir, mimarlık, matematik ve müzik alanında ciddiye alınacak katkıları yoktur. Bkz. Kant, AA XV: Handschriftlicher Nachlaß.

30 Hans Kohn’un görüşleri İkinci Bölüm’de (“Alman Romantizmi’nde Ulus Sorunu”) daha geniş bir şekilde ele alınacak.

di ulus-devletini kurmasını savunmuş; insanlığın ulus-devlet şeklinde örgütlenmesi gerektiğini, çünkü bir ulusun üyelerinin özgürlüğünün ve mutluluğunun ancak kendi ulus-devleti içinde mümkün olacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla milliyetçilik, politik özgürlük ile ulusal bağımsızlığı birbirine bağlamakta, hatta bu ikisini özdeşleştirmektedir. Oysa politik özgürlük ile ulusal bağımsızlık aynı anlama gelmez. Dili temel alan bir ulus-devlet ile insan hak ve özgürlüklerini temel alan anayasal devlet birbirine özdeş olmaz.³¹ Milliyetçi düşüncenin en temel yanılgılarından biri, ulusal bağımsızlığın *otomatik* olarak barışçı, hümanist, özgürlükçü bir devlet ve bireysel özgürlükler getireceği varsayımıdır. Ulusal bağımsızlığın, mutlak özgürlük getireceğine ve harikalar yaratacağına inanılmıştır.

Kedourie'ye göre milliyetçilerin dil ve devlet sorununa yaklaşımları, *milliyetçi bir felsefeden ve antropolojik tezlerden kaynaklanıyor*.³² Milliyetçiliğin felsefi ve antropolojik üç temel tezi şöyle ifade edilebilir: Birincisi; dil, ulus olmanın temel ölçütüdür. İkincisi; dile dayanan bir ulus temelinde bir *devlet öğretisi* gereklidir ki bu öğreti, devlet ile dil/kültür/politika arasında bağlantı kurmalıdır. Üçüncüsü; devlet, bireyden daha önemlidir. Böylece devlet ve birey ilişkisini şekillendiren, bireyi ulus-devlete boyun eğdiren bağlılık empoze edilir. Milliyetçiliğe göre millet ve devlet birbirleri için vardır; devlet “beden”, millet “ruhtur”. Milliyetçilik, esas olarak gerçeklikle ilgilenmez, bireyin iç dünyasına nüfuz etmeyi amaçlar ve insanları gerçek politik sorunlardan uzaklaştırır.³³

Kedourie, milliyetçiliğin dayandığı bu argümanların hiç de inandırıcı ve açıklayıcı olmadığını vurguluyor. *Niçin birçok dili konuşan halklar, tek bir ulus oluşturmazın?* Kimileri, Amerika ve İngiltere milliyetçiliğinden bahsetmektedirler. Kedourie'ye kalırsa, Amerika ve İngiltere milliyetçiliğinden bahsedilemez; çünkü dil, ulusun temelini oluşturmaz, ona göre olsa olsa Amerika ve İngiltere yurtseverliğinden bahsedilebilir. Bu noktada, Kedourie, milliyetçiliğin genellikle yurtseverlik veya yabancı düşmanlığı ile karıştırıldığına dikkat çekiyor. Evet, milliyetçilik, yurtseverliği ve yabancı düşmanlığını kendi amaçları için kullanır ve onları milliyetçi, felsefi ve antropolojik tezlerinin hizmetine sokar.³⁴ Yurtseverlik veya yabancı düşmanlığı, *felsefi ve antropolojik* temelden yoksundur; çünkü dili ve kültürü politikleştirme gibi bir amacı yoktur.

Milliyetçiliğin en etkin argümanlarından biri, yabancı devletler tarafından

31 Bu bakış açısına bir örnek vermek gerekirse, mesela tek dile ve tek kültüre dayanan Türkiye Cumhuriyeti, resmî dili olmayan ABD'den daha mı özgürdür? İnsan hak ve özgürlükleri hangisinde daha fazla gelişmiştir?

32 Elie Kedourie, *Nationalismus*, s. 76.

33 Elie Kedourie, *a.g.e.*, s. 88.

34 Elie Kedourie, *a.g.e.*, s. 76.

yönetilmek yerine kendi milli devleti tarafından yönetilmeyi tercih etmesidir. İtalyan milliyetçisi Mazzini³⁵ tarafından dile getirilen bu argümanın etkileyici olduğunu kabul etmek gerekir. Mazzini'nin görüşleri Asya ve Afrika ülkelerinin entelektüelleri üzerinde etkili olmuştur.

Milliyet ilkesi (Nationalitätsprinzip)

Eski devlet sistemlerinden ulus-devletlere geçiş, esas olarak 19. yüzyılda ortaya atılan Milliyet İlkesine (Nationalitätsprinzip) dayanıyor. Bu ilke esas olarak iki talebi ileri sürmüştür: 1. Her ulus kendi devletine sahip olmalıdır. 2. Her devlet tek bir ulusu kapsamalıdır. Ulus-devlet düşüncesi, milliyetçiliğin bu iki temel düşüncesine dayanıyor. Peki, milliyet ilkesi neden ortaya çıktı? Milliyet ilkesinin taleplerinden anlaşılacağı gibi, yabancı egemenliğine karşı olmak ve ulusal birliği sağlamak düşüncesinden kaynaklanmıştır. 19. yüzyılda gündeme gelen milliyet ilkesinin kaynaklarından biri, özellikle imparatorluklar altında yaşayan, ulusal toplulukların imparatorluktan ayrılma istemlerini dile getirmesidir.

I. Napolyon, Fransız Devrimi'nin ideallerini yaymak için, Avrupa kıtasında bazı feodal devletleri yıkmıştır. Yıkılan devletlerdeki idare aygıtını modernleştirmiş ve daha “ileri” yasalar getirmiştir. Hans Kohn'a bakılırsa Napolyon'un egemenliği, önceki feodal devlete nazaran, *daha fazla özgürlük sağlamıştır*.³⁶ Napolyon'un, Kutsal Roma Alman Ulusları İmparatorluğu'nu yıkması, aristokrat devlet biçimlerine son vererek özgürlükçü anayasa getirmesi, Almanya'da birçok insan tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Fakat Aydınlanma düşüncesine karşı olan Alman Romantik düşünürleri, *baskıcı ama Alman olan devlet, yabancının özgürlükçü yönetiminden daha iyidir* mantığıyla, Alman milliyetçiliğini uyandırmaya çalıştılar; Almanların Fransızlardan üstün olduğu propagandasını yaptılar. Napolyon'a karşı savaş çağrısında bu-

35 Mazzini, Marx tarafından sık sık eleştirilmiştir. Marx, Joseph Weydemer'a gönderdiği 11 Eylül 1851 tarihli mektubunda, Mazzini'nin izlediği politikanın yanlış olduğuna değiniyor. Çünkü Mazzini, sadece şehirleri ve orada yaşayan liberal soyluları ve aydınlanmış yurttaşları dikkate alıyor. Toprak ağaları tarafından sömürülen köylülerin çıkarını görmezlikten geliyor. Oysa İtalya'nın bağımsızlığı ve birliği için, köylülerin desteği gereklidir. Marx, MEW Band 27, s. 579. Marx, daha sonraları Mazzini'yi sert bir şekilde eleştirir. Mazzini'nin Napolyon'a gönderdiği mektup vesilesiyle 1858 yılında yazdığı ve 11 Mayıs 1958'de *New-York Daily Tribune*'de yayımlanan “Mazzini ve Napolyon” başlıklı makalesinde, Mazzini'nin içi-boş, sözü uzatan, mistik ve “biçimsel cumhuriyetçi” olduğunu vurgular. Şöyle yazıyor Marx: “Mazzini, sadece devletin biçimiyle ilgilenmektedir, siyasal üstyapının dayandığı toplumsal örgütlenme konusunda bir bakış açısına sahip değildir.” Mazzini'yi “Kötü Idealist” olarak eleştiren Marx'a göre Mazzini, toplumun ekonomik sorunlarıyla ilgilenmenin kendi saygınlığını düşüreceğine inandığı için, bu sorunlardan uzak durmuştur. Marx, MEW Band 12, s. 420.

36 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 104, Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, 15-§, Das Nationalitätsprinzip.

lunarak, 1813-1815'te Orta Avrupa'da Almanlar, Fransızlara karşı bağımsızlık savaşı yürütürler ve egemen sınıflar bağımsızlıklarını kazanırlar, fakat halk özgürlüklerini kaybeder. Ulusal bağımsızlık düşüncesi, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasıyla pratik önem kazanmaya başlıyor; özellikle de milliyet ilkesinin (*nationalitätsprinzip*) gündeme gelmesinden sonra ulusal bağımsızlık fikri 1830'dan sonra giderek yaygınlaşıyor.

Milliyet ilkesi, İtalyan milliyetçiliğinin öncülerinden biri olan Mazzini tarafından bayrak haline getiriliyor. Mazzini'ye göre, "insanlığın iyiliği için büyük şeyler başarmayı amaçlayan bir halk, günün birinde millet olarak oluşmak zorundadır".³⁷ Halk ile ulusu özdeşleştiren Mazzini,³⁸ "Uluslar, Tanrı tarafından yaratılmıştır, ama kötü olan hükümetler Tanrı'nın iradesine karşı gelmektedir," diyerek milliyetçi devletlerin kurulmasını savunmuştur.

Milliyetçilik ve kozmopolit liberalizm, burjuva düşüncesinin iki biçimidir. Burjuvazi devrimci olduğu dönemlerde kozmopolit liberalizmi savunurken, çeşitli nedenlerle (devletler arasında kapitalist rekabet, işçi sınıfının tarih sahnesine çıkması, akılcı felsefeleri eleştiren irrasyonel felsefelerin yayılması vb.), 1830'lu yıllardan sonra, özellikle de 1871 Paris Komünü'nün yarattığı korku nedeniyle milliyetçiliğe geçiş yapmıştır.

Burjuva liberalizminin gelişme çağı olarak bilinen 1830-1870 yılları arasında, burjuvazi ulus konusundaki eski devrimci düşüncelerinden giderek uzaklaşır. Ulusun oluşumu koşullara bağlanır. İki koşul ileri sürülür: Birincisi; ulus oluşturabilmek için yeterli bir büyüklük gereklidir. Bu ilk koşula bağlı olarak ileri sürülen ikinci koşul da, "yaşama gücüne sahip" olmasıdır. Yaşama gücüne sahip olacak bir ulusun bağımsız olması da savunulur. Yaşama gücüne sahip olmak için, üç ölçüt ileri sürülür. Birinci ölçüt, mevcut veya kısa geçmişte bir devletle tarihsel bağı olması. İkinci ölçüt, ulusal literatüre ve ulusal dile vakıf olan bir entelektüeller zümresi. Üçüncü ölçüt ise, –"Acı ama gerçek," diyor Hobsbawm– fetih yapabilme gücünü ispat etmiş olması.³⁹

Burjuva ideolojisinin perspektifinden bakıldığında millet sorununda iki düşünceyi görüyoruz: Birincisi; millet, 19. yüzyılın ortasındaki insanlığın ulaşmış olduğu doğal evrim aşamasını yansıtır.⁴⁰ Madalyonun öteki yüzü

37 Giuseppe Mazzini, "Über die Einheit Italiens", Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 119.

38 Alman Romantik döneminin düşünürlerinden etkilenen Mazzini, bireyin, halkın, hatta sanatın yalnızca ulus-devlet içinde gelişebileceğini iddia ediyordu. Hans Kohn, Mazzini'nin bir gerçeği görmezlikten geldiğine dikkat çeker; çünkü sanat Ortaçağ'da Rönesans döneminde insanlığın ilham kaynağı olmuştu; o zamanlar ulus ve ulus-devlet yoktu (Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 46).

39 Eric J. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 50-51.

40 Ulusun insan toplumunun tarihsel gelişmesinin bir aşamasını temsil ettiğini, Marx-Engels de savunurlar. Dolayısıyla bu noktada liberalizm ve Marksizm aynı görüştedir. Ne var ki, liberalizm tarihi bu aşamada durdurma çabasıdadır, Marksizm ise, ulus-devletlerin aşılmasını, insanlığın yeni bir aşamasına geçilmesini savunuyor.

olan ikinci düşünce ise şöyle formüle edilebilir: “İlerleme olarak millet”, bir başka deyişle insanlık ancak milletler aracılığıyla ilerleyebilir. Ancak ilerlemenin, büyük birimler aracılığıyla daha kolay olacağı düşüncesinin mantıksal sonucu olarak, küçük milletlerin, büyük milletlere asimile olması normal karşılanıyordu.⁴¹

1870-1918 tarihleri arasında millet anlayışı yeniden bir dönüşüm yaşamıştır. Bir yanda millet olabilmek için önemli ölçüt olan büyüklük ilkesi terk edilir; öte yanda dil ve kültür, milletin en önemli ölçütü haline getirilir. Öyle ki; bu millet anlayışı özellikle Avusturya Marksistlerini derinden etkiler. Milliyetçi ideolojinin ileri sürdüğü dil ve kültür gibi ölçütler, daha sonra hemen hemen bütün Marksistler tarafından da benimsenmiştir.

1918-1950 döneminin millet anlayışı tekrar bir dönüşüm yaşamaktan kurtulamaz. Bu dönüşümün özü ise milli devletlerin giderek küçülmesidir. ABD Devlet Başkanı Wilson yeni ilkeler ileri sürmüştür. Wilsoncu ilkeler, millet tanımını değiştirmiştir; bu ilkeler, devletin, *milliyet* ve dille sınırlandırılmasını savunuyordu. Yani, etnik köken ve dile dayalı, halkları kalın çizgilerle birbirinden ayıran ve *homojen* halktan oluşan küçük devletlere bölünmüş dünya yaratmak. 1918 sonrası esaslı iki değişim oldu: Birincisi, devletler, daha da küçüldüler; ikincisi, devletler içindeki ezilen halklara artık “ezilen azınlıklar” denilmeye başlandı. Wilsoncu ilkelerin mantıksal sonuçları azınlıkların kitle halinde kovulması ya da imha edilmesiydi.

Politik açıdan etkin güç, fakat felsefi açıdan zayıf milliyetçilik

Sosyalizm ve liberalizm akımları büyük düşünürler yetiştirmiş, felsefi olarak temellendirilmiş teoriler geliştirmiştir. Milliyetçilik akımı ise bu iki unsurdan (büyük düşünürler ve felsefi olarak temellendirilmiş teoriler) yoksun olmasına rağmen, çok etkin bir ideoloji haline gelebilmiştir.⁴² En önemli soru şu: Milliyetçilik neden etkin ideoloji haline gelebilmiştir?

Felsefi temelleri açısından zayıf ve yoksul olan milliyetçiliğin politik bir güç olduğu kabul ediliyor. İnsanı şaşırtan olgu, milliyetçiliğin neden hâlâ güçlü olduğudur.⁴³ Milliyetçiliğin, Machiavelli, Hobbes, Hegel, Marx gibi düşünürlerle karşılaştırılabilecek bir teorisyeni yoktur. Wehler’e bakılırsa milliyetçiliğin güçlü olmasının önemli nedenlerinden biri, esnek olması, farklı hükümet ve devlet biçimleriyle ittifak kurabilme yeteneğini göster-

41 Ayrıca Hobsbawm, bu kitabın Yedinci Bölümü.

42 Peter Alter, *Nationalismus*, s. 31.

43 Milliyetçiliği güçlü kılan nedenlerden biri, günlük yaşamda etkin ve yaygın olan düşüncelerdir. Örneğin, değinelim: “Anavatan” ve “vatan sevgisi” ifadelerinin kitleleri etkileyici gücü “insanlık”, “hümanizm”, “evrensellik”, “akılcılık” gibi sözcüklerden daha fazladır. Halk, vatan sevgisini daha kolay kabul etmektedir.

mesi ve koşullara göre kendini uyarlamasıdır. Milliyetçilik, cumhuriyet rejimi, diktatörlükler, otokratik düzen, monarşi ile kolayca anlaşabilmektedir.

Milliyetçilik üzerine yazan İngiliz fikir tarihçisi, liberal düşünür Isaiah Berlin'e bakılırsa, 20. yüzyılda güçlü bir ideoloji haline gelen milliyetçilik ideolojisinin analizi 19. yüzyılda ihmal edilmiştir. Ona göre, 19. yüzyılda milliyetçilik güçlü bir akımdı, fakat milliyetçiliğin giderek zayıflayacağı görüşü egemendi. Oysa milliyetçilik giderek daha da yaygınlaşmıştır. Isaiah Berlin milliyetçi hareketlerin ve milliyetçilik ideolojisinin gelecekte çok güçlü bir ideoloji haline geleceğini ne yazık ki, hiçbir düşünürün tahmin edemediğini belirtiyor. Yine Berlin'e göre, Saint-Simon, teknokratik ve sanayi düzeninin, bilim-sanayi-finans üçlüsünü içeren bir organizasyonu doğuracağını doğru tahmin etmiştir. Fourier, dizginsiz ekonomik rekabete ve kâr amacına dayanan bir sanayinin, insan emeğinin ürünlerini imha ve tahrip edeceğini, bir toplumsal grubun diğer toplumsal grup üzerindeki kontrolünün, köleliğe ve yabancılışmaya götüreceğini öngörmüştür.

Fransız Devrimi sonrası, monarşi ve demokrasi arasındaki mücadelede, demokrasinin galip geleceğini öngören Tocqueville, ayrıca demokrasiyi tehdit eden bazı konularda da tahminlerde bulunmuştu: 1. Demokrasinin iki türlü diktaya yol açtığını/açacağını ileri sürmüştü: a) Sayısal çoğunluğun diktası. b) Çoğunluğun *düşüncelerinin yarattığı dikta*.⁴⁴ 2. Tocqueville, çeşitli biçimlere (aşırı yalnızlaşma, politik yaşama uzak durma) bürünen bireyciliğin, aktif demokrasiye karşı ilgisizliğe yol açacağını, aktif demokratik yaşamı zayıflatacağını, bu ilgisizliğin de aktif demokrasi için bir tehlike oluşturacağını öngörmüştü. Ona göre politik ilgisizlik demokrasinin içini boşaltır. 3. Aşağıdan gelen eşitlik düşüncesinin, demokrasi için tehlike oluşturduğu iddiasını dile getirmişti.⁴⁵

Isaiah Berlin, bazı düşünürlerin de (Heinrich Heine, Karl Marx, Max Weber) gelecek ile ilgili tahminlerinin doğrulandığını belirtir. Heinrich Heine, Hitler faşizmini öngörmüştür. Heine, Fransız ulusuna iletmiş mesajında, tarihsel hatıraları nedeniyle kin bileyen, metafizik ve ahlâki fanatizme saplanan komşusu Alman Devleti tarafından hücumu uğrayacağını, Batı kültürünün bütün anıtlarının Almanlar tarafından yok edileceğini bildirmiş, ideolojik olarak zehirlenmiş Alman barbarların bütün Avrupa'yı çöle çevireceğini ileri sürmüştür.⁴⁶ Heine'ye göre Kant'ın düşüncesini sürdüren "Kantçılar ön

44 Çoğunluğun diktası, yalnızca niceliksel çoğunluğun diktası olarak algılanmamalı. Çoğunluğun genel olarak güncel olan ve yüzeysel gözlemlere dayanan düşüncelerin peşine takıldığı birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Örneğin Hegel, çoğunluğun "sağduyuya" önem verdiğini, felsefi düşüncelerin "sağduyuya" karşı olması gerektiğini vurgular.

45 Eşitlik düşüncesinin demokrasi için tehlike oluşturduğu iddiası, ancak demokrasiyi çarpık anlayan liberal bir görüş tarafından ileri sürülebilir.

46 Isaiah Berlin, *Der Nationalismus*, s. 42-43.

plana çıkacaktır, kılıç ve balta ile Avrupa yaşamını acımasızca alt üst edecektir; korku ve bencillik bilmeyen fanatik silahlı Fichteciler tarih sahnesinde boy gösterecektir”.⁴⁷ Heinrich Heine’nin bu öngörüsü tarih tarafından doğrulanmıştır. Marx’ın sermayenin yoğunlaşacağı ve merkezileşeceği öngörüsü de doğrulanmıştır. Keza Max Weber’in bürokrasinin büyük bir güç haline geleceği tahmini de gerçekleşmiştir.

Isaiah Berlin, hiçbir düşünür tarafından öngörülemeyen bir gelişme ve bir boşluk olduğunu belirtir: Milliyetçi ideolojinin toplumları sarsması. Ne milliyetçi, ne de milliyetçiliğe karşı olan herhangi bir düşünür milliyetçiliğin güçlü bir ideoloji ve politik güç haline geleceğini öngörebilmiştir. Milliyetçilik, önemsiz ve geçici bir olgu olarak görülmüştür. Milliyetçilik duygusunun, baskı sonucu ortaya çıktığı, baskı ortadan kalkınca milliyetçiliğin de ortadan kalkacağı zannedilmişti. Isaiah Berlin’e göre, Marksistler ve diğer radikal sosyalistler de sınıf bilincine önem verdiklerinden ve milliyetçilik düşüncesinin “yanlış bilinç” olduğundan hareket ettiklerinden, onlar da milliyetçiliği analiz edememişlerdir. 20. yüzyılın “Savaşlar, Krizler ve Felaket” yüzyılı olacağını öngören Kautsky bile, Isaiah Berlin’e kalırsa, milliyetçiliğin geleceğini görememiştir. Ancak milliyetçilik konusu büyük düşünürler ve toplum teorisyenleri tarafından neden isabetli olarak analiz edilememiştir? Başka bir deyişle, toplumsal teorilerin milliyetçilik konusunda kör olmasının nedeni nedir?

Isaiah Berlin, ideolojik bakımdan etkin ama tehlikeli olarak gördüğü milliyetçiliğin üç özelliğine dikkat çekiyor. Birincisi, milliyetçilik, insanların belli milletlere ait olduğunu ve bu milletlerin yaşam tarzlarının birbirinden ayrı olduğunu; kan bağı, ırk gibi özellikler nedeniyle, milletlerin birbirleriyle rekabet ettiğini ileri sürüyor. İkincisi, milliyetçilik, bir milletin yaşam biçimini biyolojik bir organizmaya benzetiyor. Bu organizmanın yaşamını sürdürrebilmesi için, organizmanın tüm parçalarının (birey, aile, kurumlar vb.) organizmaya (otoriter kişiliklere, devlete vb.) tabi olması gerektiği sonucunu çıkarıyor. Milliyetçi bakış açısına göre, bu organizmadan kopmak, bir ağaçtan kopan dala benzer; ağaçtan kopan dal kuruma mahkûmdur. Üçüncüsü; milliyetçilik, izlenecek politikanın yalnızca kendi millete, kendi milletin değerlerine hizmet etmesini savunuyor. Milliyetçilik, diğerlerinin kendine düşman olduğunu iddia ederek, düşmanlar yaratıyor. Bu da savaşlara açık kapı bırakıyor.⁴⁸ Kısacası, insanlık ve birey, milliyetçiliğin potasında çürümekten henüz kurtulamamıştır.

47 Heinrich Heine, *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*, s. 184. Ayrıca Elie Kedourie, *Nationalismus*, s. 92.

48 Isaiah Berlin, *Der Nationalismus*, s. 50-55.

Milliyetçi ideolojinin Almanya'da doğmasının nedenleri

Isaiah Berlin, milliyetçiliğin esas olarak Almanya'da doğup oradan tüm dünyaya yayıldığını ileri sürüyor. Peki, neden Almanya'da doğdu milliyetçilik? Milliyetçiliğin Almanya'da gelişmesini inceleyen Isaiah Berlin milliyetçiliğin doğuşunun koşullarını şöyle açıklıyor:

1. Toplumun en bilinçli kesiminin ulusal gururunun incinmesi ve aşağılanma hissi, öfkeye ve ötekisine karşı kendini kabul ettirmeye yol açıyor.⁴⁹ Bir dönem Fransız Aydınlanma filozoflarının görüşleri Almanya'da yayılıyor; Fransız kültürüne özentisi yaşanıyor. Bu duruma karşı Alman kültürünü bilinçli olarak korumak için bir çaba günde geliyor.⁵⁰ İlk "Edebiyatta Yurtseverlik" olarak ortaya çıkan Alman tepkisi, Herder'in kültürün otonom olması gerektiği konusunda görüşleriyle devam ediyor. Örneğin yazar Schulze şöyle diyor: "18. yüzyılın ikinci yarısında Almanca yazarlar, sadece edebiyat pazarı öyle gerektirdiği için değil, aynı zamanda, aydınlanmış burjuva düşüncesinin birliğini kabul ettikleri için ve bilinçli olarak saraylarda egemen olan Fransız kültüründen farkı ortaya koymak amacıyla Almanca yazdılar."⁵¹ Daha sonra Arndt, Jahn, Körner gibi yazarların çabası ve I. Napolyon işgali nedeniyle, milliyetçilik giderek saldırgan bir şovenizme dönüşüyor.⁵² Filozof ve tarihçi Kohn da Fransız ve Batı kültürü karşısında Alman entelektüellerinde ortaya çıkan düşmanlığın, giderek Almanların karakteristik özelliği haline geldiğine dikkat çekiyor.⁵³
2. Toplumun ve entelektüellerinin eziklik hissetmesi, duygularının ve bilinçlerinin yara alması yetmez, aynı zamanda toplumda, potansiyel olarak yeni arayış halinde toplumsal bir sınıfın var olması gerekir. Eski aristokratik ve teokratik düzene karşı olacak bir toplumsal sınıfın varlığı, milliyetçiliğin gelişmesinin önemli bir koşuludur. Bu toplumsal sınıfın varlığı, gururunun incinmesi, kültürel aşağılanma gibi faktörler

49 Isaiah Berlin, *a.g.e.*, s. 58. Benzer düşünceler tarihçi Elie Kedourie tarafından da dile getirilir. *Nationalismus*, s. 61-63.

50 Almanya'da 18. yüzyılın sonuna doğru, eğitilmiş yeni bir toplumsal tabaka (profesörler, yazarlar, sanatçılar, öğretmenler, avukatlar, doktorlar, devlet memurları) ulusal kültürün ve ulusal bilincin yaratılmasında önemli bir rol oynar.

51 Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, s. 146. Tarihçi Hans Kohn'a göre, Alman entelektüellerinin, sanata, tiyatroya önem vermelerinin amacı "kültür davası" değil; Fransızlardan üstün olduklarını göstermektir. Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 52.

52 Isaiah Berlin, *Der Nationalismus*, s. 58.

53 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 29.

ile bir araya geldiğinde, ulusal kültür temelinde milliyetçiliğin gelişmesinin zemini yaratılmış demektir.⁵⁴

3. Yukarıdaki iki koşul yetersizdir. Milliyetçiliğin gelişmesi için başka bir koşul daha gereklidir: Toplumun en hassas üyeleri olan entelektüelleri, ulusun gelişmemiş, oldukça geri kalmış olduğu düşüncesine sahip olmalıdır. Gerilik, aşağılık kompleksi doğurmuştur. Alman entelektüellerinde, dil, etnik köken, gerçek veya tasavvur edilmiş tarih, hisler gibi konularda özgüven duygusu eksiktir. Böylesi eksiklik duygusuna sahip olanlar, bilinçli entelektüel zümreyi oluşturan şairler, romancılar, tarihçiler, filozoflardır. Bunlar yazılı ve sözlü olarak halka yönelerek, ne kadar çok haksızlığa uğradıkları konusunda halkı bilinçlendirmeye çalışıyorlar. Daha sonra estetik ve edebiyat eleştirmenliği konusunda Fransız egemenliğine karşı direniş ve tepki gösteriliyor. Bu entelektüel direniş, Almanya'da toplumsal ve politik güç haline gelen Alman milliyetçiliğinin beslendiği zeminlerden birini oluşturmıştır. Milliyetçilik, düşüncenin ve kültürün özgürce gelişmesini engelleyen Fransız estetiğinin despotik dogmasından kurtulma çabası olarak kendini göstermiştir.⁵⁵
4. Kibirli ve kendini beğenmiş Fransızların estetik egemenliği dışında, ayrıca içerideki zorbalılar da toplum üzerinde egemenlik kurmuştur. Fransızların kültür yaşamındaki egemenliğine rağmen, Fransız Devrimi'nin, evrensellik, eşitlik, özgürlük gibi sloganları Almanya'da kabul görmüştü. Bunun sonucu olarak Tanrı veya prensler tarafından topluma dayatılan yasalara ve otoritelere karşı savaş açılmış, verili koşullar ve yasalar sorgulanmaya başlamıştı. Teolojik, ebedi yasalar reddediliyordu. Baskıcı, cahil ve zevksiz topluma karşı "Sturm und Drang" ("Fırtına ve Coşku") dönemindeki bireysel karşı duruşlar dile getiriliyordu. Büyük bireysel kızgınlık, toplumsal koşullardaki tüm sınırları ve duvarları yıkmak istiyordu. Tüm bu gelişmeler yeni bir insan anlayışının oluşmakta olduğunun belirtisiydi. Kısacası, Fransız düşüncesinin yayılması, özgürlük düşüncelerini beslerken, Fransa kültürüne karşı olmanın da zeminini yaratıyordu. Milliyetçiliğin gelişebilmesi için entelektüellerin ve toplumun duygularının ve bilinçlerinin yara alması yetmez, aynı zamanda yeni bir yaşam, yeni bir insan, yeni bir kolektif yaşam tasavvuru gereklidir. Isaiah Berlin'in yazdıkları şöyle yorumlanabilir: Almanya'daki Romantizm, politik Romantizmdir. Politik Romantizmin özü, kolektif iradenin dile getirilmesidir. Ulusun iradesinin

54 Isaiah Berlin, *a.g.e.*, s. 59.

55 Isaiah Berlin, Fransız kültürünün, Fransız neoklasizminin İngiltere ve İsviçre'de de etkili olduğunu yazar. Ama bu konuyu söz konusu yazısında etraflı ele alamayacağını belirtir.

politikleştirilmiş biçimi ise milliyetçilikten başka bir şey değildir. Bertrand Russell'in dediği gibi, "milliyetçilik, 19. yüzyılın ilkyarısında ... Romantiklerin çoğunun hararetle desteklediği en sert akımdı".⁵⁶

5. Alman düşünürleri, Fransız materyalizminin sığ, yüzeysel olduğunu ve faydacılık zihniyetine dayandığını vurguluyor; sığ materyalizme karşı, Alman düşünsel geleneğinin daha derin ve daha poetik olduğunu ileri sürüyorlardı. İnsan hayatının, insan iradesinin yalnızca matematiğe dayanan rasyonel metotlarla kavranamayacak kadar karmaşık olduğunu söylüyorlardı. Duyguların ve bilincin yaralanmasını aşmak için, toplumsal sorunlara yeni bir açıdan yaklaşan tarihsel-felsefi bir görüş geliştirmeye çalışıyorlardı. "İlk gerçek milliyetçiler, Almanlar, yaralı kültürel gururu, yaraları kapatan ve içsel direnme odağı yaratan felsefi-tarihsel bir vizyonla birleştirmek için iyi örnek teşkil ederler."⁵⁷ Önce iyi eğitilmiş, Fransızlardan nefret eden memnuniyetsiz bir kesim ve sonra I. Napolyon'un ordusunun baskısı ve işgali sırasında geniş halk kesimlerinin yaşadığı yıkım, daha sonra ise öğrencilerde vahşi şovenizm biçimine bürünen ve kitap yakmalara kadar varan milliyetçi duyguların kabarması, Alman milliyetçiliğinin gelişim aşamalarıdır.

Isaiah Berlin'in düşüncelerinden şu sonucu çıkarmak mümkün: Alman milliyetçiliği, etnik kökeni, dili, kültürü, kolektif hafızayı *politikleştirmiştir*. Bir başka açıdan söylemek gerekirse etnik köken politikada rol oynamaya ve etkin olmaya başlar, yani *politika etnikleştirilmiştir*. Böylece gerici bir ulus anlayışının temelleri atılmıştır. Isaiah Berlin, bu tip milliyetçiliğin, Goethe ve Hegel gibi daha olgun ve sakin düşünürleri rahatsız ettiğini vurgulamadan geri kalmıyor. Almanya'da doğan milliyetçiliğin, daha sonra İtalya, Polonya ve Rusya'yı ve sonunda Balkan ve Baltık ülkelerini, İrlanda'yı ve üçüncü Fransız Cumhuriyeti'ni ve diğer ülkeleri etkilediğini söylüyor.⁵⁸

Yeni bir ulus-devlet ve toplum anlayışı, çok-uluslu "yaşlı" büyük imparatorlukların entelektüellerini de etkilemiştir. Bu entelektüeller, "Genç Almanya", "Genç İtalya",⁵⁹ "Yeni Rusya", "Genç Polonya", "Genç/Jön Türkler" gibi sloganlarla ortaya çıkmışlardır. Buna rağmen ne liberal düşünürler ne de sosyalist düşünürler saldırgan bir milliyetçiliğin gelişeceğini öngörebilmişlerdir, diyor Isaiah Berlin. Hatta –kaynak göstermeden– milliyetçi-

56 Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi III*, s. 14.

57 Isaiah Berlin, *a.g.e.*, s. 64.

58 Isaiah Berlin, *a.g.e.*, s. 65.

59 "Genç İtalya" milliyetçi hareketini savunan ve Mazzini hareketini temsil eden bir delegasyon, milliyetçilerin toplantıya katılımına karşı olan Marx'ın itirazlarına rağmen, I. Enternasyonal'in bir toplantısına davet edilir.

liği tarihsel olarak gerici gören Marksistlerin bile ulusal sınırların bütünüyle kaldırılmasından yana olmadıklarını iddia ediyor. Var olan toplumsal teoriler, toplumsal gerçekliği kavrama çabasında yetersiz kalmışlardır. Mevcut teorilerin milliyetçiliğin güçleneceğini görememelerinin nedeni, Fransız Aydınlanma felsefesinin mirası olan düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzına göre, bir tarafta hiyerarşi, Aydınlanma felsefesi, insanlar arasındaki farklılıklara değil, insanların ortak yanlarına vurgu yapmıştır. Isaiah Berlin'e göre, insanların ortak yanlarına vurgu ve eşitlik anlayışı nedeniyle ulusların arasındaki farklılıklara önem verilmemiş ve bu nedenle milliyetçi ideolojinin güçleneceği öngörülememiştir.

Etnisitenin ve ulusal kimliğin politikleşmesi olarak milliyetçilik

Hans Kohn'a göre, milliyetçiliğin gelişmesinin nedenleri ikili bir sürece dayanır: Bir yanda toplum ve politika, ulus ve etnisite kategorilerine dayanarak tasarlanıyor; toplum, devlet, politika ulusallaştırılıyor ve etnikleştiriliyor; öte yanda, *etnik köken, ulusal kimlik politikleştiriliyor*. Yani her ulusal kimliğin politikleşmesi ve devletleşmesi düşünülüyor. Hans Kohn'a göre böyle tasarlanan bir millet anlayışı, evrenselliğe, insanlığa ve bireye karşıt bir konumdadır; üstelik insanlığın birbiriyle olan ilişkisini ve bağımlılığını kabul etmeyen, hem dışlayıcı hem hegemonya kurmak isteyen bir bakış açısıdır.⁶⁰

Kohn'a göre modern çağ öncesi dönemde dinsel ideoloji *politikleşmiş*, devletlerin temel ideolojik dayanağı olmuş; bu haliyle de dinsel ideoloji, toplumu şekillendiren önemli bir politik güç haline gelmişti. Dinsel ideoloji geçmişte toplum ve politika üzerinde egemenlik kurmuş ve toplumu ve politikayı yönlendirmiştir. "Politikleşmiş din, itaat ve otorite üretir," diyen Kohn açısından "günümüzde bu durum milliyetçilik için geçerlidir".⁶¹ Kohn'a bakılırsa, politikleşmiş din devletlerinin yürüttüğü dinsel savaşların insanlığı ve insan kültürünü tehdit etmeye başlaması, rasyonel bir hareket olarak Aydınlanma'nın doğmasına yol açmıştır.⁶² Aydınlanma ise *dinin depolitize edilmesine*, devlet ve dinin birbirinden ayrılmasına götürmüştür. Dinin devletle, politik iktidarla olan bağının zayıfladığı ve çözüldüğü süreçte din depolitize olurken, devlet de dinsel temellerinden uzaklaşmıştır. Politik alanın dışına itilen din, bireysel inanç alanına sığınmak zorunda kalmıştır.

60 Hans Kohn (1950), *Die Idee des Nationalismus*, s. 46, 47.

61 Hans Kohn, *A.g.e.*, s. 48.

62 Kohn, din savaşlarının arkasında maddi çıkar savaşlarının, sınıf çatışmalarının varlığını dikkate almayan bir bakış açısıyla sorunları açıklamaktadır. Eksik de olsa, onun milliyetçilik konusunda ileri sürdüğü görüşler, daha sonraki tartışmalara yön vermiştir.

Kohn, bazı sosyolojik araştırmaların dinsel inanç ile ulusal inanç arasında bazı benzerlikler ortaya koyduğuna işaret etmektedir. Milliyetçilik, devletin milliyetçi ideolojiye dayanmasını ve millet ve devletin birbiriyle örtüşmesi/çakışması gerektiğini savunur. Öte yandan milliyetçilik, dili ve etnik kökeni millet olmanın en önemli ölçütü haline getirerek; dili ve etnik kökeni politikleştirir. Kohn, milliyetçiliğın depolitize edilmesinin, milliyetçiliğın devletten ayrılmasının mümkün olabileceğine, günün birinde milliyetçiliğın politikleşmesinin sona erebileceğine işaret ediyor. Düşünür, genel olarak milliyetçiliğe karşı değıldir; milliyetçiliğın politikleşmesine, milliyetçilik ile devlet arasında ilişkinin kurulmasına karşıdır. Ona göre, milliyetçiliğın depolitize edilmesi, yani milliyetçilik ile politik iktidar (devlet) arasında bağıın koparılması, ulusları ve devletleri demokratikleşmeye götürür. Devlet ile milletin zoraki evliliğı, her ikisini de kısırlaştırmıştır.

Kohn'un araştırmasının en önemli vargılarından biri şudur: Milliyetçiliğın oluşumu, tarih felsefesini ve tarihyazımını etkilemiştir; her ulus, kendi tarihini kendisi yorumlamaya başlamıştır.⁶³ Böylesi bir tarih felsefesi ve tarihyazımı, ulusların tamamen birbirinden farklı olduğu hissini insanlara verirken, bu farklılığı gerçek olmayan metafizik anlamlara dayandırır. Milliyetçiliğın, tarih felsefesi ve tarihyazımı üzerinde kurmuş olduğu bu hegemonya, evrensel tarih felsefesini ve evrensel tarih anlayışını arka plana itmiştir. Ulusların kendi tarihini yazma (ulusal tarih) anlayışı, insanların duygularında ulus bilincini kökleştirirken, insanlığın birbirine yabancılaşmasında etkin bir rol oynuyor.⁶⁴ Ulusal tarih anlayışı, milliyetçi ideolojinin insanların, duygu-düşünce ve kültürel yaşamlarına egemen olmasını desteklemiştir. Milliyetçi ideoloji, insanların duygusal, düşünsel, kültürel politik yaşamına öylesine nüfuz etmiştir ki, ulus-devleti köklü olarak değıştirme girişimi, güçlü bir dirençle karşılaşır.

Milliyetçi ve kozmopolit metodoloji

Ortaçağ düzenine karşı burjuva düşünürlerinin önemli girişimlerden birisi, *teolojinin metodolojisinden kurtularak*, yeni bir metodolojik yaklaşım geliştirmeleridir. Burjuva Aydınlanma'sının iki düşünüründen John Locke (1632-1704) ve Hobbes'un (1588-1679) dinsel antropolojiden kopuşu gerçekleştirdikleri biliniyor. Burjuva antropolojisi, esas olarak gözleme ve verili olgulara dayanan bir yöntem (ampirizm) dayanıyor. Burjuvazi devrimci

63 Hans Kohn, A.g.e., s. 47.

64 Gerçekte bir ulusun tarihini diğeri ulusların tarihinden, örneğın ABD'nin tarihini oraya göç eden ulusların (İngilizler, İrlandalılar vb.) ve Afrika'nın tarihinden bağımsız olarak açıklamak mümkün değıldir.

olduğu dönemde, yöntemsel açıdan daha kozmopolitti. Gözlemlerini ulusal alandaki olgularla sınırlamaktan uzaktı. Gericileşmesine paralel olarak burjuvazi sosyal bilimler alanında, bir yandan sübjektivizme eğilim göstermiş, diğer yandan insanlık tarihinden uzaklaşarak ulusal tarihe ağırlık vermiştir. 18. yüzyıl kozmopolitizm çağıdır. 19. yüzyıl milliyetçiliğin geliştiği; Alman entelektüellerinin, kozmopolitizmden milliyetçi düşünceye geçiş yaptığı çağdır.

Metodolojik milliyetçilik

Bugün milliyetçilik önemli bir politik güçtür. Bazı düşünürler (Hobsbawm) milliyetçiliğin politik bakımdan bir güç olduğunu kabul ederken, milliyetçiliğin tarihsel bakımdan önemini yitirdiğini ileri sürmektedirler. Bu nedenle milliyetçilik ideolojisinin ve milli devletin çağımızın sorunlarına çözüm olamayacağını, dünya çapında politik bir program sunamayacağını belirtirler. Uluslar-üstü tekeller ve küreselleşen ekonomik ilişkiler, gerçek anlamda “milli ekonomi”yi olanaksız kılmaktadır.

Bugün kapitalist küreselleşme olgusu ve getirdiği sorunlar yeni metodolojik yöntemleri gerekli kılıyor, tekil olarak bir milleti ve devleti temel alarak dünyayı açıklamaya çalışan “milliyetçi yöntem”in yetersizliğini gösteriyor. Milliyetçiliğin politik bir güç haline gelmesine rağmen, teorik olarak analiz edilememesi toplumsal bilimler alanında yöntemsel sorunların tartışılmasına yol açmıştır.

Metodolojik milliyetçilik kavramı ilk defa 1979 yılında İngiliz yazar Antony D. Smith tarafından kullanılmıştır. Milliyetçilik konusunda araştırma yapan Antony Smith, 1983 yılında yazmış olduğu “Milliyetçilik ve Klasik Toplumsal Teori” (“Nationalism and Classical Social Theory”) adlı makalesinde şöyle soruyor: Neden sosyal bilimlerde millet ve milliyetçilik konusu, verili, değişmez bir olgu olarak kabul edilmiştir? Niçin toplumsal bilimler toplumu daha geniş bir açıdan değil de, dar bir açıdan ele alarak, kendilerini tek bir ülkedeki devlet, millet ve benzeri sorunlarla sınırlandırmışlardır? Niçin toplum denilince, sadece bir ülkedeki, bir devletteki topluluklar veya bir ulusal toplum anlaşıyor?

Bu sorulardan hareket eden Smith, toplum bilimlerinde var olan *metodolojik milliyetçilik* yöntemine dikkat çekiyor. *Metodolojik milliyetçilik* yöntemi, bütünlüğü (dunyayı) değil, parçayı (ulus-devleti) bilgi teorisinin çıkış noktası olarak almış, sosyal bilimleri, sadece ulus-devleti, ulusu araştırmaya mahkûm etmiştir. 20. yüzyılda Avrupa’daki sosyal bilimciler (tarihçiler, sosyologlar, iktisatçılar) metodolojik milliyetçiliğin ağına saplanmışlardır. Toplum, politika ve demokrasi milli kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Sos-

yolojik milliyetçilik veya metodolojik milliyetçilik, dünyanın toplumsal-ekonomik bütünlüğünü dikkate almadan, sadece bir ulusu, bir ülkeyi, bir ulus-devleti epistemolojinin temeli haline getirmek demektir. Böylesi bir epistemolojik yaklaşım ise, küresel dönüşümleri ve sorunları görmeyi zorlaştıran milli bir körlük yaratmıştır. Bir başka deyişle, toplum bilimlerini körleştirmiştir ve körleştirmektedir.

Metodolojik milliyetçilik sorunu başka yazarlar tarafından da gündeme getiriliyor. Aslında metodolojik milliyetçiliğin sorunlarına ilk gönderme yapan –bu kavramları kullanmasa da– Yeni Sol’un düşünürlerinden Tom Nairn’dır. Nairn’e göre, pratik politika ve teori açısından son derece önemli olan milliyetçilik konusunun açıklanması sorununda tüm öğretiler (liberalizm, sosyal Darwinizm ve modern sosyoloji vb.) başarısız olmuştur. Nairn’e bakılırsa, bilimsel talebi ve düşüncelerinin politik önemi açısından karşıt teorilerden daha üstün olmasına rağmen, Marksizm bile milleti ve milliyetçiliği açıklamada konusunda yetersiz kalmış, bir milliyetçilik teorisi geliştirememiştir. Nairn’in görüşü açısından “milliyetçilik teorisi, Marksizmin en büyük tarihsel başarısızlıklarından biridir”.⁶⁵

Nairn, Marksizmin millet ve milliyetçilik teorileri konusundaki yetersizliklerinin kaynağını sorguluyor.⁶⁶ Millet ve milliyetçilik sorununu incelemek için farklı bir yol öneriyor: Ulusların oluşumunu, dünyanın bütünlüğünden hareket ederek ve eşitsiz gelişme yasasına başvurarak açıklanmasını savunuyor. Tek tek milletlerin bu dünya tarih sürecine nasıl sıkıştırıldıkları ve tıktırıldıklarını açıklamak gerektiğini ileri sürüyor.⁶⁷ Yani ağaçlardan hareket ederek ormanı değil, ormandan hareket ederek ağaçları açıklamak gerektiğini vurguluyor. Nairn’e göre milliyetçiliğin temelleri içeride ve yerel halkın yüreğinde değil, dünya çapındaki politik ekonominin dinamiklerinde ve tarihsel süreçteki eşitsiz ve bileşik gelişim yasasında aranmalı. Bu yasaya göre, bir tarafta emperyalist merkezler, diğer tarafta gelişmemiş çevre ülkeler oluşmuştur. Çevre ülkeler, metropol merkeze karşı direnmek için, halka ve popülizme başvurmak zorunda kalmışlardır. Nairn’e bakılırsa, milliyetçiliğin gelişimi, aynı zamanda Aydınlanma’nın iyimser anlayışının ve düzenli ilerleme düşüncesinin eksikliklerini açığa çıkarmıştır.

Nairn, kapitalizmin temel bir çelişkisini vurguluyor: Bir yanda dünya ekonomisinde, tarihsel süreçte kendini gösteren *birleşme eğilimi* varken; öte yanda buna paralel olarak yürüyen, feci ve kontrolsüz politik *parçalan-*

65 Tom Nairn, “Der Moderne Janus”, Buch, *Nationalismus und Marxismus* içinde, s. 7.

66 Tom Nairn’in görüşlerinin ayrıntılı eleştirisi için Eric Hobsbawm, Buch, *Nationalismus und Marxismus* içinde, s. 45-78 ve Michael Löwy, “Der marxistische Ansatz in der nationalen Frage, Internationalismus und Nationalismus”, s. 25.

67 Tom Nairn, *a.g.e.*, s. 14.

ma süreci yaşıyor.⁶⁸ Bu parçalanmanın bedeli milliyetçiliktir. Şöyle yazıyor Nairn: “*Komünist Manifesto*’nun coşkuyla ilan ettiği, dünya pazarı, dünya sanayisi ve dünya literatürü, gerçekte milliyetçi bir dünyayı meydana getirmiştir.”⁶⁹ Nairn, dünya pazarından hareket ederek millet ve milliyetçilik teorisi üretmeye çalışıyor.

Marksizmin “ulusal sorunda” iflas ettiğini ileri süren Tom Nairn’in milliyetçilik konusunda görüşleri Eric Hobsbawm tarafından eleştirilmiştir.⁷⁰ Michael Löwy de, Marksizmin milliyetçilik konusundaki “yetersizliğini” Marx’ın teorisinde bazı “sorunlu” yanlara dayandırmak isteyen Nairn’e eleştiri yöneltmiştir. Nairn’e göre milliyetçilik konusundaki “teorik yetersizlik”, Marksizmin klasik epistemolojisindeki üç “parametre”den kaynaklanmıştır: Nairn’in iddiasına göre Marx’ın teorisi, a) evrimcidir, b) determinist ve ekonomik-indirgemecedir, c) Avrupa merkezcidir. Löwy, Nairn’in Marx’ın görüşleri ile Kautsky ve Plehanov tarafından geliştirilen Marksizmi birbirine karıştırdığını göstererek, Nairn’in görüşlerini çürütmüştür.⁷¹ Marx’a yönelik evrimcilik eleştirisine karşı, Marx’ın Rusya için kapitalizmi yaşamadan sosyalizme geçeceği konusundaki anti-evrimci görüşünü ileri sürüyor. Löwy, Marx’a yönelik Nairn’in determinist suçlamasına karşı, Marx’ın İrlanda’nın bağımsızlığını *ekonomik* nedenlerden dolayı değil, politik nedenlerden dolayı savunduğunu gösteriyor.⁷²

Marx’a yönelik “Avrupa-merkezci” olduğu suçlaması ise, onun Meksikalılar ve Çinliler hakkında söylediklerine dayanıyor. Evet, Marx’ın Meksikalılar için “tembel”, Çinliler için “yarı-barbar” sözlerini kullandığı doğrudur. Ukraynalı Marksist Roman Rosdolsky’nin ortaya koyduğu gibi, Marx ve Engels’in bazı hatalı kavrayışları, onların teorisi olan tarihî materyalizmden değil, bizzat kendi teorilerine zıt açıklamalarından kaynaklanır.⁷³ Marx’ın yönteminin milliyetçi metodolojiden kurtulamadığını ileri sürenler de olmuştu. Bu iddianın neden doğru olmadığı aşağıdaki satırlarda açıklanacaktır.

68 Tom Nairn, *a.g.e.*, s. 20.

69 Tom Nairn, *a.g.e.*, s. 21.

70 Eric J. Hobsbawm, “Bemerkungen zu Tom Nairn’s ‘*Der Moderne Janus*’”, s. 45. Tom Nairn/Eric Hobsbawm/Regis Debray/Michael Löwy (1978), *Nationalismus und Marxismus* içinde, Rotbuch, Berlin.

71 Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, s. 25-45.

72 Michael Löwy, *a.g.e.*, s. 31.

73 Roman Rosdolsky’nin Engels’e yönelik eleştirileri Üçüncü Bölüm’de Marx ve Engels’in ulus konusundaki görüşleri incelenirken ayrıntılı olarak ele alınacak.

Politik Ekonomi bilimi, burjuva anlamda da olsa, öz-çıkarcı kozmopolit ve soyut evrensel bir bilim olarak doğdu.⁷⁴ Ne var ki, Almanya'da gümrük korumasından yana olan Friedrich List, *Milli Ekonomi* görüşünü savunarak kozmopolit bakış açısına karşı çıkıyor.⁷⁵ Ona göre *Politik Ekonomi* bilimi, kozmopolit bireyden ve insanlıktan, *Milli Ekonomi* ise ulus olgusundan, ulus-devlet gerçeğinden hareket ediyor. Alman Romantizminin düşüncelelerinden etkilenmiş olan List'e göre, birey ve insanlık arasında bir aracı vardır: ulus. List, kendi *Milli Ekonomi* biliminin esas olarak "bireysellik ve insanlık arasında ara bir halka oluşturan ulusallığın doğasına dayandığını"⁷⁶ vurgulayarak kozmopolit ekonomi bilimini şöyle eleştiriyor: "Kozmopolitizm, bireyi ve insanlığı görürken, ulusların varlığını görmemiştir."⁷⁷

Politik Ekonomi alanında egemen olan düşünceye ve özgür ticaret şeklinde ifadesini bulan kozmopolitizme karşı çıkan Friedrich List, özgür ticaretin, milli sanayinin gelişmesine engel olacağını vurgular; gümrük vergileri aracılığıyla milli sanayiye hızlandırmayı amaçlayan kavramını gündeme getirir. Oysa Marx'ın ekonomik alandaki ilgisi "ulusal çıkarlar" değil, ulusal sınırları aşan sanayi sistemidir.

Friedrich List *Kozmopolit Ekonomi* biliminin François Quesnay (1694-1774) tarafından yaratıldığını ileri sürüyor. Ona göre Quesnay, bütün insanlığın refahının nasıl gerçekleşeceğiyle ilgilenen kozmopolit bir ekonomi bilimi yaratmaya çalıştı. Öte yandan Adam Smith, dünyada sürekli bir barış varsayımından hareket etmiştir. List buna dünyada uluslar arasında çatışma ve savaş vardır diyerek karşı çıkar. Dolayısıyla ulusal çıkarları ele alan bir bilim, *Ulusal Ekonomi*⁷⁸ gereklidir.

74 Engels 1844 yılında kaleme aldığı "I. İngiltere'de Durum ve 18. Yüzyıl" başlıklı makalesinde burjuva kozmopolit bakış açısını ve milli amaçlara bağımlı kılan Adam Smith'i eleştiriyor. (Engels, MEW Band 1, s. 566.) Yine Engels, Fransız Devrimi'ni anmak için yapılan bir töreni vesile alarak yazdığı bir makalede ("Das Fest der Nationen in London: 1845"), burjuva kozmopolitik yaklaşımın "ikiyüzlü ve özel-çıkarcı kozmopolitizm" olduğuna vurgu yapar (Engels, MEW Band 2, s. 661). Engels, proletarya sorununun yerel ya da ulusal değil, uluslararası bir sorun olduğuna dikkat çekiyordu.

75 Marx, "Gümrük Koruyucuları, Serbest Ticaret Adamları ve Çalışan Sınıf" ("Die Schutzzöllner, die Freihandelsmänner und die arbeitende Klasse") başlıklı makalesinde, hem Dr. Friedrich List'i ve hem de List'in önerilerine yanlış temelde karşı çıkan V. Gülich'in görüşlerini eleştirir. Marx'a göre, List, sanayinin gelişmesi için, el zanaatlarını, emeklerini feda ederken, Gülich ise, el zanaatlarını ve emeklerini korumak için sanayinin gelişmesine karşıdır. List, "Kendi vatandaşlarım tarafından sömürölmek, yabancılar tarafından sömürölmekten daha iyidir," diyerek, serbest ticarete karşı çıkar. Almanya'nın gümrük politikası uygulamasını isteyen ilk ekonomisttir. Marx'ın eleştirisi için MEW Band 4, s. 296.

76 Friedrich List, *Nationalität und Ökonomie*, Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru* içinde, s. 129-135.

77 Friedrich List, *a.g.e.*, s. 130.

78 Isaiah Berlin'in *Nationalismus* başlıklı eserine giriş yazan Ritter'e göre, Friedrich List tarafından

Friedrich List, ancak sanayileşmiş Almanya'nın İngiltere ile rekabet edebileceğini ileri sürüyordu. Yeni doğan sanayi burjuvazisini korumak ve Almanya'nın sanayileşmesini hızlandırmak için gümrük korumacılığı tedbirlerini önermişti. List, ayrıca, Alman devletleri arasında ilişkiyi korumak için tren yolları yapılmasını önerirken, deniz üzerinden yurtdışındaki pazarlara ulaşmak için filo (gemi filosu) kurulmasını savunuyordu.⁷⁹ List, sanayileşmeye milli açıdan yaklaştı. Marx ise sanayileşmeye ulusal çıkarların ötesinde evrensel ve kozmopolit bir açıdan yaklaşmıştır.

Marx, Friedrich List'in "Das Nationale System der Politischen Ökonomie" ("Politik Ekonominin Ulusal Sistemi") başlıklı çalışması üzerine bir yazı kaleme almıştı. 1871 yılında Rusça ve bir yıl sonra Almanca yayımlanan bu makale, Marx-Engels Toplu Eserleri içerisinde yer almaz. Bu yazı ilk defa yüzyıl sonra yeniden 1972 yılında yayımlanmıştır.⁸⁰ Marx, bu yazısında Aydınlanma düşüncesine karşı olan Alman rahiplerinin şöyle bir yalan haber yaymaya çalıştıklarını ifade ediyor: Güya Voltaire ölüm döşeginde iken eski materialist ve ateist görüşlerinden vazgeçmişmiş. Şimdi de dar kafalı bir Alman'a, Bay Friedrich List'e inanılırsa, ticaret özgürlüğünü savunan Adam Smith, ileri sürdüğü öğretinin kozmopolit olamayacağını ölüm döşeginde itiraf etmişmiş. Güya Adam Smith, kendi teorisinin İngiliz bakanları tarafından kötüye kullanıldığını gördüğü için kitaplarını yakmak istiyormuş. Friedrich List, diyor Marx, Adam Smith'i, ulusların doğasını görmemekle ve uluslar arasında ebedi barıştan, *dünyada tek bir toplum olduğu* varsayımından hareket etmekle eleştirmiştir.

Klasik *Politik Ekonominin* kozmopolit yaklaşımını savunan Marx, List'i şöyle azarlıyor: Her şeyi idealize eden dar kafalı Alman burjuvazisi, zenginleşmek için kendine zenginlik konusunda yeni bir teori aramak zorunda kalıyor, zenginliğin yaratılması için ikiye bölünmüş olan ve milleti idealize eden bir Ulusal Ekonomi oluşturmak istiyor.⁸¹ Marx'a göre List, ekonominin gelişimi gibi bilimsel gelişmenin toplumsal gelişmeyle ilgili olduğunu anlamıyor. Friedrich List, klasik politik ekonominin yazarlarını (Adam Smith, David Ricardo, J. B. Say, Sismondi) kasıtlı olarak çarpıtmaktan çekinmemiştir.

Amerikalı siyasetbilimci Roman Szporluk, *Komünizm ve Milliyetçilik: Karl*

ileri sürülen hem *Ulusal Ekonomi* kavramının hem de List'in düşüncelerinin Marksizm ve milliyetçilik arasında karmaşık-bulaşık bir bileşimin doğmasına yol açmıştır. R. Luxemburg'un bir çalışması, *Einführung in die Nationalökonomie (Ulusal Ekonomiye Giriş)* başlığını taşımaktadır. Oysa Marx, *Politik Ekonomi* kavramını tercih etmektedir.

79 Friedrich List, bu önerileri yerine getirilmediği ve desteklenmediği için intihar eder. Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 59.

80 Marx, "F. List'in Ekeonomi Politigin Ulusal Sistem' Başlıklı Kitabı Üzerine"(1845) (F. Lists Buch, "Das nationale System der politischen Ökonomie", (1845), <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/marx-engels/1845/list/flist.htm>).

81 Marx, *a.g.e.*

Marx Friedrich List'e Karşı (1988) (*Communismus and Nationalismus: Karl Marx versus Friedrich List*) başlıklı kitabında Marx ve List'in görüşlerini karşılaştırıyor. Marx, işçilerin ulusu yoktur düşüncesinden hareket ederken, List, birey ve insanlık arasında ulus vardır düşüncesini ileri sürmüştür.⁸² Isaiah Berlin'in kitabına giriş yazan Henning Ritter'in iddiasına göre, List'in geliştirdiği *Ulusal Ekonominin* genel ilkeleri Marx'ın teorisine sızmış ve Marksist ideoloji üzerinde etkisi olmuştur. Ritter'in iddiasına göre, bu durum, milliyetçiliğin ekonomik teorisi (sanayileşme) ile Marksizm arasında farkına varılamayan amalgam bir bileşime götürmüştür. Tüm dünya işçi sınıfına seslenen Marx'ın teorisinin milliyetçilik ile bağı olduğu tezi abartılmış bir iddiadan başka bir şey değildir.

Friedrich List'i eleştiren yazısında şunları söylemişti Marx:

İşçinin milliyeti Fransız, İngiliz ya da Alman değil, emek, bedava kölelik, kendi kendini satmaktır. Onu yöneten hükümet Fransız, İngiliz ya da Alman hükümetleri değil, sermayedir. Doğduğu yerin havası Fransız, İngiliz ya da Alman havası değil, fabrika havasıdır. Ona ait olan toprak Fransa, İngiliz ya da Alman toprağı değil, yeryüzünün bir karış toprağıdır.

Kısaca Marx'ın yöntemi, bir ülkeyi, bir ulusu, bir ulus-devleti veya tek bir toplumu inceleyen yöntem değildir. Marx, tüm dünyada geçerli olan meta üretimini ve sermayenin genel hareket yasalarını incelemiştir. Bu nedenle onun yöntemi, metodolojik bireycilikten ve metodolojik milliyetçilikten farklıdır. *Bütün ülkelerin işçileri birleşin!* sloganı, metodolojik bireycilikten ve metodolojik milliyetçilikten kopmanın sonucunda söylenmiştir. Marx, evrensel bir sistem olarak kapitalizmin bir dünya pazarı yarattığını vurguluyor. Marx'ın yöntemi öz olarak, "metodolojik milliyetçiliğin" ötesinde olan "evrenselci bir yöntemdir". Marx, bir ulusu veya bir devleti temel alarak analiz yapmaz. Marx'ın *Kapital*'de analizine meta ile başlamasının nedeni budur; çünkü meta en evrensel üründür. Dolayısıyla Marx, burjuva toplumunun evrensel ekonomik yasalarını incelerken "kozmpolitik" ve evrenselci bir yöntemden hareket etmiştir. Marx'ın ekonomik analizleri, tüm karşıt öğretilerden daha açıklayıcıdır. Ne var ki, Marx ve Marx sonrası Marksizmin, politik ve kültürel alanlarda *sistemli bir teori* geliştirmede yeterince başarılı olamadığını teslim etmemiz gerekiyor. Gelgelelim, Marx'ın teorisinde insanlığın tarihini yazmaya elverişli metodolojik araçları görmek mümkündür.

82 Henning Ritter, "Giriş", Isaiah Berlin, *Nationalismus* içinde, s. 24-25.

Sosyal bilimler sadece milliyetçilik olgusunun açıklanmasında değil, aynı zamanda küresel sorunların (iklim değişikliği, mali kriz, demokrasinin krizi, ulusal-devletin ve kurumlarının yaşadığı bunalımı) açıklanmasında da yetersiz kalmıştır. Metodolojik milliyetçilik, küreselleşen dünyayı açıklama gücünde değildir ve küreselleşen dünyadaki epistemolojik boşluğu dolduracak araçlara sahip değildir. Ayrıca ulus-devlet ve onun kurumları, dünyada faaliyet yürüten küresel sermayenin faaliyetlerini düzenleyemez ve yeni küresel tehditlerin üstesinden gelemez. Bu nedenle burjuva ideologları, sorunların üstesinden gelmek için yeni yollar aramaktadırlar. Küresel dünyadaki değişimleri anlamak için yeni epistemolojik araçların gerekli olduğu giderek daha çok anlaşıyor.

Bu satırların yazarına göre, küresel sorunların dayattığı gerçeklik, burjuva düşünürlerine diyalektik düşünce tarzının bazı yanlarını (örneğin bütünlük anlayışını) kabul etmeyi dayatmaktadır. Başka yazarlar (Beck vb.) ise Antony Smith'in yaklaşımını daha geniş bir açıdan ele almışlardır. Bu yazarlara göre, *metodolojik milliyetçilik* klasik sosyolojiden kalan bir mirastır. Bu yazarlar, klasik sosyolojinin iki ünlü düşünürünün, Durkheim ve Weber'in "milli körlüğe saplanmış" bir sosyoloji geliştirdiğini ileri sürüyorlar. Bir ülkenin koşullarını dünya toplumundan ayırarak incelemek, ağacı görüp ormanı görememek anlamına gelir. Almanya'da sosyoloji profesörü olan Ulrich Beck, *metodolojik milliyetçilik* yönteminin yetersizliğini savunanlardan biridir. Beck, *yeni bir kozmopolitizm* önerir. Bu yeni kozmopolitizmi de, felsefi ve toplum bilimsel kozmopolitizm olarak ikiye ayırıyor. Felsefi kozmopolitizm, insanlığı en üst dayanışma ve kimlik kaynağı olarak görür ve buna uygun normatif yönelimi tasvir etmeye çalışıyor. Toplum bilimsel kozmopolitizm ise, Beck'in ikinci modernite olarak adlandırdığı küresel dünyayı analiz etmek için gerekli yöntem öğretisini ileri sürüyor.⁸³

2000'li yıllardan itibaren *kozmpolit sosyoloji* kurmaya çalışan Beck, moderniteyi iki döneme ayırıyor: birinci modernite ve ikinci modernite. Ona göre birinci modernitenin yöntemi *metodolojik milliyetçilik* yöntemidir. Bu yöntemin çeşitli varyantları vardır: Birinci varyant, ulus-devleti temel alan sosyolojik yaklaşım; ikincisi, ulus-devletleri karşılaştırma yöntemi. Böylece bir metodolojik yaklaşım, uluslar ve ulus-devletlerin varlığından hareket eder; fakat ulus-devletlerin, dünyanın bütünlüğünün parçasını oluşturduğunu dikkate almaz. Beck'e göre metodolojik milliyetçilik, çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Wallerstein'in kapitalist dünya sistemini *merkez-çevre* olarak ayırması gerçeği de metodolojik milliyetçiliğin başka

83 Daha geniş bilgi için Benedikt Köhler, *Soziologie des Neuen Kosmopolitismus*, s. 21-64.

bir biçimdir.⁸⁴ Beck'e bakılırsa, "dünya toplumu" konseptini öneren Niklas Luhmann'ın yaklaşımını da metodolojik milliyetçiliğin küreselleşme üzerine yansıtılması olarak görmek mümkündür.⁸⁵ Bu bakış açısından hareket edilirse, Edward Said'in *Oryantalizm* kitabında ileri sürdüğü Batı-merkezciliğine karşı çeşitli kültürler arasında ayırım yapma görüşü de metodolojik milliyetçiliğin bir varyantı olarak eleştirilebilir.

Ulrich Beck, toplum bilimlerinde metodolojik milliyetçiliğin yaygın olduğunu belirterek, küresel dünyadaki sorunların analizini yapabilmek için yöntem sorunlarında bir değerler dizisi değişikliği önerir. Yeni yöntemi *metodolojik kozmopolitizm* olarak adlandırır⁸⁶ ve bu yöntemin, toplumsal ve politik teori alanında ve özellikle araştırma alanları için epistemolojik bir dönüm noktası olduğunu vurgular.⁸⁷ Beck, daha önceki *Risk Toplumu* adlı kitabındaki yaklaşımının metodolojik milliyetçilikten tamamen kurtulamadığını teslim ediyor. 1980'li yıllardan sonra, iki yaklaşımın (ulusal ve enternasyonal/küresel) birbirine paralel olarak yürüdüğünü, her iki yaklaşımın metodolojik kozmopolitizmde sentezlendiğini ileri sürüyor.

Beck'e göre 21. yüzyılda küresel dünyada ulus-devlet ve ulus bütünüyle kaybolmayacaktır ama ulus ve ulus-devlet olgusu, epistemolojik tekelci konumunu ve araştırma konusu olma önceliğini kaybedecektir. Ulus-devlet ve uluslar, küresel dünyaya eklemlenecektir. Bu nedenle bir metodolojik kozmopolitizm ulusal olanı tamamen ihmal edemeyecektir. *Metodolojik kozmopolitizmi* savunan Beck, metodolojik milliyetçilerin şu argümanını aktarıyor: Ulus-devlet, sınıf karşıtlıklarını yönetmek için hâlâ önemli ve gereklidir. Beck, bu argümanı tersine çevirerek şöyle yazıyor: "Bugünkü refah devleti, uluslar-üstü bir durum yaratmaktadır (içeride dayanışma; dışarıya göç). Genel olarak, sosyoloji, toplumlararası, devletlerarası ilişkileri, aynı şekilde küresel eşitsizliklerin gelişmesinde ve yeniden-üremesinde rol oynayan ulusal iç gözlemin sonuçlarını ve fonksiyonlarını ihmal etmektedir."⁸⁸

Beck'e bakılırsa, internet ve modern iletişim araçlarının yaygınlaştığı günümüz toplumları bu metodolojik milliyetçilik yöntemiyle anlaşılamaz, çünkü bu toplumlar artık küreselleşmiş, ulus-ötesi toplumlardır. Beck, ulusu veya ulus-devletin çıkış noktası alan bakış açısının Avrupa Birliği'ni anlamasının mümkün olmadığını ileri sürüyor. Sermaye düzeninin aşılması-

84 Ulrich Beck (2006), *National, International, Transnational, Kosmopolitisch*, s. 5.

85 Ulrich Beck, *a.g.e.*, s. 5.

86 Ulrich Beck, *a.g.e.*, s. 1.

87 Ulrich Beck ve Edgar Grande (2010), "Jenseits des methodologischen Nationalismus", *Zeitschrift Soziale Welt* 61, s. 187-216. http://www.soziale-welt.nomos.de/fileadmin/soziale-welt/doc/Aufsatz_SozWelt_10_3-4.pdf.

88 Ulrich Beck, *a.g.e.*, s. 7.

nı değil, düzenlenmesini öngörüyor. İkinci modernite “kozmopolit zorunluluklar” (*kosmopolitische imperative*) yaratıyor; bu kozmopolit zorunluluklar, ekolojik, ekonomik ve teknolojik alandaki küresel tehlikelerden dolayı gündeme gelmektedir. Ekonomik tehlikeler, düzenlenmeyen pazar ekonomisinin yarattığı sorunlardan ileri gelirken; teknolojik tehlikeler, atom enerjisinin radyoaktif artıklarından ve insan genetiğine müdahale etme gibi sorunlardan kaynaklanıyor.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sosyolojinin ikili görevine dikkate çeken Beck, sosyoloji ve siyasal bilimlerin, bir taraftan faşizm gibi konuları araştırırken, öte taraftan işçi sınıfının komünizme kaymasını engellemeye çalıştığını açık yüreklilikle teslim ediyor. Gerçekten de Gulbenkian Komisyonu’nun ortaya koyduğu gibi sosyal bilimler özellikle tarih, iktisat, sosyoloji ve siyasal bilimler ulus-devlet merkezci olmanın ötesine gidememişlerdir. Devlet-ötesi alanlar ihmal edilmiştir. Tarih, ulusal tarihe indirgenmiş, dünya tarihi devredışı bırakılmıştır.⁸⁹

Sosyolog Beck’in önerdiği metodolojik kozmopolitizm, sonuç olarak, ekonomik açıdan güçlü çıkar sahiplerinin politik eylemlerinin küreselleşmesinin önünü açıyor. Beck, ekonomik alanda sermayenin hegemonyasına değinmeden sosyolojik analiz yapmaya çalışırken, “kapitalizmin ekolojik ve sosyal açıdan medenileştirilmesi”ni savunuyor.⁹⁰ Küresel sermaye düzeninin kendisine değil, sadece doğurduğu sonuçlara karşı çıkıyor. Kant’ın “Ebedi Barış”ına umut bağlıyor. Dolayısıyla onun eleştirisi, eleştirel olmayan bir eleştiridir. Beck, burjuva toplumunun yanlısamalarını yeniden üretir. O, rekabeti temel ilke olarak gören burjuva toplum düzeninde gerçek bir kozmopolitizme ulaşamayacağını göremez.

Beck, metodolojik milliyetçiliğin sınırlarını aşmaya çalışan metodolojik kozmopolitizmi, *epistemolojik devrim* olarak görüyor, bu yöntemin 21. yüzyıl sosyolojisinin yöntemi olması gerektiğini vurguluyor. Yapısalcı, iletişimci, Marksist, eleştirel teorilerin ve sistem teorilerinin hem modası geçmiş hem de sınırlı ve gelişkin olmayan toplum teorileri olduğunu ileri sürüyor. Marx’ın *Kapital*’de geliştirdiği yöntemin, birinci modernitenin yöntemi olduğunu iddia ederek Marx’ı etkisizleştirmeye çalışıyor. *Kapital*’i okuma zahmetine katlansaydı, Marx’ın metodolojisinin “metodolojik milliyetçilik” ile ilgisi olmadığını görecekti. Zira Marx, tek bir ülkeyi ele alıp incelemeyi, meta üretimini ve meta üretimine dayanan “modern toplumun ekonomik hareket yasasını ortaya çıkarmayı” amaçlar. Meta üretimi de, sadece yerel ve ulusal çapta olan bir olgu değil, dünya çapında cereyan eden bir süreçtir. Küreselleşme döneminde, Marx’ın analizlerinin daha da güncellik kazanması rast-

89 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 11-37.

90 Ulrich Beck ve Edgar Grande, “Jenseits des methodologischen Nationalismus”, s. 21.

lanı değil. Marx'ın çelişkili bütünlük kavramına dayanan diyalektik yöntemi metodolojik kozmopolitizmi de içeriyor. Marx ve Engels'in savundukları kozmopolitizm, burjuva düşünürlerinin (Smith, Kant vb.) savunduğu kozmopolitizmden farklıdır.

İNGİLİZ, FRANSIZ AYDINLANMASI'NDA VE ALMAN ROMANTİZMİ'NDE ULUS SORUNU

İnsan, ırkın, dilin, kültürün ve dinin esiri olmamalıdır.

İngiliz Aydınlanması'nda ulus sorunu

19. yüzyılda liberaller ile milliyetçiler arasında politik alanda belirli görüş farklılıkları vardı. John Stuart Mill (1806-1873), Lord Acton¹ (1834-1902) gibi İngiliz liberal düşünürler ulus ve ulusçuluk konusunda görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin J. S. Mill'e göre ulus, ortak duygulara sahip olan ve kendilerinin belirlediği bir hükümet altında bir araya gelen bir topluluktur. Mill, ulus-devletin kurulmasının iki koşula dayanması gerektiğini vurguluyor: a) gerçekleşebilir olması, b) millet tarafından arzu edilir olması. Halkların ve ulusların birbirine karışımının insanlık için bulunmaz bir nimet olduğunu söyleyen Mill'in ulus tanımında dile, kültüre, soya referans yoktur.²

Mill, milliyetçiliği eleştiren düşünürlerden biriydi. Ona göre milliyetçilik, diğer ulusların hakları, özgürlükleri ve çıkarları karşısında kayıtsızlığa, ilgisizliğe götürüyor; kendi milletine ait olmayan ve kendi dilini konuşmayan diğer ulusların hakları ve çıkarlarını görmezden geliyor. Mill, özellikle ekonomik ve siyasal bakımdan geri olan Almanya'da özgürlük aşkının değil, milliyetçi düşüncenin daha ağır bastığını vurguluyor. Mill'e göre, halkına milliyetçiliği aşılayan milliyetçi düşünce Almanya'da şöyle bir sonuç doğuracaktır: "Milliyetçilik, kendi hükümetlerini, başka halkların özgürlüğünü ve bağımsızlığını yok etmek için kışkırtabilir."³ Mill, devletlerin ve ulus-

1 Lord Acton, özellikle Hobbes'un devlet anlayışına karşı çıkar, iktidarın insanı bozduğunu, despotluğa yol açtığını savunur.

2 John Stuart Mill'den aktaran Elie Kedourie, *Nationalismus*, s. 136-137.

3 John Stuart Mill'den aktaran Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 56.

ların bağımsızlığından daha çok insanın özgürlüğüne önem veriyor. Özgürlüğü ve bağımsızlığı birbirinden ayıran Mill açısından milliyetçilik, hem bireysel özgürlüğün garantisi değildir hem de çoğu zaman uluslar arasındaki düşmanlığı artırır.⁴

Mill'in öngörülerinin Almanya'da gerçekleştiğini ileri sürmek mümkündür. Alman milliyetçisi ve tarihçi Heinrich von Treitschke (1834-1896), kışkırtıcı ve saldırgan bir milliyetçiliği savunmuş; devleti ve savaşı yüceltmiş ve kutsamıştır. Treitschke, savaşın ahlâki olduğunu, devletin gerçek özünün savaşta açığa çıktığını vurguluyordu. Treitschke'ye göre savaş, Tanrı tarafından kurulmuş düzenin bir parçasıdır. Savaş, ahlâki açıdan haklıdır. "Sürekli bir barış düşüncesi sadece olanaksız değil, aynı zamanda ahlâksızdır"⁵ (v.b.a.). Alman milliyetçiliği, barışı ahlâksız bir düşünce olarak değerlendiriyor. Genç Hegelcileri "vatansız Yahudi-Fransız Radikalleri" olarak adlandıran Treitschke, Bismarck döneminde çeşitli üniversitelerde "devlet bilimleri" profesörlüğü yapmıştı. 1873 yılında muhafazakâr tarihçi Leopold von Rank'in⁶ yerine Berlin Üniversitesi'ne tarih profesörü olarak atanmıştı. 1879 yılında "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir," söylemiyle Yahudi düşmanlığını politikanın gündemine taşımıştı. Treitschke'nin bu söylemi Alman faşizminin en etkin sloganı haline gelmişti.

Ulus ve devletin çakışması/örtüşmesi konusunda da Mill, tarihsel bir bakış açısı sunuyor: Ona göre devlet ile ulusun çakışması, belirli bir tarihsel çağın talebi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat ulusal kimlik ile devletin çakışması gerektiği istemi ne insanın ne de toplumun özünden kaynaklanan bir durumdur. Devlet ve ulusun çakışması gerektiğini ileri sürmek, birbirinden farklı iki durumu, birbiriyle özdeşleştirmeye çalışmak demektir. Çünkü devlet ve ulus iki ayrı düzlemdeki örgütlenmelerdir. Mill için modern devlet, kabile örgütlenmesi değil, *akla ve hukuka* dayanan bir örgütlenmedir. Ulus ise *ortak duygulara, ortak tarihe ve ortak iradeye* dayanan bir topluluktur.⁷ Dolayısıyla modern devleti, ulusun duygusal ve kültürel ihtiyaçlarına tabi kılmak, devletin akılcı temellerini sarsmak demektir.

İngiliz tarihçi, liberal düşünür Lord Acton da, Fransız Devrimi'nden hareket ederek milliyetçilik konusunu incelemiştir. Ona göre Fransız Devrimi (1789) *evrensel* bir devrimdi; esas mücadele ilk dönemde despotik devleti savunan düşünürler ile bireysel özgürlükleri savunan kozmopolit liberaler arasındaydı. "Fransız Devrimi'nde," diyor Acton, "ilk dönemde devrim

4 John Stuart Mill'den aktaran Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 43.

5 Treitschke'den aktaran Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 146-147.

6 Leopold von Rank, 1871 yılında görme yeteneğini kaybettiği için 1871 yılında profesörlüğü bırakmak zorunda kalmıştır.

7 John Stuart Mill'den aktaran Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 44.

ve milliyetçilik arasında bağ yoktu, Fransız Devrimi milliyetçiliğe yabancıydı.” Acton’a göre devrim ve milliyetçilik arasındaki bağ, daha sonra I. Napolyon döneminde gelişmeye başladı. Dolayısıyla “modern milliyetçilik kısmen devrimin doğal sonucu olarak, kısmen de karşıtı olarak ortaya çıktı”.⁸ Çünkü Acton’a göre Fransız Devrimi, bir yandan ulusal farklılıkları dikkate almamıştır; öte yandan I. Napolyon diğer ülkelere saldırarak, bazı ülkeleri hegemonyası altına alarak işgal edilen ülkelerde ulusal bir tepkinin milliyetçilik biçiminde gelişmesine yol açmıştır. I. Napolyon, “özgürlükleri, despotik araçlarla yerleştirmeye”⁹ çalışmış; emperyalist emeller güderek ülkeleri işgal etmeyi amaç edinmiştir. Napolyon’un işgali de Almanya’da milliyetçiliği körüklemiştir.

I. Napolyon’un Rusya’ya saldırması, İspanya ve Almanya’daki monarşileri yıkması, evrensellik şiarlarına dayanan Fransız Devrimi’nin ulusal karakterini de açığa çıkarmıştır. I. Napolyon tarafından işgal edilen ülkelerde de, milliyetçi düşünce, kozmopolit liberalizme karşıt olarak gelişmeye başlıyor. Kozmopolit liberalizm, birey ve insanlıktan bahsederken, milliyetçilik, millete, milli düşünceye önem veriyor.¹⁰ Acton’a göre İtalyan milliyetçi politikacı ve düşünürü Mazzini, bireysel alandaki özgürlük anlayışını, ulusal alana aktarmış; liberalizmi ulusal alana uygulamakla, milliyetçi liberalizme yeni bir yaşam kazandırmıştır. Acton, Mazzini’nin milliyetçilik anlayışını eleştirir; çünkü böylesi bir milliyetçilik, kolektif iradenin sürekli olarak bireysel irade üzerinde egemen olmasına dayanır ve bireyselliği, ulusallığa feda eder. Acton, birden fazla ulusların tek bir devlet altında yaşamasının liberal dünya görüşüne daha yakın olduğunu savunurken, milliyetçilik üreten ve tek milleti temel alan ulusal devleti eleştirir. Her ulusun, bir devlete sahip olmasını savunan milliyetçilik ilkesine şöyle karşı çıkıyor Acton: “Milliyetçi ilke ne özgürlük ne de refah getirir, tam tersine her ikisini, ulusu devletin ölçüsü ve biçimsel ilkesi haline getiren düşünceye kurban eder. Milliyetçilik ekonomik ve ahlâki çöküntüye götüren yoldur.”¹¹

Lord Acton’a bakılırsa milli kimliği benimseyen her devlet, baskıcı ve totaliter olmak zorundadır. Zira devlet topraklarında aynı milletten olmayanlar ve aynı dili konuşmayanlar üzerinde baskı yapmaya yönelir. Bu nedenle ulusal kimlik ile devletin birbirinden ayrılması gerektiğini vurguluyor. Acton, çok-uluslu bir devletin, daha özgürlükçü olacağını savunmuştur.¹²

8 Lord Acton, *Nationalismus*, Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 122.

9 Carl Schurz, *Liberaler Patriotismus*, Hans Kohn, a.g.e., s. 144.

10 Ulusun “düşünölmüş, hayali bir topluluk” olduğu düşüncesi Benedict Anderson’dan çok önce Lord Acton tarafından ileri sürölmüştür.

11 Lord Acton, *Nationalismus*, Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru* içinde, s. 122.

12 John Stuart Mill’den aktaran Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 44.

Horace B. Davis ise “ulusallık kuramını tarihte geriye doğru bir adım” olarak değerlendiren Acton’u “gerici bir emperyalist” olmakla suçluyor. Ona göre Acton, “baskı altındaki ulusların hakları için hiçbir duyarlılığı olmayan gerici bir emperyalisttir. Ulusallığın özgürlük veya refah hedeflemediğini söylerken tarihi görmezden gelmektedir”.¹³ Ulusallığa eğilim gösteren Davis’in Acton’a eleştirisi sorunlu gözükmemektedir. Zira ulus ve devletin özdeşleşmesinin, aynı devlet içinde yaşayan diğer ulusal azınlıkların dışlanması ve baskı altına alınması anlamına geldiğini dikkate almıyor Davis.

19. yüzyılda iki farklı tanım gündeme gelmiştir. Birbirinden bağımsız gelişen ulus anlayışlarının esas olarak iki kaynağı vardır: Fransa ve Almanya. Fransız Aydınlanma filozofları ile Alman filozofları, özellikle Alman Romantik düşünürleri arasında ulus konusundaki farklı düşünce ve görüşler yeterince araştırılmayan alanlardan biridir. Bu nedenle ulus konusunu inceleyen bir kitapta bu konunun ele alınması önemlidir.

Fransız Aydınlanması’nda ulus meselesi

Fransa’da ulus kavramı 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Fransız Devrimi’nden (1789) önce Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) gibi düşünürler tarafından gündeme getirilmiştir. Fransız Devrimi’nin teorisyenlerinden biri olarak görülen Emmanuel Joseph Sieyès (veya l’abbé Sieyès) (1748-1836), “Üçüncü Tabaka Nedir?” başlıklı yazısında ulusun kimlerden oluştuğunu ve ne istediğini incelemiştir. Fransız Devrimi’nden yaklaşık yüz yıl sonra, 1882 yılında Ernest Renan da (1823-1892) “Ulus nedir?” başlığı altında yaptığı ünlü konuşmasında ulus konusunu başka bir açıdan yeniden ele almıştır.

Montesquieu, 1748 yılında *Bir ulusun genel zihni, görüşü ve davranışı (qui forment l’esprit general, les moeurs et les manieres d’un nation)* adlı eserini yayınlar. Montesquieu, teolojiden farklı olarak, doğaya başvurarak kendi düşüncelerini oluşturmak istediğini vurguluyor.¹⁴ Ulusların yaşam biçimini, düşünsel yapılarını, eğilimlerini, törelerini, dinlerini, ticaretlerini doğal koşullara, iklimsel koşullarla, çevresel ortama, maddi temellere dayandırarak açıklamaya çalışıyor. Onun *iklim teorisi*, dış koşullar ve düşünce arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlıyor;¹⁵ bir başka deyişle, teorisi objektif gerçeklikle sübjektif durum arasındaki bağlantıyı incelemeye yöneliktir.

1726-1729 yılları arasında İngiltere’de yaşayan ve oradaki yaşamdan

13 Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 57.

14 Montesquieu için Stefan Günzel, “Geographie der Aufklärung, Klima Politik von Montesquieu zu Kant”, s. 66, http://www.gkpn.de/guenzel_klima1.pdf.

15 Stefan Günzel, *a.g.e.*, s. 67.

olumlu yönde etkilenen Voltaire, İngiltere'deki yaşam, fikirler, politik kurumlar ve özgürlükler konusunda Fransızları bilgilendiren makaleler yazıyor. Yazdıkları sadece Fransa için değil, başka ülkeler için de önem taşıyor. Voltaire aracılığıyla İngiliz ulusundaki özgürlük fikirleri dünyaya yayılıyor ve evrensel boyut kazanıyor. İngiliz ulusu üzerine yazdığı eserler, uluslar konusunda düşünceleri ve İngilizlerin liberal geleneklerini içeriyor. İngiltere'deki özgürlük ortamını anlatan kitabı 1734 yılında yayımlandığında, kitap Fransız hükümeti tarafından lanetlenir; kitaplarına el konulur ve yakılır.

Voltaire'nin uluslar üzerine ilk kez 1748 yılında yayımlanan kitabı 1769 yılından sonra *Ulusların gelenekleri ve düşüncesi üzerine denemeler* (*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*) başlığı altında yeniden basılmıştır. Voltaire'nin bu eseri, sevgilisi Madame du Châtelet için yazdığı sanılır. Çünkü sevgilisi, kralların ve savaşların tarihini anlatan eski tarih kitaplarından bıktığını ve tiksindiğini ifade etmiştir.¹⁶ Kitabına yönelik eleştiriler üzerine ele aldığı bir cevap yazısında, tarih kitaplarının, tarihe ilgi duyan kadınlar için de yazılması gerektiğini, yani iyi, etkili ve ilginç düşüncelerin dile getirilmesini savunuyor. Voltaire, esas olarak o zamana kadar olan egemen tarihyazımındaki anlayışı eleştiriyor. Çünkü egemen tarih anlayışı, önemli olan ile önemsiz olan olayları ayırmadan tarihî olayları kronolojik olarak yazmaktan ileri gidemiyordu. Oysa bir seçim yapmak ve önemli olayları anlatmak gerekmektedir. Peki, seçim nasıl yapılacaktır? Neyin önemli, neyin önemsiz olduğu hangi kriterlere göre belirlenecek? Egemen tarih anlayışı, ulusların değil, kralların, devletlerin ve benzerlerinin tarihini yazmıştır, oysa tarihi anlamak için insanlığın (ulusların) tarihini yazmak gerekir. Uluslar sözcüğü, çoğu zaman insanlık anlamında kullanılmıştır.¹⁷

Ulusların tarihinden neyi anlıyor Voltaire? Geleneklerin, dinlerin, bilimin, sanatın, toplumsal kurumların, ticaretin, tarımın, sanayinin tarihini anlıyor. Ulusların tarihinin incelenmesini, kralların tarihinin ele alınmasından daha önemli görüyor. Voltaire'e göre başka halkları, ulusları tanımak, onların toplumsal-kültürel-düşünsel tarihini öğrenmek, insanlığın kendini aydınlatması için önemlidir. Böylesi bir aydınlanma süreciyle, insanlığın, fanatizmi, batıl inançları ve despotizmi yeneceğini düşünüyor Voltaire. Ona göre tarihçinin görevi, kralları, devletleri övmek değil, tarihe eleştirel yaklaşarak iktidar sahiplerinin (aristokrasinin, rahiplerin) yaptıklarını açığa çıkarmaktır.

16 Almanca *Zeit Online*'da yayımlanan yazı. "Voltaire: Versuch über die Sitten und Geist der Nationen", 15 Haziran 1984, <http://www.zeit.de/1984/25/versuch-ueber-die-sitten-und-den-geist-der-nation>.

17 Burjuvazinin feodalizme karşı mücadele döneminde esas olarak, evrenselliği ve insanlığı ön planda tuttuğu anlaşıyor. Burjuvazi, henüz evrensellikten ve hümanizmden uzaklaşmamıştı. Romantizm döneminde, özellikle Alman Romantizmi döneminde, burjuvazi, evrensellikten, liberalizmden ve hümanizmden uzaklaşarak milliyetçiliğe yönelmiştir.

Sonuç olarak bu yaklaşımla Voltaire, tarihyazımı alanında kilisenin otoritesini aşındırırken tarihyazımını Ortaçağ'ın anlayışından kurtararak, yeni bir tarihsel bakış açısının temellerini atmıştır. Bir başka deyişle, Voltaire tarihi, Tanrı tarafından tasarlanmış bir süreç olarak değil, insanlığın ve ulusların etkinliğini içeren dünyevi bir süreç olarak düşünüyor. Voltaire'nin biyografisini yazan Lanson'a açısından, Voltaire, tarihyazımında devrimi başlatan ve daha sonraki bilimsel tarihyazımı ve anlayışı için ilk adımı atan filozoftur. Tarih felsefesi deyimini kullanan ilk düşünürlerden de biridir.¹⁸ Voltaire için tarih felsefesi, tek bir kültürü veya ulusu değil, bütün insanlığın tarihini ele almalı; dolayısıyla farklı ulusların tarihini göz ardı etmemelidir.¹⁹

Montesquieu ve Voltaire, ulus sözcüğü altında, düşünsel ve moral olarak Ortaçağ dünyasından kopmuş, Tanrı'nın yasalarına göre değil, kendi kendini yöneten bir topluluğu anlıyorlar. Evrensel düzeyde düşündüklerinden ötürü ulus, akılcı yasalara göre düzenlenmiş insanlığın bir bölümüdür. Bu anlamda, ulus, düşünsel ve ahlâki bakımdan, eski düşünce biçimlerinden, batıl inançlardan kurtulmuş, yeryüzünün yasalarına göre hareket eden *politik bir topluluk* olarak görülüyor. Politik topluluk ile kastedilen, insanın, politik süreçlere, devlet işlerine katılması, müdahil olmasıdır. Montesquieu ve Voltaire, “ulusal karakterlerin” değişmez ve sarsılmaz olduğu görüşündeydiler. Ne var ki onların değişmez ulusal karakter konusundaki görüşleri Fransız filozofu Helvétius (1715-1771) tarafından gülünç ve yanlış bulunmuştur. İskoçyalı David Hume (1711-1776) ise, ulusal karaktere inanmayı “düşünsel salgın hastalık” olarak değerlendiriyordu.²⁰

Ulus sorununa en ilginç yaklaşan filozoflardan biri J. J. Rousseau'dur (1712-1778). O, dinsel savaşların yaşandığı Ortaçağ düzeninin çözüldüğü bir dönemde, insan, toplum ve devlet konusunda yeni sorunları ve tartışmaları gündeme getirmiştir. Onun yaşadığı dönemde düşünürler arasında yeni görüşler gelişmeye başlamıştı. Bu görüşlere göre, yeni toplumsal düzenin Tanrı'nın ilkelerine göre değil, *yeni ilkelere* göre örgütlenmesi, yeni ilkelerin de, özellikle bireysel özgürlüğü temel alması gerekmektedir. Bireysellik ve bireyin özgürlüğü sorunu tartışmaların merkezine yerleşir. Ne var ki, Rousseau açısından bireysellik ve bireyin özgürlüğü sorunu kendi başına yetersizdir. Ona göre eski toplumun ve devletin çözülmesinin yarattığı

18 Almanca gazete *Zeit Online*'da yayımlanan yazı. “Voltaire: Versuch über die Sitten und Geist der Nationen”, <http://www.zeit.de/1984/25/versuch-ueber-die-sitten-und-den-geist-der-nation>.

19 Ne yazık ki, daha sonraki dönemde burjuva düşünürleri, insanlığın tarihinden uzaklaşarak, ulusların tarihini ön plana çıkarmışlardır.

20 Wolfgang Burgdorf, “Nationales Erwachen der Deutschen nach 1756” (“1756'dan Sonra Almanların Ulusal Uyanışı”), http://www.goethezeitportal.de/fileadmin/PDF/db/wiss/epoche/burgdorf_nationales_erwachen.pdf.

sorunlar yeni kolektif-özneyi gerektirmektedir. Kral-devletinin yerine, yeni kolektif özneye dayanan bir kamusal organizmaya ihtiyaç vardır. Bu yeni kolektif özne ise, kralın tebaalığından kurtulan halktır. İşte bu yeni kolektif özne olarak görülen halk, kendini ulus olarak yaratmalı ve yeni toplumu kurmalıdır.

Yeni toplumun insana yabancı dış kurallara göre yönetilmesini değil, toplumun ve insanın bağımsızlığını, özgürlüğünü temel alan kurallara göre örgütlenmesini savunuyordu Rousseau. Peki ama toplumun ve insanın, insanüstü güçlerden bağımsızlığı ve özgürlüğü hangi ilkelere dayanmalıydı? Akıl ve akılcılık *tek bir ulusa dayanmayan, evrensel olan bir anlayıştı. Akılcı ilkeler ve politik haklar*, tasarlanan yeni toplumun temeli haline getirilir. Böylece ulus, akılcı ilkelere dayanan ve politik haklarına kavuşmuş bir toplum olarak tasarlanır. Erken dönem ulus anlayışı, daha sonra ortaya çıkan gerici ulus anlayışlarından farklıdır. Köylü hareketlerinin *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik* ideallerini kendine mal edinen burjuvazi erken döneminde bu ideal-leri dile getiriyordu.

Monarşiye ve aristokrasiye karşı duran J. J. Rousseau, esas olarak cumhuriyet düşüncesini, halk iradesinin üstünlüğünü savunuyordu. Düşünceleriyle Fransız Devrimi ve özellikle Jakobenleri etkileyen Rousseau, monarşi ve aristokratik düzenin, bireylerin eşitliğine ve özgürlüğüne değil, bireylerin boyunduruk altında tutulmasına dayandığını göstermiştir. İşte burada Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinin Fransız devrimcilerine ilham kaynağı olmasının önemi daha anlaşılır hale gelmektedir.

Ulus fikri, ilkin ilerici sol bir düşünce olarak ortaya çıktı, daha sonra Aydınlanma karşıtı Alman Romantizminin süzgecinden geçerek sağ bir ideoloji haline geldi. Giderek kendini üstün, diğer ulusları aşağı veya düşman gören bir ideoloji olarak milliyetçilik gelişti. Nihayet saldırgan ve savaşı yücelten, evrensellikten uzaklaşan, bu nedenle “gerici ulus”²¹ olarak değerlendirilen ulus tanımı daha sonra yaygınlık kazanarak ırkçılığa ve faşizme evrildi.

Fransız Devrimi döneminde Fransa'daki “ulus” sözcüğünün anlamı, Ortaçağ'da kullanılan anlamdan farklıdır. Fransız Aydınlanmacıları, *halk* ve *ulus* arasında ayırım yapmaya başlarlar. Kendi kaderini belirleyen ulus ile kralla bağlı olan halk arasında ayırım gündeme gelir. Ulus, kraldan kurtulmuş ve kutsal kitabın kurallarına dayanmayan *yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi* olarak düşünülür. Peki ama ulus düşüncesi neden yenidir? Nasıl bir örgütlenme biçimidir? Neleri temel alır?

Ulus fikri, Fransız Devrimi döneminde, aklın özgürleşmesi temelinde, ulusun (halkın) kendi yazgısı üzerinde egemen olmasını, *ulusal egemenliği*

21 “Gericici ulus” ile kastedilen olgu, ulusal kimliğin, ırk, köken, soy ve dil gibi faktörlere dayandırılmasıdır.

anlatır. Dolayısıyla ulus sözcüğü, aristokrasinin, kilisenin ve dinsel düşüncelerin egemenliğinden *kurtulmuş devlet* anlamında da kullanılmıştır. Fransız ulus anlayışı, “politikanın demokratikleşmesi, yani uyrukların (tebaanın) yurttaşa dönüşümü”²² demektir. Krala bağlılığın ve sadakatin yerine, anayasa, ulusa bağlılık geçer. Ulusal meclis, anayasa, hukuki haklar gibi birtakım kurumlar, ulusa, *politik temel* kazandırır. Bu yaklaşıma göre ulus demek, kutsal kitaplara göre değil, kendi yaptığı yasalara göre yaşayan, çıkarlarının bilincine varan özgürleşmiş halk demektir; yani *ulus*, *politikleşmiş halk* olarak da görülmektedir.²³

Burjuva uygarlığına, Aydınlanma düşüncesine yönelttiği eleştiriler nedeniyle Rousseau, özel bir yere sahiptir. İnsanlığın uluslara bölünmesini, yurtseverliği eleştiren de odur. *Emile* adlı kitabında, “Her dar ve sıkı-kapalı özel grup kendini bütün gruptan ayırır. Her yurtsever, şovenist olur,” der ve devam eder, “yurtseverin gözünde yabancılar hiçtir”.²⁴ Bu yüzden cumhuriyetçilerin, monarşik rejimlerden daha acımasız savaş yürüttüklerini vurgular Rousseau. O, başka halkları seven ama kendi halkını sevemeyen filozofları da ince bir şekilde eleştirmiştir.

Şunu vurgulamakta yarar var: Fransız Devrimi *evrensel* bir devrim olarak ortaya çıktı ve halklar tarafından selamlandı. I. Napolyon’un Avrupa’nın diğer ülkelerinde aristokrat rejimleri yıkıp Napolyon tarafından gündeme getirilen *Code Civil*²⁵ yasalarına göre yönetmesi ilkin coşkuyla karşılandı. I. Napolyon döneminde, Almanya’da emekçiler daha fazla haklara ve özgürlüklere kavuştular. Fakat kazanılmış haklara ve özgürlüklere rağmen, Almanya’da Napolyon’a ve Fransızlara karşı milliyetçi tepki gelişti. Napolyon’a karşı mücadele milliyetçi biçime büründü.²⁶

Şimdi ulus konusunda daha ayrıntılı görüşler ileri süren iki Fransız düşünürün, Joseph Sieyès ve Ernest Renan’ın söylediklerini ele alabiliriz.

22 Eric J. Hobsbawm (1998), *Nationen und Nationalismus*, s. 106.

23 “Halk” ve “Ulus” arasındaki ayrım konusunda benzer düşünceler diğer yazarlar tarafından da dile getirilmiştir. M. Rainer Lepsius, “halk” sözcüğünü “politik öncesi varlık” (*vorpolitische Wesenheit*) anlamında kullanmaktadır. M. Rainer Lepsius (1990), *Interessen, Ideen und Institutionen*, Opladen, s. 236. Ayrıca yazar Otto Dann (1993, *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770-1990*, s. 13) “ulus politik iradi topluluktur” diyor. Gerçek anlamda her ulus, belli bir toplumsal sınıfın egemenliğine dayanır, devlet ise o toplumsal sınıfın egemenliğini garanti altına alan aygıttan başka bir şey değildir. Demokrasi de bir sınıf egemenliğidir. Demokrasinin çeşitli biçimleri daha ileride demokratik ulus konusu işlendiğinde ele alınacaktır. Atina Demokrasisi ve modern demokrasi arasındaki temel farklılık da kısaca açıklanacaktır.

24 Rousseau, *Emil oder über die Erziehung*, s. 12.

25 Code Civil, medeni hukuk demektir. 1500-1600 maddeyi içeren yasa bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

26 Lord Acton, *Nationalismus*, Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru* içinde, s. 122.

Emmanuel Joseph Sieyès, Fransız Devrimi'nde aktif rol alan, öncü düşünürlerden biridir. Robespierre, Danton, Marat gibi kişilikler bilinirken Sieyès, tanınan biri değil. Büyük burjuvaziyi temsil eden kişilerden biri haline gelmesi ve Napolyon darbesine destek vermesinden dolayı, sanırım sol çevrelerin ilgi göstermemesi nedeniyle de pek bilinmez. Birkaç yazısı nedeniyle ilginç sayılabilecek bir politikacıdır. Bu nedenle onun ulus konusundaki görüşleri mutlaka ele alınmalıdır.

Sieyès, devrimden önce yazdığı iki önemli yazı ile Fransız Devrimi'ni körukleyenlerden biridir. "Ayrıcalıklar Üzerine Deneme", "Üçüncü Tabaka Nedir?" başlıkları altında yayımlanan bu iki yazısı büyük ilgi görmüştür. İlk etapta otuz bin adet satarak kısa zamanda tükenen ve üçüncü kez basılan bu yazılar İngilizce ve Almancaya da çevrilmiştir. Ün kazanan Sieyès, Fransız Devrimi sonrasında yapılan seçimlerde ulusal meclis başkanı olmuş, Direktuvar Yönetimi'ne²⁷ ve Konsüllüğe kadar yükselmiştir. Fransız Devrimi'nin gelişmesinde olduğu gibi bitirilmesinde de rol oynamıştır.

"Üçüncü Tabaka (*Tiers Etat*) Nedir?"²⁸ başlıklı yazıyı Türkçeye çeviren Profesör Süheyl Derbil'e bakılırsa, "Fransız Devrimi'nin davasını keskin bir ışıkla aydınlatan bu iki eser okunmadıkça ne Fransız İhtilâli'nin, ne de kamu hukukunun gereği gibi anlaşılmasına imkân vardır". Süheyl Derbil, Sieyès hakkında ayrıntılı bir bilgi vermiyor. Oysa meclis başkanı olan Sieyès, daha sonra, Robespierre ve Jakobenlerin devrilmesinde yer almıştır. Mayıs 1799'dan itibaren Direktuvarın üyesi oluyor. Napolyon, Sieyès'i de yanına alarak 9 Kasım 1799'da bir hükümet darbesi ile Direktuvarı devirerek, Sieyès, Ducos ve Napolyon'dan oluşan ve konsüllük²⁹ yönetimine dayanan Askerî Monarşiyi kuruyor. Sieyès üç konsülden biriydi. Yukarıda anılan iki makalesi Fransız Devrimi'nin amaçlarını en kısa ve net bir şekilde açıklıyor.³⁰ "Üçüncü Tabaka Nedir?" yazısında zarar gören bu toplumsal kesimi, yani halk ve ulus sorununu ele almıştır.

27 Direktuvar (Direktorum), Jakobenlerin devrilmesinden sonra, 26 Ekim 1795-24Aralık 1799 yılları arasında Fransız Devrimi'nin son hükümet biçimiydi. Sieyès, beş kişiden oluşan bu kurumun üyesiydi. 1799 yılında, Napolyon, devlet darbesiyle bu yönetime son verir. Napolyon ile uzlaşan Sieyès, üç konsülden biri olur.

28 Bu çeviri, birçok eski Arapça sözcükleri kullanmaktadır. Alıntıları olduğu gibi aktardım.

29 Konsüllük yönetimi, cumhuriyet devrinin en yüksek iktidar ve icra mevkiidir. Teorik olarak halka ait olan iktidarın, birkaç kişiye bırakılması demektir.

30 Sieyès'in bu yazıları, bir burjuva düşünürünün, kendi sınıfının önyargılarına ve ham ideallerine karşı savaşımını göstermesi açısından öğreticidir. Bu nedenle çok alıntı yapmak durumunda kaldıysam, bunun nedeni bu yazılardaki bakış açısının (ayrıcalıklara karşı mücadele, ege-menlerin meclisi konusunda tavır vb.) bizzat burjuvaziye karşı kullanılabileceğini düşünmüş olmamdır.

Üçüncü tabaka bütün bir millettir

Sieyès, “Bir milletin varlığı ve refahı için ne lazımdır?” sorusuna şöyle cevap veriyor: *Özel çalışmalar ve kamusal görevler*. Sieyès, özel çalışmalar olarak üretim, dolaşım, sanayi, ticaret gibi işleri göstermektedir. Bu işleri ise millet (üçüncü tabaka) üstlenmiştir. Sieyès, ulus ile üçüncü tabakayı aynı anlamda kullanıyor ve ayrıcalıkları dışlayan bir topluluğu, ulus olarak adlandırıyor.

Öte yandan milleti şöyle açıklıyor: “Bir millet nedir? Bir müşterek kanun altında yaşayan ve aynı yasama tarafından temsil edilen bir ortaklar heyetidir.”³¹ Sieyès’e bakılırsa, millet, ortak yasalara dayanan, ortak temsilcileri olan bir topluluktur. “Söylediğimiz gibi, bir müşterek kanun, bir müşterek temsil, bir milleti, millet yapan işte budur,” diyen Sieyès’in ulus anlayışında, dil, kültür, soy, ırk gibi belirlemeler yoktur. Tüm vurgu, ortak yasalara, ortak temsilî organlara yapılmaktadır. Sieyès’in bakış açısına göre, ulus demek, yasalar karşısında eşit olan yurttaşlar topluluğu demektir. Ulus, kutsal kitaplara göre değil, insanların kendi yaptığı yasalara göre yaşayan topluluktur. Böylece insan tarafından yazılmış anayasalara göre örgütlenmiş topluluğu, eski tip topluluktan, yani kutsal kitaplara göre yaşayan bir topluluktan ayırır. Dolayısıyla ayrıcalıklı olanlar ulusa ait değildir.

Sieyès açısından sorun şudur: Anayasa yapma hakkı kime aittir? Sieyès’e göre “anayasa yapma hakkı, yalnızca milletin hakkıdır”. Aklın egemenliğini savunan Aydınlanma filozoflarının etkisiyle Sieyès şunları yazıyor: “Aklın ülkesi her gün biraz daha genişliyor; gitgide gasp edilmiş hakların³² iradesini zaruri kılıyor. Er geç, bütün sınıfların sosyal sözleşme sınırları içine kapanmaları gerekecektir.”³³

Siyasal topluluk olarak ulusun inşası

Üçüncü sınıfın bir ulus olduğunu ileri süren Sieyès, ulusu ise bir siyasal topluluk olarak tanımlıyor. Yeni bir siyasal topluluk yaratmayı, sosyal mimarlık olarak değerlendiren Sieyès’e göre, bu mimarlık işi yavaş yürüyecek bir sanatsal süreç gibidir. Bu süreçte aristokratlardan, rahiplerden, yani eski düzenin kalıntılarından destek ve teşvik görmeyecektir.

Sieyès’in ilginç düşüncelerinden biri, her sınıfın ayrı bir ulus oluşturduğu şeklinde ifade edilen düşüncesidir. Her yeni sınıfın, yeni bir siyasal top-

31 Sieyès, *a.g.e.*, s. 152.

32 Türkçe çeviride haklar diye geçiyor, kanımca bir yanlışlık var: Haklar yerine *halklar* olması gerekir.

33 Sieyès, *a.g.e.*, s. 172.

luluk yarattığını savunan Sieyès'in mantığında, bir ulusun oluşumu üç evreden geçer. Birinci evre, bireysel iradelerin egemen olduğu dönemdir. İkinci evre, yavaş yavaş ortak iradenin oluştuğu süreçtir. Süreç içerisinde ortak irade gelişir. Anayasa, ortak iradenin şekillendiği bu ikinci evrede ortaya çıkar. Üçüncü evre, ortak iradenin yerine temsilî iradenin geçmesidir. Burada iki şeye dikkat etmek gerekir: 1. Temsilciler heyetinin iradesi, bütünü tam temsil etmez ve sınırsız değildir. 2. Temsilciler, bu temsil etme haklarını, kendi istedikleri gibi kullanamazlar. Temsilciler meclisi, ortak iradenin bütünü değil, sadece bir parçasıdır.

Ayrıcalıklara dayanan eski feodal düzen ve onun devletine karşı, ayrıcalıkları ortadan kaldıran, bireyleri yasa karşısında eşitleyen bir topluluğu, ulus olarak tanımlar. Sieyès'in ulus tanımında üç nokta göze çarpmaktadır: 1. Ayrıcalıklara dayanan feodal düzen, ulusun düşmanıdır; aristokrasi ve ruhban sınıfı, ulusun dışına atılır. 2. Ulusun tanımı, dile, kültüre, soya, dine dayanırılmaz. 3. Ulus ve devlet eşit anlamda görülmez.

Ernest Renan: Ulus yeni bir olgudur

Ernest Renan (1823-1892), dil tarihçisi, özellikle Sami dilleri konusunda uzman, Alman idealist felsefesi ve edebiyatı konusunda geniş bilgiye sahip bir düşündürdür. Alman filozoflarından olan Herder'in ulusları bir bahçeye benzetmesinden etkilenen³⁴ Renan, *İsa'nın Yaşamı* (1863) başlığını taşıyan önemli bir eser yazmıştır. Alman idealist felsefesini yakından tanıyan Renan, Alman düşünürü David Friedrich Strauss (1808-1874) ile mektuplaşır. Strauss, Renan'a *Augusburger Allgemeinen* adlı yayın organında makaleler yazmasını önerir. Strauss'a saygı duyan Renan bu öneriyi kabul eder.

Renan, çok önceden (1835-1836) *İsa'nın Yaşamı* gibi aynı başlık altında bir kitap yazan bu alanda öncü çalışmayı başlattığı için Strauss'u övmekten geri kalmaz. Genç-Hegelci³⁵ olan Strauss'u liberal bir düşünür olarak değerlendirebilir. Ne var ki, 1870-1871 yılındaki Almanya-Fransa arasındaki savaş, birçok Alman liberal düşünürünün, milliyetçiliğe ve şovenizme kaymasını hızlandırmıştır. Strauss da bunlardan biridir. Renan, Strauss'un liberal bir düşünür olduğu konusunda yanılır. 1848 Devrimi sırasında liberal bir düşünür olan Strauss, birçok Alman düşünürü gibi daha sonra liberal pozisyonunu terk etmiştir. Amerikalı tarihçi Hans Kohn'un vurguladığı gibi 1848 Devrimi'nden sonra, Alman liberalleri, özgürlüklerden çok milliyetçiliğe eğilim

34 Walter Euchner, "Vom Recht der Nation", *Zeit*, 15 Nisan 1994.

35 Genç-yaşlı Hegelci veya sol-sağ Hegelci kavramları ilk defa David Friedrich Strauss tarafından kullanılmıştır. Strauss'un yazmış olduğu *İsa'nın Yaşamı* adlı eseri farklı iki yoruma yol açınca, Strauss, genç-yaşlı Hegelci arasında ayırım yapmıştır.

göstermişlerdir. Bireysel özgürlükleri dikkate almayan ve Bismarck'ın izlediği politikaları destekleyen milliyetçi ideolojinin egemen olması Alman liberalizmini çökertmiştir.

Özgürlüklerden çok milliyetçiliğe ve anavatan sevgisine eğilim gösterenler, Almanya'nın izlediği ilhakçı politikaları desteklemişlerdir. Örneğin Strauss, 1870-1871 yılında iki bölgenin, Alsas-Loren'in Almanlar tarafından ilhak edilmesini savunmuştur. Fransa'ya ait olarak yaşamak isteyen bu iki halkın iradesini hiçe sayarak, bu iki bölgeyi Almanya topraklarına zorla dahil eden ve liberalizmin düşmanı olan Alman devlet adamı Bismarck'ı desteklemiştir. Sadece Strauss değil, ünlü Alman tarihçisi Treitscheke de (1834-1896) "Bu bölgeler kılıç yasasıyla bize aittirler," diyerek Bismarck'ın ilhakçı politikalarını desteklemiştir.

Strauss ve Renan arasında görüş farklılıkları giderek derinleşir. Strauss, Renan'la mektuplaşmalarını izin almadan bir broşür olarak yayımlar. Bu mektuplarda Renan, Fransa'nın aşağılanması Almanlara fayda getirmeyeceğini, Fransa'nın bu bölgeleri kaybetmeye katlanmayacağını, bu durumun gelecekte bir rövanşa yol açacağını yazmıştır. Milliyetçiliğin ve şovenizmin yıkıcı sonuçlarına tanık olan Ernest Renan, döneminde ulusu ırk, din, dil, coğrafya ile tanımlamaya çalışan eserleri inceleyerek, bu tanımlamaların yetersiz olduğunu gösterme çabasına girişmiş ve ulusu farklı tanımlamaya çalışmıştır. Düşünür Ernest Renan, 1882 yılında, Paris'in Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği o ünlü konferansta "Ulus Nedir?"³⁶ başlığı altında bir konuşma yapmıştı. Konuşmasına şu cümleyle başlamıştı: "Çok açık görünmesine rağmen, çok tehlikeli, yanlış anlamalara yol açan bir fikri sizlerle birlikte tartışmak istiyorum."

Renan, millet (ulus) konusunda çok daha feci bir yanlışla düşüldüğünü vurguluyor; millet ve ırkı eşanlamlı kullanmanın en kötü yanlışlardan biri olduğuna dikkat çekiyor. Ona göre kelimelerin anlamı konusunda en ufak bir belirsizlik, en ölümcül yanlışlara neden olabilir. Bu nedenle, Renan, bu zor sorular üzerinde düşünmeye çalışarak, soğukkanlı ve mutlak bir tarafsızlıkla konuyu ele alacağını açıklar.

Avrupa halklarının birbiriyle kaynaşması

Renan, Avrupa'daki ulusal devletlerin ortaya çıkışını açıklarken, farklı devletler içinde yaşayan halkların birbirine karıştığına, bu devletleri teşkil eden

36 Bu yazının Almanca tercümesini Zeit'in internet sitesinde bulmak mümkün. http://www.zeit.de/reden/die_historische_rede/200109_historisch_renan). Türkçeye de çevrilmiş olan bu kısa yazı, Felsefe Forumu adlı internet sitesinde yayımlanmıştır (<http://www.felsefeforumu.com/viewtopic.php?f=38&t=2947>).

halkların birbiri içinde eridiğine dikkat çekiyor. Renan konuşmasının bu bölümünde Türkiye'ye de gönderme yapıyor.³⁷ Avrupa devletlerinde gözlenen durumun, yani halkların birbiriyle kaynaşmasının Türkiye'ye uymadığını söylüyor. Şu savı ileri sürüyor: Türkiye'de, Türk, Slav, Rum, Ermeni, Araplar, Suriyeliler, Kürt halklar arasındaki farklılıklar, hâlâ İstanbul'un fethi döneminde olduğu kadar birbirinden farklıdır, bu farklılıklar hâlâ sürmektedir.

Renan'ın nazarında iki önemli faktör Avrupa'da halkların birbiriyle kaynaşmasında önemli rol oynamıştır: Birincisi, Cermen halkları, Yunan ve Latin halkları ile devamlı temasa geçtikleri andan itibaren Hristiyanlığı benimsediler. Yani Avrupa'da galipler ve mağluplar aynı dine mensup olmuşlardır. Oysa Türkiye'de, böyle bir durum olmamıştır; çünkü galipler ve mağlupların dini birbirinden farklıydı. Renan'a göre, insanların din esasına göre birbirlerinden tamamiyle ayrıldıkları Türk sistemi Avrupa'da olanaksızdır. İkincisi, Avrupa'da galip gelen halkların kendi dillerini unutmalarıydı.

Onun araştırmasına göre, halkların birbirine kaynaşması nedeniyle Fransız halkı içinde bir ırk farklılığı olduğu fikri oluşmamıştır. Fransız yazarlar ve şairlerde, Fransa içinde bir ırk farklılığı düşüncesinin en küçük kırıntısı bile bulunmaz. Fransa'da soylular ve soylu arasındaki farklılık, asla etnik bakış açısıyla izah edilmemiştir. Soylular ve soylu arasındaki fark, etnik ve ırki değil, terbiye, eğitim ve cesaret farkıdır.

Batı Avrupa tarihinin yasalarının karşıtlık/zıtlık yoluyla anlaşılır hale geleceğini vurgulayan Renan'a göre, Fransa kralının kısmen zorbalıkla, kısmen de adaletle ve pek takdire değer bir tarzda sonuçlandığı proje birçok ülkede hüsrarla sonuçlanmıştır. Başarısızlığa uğrayan girişimlerden biri de, milletleri dine göre ayıran Türk siyasetinin uyguladığı projedir. Ulusları, dine göre ayıran Türk siyaseti çok daha vahim sonuçlara yol açmıştır. Bu Türk siyaseti, Şark'ın/Doğu'nun çöküşüne yol açmıştır. Halkları kaynaştırma politikasının sonuçlarını şöyle formüle ediyor Renan:

Selanik ya da İzmir gibi bir şehirde her birinin sadece kendine ait hatıraları olan ve aralarında hemen hemen ortak bir şey bulunmayan beş altı cemaat bulunur. Halbuki bir ulusun özünü oluşturan şey, bütün fertlerinin birbirleriyle ortak şeylerinin olması, aynı zamanda pek çok şeyi de unutmuş olmalarıdır.³⁸

Bütün bu tarihsel olgulardan hareket eden Renan şunu söyler: "Modern ulus, birleşme yönüne doğru gelişen bir dizi olayın doğurduğu tarihi bir so-

37 Renan 1882 yılındaki Osmanlı-Türkiye'den bahsediyor. Hem Almancaya ve hem Türkçeye çevrilen konuşmada "Türkiye" sözcüğü geçiyor. Ama gerçekte kastedilen Osmanlı İmparatorluğu'dur.

38 Renan (<http://www.felsefeforumu.com/viewtopic.php?f=38&t=2947>).

nuçtur.” Ulusal birleşmeler çeşitli biçimler almıştır. Örneğin Fransa’da bir hanedan tarafından birleşme gerçekleşirken; Hollanda, İsviçre ve Belçika’da olduğu gibi eyaletlerin kendi istekleriyle oluşmuştur; İtalya ve Almanya’da ise feodal kalıntıları yıkan genel bir halk tını tarafından gerçekleştirilmiştir. Her ulusal birleşmenin temelinde daha derin nedenler bulunmaktadır. Renan’a göre bazı umulmadık olaylar nedeniyle, ilkeler kırılmaya uğrayabilir. Öyle durumlar vardır ki, yenilgi birleşmeye götürürken, zaferler dağılmaya götürebilir. Örnek olarak şöyle yazıyor düşünür: “İtalya’nın nasıl uğradığı mağlubiyetlerle birleştiğini, Türkiye’nin ise nasıl zaferleriyle dağıldığını gördük. Her bozgun İtalya’ya faydalı oluyorken, her zafer Türkiye’yi mahvediyordu. Çünkü İtalya bir millettir ve küçük Asya kısmı bir tarafa bırakılırsa Türkiye millet değildir.” Renan’ın optiğinde, “Fransız Devrimi aracılığıyla kendini ulus haline getirmesi Fransa’nın şerefidir.” Ona bakılırsa, başka ülkelerin Fransa’yı takip etmesi ayıplanamaz.

Millet nedir?

Ulus ilkesinin Fransız Devrimi’nin ilkesi olduğunu vurguladıktan sonra şunu soruyor Renan: Peki, millet nedir? Niçin Hollanda bir millettir de, Hannover ya da Parma Dukalığı millet değildir? Nasıl oluyor da Fransa’yı yaratan prensip yok olduğu halde Fransa hâlâ bir millet olarak kalmaya devam ediyor? Nasıl üç dili, iki dini, üç ya da dört ırkı³⁹ olan İsviçre bir millet oluyor da, mesela pek homojen olan Toskana neden bir millet olmuyor? Niçin Avusturya bir devlettir de fakat bir millet değildir? Milliyet prensibinin ırk prensibinden farklılıkları nelerdir? İşte bütün bu sorular, ona göre düşünen kafalar tarafından açıklığa kavuşturulması ve cevaplandırılması gereken sorulardır. Yüzeysel olanların kendilerini kaybettikleri bu meseleleri bir düzene sokmak ve çözümlemek düşünürlerin görevidir.

Renan, ulus konusundaki soruları cevaplamaya girişiyor. Öncelikle bazı siyasal bilimcilerin ve politikacıların ulus konusundaki görüşlerini eleştiri süzgecinden geçiriyor. Renan’a göre bazı siyasal teorisyenler, milleti şöyle tarif ediyor: Millet, her şeyden önce, bir halk kitlesi tarafından önceleri tahammül edilen, sonra da unutulmuş bir fethi temsil eden bir hanedandır. Bu teorisyenlere göre, bir hanedan tarafından evlilikler ve antlaşmalarla kurulan eyaletler topluluğu o hanedanla birlikte sona ermektedir. Böylesi teorisyenler, ulusu, eski hanedanlığın bir devamı olarak görürler. Renan’a göre ulusu, hanedanlığın zorunlu sonucu olarak gören anlayış eksik ve yanlış. İsviçre ve Birleşik Devletler hanedanlık temeline dayanmazlar. “O halde

39 Bugün “ırk” sözcüğü gözlerden düşmüştür. Renan, ırk düşüncesinin gözde ve gündemde olduğu bir dönemde konuşuyor.

bir milletin hanedansız da var olabileceği, hatta hanedanlar tarafından kurulan milletlerin yok olmaksızın hanedandan ayrılacakları kabul edilmelidir. Yalnız hükümdarların hakkını dikkate alan eski prensip artık muhafaza edilemez.”

Irk, dil, din ulusun temeli olamaz

Ulusların, etnik veya ırk temeline dayandırılması, büyük hatadır, diyor Renan. Etnik kökeni veya ırkı temel alan anlayışın ve yanılmasının Avrupa uygarlığını çökerteceğini vurguluyor. Ona göre, ulusların ilkesi adil ve meşru iken, ırk ilkesi dardır ve gerçek ilerleme için tehlikeler içerir. Ulus ilkesinin ırka ve etnik temele dayandırılmasını reddeden düşünür, Antik Çağ'ın kabile ve sitesinde ırkın birinci derecede önemli olduğunu kabul ediyor. Renan'a bakılacak olursa, Antik dönemdeki site, sadece ailenin ve kabilenin genişlemesinden ibaretti. Sparta ve Atina uzaktan ya da yakından birbiriyle akrabaydı. İsrailoğullarında da durum böyleydi ve Arap kabilelerinde hâlâ böyledir.

Elbette geçmişte, etnik yapı ve ırk düşüncesi önemli rol oynamıştır. Fakat Renan'a göre, “hakikat şudur ki, saf ırk yoktur ve siyaseti etnografik tahliller üzerine bina etmek, onu chimäre'ye⁴⁰ dayandırmak demektir”. Renan'a göre, üç ülke –İngiltere, Fransa ve İtalya– kanın en karışık olduğu uluslardır. Peki, bu hususta Almanya bir istisna mıdır? Asla.

Almanların saf ırktan oluştuğu iddiasını çürütüyor Renan. Ona göre Almanya'nın güneyi Galler, Elbe Nehri'nin bütün doğusu ise Slavlardan oluşmaktadır. Irklar üzerine tartışma sonsuzdur; zira ırk sözcüğü çok farklı anlaşılmaktadır. Örneğin, ırk sözcüğünün tarihçi ve filologlar için fizyolojist ve antropologlardan pek çok farklı bir anlamı vardır. Antropologlar için ırk zooloji demektir; hakiki kökeni ve kan akrabalığını ifade ediyor. Buna karşılık filoloji ve tarih araştırmaları, konuya antropologlardan farklı yaklaşır, kan bağına önem vermez. Dolayısıyla filoloji ve tarih disiplinlerinin, Cermen ırkı olarak adlandırdığı özellik, insan soyu içinde ayrı bir ailedir. Peki, bu antropolojik manada bir aile midir? Hayır, değildir. Renan'a göre:

Irk, ortaya çıkan ve tekrar kaybolan bir şeydir. İnsanlığın tarihi ile ilgilenen bilgin için ırk araştırmalarının büyük önemi vardır. Ama siyasette ırkın araştırılması için hiçbir sebep yoktur. Siyasetin ırkta bulabileceği hiçbir unsur yoktur. Avrupa haritasının yapılmasında amil olan insiyaki şuur ırk mesele-

40 “Chimäre” sözcüğü iki anlama gelmektedir. 1. Genetik bakımdan farklı güçlere dayanan organizma. 2. Kuruntu. Renan'ın metninin Türkçe çevirisinde, *chimäre* sözcüğü, önu aslan, ortası keçi, arkası canavar diye çevrilmiş.

sini hiç hesaba katmamıştır. İlk Avrupa milletleri de kanları bilhassa karışmış milletlerdir.⁴¹

Renan, ulusu ortak bir *dile* dayandırmaya çalışan görüşlere de karşı çıkmıştır. Ona göre ulusu ortak bir dile dayandırmak, onu dar sınırlar içine kapatmak demektir. Irk konusunda söylenenlerin, dil konusunda geçerli olduğunu vurgulayarak ulusun tanımlanmasında dile yer verilmemesini savunur. Evet, dil birleştiricidir, der Renan ama bu birleşme zorla olamaz ve olmamalıdır. Dilin, ulusun tanımlanmasında yer almaması gerektiği konusunda iki örnek gösteriyor. Ona göre Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, aynı dili konuşmalarına karşın tek bir ulusu oluşturmazlar. Keza, Latin Amerika ve İspanya için de aynı durum söz konusudur. Aynı dili konuşmaları, onları tek bir ulus haline getirmez. Bunun tersi bir durum da vardır. Yani tek bir ulus içinde üç-dört dil konuşulabilir. Toplumsal unsurların rızasına dayanarak kurulduğu için mükemmel bir devlet olan İsviçre'yi örnek olarak gösteren Renan, dilden daha üstün olan bir özelliğe, yani birlik iradesine vurgu yapıyor: "İsviçre'nin dil farklılıklarına rağmen sahip olduğu birlik iradesi, baskı altında elde edilen dil birliğinden çok daha önemli bir olgudur."

Uygarlık açısından, insanları, kültürel açıdan dar alanlara ve cemaate hapsedmekten daha feci bir durum olamaz. İnsanın, düşünen ve etik bir varlık olduğu ilkesinin asla terk edilmemesi gerektiğine önemle vurgu yapan düşünür, Fransız, Alman, İtalyan gibi ulusal kültürlerden önce, *insanlığın* bir kültürü olduğunu belirtiyor.⁴² Rönesans'ın büyük insanları ne Fransız, ne Alman ne de İtalyan'dı. Onlar, Antikçağ dönemini inceleyerek, insan tininin gerçek sırrını, yani özgürlüğe düşkünlüğünü tekrar buldular. Kendilerini bu düşünceye adadılar ve de ne iyi ettiler.

Din tarihi ile ilgilenen ve din ile ulus ilişkisini inceleyen Renan'a göre, din de ulusun yaratılması için yeterli temeli sağlayamaz. Renan, çıkar birliğinin insanlar arasında kuvvetli bir bağ oluşturduğunu kabul ediyor. Ama çıkar birliğinin de, bir ulus oluşturmak için yeterli olmadığını belirtiyor. Ona göre, çıkar birliği ticari sözleşmeler sağlar, oysa ulusun oluşturulmasında duygular, bağlılık gibi tinsel öğeler önemli rol oynuyor. Ulus, gümrük birliği, ticari anlaşmalar gibi bir birlik değildir. Ulus, hem beden hem de ruhtur.

41 Renan, "Was ist eine Nation?", *Zeit Online*, http://www.zeit.de/reden/die_historische_rede_200109_historisch_renan. Türkçesi için "Felsefe Formu", www.felsefeforumu.com/viewtopic.php?f=38&t=2947.

42 Hegel benzer şeyler söyler. Almancadan çeviriyorum: "İnsan, insan olduğu için değerlidir; Yahudi, Alman, Katolik, Protestan, İtalyan vb. olduğu için değil. Bu fıkri savunan bilinç, sonsuz öneme sahiptir." Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 209, Werke 7, s. 360.

Sonuç olarak Renan şunu söyler: Irk, dil, dinsel birlik, ticari çıkarlar, coğrafya, askerî zorunluluklar, bir ulusun yaratılması için yeterli değildir? Peki, bir ulus olmak için ne gereklidir?

Ulus manevi bir prensiptir

Ulus, bir gönül birliği sorunudur; bir tindir, düşünsel bir prensiptir.

Renan, ırk, dil, din, coğrafya gibi unsurları ulusun tanımlamasının dışında bırakır. Renan'a göre *ulus, bir gönül sorunudur; bir tindir, düşünsel bir prensiptir*. İki şey, bu tini, düşünsel prensibi oluşturur. Birisi, geçmişe, diğeri günümüze, şimdiki zamana aittir. Biri, zengin hatıraların mirasına sahiptir; diğeri birlikte yaşama arzusunda uzlaşmak, bir bütün olarak bölünmemiş bir şekilde devralınan geçmiş mirası yüceltme iradesidir.

İrk ve dil farklılıklarına rağmen, işte bu ortak mazi, ortak acı ve ortak sevinç ve ortak hedeflerin ulusun oluşmasında önemli rol oynaması anlaşılır bir şeydir. Ortak sevinçlerden ziyade özellikle ortak acılar, ulusu daha fazla birleştiriyor. Ulusal anılar, acılar, yaslar, zaferlerden daha ağır basıyor. “O halde,” diyor Renan:

Ulus yapılan ve yapılmaya hazır olunan fedakârlıklara ait duygunun yarattığı büyük bir dayanışma topluluğudur. Ulus, ortak geçmişi gerektirir; fakat bununla beraber ulus, somut bir biçimde kendini mevcut durumda şöyle ifade eder: Birlikte yaşamayı sürdürme konusunda mutabakat ve açık bir biçimde ifade edilen irade. Bir ulusun varlığı –bir benzetme için müsaade ediniz– tıpkı bir bireyin varlığının kesintisiz bir yaşama iddiası olması gibi, her gün tekrarlanan bir plebisittir.⁴³

Renan, metafizikten ve teolojiden arındırılmış bir siyaset anlayışı üzerinde ulusu inşa etmek istiyor. “Metafizik ve teoloji dışlanınca, geriye ne kalıyor?” diye soruyor. Geride kalan insandır, onun arzuları ve ihtiyaçlarıdır. “İnsanların istekleri değişir, zaten şu fani dünyada değişmeyen ne var ki? *Uluslar ebedi değildir*.” (v.b.a.). Renan'a bakılırsa nasıl ki, kıskanç, egoist ve kavgacı olan bir bireye tahammül edilemezse, aynı şey uluslar için de geçerlidir. Şöyle sesleniyor Renan: “Zavallı insanlık, ne acılar çektin, hangi testler hâlâ seni bekliyor! Bilgelik ruhu, yürüdüğün yolu dolduran sayısız tehlikelerden korusun seni!”

Fransız düşünürlerinin çoğunluğu ulus olgusunu politik bir topluluk olarak ele almışlardır; ama bu bizi tek-yanlılığa götürmemeli ve yanıltmamalıdır. Çünkü Fransa'da da milliyetçi ve ırkçı düşünürler o dönemde de ortaya

43 Renan, “Was ist eine Nation?”, http://www.zeit.de/reden/die_historische_rede/200109_historisch_renan.

çıkıştır. Bazı Fransız düşünür ve yazarları, insanların eşitsizliğini ve ırkçılığı savunmaktan geri kalmamıştır. Örneğin Fransız diplomat ve yazar Arthur de Gobineau (1816-1886) *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme* başlıklı kitabında ırkçılığı savunmuştur. Ne var ki Gobineau'nın kitabına Fransa'da ilgi olmaz, onun görüşleri Fransız düşünürleri ve halkı üzerinde etki yaratamaz. Gobineau, en çok Almanlar tarafından okunur ve Almanya'da etkin olur. Keza Fransız psikolog Gustave Le Bon (1841-1931) gibi kitle psikolojisinin kurucusu olarak görülen kişilikler de özellikle Hitler ve Mussolini üzerinde etkili olmuşlardır. Bu düşünürler Alman kültüründen daha çok destek bulmuşlardır. Ernest Renan'a göre "kendi tarihini çarpıtmayan hiçbir ulus yoktur".⁴⁴

Şimdi bazı Alman filozoflarının ve romantik düşünürlerinin görüşlerine göz atalım.

Alman Romantizmi'nde ulus anlayışı

Alman entelektüelleri Hristiyanlık öğretilerinden tamamen kopamadıkları için, hümanist gelenekleri yaratamadılar.

– OTTO BAUER

Romantik dönem milliyetçi düşüncenin kaynağı olarak kabul edildiği için, o dönemde ileri sürülen bazı görüşlerin kısaca da olsa incelenmesi gereklidir. Öncelikle Romantizm konusunda yaygın olan bazı görüşlere kısaca değinmekte yarar var. Yaygın olan bir anlayışa göre Romantizm, sadece "estetik bir devrim" değildir, "aynı zamanda, çağının ahlâki değerlerine, toplumsal normlarına karşı da ciddi bir muhalefet platformu oluşturur".⁴⁵ Romantizm hakkında bu tanım eksiktir ve üç açıdan sorunludur: Birincisi; Alman Romantizmi ve diğer ülkelerdeki Romantizm arasındaki farklılıkları görmezden geliniyor. İkincisi; "çağın ahlâki değerlerine ciddi muhalefet platformu oluşturduğu" şeklinde ifade edilen görüş, Romantizmi tek yanlı olarak ilerici bir hareket gibi gösteriyor. Üçüncüsü; Alman Romantizminin, aynı zamanda Aydınlanma'ya karşı bir muhalefet oluşturduğunu ve Romantizmin muhafazakârlığını dikkate almıyor.

Yazar Michael Löwy de "Marksizm ve Devrimci Romantizm" başlığını taşıyan makalesinde Romantizm konusunda tek boyutlu bir görüş ileri sürer.

44 Türk Milliyetçileri özellikle, Ernest Renan'ın "geçmişi unutmak" tezini cımbızla çekip kullanmışlardır. Oysa Renan'ın "Millet Nedir" makalesindeki millet anlayışı, Türk Milliyetçiliğinin eleştirisi olarak da okunabilir.

45 Besim Dellaloğlu'ndan (Romantik Muamma) aktaran Mehmet Barış Albayrak, Dinmeyen Özlem: "Alman Erken Romantizmi'nde Felsefe ve Edebiyat İlişkisi", s. 2.

Bu görüşe göre Romantizmin sağlam bir çekirdeği vardır: Romantizm, “kapitalizm öncesi geçmişe idealleştirilmiş referans ve burjuva toplumunun bazı yönlerinin öfkeli eleştirisi”dir.⁴⁶

Löwy, Marx’ta reddedilmez bir romantik boyut olduğunu iddia ediyor. Löwy’nin Alman Romantizmi ile Fransa ve İngiltere’deki Romantizm arasındaki ayrımın farkında olmadığı anlaşıyor. Fakat bir ayrım vardır. Fransa ve İngiltere’deki romantikler esas olarak sanat ve kültür alanındaki eserleriyle, kapitalizmin romantik bir eleştirisini yapmışlardır. Oysa bilindiği gibi Alman Romantikler, *siyasal ve toplumsal alana da* müdahale ederek, devlet bilimi ve toplum mühendisliği gibi konularla da ilgilenmişlerdir.

Milliyetçiliğin kaynağının Alman Romantizmine dayandığı, milliyetçilik konusunda araştırma yapan tanınmış düşünürler (Elie Kedourie, Isaiah Berlin, Ernest Gellner) tarafından kabul görmektedir. Milliyetçiliğin fikir babalığının Alman romantik düşünürlerine kadar gittiğini ilk defa dile getiren düşünürlerden biri Elie Kedourie’dir. *Milliyetçilik* başlıklı kitabıyla milliyetçiliğin 19. yüzyılda geliştirilen bir doktrin olduğunu ileri süren Elie Kedourie’ye göre milliyetçi düşüncenin düşünsel öncüsü Kant’tır.⁴⁷

Daha önceki bölümde Kant’ın otonom *birey* (“kendi kaderini tayin eden birey”) görüşüne değinmiş, bu görüşün felsefi ve siyasal sonuçlarına dikkat çekmiştik. Kedourie’ye göre, “kendi kaderini tayin eden birey” formülü, “kendi kaderini tayin eden ulus” düşüncesine geçişe olanak vermiştir. Alman düşünürleri, genel olarak ulus (*nation*) ve halk (*volk*) kavramını aynı anlamda kullanmışlardır. Örneğin Kant, halkı şöyle tanımlıyor: “Halk (*populus*) sözcüğü altında, bir coğrafyada, bir bütün oluşturan birleşik yığın halindeki insanlar anlaşılır.” Kant, halkı ikiye ayırıyor: *Ulus* ve *Pöbel* (*Ayaktakımı*). Burada Kant, yaygın bir anlayışın tersini savunuyor. Günümüzdeki yaygın anlayış ulusu, şöyle tanımlıyor: Burjuvazi ve halk. Oysa Kant’a göre durum tersidir; ulus ve *pöbel*, bu ikisi halkı oluşturuyor. Ulus ise, ortak bir soy dolayısıyla kendini burjuva bütünlüğü için birleşmiş gören halkın bir bölümüdür. Ulustan ayrı olan halk içindeki diğer bir bölüm *pöbel* olarak adlandırılır. Kant, bir yandan ulusu *ortak soya* (*gemeinschaftliche Abstammung*) dayandırırken, öte yandan eğitimsiz halkın, *devlet vatandaşı* (*Staatsbürger*) sıfatını kazanamadığını ifade etmiştir. Kant’ın bu görüşü, bir yandan soya, *kan bağına dayanan elit biyolojik bir ulus anlayışını* ifade ederken, öte yandan devlet vatandaşı ve ulus kavramları arasındaki çelişkiyi dile getirmektedir.

46 Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, s. 19.

47 Elie Kedourie, *Nationalismus*, 2. Kapitel: Persönliche Selbstbestimmung, s. 18-31.

Alman Romantizmi ve Aydınlanma karşıtlığı

Avrupa’da bir dönem iki temel düşünce akımı gündeme gelmiştir: Aydınlanma ve ona tepki olarak Romantizm. Bu iki akım, insanı farklı şekilde tanımlamaktadır: Aydınlanma’ya göre insan, evrensel bir varlıktır ve en belirgin özelliği ise akılcı bir varlık olmasıdır. Aydınlanma felsefesi açısından, *akıl, her yerde ve herkeste olan evrensel geçerli bir kavramdır*. Romantizm ise, insanı *duygusal* olan özel bir varlık olarak algılamakta; duygusallığın, kültürden kültüre göre değiştiğini ileri sürmekte; dolayısıyla insanın kimliğini belirleyen olguların, tarihsel geçmiş ve kültür olduğunu savunmaktadır. Romantik anlayış, tarih ve kültürün evrensel özelliklerini dışlamakta ve akılcılıktan koparmaktadır.

O dönemde Fransız kültürü, Almanya’daki toplumun üst tabakası tarafından imrenilen bir kültürdü. Fransız kültürünün egemenliği karşısında aşağılık duygusuna kapılan birçok orta sınıf Alman düşünür, Almanya’nın geçmişini yüceltmeye başlar geçmiş tarihe yönelerek, arşiv araştırmalarına girişerek, övünülecek özellikleri ortaya çıkarmaya çalışır. Ulusun yaratılmasında anayasa, akıl ve hukukun değil, *halkın kültürünün* belirleyici olması gerektiğini savunur.⁴⁸ Onlara göre ulus, bireysel özgürlükler, soyut akılsal ve evrensel ilkelere temeli üzerinde değil, soy, kültür ve dil temeli üzerinde inşa edilmeliydi. Romantik düşünürler, ulusa tapınıyor ve ulusun devletleşmesini istiyordu.⁴⁹ Bir yazarın dediği gibi, bireysel özgürlüklere dayanan anayasal reformlar istemi, *Volksgeist*’i temel alan düşünürler tarafından kolaylıkla susturulabiliyordu. Otto Bauer’in vurguladığı gibi *Volksgeist* kavramı, Romantizmin eski sevgilisiydi; bu kavramı bilim dünyasına sokan da Tarihselci Hukuk Okulu’dur.⁵⁰

Fransız Rasyonalizmi, Ortaçağ’ı ve dini hor görmüştür. Fransız filozof D’Holbach, filozofları *geleceğin insanı* olarak ilan ediyordu. Fransız Aydınlanma’sının dine yönelttiği eleştiriye Alman Romantikleri katılmıyorlar ve dine karşı radikal tavır almıyorlardı. Ortaçağ ve dinin hor görülmesine karşı olan Alman Romantikleri, Aydınlanma’nın ruhsuz ve sıradan bireyler yarattığını ileri sürerek geçmiş, Ortaçağ dönemindeki soyluları canlandırma-ya çalışıyorlardı. Fransız Devrimi’ne, insan haklarına karşı çıkan ve köleliği savunan İngiliz muhafazakâr düşünür Edmund Burke (1729-1797) Alman

48 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 61.

49 O çağın bakışı açısından, ulus düşüncesinin gelişmesi, elbette belirli bir ölçüde ilerici bir düşünce olarak görülebilir. Bu anlamda elbette Romantizm belirli ilerici eğilimler içerebilir. Ama bizim eleştirimiz, insanlığın belirli bir gelişme düzeyinin ifadesi olan ulus düşüncesine yönelik değildir. Bu yüzden eleştirimizin hedefi, ulusun, dil, kültür, soy, ırk gibi özelliklere dayanılarak açıklanmasıdır.

50 Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, I. Bölüm: Nationalitätenfrage, 18 Der Nationalcharakter, s. 5.

Romantikleri üzerinde etkili oluyordu. Ortaçağ'ın Romantik yazarlar tarafından canlandırılmasının doğuracağı sonucunu öngören Burke'e göre eskiyi canlandırma, soyluluğun idealleştirilmesine götürecektir.⁵¹ Böylesi bir idealleştirme ise Almanya ulusunun kendini üstün görmesine yol açmıştı. Ortaçağ'ı yücelten Alman Romantizmi, rasyonalizmin karşısına irrasyonalizmi, barışın karşısına savaşı, evrenselliğin karşısına milliyetçiliği çıkarmıştı.⁵²

Alman Romantizminin en belirgin özelliklerinden biri, bireysel özgürlüklerin, hümanizmin, evrenselliğin karşısına, milleti ve milliyetçiliği çıkarması; devleti ve savaşı kutsamasıdır. Gerçi Alman entelektüelleri de, özgürlükten bahsederler ama onların özgürlük anlayışının, –Hans Kohn'un deyişiyle– İngiliz liberalizminin bireysel özgürlük anlayışı ile hiçbir ilişkisi yoktu.⁵³

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı konusundaki görüşleriyle etki yaratan Gellner'e göre Alman Romantik dönemde ulus sorunu dil ve kültür açısından ele alınmıştır. Gellner'e göre özellikle Herder, dile ve kültüre önem vererek Fransızların kültür emperyalizmine ve İngilizlerin ekonomik ve politik gücüne karşı durmaya çalışmıştır. Herder, dünyanın uluslardan oluştuğu, ulusların da kendilerini dil ve kültürleriyle ifade ettikleri görüşünü dile getirmiştir.

Bu nedenle Johann Gottfried Herder (1744-1803), Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) gibi filozofların ulus konusundaki görüşlerini çok kısa bir biçimde özetleyelim.

Herder ve Fichte'de ulus kavramı

Almanya'da 1961 yılında okullarda, gençlerin “anavatan sevgisi”, “ulusal gurur” gibi duygular hissedip hissetmediklerini ve bu duygular karşısında tutumlarını açığa çıkarmak için bir anket yapılmıştı. Anket sonuçları özet olarak 6 Ocak 1965 tarihli *Spiegel* dergisinde yayımlandı.⁵⁴ Gençlerin bir bölümü, “ulusal gurur”, “anavatan sevgisi” hissettiklerini söylerler. Ankete katılan gençlerin küçük bir bölümü ise “ulusal gurur” ve “anavatan sevgisi” hissetmediklerini bildirirken, Alman düşünürlerin görüşlerine başvurdular. Örneğin Lessing'in⁵⁵ “Ulusal gurur kahramanca bir zayıflıktır”; Herder'in

51 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 72.

52 Gerçi burjuva düşünürleri ilk dönemde, milletlerin eşitliğini savunduklarını ileri sürmüşlerdir. Yakından bakıldığında, milletlerin eşitliği düşüncesi, insanların eşitsizliğini gizleyen bir düşünceden öteye gidemedi. Çünkü eşitliği, hümanizmi, evrenselliği reddeden milliyetçilik, insanların eşitsizliğini, gizli bir biçimde kabul etmekten başka bir anlama gelmez.

53 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 88.

54 *Spiegel*, 1/1965. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-46168981.html>.

55 Hümanist ve evrensellik eğilimleri olan Lessing (1729-1781), Marx'ın en çok sevdiği yazarlardan biriydi.

“Ulus nedir? Bitki ve otları içeren, yolunmayan bir bahçe”; Dürrenmatt’ın: “Eğer bir devlet, çocuklarını öldürmek için hazırlanıyorsa, kendini her zaman anavatan olarak adlandırır” biçimindeki sözlerini aktardılar.

Lessing’in söylediği *Spiegel* dergisi tarafından eksik aktarılmıştır. Çünkü yazdığı bir mektupta Lessing şöyle söylemiştir: “Vatan sevgisini hiç kavrayamıyorum; vatan sevgisi bana kahramanca zayıflık olarak görünüyor, bu kahramanca zayıflıktan yoksun olmak isterim.” Lessing’e göre vatanseverlik, insana dünya vatandaşı olduğunu unutturmaya çalışır.⁵⁶ Felsefi konuda kalıcı eserler bırakmadığı halde, Çernişevski’ye göre Lessing, Alman felsefi düşüncesinin temelini atmıştır.⁵⁷ “İnsan, eylem için yaratılmıştır,”⁵⁸ diyerek öznel-lik alanına yol açmış, Diderot’un eserlerini Almancaya çevirmeye çalışmıştır.

Friedrich Schlegel, hümanist, akılcı ve evrensel felsefeden uzaklaşarak, mistik milliyetçiliğe yönelen ilk Alman yazarlardan biridir. Schlegel’e göre ulus, anayasaya sadık olan devlet vatandaşlığına dayanan bir toplum değil, kan bağına dayanan bir topluluktur. Ona göre ulaşılabilecek en yüksek evrensellik, ulustur. Schlegel, Hristiyanlık veya insanlığın en yüksek evrensellik olduğunu reddetmektedir. İnsanlığın uluslara göre ayrılması gerektiğini savunan Schlegel açısından, gerçek bir ulusta ancak tek resmî dil kabul edilebilir. Edebiyat ve sanatın, ulusal olması gerektiğini savunan Schlegel, ulusallıklarını korumak için Alman halkını Fransızlara karşı Kutsal Savaş yürütmeye çağırmaktadır. Almanya’da Romantik dönemde milliyetçi düşünce, kültürel ve politik milliyetçilik olmak üzere değişik biçimler almıştır. İlk in kültürel milliyetçi olan Schlegel, daha sonra politik milliyetçiliğe geçiş yapmıştır.

Schlegel soyadını taşıyan bir başka yazar (Johann Elias Schlegel) kaleme aldığı dramlarda (Hermann dramı), insanları anavatan için ölmeye hazırlıyordu. J. E. Schlegel’in imparatorluğa karşı yapılan savaşları anlatan dramları, saldırgan bir milliyetçiliğin başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla Almanya’da Schleiermacher, Schlegel, Fichte gibi düşünürler, 18. yüzyılın Aydınlanmacı evrensel-kozmopolit düşüncelerinden, 19. yüzyılda serilmeye başlayan milliyetçilik ideolojisine geçiş döneminde yaşamış filozoflardır. Alman milliyetçiliği, “sadece Batı medeniyetini reddetmiyor, aynı zamanda medeni yaşamın kendisini de reddediyor” şeklinde saptama yapan Hans Kohn’a göre, Almanya’da sadece halk değil, eğitim düzeyi yüksek olan ve önde gelen entelektüeller de demokrasiye ve insanlığa karşı düşmanca tavır almışlardır.

56 Bkz. Fritz Mauthner, *Wörterbuch der Philosophie*, s. 994.

57 Arseni Gulyga, *Die Klassische Deutsche Philosophie*, s. 28.

58 Lessing’den aktaran Wolfgang Förster, *Die Klassische Deutsche Philosophie, Grundlinien Ihrer Entwicklung*, s. 23.

Bugün dünyada yaygın olan ulus tanımı Alman Romantizmi döneminde ileri sürülen görüşlere dayanmaktadır. Alman düşünürü Herder açısından bir ulusu belirleyen ölçüt, ortak dil ve ortak bir kültürdür. Bu anlamda, milliyetçi düşünceye zemin hazırladığı inkâr edilemez; fakat Herder, Aydınlanma'nın hümanizm ve akılcılığını reddetmez. Ne var ki, Herder sonrası Alman Romantik düşünürleri, Herder'in dayandığı Aydınlanma'nın değerlerini (hümanizm, liberalizm ve evrensellik düşüncesini) terk ederek dışlayıcı bir milliyetçiliğe yöneldiler.

Herder'in ulus konusunda söyledikleri farklı yorumlanmıştır. Kimilerine göre Herder, Alman milliyetçiliğinin temellerini atan, kimilerine göre milliyetçiliğe karşı olan bir düşünürdür. Herder'de her iki özelliği de bulmak mümkündür. Devletin suni, ulusun ise doğal bir olgu olduğu görüşünden hareketle, devletin ulusa göre şekillenmesini ileri sürdüğü için milliyetçiliğe zemin hazırladığı doğrudur, fakat Herder, ulusal kuruntu, ulusal çılgınlık (*Nationalwahn*) tehlikesi karşısında toplumu uyarmaktan geri kalmamıştır. O, ulusları, çeşitli bitkiler içeren büyük bir bahçeye benzetir.

Herder'in yaşadığı dönemde “Dilin kökeni ve kaynağı nedir?” sorusuna cevap arayan birbirine rakip iki görüş vardır. Bazı teologlar (örneğin Johann Peter Süßmilch) dilin kaynağını, ilahi kökene, Tanrı'ya dayandırıyorlardı, Condillac gibi bazı filozoflar, insanın doğada evrimleşmesinin sonucu olarak dilin süreç içinde geliştiğini ileri sürüyordu.⁵⁹ Herder, Fransız Aydınlanma filozofu Condillac'ın dil konusundaki görüşlerinden etkilendi; fakat onun görüşlerini de yetersiz buldu.⁶⁰ Dilin, Tanrı vergisi olduğu şeklinde teolojinin hipotezini “gizli ve ince saçmalık”⁶¹ olarak değerlendiren Herder'e göre, dilin Tanrı vergisi olduğu iddiası, bir yanda insanın düşünsel etkinliğini hiçe sayarken, öte yanda bilimleri ve insan psikolojisini açıklanamaz hale getirmektedir.⁶² Herder, dilin kaynağının toplum olduğunu ileri sürerek, feodalizmin ideolojik çimentosu olan ilahiyatçılığın zeminini zayıflatıyordu. Zamanın doğa bilimlerinden yararlanarak dil araştırması aracılığıyla insan üzerine bilgimizi genişletmiştir Herder.⁶³

Herder, dünyadaki ulusları, farklı çiçekler ve otları içeren, bunlarsız olmayan bir insanlık bahçesine benzetiyordu. Herder, şovenist milliyetçilik-

59 Bazı araştırmalara göre Herder, kendi düşüncesini daha inandırıcı ve daha etkili göstermek için, bu iki düşünürün (Condillac ve Süßmilch) görüşlerini çarpıtarak yansıtmıştır. Astrid Gesche, *Johann Gottfried Herder: Sprache und die Natur des Menschen*, s. 10.

60 Herder'in dil konusunda teolog Süßmilch'e ve filozof Condillac'a karşı yürüttüğü polemik için doktora çalışmasına bakınız. Astrid Gesche, *Johann Gottfried Herder: Sprache und die Natur des Menschen*, Verlag Königshausen & Neumann GmbH, Würzburg, 1993.

61 Wolfgang Förster, *a.g.e.*, s. 41.

62 Wolfgang Förster, *a.g.e.*, s. 41.

63 Astrid Gesche, *Johann Gottfried Herder: Sprache und die Natur des Menschens*, s. 5.

ten uzak bir ulus anlayışı geliştirmiştir. Ne var ki, kültüre, dile, “ulus tinine” yaptığı vurgularla milliyetçiliğin doğmasına zemin hazırlamıştır. Milliyetçiler de onun ulus anlayışını saptırarak yorumlamışlardır. Bazı yazarlar Herder’in şovenist milliyetçi olarak gösterilmesine karşı durmaktadırlar. Bu yazarlara göre Herder, herhangi bir ulusun üstünlüğünü savunmadan çokkültürlü, çokuluslu bir dünyayı temel almıştır. Örneğin Profesör Daniel Speich açısından, ulusların kaçınılmaz olduğunu ileri sürmesine rağmen, Herder’de bazı ulusları üstün gören, şovenist bir milliyetçilik yoktur.⁶⁴ Bir başka yazar Amerikalı Wolin ise, Herder’in son dönemde kozmopolitizm üzerine yazdıkları ve şovenist milliyetçilikten uzak olan yazılarının görmezden gelindiğini ileri sürmüştür.⁶⁵

Herder’den farklı olarak son döneminde Fichte, şovenist milliyetçiliğin temellerini atmıştır. Fichte’nin 1807-1808 yılında *Reden an die deutsche Nation* (Alman Ulusuna Söylev) başlığı altında yayımlanan derslerini/konuşmalarını içeren eseri, üzerinde en çok tartışılan ve birbirine karşıt yorumlara maruz kalan bir eserdir. Toplam on dört dersten oluşan bu konuşmalar, Prusya Devleti’nin Napolyon ordusu karşısında yenildiği, Berlin’in işgal edildiği bir dönemde yapılmıştır. Berlin Bilimler Akademisi’nde, öğrencilerin, profesörlerin ve eğitimli elit bir kesimin karşısında yapılan bu konuşmalar, Fichte’nin evrensellik ve hümanizmden kopuşunu simgelemektedir. Almanya’nın işgal edilmesi dost-düşman ikilemini, “Alman ulusu” ve “yabancı güç”e vurgu yapan kavramları politikanın gündemine sokmuştu.⁶⁶

Önceleri insan soyunun evrenselliğinden ve akılcılığından bahseden Fichte’nin, 1807-1808 yıllarında Fransızları küçük gören, Cermen soyuna vurgu yaparak Almanların üstünlüğünü iddia eden konuşmaları şaşkınlık yaratmıştı. Bir yazara göre ise, Fichte, yurtseverlikten etnik milliyetçiliğe geçiş yapmıştı. Etnik milliyetçilik anlayışını yumuşatmak için “ılımlı ve akılcılıkla uyumlu *ethos*”⁶⁷ kavramını kullanmıştı.

19. yüzyılın başında Alman milliyetçiliğinin en karakteristik özelliklerinden biri, dile, kültüre ve ulusal karaktere yapılan vurgudur. Gerçi Fichte’den önce bazı romantik düşünürler, bilhassa Herder, dil, kültür, halk karakteri ve halkın tini gibi kriterlerle ulusu tanımlamaya çalışmışlardı. Ama bu kriterler esas olarak edebiyat ve kültür alanında ifade ediliyordu, henüz politik alanın gündeminde yer almamışlardı. Fichte’nin Alman ulusuna hitabından sonra

64 Daniel Speich, “Die politische Philosophie der Nation bei Kant, Fichte, Herder und Hegel”, s. 15.

65 Richard Wolin, “Unwahrheit als Methode? Gadamer und die Zweideutigkeiten der inneren Integration”, *Internationale Zeitschrift für Philosophie* içinde, s. 24.

66 Stefan Reiß, *a.g.e.*, s. 29.

67 Stefan Reiß, *a.g.e.*, s. 31.

durum deðiřti. Fichte, dili, kùltürü, soyu ve benzerlerini politikleştirerek ve ideolojileştirerek gerici milliyetçiliğe zemin hazırlamıştı. Bir yazara göre, Fichte, dil konusunda kendi felsefesinden (bilim öğretisinden) uzaklaşarak, ilk romantik düşünürlerin dil konusundaki görüşlerine yaklaşmıştır.⁶⁸

Görüşlerinde bir değişim yaşayan Fichte ulusa hitabında özgürlük ve insan haklarından çok, ulusal bilince, yurtseverliğe, Cermen soyunun bozulmamışlığına vurgu yapmaktadır. Artık *Grundzüge* adlı eserindeki gibi ‘insanlık soyuna’ ilgi göstermez Fichte, Herder’in insanlığı bir bahçeye benzeten düşüncesini de dikkate almaz. Onu ilgilendiren ulusların birbirine zıtlığı ve birbirini dışlamasıdır. Fichte’ye göre, yalnızca Alman karakteri gerçek felsefe yapabilir bir yeteneğe sahiptir; diğer uluslar ancak ek bir parça oluşturabilirler.⁶⁹ Almanca dilinin gelişimini bozulmamış Cermen soyuna dayandıran Fichte’nin söylevinde dile getirdiği düşünceler Naziler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin Nazizmin baş ideoloğu olarak bilinen Alfred Rosenberg için Fichte, “Alman düşüncesinin özgürlüğü ve bilinçli Alman hareketinin gücü için kahramanca düşünsel mücadelenin mükemmel bir sembolü”ydü.⁷⁰

Fichte üzerine biyografi yazan Manfred Kühn, Fichte konusunda şunları yazmaktadır: “Tarihin kararı kesindir. Alman düşünürü, Fichte’nin, Alman tarihi üzerinde uğursuz etkisi vardı. Güzel gösterme çabalarına rağmen Fichte, felaket getiren Alman milliyetçiliğinin düşünce babalarından biridir ve bununla Nasyonal Sosyalizmin oluşmasında bir rol de oynamıştır.”⁷¹

Alman entelektüelleri ve milliyetçilik

Aralık 1962’de Almanya’da *Spiegel* dergisinde ilginç bir makale yayımlanmıştı. Makale, Amerikalı tarihçi Hans Kohn’un önemli bir kitabını *Yollar ve Yanlış Yollar. Alman Burjuvazisinin Tininden* (*Wege und Irrwege. Vom Geist des deutschen Bürgertums*) tanıtıyor; onun Alman entelektüellerine yönelttiği eleştirileri dile getiriyordu. Milliyetçiliğin, dinin yerine geçen modern bir inanç olduğunu vurgulayan ve milliyetçilik konusundaki araştırmalarıyla ünlü olan Hans Kohn, Hitler faşizminin yükselmesinde Alman entelektüellerinin suçunun büyük olduğunu vurguluyordu.⁷² Ona göre “Alman entelektüelleri on yıldan daha kısa zaman içinde kendi halkını uçuruma sürüklemeyi başardılar.”⁷³ Özellikle Oswald Spengler’i, tarihçi Friedrich Meinec-

68 Stefan Reiß, *a.g.e.*, s. 120.

69 Stefan Reiß, *a.g.e.*, s. 138.

70 Alfred Rosenberg’den aktaran Stefan Reiß, *a.g.e.*, s. 166.

71 Manfred Kühn, Johann Gottlieb Fichte, *Ein deutscher Philosoph*, s. 573-574.

72 Goethe, milliyetçi düşüncenin tehlikelerini sezen ender düşünürlerden biriydi.

73 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 346.

ke'yi, filozof Martin Heidegger'i, devlet hukukçusu Carl Schmitt'i "demokrasiyi küçümsedikleri, 'Alman ruhunun' yeni tarihsel çağa yaraşır biricik ruh" olduğunu ileri sürdükleri ve Almanları üstün gören bir anlayışı yaydıkları için eleştirmektedir.

Kohn uzun süren bir hazırlık olmasaydı, Alman faşizmi yükselemezdi diye iddia eder. Almanya'daki demokrasi ve hümanizm düşmanlığının uzun geçmişi vardır. Hans Kohn'a göre Almanya'da milliyetçiliğin kökeni, demokrasi ve hümanizm karşıtlığının temelleri Alman Romantik dönemine kadar gitmektedir. Alman Romantik akımı,⁷⁴ 1800'lerden sonra milliyetçiliğin ve otoriter düşüncenin temellerini atarak demokrasi karşıtlığının yükselmesine büyük katkıda bulunmuştur. Alman Romantizminin en belirgin özelliklerinden biri, Fransız Aydınlanmasının evrenselciliğine, akılcılığına ve İngiliz liberalizminin "bireyselliğine" karşı durmasıdır.

Alman Romantik döneminin düşünürleri, Fransız Aydınlanmacılarından farklı olarak, ulusu politik bir tasarım değil, esas olarak dil ve kültüre dayanan *doğal* topluluk olarak algıladılar. Alman düşüncesinde halk ve ulus aynı anlamda kullanılmıştır. Dil, halkları birbirinden ayıran biricik "doğal sınır" olarak kabul edilmiştir. Daha sonraki süreç içinde, bilhassa 1800'lü yılların başından itibaren "ortak dil, ortak etnik kökenin bir delili"⁷⁵ olarak kabul eden anlayış, dili, doğal ve biyolojik bir ayrım olarak görerek, ulusu, dile, soya ve etnik kökene dayandırmıştır. Alman entelektüelleri ulusun, etnik kökenlere dayanan bir topluluk olduğunu ileri sürerek, dili ve kültürü politize ederek, dil/kültür ile devlet arasında bağlantı kurarak dile, kültüre ve etnik temele dayanan etnik bir ulus anlayışını geliştirmişlerdir.⁷⁶ Günümüzde dünya ölçeğinde, Fransız düşünürlerinin ulus anlayışının değil de, etnik kökene, dile ve kültüre gönderme yapan Alman ulus anlayışının daha fazla yaygınlaşması, şüphesiz, burjuvazinin gericileşmesiyle bağlantılıdır.⁷⁷

Ulus olgusunun etnik köken, soy, kan bağı gibi *biyolojik* terimlerle açıklanması, gerici ulus anlayışının temellerini atmıştır. Bir yazarın deyişiyle, Al-

74 Alman Romantik Akımının düşünürleri 18. yüzyılın son çeyreğinde (1770'ler) ortaya çıkan *Sturm ve Drang* (Fırtına ve Coşku) hareketinden etkilenen düşünürlerdir. Romantik düşünürlerin çoğu, Goethe'nin evrenselliğine muhalif olmuşlardır. Romantik düşünürler, Herder ve Goethe'nin hümanizmini ve evrenselliğini reddederler. Herder, milliyetçiliğin öncülerinden biridir ama Herder hâlâ evrenselliği ve hümanizmi de savunmaktaydı.

75 Christian Jansen/Henning Borggräfe, (2007), *Nation, Nationalität, Nationalismus*, s. 46.

76 Federal Almanya Anayasası'nda 2000 yılına kadar, Alman kimliği, soya, kan bağına dayandırılıyordu. Bugün dünyada insanların kafasında yaygın olan ulus anlayışı esas olarak Alman düşünürleri tarafından geliştirilmiş olan "objektif" ulus anlayışıdır. Herder ve özellikle Fichte gibi düşünürler dil, kültür, tarih gibi nesnel olgulara dayanan ulus tanımı yapmaya çalışırlar. Fichte soya, ırka ve kan bağına göndermeler yapar.

77 Bugün Fransa da dahil olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde Alman kaynaklı ulus anlayışı daha yaygındır.

man entelektüelleri, “politik kategorileri” ve “politik dili” biyolojik terimlere çevirmişlerdir. Aynı dönemde ırk kavramının da kültür bilimleri ve politik literatüre yerleşmesi tesadüf değildir.⁷⁸ Almanya’da ulus konusundaki gerici anlayışın nedeni, Alman burjuvazisinin tarihsel olarak devrimci potansiyelden yoksun olmasıyla açıklanabilir. Nihayet bazı yazarlar, Almanya’da dile, kültüre ve etnik kökene dayanan gerici ulus anlayışının kökenini Almanya’daki *demokrasi geleneğinin zayıflığına* bağlamaktadırlar.⁷⁹

Yukarıda söylenenlerden, Almanya’da yalnızca etnik kökene dayanan ulus anlayışı vardır, politik tasarım olarak ulus anlayışı yoktur, şeklinde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Almanya’da da Fransız ulus anlayışını savunan görüşler ortaya çıkmıştır, fakat etkili olamamıştır.⁸⁰

Alman Romantizmi’nde anti-hümanizm ve Batı düşmanlığı

Alman entelektüellerinin diğer bir özelliği, hümanist bir gelenekten yoksun olmalarıdır. Otto Bauer, Alman entelektüellerinin “Hristiyanlık öğretilerinden tamamen kopamadıkları için, hümanizmi, hümanist gelenekleri yaratamadıklarını” vurgulamaktadır. Dile, kültüre, soya, ırka gönderme yapan ve yaygın olan milliyetçilik anlayışının kaynağının Almanya olduğunu ileri süren Isaiah Berlin’e bakılırsa, Almanya’da milliyetçilik, bir yanda hümanizm, diğer yanda Marx’ın enternasyonalizmi üzerinde zafer kazanmıştır.

Alman Romantik düşünürleri, “Almanların kendine özgü biricik özelliklerini” Batı ülkelerinin karşısına çıkarmışlardır. Burada ilginç bir durumla karşı karşıyayız: 19. yüzyılda Alman Romantik ve milliyetçi düşünürler Batı kavramını *başka anlamda*, yani İngiliz liberalizmi ve Fransız rasyonalizmi anlamında kullanmaktadırlar. Milliyetçilik konusunda araştırma yapan Amerikalı tarihçi Hans Kohn’a göre Romantik dönemde Alman düşünürlerinde *Batı düşmanlığı* ve *Batı karşıtlığı* vardır. Batı düşmanlığı ile kastedilen ise İngiliz liberalizmine ve Fransız rasyonalizmine karşı duyulan düşmanlıktır.⁸¹ Hans Kohn açısından “Alman Romantikleri ve tarihçileri, Batı karşısında Almanların özgüllüğünü ve biricikliğini, Almanya ve Batı Avrupa’nın ortak gelişmesinden çok farklılıklarını vurguladılar. Almanya’ya uymadığı için liberalizmi, bireylerin özgürlüklerini reddettiler.”⁸²

Bilindiği gibi 17. yüzyılda İngiliz liberalizminin evrensel kavramı *özgürlük*, 18. yüzyılda Fransız rasyonalizminin evrensel kavramları *akıl* ve *akılcılık*

78 Christian Jansen/Henning Borggräfe, (2007), *a.g.e.*, s. 41.

79 Gosewinkel’den aktaran Regula Argast, (2007), *Staatsbürgerschaft und Nation*, s. 30.

80 Christian Jansen/Henning Borggräfe, (2007), *a.g.e.*, s. 53, 55, 56.

81 Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 144-145.

82 Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 59-160.

idi. 19. yüzyılda Alman milliyetçiliği, İngiliz liberalizmine ve Fransız rasyonalizmine karşı savaş yürütmüştür. Almanların en ünlü sanatçılarından biri olan Wagner, Batı liberalizmini reddetmiştir.⁸³ Almanların özgünlüğünü vurgulayan milliyetçi Romantikler, liberalizmin Alman halkını çürüteceğini ileri sürerek, Hans Kohn'un dediği gibi, Alman "Kültürünü", Batı "Medeniyetinin" karşısına çıkarmışlardır. Alman milliyetçi kültürünün Batı medeniyetinden daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir.⁸⁴ Romantik dönemde Almanya'da, halk dili ve kültürünü geliştirme çabaları yoğunlaşır. Ne var ki bu kültürel çabalar, diyor Hans Kohn, asıl olarak kültürün kendisi için değil, Alman ulusunun diğer uluslardan üstün olduğunu göstermek için harcanmıştır.⁸⁵

Romantik dönemin Alman entelektüelleri üzerindeki en büyük etkisi şöyle de ifade edilebilir: Alman entelektüellerin çoğunluğu özgürlük ve akılcılık düşüncesinden uzaklaşmıştı. Akılcılık ve özgürlük karşıtlığı çeşitli biçimlerde ortaya çıkmıştı. Sosyolojik görüşlerde, devlet anlayışında, kültür ve medeniyeti karşı karşıya getiren anlayışlarda ifadesini bulmaktaydı. 19. yüzyılın sonunda Alman sosyolojisi, milliyetçiliği güçlendiren düşünceler ortaya atmıştı. Örneğin sosyolog Ferdinand Tönnies⁸⁶ (1855-1936), iki tür toplumsal örgütlenme olduğunu ileri sürmüştü: *Cemaat* (*Gemeinschaft*) ve *Cemiyet* (*Gesellschaft*). Tönnies, bu iki tip örgütlenmeyi karşı karşıya getirmekteydi: *Cemaat*, "Biz" duygusuna öncelik veren, içgüdülere, duygulara dayanan organik ve doğal bir yapı olarak düşünülürken; *cemiyet*, "ben" duygusuna öncelik veren, bireyler arasındaki ilişkiyi akılcı, iradi ve çıkarlara dayanan bir yapı olarak tasarlanmıştı. Doğal ve organik bir insan ilişkisi olarak değerlendirilen *cemaat*; mekanik, suni, yüzeysel ve yasallığa dayanan ilişki olarak görülen *cemiyetin* karşısına çıkarılıyordu. "Bireysellik" ve "bencillik" Batı liberalizminin en belirgin özelliği olarak eleştiriliyordu. Topluluk ve toplum arasındaki karşıtlık, "kültür" ve "medeniyet" karşıtlığı olarak yorumlanmakta ve Almanların doğal "kültürü", Batı'nın "suni medeniyeti"ne karşı alternatif olarak sunuluyordu.

83 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 15.

84 Alman milliyetçi düşünürler, Oswald Spengler'in *Batının Çöküşü* adlı kitabında teselli bulurlar. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesine karşın, Almanların gelecekte büyük zafer kazanacağı hayaliyle yaşarlar. Oswald Spengler, 1924 yılında *Alman Gençliğinin Politik Görevleri* başlıklı küçük broşürde şöyle yazar: "Açıktır ifade etmek isterim ki, nihayet bir şeyi, yani nefret etmeyi öğrendik. Nefret edemeyen adam değildir ve tarih adamlar tarafından yapılır." Aktaran Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 24. Ama İkinci Dünya Savaşı'nda Alman burjuvazisi, milliyetçileri ve Hitler, Almanya'yı daha büyük bir felakete sürüklerler. Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 22.

85 Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, s. 52.

86 Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft ve Gesellschaft* başlıklı eserinde kapitalist toplumun analizini yapan Marx'ı takdir etmiş ama Marx'ın *cemaat* (*Gemeinschaft*) konusunu ele almadığını yazmıştı. İlginçtir, *Marx, Lehre und Leben* (*Marx, Öğretisi ve Yaşamı*) adlı biyografide Marx'ın emek-değer teorisini kısmen savunmaktadır.

Aydınlanma ve liberalizm karşıtlığına dayanan Romantik düşünürlerin görüşleri onların devlet anlayışına da yansımıştır. Kohn'a bakılırsa, Romantiklerin devlet anlayışı, bireyselliği, yasa önündeki eşitliği ve ekonomik rasyonalizmi dışlamaktaydı.⁸⁷ Romantik düşünürlerin devlet anlayışına göre devlet, bireyin çıkarlarını koruyan ve onun mutluluğu için çalışan bir organizasyon değildir. Devlet, güç aracıdır.⁸⁸ Romantik düşünürler sonraki yüzyılda Alman düşüncesi üzerinde çok etkili olur. Romantik dönemin filozoflarından Adam Müller (1779-1829), devlet sanatı hakkındaki yazılarında, Kant'ın "ebedi barış" görüşünü eleştirmiştir. Müller'e göre barış, insanlığın gelişimini durgunluğa mahkûm etmektedir; bir ulusu ancak savaşlar birleştirebilir. Barışı reddedip savaşı öven Müller'in devlet üzerine kitapları, yazıldıkları dönemde dikkati çekmemiştir. Oysa yarım yüzyıl sonra onun eserleri Bismarck döneminin ünlü ve etkili tarihçisi Treitschke (1834-1896) tarafından keşfedilmiş, savaşı öven yeni bir nesil yetiştirilmişti.

Romantik düşünürlerin 18. yüzyılda (1740-1814) ileri sürdükleri kavram *Geist* kavramı iken, 19. yüzyılda *Devlet (Staat)* ve *İktidar (Macht)* kavramlarını ortaya attılar ve bu iki kavram siyasal düşünce alanında yaygın hale geldi.⁸⁹ Ulusun devleti ele geçirmesi savunuldu. Devlete ve iktidara yapılan vurgu, hümanist değerleri küçümseyen bir anlayışın yeşermesine zemin hazırladı. İktidar teorisini Machiavelli'nin o dönemde Romantik düşünürler tarafından keşfedilmesi de rastlantı değildi. Goethe ve Heine gibi çok az Alman düşünür, güce ve devlete tapan Alman milliyetçiliğinin yaratacağı tehlikeyi önceden görmüşlerdi. Gerçi Heine de bir dönem Romantizmin bazı görüşlerinin etkisinde kalmış; kendi toprakları üzerinde savaş yaşamadan adada barış içinde yaşayan İngiliz halkının bozulduğunu ileri sürebilmişti.⁹⁰ Romantik düşünürlerin ulus ve devlet anlayışı, Aydınlanma (bireysellik, akılcılık ve eşitlik) düşüncesinden kopuşu ifade etmektedir. Romantik dönemin liberalizmi, hümanizmi ve evrenselliği reddeden devlet ve ulus anlayışı, on yıllar boyunca Alman düşüncesini derinden etkiledi.

Politik milliyetçiliğe geçiş

Avrupa'da yaşanan Reformasyon süreci, milliyetçi bir sürecin değilse bile, milliyetçi düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Reformasyon, Katolik dininin birliğine son vermiş ve Hristiyanlığın üçe (Katolik, Protestan, Ortodoks) bölünmesine yol açmıştır. Reformasyonun sonuçlarından bi-

87 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 67-68.

88 Romantik düşünürlerin, bazı konularda daha gerçekçi analizler yaptığını kabul etmek gerekir.

89 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 14.

90 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 130.

ri de etnik kökene bağlı olmayan Latincenin yerine farklı ulusal dillerin geçmesidir. Reformasyon, Yeniçağ'ın kültürel çoğulculuğuna, daha sonra ulusalcılığa ve ulusal devletlere giden süreci kolaylaştırmıştır. Latin dili, etnik olarak tarafsız bir dildi; Latincenin yerine etnik grupların dillerinin geçmesi, etnik farklılıkları gözle görülür hale getirmiştir.

Tepki hareketi olarak doğan, duyguları abartan, gerçeklik ve hayal arasındaki sınır çizgilerini ortadan kaldıran Alman Romantizmi akıl karşıtı olan *irrasyonel* felsefelerden de beslenmiştir. Romantik düşünürlere göre, ulus akla değil, duygulara dayanır. Duyguları yaratan, dil ve kültürdür diyerek, “akıl yerine dil ve kültür ön plana çıkartılmıştır”.⁹¹ Daha sonra Nietzsche, Alman Romantizminin akıl-karşıtlığını biyolojik Darwinizmle birleştirerek Almanya'da faşizm için düşünsel atmosfer yaratmıştır.

Alman düşünürlerini Fransız Aydınlanmacılarından farklı bir ulus anlayışına götüren faktörler nelerdir? 20. yüzyılda milliyetçi tarihyazımının yeni bir aşamasını başlatan Friedrich Meinecke'ye göre, Alman düşünürleri, ilkin evrensellik anlayışıyla, dünya vatandaşlığı düşüncesiyle entelektüel yaşamlarına başlamışlardır. Daha sonra Napolyon'un Almanya'yı işgal etmesi üzerine yüzlerini, ulusa, ulus-devlete çevirmişlerdir. Oysa başka araştırmacılar, Almanya'da dile, kültüre, soya vurgu yapan Alman “ulus bilincinin”, Napolyon'un Almanya'yı işgal etmesinden önce geliştiğine dikkat çekmektedirler.⁹²

1806'dan önce *politik* alanda milliyetçi bir aktiviteye rastlanmaz. Genel olarak folklorik ve kültürel milliyetçi faaliyetler vardır. Fakat Napolyon'un Berlin'e girmesinden sonra, kültürel milliyetçilik yerini politik milliyetçiliğe bırakmıştır. Alman Romantikleri, Batı düşüncesine karşı ulusal direnişi yaymaya ve Alman halkının tarihsel bir misyona sahip olduğunu ileri sürmeye başlamışlardır. Farklı alanlarda faaliyet yürüten üç tip milliyetçi politik hareket ortaya çıkar: 1. Anavatanı savunmak için oluşan ve kendini “gönüllü kordu” (*Freiwilligenkorps*) olarak adlandıran silahlı gruplar, 2. Spor-jimnastik dernekleri, 3. *Burschenschaften*, yani Hristiyan erkek öğrencilerin bir araya geldiği, belli ilkeleri (anavatan ideali, Almanya'nın Birliği vb.) olan gruplar.

Spor ve jimnastik öğretmeni olarak bilinen Friedrich Ludwig Jahn⁹³ (1778-1852) adlı pedagog, “Halk, Almanlık, Anavatan” gibi üç sözcüğe dayanarak, Batı karşıtlığını yaymak için uğraşan ve Alman milliyetçiliğini politikleştirmeye çalışan biridir. Jahn'a göre Otuz Yıl Savaşları'ndan⁹⁴ (1618-

91 Ernest Gellner, *Nationalismus. Kultur und Macht*, s. 114.

92 Christiann Jansen /Henning Borggräfe, *Nation, Nationalität, Nationalismus*, s. 35.

93 Friedrich Ludwig Jahn Alman halkı tarafından “Turnvater” Jahn (Jimnastiğin Babası) olarak bilinir.

94 Otuz Yıl Savaşları Avrupa devletlerinin katıldığı savaşlar dizisidir. Protestan-Katolik savaşı gibi görünen bu savaş, esas olarak Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda hegemonya için yürütülen bir savaş olması nedeniyle, aynı zamanda bir iç savaş olarak da görülmektedir.

1648) sonra yapılan Vestfalya Antlaşması, Almanya için yıkım getirmiştir, çünkü Hollanda ve İsviçre Almanya'dan ayrılmıştır. Jahn'a bakılırsa, ırkların birbirine karışması felaket getirir ve aynı zamanda doğa yasalarına aykırıdır. Ona göre Roma İmparatorluğu, “ırklar birbirine karıştığı için çökmüştür.”⁹⁵ Ulusların birbirinden farklı olduğunu ileri süren Jahn'a göre, tek-dünya devleti, tek-dünya dili, ulusların ve dolayısıyla insanlığın sonu demektir. Almanlar, yabancı kültürleri taklit ettiği ve yabancılar gibi konuşmaya çalıştığı için acınacak bir duruma düşmüştür. Almanların bu acınacak durumdan kurtularak mutlu olmaları için, kendilerini küçük görme ve aşağılık kompleksinden kurtarmaları gerekir. Bu nedenle Alman ulusu eğitimle yeniden terbiye edilmeli ve değiştirilmelidir.

1848: Dönüm noktası

1848-1849 devriminden sonra burjuvazi, demokrasiye güvenmiyor, hatta demokrasiden ve bireysel özgürlüklerden nefret etmeye başlıyor; 1848 Devrimi'nde milliyetçilik liberalizme galip geliyor. Öyle ki dört ay içinde, Frankfurt'taki liberallerin çoğunluğu, liberalizmden milliyetçiliğe geçiş yapıyor. Alman liberalleri açısından, ulusal birlik ve devlet iktidarına sahip olmak, özgürlükten daha önemli olarak görülüyor.⁹⁶ Almanlar, milliyetçiliği ve özgürlüğü birleştirmeyi başaramadıklarından dolayı, liberal düşünürlerin çoğunluğu, güçlü otoriter devleti, özgürlüklere tercih ediyor.⁹⁷ Ama özgürlük içermeyen bir ulusal birliğin değersiz olduğunu ileri süren Georg Herwegh (1817-1875) gibi işçi sınıfına yakın olan şairler ve düşünürler de eksik olmaz.

Alman liberallerinin özgürlük karşıtı ve devletçi tutumu, daha sonraki dönemde 1862 yılında iktidarın başına geçen Bismarck'ın işini kolaylaştırmıştır. Bismarck'ın savaş başarıları, 1866'da Avusturya İmparatorluğu'na karşı savaşta zafer kazanması, yine aynı yıl Bismarck yönetimi altında Prusya Devleti'nin⁹⁸ bazı bölgeleri (Hannover, Schleswig-Holsteins, Frankfurt) *ilhak ederek*⁹⁹ Almanya'yı “kılıç ve kan” aracılığıyla birleştirmesi liberalizmi iyice zayıflatmıştır. Nihayet 1870-1871 yılları, liberalizmin yenilgiye uğramasında yeni bir aşamayı ifade etmektedir. Çünkü bu yıllarda Bismarck'ın *akılcı felsefeyi* savunan Fransa'yı savaşta yenmiş olması, Almanya'da zaten cılız olan liberalizmin kökünü kazımıştır. Alman düşünürleri giderek Alman-

95 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 94.

96 Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 126.

97 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 145.

98 Prusya başlangıçta Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 1806 yılında bu imparatorluk parçalanınca Prusya bağımsız bir krallık oldu.

99 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 134.

ya'nın birleşmesi konusunda *radikalleşirken*, liberalizmin özgürlük ve eşitlik anlayışlarından uzaklaşarak *muhafazakârlaşmıştır*.¹⁰⁰ Sonunda Alman ulusunun birleşmesi, *özgürlükten* daha fazla önem kazanmıştır.

1870 yılında Bismarck, Alsas-Loren bölgesini ilhak ediyor; insanların iradesini ve taleplerini görmezden geliyor; çünkü o bölgede yaşayan, Fransızca bilmedikleri halde kendilerini Fransızlara daha yakın hisseden Almanlar, Fransa'ya aidiyet duyuyorlardı. Bu ilhaka karşı çıkan düşünürler vardı. Bunlardan iki düşünürün (Ernest Renan ve Karl Marx) itirazlarına değinmekle yetineceğim. Ernest Renan, Almanları şöyle uyarıyordu: Siz liberal politikalar yerine, etnolojiye ve arkeolojiye dayanan politikaları geçiriyorsunuz. İzlediğiniz etnik politika, günün birinde sizin başınıza bela olacak ve felaket getirecektir. İzlediğiniz bu politikayı Slavlar da kabul edecektir, Cermenlere yapılan her vurgu, Slavcılığın gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Ernest Renan'ın uyarısından bir yıl önce benzer bir biçimde Marx bir öngöründe bulunmuştu:

Alman Devleti'nin savunma savaşı, fetih savaşına dönecektir. Alsas-Loren'in ilhak edilmesi, hiçbir şekilde Almanya'ya özgürlük ve barış getirmeyecektir; tam tersine Fransa'yı Rusya'nın kucağına itecektir. Militarist klik, profesörler ve burjuvazi şunu iddia ediyor: Alsas-Loren'in ilhaki, savaşta Almanya'yı Fransa karşısında korumanın "maddi teminatı" ve Almanya'nın kendisini korumasının en iyi yoludur. Oysa gerçekte bu ilhak tersi bir durum yaratacaktır: Şu anki savaş, Avrupa'da gelecekteki savaşın tohumlarını atmıştır.¹⁰¹

Keza Marx ve Engels, Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi yöneticilerine de bir mektup gönderiyorlar. 1870 savaşının Avrupa savaşına dönüşeceğini ve savaşın Avrupa'da kurumlaşacağını (*diesen Krieg, in eine europäische Institution zu verwandeln*)¹⁰² ifade ediyorlar. Rusya ve Almanya arasında bir savaşın yaşanacağını, bu savaşın da Rusya'da kaçınılmaz olarak bir devrime yol açacağını öngörmüşlerdi.¹⁰³

1870-1871 Almanya-Fransa savaşının üç sonucu olmuştur: Birincisi, Marx ve Engels'in öngördüğü olgu gerçekleşmiş, Avrupa İşçi Sınıfı hareketinin ağırlık noktası Fransa'dan Almanya'ya kaymıştır. İkincisi, bazı düşünürler (Hermann Baumgarten, Theodor Mommsen gibi) hayal kırıklığı yaşamıştır. Örneğin milliyetçiliğin ve militarizmin gelişmesinden dehşete düşen Ba-

100 Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 134.

101 Marx, I. Enternasyonal'in Fransa-Almanya savaşı konusunda tavrının ne olması gerektiğini ortaya koymak için, Enternasyonal'in Genel Konseyi (*Generalrat*) tarafından imzalanan ve üyelerine yönelik olan iki manifestoyu kaleme alır. Marx, "Brief an den Ausschuß der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei", MEW Band 17, s. 3-9 ve 271-280.

102 Marx-Engels, *a.g.e.*, MEW Band 17, s. 268.

103 Marx-Engels, *a.g.e.*, MEW Band 17, s. 269.

umgarten, militarist bakış açısının güçlenmesine karşı yazılar kaleme alıyor; ne yazık ki düşünceleri nedeniyle giderek entelektüel çevreden soyutlanıyor ve yalnızlaşıyor. Mommsen ise yıllar sonra bir yazısında, “Alman halkının ideallerine ihanet etmesini” eleştiriyor.¹⁰⁴ Üçüncü sonuç ise, 1840 döneminde liberal olan entelektüellerin büyük çoğunluğunun 1870-1871’den sonra milliyetçiliğe geçiş yapmasıydı. Bu geçiş, liberalizmden tamamen kopmak; Fransa, İngiltere ve ABD’deki liberal politik gelişmelere zıt yönde ilerlemek demektir. Alman “liberalleri” giderek artan ölçüde, güçlü devleti bireysel özgürlüklere tercih ederek, Prusya monarşisi karşısında liberal hedeflerden tamamen vazgeçtiler. Oysa 18. yüzyılda kölelik ruhundan nefret eden Alman entelektüelleri, Prusya monarşisine soğuk ve şüpheli yaklaşıyorlardı. Kohn liberalizmden milliyetçiliğe çark etmenin en belirgin biçimde Alman tarihçilerinin görüşlerinde gözlenebileceğini söyler.¹⁰⁵

Alman tarihçi Treitschke (1834-1896), İngiltere’den kaynaklanan ve Fransız Devrimi’yle yayılan bireysel özgürlük ve insanların eşitliği düşüncesini Almanya için tehlikeli bulmuştur.¹⁰⁶ Fransız Devrimi’yle yayılan bireysel özgürlükler ve insanların eşitliği düşüncesi, Yahudileri özgürleştirdiği için de tarihçi Treitschke, Fransız Devrimi’nin ideallerine karşı olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁷ Alman milliyetçiliğinin “özgürlük” kavramının sorunlu olduğunu vurgulayan Hans Kohn’a göre bütün milliyetçiler gibi Alman milliyetçisi Treitschke de bireysel özgürlükleri ve ulusal bağımsızlığı birbirine karıştırıyordu.

19. yüzyılın sonunda Berlin Üniversitesi’nde felsefe dersleri veren Wilhelm Dilthey da (1833-1911) Aydınlanma düşüncelerinden uzaklaşmıştı. Tarih felsefesi üzerine araştırma yapan Hajo Hollborn’a göre Dilthey, “Aydınlanma felsefesini terk etmiştir, çünkü Aydınlanma felsefesi, insan aklının gücüne dayanmıştır ve dünyayı seküler bir şekilde yorumlamıştır”.¹⁰⁸ Amerikan pragmatizmine yakın olan *Yaşam Felsefesi*’ni ileri süren Dilthey, akılcılığı ve evrenselliği sorgular. Fransız Devrimi’ne ve devrimin ideallerine karşı olan Dilthey, kendini milliyetçiliğe kaptırmış olan Almanya’da şu soruyu soruyor: “Aydınlanma’nın bizler tarafından terk edilen bazı fikirlerine dönüş

104 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 194-196.

105 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 138.

106 Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 144.

107 Yahudi düşmanlığı Almanya’da çok yaygındı. Daha 1815 yılında Berlin Üniversitesi’nde tarih dersleri veren Profesör Friedrich Rühs, Yahudilerin yurttaş haklarından mahrum bırakılmasını savunmuştu. “Yahudi düşmanını” tanımak için, Yahudilerin özel elbiseler giymesini önerir. Nietzsche’nin kız kardeşiyle evli olan Bernhard Fortster isimli öğretmen de, 250.000 imza toplayarak, Yahudilerin toplumdandan dışlanmasını ve ekonomik bakımdan boykot edilmesini savunan biri olarak öne çıkar. Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 143-144.

108 Hajo Holborn’dan aktaran Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 25.

yapsak mı?”¹⁰⁹ Yeni Kantçılığın önemli temsilcilerinden biri olan Alman filozof Wilhelm Windelband da (1848-1915), Aydınlanma felsefesine karşı durarak, Alman felsefesinin görevini, “Aydınlanma’nın evrensel ilkelerini eleştirmek” olarak belirliyor.¹¹⁰

Alman entelektüelleri, devlet ve savaş

Kant, Fichte ve Hegel gibi düşünürler, ilk eserlerinde devletin ortadan kalkması gerektiğini ileri sürerken, daha sonra devletin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Kohn’a göre Fichte ulus-devletin ve milliyetçiliğin en büyük teorisyeniydi.¹¹¹ Devlet, ulus-devlet put haline getirilmiş; Romantik dönemin devlet-filozofu olarak görülen Adam Müller (1779-1829), özellikle 20. yüzyılda “Neo-Romantizm” tarafından yeniden keşfedilmiştir. Müller’in devlet anlayışına göre, Fransız Devrimi’nin sonucu olarak ortaya çıkan yanılgılardan biri, devletin bireyin yararına olması ve bireyin mutluluğunu sağlaması gerektiği düşüncesidir. Müller’e bakılırsa, Kant’ın ileri sürdüğü “ebedi barış” görüşü, talihsiz bir görüştür. Çünkü, diye açıklar Müller, barış, insanlığı durgunluğa sürükler; ayrıca ulusu perçinleştiren olgulardan biri barış değil, savaştır. Barış, ulus ve devlet için iyi bir tercih değildir. Romantik dönemin düşünürleri, “milletlerin militarize olması” ve “orduların milliyetçileşmesi” gerektiğini savunmuşlardır. 20. yüzyılda gündeme gelen “kitlelerin ulusallaşması” esasen Alman entelektüelleri tarafından ileri sürülmüştür. Daha sonraları Alman tarihçisi Treitschke de savaşı yüceltmıştır. Onun savaş konusunda söylediklerini tekrarlamak gereklidir. Şöyle diyordu Treitschke: “Savaş, Tanrı tarafından saptanmış düzenin bir parçası olarak görülmek zorundadır. Savaş, ahlâki açıdan meşrudur. Ebedi barış düşüncesi sadece olanaksız değil, aynı zamanda ahlâksızdır.”¹¹² Milliyetçiliği, militarizmi ve savaşı öven, bireysel özgürlüklere, demokratik görüşlere ve barışa karşı olan Treitschke, Almanların karakterini “bozacağı” gerekçesiyle, ticarete, sanata ve bilime bile karşıdır. Monarşi devletini yücelten Treitschke’ye göre, “gücünü insanlığın mutluluğu için harcayan bir devlet, kutsal tin karşısında suç işliyor” demektir.¹¹³

Prusya Devleti’nin en büyük tarihçilerinden biri olarak görülen Leopold von Ranke de (1795-1886), devleti, düşüncenin en üstün cisimleşmesi ola-

109 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 25.

110 Hajo Holborn’dan aktaran Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 25.

111 Hans Kohn, *Nationalismus*. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/freimann/content/titleinfo/938423>, s. 116, Ayrıca *Nationalismus*, *Jude*, Jahr 1921-1922 Heft 11, s. 674-686. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/tpage/3107499> ve Hans Kohn, *Von Machialvelli zu Nehru*, s. 40-41.

112 Treitschke’den aktaran Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker*, s. 146-147.

113 Treitschke’den aktaran Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 147.

rak görmüştür. Otoriter ve monarşik bir devlet anlayışını savunan ve bu nedenle muhafazakâr olarak görülebilecek Ranke, basitleştirilmiş tarih anlayışı ile tarihi, devletlerin dış politikasına, dış politikayı da savaflara ve savaş hazırlıklarına indirgemıştır. Savaşları, tarih anlayışının merkezine yerleştiren ve hiçbir zaman liberal olmayan Ranke, otoriter anlayışı ile Batı liberalizmine karşı durmuştur. Ranke'nin tarih teorisi, tarihçilerin bakış açılarını öylesine etkiler ki, tarihçiler tarafından etkilenen kamuoyu, Batı liberalizmine, yani İngiltere'ye karşı savaşta, bütün küçük halkların Almanya'nın yanında yer alacağı yanılsamasına kapılmıştı.¹¹⁴

Almanya'nın ünlü tarihçilerinden Heinrich Rickert (1863-1936), yaşam felsefesi ve iktidar lehine etik değerlerden vazgeçilmesi gerektiğini savunabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman entelektüellerinin çoğunluğunda, liberalizm ve demokrasi düşmanlığı da sürmeye devam etmişti. Alman devletinin savaş kışkırtıcılığını ve savaşın çıkmasındaki olumsuz rolünü sorgulayacak yerde, tek yanlı olarak Versay Anlaşması'nın haksızlığını gündeme getirmişlerdir.

Oswald Spengler, Batının Çöküşü ve Prusya sosyalizmi

Ünlü düşünür Oswald Spengler'in (1880-1936) *Batının Çöküşü* adlı kitabı çok farklı yorumlara maruz kalmıştır. Anti-demokratik düşüncelere sahip olan Spengler'in adı geçen kitabı bazı yazarlar tarafından demokrasinin ve liberalizmin iflasını ilan eden, milliyetçiliğin gelişmesi gerektiğini savunan ve Hitler rejimine düşünsel zemin hazırlayan bir kitap olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁵ Kitaplarıyla Alman gençliğini savaşa hazırlamaya çalışan Spengler'in bu iki ciltlik çalışmasının birincisi 1918, ikincisi 1922 yılında yayımlanır. Birinci cildin yazımına Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 1911'de başlayan Spengler, 1917 yılında, yani Almanya'nın yaklaşan savaşı kazanacağına olan inancın yaygın olduğu dönemde ilk cildin yazımını bitirmiştir. Yayıncı bulmakta zorluk çeken Spengler, ikinci cildi yenilgi atmosferinin egemen olduğu dönemde, 1922 yılında yayımlar. Oswald Spengler'in kitabı Almanları teselli eder; çünkü savaşı kazanmış olan Batı'nın çöküşe mahkûm olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁶

Kitabında İngilizleri ve Almanları karşılaştırarak, bu iki ulusun birçok açıdan zıtlık içinde olduğunu ileri süren Spengler'e göre İngilizler, bireyci ve yararcı bir felsefe, Almanlar ise idealist bir felsefe geliştirmişlerdir. İngilizlere (ve de Amerikalılara) göre, çalışmanın amacı, başarı, para kazanmak ve

114 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 312.

115 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 352.

116 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 356.

zengin olmakken; Almanlar açısından çalışmanın kendisi ahlâki bir değerdir.¹¹⁷ İngiliz ulusu, zengin-yoksul ayrımı üzerine, Alman ulusu ise *emir-itaat* üzerine kurulmuştur. Ona göre İngiltere *zenginlik*, Almanya ise *otorite* üzerine kurulmuş düzenlerdir.¹¹⁸

Demokrasiyi ve hümanizmi hor gören Spengler'e göre gelecek dönem, savaşçı uluslara aittir. Spengler, yeni Sezarların ortaya çıkacağını ve savaşçı elit bir kesime dayanan Sezarların, paranın diktası ve politikanın kendi silahıyla demokrasiyi havaya uçurmalarını vaaz ediyor. Daha sonraları kaleme aldığı bir yazısında Hitler ve Mussoli'nin yükselişini, Sezarların ortaya çıkacağını kendi öngörüsünün doğrulanması olarak gösteriyor.¹¹⁹ 1919 yılında yayımlanan *Prusyalılık ve Sosyalizm*¹²⁰ (*Preusstum und Sozialismus*) başlıklı kitabının girişinde Spengler şöyle yazıyor: "Görev, sosyalizmi Marx'tan kurtarmaktır."¹²¹ Ferdinand Lassalle'in "devletçi sosyalizminden" etkilendiği belli olan Spengler, devletçiliği, sosyalizm sanmıştır. Sosyalizmin özünü bulanıklaştırmak için elinden geleni yapan Spengler'e göre, sosyalizmin özü, bireyselliğe karşı olmak ve devlet gücünü ele geçirmektir. "Bu anlamda," diye devam eder Spengler, "Marx değil, I. Friedrich Wilhelm ilk bilinçli sosyalisttir".¹²² Spengler'in gözünde Prusya devleti sosyalist bir devlettir. II. Friedrich'in bir sözünü tekrar etmekten usanmaz: "Ben devletimin ilk hizmetçisiyim (Diener)." Spengler'e göre "her birey bu görüşü benimserse, sosyalizm gerçek olur."¹²³

Spengler, kapitalizme karşı olduğunu ima ediyor ama kapitalist üretim biçimini anlamadığını ele veriyor. Kapitalizme karşı olduğunu sanan Spengler'e bakılırsa Marx, Alman sosyalizmine değil, İngiliz liberalizmine aittir. Marx da İngilizler gibi, devlet kavramlarıyla insanlığı anlamaya çalışmamış, daha ziyade toplum kavramıyla düşüncesini oluşturmuştur. O da İngilizler gibi, emeği¹²⁴ meta olarak algılamıştır. Oysa çalışma, emek topluluğunun hizmetine sunulan bir görevdir. *Prusyalılık ve Sosyalizm* adlı kitabının sonunda Spengler gençliğe çağrı yapıyor:

117 Oswald Spengler mezarından kalksa, kapitalizmin Almanya'da yıkımını görerek Marx'a hak verirdi herhalde.

118 Oswald Spengler, *Preußentum und Sozialismus*, s. 44.

119 Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 356.

120 Oswald Spengler'in bu küçük kitapçığını okurken Marx'ın sözlerini anımsadım. Marx, Almanya'da politik ekonomi bilimcisinin olmadığını söylemişti. Spengler'in Marx'ı okuduğunu sanmıyorum, okuduysa Marx'ı anlamadığı yazısından belli oluyor.

121 Oswald Spengler, *Preußentum und Sozialismus*, s. 4.

122 Oswald Spengler, *a.g.e.*, s. 42.

123 Oswald Spengler, *a.g.e.*, s. 87.

124 Spengler, Marx'ın yazılarını okumuş olsaydı, emek ve işgücü kavramları arasında Marx'ın yaptığı ayrımı görecekti.

Kemiklerinde ilik, damarlarında kan olan herkese sesleniyorum. (...) Kendinizi terbiye edin! (*Erzieht euch selbst*) Erkek olun! Ideologlara ihtiyacımız yok artık, eğitim (*Bildung*), dünya vatandaşlığı, (...) gibi boş laflara ihtiyacımız yok. Sertliğe, katılığa ihtiyacımız var (...) sosyalist doğal yöneticiler sınıfına ihtiyacımız var. Tekrar ediyorum: Sosyalizm iktidar, iktidar, sürekli iktidar olmak demektir.¹²⁵

Spengler'e göre, *dünya tarihi devletlerin tarihidir, devletlerin tarihi de savaşların tarihidir*.¹²⁶ Savaşı öven Spengler şöyle yazıyor: "Savaş, daha yüksek insani varoluşun ebedi biçimidir ve devletler savaş uğruna vardır; devletler savaşa hazır olmanın ifadesidir. Yorgun ve ruhunu kaybetmiş insanlık savaş ve devletlerden vazgeçse bile" savaşa hazır olan milletler olacaktır. II. Enternasyonal'in 4 Ağustos 1914'te bir gün içinde çöktüğünü vurgulayan Oswald Spengler, Marksist Enternasyonalizmin gerçek bir enternasyonalizmi yaratamadığını iddia etmiştir. Ona göre "gerçek enternasyonalizm, emperyalizmdir" ve "gerçek bir enternasyonalizm, tüm fikirlerin renksiz bir kitle içinde erimesiyle değil, yalnızca bir ırk düşüncesinin diğerleri üzerinde zafer kazanmasıyla mümkündür".¹²⁷

Spengler açısından, Marx kapitalizmi eleştirdiği için üstün bir zekâdır, ama yeni bir toplumun inşa edilmesi konusunda yaratıcı olmaktan yoksundur. "Marx ölmüştür," diyen Spengler, işçilerin kendilerini Marksizmin yarılsamalarından kurtarması gerektiğini vurgulamaktadır. "İşçiler için yalnızca Prusya sosyalizmi vardır veya hiçbir şey yoktur".¹²⁸ Devletçiliği ve otorite-rizmi sosyalizm olarak algılayan Spengler, "Sosyalist biziz," diyor.

Batının Çöküşü adlı eserinin ikinci cildinde şöyle yazıyor Spengler:

Yaşam katıdır, savaş ve barış arasında değil, yalnızca zafer ve yenilgi arasında seçim yaptırır. (...) Kanın gücü, bütün yaşamın ilkel içgüdüleri, boyun eğmeyen güç eski egemenliği biçiminde yeniden açığa çıkar. (...) Irk, saf ve karşı konulmaz bir biçimde seslenir: Başarı güçlü olanındır, güçsüzler ise yağmanın kurbanı olur.¹²⁹

Spengler'in gençliğe yönelik olan hümanizmi, liberalizmi ve demokrasiyi hor gören, nefret duygularını kışkırtan yazıları etkili olmuştur. 1924 yılında yayımlanan *Alman Gençliğinin Politik Görevleri* (*Politische Pflichten der deutschen Jugend*) başlıklı eserinde nefret konusuna değiniyor:

125 Spengler, *a.g.e.*, s. 98.

126 Spengler, *a.g.e.*, s. 52.

127 Spengler, *a.g.e.*, s. 84.

128 Spengler, *a.g.e.*, s. 98.

129 Oswald Spengler'den aktaran Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 354.

Nihayet bir şey öğrendik ki bunu açıkça dile getirmek istiyorum: *Nefret etme* yeteneğini. Nefret etme yeteneğinde olmayan erkek değildir ve tarih erkekler tarafından yapılır. Onların kararları katı ve acımasızdır. Her kim ki, bu kararlardan kaçabileceğine inanıyorsa, o insan politika için yaratılmamıştır.¹³⁰

Yazdıklarının yıkıcı sonuçlarını göremeyen Spengler 1936 yılında ölmüştür. Spengler'in teorisine dayanan Carl Schmitt, güçlünün ve iktidar sahibinin, yasaları belirleme hakkına sahip olduğunu savundu. Sadece güçlü olanın, hak ve hukuku yorumlama yetkisi olduğunu belirterek hukuku, politik iktidarın etkin aracı haline getirdi. Soruna dost-düşman karşıtlığı penceresinden bakan ve savaşı en üstün değer olarak gören Carl Schmitt'e göre *topyekûn* savaşın doğası, bütün devlet biçiminin doğasını belirliyor.

Almanya'da Aydınlanma felsefesini terk etmeyen, hümanizmi ve evrenselliği savunan önemli düşünürlerden bahsetmemek hem eksiklik hem de haksızlık olur. Lessing, Schiller,¹³¹ Goethe, Heine ve Hegel gibi önemli düşünürler milliyetçiliğe taviz vermemişlerdir. Goethe, Batı'nın evrensel değerlerine sıkıca sarılır. Ayrıca bireyin, ulusa ve devlete boyun eğmesine karşı çıkarak, bireyin özgürlüğünü savunur. Goethe ve Schiller, savaşa karşı ve barıştan yana düşünürlerdir. Ulusal bencilliği abartan, akılcılığı küçük gören milliyetçiliğe taviz vermezler.¹³² Almanya'da milliyetçiliğin tehlikelerini gören bir adam vardı: Heinrich Heine. Ne Marx ne de Engels, milliyetçiliğin tehdidini onun kadar önceden görebildiler.

130 Oswald Spengler, "Politische Pflichten der deutschen Jugend", <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Politische+Schriften/Politische+Pflichten+der+deutschen+Jugend>.

131 Schiller'e göre, "bir şairin tek bir ulus için şiir yazması, küçük ve yoksul bir idealdir. Felsefi bir zihin için bu sınır bütünüyle katlanılamayacak bir durumdur". Schiller açısından etik anlayışın birinci yasası, başkalarının özgürlüğünü korumaktır. Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, s. 34-36.

132 Hans Kohn, *a.g.e.*, s. 33.

MARX-ENGELS VE ULUSAL SORUN

Burjuva toplumu dışarıya karşı kendini milliyet olarak gösterirken,
içeride devlet olarak örgütlenir.
– MARX

Marksizmin en zayıf yanının ulus sorunu olduğu birçok Marksist tarafından dile getirilmiştir. Peki, ulus sorunu konusunda bu zayıflığın nedeni nedir? Bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler iki temel görüşe indirgenebilir: Birinci görüşe göre, Marx'ın ulus teorisi yoktur. Elinizdeki kitabın yazarı bu görüştedir. Diğer görüş ise, Marx'ın ulus konusunda bir teorisinin olduğunu ama bu teorisinin yanlış olduğunu iddia ediyor.

Michael Löwy ilk görüşü savunan bir yazar olarak şöyle diyor: “Marx ne sistematik bir ulusal sorun teorisi, ne ‘ulus’ kavramının tam bir tanımını verdi ne de bu konuda proletarya için genel bir siyasal strateji geliştirdi. Konuya ilişkin makaleleri genellikle özgül durumlarla ilgili somut siyasal önermelerdi.”¹ Löwy'nin ileri sürdüğü tez kısmen doğrudur. Gerçekten Marx ve Engels'te, “ulus” kavramının tam bir tanımı yoktur. Bu olgu, birçok Marksist tarafından da kabul edilmektir; ama onların bir siyasal strateji geliştirmedikleri iddiası doğru değil; çünkü 1848-1849 döneminde izledikleri bir strateji vardı. Bu stratejiye yönelik bazı eleştirilere daha sonraki bölümlerde etraflıca değineceğim.

Bazı düşünürler ise, Marx'ın bir ulus teorisinin olduğunu ileri sürmektedirler. Örneğin Ephraim Nimni,² Marx ve Engels'te ulusal sorunda tutarlı bir ulus teorisi ve bir bakış açısı olduğunu savunmaktadır. Fakat diye uyarır Nimni, onların ulusal sorundaki bu bakış açısı yanlıştır ve bu yanlışlık onların *teorilerinden* kaynaklanmıştır. Nimni'nin iddiasına göre, Marx'ın sa-

1 Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, s. 84.

2 Ephraim Nimni'nin görüşlerinin eleştirisi için Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, Neuer ISP Verlag, 1999, Köln, s. 25-45.

vunduğu tarihsel materyalizm, üç temel görüşe dayanıyor. Birincisi, sürekli ilerlemeyi içeren bir *evrim teorisi*; ikincisi, olguları ekonomiye indirgeyen *ekonomik-determinizm*; üçüncüsü; *Avrupa Merkezilik*.³ Nimni, bir yanda II. Enternasyonal tarafından çarpıtılmış ve devrimci ruhundan uzaklaştırılmış II. Enternasyonal Marksizmini Marx'ın teorisi gibi sunarken, diğer yanda Marx'ın ve özellikle Engels'in ulus konusundaki bazı hatalı görüşlerini Marksist teorinin bir sonucu gibi göstermeye çalışıyor.

Marx ve Engels'in 1848-1849 devrimi döneminde ulusal sorun üzerine kaleme aldıkları *ilk dönem* yazıları dikkatle incelendiğinde, dört temel görüş göze çarpıyor: Birincisi; kapitalizmin, üretici güçleri geliştiren bir sistem olduğu görüşüdür. Eski toplumsal yapıları çözdüğü, teknik alanda üretici güçleri geliştirdiği, toplumsal devrimin koşullarını hazırladığı için kapitalizmin *belirli* bir devrimci misyonu olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüş öz olarak doğrudur; ama şu anlamda sorunludur: Kapitalizme yüklenen “uygarlık misyonu”na, kapitalizmin yıkıcı yanlarına nazaran daha fazla önem veriliyor izlenimini yaratır. İkinci temel görüş; işçi sınıfının enternasyonalist bir sınıf olduğu görüşüdür. Bu anlayış da doğrudur; ama bu saptama şu anlamda sorunludur: İşçi sınıfı açısından bakıldığında, ulus sorunu küçümseyen mi? Bir başka deyişle, işçi sınıfının çıkarlarına vurgu, ulusal sorun, toprak ve köylü sorunları karşısında ilgisizliğe yol açıyor mu? O dönemde ileri sürülen üçüncü görüş; ulusal sorunlara demokrasinin ve Avrupa devriminin çıkarları açısından yaklaşan görüştü. Bu görüşün de doğru olduğu aşikârdır. Ama sorun şudur: Ulusal sorun ile Avrupa Devrimi ve Avrupa Demokrasisi arasında ilişki nasıl ele alındı? Dördüncü görüş ise Hegelci idealizmden miras olan Tarihsel ve Tarihsiz Uluslar görüşüdür. Engels, bu görüşten şematik bir şekilde devrimci ve karşı-devrimci uluslar anlayışı üretmişti.

Ukraynalı Roman Rosdolsky (1898-1967),⁴ *Zur Nationale Frage (Ulus Sorunu Üzerine)* başlıklı kitabında Engels'in özellikle Tarihsiz Uluslar görüşünün hatalı olduğunu ileri sürerek, onun hatalı görüşlerinin nedenlerini ortaya koymuştu. Engels'in sorunlu görüşlerinin kaynağını gösterirken, önemli bir olguya dikkat çekiyor: Engels'in hataları, Marksist teoriden değil Hegelci idealist-metafiziğin bir mirası olan “tarihsiz uluslar” görüşünün şabloncu bir tarzda gerçekliğe uygulanmasından kaynaklanmış; bu şablon, Engels'i hatalı toplumsal ve siyasal analizlere götürmüştür. Engels, kendisinin de katkıda bulunduğu tarihsel materyalizmle çelişen görüşleri savunmuştur.

3 Aktaran Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, s. 25-26.

4 Roman Rosdolsky, özellikle *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen Kapitals (Marx'ın Kapital'inin Oluşumu Üzerine)* adlı önemli çalışmasıyla bilinmektedir. Hegel'e karşı olan Althusser'in yapısalcı yorumunun tersine, Rosdolsky, bu önemli çalışmasında, Hegel diyalektiğinin Marx'ın *Kapital*'inde uygulandığını ispatlamaya çalışmıştır.

1848-49 döneminde *Neue Rheinische Zeitung* adlı gazetede ulusal sorun konusunda yazıların çoğunluğu Engels tarafından yazılmıştır. 1851-1852'de *New York Daily Tribune*'de yayımlanan “Devrim” ve “Karşı-Devrim” makaleleri Engels tarafından yazılmasına rağmen Marx'ın ismi altında yayımlanmıştır.⁵ Ne var ki, daha sonra bu makalelerin Engels tarafından yazıldığı açığa çıkmıştır.

İlk gençlik yazılarında ulusal sorun

Marx ve Engels, gençlik dönemlerindeki ilk eserlerinde ulus konusuna değinip geçiyorlar. O dönemde çok sık kullandıkları iki sözcük vardır: Millet (*Nation*) ve milliyet/ulusal-topluluk (*Nationalität*).⁶ Bu sözcüklerin tanımını yapmadan kullanırlar. Rosdolsky'e bakılırsa bu iki kavram literatürde bazen aynı bazen de farklı anlamlarda kullanılmıştır. Genel olarak millet (*Nation*) ve milliyet (*Nationalität*) arasında şöyle bir ayrım yapılmıştır. Daha sık kullanılan *millet* sözcüğü altında, Fransa ve İngiltere'de kullanıldığı gibi, bir devlete ait topraklarda yaşayan *nüfus* anlaşılırken, *milliyet* sözcüğü ise ya bir devlete *ait olmak* veya *etnik-dilsel* bir topluluk anlamında kullanılmıştır. Rosdolsky'e göre Marx ve Engels de esas olarak bu anlamlarda kullanmışlardır; özellikle gençlik dönemlerindeki yazılarında *millet* kavramını Fransız ve İngilizlerin kullandığı anlamda kullanırken, *milliyet* sözcüğü altında esas olarak “tarihsiz ulusları” işaret etmişlerdir.⁷ Gençlik dönemlerinde kullandıkları bu terminoloji daha sonraki dönemde de bazı düşünürler tarafından da kullanılmıştır.⁸

Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* (1843) adlı eserinde, millet kavramından çok milliyet kavramını kullanıyor. Milliyet kavramının, *etnik* anlamda değil, *politik* anlamda kullanıldığına dikkat çekmek istiyorum.⁹ Hegel'i yorumlayan Marx'a göre milliyet, *halk egemenliği* (*Volkssouveränität*)

- 5 Manfred Scharinger, “Marx/Engels und die nationale Frage”, Buch, *Die nationale Frage und marxistische Theorie* içinde, s. 38.
- 6 *Nationalität* sözcüğü Sol Yayınları tarafından *milliyet* olarak Türkçeye çevrilmiştir. *Nationalität* sözcüğü, ulusal topluluk olarak çevrilebilir.
- 7 Rosdolsky, *Arbeiter und Vaterland*, <http://www.derfunke.at/component/content/article?id=2229>
- 8 Kautsky de bu anlamda kullanır. “Eski kapitalist kültürü olan Batı Avrupa'da her devletin nüfusu kendini devlete bağlı hisseder. Orada bir devletin nüfusu ulus (*Nation*) olarak adlandırılır. Bu anlamda örneğin Belçika ulusundan bahsedilir. Avrupa'da Doğu'ya doğru ne kadar yaklaşırsak, bir devlette yaşayan ama ona ait olmak istemeyen o kadar da fazla sayıda halk grupları vardır. Bunlar genel olarak uluslar (*Nationen*) veya milliyetler (*Nationalitäten*) olarak adlandırılmaktadır. Ama bu halk grupları için milliyetler sözünü kullanmak en uygun tanımdır.” Alıntı: Manfred Scharinger, “Marx/Engels und die nationale Frage”, *Die nationale Frage und marxistische Theorie* içinde, s. 10.
- 9 Bu nokta *Komünist Manifesto*'da ifade edilen *milliyetlerin ortadan kaldırılması* sözünü doğru yorumlamak için önemlidir.

demektir. Marx'ın, milliyeti, etnik değil, politik olarak anladığı şu sözlerinde daha da açıklığa kavuşmaktadır: “Burjuva toplumundan farklı olarak politik devlet, milliyetin temsilinden başka bir şey değildir.”¹⁰

Engels ile birlikte yazdığı *Kutsal Aile*'de (1844/45) ise her iki sözcük (millet ve milliyet), ama milliyet sözcüğü daha yaygın olarak kullanılıyor; “milliyetin bencilliğinden” söz ediliyor. Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi* adlı eserde burjuva toplumunun “dışarıya karşı ulus”, içeride devlet şeklinde örgütlendiğini vurguluyorlar.¹¹ Burjuva toplumunun belli bir gelişim aşamasında, üretici güçlerin devlet ve milleti aşacağına dikkat çekiyorlar.

Marx, gençlik döneminde yazdığı yazılarında ulusu betimlemeye çalışmıştı. Burjuvazi, tek tek birbirine karşı savaşa da, bir sınıf olarak proletarya karşısında ortak çıkara sahiptir. Dolayısıyla “içeride” proletaryaya karşıt olan burjuvazi, “dışarıya karşı” diğer uluslara karşıtlık konumunu, kendi ulusallığı (*Nationalität*) olarak adlandırıyor Marx.¹² “Millet”i ayrılmaz bir bütün olarak değil, çıkarları farklı olan iki sınıftan oluşan geçici bir topluluk olarak görüyor ve milleti sınıfsız bir topluluk olarak gören Mazzini'yi eleştiriyor. Marx'a göre Mazzini, toplumun ve devletin özüyle değil, sadece biçimiyle ilgileniyor.

Komünist Manifesto'da (1848) bir yanda proletaryanın “vatanı yoktur” denilirken, diğer yanda işçi sınıfının “bizzat ulusu oluşturmak zorunda olduğunu”, bu nedenle “bu ölçüde, ulusaldır, ama sözcüğün burjuva anlamında değil” diyerek burjuva anlamda olmayan bir ulus anlayışına dikkat çekiliyor. Peki, burjuva anlamda olmayan ulus ne demektir? Marx'ın önemli bir soruna parmak basıp yanıtını boş bıraktığı sorunlardan biridir bu konu. Bu nedenle ulus sorunu Marksizm açısından büyük bir sorun olmuştur ve sorun olarak hâlâ devam ediyor.

Marx sonrası bazı Marksistler, proletaryanın da ulusal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Marx'ın bu cümlesine dayanarak, proletaryanın da bir ölçüde milliyetçi olmasını savunanlar bile ortaya çıkmıştır. Örneğin Alman oportünistlerinden Heinrich Cunow, proletaryanın milletçi olması gerektiğini ileri süren ve bu yüzden emperyalist savaşı “anavatan savunması” olarak göstermeye çalışan biriydi.

Marksizmin ulus konusundaki eksikliğinin kaynaklarını araştırmak ve hatalı görüşleri aşmak kuşkusuz ki bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturuyor. Ulusun ne olduğu konusunda genel teorik yaklaşımın olmaması, ulusal sorunda geçmişte yapılan hataların kaynağını oluşturduğu inkâr edile-

10 Marx, *Kritik des Hegelschen Staatsrechts*, MEW Band 1, s. 276.

11 Marx-Engels, *Deutsche Ideologie (Alman İdeolojisi)*, MEW Band 3, s. 36.

12 Marx, *Alman İdeolojisi*'nde, sadece burjuvazi ve onun yazarlarının “ulusallık”a (*Nationalität*) vurgu yapmakta ısrar ettiklerini belirtir. MEW Band 3, s. 458.

mez bir gerçektir. Engels'in "tarihsiz uluslar" anlayışı Rosdolsky'den çok önce Karl Kautsky ve Otto Bauer tarafından eleştirilmiştir. Tarihsiz uluslar anlayışı Hegel'e dayanmaktadır. Hegel bu kavramla, başka ulusların egemenliği altında yaşayan, bağımsız bir devlet kurmayı başaramayan ulusları kastetmekteydi.

Karl Kautsky, *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim*¹³ isimli kitabına yazdığı önsözde Hegel'den miras kalan ama Engels'in devam ettirdiği "Tarihsiz Uluslar" düşüncesini eleştiriyor ve bu düşünceden uzaklaştığını dile getiriyordu. Otto Bauer ise Engels'in 1848-1849 devrimlerinin fırtınalı günleri içinde kaleme aldığı yazıların dâhice analizler içermesine rağmen bazı eksiklikler de barındırdığına dikkat çekiyor. Bauer, ayrıca "tarihsiz ulusların" (Çeklerin vb.) uyandığını göstererek Engels'in "geçmiş olmayan halkların geleceği olmaz" görüşünün geçerli olmadığını kanıtlamıştır.¹⁴

Tarihsiz Uluslar anlayışı, esas olarak burjuva aydınlanma düşünürlerinden kalan bir mirastı. Marx ve Engels, doğal olarak üç ülkenin (İngiltere, Fransa, Almanya) burjuva Aydınlanma düşüncesinden beslendiler. Farklılıklarına karşın, bu üç burjuva Aydınlanma'sı ortak görüşe sahipti: Burjuva toplumunun geri kalmış toplumlara medeniyet götüreceği anlayışı, bir başka deyişle kapitalizmin uygarlık misyonu olduğu iddiası genel kabul görüyordu. Engels de Slavların ve Slavlara ait bölgelerin Almanlaştırılmasının uygarlığın çıkarı uğruna yapılmış olduğunu ileri sürüyordu. Ve uygarlığın çıkarı adına baskı uygulanmasının, şimdiye kadar tartışma konusu olmadığına ve reddedilmediğine dikkat çekiyordu.¹⁵ Engels'in bu sözleri, "kapitalizmin uygarlaştırıcı misyonu" olduğunu düşünen Aydınlanma'nın felsefesinin onun üzerindeki etkisini göstermektedir.

Alman Aydınlanma'sının entelektüel ortamında yetişen Marx ve Engels'in gençlik yıllarında etkilenmeleri normaldi. Bu nedenle Alman Aydınlanma'sının bu iki temel görüşe ("Kapitalizmin uygarlık misyonu" ve "Tarihsel Uluslar ve Tarihsiz Uluslar ayrımı"), ilk dönem yazılarında rastlanır. Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'nun yazıldığı dönemde "uygarlık misyonu" görüşünden tamamen sıyrılmış değillerdi. Tarihsiz Uluslar görüşüne özellikle Engels'in bazı yazılarında daha çok rastlanmaktadır. Fakat Engels'i değerlendirirken tek-yanlı eleştiriden sakınmak da gerekiyor. Çünkü:

19. yüzyılın bütün ilerici düşünürleri küçük ulusların özümsemelerinden yanaydı, Marx'ın kendisinden Lenin ve Kautsky'e kadar bütün Marksist ya-

13 Bu kitap Engels tarafından yazılmış olmasına rağmen, Marx'ın adıyla yayımlanmıştır. *Nationale Frage und marxistische Teori Teil 1*; Klasiker, s. 109.

14 Otto Bauer, "Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie", I. Bölüm: § 16 Österreich als deutscher Staat, s. 3.

15 Engels, "Der demokratische Panslawismus", MEW Band 6, s. 280.

zarlar, Yahudilerin bir millet sayılamayacaklarını savunmakla kalmıyorlar; ortak ülkeye, ortak ekonomiye ve hatta ortak bir dil ve kültüre bile sahip olamamaları yüzünden hiçbir zaman ulus olamayacaklarını ileri sürüyorlardı.¹⁶

Engels ilk dönem yazılarının birinde şunu da vurguluyordu: “Başka bir ulusu ezen ulus özgür olamaz.”¹⁷ Peki, nasıl oluyor da bu sözleri söyleyen Engels, tarihsel ve tarihsiz halklar ayrımı yapabiliyor ve bazı ulusları gelecekleri olmayan uluslar olarak görebiliyor? Marx ve Engels’in gençlik dönemi yazılarını incelerken, o dönemin entelektüel ortamının onlar üzerindeki etkisi göz önüne alınmalı.

Marx ve Engels, işçi sınıfının milliyetçi düşüncelerden muaf olduğunu düşünüyorlardı. Marx, işçi sınıfına henüz milliyetçiliğin bulaşmadığı dönemde işçinin milliyeti konusunda şöyle yazmıştı:

İşçinin milliyeti ne Fransız, ne İngiliz, ne de Almandır, onun milliyeti, emektir, özgür köleliktir. Onun hükümeti ne Fransız, ne İngiliz, ne de Almandır, onun hükümeti sermayedir. Onun teneffüs ettiği hava, ne Fransa’nın, ne İngiltere’nin ne de Almanya’nın havasıdır. Onun teneffüs ettiği hava fabrikanın havasıdır. Ona ait olan toprak, ne Fransız, ne İngiliz, ne de Almandır, onun toprağı yeryüzüdür.¹⁸

Engels ise, proletaryanın –çıkarları ortak olduğu için– ulusal engelleri ve ulusal önyargıları kıracağını düşünüyordu ve şöyle yazıyordu:

Proleterlerin bütün ülkelerde aynı çıkarları ve aynı ortak düşmanı ve önlerinde aynı mücadele vardır; proleterlerin büyük kitlesi doğal olarak ulusal olarak önyargısızdır ve tüm eğitimi ve hareketi öz olarak hümanist, anti-ulusalcıdır. Yalnızca proleterler, milliyeti (*Nationalität*) yok edebilir, yalnızca uyanan proleterler, farklı ulusları kardeşleştirebilir.¹⁹

Marx da burjuvazinin değil, ama büyük sanayinin gelişmesinin sonucunda ortaya çıkan enternasyonal proletaryanın ulusallığı aşacağına inanıyordu. Bir yazarın ileri sürdüğü gibi, Marx’ın bakış açısı, ulus sorununu küçümse-

16 Bertram D. Wolfe, *Devrimi Yapan Üç Adam*, s. 288.

17 Bu sözler, Marx’a değil, Engels’e aittir. Engels, MEW Band 4, s. 217. Marx ve Engels’in Polonya üzerine konuşmaları 9 Aralık 1847 günü *Deutsche-Brüsseler-Zeitung* gazetesinde yayımlanır. Engels şöyle demektedir: “Başka bir ulusu ezen ulus özgür olamaz.” Ne var ki şimdiye kadar bu sözlerin Marx tarafından söylendiği düşüncesi egemen olmuştur. Lenin de bu sözün Marx’a ait olduğundan hareket etmiştir. Marx’ın mı Engels’in mi söylediği önemli değil elbette. Ama sözlerin gerçek sahiplerini de karıştırmamak gerekir.

18 Marx’ın 1845’te yazmış olduğu bu makale, “Das nationale System der politischen Ökonomie” ancak 127 yıl sonra 1972’de yayımlanmıştır. <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/marx-engels/1845/list/flist.htm>.

19 Engels, “Das Fest der Nationen in London”, MEW Band 2, s. 614.

menin ve ulusal soruna genel teorik ilgisizliğin anahtarını sunuyordu. Proletaryanın, ulusal önyargılarını aşmış *enternasyonalist* bir sınıf olduğu gerçeğinden hareket eden Marx ve Engels'in, işçi sınıfı saflarında milliyetçiliğin yeşeremeyeceğini düşünmeleri doğaldı.²⁰ Çünkü o dönemde gerçekten işçi sınıfında milliyetçi önyargılar yoktu. Otto Bauer'in ileri sürdüğü gibi, *naif kozmopolitizm* işçi sınıfının gençlik döneminde ortaya çıkmıştı²¹ ve ulus sorununun işçi sınıfı açısından sorun oluşturmadığı düşüncesi yaygındı. Otto Bauer'in ortaya attığı, *naif kozmopolitizm* kavramı, Marx ve Engels'in gençlik dönemindeki düşüncelerini kavramamızı olanaklı kılmaktadır.

Daha sonra göreceğimiz gibi Ukraynalı Marksist Rosdolsky, Marx ve Engels tarafından ifade edilen “milliyeti ortadan kaldırmak”, “ulusal farkları yok etmek” gibi düşünceleri farklı anlamda yorumluyor. Rosdolsky'e göre, söz konusu olan durum, ulusların ve dillerin ortadan kaldırılması değil, uluslar arasındaki *ekonomik, toplumsal farklılıkların ve politik sınırların* ortadan kalkmasıdır.

Engels ve 1848-1849 dönemi ulusal sorun politikası

Bilimsel sosyalizmin kurucularından biri olan Engels, ulusal sorunda bazen, bizzat bilimsel sosyalizm ile çelişen düşünceler ileri sürmüştür. Ukraynalı Marksist Roman Rosdolsky, yukarıda adı geçen kitabında, Marx'ın *şef redaktör* olduğu, 1848-1849 yıllarında günlük gazete olarak yayımlanan *Neue Rheinische Zeitung*'da (Yeni Ren Gazetesi) Engels tarafından ulusal sorun üzerine yazılan makalelerini mercek altına alarak incelemiştir. Ernest Mandel, Rosdolsky'nin kitabını, *bizzat Marx'a yöneltilmiş, Marksist eleştirinin ilk örneği* olarak değerlendirmiştir.²²

Engels'in “idealist tarih anlayışından bir miras” kalan “tarihsiz halklar” görüşünün Hegelci metafizik bir yaklaşımdan kaynaklandığını, bu mirasın “tarihsel materyalist öğretisi içinde yabancı bir madde gibi kaldığını” vurguluyor.²³ Rosdolsky'e göre Engels, 1848-1849 döneminde Slav halklarının karşı-devrimin saflarına geçmesini tek-boyutlu, tarihsel materyalizme karşıt ve diyalektik olmayan bir biçimde izah etmiştir. Engels'e göre gericilik, Slav halklarının *karakterinden* kaynaklanmıştır. Engels, “tarihsiz uluslar” kavramıyla, geçmişte güçlü devlet kurmayı başaramayan ve bu yüzden *gelecekte*

20 Manfred Scharinger, “Marx/Engels und die nationale Frage”, Buch, *Die nationale Frage und marxistische Theorie* içinde, s. 16.

21 Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, III. Bölüm: § 20 Die Arbeiterklasse und die nationalen Kämpfe, s. 8.

22 Rosdolsky, ulusu objektif olarak verili bir olgu gibi ele alır. Bu açıdan, Alman Romantizminin düşüncelerine yakın görünüyor.

23 Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 121.

de ulusal bakımdan bağımsız devlet kurma yeteneği ve gücü olmayan ulusları kastetmektedir.²⁴ Bazı ulusların geçmişinden hareket ederek, geleceklərini olumsuzlayan Engels'e –haklı olarak– eleştiriler yöneltiyor Rosdolsky.²⁵ Engels, Avusturya ve Macaristan'da yaşayan Slav halklarını (Çekleri, Slovakları, Slovenleri, Hırvatları, Sırları ve Ukraynalıları) ve Rumenleri *tarihsiz uluslar* ve dolayısıyla karşı-devrimci uluslar olarak değerlendirirken, Almanları, Polonyalıları, Macarları ise *tarihsel uluslar* ve bu nedenle devrimci uluslar olarak görüyor.

Çekler, Güney Slavlar ve Ukrayna sorunununda Engels'in görüşlerini eleştirel bir incelemeye tabi tutan Rosdolsky'nin dediklerine göz atalım.

Çek, Güney Slavları ve Ukrayna sorunu

Rosdolsky'e bakılırsa Marx ve Engels Çekler, Güney Slavları ve Ukrayna konusunda ikili ve çelişkili bir tutum takınmışlardır. 1848 Devrimi'nden kısa zaman önce, 1844 yılında Prag işçilerinin ayaklanması nedeniyle, Çekler, Marx ve Engels'in dikkatini çekmiştir. Rosdolsky, bazı ulusların veya halkların değerlendirilmesi konusunda Engels'in devrimden önceki ve sonraki yazıları arasındaki çelişkilere işaret ediyor. "Prag Ayaklanması" konulu yazısında Engels, "Almanlar, kendi devrimlerinde bütün geçmiş günahlarının bedelini ödüyorlar,"²⁶ diyerek Almanların suçuna işaret ederken; "Almanlar, bütün Avrupa'da despotizmin uşakları olmuştur" şeklindeki yaygın olan görüşü reddetmez. Ona göre Almanlar, 1792-1815 yıllarındaki Fransız Devrimi'ne karşı utanç verici savaşlar yürütmüşler; 1772 yılından beri Polonya'ya, 1815 yılından beri İtalya'ya karşı baskı uygulamışlardır.

Almanların nasıl bir bedel ödediklerini de şöyle ifade ediyor Engels: Fransızlar gittikleri yerde sempatiyle karşılaşırlarken, Almanlar hiçbir yerde kabul görmüyor ve sempatiyle karşılaşmıyorlar; çünkü Almanlar dört yüz yıl boyunca Slav halklarını boyunduruk altına alarak onlara baskı uygulamışlar-

24 Otto Bauer de Engels'i eleştirmiştir. Engels'in "Tarihsiz Halklar" olarak gördüğü bazı halkların, nasıl "Tarihsel Halklar"a dönüştüğünü göstererek, Engels'in hatasını düzeltir.

25 Rosdolsky'nin Engels'e yönelttiği bu eleştirinin benzerini Marx bir dönem etkin olan Tarihsel Hukuk Okulu'na karşı yöneltmişti. Marx, somut analiz yapmadan bugünkü kötü durumu, sadece dünkü kötü duruma dayandırarak açıklamaya çalışan Tarihsel Hukuk Okulu'nun yaklaşımını şöyle eleştirmiştir. "Bugünün alçaklığını dünün alçaklığıyla mazur gösteren bir okul, kırbaç yılanmış bir kırbaç, eski kökenli bir kırbaç, tarihsel bir kırbaç durumuna gelir gelmez, serfin kırbaça karşı en hafif çılgınlığını ayaklanma olarak niteleyen bir okul; tarihin kendisine, İsrail Tanrısının kendi hizmetkârı Musa'ya gösterdiği gibi, kendi *sonsalını* (a *aposteriori*) gösteren bir okul var: *Tarihsel Hukuk Okulu*; eğer bu okulun kendisi Alman tarihinin bir icadı olmasaydı, Alman tarihini o icat ederdi" (vurgu Marx). Marx, MEW Band 1, s. 380. Ayrıca *Hegel Felsefesinin Eleştirisine Giriş*, s. 194.

26 Engels, MEW 5, s. 80-82.

dır. Şimdi Çeklerin Almanlara güvenmelerini istiyorlar. Geçmiş tarihte baskı aracı olmaktan başka bir rolü olmayan Almanlara Çekler neden güvensin?²⁷ Almanya'nın geçmişteki baskısı ve Almanlara güvensizlik, Çekleri Rusya'nın kucağına atmıştır. Çeklerin, Almanlara güvenmediğini ve bu güvensizliğin haklı olduğunu vurguluyor Engels. "Geçmişte bütün uluslara karşı, baskı aracı olarak kullanılmasına müsaade eden bir ulusa" güvenilemeyeceğine dikkat çekiyor.

Alman ulusunun diğer ulusların güvenini kazanabilmesi için önce baskıcı geçmişinden kurtulmasını ve geçmişinden kurtulduğunu ispat etmesi için ulus olarak devrimcileştiğini göstermesi gerekiyor. Bu durum ise, Almanya'nın hem kendi özgürlüğüne ulaşması, hem de baskı altında tuttuğu ulusların özgürleşmesinden yana olduğunu ilan etmesi ve göstermesi ile mümkün olabilir. Burada Engels daha öncede belirttiğimiz gibi "başka bir ulusu ezen ulus, özgür olamaz"²⁸ diyerek enternasyonalizmi savunuyor; ama aynı yazısında, eğer Alman devrimi zafere ulaşırsa, Çeklerin baskı altına alınacağını ileri sürüyor. Rosdolsky, Engels'in bu yaklaşımının bir çelişki içerdiğine dikkat çekerek şöyle yazıyor: "Ya yok olup gideceksin veya Almanlarla beraber *Alman devleti içinde* yaşayacaksın ikilemiyle karşı karşıya bırakılan Çek halkına nasıl bir özgürlük vaat ediliyor?"²⁹

Alman burjuvazisinin sınıf çıkarı o dönem şöyle bir ikilemi doğuruyordu: Ya devrim, ya ulusal kimlik. Devrimin gerçekleşebilmesi için ezilen uluslar ulusal kimliklerini terk etmelidir; ama eğer uluslar, kendi kimliklerinden vazgeçmek istemezlerse, bu durumda devrim mümkün değildir. Rosdolsky, bu ikilemin Engels'in ulusal sorun üzerine yazılarında da var olduğunu ileri sürüyor. Rosdolsky'nin yazdıklarına dayanarak Engels'in Çek ulusal sorunu konusunda yanılığının kökenleri şöyle formüle edilebilir: 1) Ulusal baskıya karşı olmanın demokrasinin bir istemi olarak görülmemesi. 2) Merkezizetçi bir devletin tek-boyutlu, ulusal kimlikleri dışlayan bir biçimde kavranması. 3) Tek resmî dili savunma. 4) Ulusal sorunda yeterince açıklık ve somut bir programın olmaması.

Ulusal baskıya karşı olmayı demokrasinin bir gereği olarak görmeyen böyleles bakış açısını eleştirmektedir Rosdolsky. Bu bakış açısının doğurduğu olumsuz sonuçları inceleyerek, ulusların dilleri üzerinde nasıl bir baskı uygulandığını anlatmaya çalışıyor. Örneğin *Neue Rheinische Zeitung* gazetesi, Reichstag'da Almanca olmayan dillerin konuşulmasına karşı çıkıyor. Bir milletvekilinin sunduğu "resmî devlet dili, imtiyazlı bir ulus, imtiyazlı bir dil olmasın" önerisi, parlamentonun tercüme bürosu haline geleceği, parlamentonun

27 Engels, MEW 5, s. 80-82.

28 Engels, MEW 4, s. 417.

29 Roman Rosdolsky, a.g.e., s. 21.

dağılmasına neden olabileceği endişesiyle gazete tarafından eleştiriliyor. Rosdolsky, parlamentodaki Polonyalı, Ukraynalı, Romanyalı köylü milletvekillerinin parlamentonun anti-demokratik kararı sonucu susturulduğuna dikkat çekerken, parlamentonun “gericiliği oylayan sığırlar” (*Stimmvieh der Reaktion*) konumuna düşürüldüğünü vurguluyor. Almanya Parlamentosu’nda milletvekillerinin yalnızca Almanca konuşması gerektiği görüşünün büyük bir yanılğı olduğu daha sonraki yıllarda açığa çıkacak; anti-demokratik tutum, Alman demokrasinden öcünü daha sonraki yıllarda alacaktı. Alman demokratlarının bu anti-demokratik tutumu nedeniyle 1848-1849 devrimi yenilecekti; çünkü Alman burjuvazisi ezilen ulusların desteğini alamamıştı.

Rosdolsky’e göre, tarihsel materyalist dünya görüşüne ters düşen bir yaklaşımdan kurtulamayan Engels ulusal sorunda çelişkili bir politikaya sürüklenmiştir. Engels, ilkin Çeklerin ulusal bağımsızlık çabalarını destekliyor; daha sonra ise Çekleri karşı-devrimci ulus olarak eleştiriyor. Diğer uluslar (Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Slovaklar, Ukraynalılar ve Romanyalılar) ise baştan itibaren “gerici” ve “karşı-devrimci” uluslar olarak damgalanıyor. Rosdolsky’e bakılırsa, *Neue Rheinische Zeitung*, demokrasinin sesi olarak çoğu zaman, Macar ve Polonya burjuvazisiyle ittifak halinde olan Alman burjuva-aristokrasisinin diğer uluslar konusundaki önyargılarını ve yanılsamalarını aşamamıştır.

* * *

Rosdolsky, 1848 Devrimi’nden önce *Neue Rheinische Zeitung*’un Güney Slavlar konusunu ve ulusal sorunu nasıl ele aldığını inceliyor. Rosdolsky’e göre gazetede yayımlanan yazılar, Güney Slavların ulusal hareketlerini ya inkâr etmiştir, ya ulusal sorunu suni bir sorun olarak görmüştür, ya da Güney Slavların istemlerinin Macaristan’da yasalarla çözüleceği düşüncesinden hareket etmiştir.

Rosdolsky, Engels’in dillerin eşitliğini savunmadığını ileri sürüyor. Gerçi Engels, Macar Devrimi sırasında Macar Parlamentosu’nun, Hırvatların ve Slovenlerin kendi iç işlerinde kendi ana dillerini konuşmalarına izin veren yasaları çıkardığına dikkat çekiyor. Fakat Engels, aynı Macar Parlamentosu’nun, Hırvatların kendi iç işlerinde Hırvat dilinin kullanılmasını yasakladığını ve Macar dilinin kullanılmak zorunda olduğunu onaylayan daha önceki yasalardan bahsetmiyor. Engels’in Güney Slavlar karşısındaki hatalı politik tutumu, yalnızca 1848-1849 devrimi sırasında karşı-devrimci bir rol oynamalarından kaynaklanmıyor. Rosdolsky’e göre onun olumsuz tutumu üç temel nedene dayanıyordu.

Birincisi; Engels, *sadece* Macaristan Devrimi’ni, demokrasinin önemli bir ittifakı olarak görmüştür. Ezilen Slav uluslarını demokrasinin ittifakı olarak değerlendirememiştir; ikincisi; Avusturya İmparatorluğu’nda azınlığı oluş-

turan, ama egemen olan Alman burjuvazisi saflarında Slav halklarına karşı duyulan nefret ve onlardan duyulan korkudan Engels'in etkilenmiş olmasıdır; üçüncüsü ise Hegel'in meşhur mirası olan “tarihsiz uluslar” görüşüdür.

Engels, 1848 Macar Devrimi'nin yenilgisini, Slav halklarının gerici Avusturya monarşisinin yanında yer almalarıyla açıklıyor. Rosdolsky'e göre Engels, Slav halklarının karşı devrimci rollerini yargılarken, Almanların karşı devrimin gücü olduğu gerçeğini yumuşatmaya çalışmıştır. Engels'in şu sözlerinin altını çiziyor: “Almanların, 1792-1815 yıllarındaki Fransız Devrimi'ne karşı yürüttükleri utanç verici savaşlarda, 1772 yılından beri Polonya'nın, 1815 yılından beri İtalya'nın bastırılmasında utanç verici rol oynamalarını reddetmekten uzağız. *Fakat Almanların arkasında kimler vardı? Kim Almanları asker ve öncü güç olarak kullandı? İngilizler ve Ruslar.*”³⁰

Slav halklarının, gericiliğin gücü olarak kullanılmasını, onların neredeyse doğuştan gelen gericiliklerine dayandırarak açıklamaya çalışan Engels, Almanların gericiliğin gücü olarak kullanılmasını ise İngiltere ve Rusya'ya bağlıyor. Rosdolsky, Engels'in bu tutumunun çelişkili olduğunu vurgularken, Steklow adlı Bolşevik bir Marksist ise Engels'in bu ikili tutumunu eleştiriyor ve Slav halkları karşısında düşmanlığı nedeniyle Engels'in tarafsız bir tutum sergilemediğine dikkat çekiyor.³¹

Rosdolsky'e göre 1848 Devrimi'nin yenilgisi Avrupa devriminin ve demokrasisinin yetersiz olmasından kaynaklanmıştır. O dönemde Avrupa demokrasisi, burjuvazinin korkaklığı nedeniyle, demokrasiyi ve ulusal kimliği birleştiren bakış açısından yoksundur. Slav demokratları, demokrasi ve ulusal kimliği birleştiren bir anlayışı temsil ederken, Engels, devrimin çıkışı için, Slavların “koşulsuz olarak ulusal kimliği terk etmelerini”³² savunuyordu.

1848-1849 döneminde eksik ve hatalı analizlere yol açan bir ideoloji olarak “tarihsiz halklar” görüşü, bugün tarihin çöplüğüne atılmış bir görüştür. Rosdolsky'e bakılırsa, Engels, sadece 1848-1849 yıllarında değil, daha sonrakı on yıllarda da, bu “tarihsiz uluslar” teorisini, özellikle Güney Slavlar hakkındaki görüşünü terk etmemiş ve bu görüşünü sürdürmüştür. 22 Şubat 1882 tarihinde Güney Slavlarına sempati duyan Bernstein'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu Engels:

Benim mektubumun, sizi “ezilen” Güney Slavlarına duyduğunuz sempatiden vazgeçiremeyeceği oldukça anlaşılır bir durumdur. Biz hepimiz, ilkin liberalizm veya radikalizm yolundan geçtiğimiz ölçüde bütün “ezilen” milliyetler

30 Engels'ten aktaran Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 88. Ayrıca Engels, “Der demokratische Panslawismus”, MEW Band 6, s. 280.

31 Steklow, Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 90.

32 Engels'ten aktaran Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 92.

için sempati duyduk. Ama daha sonra bu sempatiden tamamıyla kurtulmak için ne kadar zaman harcadığımı ve araştırma yaptığımı biliyorum.³³

Engels “ezilen” sözcüğünü tırnak işareti içine almıştır. Engels’in Slav ulusları hakkında görüşlerinin sonuçları, yükselmekte olan işçi sınıfı hareketi içinde ulusal önyargıların yerleşmesine yol açmıştır. Her ne kadar Otto Bauer ve Kautsky, Engels’in bu görüşünü eleştirmiş olsalar da II. Enternasyonal’in önemli teorisyenleri Engels’in 1848-1849 yıllarındaki “tarihsiz halklar” kavramını –başka anlamda da olsa– kullanmaya devam etmişlerdir. Alman Marksist Mehring de, Slavlar konusunda Hegel’in “tarihsiz uluslar” görüşünden etkilenmiştir. Mehring şöyle yazmakta sakınca görmez:

Marx ve Engels olaylar üzerine [yani Avusturya uluslarının 1848-1849 yıllarındaki rolü üzerine – Y.O.] yazdıkları zaman, uluslar arasında sadece Almanlarda ve Macarlarda modern sınıf toplumu tamamen gelişmişti ve devrimin taşıyıcılarıydılar. Diğer uluslar ise, çaresiz enkaz, her türlü karşı-devrimin uşakları ve iradesiz araçlarını oluşturuyorlardı.³⁴

Rosdolsky, Mehring’in bu değerlendirmesinin doğru olmadığını, çünkü Çeklerdeki sanayi gelişiminin Macaristan’dan daha gelişmiş olduğunu ileri sürüyor. Rosdolsky’e göre Engels “tarihsiz uluslar” görüşünün etkisinde kalmasaydı, hem devrimi hem de ulusal kimliği birleştirebilen bir bakış açısını savunabilirdi.

Almanlar arasında Avusturya’daki Slavlara karşı çok derin bir düşmanlık³⁵ olduğu Bakunin tarafından da dile getirilmiştir. Şöyle yazıyordu Bakunin:

Almanlar uzun zamandır, onları kendi uşakları olarak görmeye alışmışlardır ve hatta temiz havayı bile onlara çok görüyorlardı. Slavlara karşı kin, Slavlara karşı yamyamlık konusunda, istisnasız bütün Alman partileri anlaşılmışlardı: Sadece muhafazakârlar ve liberaller İtalya’ya ve Polonya’ya karşı kışkırtmıyorlardı, Demokratlar da en gürültülü bir şekilde Slavlara karşı bağırıp çağırıyorlardı: Gazete ve broşürlerde, parlamento ve halk toplantılarında, kulüplerde ve birahanelerde, sokakta...³⁶

* * *

33 Engels, MEW 35, s. 278.

34 Mehring’ten aktaran Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 131.

35 Çeklere karşı Almanlarda var olan nefret Otto Bauer tarafından da dile getirilmiştir. Otto Bauer, *Die Nationale Frage und die Sozialdemokratie*, VII. Bölüm: § 34. *Die Taktik der Sozialdemokratie*.

36 Bakunin, *Bakunins Beichte (Bakunin’in İtirafı)*, s. 138.

“Köylü ve Rahip” bir halk olarak adlandırılan Ukraynalılar da Engels tarafından tarihsiz halklar olarak değerlendirilmiştir. Rosdolsky’e bakılırsa, Marx’ın yönettiği “Demokrasi Organı” olarak düşünülen *Neue Rheinische Zeitung*’da soyluların gönderdiği yazılar, mektuplar yayımlanıyordu. Bu nedenle Engels, olaylar konusunda objektif bilgiye ulaşamamıştır. Bunun nedeni, *Neue Rheinische Zeitung*’da “tarihsiz halklar” konusunda yazan diğer yazarların soyluların çıkarlarını yansıttığının görülememesidir.

Rosdolsky’nin söylediklerine inanılacak olursa, Engels, soyluların çıkarlarını yansıtan bu tip makalelerde “tarihsiz halklar” konusunda anlatılan masallara inanmıştır.³⁷ Dolayısıyla Engels, Ukrayna sorununun köylü sorunu ile ilişkili olduğunu, köylü sorununun esas olarak Ukrayna ulusal sorunu olarak kendini gösterdiğini görememişti, diyor Rosdolsky ve şunu vurguluyor: *Neue Rheinische Zeitung*’un “Köylü Sorunu” karşısındaki tutumu, yeterince incelenmeyen bir konu olmuştur. Parlamentoya seçilen köylü kökenli milletvekillerini “karşı-devrimci” olarak gören Engels’i eleştiren Rosdolsky şuna dikkat çekiyor: *Neue Rheinische Zeitung*’un, köylü sorunundaki tutumunun kaynağı, soyluların verdikleri bilgilerle sınırlı kalmasıdır.³⁸ Engels’in tüm bilgilerinin kaynağı, soyluların çıkarlarını yansıtan yazılardı. Gazete, köylülerin değil, aristokratların sesiydi.

Rosdolsky, Engels’in ulusal sorunda somut olarak söylediklerini eleştirdikten sonra *Neue Rheinische Zeitung*’un ulus konusundaki teorik görüşlerinin temellerini araştırmaya yöneliyor. Marx ve Engels, 1848-1849 döneminde, demokratik güçlerle ittifakı, yani işçi sınıfının demokratik hareketin en sol kanadı olması gerektiği görüşünü savunuyorlardı. Rosdolsky’e bakılırsa, Komünistler Birliği Derneği’nin üyesi olan Gottschalk adlı kişi ise, demokratlarla *böylesi bir ittifak düşüncesine karşı durarak, burjuva devriminde işçi sınıfının görevlerini tam kavrayamadıkları, işçi sınıfının politikasını ve işçi sınıfının çıkarlarını savunmadıkları için Marx ve Engels’i eleştiriyordu.*³⁹

Rosdolsky’nin gözünde Engels, ulusların kendi kaderini tanımak için sosyal devrimin yapılmasını şart koşmuş ama sosyal devrimi soylulara karşı değil, *soylularla birlikte veya soylular aracılığıyla yürütülecek bir devrim olarak algılamıştır.* Rosdolsky, Engels’in ulusal sorunun çözümünü sosyalizme ertelediğini ileri sürüyor.⁴⁰ Bilindiği gibi Lenin, ulusal sorunun *tek çözüm yo-*

37 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 57.

38 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 69.

39 Vorwort, Marx-Engels, MEW Band 5, s. VII.

40 Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 176. Rosdolsky’nin bu eleştirisi tam doğru değildir. Çünkü Engels, Polonya’nın bağımsızlığının kapitalizme geçişle mümkün olduğunu düşünmüştür. Engels, MEW Band 4, *Rede über Polen*, s. 417.

lunun sosyalizmde mümkün olduğunu ileri süren anlayışları eleştirerek bir ölçüde Engels'in ulusal sorun konusundaki hatasını düzeltmiş oluyordu.

Devrimci ve karşı-devrimci uluslar

Engels, “Macarların Mücadelesi”, “Demokratik Panslavizm” ve “Macarlar” başlıklı yazılarında gerçekten insanı hayrete düşüren görüşler ileri sürüyor. “Macarların Mücadelesi” başlıklı⁴¹ incelemesinde 1848-1849 devrimleri sırasında ulusların iki büyük kampa ayrıldığını savunuyor: Devrimci uluslar ve karşı-devrimci uluslar. Bazen büyük uluslar ve küçük uluslar sözcükleri, kimi zaman “tarihsel uluslar” ve “tarihsiz uluslar” sözcükleri kullanılmıştır.

Bu ayrımı gerekçelendirmek için Engels şu soruyu soruyor: Ulusların iki kampa ayrılmasının nedeni hangi olgulara dayanmaktadır? Engels'e göre bu bölünme bin yıllık tarihe dayanmaktadır. Çokuluslu bir imparatorluk olan Avusturya İmparatorluğu altında yaşayan uluslar konusunda şöyle yazıyor Engels:

Bütün geçmiş Avusturya tarihi bugüne kadar ispatlamıştır ve 1848 yılı bunu doğrulamıştır: Avusturya'nın bütün ulusları ve ulusçukları arasında ilerlemenin taşıyıcısı olmuş ve tarihe aktif müdahale eden üç ulus olmuştur: *Almanlar, Polonyalılar, Macarlar*. Bu yüzden şimdi devrimcidirler. Diğer bütün büyük veya küçük kabileler ve halklar dünya devrimi fırtınası içinde, ilkin yok olup gitmek zorundadırlar. Bu yüzden şimdi karşı-devrimcidirler.⁴²

Engels'in optiğinde Almanlar, Polonyalılar ve Macarlar büyük ulusu oluşturuyorlar. 1848 yılında bu uluslar *devrimi* ve *uygarlığı* temsil etmiştir. “Tarihsiz uluslar” olarak adlandırılan küçük uluslar ise, geçmiş bin yılda ayakta kalmayı başaramayan, bu nedenle Almanlar ve Macarlar tarafından boyunduruk altına alınan güçsüz uluslardır. Slavlar, bu güçsüz uluslara aittir. Ayakta kalma gücü olmayan güçsüz küçük uluslar, yani Slavlar 1848 yılında *karşı-devrimi* ve *barbarlığı* temsil etmiştir. Engels, “Slav halkının geleceği yoktur,” diyordu ve nedenini şöyle izah ediyordu. “Polonya dışında, tüm diğer Slavlar, bağımsız olabilmek ve yaşayabilmek için gerekli olan tarihî, coğrafi, siyasi ve endüstriyel koşullardan yoksundurlar.”⁴³ Görüldüğü gibi, Engels, ayakta kalma, yaşayabilirlik (*Lebensfähigkeit*) gibi sosyal Darwinist kavramları kullanıyor.

Ayakta kalma becerisi gösteremeyen “tarihsiz halkların” *karakter* olarak “karşı-devrimci” olduklarını ileri süren, bu halkları “tarihin artığı” olarak

41 Engels, MEW Band 6, s. 165-176.

42 Engels, “Der magyrische Kampf”, MEW Band 6, s. 168.

43 Engels, “Der demokratische Panslawismus”, MEW Band 6, s. 275.

adlandıran Engels, pek çok bakımdan sorunlu olan cümleleri sarf edebilmiştir. Şöyle yazıyor:

Hegel'in dediği gibi, tarihin gidişi tarafından acımasız bir şekilde çiğnenen artıklar, genel olarak bütün varlığı, büyük bir tarihsel devrime karşı bir protesto olması gibi, bu halklar atığı-çöpü (*Völkerabfälle*), her defasında tamamen yok oluncaya kadar veya ulussuzlaştırılincaya kadar karşı-devrimin fanatik taşıyıcılarıdır ve öyle kalacaklardır.⁴⁴

Özetle: Almanlar, Macarlar ve Polonyalılar, devrimci uluslar olarak değerlendirilirken; Romanyalılar ve bütün Slavlar (Polonya hariç) karşı-devrimci uluslar olarak gösterilmiştir. Engels'e göre, bin yıllık tarihsel gelişmenin sonucu olarak, Avusturya'daki Panslavizm Güney Slavları halkların atığı (çöpü) olmaktan öteye gidememişlerdir. Engels'in bazı görüşleri ise bugünkü bakış açısından bakıldığında insanı dehşete düşürüyor; ama Engels'in bu görüşlerinin o zamanlar ilerici düşünürler arasında egemen görüş olduğunu unutmayalım.

“Tarihsiz Uluslar” teorisine göre bütün uluslara değil, sadece büyük uluslara kendi kaderlerini tayin etme hakkı tanınmalıdır. Bu teori, 1848-1849 devrimi döneminde, devrimin itici güçlerinin (köylüleri ve ezilen ulusları) gerçek analizini olanaksız kılmış ve ortaya çıkan toplumsal çelişkilerin teorik düzeyde ifade edilmesini engellemiştir. Bu yanlış teoriden kaynaklanan politik analizler, işçi sınıfı hareketiyle ulusal kurtuluş mücadelelerinin giderek birbirinden kopmasına yol açmış ve bu nedenle işçi sınıfını güçten düşürmüştür. “Tarihsiz Uluslar” teorisi, önemini kaybetmiş⁴⁵ ve gerçekliğin sert duvarlarına çarptıktan sonra parçalanmıştır. Bu teorinin Avusturya işçi sınıfının parçalanmasında ve II. Enternasyonal'in çökmesinde belirli bir rol oynadığı özellikle elinizdeki kitabın Dördüncü Bölüm'ünde ele alınacaktır.

Engels'in ulus konusunda yanlışlarının kökenleri

Nasıl oluyor da, *Komünist Manifesto*'nun yazılmasından sonra, Hegel'in “tarihsiz halklar” konusundaki görüşleri Engels'in makalelerinde ortaya çıkabilmektedir? Nasıl oluyor da Slav ulusları geleceği olmayan uluslar olarak ilan edilebilmektedir? Tarihsel materyalist dünya görüşünün kurucularından biri olan Engels, neden “tarihsiz halklar” görüşünü savunabildi? Bunun çeşitli nedenleri olmalıdır.

44 Engels, “Der magyarische Kampf”, MEW Band 6, s. 172.

45 Hegel'in “tarihsel” ve “tarihsiz” uluslar konusunda görüşü, daha sonra sosyal şoven ve emperyalist amaçlar için kullanılmıştır.

Birincisi, daha önce de belirttiğimiz gibi Hegel'in tarih felsefesinin etkisidir. Rosdolsky açısından Engels'in genel olarak ulus, özel olarak Slavlar konusundaki görüşleri, tarihsel materyalizm içinde varlığını sürdüren yabancı bir madde olan Hegel'in tarih anlayışından kalan bir mirastır. Bilindiği gibi Hegel, *bütün* halkları değil, sadece güçlü devlet kurabilen tarihsel halkları dünya tarihi içinde önemli görüyordu: "Bir halkın varoluşundaki tözsel amacı, devlet olmak veya var olan devleti koruyabilmektedir. Devlet oluşturan bir halkın (...) tarihi yoktur."⁴⁶

Hegel açısından sadece devlet kurabilen tarihsel halklar, tarihsel gelişmenin taşıyıcı gücüdürler. Devlet kuramayan halklar ise, tarihin gazabına uğrarlar, başka devletlerin boyunduruğu altında kaldıklarından, giderek güçlü devletler tarafından yutulurlar. Nasıl olur da büyük bir filozof olan Hegel bugünkü bakış açısından çok anlamsız olan bir görüşü savunabilmiştir? Hegel, kargaşa gibi görünen tarihi kavramayı ve belirli tarihte belirli bir gelişme yasası bulmaya çalışmıştı. Onun çabası önemli bir felsefi çabaydı. Hegel'in çabası konusunda Lenin, Hegel üzerine çalışmasında şu notu düşer: Hegel, "bir bütün olarak evrensel tarihi ve bazı halklarda onun 'organlarını' kavramaya" çalışmaktaydı.⁴⁷ Tarihte yasalar arayan Hegel'in tarihsel ve tarihsiz uluslar konusundaki görüşleri o zamanın entelektüelleri ve onun öğrencileri üzerinde oldukça etkili olmuştur.

İkincisi, 1848-1849 döneminde Engels burjuvaziden ve liberal unsurlardan tamamen kopmamıştı. Yazar Scharinger'e göre, ulusal sorunda "Marx ve Engels'in pozisyonu 1848-1849 devrimi sırasında burjuvaziden tamamen kopamamanın bir ifadesiydi de."⁴⁸ Üçüncüsü, Alman solunun içinde bulunduğu durumdur. Alman solunun 1848 Devrimi sırasındaki konumunu inceleyen Rosdolsky, 1848 Devrimi döneminde Alman solunun ve özellikle Engels'in hatalı kavrayışının kaynağını şöyle izah eder:

Devrim, ilkin yalnızca Alman burjuvazisini ve onunla ittifak içinde olan Macar ve Polonya soylu sınıfını iktidara getirebildi. Fakat bu sınıfların zaferi, "tarihsiz halkların", Çeklerin, Slovakların, Slovenlerin, Hırvatların, Sırpaların, Romanyalıların ve Ukraynalıların üzerinde ulusal baskının yoğunlaştırılmasıyla çakıştı. Devrimin nesnel sınırlarını aşmak Alman "Sol"u için olanaksızdı ve uzlaştırılamayacak karşıtlıkları uzlaştırmaya çalıştı.⁴⁹ (v.b.a.)

Avusturya'da Alman burjuvazisi, kendi sınırlılığı nedeniyle, Slav haklarını ya devrim ya ulusal kimlik ikilemiyle karşı karşıya bırakmıştır; ama iki seçe-

46 Hegel, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* 3, Hegel Werke 10, § 549, s. 349.

47 Lenin, *Philosophische Hefte*, Werke 38, s. 301; ayrıca Lenin, *Felsefe Defterleri*, s. 258.

48 Manfred Scharinger, *a.g.e.*, s. 63.

49 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 124.

nek de Slavlar için ilginç olmaktan uzaktı. Ulusal kimliklerinden vazgeçmeyenler, karşı-devrimci uluslar olarak lanse edilmişti. Bir yanda 1848 Devrimi sırasında karmaşık durum, öte yanda Slav halklarının karşı devrim saflarında rol almaları, mevcut koşulların objektif analizini zorlaştırmıştı. Bu durum, Engels'in hatalı kavrayışının önemli bir kaynağını oluşturdu.

Engels'in ulus konusunda hatalı kavrayışının kaynağının dördüncü nedeni ise toplumsal karşıtlığın, ulusal karşıtlık biçiminde ortaya çıkmasının anlaşılabilmesiydi. Rosdolsky'e bakılırsa Engels, 1848-1849 devrimi döneminde ulusal savaşların arkasındaki *toplumsal zıtlıklar* görememişti.⁵⁰ Engels'in 1848-1849 yıllarında Slav uluslarıyla ilgili görüşlerinin yetersizlikler içerdiğini ve yanlış analizlere dayandığını ileri süren Rosdolsky, örnek olarak da şu olguya dikkat çeker: Slav halkları, *ulusal* nedenlerden dolayı değil, *toplumsal* nedenlerden dolayı devrime karşı durmuşlardır. Çünkü Slav halkları şunu görmüştür: Devrime önderlik edenler, bizzat Slav halklarını baskı altında tutanlar ve tutmak isteyenlerdir.⁵¹

Cevap arayan diğer bir soru da şudur: 1848 Devrimi'nde esas olarak toplumsal sorun, aynı zamanda neden ulusal bir sorun olarak kendini gösterdi? Hangi faktörler feodal gericilikle köylüler arasında doğal olmayan bir ittifakı mümkün kıldı? Neden köylüler çıkarlarına zıt olan bir ittifaka yanaştılar? Devrimci güçlerin daha akılcı politikalarıyla köylülerin karşı-devrimin saflarına geçmesi engellenebilir miydi?

Rosdolsky'nin bakış açısından, 1848-1849 devriminin yenilgisi sadece Slav halklarının *karşı-devrimci* saflara geçmesinden kaynaklanmaz. Slav olmayan Macar köylülüğünün pasifleştirilmesi de yenilgide önemli bir rol oynamıştır. Rosdolsky'nin görüşü açısından bakıldığında, demokratların sesi olan *Neue Rheinische* gazetesi, 1848-1849 devrimi sırasında *köylü sorununu* doğru bir şekilde analiz edememişti. Aynı eleştiri o dönemde Bakunin tarafından yöneltilmişti. Bakunin, Alman demokratlarını sadece kentlere önem verdikleri, ama köylülerin sorunlarıyla ilgilenmedikleri için eleştirmişti.

Yenilgi konusunda bir başka neden şöyle ifade edilebilir: 1848-1849 Avusturya Devrimi'nde köylüleri kendi saflarına katacak, onlara önderlik edecek bir toplumsal sınıf yoktu. Hiçbir toplumsal sınıf köylülerin desteğini kazanacak konumda değildi ve köylülerin taleplerini –küçük burjuva mülkiyetine kavuşma taleplerini– yerine getirebilecek, güçten, yetenekten ve vizyondan yoksundu. Ayrıca köylüler devrimci bir sınıf olarak ortaya çıkacak durumda değildi. Dolayısıyla köylüler, hem önderlikten yoksun olduklarından, hem de devrimci bir potansiyel güç olmalarına rağmen bağımsız devrimci bir güç olarak ortaya çıkamadıklarından, karşı-devrimin aracı olarak kulla-

50 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 139.

51 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 141.

nılmak durumunda kalmışlardır. Rosdolsky, Marksist literatürde 1848-1849 Avusturya Devrimi'nde köylü sorununun ve köylülerle ittifakın yeterince incelenmediğini, bunun yerine “devrimci” ve “karşı-devrimci” halklar ayrımının klişe haline getirildiğini vurguluyor.⁵²

Engels, tarihte yaşanan bazı olayların, yani bazen devrimci istemlerin gerici düşüncelere büründüğünü bilen biridir. Engels'in Slavlar konusundaki “hatalı” görüşleri savunmasının nedenlerinden bir diğeri de şöyle açıklanabilir: Avusturya-Alman burjuvazisinin sınıfsal karakteri, sınırlı ufku, o dönemde ulusal kimlik sorununun gerçek çözümünü mümkün kılammıştı. Gerçekte burjuvazinin ulusal sorunu çözmedeki başarısızlığı, Slavların karşı-devrimciliği gibi bir görünümüne bürünmüştü. Bu durumu göz önüne aldığımızda, Engels'in Slavların “zorunlu olarak karşı-devrimci” olduğunu ilan eden düşüncesi, burjuvazinin bakış açısının ötesine gidememiştir.

Bazı yorumlara göre, 1848-1849 döneminde başka faktörler de Marx ve Engels'in ulus konusundaki görüşleri üzerinde etkili olmuştur: 1) Tarihsel ilerleme görüşü. 2) Ekonomik açıdan geniş bir alan üzerinde büyük ve merkezî devletlerin kurulması gerektiği anlayışı. 3) Avrupa Devrimi'nin çıkarını ön planda tutma. 4) Çarlık Rusya'sına karşı kin gütmek.

Marx ve Engels'in ulusal sorun konusunda ilk tutumlarındaki hatalarının bir başka nedeni de, Marx ve Engels'in, 1848-1849 yıllarında Avrupa'da devrimin olacağından ve kapitalist üretimin çelişkilerinin sosyalist hareketi güçlendireceğinden hareket etmeleri idi. Bu nedenle sosyalist hareketin gelişmesi en önemli hedefti. Sosyalizmin gelişmesine engel olacak ideolojilere (milliyetçilik vb.) karşı olunmalıydı.

Marx ve Engels'in ulusal sorundaki bazı hatalarının kaynağını Kautsky şöyle izah etmektedir: Onlar 1848 Devrimi'nin yenilgisinin geçici olduğuna, kısa bir zaman sonra zaferle sonuçlanacak devrimlerin olacağına inanıyorlardı.⁵³

Marx ve Engels daha sonraki yıllarda, Avrupa'da toplumsal devrim için yeterli ekonomik koşulların olmadığını söyleyeceklerdi. Yani ekonomik koşulların olgunluğunu önceleri abarttıklarını itiraf edeceklerdi. Ekonomik koşulların abartıldığı itirafı, madalyonun bir yüzüdür; madalyonun öteki yüzü ise Marx ve Engels'in milliyetçi ideolojiyi küçümsemiş olmalarıdır. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi Engels şöyle düşünüyordu: “Proleterlerin, bütün dünyada çıkarları aynıdır, düşmanları aynıdır ve aynı mücadeleyi yürütürler. *Proleterler*, büyük çoğunluğuna göre, doğal olarak ulusal önyargılardan yoksundurlar ve bütün eğitimleri ve hareketi öz olarak hümanist ve ulus-

52 Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 141-142.

53 Kautsky'den aktaran Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 204.

karşıtıdır”⁵⁴ (v.b.a.). Marx-Engels, milliyetçiliğin büyük bir geleceğinin olmayacağını düşünüyorlardı. Çünkü sosyalizm milliyetçiliğe galebe çalacaktı. Oysa 1870’li yıllardan sonra işçi sınıfı, milliyetçi ideolojinin etkisine girmişti. Özellikle I. Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında milliyetçi ideoloji bilhassa Avrupa’da işçi sınıfının geniş kesimlerini giderek kuşattı.

Yukarıdaki açıklamadan sonra, Rosdolsky’nin merceğinden bakıldığında Engels’in hatalı kavrayışının çeşitli kaynakları bazı noktalar halinde şöyle özetlenebilir:

1. Aydınlanmanın mirası olarak, kapitalizmin geri kalmış toplumlara medeniyet götürdüğü görüşü (kapitalizmin uygarlık misyonu olduğu iddiası).
2. Fichte’nin “Alman ulusu üstündür” görüşünün Alman burjuvazisi tarafından benimsenmiş olması.
3. Hegel’den kalma miras olan “tarihsel halklar” ve “tarihsiz halklar” ayrımı. Ulusları, Uygar-Barbar uluslar olarak ayırmak.
4. Devrimci ve karşı-devrimci halklar ayrımını şematik ve metafizik olarak ele almak.
5. 1848 devrimlerinin tarihsel gelişme temposunu abartmak.
6. Ekonomik merkezîyetçiliğin yanlış yorumlanması ve ekonomik merkezîyetçiliğin, çok-ulusluluğu dışlaması gerektiğinin düşünülmesi.
7. Avusturya İmparatorluğu’ndaki Güney Slavlarının karakter olarak karşı-devrimci oldukları iddiası.
8. Panslavizmin gelişmesinin, Rusya’daki Çarlık düzenine bağlanarak açıklanması, Çarlığın gücünün abartılması.
9. Milliyetçi ideolojinin küçümsenmesi ve bu ideolojinin işçi sınıfına bulaşamayacağı yanılgısı.
10. 1848-1849 devriminde burjuvazinin korkaklığı ve soylularla ittifaka girmesinin yeterince dikkate alınmaması.

1848 sürecinde Engels’in ulusal sorun konusunda yazdıklarının sorunlu olduğunu saptamış durumdayız. Michael Löwy’e göre “Engels, 1848-1849 devriminin başarısızlığının gerçek sınıfsal nedenlerini kavramayı başaramadığı için, yenilgiyi metafizik (Hegel’e dayanan ve doğuştan karşı devrimci ‘tarihsiz uluslar’) ideolojiyle açıklamaya çalışmıştır.”⁵⁵

Engels’in ilk dönemde milliyetçi düşünceyi, yani ulus idesini küçük görmesinin nedenlerinden biri de Engels’in L. H. Morgan’dan devraldığı centil⁵⁶

54 Engels’ten aktaran Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 175.

55 Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, s. 49.

56 Centil, belirli bir ırktan veya soydan meydana gelen bir topluluk anlamına gelmektedir.

örgütlenmesidir. Çünkü Morgan'ın araştırmaları ulus idesini, ulusun oluşumunu dikkate almamıştır. Oysa ulusal ide sorunu, işçi sınıfı hareketinin birliğini tehdit eden en önemli sorunlardan biriydi. Engels, ulusal sorunun çözümünü sosyalist devrim sonrasına kadar ertelemekten yanaydı.

Engels ve Bakunin polemiği

1848 döneminde yaşanan devrimci olaylar Avusturya monarşisini zor duruma sokmuştu. Bu durumdan yararlanmak isteyen Panslavist hareket, Avusturya monarşisi altında yaşayan, kendi ulusal kimliklerini baskı altında gören Slavlar, 1-12 Haziran 1848 tarihleri arasında Prag'da bir kongre düzenlediler. Bu kongrenin amacı, Slavların birliğini sağlamak; Avusturya monarşisini halkların eşitliğine dayanan bir federasyona dönüştürmektir. Kongre sonunda hem bir sonuç bildirgesi yayımlandı, hem de Avusturya hükümdarına yönelik talepleri dile getiren bir dilekçe kaleme alındı. Bu dilekçede, artık Avrupa'nın 1815 döneminin Avrupa'sı olmadığı, halkların uyanmaya başladığı, özgürlük ve bağımsızlık istediği bir döneme girildiği vurgulanıyordu. Avusturya'da yaşayan Slav halkların ulusal haklarının tanınması talebi Avusturya hükümdarı tarafından reddedildi. Bunun üzerine Çekler, Prag'da bir ayaklanmaya giriştiler; ama ayaklanma Avusturya monarşisi tarafından bastırıldı.

Bakunin, kongrede yaptığı konuşmada Slavları uyarmaya çalışıyor; Avusturya monarşisinin vaatlerine inanmanın büyük bir hata olduğunu vurguluyordu. Sonradan kaleme aldığı "Bakunins Beichte" ("Bakunin'in İtirafı") başlıklı yazıda, Slav Kongresi'nin üç seksiyona bölünmüş olduğunu anlatıyor:⁵⁷ Kuzey (Polonyalılar, Küçük Ruslar), Batı (Çekler, Slovaklar), ve Güney (Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler). Kuzey seksiyonunun içinde yer almış olan Bakunin'in, kongrede yaptığı konuşmasından bir bölüm aktaralım:

Bizim bu toplantımız ilk Slav toplantısıdır; burada yeni Slav topluluğunun temelini atmak zorundayız, bundan sonra bölünme yerine büyük bir politik varlık haline gelmek ve bütün Slav kabilelerinin birliğini ilan etmek ve güçlendirmek zorundayız. İlk kendimize şunu sormak zorundayız. Bu toplantı sadece Avusturya Slavlarının bir toplantısı mıdır? Yoksa bütün Slavların toplantısı mıdır? Avusturya Slavları ifadesi ne demektir? Avusturya'da yaşayan Slavlar mı? Daha ziyade şu ifade tercih edilmeli: Almanlar tarafından köleleştirilmiş Slavlar. Eğer toplantıyı yalnızca Avusturya Slavlarının temsilcileri ile sınırlamak istiyorsanız, hangi hakla toplantıyı Slav toplantısı olarak adlandırıyorsunuz? Siz Rusya'daki ve Türkiye'deki Slavları dışlıyorsunuz. Azın-

57 Bakunin, *a.g.e.*, s. 103.

lık, büyük çoğunluğu dışlıyor ve Slav olarak adlandırma cüretini gösteriyor! Siz kendinizi aslında Alman Slavları olarak adlandırın ve kurultayı da Almanların köleleri olmak isteyenlerin kurultayı olarak adlandırın, Slavların kurultayı olarak değil.

Sizden birçoğklarının, Habsburg Hanedanlığı'nın desteğine umut bağladığını biliyorum. [Hanedanlık], şu anda size ihtiyaç duyduğu için şimdi size vaatlerde bulunuyor, sizi pohpohluyor. Fakat bu hanedanlık, şu anda kaybettiği gücünü, sizin yardımınızla yeniden elde ettikten sonra, vaatlerini yerine getirecek mi, sözünü tutma olanağına sahip olacak mı? Siz hanedanlığın vaatlerini yerine getireceğini iddia ediyorsunuz. Ben, hanedanlığın vaatlerini yerine getiremeyeceğinden eminim. Her hükümetin ilk yasası, kendi varlığını koruma yasasıdır. Bütün diğer ahlâki yasalar kendi varlığını koruma yasasına tabidir. Kritik bir anda söz veren bir hükümetin, üzerinde baskı olmadan, vaatlerini yerini getirdiğine dair bir örnek tarihte yoktur. Görüyorsunuz ki, Habsburg Hanedanlığı sadece sizin yardımınız ve desteğinizi unutmakla kalmayacak, aynı zamanda, utanç verici bir zayıflık gösterdiği, bu zayıflığı nedeniyle, sizin önünüzde küçük düştüğü ve asi talepleriniz karşısında yağcılık yapma durumuna düşürüldüğü için, sizden öç alacaktır.⁵⁸

Görüşlerindeki doğru ve yanlış yönleri birbirinden ayırmak için Bakunin'den yapılan bu uzun alıntı gerekliydi. Önemli fikirler ve dersler içeren bu konuşmada Bakunin, Slav halklarının bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşması için, "Avusturya monarşisinin tamamen yok edilmesini"⁵⁹ savunuyor. Slav uluslarının bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşması için Avusturya monarşisinin yıkılması gerektiği görüşü ikna edicidir ve bu görüş tarih tarafından doğrulanmıştır. Ama Bakunin tarafından savunulan Panslavizm, genel olarak işçilere değil, köylü kitlelerine dayanan bir hareketti; ayrıca Bakunin, bütün Slavları bir araya getirmek istiyordu. Engels bu istemin gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal olduğunu ifade ediyordu ve haklıydı.

1848 Prag Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, Bakunin, tutuklanma endişesiyle Prag'ı terk ederek Breslau kentine geçti. Orada kaldığı dönemde, Marx'ın yönetiminde *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlanan bir makale Bakunin'i hem çok üzmüş hem de çok şaşırtmıştı. Gazetedeki makalede şu görüşler ileri sürülüyordu: 5 Temmuz 1848 tarihinde Marx'ın yönettiği *Neue Rheinische Zeitung*'a Paris'ten iki mektup gelmişti. Biri gazetenin Paris muhabirinden, diğeri özel bir kişi tarafından gönderilen bu mektuplarda şunlar iddia ediliyordu: Georg Sand'ın elinde Bakunin'in Rus Çarının ajanı olduğunu ispat eden belgeler vardır! Bir gün sonra (6 Temmuz 1848) Parisli

58 Bakunin, *a.g.e.*, s. 106-107.

59 Bakunin, *a.g.e.*, s. 110.

muhabirin gönderdiği mektup, Marx tarafından yayımlanır. Makalede, kendine yönelik suçlamayı okuyan Bakunin, Breslau kentinde çıkan *Neue Oder-Zeitung* adlı gazetede hem karşı açıklama yayımlar hem de Georg Sand'a çağrıda bulunur. Bakunin'in açıklaması ve Sand'a yönelik çağrısı Marx tarafından 16 Temmuz 1848 tarihli gazetede yayımlanır. Georg Sand, gazeteye bir mektup yazarak iddianın doğru olmadığını bildirir. Marx, hatasını düzeltir ama Bakunin'e yönelik bu iddialar "politik leke" olarak Bakunin'e yapışmış ve onu çok üzmüştür. Marx ise, birkaç yıl sonra 30 Ağustos 1853'te Londra'da yayımlanan *Morning Advertiser* adlı gazetenin redaktörüne yazdığı bir mektupta Bakunin konusundaki durumu kendi açısından yeniden açıklama gereği duymuştur.⁶⁰

Bakunin'in Çarlığın ajanı olarak lanse edilmesi, onu bir dönem yalnızlığa sürüklemişti. Bakunin, bu iftira ve söylentilerin özellikle Polonyalı demokratlar tarafından yayıldığını düşünüyordu.⁶¹ Ajan olmadığını ispat etmek, üzerindeki lekeyi silmek ve gerçek bir demokrat olduğunu ortaya koymak için bir fırsat bekliyordu. Hem Slav hareketine demokratik yön vermek, hem Polonya ve Alman demokratlarına ajan olmadığını kanıtlamak için, 1848 yılının sonunda Bakunin, "Aufruf an die Slawen" ("Slavlara Çağrı") başlığı altında çekici bir üslubu olan bir makale yayımladı.⁶²

1848 Avusturya Devrimi'nde önce devrimci coşkuya kapılmış olan Slavların, daha sonra karşı-devrimin yanına geçmesinden sonra yazılan bu broşür şunu amaçlıyordu: Slavcılık akımı ile Avrupa demokrat devrimcileri arasında bir köprü oluşturmak. Yani bir yanda Alman ve Macar devrimlerinin Slavlar tarafından aktif olarak desteklenmesi gerektiğini göstermek, öte yanda Alman ve Macar demokratlarını, Slavların ulusal kimliğini tanımaya ikna etmek. Ama onun çağrısı sağır kulaklara yapılmış bir çağrı gibi kaldı. Her iki taraf da ilgi göstermedi. Slavlar, Bakunin'i Slav hareketine ihanet etmekle suçlarken, Alman ve Macarlar ise, Bakunin'i Panslavist, ama *demokratik Panslavist* olmakla eleştirdiler.⁶³

Akıntıya karşı durduğunu, Slavları ve Almanları birbirine yaklaştırmaya çalıştığını vurgulayan çağrıda şunları dile getirmişti Bakunin: "Slavları, Alman ve Macar demokratlarına yaklaşmaları gerektiği konusunda ikna etmek istiyordum. (...) Sadece bütün Avrupa demokratlarının birleşmesi, gerici hükümetlerin gerici birliğini yenme umudunu içeriyordu."⁶⁴ Bakunin, hem Al-

60 Marx, "Michail Bakunin", MEW Band 9, s. 294-296.

61 Bakunin, *a.g.e.*, s. 161.

62 Bakunin, "Aufruf an die Slawen" ("Slavlara Çağrı"), http://de.wikisource.org/wiki/Aufruf_an_die_Slaven. Bu metin bundan sonra *Aufruf* olarak adlandırılacak.

63 Manfred Scharinger, *a.g.e.*, s. 55.

64 Bakunin, *Bakunins Beichte (Bakunin'in İtirafı)*, s. 147.

man demokratlarının Slav halklarına olan düşmanlıklarını aşmaları ve Slavların bağımsızlıklarını savunmaları hem de Slavların, Almanlara karşı düşmanlıklarını bırakmaları gerektiğini ileri sürüyordu.

Bakunin'in çağrı metninin en ilginç ve özgün yanı, ulusal sorunun demokrasiye bağlı olduğunu vurgulaması; ulusal sorun ve demokrasi arasında kopmaz bir bağ bulunduğunu, bu ikisinin birbirinden ayrı ele alınamayacağına dikkat çekmesidir.⁶⁵ Bu bağa vurgu yapması açısından Bakunin'in makalesi önemlidir. Engels, "tarihsiz uluslar" gibi yanlış bir teori nedeniyle, ulusal sorun ve demokrasi arasındaki ilişkiyi kavramayı o dönem başaramamıştı. Otto Bauer ise daha sonraları, Slav halklarının ulusal tepkisinin arkasında sosyal sorunlar olduğunu göstererek, Engels'in analizinin eksikliklerini göstermiş oluyordu.⁶⁶ O dönemde demokrasi sorunu esas itibarıyla toplumsal soruna bağlıydı, çünkü köylülüğün feodal düzenden kurtulmasını içeriyordu. Yani *toplumsal sorun ulusal sorun biçiminde ortaya çıkmıştı*.

Bakunin, çağrısında 1848 Devrimi ve gelecek için şunları yazmıştır:

Devrimin yaşam işareti, eski baskı politikalarına karşı nefretin, bütün ezilen uluslar için duyulan sevginin ve acımanın çığlığı oldu. Avrupa'nın herhangi bir yerinde hâlâ bir halk baskı altında yaşadığı müddetçe, halklar, ulusların refahının güvenli olamayacağını anladılar. (...) İlk defa gerçekte tek bir ağızdan tüm insanlar ve halklar için özgürlük, gerçek ve tam bir özgürlük, kayıtsız, istisnasız ve bariyersiz özgürlük talep ediyorlar. (...) Artık fetih savaşları olmasın, tüm halkların nihai kurtuluşu için devrimci savaş! Despotlar tarafından, sözde tarihi, coğrafi, ticari ve stratejik ihtiyaçlarına göre zorla inşa edilmiş yapay engeller yıkılsın! Doğaya uygun bir şekilde, kendi ulusal özellikleri temelinde, halkların kendi egemen iradesiyle, eşitlik tarafından ve demokratik anlamda, çizdikleri sınırlardan başka sınırlar olmamalı.⁶⁷

Bakunin, 1848 Devrimi sırasında oluşan Frankfurt Ulusal Meclisi'nin, Slavları Almanlaştırma kararına karşı çıkarken, Slav demokratlarının ellerini demokrat Almanya'ya doğru uzattıklarını vurgulayarak şunları söylüyordu: "Bütün halkların demokratlarıyla birlikte, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik talep ediyoruz."⁶⁸ Kendisini demokratik Panslavist olarak adlandıran Bakunin, Avusturya monarşisinin yıkılmasını savunurken, tüm Slavların bağımsız olması gerektiğini dile getirerek bütün Slavları da içerecek "Avrupa Cumhuriyetleri Genel Federasyonu" görüşünü ileri sürmüştü. Bakunin, yazısında,

65 Bu görüş, 20. yüzyılda Lenin tarafından ele alınarak daha da geliştirilir.

66 Otto Bauer, "Nationale Frage und Sozial Demokratie", *Vorwort*, s. 1.

67 Bakunin, *Aufruf*, ayrıca Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 145-146.

68 Bakunin, *Aufruf*.

eşitlik, özgürlük, adalet, insanlık kavramlarına vurgu yaparak ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının ateşli savunucusu olmuştur.

Engels, “Demokratik Panslavizm”⁶⁹ başlıklı makalesinde Bakunin’in broşüründe dile getirdiği düşünceleri alaycı bir dille eleştirmişti. Demokratik Almanların ve Macarların, Avusturyalı Slavların “ulusal bağımsızlık” taleplerini desteklemesi gerektiğini ileri süren Bakunin’in bu talebi karşısında Engels şöyle yazıyordu:

Bizden ve Avrupa’nın diğer devrimci halklarından şu talep ediliyor: Kapımızın önünde, karşı-devrim sürülerinin engelsiz bir şekilde varlıklarını sürdürmelerini, devrime karşı serbest bir şekilde komplo kurma ve silah kullanma haklarını garanti altına almalıymışız. (...) Böyle bir yaklaşımı düşünmüyoruz. Avrupa’nın karşı-devrimci ulusları adına bize sunulan duygusal kardeşlik hayallerine şu cevabı veriyoruz. Ruslara karşı kin, Almanlarda ilk devrimci coşkıydı ve hâlâ öyledir.⁷⁰

Engels’e göre, Bakunin’in Slav halkları ile ilgili güzel hayallerinin verili gerçeklik karşısında hiçbir anlamı yoktur. Ona göre Bakunin’in görüşleri gerçeklikten uzak olan fantezilerin ötesine geçemiyor. Bakunin’in ileri sürdüğü “adalet”, “insanlık”, “özgürlük”, “eşitlik”, “kardeşlik”, “bağımsızlık” gibi sloganların, ahlâki kategoriler olduğunu ve bu sloganların hiçbir olguyu ispatlamadığını belirtiyordu Engels. Ona göre Bakunin’in yazısında, farklı tarihsel aşamalarda olan tek tek halkların politik çıkarlarının farklı olduğu konusunda hiçbir fikir yok. “Özgürlük” sözcüğü her olgunun yerini almıştı.

Güzel dilekler ve tatlı rüyalarla sert gerçekliğin düzeltilemeyeceğini vurgulayan Engels açısından, Bakunin’in “genel halkların kardeşliği” görüşü gerçekliğe denk düşmez. Görüşünü desteklemek için ABD ile Meksika arasında yaşanan savaşı örnek gösteriyor Engels. Bakunin’in fantastik bakış açısına göre böyle bir savaşın olmaması gerekirdi. Peki ama Bakunin’in ahlâki teorisine göre, diye sorar Engels, “kardeş” ve “federatif” olması gereken iki ulus arasında nasıl olur da savaş çıkar? Bakunin’in ahlâki teorisine göre değerlendirilirse, bu savaşın “bir fetih savaşı” olarak değerlendirilmesi gerekir. Şöyle yazıyor Engels: “Bakunin, gerçi kendisinin ‘adalet ve insaniyet’e dayanan teorisine darbe vuran, fakat sadece uygarlığın çıkarı uğruna yapılan savaş, ‘fetih savaşı’ yürüttükleri için Amerikalıları mı suçlayacak? Yoksa muhteşem Kaliforniya’nın tembel Meksikalıların elinden alınması bir talihsizlik midir?”⁷¹

69 Bu makale, Bakunin’in “Aufruf an die Slawen” (“Slavlara Çağrı”) başlıklı makalesine verilen cevaptır.

70 Engels, “Der demokratische Panslawismus”, MEW Band 6, s. 286.

71 Engels, a.g.e., s. 273.

Engels, uygarlık (büyük kentlerin kurulması, deniz yollarının açılması, dünya ticaretinin gelişmesi) adına, bu savaşı şöyle onaylamaktadır: “Bazı İspanyol kökenli Kaliforniyalılar ve Teksaslıların bağımsızlığı bundan zarar görebilir, ‘adalet’ ve diğer ahlâki ilkeler orada burada zedelenebilir, ama bunların [ilkelerin] böylesi dünya-tarihsel gerçeklikler karşısında, geçerliliği nedir ki?”⁷² Görüldüğü gibi Engels, bu yazısında Aydınlanma felsefesinden ve ekonomik, materyalist bakış açısından kaynaklanan bir yaklaşımı, yani Almanların “uygarlaştırıcı bir misyonu” olduğu düşüncesini savunmaktadır. İnanılması zor ama Engels, ABD’nin Kaliforniya ve Teksas’ı Meksika’dan koparıp almasını medeniyet adına o dönemde olumlu karşılıyordu.

Engels açısından Panslavizm, Rusya’daki Çarlık düzenine hizmet eden bir ideolojidir. Engels’in bu yaklaşımı kısmen doğrudur ama Engels Avusturya monarşisinin Slav halkları üzerindeki baskısının, Panslavist bir hareket yaratmak için zemin oluşturduğunu yeterince dikkate almamıştır. Ayrıca Engels, Slav halklarını küçük gören, onların geleceği olmadığını ileri süren bir anlayışın da Slavların ulusal kimliklerine daha çok sarılmasına yol açacağını görememiştir. Engels açısından, Panslavist hayallerden kendini kurtaran biricik Slav ulusu Polonya’dır. Böylesi hayallerden kurtulabilmelerinin nedeni ise –Engels’e göre– Polonyalıların bizzat kendi Slav kardeşleri tarafından baskı ve boyunduruk altına alınmış olmasıdır; bu nedenle Polonyalılarda, haklı olarak Ruslara karşı olan kin, Almanlara karşı olan kinden daha ağır basmaktadır.⁷³

Hem Pancermenizmi hem de Panslavizmi eleştiren Engels’e göre, sözde Slav demokratları da kendilerini Panslavizmin yanılısamalarından kurtarmış değiller. Engels şunu ileri sürüyordu: “Bütün Panslavcılarda, fantastik ve genel Slav ulusçuluğu, *devrimden önce gelir*.”⁷⁴ Engels’e göre eğer Almanlar da Pancermenizm hayaline kendilerini kaptırmış olsalardı, Mart Devrimi sırasında ilerleme gösteremezlerdi. Engels’in iddiasına göre, Almanlarda devrim, ulusal kimlikten önce gelmiştir. Engels, kendilerini *demokrat* olarak gören Slavlar hakkında ise şunları yazmıştı: Avusturya Slavları arasındaki sözde demokratlar, ya düzenbaz, ya da hayalperesttir ve bunların ithal edilmiş fikirleri halk arasında zemin bulmuyor. Slav kongresinde hayalperestler üstünlük kazanmıştır. Engels’e göre sözde demokrat Slavlar, bir ikilem ile karşı karşıya kalmışlardır ve bu ikisinden birini seçmek zorundadırlar: Ya devrimden vazgeçmek ve böylece en azından Avusturya monarşisinin yardımıyla ulusal kimliklerini kısmen kurtarmak ya da ulusal kimliklerden vazgeçerek devrimi kurtarmak.

72 Engels, *a.g.e.*, s. 274.

73 Engels, *a.g.e.*, s. 283.

74 Engels, *a.g.e.*, s. 285.

Elbette devrimin çıkarları açısından sorunlara yaklaşmak önemlidir, ama devrimin çıkarı neden ulusal kimliklerin inkârına götürsün ki? O dönemin koşulları içinde hem devrim, hem ulusal kimliği savunamamak, o çağdaki burjuvazinin tutumunu ve demokrasinin sınırlarını göstermektedir.

Bakunin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunurken, Engels bu hakkı reddediyor ve hatta bazı “geri” ulusların baskı altına alınmasını savunarak makalesinin sonunda Slavlara karşı mücadele edilmesi gerektiğini vurguluyordu. Devrime ihanet eden Slavcı akıma karşı savaşımı, “amansız ölüm kalım savaşımı, onlara karşı imha savaşının yürütülmesini”, acımasız bir şekilde terörizmi savunan Engels, bütün bunları Almanların çıkarı için değil, tersine devrimin çıkarı için ileri sürüyordu.

Slav uluslarının bağımsızlığının ancak Avusturya monarşisinin yıkılmasıyla elde edileceğini vurgulayan Bakunin, Slav uluslarının gelecekte mutlaka bağımsızlığa kavuşacaklarına dair bir vizyona sahipti. O zamanlar demokrat ve cumhuriyetçi olan Bakunin’in ilk amacı, Avusturya monarşisinin yıkılması ve Slav uluslarının bağımsızlığa kavuşmasıydı.

Bakunin’in görüşlerinin hem güçlü hem zayıf yanları vardı. Bakunin’in ulusal sorun konusundaki yaklaşımı, onun görüşlerinin güçlü yanını oluşturur; görüşlerinin güçsüz yanı ise, 1848-1849 devrimini esas olarak bir köylü devrimi olarak görmesi, “işçi sınıfının” tarihsel rolünü yeterince anlayamamasıdır. Örneğin, ona göre Alman Devrimi’nin yenilgisinin nedeni, şehirlerdeki güçlere (küçük burjuvaziye, fabrika işçisine, avukatlara, edebiyatçılara) dayanmasıdır. Bakunin, o dönemde işçi sınıfı ile avukatları aynı seviyede görmekteydi.

Objektif bir değerlendirme açısından bakıldığında, Slav uluslarının geleceği konusunda, tarih, Engels’e değil, Bakunin’e hak vermiştir. Ulusal sorun konusunda Bakunin Engels’e karşı daha doğru çizgide bulunuyor. Aradaki fark şuradan geliyor. Bakunin’e göre, köylü hareketinin toplumsal uyanışı, ulusal hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla toprak köylüsünün toplumsal talebi (toprak ve özgürlük istemi) ile ulusal hareketi birleştirmek mümkün olabilir.

Engels’e göre Bakunin, önsel ilkelerden hareket etmiştir, bu yaklaşım ise Bakunin’in görüşlerinin metodolojik zayıflığını göstermektedir.⁷⁵ Engels, Bakunin’in soruna yaklaşımını, Bakunin’in yöntemini eleştirirken haklı görünüyor ama Slav uluslarına yaklaşıırken, verili gerçekleri temel alırken, bu gerçeklerin arka planını yeterince dikkate almaz. Engels’in sorunlara yaklaşımı *metodolojik* açıdan Bakunin’den daha üstündür, çünkü verili gerçeklerden hareket etmektedir, “kardeşlik”, “eşitlik” gibi önsel ya da üst-yapısal ilkelerden değil. Ama ulus sorunu söz konusu olduğunda, Engels’in Baku-

75 Manfred Scharinger, *a.g.e.*, s. 56.

nin'den geri olduğu bazı yazarlar tarafından kabul edilmektedir.⁷⁶

Birçok yazar, Bakunin'in Slav uluslarının ulusal uyanışını ve geleceğini Engels'ten daha iyi öngördüğünü vurguluyorlar.⁷⁷ Bakunin, tüm ezilen ulusların bağımsızlığını, kendi kaderini tayin hakkını savunurken, Engels yalnızca “tarihsel ulusların” kendi kaderini tayin hakkını savunuyordu. İstisnasız tüm ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunan Lenin, Bakunin'in ve Engels'in tek yanlı yaklaşımlarını aşmıştır.

Ulus konusunda Engels'e yönelik eleştiriler

Slav halklarının geleceği olmadığını ileri süren Engels, bir yazısında⁷⁸ Ukraynalıların ve Beyaz Rusların, Ruslardan çok farklı bir ulus olduğunu ve bu ulusların Ruslar tarafından zorla ilhak edildiğini belirtiyor. Vera Zasuliç ve Plehanov, Engels'in bu görüşünü eleştirdiler.⁷⁹

Engels'in Güney Slavları konusundaki görüşlerinin Kautsky ve Bauer tarafından eleştirildiğinden bahsetmiştik. Ne var ki, I. Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında, Alman şovenistler Marx ve Engels'in 1848-1849 yıllarında “tarihsiz” uluslardan söz ettiği bazı yazılarını kaynak olarak göstererek, ulusların kendi kaderini tayin hakkını reddediyorlardı. Güney Slav ulusları konusunda Engels'in “karşı devrimci uluslar”, “karşı devrimin uzantısı fanatik uluslar”, “halkların atıkları” (*Völkerabfälle*) gibi düşüncelerine dayanan Cunow, sömürge politikasını haklı göstermeye çalışıyordu. Heinrich Cunow, üstelik Marksizmin kurucularının söylediklerini kendi faydacı amaçları için kullanmaya çalışmıştı. 1849 yılında yazılmış olan makalelere dayanarak ulusların kendi kaderine karşı çıkan Cunow'un gülünç duruma düştüğünü dile getiriyordu Kautsky. Üstelik o zamandan sonra köprülerin altından epey sular akmıştı.

Kautsky, 1849 yılında yazılmış olan makalelerin⁸⁰ geçerli olamayacağını açıklamaya çalışıyordu. Çünkü I. Enternasyonal'in kurulduğu (1864) dönemden, özellikle de *Kapital*'in yayınından sonra Marx'ın görüşleri derinleşmiş ve gelişmiştir. Kautsky'e bakılırsa Marx'ın, *Kapital*'den sonraki tutumu *Komünist Manifesto*'daki dönemdeki tutumundan farklıdır. Görüldüğü gibi, Marx'ın son dönemdeki düşüncelerini temel almak gerektiğini vurguluyor düşünür. Zira Marx, son dönemde fetih savaşlarını ve sömürgeciliği mahkûm etmiştir.

76 Manfred Scharinger, a.g.e., s. 56.

77 Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 148. Ayrıca Hans Mommsen, *Arbeiter Bewegung und Nationale Frage (İşçi Hareketi ve Ulusal Sorun)*, s. 49.

78 Engels'in “Rus Çarının Dış Politikası” başlıklı incelemesi Stalin tarafından da eleştirilmiştir.

79 Roman Rosdolsky, a.g.e., s. 179.

80 Kautsky de Marx'a aitmiş gibi atfedilen makalelerin “Engels tarafından yazıldığını tahmin ettiğini söyler”.

Cunow'u "emperyalist sosyal demokrat" olarak adlandıran Kautsky, 1917 yılında *Befreiung der Nationen* (Ulusların Kurtuluşu) adlı kitabında şöyle yazıyordu:

Enternasyonalizm demek, kendi halkın için talep ettiğin hakları, diğer uluslar için de kabul etmek demektir. Demokrasi tarafından, bir ulus içindeki bireyler için talep edilmek zorunda olan aynı eşit hukuksal haklar, enternasyonalist ilkenin sonucu olarak uluslararası toplum içindeki tek tek uluslar için de talep edilmek zorundadır. Halkları, daha fazla veya daha az hakka sahip olanlar; yüksek ve az "kültürel yeteneği" bulunanlar; egemen ve uşak uluslar olarak ayırma, hem kendi hem de başka ülkelerin proletaryasının yeminli düşmanı olan modern fetih ve sömürge politikacılarının entelektüel araçlarını oluşturur ki ulusları böyle ayırma, enternasyonalist düşünceyle bağdaşmaz. Ne var ki Cunow, *Neuen Rheinisch* gazetesinin 1849 yılında yazılmış olan, –Marx tarafından yazıldığını düşündüğü– makalelere gönderme yapmaktadır. Ben ise, bu makalelerin daha ziyade Engels tarafından yazıldığını sanıyorum, ama [kimin yazdığı] burada bizim amacımız için fark etmez. Söz konusu makaleler, Avusturyalı Slavların (Polonya hariç) ulusal bağımsızlık çabalarına karşı yönelmiştir. Bu Slavlar, deniliyor, "bütünüyle yok edilinceye ve ulussuzlaştırılınca kadar karşı-devrimin fanatik taşıyıcıları olarak kalacak" olan, halkların atığına/halkların çöplüğüne (*Völkerabfälle*) aittirler.⁸¹

Kautsky, Engels'in Slavlar konusunda ileri sürdüğü görüşlerin doğru olmadığını vurguluyordu.

Avusturya Slavlarının sürekli karşı-devrimci, Almanlar, Macarlar, Polonyalıların ise sürekli devrimci olduğu doğru değildir. Çeşitli ulusları birbirine karşı kullanmak (...) Avusturya hükümetinin sürekli uyguladığı hükmetme taktik sanatına aittir. Bazen bir ulus, bazen de diğer ulus yararlanıyordu. Yararlanmayanlar devrimi doğururken, yararlanamayanlar karşı-devrimci oluyordu.⁸²

Kautsky, geçmişten dersler çıkararak şunu ileri sürdü: Eğer 1849 devriminden doğru dersler çıkarmak istiyorsanız, şu sonuca ulaşmanız gerekiyor: *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı* gibi enternasyonalist bakış açısını terk eden her devrimci hareket, kendi ilkelerine karşı gelmiş ve işçi sınıfı davasına zarar vermiş olur. Kautsky, daha ileri giderek, Engels'in 1848 Devrimi sırasındaki tutumunun enternasyonal bakış açısına karşıt olduğuna işaret ediyor: "1848 Devrimi'nin deneylerine dayanmak isteniyorsa, bu deney-

81 Kautsky, *Die Befreiung der Nationen* (Ulusların Kurtuluşu), Stuttgart, 1917, <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1917/befnat/index.html>.

82 Kautsky, *a.g.e.*

ler, ulusların kendi kaderini tayin etme konusunda enternasyonal bakış açısını terk eden herhangi bir modern devrimci hareketin kendisini nasıl tehlikeye soktuğunu ispatlar sadece.”⁸³

Kautsky, *Materyalist Tarih Anlayışı* adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

18. yüzyılda olduğu gibi, daha gelişmiş ve hükmeden bir halkın, geri bir halka kendi dilini zorla dayatmasının, çağımızda artık mümkün olmadığı, geçen yüzyılın ortasında tam açığa çıkmamıştı. Böylece, Marx ve Engels, 1848 yılında, Slav halklarının karşı devrimi desteklemelerine kızarak, Galler ve Breton halkı gibi, bu halkların da yok olmaya mahkûm olduğunu düşündüler. Bu büyük bir yanılgıydı. *Ustalarımız, daha sonraları da, bu konuda bir görüş bildirmediler.*⁸⁴

Bu satırları Kautsky 1927 yılında yazıyor.

1937 yılında yayımlanan “Sosyalizm ve Savaş” adlı incelemesinde Kautsky, Engels’in bazı düşüncelerini aktarmaktadır: “Polonya dışında bütün Slavların, doğal olarak, karşı devrimci oldukları ilan edildi. Bu yüzden sadece karşı devrim saflarına geçtiklerinden dolayı onlara karşı mücadele etmek yetmez. Hayır, onların yok edilmesi gerekir. Onlarla kardeşleşme kabul edilemez. Onlara karşı, sadece mücadele edilmelidir, ta ki yok edilinceye kadar.”⁸⁵ Kautsky’e göre bu düşünceler “‘Bütün ülkelerin işçileri, birleşin’ sözleriyle sona eren *Komünist Manifesto*’nun yazılmasından çok uzun bir zaman geçmeden” ifade edildi.⁸⁶ Engels’in Slavlar konusunda görüşlerinin “temel ilkelerden vazgeçme” anlamına geldiğini düşünür Kautsky; entelektüel dürüstlükten yoksun bir şekilde, kendisinin de çok önceleri yazdığı makalelerde, örneğin Çek ulusunun tarih sahnesinden silineceğini iddia ettiğini belirtmez.

Alman Marksist Mehring de, sonraları Engels’in Avusturya Slavları konusunda yanlışlığına işaret etmiştir. Engels, Avusturya Slav halklarının geleceği olmadığını ileri sürmüştü. Marx üzerine yazdığı biyografide şöyle yazıyor Mehring: “Ayrıca makalenin⁸⁷ yazarı Engels, Bakunin’e karşı temel itirazında

83 Engels’e yönelik başka bir eleştiri Ukraynalı Marksist Roman Rosdolsky tarafından dile getirilmiştir. *Zur nationalen Frage (Ulus Sorununa Dair)* adlı kitabında, Marx’ın şef redaktör olduğu, 1848-1849 yıllarında günlük gazete olarak yayınlanan *Neue Rheinische Zeitung*’da (Yeni Ren Gazetesi) Engels tarafından ulusal sorun üzerine yazılan makaleleri mercek altına alır. Engels’in “tarihsiz halklar” sözünün, Hegelci metafizik bir yaklaşımdan kaynaklandığını ileri sürer. Ve “tarihsiz halklar” anlayışına dayanarak yapılan analizlerin tarihsel materyalizme ters düştüğünü göstermeye çalışır.

84 Kautsky’den aktaran Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 125. Ayrıca Kautsky, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, 1927, Band II, s. 582.

85 Kautsky’den aktaran Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 78.

86 Kautsky’den aktaran Roman Rosdolsky, *a.g.e.*, s. 78.

87 Engels’in yazdığı “Demokratik Panslavizm” makalesine gönderme yapıyor.

da yanılmıştır.”⁸⁸ Mehring, entelektüel dürüstlüğün bir örneği olarak, Avusturya Slav halklarının tarihsel geleceği konusunda Engels’in yanıldığını, Bakunin’in haklı çıktığını belirtiyor. Mehring ve Rosa Luxemburg da Marx’ın Polonya konusundaki tutumlarını eleştiriyor. Rosa Luxemburg şöyle yazıyor: “Franz Mehring, Marx’ın Polonya sorunuyla ilgili açıklamalarını yalnızca kuramsal bir perspektifle eleştirmeye koyulmuştu.”⁸⁹

Engels’in Slavlar konusundaki görüşünün eleştirisi, Doğu Almanya’da Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından yayımlanan tüm eserlerin (MEW) altıncı cildinin Önsöz’ünde de eleştirilmektedir. Bu Önsöz’de, Engels’in 1848-1849 yıllarında uluslar konusunda yazdığı makalelerin sorunlu olduğu ve bazı hatalı tezleri içerdiği vurgulanır. Cildin Önsöz’ünde şunlar yazılı:

Alman ve Avrupa devriminin çıkarlarıyla çelişen bir hareket olarak Avusturya’ya ait Slav ülkelerindeki hareketlerin doğru tarihsel değerlendirilmesinin yanında, bu halkların tarihsel kaderi hakkında bazı hatalı tezler de Engels’in makalelerinde var. Engels bu halkların tarihsel gelişim seyri içinde, artık ilerici bir rol oynayacak durumda olmadığını, bu nedenle bağımsız halklar olarak yok olmaya mahkûm olacaklarını düşünür. Bu makalelerde, Slav halklarının Almanlar tarafından boyunduruk altına alınması, tek yanlı olarak, kültür ve medeniyetin yayılmasını sağlayan ilerici bir süreç olarak sunulur.⁹⁰

Önsöz’de Engels’in hatalı değerlendirilmeleri ve görüşleri şöyle eleştirilir:

Engels, temel eğilimi merkezileşme olan tarihsel gelişim akışı içinde küçük halkların kendi bağımsızlığını kaybedeceğini, büyük ve ayakta kalan ülkeler tarafından absorbe edileceği görüşünü dile getirdi. Örnek olarak, Engels İskoçya’daki Galler, Fransa’da Bretonları ve İspanya’da Baskıları gösterir. Bu bakış açısından, Engels, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Meksika’ya ait bazı bölgelerin fethedilmesini de değerlendirdi. Ancak, Engels tarafından küçük ulusların kaderleri üzerine bu değerlendirme, kapitalizmde yalnızca merkezileşme eğilimi olduğu gerçeğini değil, aynı zamanda küçük halkların bağımsızlık ve ayrı bir devlet yaratılması için bir eğilimin olduğu gerçeğini de dikkate almaz.⁹¹

Michael Löwy de Engels’i 1848-1849 devrimlerinin başarısızlığının nedenlerini anlamadığı için eleştirmiştir: “1848-1849 başarısızlığının sınıfsal nedenlerini kavrayamadığı için Engels bunu metafizik bir ideolojiyle açıkla-

88 Franz Mehring, Karl Marx, *Geschichte seines Lebens*, s. 410.

89 R. Luxemburg, “Polonya Sorunu ve Sosyalist Hareket”, *Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik* içinde, s. 89.

90 Vorwort, *Marx-Engels Eserleri*, MEW Band 6, s. XII.

91 Vorwort, *Marx-Engels Eserleri*, MEW Band 6, s. XII.

maya çalıştı: Doğal olarak karşı devrimci ‘tarihsel olmayan uluslar’ teorisi ortaya çıktı.”⁹² Engels’in mekanik materyalist bakış açısından kaynaklanan kapitalizmde merkezileşmenin küçük ulusları ortadan kaldıracığı görüşü, ayrıca ulus konusundaki diğer görüşleri 1914 yılından sonra Lenin tarafından düzeltilti. Fakat Lenin, her nedense Engels’in “tarihsiz uluslar” konusunda ileri sürdüğü hatalı görüşler konusunda susmayı yeğledi.

Bir başka yazar, Scharinger, Engels’e birçok eleştiri yöneltti. Ona göre Engels, 1848-1849 devrimleri döneminde ulusal sorunun, toplumsal sorunun bir biçimi olduğunu görememişti. Toplumsal sorun ile ulusal sorunun diyalektik birliğini kavrayamamıştı. Ezilen tarihsiz ulusların özgürlük için mücadelelerinin proletaryanın çıkarlarıyla çatıştığını ileri sürerek ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesine karşı çıkmıştı Engels.

Scharinger’e göre 1789 Burjuva Devrimi ile 1848-1849 devrimi arasındaki nitelik farkı Engels’in gözünden kaçmıştır. 1789 Devrimi, hem toprak sorununu radikal bir biçimde çözerek köylülüğün desteğini almıştır, hem de tüm ulusların eşitliğini savunarak ulusal soruna çözüm getirmiştir. Oysa 1848 Devrimi köylü sorununa ve ulusal soruna çözüm getirememiştir. Scharinger’in iddiasına göre, Marx ve Engels’in 1848 Macar Devrimi sırasında dile getirilen ulusların kendi kaderini tayin hakkını ve dillerin eşitliğini kabul etmeme gibi görüşleri benimsemiştir. 1848 Macar Devrimi, ulusal sorunda ilkin yanlışlık yapar, dillerin eşitliğini kabul etmez. Macar Devrimi’nde yenilgi görünmeye başladığı zaman, tüm milliyetlerin eşit haklara sahip olduğu sloganı iş işten geçtikten sonra dile getirildi.⁹³

Engels, ulusal sorunun çözümünü sosyalist devrim sonrasına kadar ertelemekten yanaydı. İki istisna vardı: İrlanda ve Polonya.

Polonya, İrlanda ve Hindistan sorunu

Marx ve Engels, Rusya’daki gericiliğe darbe vuracağı ve Avrupa’da demokrasi mücadelesine katkıda bulunacağı gerekçesiyle Polonya’nın bağımsızlığından yanaydılar. Üstelik Polonya’nın bağımsızlığından yana olan Engels, 1880’li yıllarda ulusal sorunu ikinci derecede bir mesele olarak küçümseyen Polonya sosyalistlerini eleştirmiştir:

Ülkelerinin kurtuluşlarını programlarının başına yerleştirmeyen Polonyalı sosyalistler, bana (anti) sosyalist yasanın iptalini, basın, örgütlenme ve toplanma özgürlüğünün sağlanmasını ilk ve en başta talep etmekten kaçınan Alman sosyalistlerini hatırlatıyor. Polonya’nın yeniden kuruluşunun gelecek

92 Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, s. 88.

93 Manfred Scharinger, *a.g.e.*, s. 44.

devrimden önce mümkün olup olmayacağı önemli değildir. Hiçbir koşul altında, Polonyalılar, kendi gelecekteki gelişmelerinin hayati koşulları için giriştikleri kavgada çaba harcamadan alıkoymak ya da uluslararası bakış açısından ulusal bağımsızlığı, ancak *ikinci* derecede bir mesele olduğuna ikna etmek gibi bir görevimiz olamaz. Aksine bağımsızlık, herhangi bir ortak uluslararası eylemin temelidir.⁹⁴

Engels'in bu sözleri ulusal sorunu ikincil sorun olarak görüp küçümseyenlere karşı en güzel cevaptır.

Marx ve Engels'in *ilk dönemdeki* bazı yazılarında ekonomizme eğilim gösteren bazı analizlerini saptamak mümkündür. İrlanda, Hindistan, Meksika konusundaki ilk dönem yazılarında da bu eğilimi görebiliyoruz. Marx ve Engels 1848-1849 döneminde bazı durumlarda büyük ekonomik alanların avantaj sağladığından hareket ederek ulusal soruna yaklaşımlardır. Örneğin, Marx, ilkin İrlanda'nın İngilizler tarafından egemenlik altına alınmasının İrlanda'nın yararına olacağını varsayıyordu. İrlanda sorununun İngiltere'de işçi sınıfının (Çartist hareketin) zaferiyle çözümleneceğine inanıyordu. Bir başka deyişle İrlanda sorununun çözümünü sosyalizmden sonraya erteliyordu. Fakat daha sonraki dönemde, hem burjuva-demokratik devrimci hareketlerin 1860'lı yıllarda canlanması nedeniyle hem de I. Enternasyonal'in kuruluşu vesilesiyle, Marx ve Engels ulusal sorunu, toprak ve köylü sorununu daha dikkatle incelemeye başladılar.

Bu çerçevede İrlanda sorunu konusunda tutumlarını belirlemek için, Marx ve Engels, hem İrlanda'nın tarihi hem de İrlanda-İngiliz ilişkilerinin tarihini incelediler.⁹⁵ Marx'ın, İrlanda tarihi konusunda bir konuşma için hazırladığı taslakta (1867) İrlanda konusundaki eski düşüncelerinden vazgeçtiği görülür. Kısa notları içeren bu taslakta Marx, İrlanda'nın üçte birinin ilk defa 1172 yılında İngilizler tarafından fethedildiğini yazıyordu. 16. ve 17. yüzyıllarda Kraliçe Elizabeth döneminde hazırlanan sömürgecilik politikası ise İrlandalıların kökünün kazınması planını öngörüyordu. Marx şöyle yazmıştı: "Plan aşikâr olarak şöyle: *Adayı yerlilerden temizlemek ve oraya itaatkâr İngilizleri yerleştirmek*. Ama sadece topraklara sahip olan aristokrasiyi yerleştirmeyi başardılar."⁹⁶

1641 yılındaki "İrlanda Ayaklanması"na değinen Marx'a göre, bu ayaklanma döneminde İrlanda'nın büyük bir bölümü henüz İngiltere'nin tam kontrolünde değildi, 1641-1649 yılları arasında İrlanda, kendini "İrlanda Konfederasyonu" olarak adlandıran bir yönetimin kontrolü altına girmiş-

94 Engels'ten aktaran Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, s. 241.

95 Marx, "Entwurf eines Vortrages zur irischen Frage", MEW Band 16, s. 445-459.

96 Marx, *a.g.e.*, s. 446.

ti. Ne var ki, 1649 Ağustos ayında Cromwell, bu konfederasyona son vererek İrlanda'yı yeniden bütünüyle ele geçirmiştir. Cromwell, İrlanda'da İngiliz çıkarlarını devam ettirmiş ve İrlandalıların direncini büyük bir vahşetle bastırarak İrlanda'yı boyunduruk altına almıştır. Bu nedenle Cromwell, İrlandalılar tarafından nefret edilen bir politikacı konumundadır. Marx, Cromwell'in 1652 yılında Dublin'e vardığını, "İrlanda'nın ikinci tam fethinin tamamlandığını"⁹⁷ belirtiyor ve Cromwell döneminden sonra, İrlandalıların İngiliz halk partilerine karşı güvensizlik duyduğunu vurguluyor.

İrlanda tarihi ve İngiliz-İrlanda ilişkilerinin tarihini etraflıca inceleyen Marx, İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin nasıl İrlanda halkı için yıkıcı sonuçlar doğurduğunu, İrlanda sanayisinin nüvelerinin nasıl süreç içinde yok edildiğini, İrlanda'nın nasıl İngiltere metropollerinin uzantısı olan tarımsal bir eklenti haline getirildiğini ortaya koyuyor. Marx, İngiltere'nin İrlanda'daki sömürge politikasının, sömürgeciliğin uyguladığı ekonomik yöntemlerin, İngiliz toprak beyliğinin çıkarına olduğunu, İrlanda köylülerinin mülksüzleştirildiğini, yoksullaştırıldığını, onları göçe zorladığını gözler önüne sergiliyor.

İrlanda konusunu inceledikten sonra, *Komünist Manifesto*'da dile getirdiği ekonomizm eğilimi içeren söylemlerinden (ilerleme gibi) uzaklaşır Marx.⁹⁸ Önceleri, İrlanda'nın kurtuluşunu İngiliz işçi sınıfının zaferine bağlayan Marx, durumu inceledikten sonra, İrlanda'nın politik bağımsızlığını ve toprak devrimini başarması gerektiğini savunmaya başlıyor. İrlanda'nın tarihini araştırmakla yetinmez Marx, İrlanda devrimci hareketini de yakından izler. Hatta Londra'da İrlanda devrimcilerini destekleyen bir gösteriye katılır.⁹⁹ İrlanda sorunu öylesine önem kazanır ki, sorunu I. Enternasyonal'in gündemine taşır. I. Enternasyonal'in Genel Konseyi'nin 1869 yılının Kasım ayındaki olağanüstü toplantısında 6 ve 29 Kasım 1869 günleri iki konuşma¹⁰⁰ yapan Marx, hem İngiliz hükümetinin İrlanda devrimcilerine karşı gaddarca tavrını eleştirir¹⁰¹ hem de İngiliz işçi sınıfının İrlanda sorunundaki duru-

97 Marx, "Entwurf eines Vortrages zur irischen Frage", MEW Band 16, s. 447.

98 Marx, *Kapital*'de kapitalist sistemde kârı artırmak için teknik alanda sürekli değişim ve devrim yaşandığına değinirken, kültürel, entelektüel gibi alanlarda yoksulluğa yol açtığına dikkat çeker.

99 Marx, 24 Ekim 1869 günü bir gösteriye katılır. Gösteri şu amaçla düzenlenmişti: İrlanda devrimci hareketi, İrlandalı devrimcilerin serbest bırakılması, genel af ilan edilmesi talebini içeren bir dilekçeyi, 1 Ağustos 1869 günü, İngiliz Başbakanı Gladstone'e ulaştırılması için hükümet makamlarına verirler. İngiliz Başbakanı Gladstone talepleri reddeder. Başbakanın talepleri reddeden mektubu, 23 Ekim 1869 tarihli *Times* gazetesinde yayımlanır. Dilekçenin reddedilmesini protesto için Londra'da 24 Ekim 1869 günü bir gösteri düzenlenir. Marx, bu gösteriye katılır. MEW Band 16, s. 658, 280n.

100 Marx, MEW Band 16, s. 570-574.

101 Marx'ın kızı Jenny de (Marx'ın desteğiyle) liberal İngiliz hükümetinin hapisanedeki İrlanda küçük burjuva devrimci-demokratlarına karşı insanlık dışı baskısını dünya kamuoyuna bildirmek için makaleler kaleme alır. MEW Band 16, s. 579-605.

şunun ne olması gerektiği konusunu açıklığa kavuşturmaya çalışır. Marx'ın konuşması, Genel Konsey tarafından onaylandıktan sonra kısa bir bildiri olarak yayımlanıyor.¹⁰² 1 Ocak 1870 tarihinde Genel Konsey tarafından onaylanarak Enternasyonal'de Marx'ı destekleyen seksiyonlara gönderilen uzun bir mektupta İrlanda konusunda şöyle deniliyor: “Eğer İngiltere Avrupa kapitalizminin ve toprak derebeyliğinin kalesi ise, o zaman, İngiltere'ye büyük darbe vurabilecek biricik nokta İrlanda'dır.”¹⁰³

Marx'a göre, İrlanda'nın ulusal bağımsızlığını kazanması ve İrlanda'nın tarımsal yapısındaki devrimci-demokratik dönüşümler İngiltere işçi sınıfı için de önemlidir. Bu nedenle İrlanda'nın bağımsızlığı, “İngiliz işçi sınıfının kurtuluşunun ilk koşuludur, eğer mümkünse, zoraki birliğin (yani İrlanda'nın köleleştirilmesinin) eşit ve özgür bir konfederasyona dönüştürülmesi veya gerekirse, tamamen ayrılmasını zorla elde etmek”¹⁰⁴ için mücadele etmek gerekiyor. Marx, ezilen ülkenin ulusal hareketi ile ezen ulusun sosyalist hareketi arasındaki ilişkiyi açıklamamanın önemli bir örneğini sunuyor. Esasen merkezi bir örgütlenmeden yana olan Marx, İrlanda ve İngiltere arasında bir federasyon oluşturulmasını kabul ediyor, hatta İrlanda'nın ayrılmasını savunuyor.

Marx, birkaç ay sonra 9 Nisan 1870'te Sigfrid Meyer ve August Vogt'a yazdığı bir mektupta İngiltere'deki egemen sınıfa vurulacak darbe konusunda şunları belirtiyor: “Ben İrlanda sorunu ile yıllarca uğraştıktan sonra, İngiltere'deki egemen sınıfa karşı belirleyici darbenin (ki bu darbe bütün dünyadaki emek hareketi için önemlidir), *İngiltere'de değil, sadece İrlanda'da* vurulabileceği sonucuna ulaştım.”¹⁰⁵ İrlanda'daki “toprak sorununun, toplumsal sorunun özel bir şekli olduğunu ve bu sorunun ulusal sorunla ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olduğunu” işaret eden Marx, ulusal sorun ve toplumsal sorun arasındaki ilişkiye dikkat çekiyor. Marx'a göre, “İngilizler, bir toplumsal devrim için, gerekli tüm *maddi koşullara* sahiptir. Onlarda eksik olan, *genelleme ruhu ve devrimci coşkudur*. Bu duruma sadece Genel Konsey bir çare bulabilir ve böylece ülkede ve sonuç olarak *her yerde* gerçekten devrimci hareketi hızlandırabilir”.¹⁰⁶

Marx'ın nazarında örgütlü olmasına rağmen İngiliz işçi sınıfı hareketinin zayıflığının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri, İngiliz işçi sınıfı hareketinin, kendini ekonomik mücadele (yüksek ücret talebi vb.) ile sınırla-

102 MEW Band 16, s. 383.

103 MEW Band 16, s. 387.

104 Marx, MEW Band 16, s. 389, Burada Marx elyazmalarında son cümleinin üstünü çizmiş ve yerine şunu yazmıştır: “Mümkün olan her şekilde İrlanda'nın ekonomik ve ulusal mücadelesini desteklemek.”

105 Marx, MEW Band 32, s. 667.

106 Marx, MEW Band 16, s. 386.

yarak sendikalizmi, ekonomizmi aşamamasıdır. Fakat İngiliz işçi sınıfı hareketinin zayıflığının önemli bir nedeni de, İngiliz ve İrlanda işçileri arasında, İngiliz burjuvazisi tarafından körüklenen ulusal nifaklardır. İrlanda ve diğer sömürgelerin baskı altında tutulması, İngiliz işçi sınıfının devrimci gelişiminin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.¹⁰⁷ İngiliz işçi sınıfı (Çartist hareket) içinde İrlandalılara karşı bir düşmanlık olduğuna gönderme yapan Marx, İngiliz işçi sınıfı sendika hareketinin yöneticilerindeki gizli şovenizme de dikkat çekiyor. Marx'ın "başka bir halkı ezen bir halk, kendi zincirlerini oluşturur"¹⁰⁸ biçimindeki düşüncesi proleter enternasyonalizminin en önemli ilkelerinden biri haline gelmiştir. Marx açısından Enternasyonal'in görevi İngiltere'deki toplumsal devrimi hızlandırır; bunun için ilk tayin edici darbeyi İrlanda halkının vurması gerektiğinin altını çizer.¹⁰⁹

Ulusal sorunda görüşlerindeki değişimden sonra Marx, I. Enternasyonal içinde ulusal sorunu küçümseyen anarşist ve diğer görüşlere karşı durmuştur. Örneğin ulusu bir safsata olarak gören Proudhoncu görüşleri eleştirmiştir. I. Enternasyonal'deki "Proudhoncu klik"e göre milletlerin anlamı kalmamıştı. Proudhoncu görüşe katılan Lafargue, birkaç hafta sonra, Genel Konsey'de milliyetleri, "modası geçmiş hurafeler" olarak tanımlayınca, Marx, ona kıyasıya hücum eder. Marx'a göre milliyetleri reddetmekle, Lafargue farkında olmaksızın onların örnek Fransız milleti içinde yok olup gitmelerini kastetmiş oluyordu.¹¹⁰ Marx gibi Engels de İrlanda tarihini ayrıntılı bir şekilde incelemeyi ihmal etmez. Bu inceleme, *İrlanda'nın Tarihi* başlığı altında Toplu Eserleri'nde yayımlanmıştır. Marx-Engels'in Toplu Eserleri'nin 16. cildi için yayıncı tarafından yazılan Önsöz'de şöyle deniliyor: "O dönem özellikle keskinleşen ve büyük politik önem kazanan İrlanda Sorunu konusunda proletaryanın birliğini enternasyonalist bilimsel olarak temellendirmek için, Engels, 1869 yılından itibaren, özellikle İrlanda Tarihini incelemiştir."¹¹¹

Marx ve Engels, 1867'den sonra İrlanda sorununu yeniden inceledikleri için önemli teorik bir bakış açısına kavuşurlar. Ezen ve ezilen uluslar arasında *farklılığa* dikkat çekmeye başlıyorlar. Bir tarafta İrlanda halkının İngiltere sömürgeciliği tarafından sömürüldüğüne vurgu yaparlarken, öte yandan İngiliz işçi sınıfının güçsüzlüğünün kaynağının şovenizmden beslendiğini daha net bir şekilde saptıyorlar. Marx ve Engels'in İrlanda sorunu konusundaki politikalarının önemine özel olarak dikkat çeken Lenin şöyle diyor:

107 Marx, MEW Band 16, s. 389.

108 Marx, MEW Band 16, s. 389.

109 Marx, MEW Band 16, s. 389.

110 E.H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrim 1917-1923*, Cilt 1, Metis Yayınları, s. 380.

111 Vorwort, MEW Band 16, s. V.

“Marx ve Engels’in İrlanda sorununda izledikleri politika, son derece önemli olan, bugüne kadar büyük pratik önemini koruyan, ezen ulus proletaryasının, ezilen ulusal hareketler karşısında nasıl davranması gerektiğini gösteren önemli bir örnektir.”¹¹²

Marx’a yönelik eleştirilerden biri Marx’ın Hindistan’da İngiliz sömürgeciliğini desteklediği iddiasıdır. Bu iddiaya göre Marx, “İngiltere’nin Hindistan’ı işgal etmesini” savunmuştur. Hatta Marx’ta bir İngiliz hayranlığı olduğunu iddia edenler bile var. Marx’a yönelik eleştiri yapanlar, özellikle 1853 yılında yazılan iki makalesine gönderme yapıyorlar. Birinci makale, “Hindistan’da İngiliz Egemenliği” başlığını taşıırken ikincisi “Hindistan’da İngiliz Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları”¹¹³ başlığı altında yayımlanmıştı. Fakat bu yazılara dayanarak Marx’ı eleştirenler 1860’lı yılların ortasından sonra Marx’ın İrlanda ve özellikle Asya’daki toplumların tarihini ve ekonomik-toplumsal yapısını inceledikten sonra görüşlerinin değiştiğinden bahsetmezler. Bir dönem ekonomik ve teknik “ilerleme” düşüncesine önem veren Marx’ın daha sonraki dönemde her ekonomik ilerlemenin otomatik olarak özgürlük getirmediğini vurgulamasını görmezden geliyorlar. Ekonomik ve teknik ilerlemenin çoğunluğun yoksullaşması pahasına gerçekleştiğinin bilincinde olan Marx, özgürlüğü ve eşitliği mümkün kılacak tarzdaki teknik ilerlemeden ve toplumsal yapıdan yanadır.

Marx’ın yukarıda adı geçen Hindistan konusundaki makalelerinde en çok eleştirilen pasajlarından alıntılar yaparak sorunu incelemeyen önce bu makalelerin hangi vesile ile yazıldığını açıklamak gerekiyor. Liberaller ve tutucular, Hindistan’da İngiliz egemenliğini sürdürmek için Hindistan’da nasıl bir politika izleneceği üzerine İngiliz parlamentosunda tartışıyorlar. Tartışma, şu soruya cevap arıyor: Hindistan’daki sömürgecilik, doğrudan İngiltere hükümeti tarafından mı, yoksa dolaylı olarak yine İngiliz ticaret şirketi ‘Doğu Hindistan Şirketi’¹¹⁴ (DHŞ) aracılığıyla mı sürdürülmeli? 1690 yılında kurulan bu şirket, İngiliz sömürge politikasını Hindistan, Çin ve öteki Asya ülkelerinde sürdüren ve askerî güce de sahip olan bir firmadır. Tartışmanın bir diğer boyutu, şirketin 1854 Nisan ayında son bulacak olan anlaşmasının uzatılıp uzatılmamasına ilişkindir. İngiliz hükümeti bir yasa çıkararak anlaşmayı yirmi yıl daha uzatmayı amaçlıyor.

Bu tartışmayı vesile eden Marx, gazetecilik çerçevesinde Hindistan’da İngiliz egemenliğinin nedenlerini ve yarattığı sonuçları nesnel olarak değerlendirmeye çalışıyor. “Hindistan’da İngiliz Egemenliği” başlıklı yazı dikkat-

112 Lenin, “Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen”, LW 20, s. 447.

113 Marx’ın makalelerinin ilki 25 Haziran 1953, diğeri ise 8 Ağustos 1953 tarihli *New-York Daily Tribune*’de yazılmıştır. Marx, MEW Band 9, s. 127-134 ve 220-227. Ayrıca Marx-Engels Seçme Yapıtlar, Cilt: 1.

114 Marx, “Doğu Hindistan Şirketinin Tarihi ve Faaliyetleri”, MEW Band 9, s. 148-157.

le okunduğunda yazının amacı, Hindistan'ın sefaletinin nedenlerinin ve devrim olasılığının açıklanmasıdır.

Marx, Hindistan'ın sefaletini esas olarak üç nedene dayandırıyor. Marx'a göre Hindistan'ın kötü yazgısının birinci nedeni, ekonomik, kültürel, dinsel ve dilsel alanda olağanüstü bölünmüş ve yalıtık olmasıdır. Bölünmüşlük veya yalıtılmışlık ise Asya tipi despotik rejimlerin toplumsal zeminidir. Marx'a göre Hindistan'ın sefaletinin ikinci nedeni İngiliz sömürgeciliğinin belirgin bir özelliği olan yıkıcı etkisidir. Bu noktada Marx, İngiliz sömürgeciliğini diğer sömürgecilerden, örneğin Hollanda sömürgeciliğinden ayıran karakteristik özelliklerini sergiliyor. Marx'a göre Hindistan'daki tüm iç savaşlar, istilalar, devrimler, fetihler, açlıklar gibi peşi sıra yaşanan olaylar, yıkıcı gibi görünmelerine rağmen Hindistan toplumunda yüzeysel değişikliklere yol açmıştır. Oysa diyor Marx: “İngiltere, Hindistan’da yeniden bir yapılanmanın izleri görünmeden, Hindistan toplumunun yapısını yıkmıştır. Yenisini kazanmadan eski dünyanın yitip gitmesi, Hintlinin bugünkü sefaletine özel melankolik bir hal vermekte ve İngiltere tarafından yönetilmekte olan Hindistan’ı bütün eski geleneklerinden ve tüm geçmiş tarihinden ayırmaktadır”¹¹⁵ (v.b.a.).

Marx'a göre Hindistan'ın sefaletinin üçüncü nedeni İngiltere'nin kamu hizmetlerini ihmal etmesidir. Marx şöyle yazar: “Çok eski zamanlardan beri Asya’da, genellikle, üç hükümet bakanlığı olagelmıştır: Maliye, ya da iç yağma; Savaş, ya da dış yağma ve nihayet Kamu Hizmetleri bakanlığı.”¹¹⁶ Marx, kamu hizmetlerinin neler olduğunu sayar:

Asya'nın en yüksek dağlık yerlerine kadar uzanan engin çöl alanları, kanallar ve su şebekeleri ile yapılan yapay sulamayı, Doğu tarımının temeli yapmıştır. Mısır'da ve Hindistan'da olduğu gibi, sel suları, Mezopotamya, İran, vb. topraklarının bereketini artırmakta kullanılmıştır; sulama kanallarını beslemekte bunlardan büyük çapta yararlanılmıştır.

İngiliz sömürgeciliğinin kısa dönem için yıkım yaratırken, uzun dönemde kapitalist üretici güçlerin Hindistan'da toplumsal devrim yarattığını düşünen Marx şöyle devam eder:

Eğiriciyi Lancashire’a, dokumacıyı ise Bengal’e yerleştiren, ya da Hintli eğircinin ve dokumacının her ikisini birden yok eden İngiliz müdahalesi, bu küçük yarı-barbar, yarı-uygar toplulukların iktisadi temellerini ortadan kaldırarak bunları dağıtmış ve böylece, Asya’da o zamana dek görülmuş en büyük ve doğruyu söylemek gerekirse, biricik *toplumsal* devrimi yaratmıştır.¹¹⁷

115 Marx, MEW Band 9, s. 129.

116 Marx, MEW Band 9, s. 129.

117 Marx, MEW Band 9, s. 132 ve Marx-Engels Seçme Yapıtlar, Cilt 1, s. 594.

İngiliz müdahalesinin “toplumsal devrim yarattığı” şeklinde bir analiz yapar Marx. Böylesi bir analiz sorunludur ve eleştirilmelidir; fakat bu analizden Marx’ın İngiliz sömürgeciliğini desteklediği sonucunu çıkarmak zorlama bir yorum olacaktır; ayrıca Marx’ın İngiliz müdahalesinin sonuçlarına daha sonraki dönemde daha eleştirel yaklaşmasını dikkate almamak anlamına gelir.

Sonuç

Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto* (1848) dönemi, kısmen burjuva Aydınlanma’sının “medeniyet götürme” düşüncesinden henüz tam olarak epistemolojik olarak kopamadıkları bir dönemdir. *Manifesto*’da kapitalizme dizi-len övgüler buna örnek teşkil eder.

Kautsky, çeşitli yazılarında Marx ve Engels’in bazı hatalı tespitlerine işaret etmiştir. Kautsky’e göre, Marx ve Engels, 1847’nin sonunda yazdıkları *Komünist Manifesto*’da “Almanya’daki burjuva devrimin, onu hemen izleyecek bir proleter devrimin başlangıcı olacağını” düşündüler. Proleter devrimin erken olacağını sandılar. Bu konuda yanıldılar.¹¹⁸ Keza, Engels de 1885 yılında takriben yirmi yıl içinde Avrupa’da devrimlerin yaşanacağını öngördü. Bu öngörü de doğru çıkmadı. Kautsky’e bakılırsa Marx-Engels’in öngörülerindeki bu iki yanılmanın nedeni, “*burjuvazinin* devrimci gücünün abartılmasıydı”.¹¹⁹ Marx-Engels’e göre ulus burjuva sınıfının bir meselesiydi; bu nedenle burjuva sınıfı olmayan toplumlar ve “tarihsiz halklar” hiçbir şekilde bir ulus oluşturmazlardı. Ayrıca onlar kapitalizmin küçük burjuvaziyi yok edeceği ve onu proleterleştireceğine inanıyorlardı. Dolayısıyla, burjuva sınıfı olmayan halklarda proletaryanın ulusu oluşturmakta hiçbir çıkarı yoktu. Ne var ki, daha sonraları, küçük uluslarda, milliyetçi hareketlerin taşıyıcısı olacak yeni küçük burjuvazi tabakaları oluştu. Öğretmenler, avukatlar ve memurlar, küçümsenen “tarihsiz uluslar” için milliyetçi hareketlerin ideolojik hazırlığının ve başlangıç safhalarının taşıyıcıları oldular.¹²⁰

Engels 1895’te, 1848 Devrimi’nin yenilgisi üzerine şöyle bir özeleştiri yapmıştı: “Tarih bizi ve bizim gibi düşünenleri yanılttı.” Engels kapitalizmin gelişme eğiliminde olduğunu, devrimin nesnel koşullarının olgunlaşmadığını ileri sürmüştü. Bugünden geriye baktığımızda, Engels’in bu değerlendirmesinin sorunlu olduğunu, çünkü devrimin yenilgisini yalnızca ekonomik nedenlere dayandırıldığını, milliyetçi ideolojinin gücünü küçümsediğini söyle-

118 Kautsky, *Der Weg zur Macht*, <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1909/macht/1-eroberung.htm>.

119 Kautsky, *a.g.e.*

120 Antonis Liakos, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?*, s. 26.

mek mümkündür. Bu nedenle, Engels'in özeleştirisi üzerinde yeniden düşünmek gerekiyor. Proleter devrim beklentisi, doğal olarak ulusal soruna yeterli önem verilememesi gibi bir tutuma götürmüştür.

Rosdolsky'e göre, Marx ve Engels'in 1848 Devrimi ve *Komünist Manifesto* dönemindeki tutumu ile I. Enternasyonal ve *Kapital* dönemindeki tutumları arasında belirli farklar ve çelişkiler vardır. Örneğin 1848 döneminde Meksika'ya ait olan Teksas bölgesinin, ABD tarafından ilhak edilmesini medeniyet adına savunuyorlar ama daha sonraları tutumlarını değiştiriyorlar. İrlanda ve Hindistan konusunda tutumlarını değiştirmeleri bunun bir örneğidir. Kautsky, Teksas konusunda, Marx ve Engels'in kendi argümanlarından memnun olmadıklarına dikkat çekmişti.¹²¹

Marx ve Engels'in 1848 döneminde ulus sorununa yeterince önem vermemelerinin nedeni, Avrupa Devrimi'nin çıkarlarını tek tek ulusların çıkarlarının üstünde tutmuş olmalarıdır.¹²² Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı'na, bu durum Avrupa devriminin gelişmesine karşıtlık oluşturduğu ve devrimi tehlikeye soktuğu zaman karşı çıkmışlardır. Marx ve Engels'in Slav düşmanı olmadıklarını, Polonya sorununda görmek mümkün. Onlar, Polonya'nın bağımsızlığını savundular.¹²³ Gericiliğin kalesi olan Rusya'nın kuvveti kırılmadıkça, Batı Avrupa'da yapılacak devrimlerin başarı kazanamayacağını düşündüler, Slav halklarının (Polonya hariç) gericiliğin "maşa"sı olmakta devam edeceklerinden hareket ettiler.

Marx ve Engels'e şöyle bir eleştiri yapılabilir: Marx ve Engels, 1848-1849 döneminde milliyetçi ideolojinin toplumsal devrimi engelleyen bir güç olduğunu yeterince kavrayamamışlardı. Ayrıca devlet ile milliyetin örtüşmesini/çakışmasını sorgulamadılar. Engels, ilk dönemde işçi sınıfı hareketinin milliyetçilikten uzak duracağına inanmış, milliyetçiliğin gücünü küçümsemiş, ulusal kurtuluş mücadelelerine yeterince önem vermemiştir.

Kautsky, 1849 yılında yazılmış olan makalelerin¹²⁴ geçerli olamayacağını açıklamaya çalışıyordu. Çünkü I. Enternasyonal'in kurulduğu (1864) dönemden özellikle de *Kapital*'in yayınından sonra Marx'ın görüşleri derinleşmiş ve gelişmiştir. Kautsky'e bakılırsa Marx'ın, *Kapital*'den sonraki tutumu *Komünist Manifesto*'daki dönemdeki tutumundan farklıdır. Marx'ın son dönemdeki düşüncelerini temel almak gerektiğini vurgular. Zira Marx, son dönemde fetih savaşlarını ve sömürgeciliği mahkûm etmiştir.

121 Kautsky, *Die Befreiung der Nationen (Ulusların Kurtuluşu)*, <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1917/befnat/index.html>.

122 Kautsky, *Die Befreiung der Nationen*.

123 Marx-Engels, "Rede über Polen", MEW Band 4, s. 416-418.

124 Kautsky de Marx'a aitmiş gibi atfedilen makalelerin, "Engels tarafından yazıldığını tahmin ettiğini söyler".

Marx ve Engels hatalarını kabul etmekten çekinmeyen ve hatalarını aşmak için çaba gösteren iki büyük düşünürdü. I. Enternasyonal kurulduktan sonra ulusal sorunun önemi ve ulusların kendi kaderini belirleme düşüncesi önem kazanmıştı. Marx ve Engels'in ulusal sorun karşısındaki tutumu konusunda E. H. Carr şöyle yazıyor:

Marx ve Engels, 1848'den önce hiçbir ayırdedici milli tayin hakkı teorisi ile ri sürmediler; ya genel demokratik reçetelere uymakla, ya da özel durumlar da, ampirik kararlar almakla yetindiler. Hayatının daha sonraki döneminde Marx, işçi hareketiyle doğrudan temas kurduğu için, milli soruna daha büyük bir ilgi duymaya başladı. 1863 Polonya ayaklanması Britanya ve Fransız işçilerinin bir araya gelmelerine vesile olmuş ve bu buluşmadan I. Enternasyonal doğmuştu. Ertesi yıl Enternasyonal gerçekten kurulduğunda, radikal çevrelerde Polonya'ya duyulan sempati canlılığını sürdürüyordu hâlâ. Bu olaylar yoluyla milletlerin kendi kaderini tayin hakkı Enternasyonal'in programında yer aldı ve Polonya dolayısıyla 27 Eylül 1865'te Genel Konsey'de kabul edildi. "Her millete ait kendi kaderini tayin hakkını Polonya'ya sağlayarak ve bu ülkeye bir kez daha sosyal ve demokratik bir temel vererek Avrupa'da Rusya'nın artan nüfuzunu yok etmek gereklidir ve ivedidir" deniliyordu programın bir maddesinde.¹²⁵

Fransa ile Almanya arasındaki savaşın (1871) doğurduğu atmosferi yaşadktan sonra, Marx ve Engels milliyetçi ideolojinin engelleyici gücünü kavradılar ve karşı tedbirler geliştirdiler. Engels, 1886 yılında August Bebel'e yazdığı bir mektupta Avrupa'da çıkacak bir savaşın, şovenizmi ve milliyetçiliği su yüzüne çıkaracağı tehlikesine işaret etmişti.¹²⁶ Avrupa'daki Marksist partilerin önderlerinin izlediği yanlış yol nedeniyle de, milliyetçilik işçi sınıfını etkisi altına almıştı.

Çek tarihçi Miroslav Hroch açısından, Marx-Engels'in ulus konusuna önem vermemelerinin üç nedeni vardır: Birincisi; uyguladıkları tarihsel analojik yöntemdir. Örneğin Galliler ve Bröton gibi ulusal azınlıkların yok olmasından hareketle, diğer küçük halkların da geleceği olamayacağı varsayımından hareket ettiler. İkincisi; ulus sorunu esas olarak burjuva sınıfının meselesidir; burjuva sınıfı olmayan toplumlar ulus oluşturamazlar. Üçüncüsü; kapitalizmin küçük burjuva sınıfı yok edeceğine inandılar.¹²⁷

Marx ve Engels, genel, kapsamlı ve geliştirilmiş bir ulus tanımı ve ulus teorisi ortaya koymadılar. Rosdolsky'e göre bu teorik zayıflık nedeniyle 1848-1849 devrimlerinde yaşanan çelişkiler yumağına dair doğru siyasal analizler

125 E.H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrim 1917-1923*, Cilt 1, s. 379.

126 Engels, "Brief an August Bebel 13/14 Sep 1886", MEW Band 36, s. 526.

127 Antonis Liaros, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?*, s. 27.

yapmayı başaramamışlardı. “Tarihsiz uluslar” ve “tarihsel uluslar” şeklinde metafizik varsayım, o dönemde ezen ulus ve ezilen ulusu birbirinden ayırmayı engellemişti. 1848-1849 yıllarında milliyetçilik konusunda olgun fikirler ileri süremediler; milliyetçiliği belli ölçüde koşullardan bağımsızlaşarak önemli ve etkin ideolojik bir faktör olarak değil, geçmiş ilişkilerin geçici bir ifadesi olarak geçici bir olgu olarak gördüler.¹²⁸ Gerçi İrlanda ve İngiltere ilişkisinde milliyetçi düşüncenin etkin bir faktör olduğuna dikkat çektiler; Almanya’da milliyetçiliğin güç kazanmayacağını da düşündüler; fakat bir ulus teorisi bırakmadılar.

II. Enternasyonal’in şovenistleri, I. Emperyalist Paylaşım Savaşı’nda Rusya’ya karşı savaşta Marx-Engels’in 1848-1849 döneminde Slavlar konusunda “tarihsiz halklar” söylemine sarılarak, savaşı haklı göstermeye çalıştılar. Bu noktada Hobsbawm, Rosdolsky’nin Güney Slavlar konusunda Engels’e yönelttiği eleştirilerin aşırıya kaçtığına dikkat çekmektedir. Hobsbawm’a göre Engels, Güney Slavlar konusunda büyük bir yanılgıya düşmüştür ama Engels, asla bir Alman şovenisti olarak görülemez. Hobsbawm’a bakılırsa Engels, 19. yüzyılda entelektüel dünyada egemen olan düşünceleri dile getirmişti.¹²⁹ Marx ve Engels’in 1848-1849 döneminde “tarihsiz uluslar” konusundaki metafizik görüşleri, ilkin Karl Kautsky, daha sonra ise Otto Bauer ve Rosa Luxemburg tarafından eleştirilmişti. Onların eksiklikleri de Lenin tarafından aşılmıştı.

128 Hans Mommsen, *Arbeiterbewegung und Nationale Frage*, s. 69.

129 Eric J. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 47. Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 52-53.

AVUSTURYA VE ALMAN MARKSİZMİNDE ULUS SORUNU

Herhangi bir sosyalist partinin, diğer bir ulusa karşı izleyeceği tek bir taktik yanlış, işçi sınıfının enternasyonal dayanışmasına büyük zararlar verebilir.

Marksistler de 20. yüzyılın başında ulusal sorunla yakından ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Millet ve milliyet sorunu çokuluslu olan Avusturya ve Rusya İmparatorluğu'nda tartışılmış, sorun teorik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle çok-milliyetli Avusturya İmparatorluğu'nda ulus sorunu aciliyet kazanmıştı. Bu nedenle ulus sorununa en sistematik yaklaşanlar Avusturya Marksistleri oldu. Bu anlamda, Karl Renner ve Otto Bauer'in görüşlerini incelemek gerekiyor.

Avusturya Marksizmi

Avusturya Marksizminin ulusal sorun konusundaki görüşleri konusunda Türkiye'de hemen hemen hiçbir kaynak yok. Bu kitapta birincil kaynaklara dayanarak Avusturya Marksistlerinin, özellikle Otto Bauer'in görüşlerine geniş yer vereceğiz. Bauer, Alman Romantizmi tarafından gündeme getirilen "her ulusa bir devlet" gibi bir ilkeyi savunan milliyetçilik ilkesine, ulus-devlet anlayışına eleştiriler yöneltmiştir. Onun görüşlerinin bilinmesi, ulus-devlet konusunda tartışmalara daha değişik bir açıdan yaklaşım olanağı sağlamaktadır.

Marx ve Engels, ulus konusunda kendilerine özgü görüşlere sahiptilerdi. Ulusun, tüm çağlar için geçerli olmayan, kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan tarihsel bir olgu olduğunu, ulus-devletin kapitalizmin üst-yapısı olduğunu belirttiler. Yakında gerçekleşecek proleter devrim umuduyla, ulus sorununa *teorik* açıdan değil, daha çok Avrupa demokrasisinin *siyasal* çıkarları açısından yaklaştılar. Dolayısıyla sınıf mücadelesi ile ulusal mücadele ara-

sında nasıl bir bağ olması gerektiği konusu bütünüyle açıklığa kavuşturulmadı. Marx ve Engels'in geride bıraktıkları teorik boşluğu doldurma çabasına ilk girişenler esas olarak Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan sosyal demokratlar oldu.¹

Özellikle çokuluslu Avusturya İmparatorluğu'ndaki durum Marksistleri ulusal sorun karşısında tavır belirlemeye zorluyordu. İlk Çek sosyal demokratları, 1890'lı yıllarda ulusal sorun konusunda "sistematik bir görüş olmadığına" dikkat çekerek "ulusal sorun teorisinin ve felsefesinin" geliştirilmesi gerektiğini savundular.² Çek sosyal demokratları, II. Enternasyonal'in kongrelerinde ezilen ulusların sorunlarının ele alınmamasını eleştiriyorlardı. Bir Çek sosyal demokrat olan Varus, 1903 yılında kaleme aldığı bir makalesinde ilginç bir uyarıda bulunuyordu: "Herhangi bir sosyalist partinin, diğer bir ulusa karşı izleyeceği tek bir taktik yanlış, işçi sınıfının enternasyonal dayanışmasına büyük zararlar verebilir."³ Varus, 1871 Fransa-Prusya savaşında, Fransız sosyalist işçisinin Prusya'yı affetmediğine dikkat çekerek, "güçlü ulusun haklı" olduğu görüşünün yerine, bütün ulusların eşitliği ilkesinin getirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Avusturya sosyal demokratları 1897'de ulusal özerklik ve federasyon temelinde örgütsel açıdan ilkin bir birlik partisi yaratmayı başarmışlardı. Ancak ulusal sorun, *programatik* düzeyde ancak 1899'da toplanan Brunn Kongresi'nde ele alınabildi. Kongreye iki taslak sunulmuştu. Biri, bölgesellik ilkesini (*Territorialprinzip*) savunan taslak (bu taslağın arka planında Ka-utsky'nin olduğu biliniyor); ikincisi Karl Renner'in kişisel (bireysel) ilkesini (*Personalitatprinzip*) savunan taslaktı. Bu iki taslağı birleştirmek için bir komisyon kurulması teklif edildi. Kurulan komisyon, iki öneriyi *eklektik* bir biçimde bir program taslağında birleştirdi. Uzlaşmacı ve gerçekçi olmayan reformist bir program sonuçta onaylandı.⁴ Beş temel ilkeye dayanan program, Avusturya monarşisinin çokuluslu demokratik bir devlete dönüşümünü öngörüyordu.⁵

Avusturya Marksistleri "üçüncü bir yol" denemeyi tercih etmişlerdir. Yani ekonomik açıdan daha yararlı olacağı gerekçesiyle Avusturya-Macaris-

1 O dönemde Marksistler, kendilerini liberal demokratlardan ayırmak için "sosyal demokrat" olarak adlandırıyorlardı.

2 František Modráček, "Zur nationalen Frage", Raimund Löw, *Der Zerfall der "Kleinen Internationale"* içinde, s. 218.

3 Varus (Karel Šviha), "Zum internationalen sozialistischen Kongress 1903", Raimund Löw, *Der Zerfall der "Kleinen Internationale": Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889-1914)* içinde, s. 232. Bundan sonra kitap başlığı kısaltılmış biçimiyle *Der Zerfall der "Kleinen Internationale"* olarak verilecek.

4 Lenin, düştüğü bir notta Brunn Kongresi'nde kararlaştırılan ulusal sorun hakkındaki programı "1/2 (yarım) program" olarak değerlendirir. Lenin, *Ergänzende Band 1*, s. 325.

5 Klaus Berchtold (Hrsg.), *Österreichische Parteiprogramme 1868-1966*, s. 144.

tan İmparatorluğu'nu parçalamak değil, monarşik devleti, reformlar yoluyla, ulusların kültürel haklarını tanıyan bir çokuluslu federasyona dönüştürmek yolu seçilmişti. Avusturya-Macaristan'da yaşayan Marksistler, monarşiyi ikna edeceklerinden hareket etmişlerdi. Bu yolun başarıya götüremediği tarihsel olaylar tarafından doğrulandı.

Bu bölümde ayrıca "Küçük Enternasyonal"ın dağılmasının nedenleri de incelenmektedir. "Küçük Enternasyonal" ile kastedilen eski Avusturya İmparatorluğu döneminde çokuluslu işçi sınıfı hareketi ve Avusturya sosyal demokrat partileridir. "Küçük Enternasyonal" esas olarak altı ulusun (Almanlar, Çekler, Polonyalılar, İtalyanlar, Ukraynalılar ve Slovenler) işçi sınıfı partilerinden oluşmuştu. Avusturya'da yaşayan bütün ulusların işçi sınıfı partileri, enternasyonal dayanışma içinde ilkin bir araya gelmişlerdi. Ama izlenen yanlış politika nedeniyle milliyetçilik, enternasyonalizme üstün gelmiş ve bu enternasyonal proje başarısızlığa uğramıştı. Çekler dışındaki ulusların sosyal demokrat işçi partileri az gelişmiş ve Alman sosyal demokrat örgütüne bağlı olduğundan, esas sorunlar ve ulusal karşıtlıklar Çek ile Alman sosyal demokrat örgütleri arasında yaşanmıştı.⁶ Kısaca, Avusturya Marksist Partisi (Küçük Enternasyonal), Avusturya'da ulusal soruna çözüm bulamadığı için çökmüştür. Önce 1907'de sendikalar uluslara göre ayrıldı, 1912 yılında ise birleşik Sosyal Demokrat Parti ulusal partilere dönüşerek bölündü.

"Küçük Enternasyonal"ın çok önceden başlayan bir çözülme sürecinden sonra 1912 yılında çökmesini, Çek tarihçi Zdenek Solle daha sonraki büyük yıkıntının ön-belirtisi olarak değerlendirdi. Ona göre "Küçük Enternasyonal"ın çöküşü Büyük Enternasyonal'in (II. Enternasyonal) çökeceğinin bir işaretiydi. Her iki enternasyonal de esas olarak milliyetçilik yüzünden çöktüğünden, "Küçük Enternasyonal"ın çöküşüne neden olan gelişmeleri de bu bölümde kısaca ele almak zorunlu görünüyor.⁷

Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde, ulusal sorunu teorik bakımdan ele alan üç kişi vardı: Karl Renner, Otto Bauer ve Josef Strasser. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi, üç eğilimi barındıran bir partiydi. Reformizmi savunan sağ eğilim (Karl Renner), reformizm ve devrim arasında olan merkezci eğilim (Otto Bauer) ve Marksizmi benimseyen sol eğilim (Josef Strasser).

6 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 13.

7 "Küçük" Enternayonalin çöküşü üzerine dile getirilen düşünceler esas olarak iki isme dayanmaktadır: Raimund Löw, *Der Zerfall der "Kleinen Internationale"* ve Hans Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat* (Viyana, 1963); Hans Mommsen, *Arbeiterbewegung und Nationale Frage, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft*, Bd. 34 (Göttingen, 1979). Daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgi için adı geçen kaynaklara başvurulabilir.

Hukukçu olan Karl Renner, sağ eğilimi temsil edenlerden bir düşünür ve politikacıydı. Çoğu zaman takma isimlerle (Rudolf Springer, Synoptikus) makale ve kitaplar yayımladı. Sınıf mücadelesini ve ulusal sorunu birbirinden ayıran Renner, Marx'ın düşüncelerinden ziyade Ferdinand Lassalle'den etkilendi. "Devlet sosyalizmi"ni savunan Lassalle'in en önemli düşüncelerinden biri, daha doğrusu, en temel yanılgılarından biri, burjuva devletinin proletaryaya hizmet edebileceği düşüncesi idi. Renner de aynı görüşteydi ve şunu söylüyordu: "Ekonomi burjuvaziye hizmet eder, devlet ise proletaryaya."

İlk ve en çok bilinen eser, Karl Renner'in 1898 yılında yayımlanan *Devlet ve Ulus* adlı eseridir. Renner, devlet ve ulusun birbirinden farklı olduğu anlayışından hareket eder. Devlet ve ulusun birbirine eşitlenmesini kabul etmeyen Renner, ulusun ve devletin yetkilerinin de birbirinden ayrılmasından yanadır. Devleti ve ulusu birbirinden ayıran Renner, ilkin ulusu tanımlamaya çalışmıştır. Renner'e göre ulus, "maddi ekonomik bir topluluk değil", "tinsel kültürdür" (*geistige Kultur*). Ulus kavramını şöyle tarif etmektedir: "Ulus, doğa bilimsel, etnolojik, sosyolojik bir kavram değil, politik bir kavramdır."⁸ Renner'in ulusu, tarihsel-politik bir olgu olarak görmesi önemlidir.

Ayrıca *Ulus ve Halk* arasında ayrım yapan Renner'e göre halk da ulus gibi, dilsel ve kültürel bir topluluktur; ama "halk"tan farklı olarak "ulus", ortak çıkarları olduğunun duygusuna ulaşmış ve ortak hareket etmeye karar veren topluluktur. Dolayısıyla ulus, ortak çıkarlarını ifade edecek iradeye sahip bir topluluk olarak görülmektedir. Renner'in ulus tanımı Fransız düşünürlerinin ulus tanımına daha yakındır. Uluslar, doğal olarak, kendi iradelerini gerçekleştirmek için, bir mekanizmaya ihtiyaç duymaktadırlar ve bu nedenle devlet kurmaya eğilim gösterirler. Renner, bu noktada ulus konusunda sosyalizm ile milliyetçilik arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Onun bakış açısından milliyetçilik, ulusun ifadesini ulusal bağımsızlıkta, yani ulus-devlette görürken, sosyalizm *ulusal otonomiden* yanadır.

Renner, ulusu tarihsel-politik bir olgu olarak görmesine rağmen, ulus sorununa politik açıdan yaklaşmayı doğru bulmaz. Ona göre, ulus sorununa *politik* açıdan yaklaşan bakış açısı milliyetçiliktir. Milliyetçilik, devlet iktidarını ele geçirmek ister ve devlet gücü aracılığıyla diğer halklar üzerinde baskı uygulamaktadır. Her ulusun politik iktidarı ele geçirmeye çalışmasını milliyetçilik olarak değerlendiren Renner, milliyetçiliği "bir çeşit yırtıcı hayvan felsefesi" ve "uluslararası hukuk anarşizmi" olarak eleştiriyor.⁹

8 Renner'den aktaran Carsten Esbach, "Nation und Nationalität von Karl Renner und Otto Bauer", *Nation und Nationbildung in Österreich-Ungarn 1848-1938* içinde, s. 74.

9 Matthias Weber (Hg.), *Staatliche Einheit und Nationale Vielfalt im Baltikum*, s. 41.

Renner, milliyetçilik ve sosyalizm arasındaki farkı şöyle izah ediyor: Milliyetçilik, ulusu *politize* ederken, sosyalizm, ulusal sorunu, esas olarak *kültürel sorun* olarak görüyor. Ona göre sosyalizm, ulusların kendi kültürlerini özgürce yaşamasını mümkün kılan bir düzendir. Bu bakış açısına dayanan Karl Renner, ulusal soruna kültürel açıdan yaklaşmanın, Avusturya için en doğru çözüm olduğunu savunuyor. *Tek bir devlet* çatısı altında, birçok ulusun barış içinde bir arada yaşayabileceği görüşünden hareket eden Renner'e bakılırsa, tek bir devlet altında birçok ulusun bir arada yaşaması, sadece Avusturya'nın bir sorunu değil, tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Bu nedenle Avusturya'daki durum, yani çokuluslu devlet sorunu, Marksistleri ulusal soruna çözüm bulmaya zorlamıştır. Bu anlamda ulusal sorun, Marksist yöntemin uygulanabilmesi açısından önemli bir malzeme sunuyor.

Ulus konusunu açıkladıktan sonra Renner, *devlet* sorununu ele alıyor. Ulusal soruna hukuksal ve yönetim tekniği açısından yaklaşıyor. Devlet yapılanmasında, iki tür bakış açısı arasında ayrım yapıyor; yaygın görüşlere zıt görüşler ileri sürüyor: Devlet, iki şekilde olabilir: ya *bireyci-merkezî* bir örgütlenme ya da *kolektif-federatif* bir organizma olarak örgütlenebilir. Birey-merkezli örgütlenme, ulusu pasif bir kitle olarak görmektedir ve ulusu devlete tabi kılmaktadır. Oysa kolektif-federatif devlet anlayışı, ulusu tarihsel ve organik bir birlik olarak değerlendirir; aktif yurttaş anlayışını öngörür, devleti ulusa tabi kılmaya çalışır.

Renner'e bakılırsa, Avusturya'daki ulusal sorunun çözümüne en uygun olanı *kolektif-federatif devlet* yapılanmasıdır. Kolektif-federatif devlet de iki prensibe göre şekillenebilir: Bölgesellik ilkesi (*Territorialprinzip*) veya Bireysellik-ilkesi (*Personalitatprinzip*). Renner, bu ilkelerden hareket ederek, iki türlü devlet örgütlenmesi anlayışını ileri sürüyor: *Ulus-devlet* (*Nationalstaat*) ve *milliyetler-devleti* (*Nationalitätenstaat*). Ulus-devlet esas olarak tek bir ulusu içeren ve tek bir ulusa dayanan bir devlet iken, milliyetler-devleti, birden fazla milliyeti içerir. Renner açısından tek bir ulusun yaşadığı topraklarda bölgesellik-ilkesi, ulus-devlet için en uygun ilkedir.

Ne var ki, birçok ulusun yaşadığı ve iç içe geçtiği topraklarda bölgesellik-ilkesi yetersiz kalmaktadır; çünkü bu topraklarda tek bir ulus değil, birden fazla ulus yaşamaktadır. Böylesi alanlarda, bölgesellik-ilkesi uygulanamayacağı için, sorunun çözümü için en uygun ilkenin bireysellik ilkesi olduğunu savunuyor Renner. Ulusu “hukuksal bir bileşim” olarak görürken, devleti “ulusların birliği” olarak değerlendiriyor. Burada yeri gelmişken, Karl Renner ve Otto Bauer arasında devlet konusundaki farklı görüşe değinmek yerinde olur. Bauer, devlet konusunda Marx gibi düşünür. Yani devleti, egemen sınıfların baskı aracı olarak görüp devletin aşılması gerektiğini savunurken; Renner, devleti her zaman “gerekli” bir organ olarak görüyordu.

Renner, Avusturya İmparatorluğu devletinin parçalanmasını önlemek için bir plan geliştirmiştir. Planına göre Avusturya'yı çeşitli bölgelere ayırmak gerekiyor; bölgelere göre ayırım yapıldığında, görülecektir ki, iki tür bölge vardır: Birinci tip bölge, aynı ulustan insanların olduğu bölgelerdir ve bu tip bölgenin sayısı daha çoktur; ve bu tip bölgelerde bölgesellik-ilkesi uygulanmalıdır. İkinci tip bölge ise, birkaç ulusun karışık oturduğu bölgelerdir; bu tip bölgelerde ise bireysellik-ilkesinin uygulanması akılcı bir yöntemdir. Bu bölgelerde ulusal sorunlar, bölge yönetimi tarafından kararlaştırılmalı; bölge yönetimi esas olarak eğitim ve kültür sorunlarıyla ilgilenmelidir.

Birçok ulusun yaşadığı bir bölgede *ulus-devlet ilkesi*, diğer ulusal azınlıkları hor gören bir yaklaşıma yol açar ve doğası gereği ulusal çatışmalara götürme eğilimindedir. Böylesi çokuluslu devletlerde, ulusal sorunlardan ve çatışmalardan çıkış yolu, bölge ilkesine göre değil, bireysel ilkeye göre örgütlenmiş bir devlettir. Oturduğu bölgeden bağımsız olarak her yurttaş, istediği ulusal kimliği seçme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Düşünürün merceğinde bireysel otonomi, ulusu öznel bir görüngü olarak görürken, insanın istediği kimliği seçme ve ulusal kimliğini değiştirme özgürlüğüne sahip olmasını savunmaktadır.

Karl Renner, revizyonizm tarafından ortaya atılan burjuvaziyle işbirliği düşüncesinden etkilenerek ulusal soruna yaklaştığı için eleştirilmiştir. Mevcut devletin kabul edemeyeceği bir anlayış geliştirdiği için hayalci olmakla suçlanmıştır. Onun bakış açısı yöntemine de yansımış; ulusların haklarını anayasal çerçevede çözmek isteyen bir yaklaşım sergilemiştir. Hukukçu olan Renner, ulusu “hukuksal birlik” ve “kültürel bir topluluk” olarak kavradığı için, anayasacı bir yol izlemiştir. Ulusal azınlıklara bazı tavizler (kültürel, yasal vb.) veren demokratik reformlarla ulusal sorunu çözmeye çalışmıştır. Ne var ki, Renner'in görüşleri parti içinde de yeterli destek bulamamıştı. Ulusal-kültürel özerklik olmadan Avusturya monarşisinin dağılacağını düşünen Renner, ulusal-kültürel özerkliğin monarşist rejim tarafından kabul edileceği varsayımına dayandırmıştır görüşlerini.

Renner'in görüşleri birçok yazar tarafından eleştirilmişti. İlk eleştiri Kautsky'den gelmişti. *Milliyet ve Milliyetlerarası* başlıklı küçük broşüründe Kautsky, Renner'in görüşü hakkında şunları yazmaktadır: Renner'in ileri sürdüğü, “devletin ikili bir örgütlenmesi” orijinal ve verimli bir düşüncedir. Renner, önerdiği planın burjuva parlamentosu tarafından gerçekleştirileceğine inanmıştır. Renner'in planının iyimserliğine katılmadığını belirten Kautsky,¹⁰ gerekçe olarak şu görüşü ileri sürüyor: Burjuva parlamentarizmi, giderek iktidarsızlaşmaktadır. Hiçbir anayasa, uluslar arasındaki iktidar kavgasını engelleyemez. Ayrıca sömürücü sınıflar, genel seçim hakkından daha fazla merkezî devlet bürokrasisini zayıflatan yerel yönetime karşıdırlar. Ren-

10 Karl Kautsky, *Nationalität und Internationalität*, s. 67-68.

ner ve Bauer'ın bir illüzyona kapıldıklarını düşünen Kautsky, Avusturya monarşisinin ulusal-kültürel özerkliği kabul etmeyeceğini ileri sürer.¹¹

Bireysellik ilkesi de eleştirilmiş, hatta Karl Renner, ulusal sorunu depolitize etmekle, anayasal ve idari bir soruna indirgemekle suçlanmıştır. Ulus sorununu, ekonomik ve politik temellerinden kopararak ele aldığı için Michael Löwy'nin eleştirilerine de maruz kalmıştır. Löwy'e göre Renner, "politik ve teorik açıdan Marksizmin dışına" düşmüş bir politikacı ve düşünürdür.¹²

Otto Bauer ve ulus sorunu

Çokuluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaşanan ulusal kavgalar Avusturya Marksistlerini ulusal sorunla ilgilenmeye zorlamıştır. Ulus sorununu, Marksist açıdan, işçi sınıfı açısından bilimsel açıdan ele almaya çalışan Marksistlerden biri Otto Bauer idi. Heinrich Weber takma ismiyle de yazılar yayımlayan Otto Bauer, Avusturya Marksizminin teorik önderi olarak kabul edilir.

1905 yılında yazdığı (o zaman 24 yaşındaydı Bauer), ama 1907 yılında yayımlanan o ünlü eseri, *Milliyet Sorunu ve Soysal Demokrasi*¹³ (1907) ulus konusunu geniş bir şekilde ele alan zengin tarihsel ve politik analizlere dayanıyor. İlk olarak ulus konusunun daha önceleri Marksist açıdan araştırılmadığına dikkat çekerek ulusu teorik açıdan ele alıyor, tarihsel bir olgu olarak inceliyor. İkincisi kapitalist toplumun sayısız görünümlerinden biri olarak "tarihsiz ulusların" uyanmasına vurgu yapıyor; ulusal soruna çözüm arıyor. Üçüncüsü, ulusal sorun ve toplumsal sorun arasındaki diyalektik ilişkiye dikkat çekerek, Engels'in bazı hatalarını düzeltiyor.

Bauer, ulusal sorunun toplumsal ve tarihsel analizini yapmaya çalışmıştı. Analizlerinin çoğu ilginçtir. Ona göre "ulusal kin dönüştürülmüş sınıf kini-dir". Bir başka deyişle, ezen sınıf ve ezilen sınıf farklı milliyetlere ait ise, sınıf karşıtlığı ulusal karşıtlık biçiminde ortaya çıkar. Ne var ki, analizlerinden çıkardığı sonuçlar, strateji ve taktikler yanlıştır ve yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin monarşik devletin, ulusal sorunun çözümünden yana olacağına, hatta burjuva "devlet bürokrasisinin, halkın yönetime katılmasına çağrıda bulunacağına" inanmıştır. Otto Bauer, devrim olmadan, devrimci değişiklikleri savunmuştur.¹⁴

11 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 74.

12 Michael Löwy, "Die Marxisten und die nationale Frage: Bemerkungen zu Theorie und Methode", *Internationalismus und Nationalismus* içinde, s. 63.

13 *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, bundan sonra NFSD olarak yazılacaktır.

14 Avusturya Marksizminin özü şöyle formüle edilebilir: burjuva parlamentosunda çoğunluğu kazanmak yoluyla demokratik sosyalizme geçmek.

Bauer'ın 576 sayfalık kitabı zengin analizler içerir. Bu nedenle, yedi bölümden oluşan bu kitabın konumuz açısından önemli gördüğüm dört bölümünün kısa özetini okuyucuya sunmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Yedi ana bölümden ve otuz dört alt-bölümden¹⁵ oluşan bu dev eserin önsözünde amacını şöyle dile getiriyor:

Sosyal demokrasinin¹⁶ ulusal sorundaki politikasının gelişme eğilimlerini araştırmak istiyoruz. (...) Sosyal Demokrasinin ulusal sorundaki politikasını burjuva toplumunda işçi sınıfının konumu açısından, ulusal sorunun sosyal sorun olduğunu kavramayı öğreniyoruz. Burada görev, yeni bir alanda Marx'ın sosyal araştırma yöntemini denemektir. Bu anlamda, benim yazdıklarım bir "Marksist-İnceleme" olacak.¹⁷

Ulus

"Ulusal topluluk, en karmaşık sosyal olaylardan biridir"¹⁸ saptamasıyla başlıyor Bauer. Sorunun karmaşıklığını dikkate alan bir perspektife dayanarak ulusal sorunu inceliyor ve ulusal soruna o zamana kadar bilimsel olarak yaklaşılmadığının altını çiziyor. Ulus konusu şairlere, yazarlara, meclis-teki konuşmalara ve içki masalarındaki çene yarışlarına terk edilmiştir. Ulusal çatışmaların gündeme geldiği bir zamanda ulusal sorunun teorik, bilimsel açıdan ele alınması önem kazanmaktadır. Ona göre ulusçu ideolojiyi anlamak ve eleştirmek isteyen biri, ilkin ulusun ne olduğunu öğrenmelidir.

Bauer, ulus sorununu tarihsel açıdan¹⁹ ele alıyor; bugün yaygın olan ulus anlayışına ters düşen görüşler ileri sürüyor. Ona göre, insanlık tarihinin bütün dönemlerinde uluslar var olmuş; farklı toplumsal dönemlerde farklı ulusal karakterler ortaya çıkmıştır. Ulusların oluşumu üzerine incelemesini Almanya ile sınırlayan Bauer, Almanya'da ilkel toplumdan kapitalizme kadar farklı toplumsal yapılara denk düşen çeşitli ulus anlayışlarını, farklı ulus biçimlerini ortaya çıkaran toplumsal koşulları araştırıyor. Ona göre ilkel toplum döneminde de ulus vardı; ve o dönemde ulus, soya ve kan bağına daya-

15 Bu eseri internetten (<https://www.marxists.org/deutsch/archiv/bauer/1907/nationalitaet/index.html>) indirerek, baskısını yaptım. Sayfa numaraları bir başkasının indirdiği baskıyla birbirini tutmayabilir. Bu nedenle başlıkları ve bölümleri (§) de dipnotlarda vereceğim.

16 Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'ndan (1914-1918) önce Sosyal Demokrasi ve Sosyal Demokrat sözcükleri Marksizm ve Marksist anlamında kullanılıyordu. Bu bölümde kullanılan Sosyal Demokrasi ve Sosyal Demokrat sözcükleri de bu anlamda kullanılmaktadır.

17 Otto Bauer, *NFSD, Vorwort*, s. 1.

18 Otto Bauer, *NFSD, Vorwort*, s. 1.

19 Otto Bauer'ın ulus konusuna tarihsel açıdan yaklaşmasına rağmen, şöyle yazarlar var: "Renner ve Bauer, ulusun tarih dışı bir gerçeklik olduğu temel tezinden hareket ediyor". Yılmaz Sezer, "İki Ulus Teorisi", 16 numaralı dipnot, *Teori ve Politika*, sayı 27.

niyordu. Feodalizm döneminde ulusun tanımı farklıdır; kan bağı ve soy artık ulus olmanın ölçütü olmaktan çıkmıştır. Kapitalizmin çeşitli dönemlerinde de ulus farklı şekilde tanımlanmaktadır. Kısaca, sınıflı topluma geçişten sonra, ulus, artık soy ve kan bağıyla izah edilemez.

Bauer, sınıflı toplumlarda, ulus kavramını ve ulusu oluşturan ölçütleri araştırır; sınıflı toplumda, soya, kökene dayanan ulus tanımlarını kabul etmez. Ulusların soya (*Abstammung*) dayandığını ifade etmenin anlamı yoktur; çünkü her ulus karmaşık gruplara dayanmaktadır. Örneğin, Fransız ulusu, Galyalılar, Romalılar, Britanyalılar ve Cermenlerden oluşmuştur. İtalyan ulusu, Etrüsklere, Romalılara, Keltlere, Cermenler ve Yunanlılara dayanmaktadır. Alman ulusu ise, Cermenler, Keltler ve Slavlardan oluşmuştur. Aynı dili konuşmak da ulusu tanımlamak için yetersizdir; dayanışma duygusu da ulusu tanımlayamaz. Otto Bauer, ulus kavramını tanımlamak için esas olarak “ulusal karakter” kavramına başvuruyor. Ama diye ekler: “Uluslararası karakter her şeyi açıklayan bir olgu değil, açıklanması gereken bir olgudur.”²⁰ Farklı ulusal karakterler olduğunu saptamak sorunu çözmek değil, sorunu ortaya atmaktır; çünkü asıl açıklanması gereken soru şudur: Ulusal karakter nedir?

Uluslararası karakter nedir?

Otto Bauer, ulusal karakteri, Ulus Tini’ne (*Volksgeist*) dayandırarak açıklamaya çalışan görüşleri reddediyor. “Ulus Tini, ulusal karakteri açıklayamaz.” Bauer, ulusal karakteri açıklamak için, “karakter topluluğu”, “kader topluluğu” gibi kavramlar kullanıyor. “Uluslararası karakter” konusundaki bazı yanlış anlamaların önüne geçmek için şu gerçeği vurgulamayı gerekli görüyor: Ulusal karakter, tarihsel olarak şekillenen ve sürekli değişim içinde olan bir özelliğe sahiptir; tüm dönemler için geçerli olan değişmez bir ulusal karakter yoktur. “Uluslararası karakter değişkendir” ve “*belli bir dönem için geçerli*” bir ulus karakterinden bahsedilebilir. Yani iki veya üç bin yıl önceki atalarımızın karakterinden değil, belli bir yüzyılın ve on yılların karakter özelliklerinden bahsedilebilir. Dolayısıyla ulus “göreceli bir karakter topluluğudur.”²¹

Dili, kültürün önemli bir temeli olarak gören Bauer, dil konusunda birbiriyle çelişen görüşler ileri sürüyor. Örneğin kitabının “Uluslararası Karakter Nedir?” bölümünde şöyle yazıyor: “Yahudilerin ortak bir dili yoktur ve gene de bir ulus oluştururlar.”²² Fakat ulus kavramını açıklayan bölümde ise ter-

20 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, §1. Der Nationalcharakter, s. 5.

21 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, §1. A.g.e., s. 2.

22 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, §1. A.g.e., s. 2.

sini savunan bir düşünceyi savunuyor: “Ortak bir dil olmadan bir ulus var olamaz.”²³

Üç türlü yaklaşımın eleştirisi

Otto Bauer, ulus konusunda var olan üç (metafizik, psikolojik ve dene-ye dayalı) teoriye eleştiriler yöneltmiştir. “Ulusal Spiritüalizm” ve “Ulusal materyalizm”²⁴ gibi görüşleri metafizik ulus teorileri olarak adlandıran Bauer, bu teorilerin yetersiz olduğunu ileri sürüyor. *Volksgeist* kavramına dayanan “Ulusal Spiritüalizm” (Ulusal Tin) görüşü, maddi gerçekliği dikkate almadığı için tek yanlıdır ve mantıksal bir hata içerir. Maddi varlıktan hareket eden ulusal materyalizm şu anlamda daha gerçekçidir: “Ulusal bilinç yalnızca ulusal varlıktan hareket edilerek açıklanabilir ve tersi değil.”²⁵ Bu nedenle ulusal materyalizm, “Ulusal Tin”den hareketle ulusu açıklamak isteyen bakış açısına nazaran yüksek bilgi aşamasını temsil etmektedir. Ne var ki, ulusal materyalizm Bauer’e göre ulus olgusunu açıklamakta sınırlı ve yetersiz kalmaktadır. Otto Bauer, ulusal materyalizm anlayışının neden sınırlı olduğunu göstermek için modern bilimdeki, özellikle fizik bilimindeki gelişmelere değiniyor. Eski materyalizmin, ısı, ses, ışık ve elektrik gibi yeni olguları açıklayamadığını göstermeye çalışıyor. Ona göre ulusal materyalizm de, eski mekanik materyalizmin “tözel nedensellik” kavramına dayanıyor; oysa modern bilim, tözel nedensellik kavramını aşmıştır. Eski mekanik materyalizm, tek-yanlı ve tek-yönlü olan etki-tepki anlayışından hareket etmekte, etkinin tepkiyi doğurduğunu vurgularken, tepkinin etki üzerindeki etkide bulunduğu gerçeğini göz ardı ediyordu. Eski materyalizmin en önemli kavramları, güç (*Kraft*) ve kütle (*Masse*) kavramlarıdır, oysa modern bilim, enerji kavramını gündeme getirmiştir. “Artık töz, güç ve ilk kaynağı sormuyoruz, tersine bütün oluşumları enerjinin dönüşümü olarak kavıyoruz.”²⁶

23 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. Der Begriff der Nation, s. 19.

24 Otto Bauer, nedense, ulusal materyalizm (*nationaler Materialismus*) sözcüğünü kullanır. Kastettiği ise, kaba, mekanik materyalizmdir.

25 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 5. Die Ritterliche Kulturgemeinschaft im Zeitalter der Grundherrschaft, s. 11.

26 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 2. *Die Nation als Naturgemeinschaft*, s. 5. Bauer, modern bilimdeki gelişmeler konusunda hatalı bir kavrayışa sahiptir. Yüzyılın başında Fizik Bilimi bir bunalım yaşamıştı. “Madde kayboldu” iddiasında bulunmuştu. Özellikle iki yanlış anlama vardı. Birincisi, madde konusundaki eski anlayıştı. Madde, hep kütlesi olan bir şey olarak düşünülmüştü. Kütlesi olmayan bir madde düşünüleliyordu. Oysa kütle, maddenin zorunlu bir özelliğı değildir; çünkü kütlesi olmayan şeyler de vardır (örneğin fotonlar). İkinci yanlış anlama enerji konusuydu. Enerji, maddenin en evrensel özelliğıdir. Enerji, hep belirli bir maddenin enerjisidir. Maddenin dışında, maddenin bağımsız enerji yoktur. Otto Bauer, diyalektik materyalizmden çok, Avusturyalı fizikçi ve filozof olan Ernst Mach (1838-1916) tarafından ileri sürülen *Empirikritizismus* felsefesinin etkisinde kalmış gibidir. Otto Bauer’in Kant felsefesinin etkisinde kal-

Bauer, kavramları yanlış olarak kullansa da, haklı olarak mekanik materyalizmin tek-yanlı nedensellik anlayışını eleştiriyor.

Otto Bauer açısından, ulusu, *psikolojik-bireyci* açıdan ele alan teoriler de yetersizdir; bu tür teorik açıklamalar psikolojik-volontarizmden başka bir şey değildir. Olguları bireyin bilinci, iradesi ve eylemiyle izah etmeye çalışan psikolojik ve bireyci teori, tek tek bireylerin eylem ve bilinçlerinden ulusal karakterin açıklanabileceğini sanıyor. Bireyci bakış açısına göre, insanlar atom gibidir, insanları bir arada tutan güç, dışsal bir kuvvettir. Oysa Bauer'e göre insan izole olmuş bir atom değil, tersine toplumun ürünüdür.

Ayrıca ulusun özelliklerini oluşturan unsurları sayarak, ulusu tanımlamaya çalışan *deneye dayalı* teoriler de, ulusal karakteri açıklayamazlar. Saf deney yoktur, çünkü deney yapmak için de belli bir teorik bakış açısı gereklidir. Görüldüğü gibi Bauer, ulusal karakterin oluşumunda tek-yanlı yaklaşımdan uzak durmaya çalışarak ulus sorununa yaklaşmaya çalışıyor. Bauer, ulusu, Marksist (tarihsel materyalist) açıdan ele almak istediğini vurgulayarak şöyle diyor: “Ulus, daha derin olarak, toplumsal bir görünüş (*Erscheinung*) olarak, *toplumsallaşmış insanın görünüşü (als Erscheinung des vergesellschafteten Menschen)* olarak kavramalıyız.”²⁷ Otto Bauer açısından “ulusun gelişmesi mülkiyetin ve üretim biçiminin tarihini yansıtmaktadır.”²⁸

Ulusal karakter nasıl oluşur?

Otto Bauer, ulusal karakteri tanımladıktan sonra, ulusal karakteri koşullandıran olguları araştırıyor. İnsanın karakter özelliklerinin oluşumunda *iki faktörün* aynı anda etkili olduğunu vurguluyor: Birincisi, *kalıtım* faktörü, ikincisi ise *kültür* faktörüdür. Bauer açısından ebeveynlerin karakterinin çocuklara geçmesini mümkün kılan kalıtım faktörü, Marx'ın tarihsel materyalizmiyle çelişmez.²⁹ Ama ulusal karakter, yalnızca kalıtım faktörüne dayanarak asla açıklanamaz. Kültürel faktörleri de dikkate almak gerekir. İkili faktörden (kalıtsal ve kazanılmış özellikler) hareket eden Bauer, ulusu da ikili faktörün ürünü olarak algılıyor. “Ulus hiçbir zaman sadece doğal topluluk (*Naturgemeinschaft*) değildir, aynı zamanda bir *kültürel topluluk* da.”³⁰ Kültür aracılığıyla sonradan *kazanılan* karakter özellikleri, daha önceki nesillerin *üretim koşullarının yansımasının sonucudur*.³¹ Bauer'e baki-

dığı birçok Marksist tarafından ileri sürülmektedir.

27 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. Der Begriff der Nation, s. 12.

28 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. A.g.e., s. 20.

29 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 2. Nation als Naturgemeinschaft, s. 8.

30 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 3. Naturgemeinschaft und Kulturgemeinschaft, s. 2.

31 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 2. Nation als Naturgemeinschaft, s. 10.

hırsa bir ulusun sonradan kazanılmış özellikleri geçmişin tortularından başka bir şey değildir. Bu nedenle geçmiş nesillerden kalan miras, “katılaşmış tarihi”³² oluşturur.

Bauer’e göre nasıl ki, insanın karakteri kaderi tarafından belirleniyorsa, ulusal karakter de, ulusun yaşadığı ortak kader tarafından belirlenir. *Kader topluluğu*, tek tek bireylerin ortak kadere sahip olduğu anlamına gelmez; ortak kader, birlikte yaşamaya işaret etmektedir. İşte asıl mesele, bir ulusun karakterinin “ortak deneyim” tarafından nasıl şekillendiğini ortaya koyabilmektir. Otto Bauer, ulusal karakterin değişmez olduğunu ileri süren görüşlerin çürütüldüğünü vurgulayarak, ulusal karakterin nasıl değiştiğini göstermeye çalışıyor.³³

Üç tip ulusal kültür topluluğu

Otto Bauer, eski topluluklardan günümüze kadar gelenleri inceliyor. İncelemesine yol gösteren ise Moritz Wagner tarafından ileri sürülen bir tezdır. Moritz Wagner’in tezine göre, insan topluluklarının birbirinden ayrılmalara, yeni türlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Wagner’in tezine dayanan Bauer şunu ileri sürüyor: “Bütün doğal topluluklarda, sürekli olarak farklılaşma yönünde bir eğilim egemendir.”³⁴ Sürekli farklılaşma eğiliminin yanında, aynı zamanda bir birleşme eğiliminin de olduğunu vurguluyor. Birleşme sürecine örnek olarak, Alman ulusunun farklı kabilelerinin bir araya gelerek birleşmesini gösteriyor.

Birinci tip kan bağıyla birbirine bağlı olan ulusal kültürel topluluktur.³⁵ Otto Bauer, eski göçebe toplulukları, soya ve kökene dayanan bu doğal toplulukları, ulusun ilk biçimi olarak görüyor; onları bir ulus olarak değerlendiriyor. Cermenler, ilkin göçebe olan bir klan topluluğu idi; o dönemde ortak Cermen kökene (*gemeinsame Abstammung*)³⁶ dayanan bir Alman ulusu vardı; ortak soy, ortak köken ise ortak bir kültüre dayanıyordu. Ortak kültür nedeniyle bütün Cermenler, birbirine benzer bir karaktere sahip olmuş-

32 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 2. A.g.e., s. 9.

33 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 1. Der Nationalcharakter, s. 2.

34 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 3. Naturgemeinschaft und Kulturgemeinschaft, s. 2.

35 Otto Bauer, 19. yüzyılda Alman sosyolojisinde egemen olan eğilimin etkisinde kalmıştır. Bu eğilim, *Gemeinschaft* (cemaat) ve *Gesellschaft* (cemiyet) kavramlarını ayırır. Bu eğilime göre, *cemaat*, duygusal ve içgüdüsel faktörler tarafından bir arada tutulan, organik kolektif bir varlık iken, *cemiyet* ise bireye ve akla öncelik veren rasyonel bir varlıktır. Gerçi Bauer, bu kavramların Tönnies’ten farklı anlamda kullanıldığını vurgular. Bauer, § 10. *Der Begriff der Nation*, 8 numaralı dipnot. Bilindiği gibi Tönnies, cemaat kavramını *doğal ve organik* ortak yaşam olarak kullanırken, cemiyet kavramını *rasyonel* olarak düzenlenen bir ortak yaşam olarak değerlendirir.

36 Kan bağı, soy ve köken gibi sözcükleri kullanan Otto Bauer, Alman Romantizminin Aydınlanma karşıtı olan milliyetçi görüşlerinden etkilenmiş gibidir.

tu. “Ortak kökene (*Abstammung*) dayanan kültürel topluluk, bütün Cermenleri bir ulus haline getirmişti.”³⁷

Ne var ki, göçebe olan Cermenler yerleşik yaşama geçtikten sonra ilk tip ulusal birliklerini kaybettiler; Cermen ulusu yavaş yavaş dağılmaya başladı. Kan bağına dayanan doğal topluluk biçimindeki uluslar dağılmaya ve farklılaşmaya mahkûmlardı; çünkü kendi içlerinde dağılma tohumları taşıyorlardı. O dönemde “kültürel topluluk olarak, ortak kökene dayanmayan her ulus, ulusal farklılaşma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.”³⁸ Yerleşik tarım yaşamına geçtikten sonra, Cermenler birbirinden küçük topluluklara, halklara (*Völkerschaft*) bölünerek farklılaştı. Cermen ulusu dönüşüm geçirerek, Alman, Frank, Saksonya, Bayern farklı kimliklere bürünmüştür. Böylece *ilk tip* Cermen ulusal karakteri giderek yok olmuştur.

Yerleşik yaşama geçtikten sonra Cermenler, başka halklarla (Keltler ve Slavlar) ilişkiye geçtiler. Ortak soya dayanan eski kültür topluluğu yetersiz hale geldi. Değişen toplumsal koşullar tarafından belirlenen yeni kültürel topluluklar ortaya çıktı. Toprak sahiplerinin ve toprak ağasına bağlı köylülerin nasıl ortaya çıktığı sorununu konu edinmez Bauer; onun sorunu daha ziyade şudur: Toprak ağalığı çağında ulus nedir? Bunun yanıtını vermek için ikinci tip ulus anlayışını inceliyor.

İkinci tip ulus, sınıfların *farklılığına* dayanan toplumlarda ortaya çıkan ulustur. Sınıflara bölünmüş böylesi bir toplumda, ortak soya ve kökene dayanan bir ulus anlayışının mümkün olmadığını ileri sürüyor Bauer. Ortaçağ Almanya’sında, feodal topluma geçişle birlikte iki sınıf ortaya çıkmıştır: soylular ve köylüler. Ortaçağ toplumunda feodalizmin en belirgin iki özelliği vardır: Birinci özellik, bölgesel izolasyondur. Bu bölgesel izolasyon en çok köylüleri etkilemiştir. Alman köyleri arasında bağlantı yoktur. Bölgesel izolasyon farklı yerel kültürlerin, farklı yerel güçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. *Kültürel partikülarizm*³⁹ de Ortaçağ toplumunun ikinci önemli özelliğidir.

Ortaçağ’da egemen kültür, “sadece egemen sınıfın kültürü, yani şövalyeliğin kültürü idi”.⁴⁰ Bu kültür, elbette köylülüğün sömürüsüne dayanıyordu. Köylülerin şövalye kültürünün oluşmasında katkıları yoktu. Köylüler ve

37 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 4. Die nationale Kulturgemeinschaft der Germanen im Zeitalter des Sippschaftskommunismus, s. 4.

38 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 4. A.g.e., s. 4.

39 Ernest Gellner açısından da Ortaçağ toplumunda “neredeyse hiç kimsenin, kültürel türdeşliğin yerleşmesinde bir çıkarı yoktur. Devlet vergi toplama, barışı sağlama dışında pek başka bir şeyle ilgili değildir, ne de tebaası olan topluluklar arasında iletişimi desteklemekle bir çıkarı vardır”. *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 35.

40 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 5. Die ritterliche Kulturgemeinschaft im Zeitalter der Grundhererschaft, s. 12.

şövalyeler arasında kültürel uçurum vardı. Bu nedenle asil-soylu kültürü ile köy kültürü arasında ayırım yapılıyordu. Soyluların gözünde köylüler, cahil ve kaba yaratıklardı. Otto Bauer bir noktaya dikkat çekiyor. Soyluların konuştuğu dil, köylülerin lehçelerinden farklıydı. Soylular ortak dile ve kültüre sahipken; köylüler birbirinden farklı dili konuşuyorlardı. Böylece “Alman köylüleri o zamanlar, hiçbir şekilde ulusu oluşturmazlar, tersine onlar, sadece ulusun arkasında kalanlardır (*Hintersassen*)”.⁴¹

Ortaçağ’daki ulus anlayışını açıkladıktan sonra Otto Bauer, meta üretimiyle başlayan ilk kapitalist dönemdeki ulus biçiminin ortaya çıkışını ve gelişimini inceliyor. Ona göre meta üreten bir burjuva sınıfı ortaya çıkmıştı. Ama Almanya’da yeni doğmakta olan ticaret burjuvazisi, henüz kendi kültürünü yaratmadığı için, ilkin Ortaçağ’ın kültürüne göre yaşıyor. Yeni içerik, ilk önce eski biçimler altında varlığını sürdürüyor.

Meta üretimi ve kapitalist gelişme, şehir ve köyde önemli değişimlere yol açmış, yerel sınırları kaldırarak insanları birbirine yakınlaştırmıştı. Toplumsal koşulların değişmesi sonucu, önemli bir olgu ortaya çıkmıştı: *modern devlet*. Kapitalist toplumda ulusal kültürün gelişmesi için modern devlet önem kazanmıştır.⁴² Meta üretimi ve vergi sistemine dayanan modern devlet, yeni bir zümre yaratmıştır: bürokrasi. Modern bir ordu yaratan yeni devlet, eski şövalyelerin varlık temellerini sarsmıştır. Şövalye kültürüne dayanan ulusal karakter giderek değişime uğramış; meta üretimi, şövalyelerin ekonomik ve politik gücünü zayıflatmış, zayıflamaya paralel olarak, ticaret burjuvazisinin politik ve ekonomik gücü gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmenin sonucu olarak, Almanya’da kültürel egemenlik şehir ticaret burjuvazisinin eline geçmiştir. Burjuvazinin gelişmesiyle, aynı anda *okul sistemi* de gelişmiştir.⁴³ Meta üretiminin ve modern devletin gelişimi, toplumun çeşitli tabakalarını kendi kültürüne eklemlenmek burjuvaziye olanaklar sağlamıştır.

Otto Bauer, ikinci tip ulusal topluluk için sonuç olarak şunu vurguluyor: Sınıflı toplumlarda, egemen ulusal kültür egemen sınıfın kültürüdür; egemen sınıfın kültürünün yarattığı ulusal karakter, sadece egemen sınıfın karakterini yansıtır. Sınıflı toplumlarda ezilenler ulusla bütünleşmiş değildir, ulusun dışında kalmışlardır. Bauer’e göre ulus, yalnızca ortak kültürün gücüyle varlığını sürdürebilir; ama sınıflı toplumda ulus yalnızca egemen sınıfla sınırlıdır. Egemen sınıfın dışında kalanlar ulusun dışına atılmışlardır. Bu nedenle Ortaçağ’daki soyluların egemen olduğu dönemdeki ulus ve daha sonraki, yani ticari ve kapitalizmin dönemindeki ulus, sınıf farklılığına

41 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 5. A.g.e., s. 12.

42 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 6. Die Warenproduktion und die Anfänge der bürgerlichen Kulturgesellschaft, s. 6.

43 Ernest Gellner, Otto Bauer’in kültür konusundaki görüşlerinden etkilenmiştir.

dayanan bir ulustur. Bauer açısından, böylesi toplumlarda “ulusu ayakta tutan, kitlelerin kan birliği veya kültürel birliği değil, tam tersine, kitleler üzerinde egemen olan ve kitlelerin emeğinden geçinen egemen sınıfların kültürel birliğidir”.

Üçüncü tip ulus, sınıf farklılıklarının ortadan kalktığı sosyalizmdeki ulus biçimidir. “Ulusal Topluluğun Sosyalizm Aracılığıyla Gerçekleştirilmesi” başlıklı bölümde Bauer, kapitalist ve sosyalist toplum arasındaki farkları izah ettikten sonra, sosyalizmde işçi sınıfının geniş tabakalarının bütünüyle ulusla bütünleşmiş olacağı görüşünde.

Bauer, kapitalizmin, ilkin modern üretici güçleri geliştirdiğine ama aynı zamanda kapitalist üretim tarzının bu üretici güçlerin kullanılmasında sınırlar koyduğuna dikkat çeker. Kapitalist üretim tarzı, toplumdaki üretken emeğin miktarını küçültmekte, bir başka deyişle, üretken emekçilerin sayısını azaltmaktadır. Sosyalizmde durum farklıdır. “Sosyalist toplum üretken emekçilerin sayısını muazzam artırır.” Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kaldırılmış olduğu için, başkalarının emeğinden geçinme ortadan kalkacaktır. Kapitalist üretim tarzı, modern teknolojinin kazanımlarını insanlık için kullanmayı gerçekleştirilemez. Modern teknolojinin kazanımları, sosyalist toplumda başka türlü kullanılacaktır. Sosyalist toplumda, makine, modern teknoloji, emekten tasarruf etmek için kullanılırken, kapitalist toplumda ise makine, fazla kâr elde etmek ve işçi ücretinden tasarruf etmek için kullanılır.

Sosyalist toplumda insanlar, kapitalist toplumdaki emekçilerden daha az çalışacaktır. Temel ihtiyaçların karşılanması ve az çalışma, insanların dulusal, düşünsel, kültürel gelişimi için önemli bir zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle “yalnızca demokratik sosyalizm sayesinde bütün halk ulusal kültürel topluluğun içine çekilebilecek. Tüm halkın ulusun kültürüne katılım, sosyalist toplumda sadece mümkün olmakla kalmaz, aynı zamanda gerekli hale gelir.”⁴⁴

Bauer’e göre kültür tarihi şimdiye dek hep mülkiyet sahibi sınıfların tarihi olmuştur. Fakat sosyalizmde, ulusun ve kültürün tarihi, kitlelerin tarihi ve onların malı olacaktır. “İlk defa sosyalizm çalışan halkın en geniş kesimlerini ulusal kültür topluluğuna katacaktır. Fakat sosyalizm, otonomi ve kendi kültürünün gelişmesini kendisinin belirlemesi hakkı vererek, kültürel topluluğun özünü de değiştirmektedir.”⁴⁵

Otto Bauer, sosyalizmde ulusların otonom olacağı ve kendi kaderlerini belirleyeceği savından farklı sonuçlar üretmektedir: Ulusal otonomi, sosyalist toplumda ulusları giderek farklılaştıracak ve ulusal karakterleri daha kesin

44 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 9. Die Verwirklichung der nationalen Kulturgemeinschaft durch den Sozialismus, s. 6.

45 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 9. A.g.e., s. 7.

bir şekilde birbirinden ayıracaktır. Bauer açısından sosyalizm şöyle tanımlanıyor: “Bütün halkın ulusal kültürel topluluğa katılımı, ulusun kendi kaderini belirleme hakkını kazanması, uluslar arasında giderek artan düşünsel farklılaşma; bu sosyalizm demektir.”⁴⁶

Ulus kavramı

Bauer, ulusu, önce sürekli değişen “göreceli karakter topluluğu” olarak tanımlıyor. Ulus, “durgun bir şey değil, tersine oluşum sürecidir”.⁴⁷ Ulusların karakter özellikleri de süreç içinde oluşur. “Ulusal Karakter” gibi sorunlu bir kavramı kullanmasına karşın, Bauer’ın ulusu “ezeli” bir olgu olarak gören metafizik görüşlere karşı durması önemlidir. Ulusu ve “ulusal karakteri” tarihsel süreç içerisinde oluştuğunu göstermeye çalışır.

Karakter topluluğu nedir ve nasıl oluşur? Karakter topluluğunun özü nedir? “Karakter topluluğu, aynı ulusun bireylerinin birbirine benzemesi demek değil, tersine her bireyin karakteri üzerinde ortak bir gücün etkide bulunması”⁴⁸ demektir. Karakter topluluğunun özü, ortak kadere dayanır. Bu nedenle ulus, aynı zamanda bir kader topluluğu demektir. Peki, ortak kader veya kader topluluğu ne demektir? Nasıl oluşur?

“*Kader topluluğu, eşit kadere boyun eğmek değil, aynı kaderi ortak yaşamak demektir*”.⁴⁹ Bireyin karakteri üzerine etkide bulunan en önemli faktör, kader topluluğudur; ayrıca başka faktörler de vardır. Ortak kaderin etkisinin, benzer bireysel karakterler ürettiğini ileri sürerek şu örneği verir Bauer: Ortalama bir Alman, ortalama bir İngiliz’den farklıdır, ama diğer Almanlarla belli bir benzerliğe sahiptir.

Bauer, ortak kader konusunda kendisine gelecek eleştirileri hissetmiş olacak ki, işçi sınıfının ortak kaderi ile ulusun ortak kaderi arasında ayırım yapma gereği duyuyor. İşçi sınıfı ve ulus arasına şöyle bir fark koyuyor: Farklı ülkelerde yaşamalarına karşın, bir ülkedeki proletaryanın, sermaye ve üretim araçları karşısındaki konumu hemen hemen eşittir; zira üretim araçlarından yoksundur. Böylesi bir konum nedeniyle, proletarya, benzer karakter özelliklerine (aynı politik hedef, aynı devrimci düşünce, aynı sınıf ahlâkı vb.) sahiptir. Ayrıca bir ulus içinde farklı sınıflar olduğu için, farklı politik hedefler, farklı sınıf ahlâkları gündemdedir. Fakat yine de bir ulusun *bütün* bireyleri arasında belirli ortak karakter özellikleri vardır. Örneğin ortak dili kullanmak, tüm ulusun bireyleri arasında belirli ortak karakter özellik-

46 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 9. A.g.e., s. 11.

47 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. Der Begriff der Nation, s. 9.

48 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. A.g.e., s. 12.

49 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. A.g.e., s. 3.

leri yaratır. Ulus içinde en etkin iletişim aracı *dildir*. Bu nedenle *ortak bir dil* olmadan bir ulus düşünülmez.

Ancak dil yalnız başına, ulusal karakter yaratmaz. Örneğin yabancı ülkede yaşamadan yabancı dil öğrenen biri, yabancı ülkenin kültürel özelliklerine sahip olamaz. Kültürel yaşam belirleyicidir. Elbette kültürel yaşam, ekonomik, politik ve benzeri ilişkilere dayanır. İki ve birçok ulusun kültürüne eşit düzeyde katılan bir birey elbette bu kültürlerden etkilenir ama artık bu birey, şu veya bu ulusun kültürüne ait biri değil, farklı kültürleri kazanmış bir birey olur. Bauer, o dönemde iki dili iyi bilenlerin ve iki kültüre vakıf olanların her iki kültür tarafından “kültürel melez” olarak tanımlandığına ve bunların genel olarak sevilmediğine işaret ediyor.

Ulusun bütün üyeleri arasında dil yoluyla kurulan ilişki nedeniyle oluşan ulusal karakter, sınıf karakterinden ayrılır. Sınıfların ortak kaderi yaşam biçimleri tarafından biçimlenirken, ulusal karakter özelliği esas olarak ortak dil tarafından üretilir. Bu nedenle, farklı ülkelerin proletaryası arasındaki karakter benzerliği, bir ulus içindeki burjuvazi ve işçi arasındaki benzerlikten daha fazladır.

Ulus konusunda çeşitli tanımlar yapan Bauer *mükemmelleşmiş* ulus tanımını şöyle yapıyor: “Ulus, ortak kader aracılığıyla ortak karakteriyle birbirine bağlanan insanların birliğidir.”⁵⁰ Kendinden önceki ulusu tanımlama çalışmalarının başarısız olduğunu vurgulayan Bauer’e göre bu başarısızlığın nedeni, ulus sorununa tarihsel açıdan yaklaşılmamasıdır.

Ulusal bilinç, ulusal değerler ve ulusal politika

Bauer, ulusal bilinç (*Nationalbewusstsein*), ulusal politika ve ulusal değerler konusunu da inceliyor. Ulusal bilinç, ticari kapitalistte, savaşçıda ve ülkesi işgale uğrayan işçide daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Yalnızca ulusal bilince ulaşmış bir ulus, bilinçli politik eyleme geçebilir. Ulusal bilinç, farklı ulusların varlığına dayanır; sadece Almanları tanıyan bir Alman, kendi ulusunun diğer uluslardan farklı olduğunu bilincine varamaz, dolayısıyla ulusal bilince ulaşamaz. Başka uluslarla karşılaşması gerekir. Ulusal bilincin yayılması, asıl olarak kapitalist çağın ürünüdür. Farklı uluslarla karşılaşmadan da, kitaplar üzerinden başka ulusların var olduğunu bilincine ulaşmak mümkündür; ama bir ulusun bireyinin ulusal bilincinin özü, yabancı ulusun varlığının bilincine değil, kendi ulusallığının bilincine dayanır. Duygulara dayandığı için ulusal bilinç ulusal duygu (*Nationalgefühl*) ile bağlantılıdır; ulusal duygu, kendi ulusuna olan sevgi farklı sınıflarda farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

50 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 10. Der Begriff der Nation, s. 19.

Bauer, ulusal bilinç konusunu kısaca inceledikten sonra, “ulusal değerlerin eleştirisi” bölümünde (§ 12), ulusal değerler konusunda ileri sürülen iki temel görüşü [Rasyonalizm (Akılcılık) ve Nationalismus (Milliyetçilik)] ele alıyor. İncelemesine şöyle bir soruyla başlıyor: Ulusu, rasyonel bir biçimde ele alan değerlendirme ile ulusal duygulara dayanan değerlendirme arasında nasıl bir ilişki vardır? Bir başka deyişle, akli merkeze koyan rasyonalizm ile duyguları, dolayısıyla ulusu merkeze koyan milliyetçi yaklaşım arasında nasıl bir bağ vardır? “Rasyonalist değerlendirme ve milliyetçi değerlendirme birbiriyle çakışabilir,” diyen Bauer’e göre rasyonalist olan Lessing, Fransız kültürünün Almanlar üzerindeki etkisine karşı mücadele etmişti. Fransızlara karşı mücadele, milli değerlerin korunması kaygısından kaynaklanmıştı.

Bauer’in, Lessing ile Romantik dönemin diğer milliyetçi düşünürlerini aynı kefeye koyması sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü bu yaklaşım, Alman düşünürlerinin kozmopolitizmden, liberalizmden ve Aydınlanma felsefesinden uzaklaştıklarını dikkate almaz. Romantik dönemin düşünürleri, “Cermen soyundan gelen Almanların orijinal ve bozulmamış bir halk” olduğunu, Fransızların ise bozulduğunu ileri sürmüşlerdi. Bauer, Almanların kendilerini üstün gören tutumlarını haklı gösteren bir mantık ortaya koyar. Şöyle yazıyor: “Eğer, Alman burjuvazisinin büyük sözcüleri o zamanlar, Almanların tarz ve özelliklerini, yabancı etkilere karşı korudularsa, bu, Almanların özellikleri onlara daha değerli, daha üstün görüldüğü için olmuştur. (...) Böylece rasyonel ve ulusal değerlendirme çakışmıştır.”⁵¹

Bauer, ulusal ve rasyonel yaklaşımın mutlaka birbiriyle örtüşmesi/çakışması gerektiğini ileri sürmez. Rasyonalistlerin, Romantik dönemin milliyetçi düşünürleriyle alay ettiğine dikkat çekmeyi ihmal etmez. Alman Romantikleri esas olarak “akılcı ve evrensel bir insan” olmakla değil, “iyi bir Alman”, vatanını seven bir Alman olmakla övünüyorlardı. Lessing ve Heine’nin milliyetçi yaklaşımları eleştirdiğine işaret eder Bauer. Ona bakılırsa, sorunlara ulusal ve akılcı yaklaşımın her ikisi de insanın doğasından kaynaklanır⁵² ve bu iki eğilim her bireyde birbirleriyle mücadele halindedir.⁵³

Bu açıklamalardan sonra Bauer, sorunu birey düzleminden sınıflar düzlemine kaydırır. Hangi sınıfların milliyetçi yaklaşımı tercih ettiğini, hangilerinin akılcı yaklaşıma eğilim duyduğunu göstermeye çalışır. Eski mevcut düzeni korumak isteyen egemen sınıflar, milliyetçi yaklaşımı tercih ederler, milliyetçi yaklaşımı sınıf mücadelesinin bir aracı olarak kullanmaya çalışır-

51 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 12. Kritik der nationalen Werte, s. 2.

52 Otto Bauer’in iki yaklaşımını insan doğasıyla açıklaması tartışmalıdır. Bauer, Alman burjuvazisindeki akılcılığa ve liberalizme düşman olan anti-demokratik eğilimleri dikkate almaz.

53 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 12. A.g.e., s. 3.

lar. Eski düzenin yerine yeni bir düzen kurmak isteyenler ise, rasyonalizme eğilim gösterirler.

İşçi sınıfı, milliyetçi yaklaşımı değil, akılcı yaklaşımı esas olarak akılcı yaklaşımı benimser. Kapitalizmde “ulusal kültürel değerler, proletaryanın kültürel değerleri olmadığı için, ulusal yaklaşım/değerlendirme, proletaryanın yaklaşımı/değerlendirmesi değildir”.⁵⁴ İşçi sınıfı, kapitalizmdeki ulusal kültürel değerlerden koptuğu için ve tarihsel açıdan önemi kalmamış unsurlardan kurtulduğundan dolayı köksüzleşmiştir. Bu nedenle işçi sınıfı aynı zamanda “Akılcılığın cisimleşmesidir” (*Verkörperung des Rationalismus*).⁵⁵

Burjuvazi, feodalizme karşı mücadele ettiğinde, akılcılığa başvurmuştu; şimdi proletaryadan korkan burjuvazi, ulusalcı yaklaşıma sarılmıştı. İşçi sınıfı ne kadar akılcı yaklaşımı benimserse, burjuvazi de o kadar çok milliyetçi yaklaşıma eğilim gösterir. Bauer, burjuvazinin tarihsel süreç içerisinde gidecek tutucu, gerici oluşunu şöyle ifade eder: “Genç burjuvazi, eskimiş devlet kurumlarına karşı savaş açtı; yaşlı burjuvazi demokrasiden korkuyor ve proletaryaya karşı savaşında ittifak gücü olarak monarşiye ve bürokrasiye sarılıyor. Genç burjuvazi ‘akıl devletini’ kurdu; yaşlanan burjuvazi monarşinin tarihsel haklılığını savunuyor.”⁵⁶

İki tür ulusal politika

Farklı yaklaşımlar farklı politikaları gündeme getirir. Ulusalcı ve akılcı yaklaşımlar arasında ayrım yapan Bauer, bu iki yaklaşımı temel alan ulusal çaptaki politikaların birbirinden farklı olduğunun altını çiziyor. Farklı politikaların farklı çıkar ve istemlerden kaynaklandığını, ulusalcı yaklaşımlara dayanan politikaların mevcut ulusal özelliklerini korumaya çalıştıklarını belirtiyor. Bauer, bu tipteki ulusal politikayı, “tutucu ulusal politika” olarak adlandırıyor.⁵⁷ Bu tarz politika daima egemen mülk sahipleri sınıflarının izlediği ve onların çıkarına uygun politikadır. Burjuvazi, kozmopolitizmin ulusal değerleri tehdit ettiğini, bu nedenle toplumun ulusal özelliklerinin korunması gerektiği düşüncesini yayıyor. Burjuvazinin ulusal politikası içsel bir yalana dayanır; çünkü burjuvazi, ulusal değerleri koruma sloganı altında esas olarak egemenliğini sürdürmeyi ve sömürsünü garanti altına almayı amaçlıyor.

Tutucu ulusal politikayı kabul etmeyen ve ulusalcı yaklaşımın zıddı olan akılcı yaklaşımı savunan Bauer, evrimsel ulusal politikayı gündeme getiri-

54 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 12. A.g.e., s. 5.

55 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 12. A.g.e., s. 5.

56 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 12. A.g.e., s. 7.

57 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 13. *Nationale Politika*, s. 1.

yor⁵⁸ ve ulusu evrimleştiren ve dönüştüren böylesi politikanın takip edilmesini öneriyor. Bu yeni politikanın amacı, sadece ulusun gelişmesini sağlamak değil, aynı zamanda bütün halkı ulusa katacak bir gelişmeyi başarmaktır. Şöyle yazıyor Bauer:

Bu evrimci ulusal politika, şimdi modern işçi sınıfının politikasıdır. İşçi sınıfı bu politikayı, elbette ulus için değil, kendisi için takip eder. Fakat işçi sınıfı zorunlu olarak kültürel ürünlere sahip olmak için mücadele ettiğinden, bu politikanın etkisi zorunlu olarak, tüm halkın ulusal kültürel topluluğa katılmasına ve böylece bütün halkın ilk defa ulusa dahil olmasına götürür. Proletaryanın demokratik politikası zaten bu amaca hizmet eder.⁵⁹

Bauer, işçi sınıfının ulusal, kültürel ürünlere sahip olması gerektiğini savunur. Fakat şunu da ekler:

Mücadelesinin başarıları ne kadar büyük olsa da, işçi sınıfı, kapitalist toplumda asla ulusal kültüre sahip olmayacaktır. İlk defa sosyalist toplum ulusal kültürü bütün halkın malı haline getirecektir ve böylece bütün halkı ulus yapacaktır. Bu yüzden, bütün evrimci ulusal politika zorunlu olarak sosyalist politikadır.⁶⁰

Ulus-devlet ve milliyet

Modern devlet, meta üretiminin ürünüdür ve modern devletin doğum yeri İtalya'dır. Modern devlet, ilkin ulus-devlet olarak ortaya çıkmadı. Ulus-devletler, esas olarak geleneksel devlet sistemlerinin 19. yüzyılda ortaya çıkan *milliyet ilkesi* nedeniyle yıkılmasının sonucu olarak tarih sahnesine çıktılar. Ulus-devlet, milliyet ilkesinin devlete uygulanmasının sonucudur. *Milliyet ilkesine* göre her ulus bir devlet kurmalıdır; her devletin ortak bir dili olmasıdır. Almanya'nın birliği, İtalya'nın kurtuluşu, Yunanistan'ın bağımsızlığı, Polonya'nın bağımsız devlet olarak yeniden örgütlenmesi, bütün bunlar *milliyetçilik ilkesinin* gerçekleşmesi uğruna yürütülen mücadelelerin ürünüdür.

Bauer, bu bölümde ulus konusunda *volontarist* görüşleri eleştirmektedir. Ulusun oluşmasında iradenin yapıcı unsur olduğunu ileri süren teorileri *volontarist* olarak adlandırıyor. Fransız düşünür Ernest Renan'ın ulus konusundaki görüşünü, *volontarist* olduğu gerekçesiyle eleştiriye tabi tutuyor. Ulusun oluşumunu, iradeye başvurarak açıklamaya çalışan *volontarist* görüşlerin hem maddi koşulları görmezden geldiğini, hem de önemli bir so-

58 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 13. A.g.e., s. 4.

59 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 13. A.g.e., s. 5.

60 Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 13. A.g.e., s. 7.

rudan kaçtığını ileri sürüyor: Neden insanlar diğer insanlarla değil, belirli insanlarla bir araya gelip ulus oluşturmak isterler? Üstelik bir topluluğa ait olan insanların her zaman bir ulus oluşturdukları görüşü de doğru değildir. Örneğin İsviçre’de yaşayan Almanlar diğer Almanlarla birleşmeyi arzu etmiyorlar.

Ulusal devlet

Bauer, o dönemde yaygın olan bir görüşü şöyle formüle ediyor: “Ulus-devlet bir kural, ulusal topluluklar devleti (*Nationalitätenstaat*) bir istisnadır.” Kautsky tarafından ileri sürülen bu yaygın görüşün, devlet bilimi (*Staatswissenschaft*) ve politik terminoloji alanında kafa karışıklığına yol açtığına dikkat çekerek milliyet ilkesini (*Nationalitätsprinzip*) temel alan teoriyi eleştiriyor. Bu ilke, her ulusun bir devlete sahip olmasını “doğal” görüyor ve sadece ulus ve devlet arasındaki ilişkiyle yetiniyor.⁶¹

Bauer, milliyet ilkesinin hangi koşullarda ortaya çıktığını inceliyor. Milliyet ilkesi ve ulus-devlet anlayışı, yabancı egemenliği altında yaşayan uluslarda ortaya çıkmıştır. “Yabancı egemenliğinin, mutlaka baskıya yol açtığı, bu nedenle her ulusun kendi devletini kurması” gerektiği biçiminde dile getirilen görüşün açıklayıcı bir gücü olmadığını vurguluyor Bauer. Bu ilkeyi doğru bulmayan Bauer, örnek olarak I. Napolyon’un Almanya’yı işgal etmesini gösteriyor. I. Napolyon, Almanya’nın büyük bölümünde eski feodal monarşik düzenin krallarını tahtan indirmişti. Napolyon’un egemenliği, Alman halkının çoğunluğu için zarar değil, yarar getirmişti çünkü feodal engelleri ortadan kaldırarak burjuva toplumunun hukuki kurallarını yerleştirmişti.⁶² Öte yandan Napolyon egemenliği aristokratların imtiyazlarına son verip Alman halkına yarar getiren tedbirler almasına rağmen, Napolyon’a karşı yürütülen savaş Alman halkının geniş tabakaları tarafından desteklenmişti.

Peki, Napolyon yönetimi altında durumu düzelen Alman halkı neden Napolyon’a karşı savaşa destek oldu? Ulus-devlet altında daha çok sömürülen halk neden yabancı egemenliğine karşı durdu? Bauer’in açıklamasına göre, “yabancı egemenliği görünür ve açıktır”; çünkü yabancı egemenliği ve askeri kendini kamufle edemediği için halkın gözüne batar; herhangi bir devlet dairesine (vergi, mahkeme vb.) giden biri, karşısında yabancıyı görür, yabancı dil konuşulduğunu fark eder. Bauer böylesi bir yabancı işgalinin sonucunu kısaca şöyle özetliyor: “Yabancı egemenliği, esasta yerli sömürücüler altında kavranması gereken her türlü sömürü ve baskıyı, doğrudan doğruya açık bir

61 Otto Bauer, *NFSD*, II. Bölüm, § 15. *Nationalitätsprinzip*, s. 2.

62 Otto Bauer, *NFSD*, II. Bölüm, § 15. *A.g.e.*, s. 3.

şekilde belirgin, görünür ve dayanılmaz hale getirmektedir.”⁶³ Yabancı egemenliğin olmadığı yerlerde ise, sömürü çeşitli biçimlerde perdelenebilir, gizlenebilir. Sömürüyü açığa çıkarmak için, perdenin yırtılıp atılması, sömürünün kavranması gerekir.

Milliyet ilkesi

Toprağı geniş ve nüfusu büyük olan ekonomik alana ve büyük devletlere gereksinim duyan kapitalizm, yayılmak ve yeni sömürge alanları elde etmek ister. Küçük devlet, sadece ekonomik bakımdan değil, politik bakımdan da zayıftır. Bu açıdan kapitalizm ekonomik ve politik parçalanmışlığa karşıdır. Peki, büyük devlete ihtiyaç duyan kapitalizmde, neden kendini bir ulusla sınırlayan ve küçülten bir devlete doğru eğilim vardır? Neden bir devlet bir ulusla sınırlandırmak isteniyor?⁶⁴

Ulus-devlete doğru bir eğilime yol açan üç nedene değiniyor: Birincisi, belli bir dönemde, kapitalist ekonominin gereksinimleri ile politik altüst oluşların birbiriyle örtüşmesidir. Yani belirli bir ekonomik düzeye ulaşmış olan kapitalist toplum, eski feodal devlet ve onun kurumlarıyla uzlaşmaz hale geldi. Bu dönemde akılcılığı temsil eden burjuvazi, eski feodal devleti hor görerek, yeni bir devleti, tabir uygunsa “akıl-devletini” (*Vernunftstaats*) savundu. Ulus-devlet anlayışı, belli ülkelerde kendini akıl-devleti olarak göstermeyi başardı.

Ulus-devlete götüren ikinci neden, Napolyon döneminde yabancı egemenliği altındaki ulusal bilincin gelişkin olması ve bunun sonucu olarak “her ulusa bir devlet” ilkesinin ortaya çıkmasıdır. Napolyon ordularına karşı aristokratların ve birçok Alman entelektüelinin duyduğu kin, ulus olarak *politik birleşme* istemini yaratmıştır. Üçüncü neden, Alman Romantizmi tarafından ortaya atılan, “devleti *sun*i bir organizasyon, ulusu ise *doğal oluşum* olarak gören” bir anlayışın etkinlik kazanması ve yayılmasıdır. Alman Romantizminin görüşüne göre, devlet, insan iradesinin ürünüdür, suni bir yapıdır; bu suni yapının doğal oluşum olan ulusa uyarlanması gerekir. Ulus, verili olan ve değişmeyen bir doğal yapıdır; devlet ise, değişken ve hareketli bir oluşumdur. Bu düşüncenin en açık bir biçimde Herder tarafından dile getirildiğini belirtir Bauer.⁶⁵ Herder’in görüşüne göre devlet, ulusa göre şekil-

63 Otto Bauer, *NFSD*, II. Bölüm, § 15. A.g.e., s. 4.

64 Bauer’e bakılırsa, büyük devlete ihtiyaç duyan kapitalizm, ancak belirli koşullar altında dünyanın tek tek bağımsız ulus-devletlere bölünmesine, küçük ulus-devletlerin varlığına katlanabilir. O koşul da şudur: Kapitalist devletlerin serbest ticaret yoluyla mallarını değiştirmeleri, birbiriyle ekonomik ilişkiye girme olanağına sahip olmaları; yani bir dünya ekonomisinin var olmasıdır.

65 Otto Bauer, *NFSD*, II. Bölüm, § 15. A.g.e., s. 11.

lenmeli, bir ulusu içermeli ve bir ulusu politik olarak bir araya getirmelidir. Bauer'e bakılırsa "her ulusa bir devlet" gibi bir ilkeyi savunarak devleti, tek bir ulusla özdeşleştirmek isteyen Romantik dönemin düşünceleri modern bilim tarafından aşılmıştır. Ulusu "doğal" oluşum olarak gören bakış açısının karşısına, politik eylemlerin sonucunda tarihsel olarak oluşan "suni" bir yapı olduğu görüşünü çıkarır düşünür. Bauer açısından, tarihsel olarak oluşan ulus ve ulusal karakter, eski nesillerin etkinliklerine dayanır. Dolayısıyla ulus olgusu da insan etkinliklerinin sonucudur. Bu etkinliklere göre, bir ulusu muhafaza etmek veya değiştirmek, ulusu içeren bireyleri genişletmek veya daraltmak mümkündür. Bu nedenle "Milliyet ilkesinin temelini oluşturan düşünceleri *tarihsel* olarak görmek ve anlamak zorundayız," diyor Bauer. Ona göre, "her ulusa bir devlet" anlayışı *mutlak* bir görüş değil, belirli tarihsel koşullar altında ortaya çıkan bir görüştür.

19. yüzyılda ortaya çıkan milliyet ilkesinin temeli esas olarak şu düşünceye dayanmaktadır: Ulus içsel güç; devlet ise dışsal güçtür. Devleti ayakta tutan esas güç ulustur. Bauer açısından 19. yüzyılda ortaya çıkan "milliyet ilkesi" (*Nationalitätsprinzip*) her yerde kendini kabul ettirememiştir, bu ilkeye karşı olan eğilimler de vardır: Tek bir ulusa dayanmayan, birçok ulusal topluluğu içeren devletler (*Nationalitätenstaat*) varlığını sürdürmüştür.

Milliyetler devleti (nationalitätenstaat)

Bauer, kitabının üçüncü bölümünde Avusturya İmparatorluğu örneğinde milliyetler (ulusal topluluklar) devletini ve bu devlet içinde yaşayan ulusal sorunları inceliyor.

Alman devleti olarak Avusturya İmparatorluğu

Avusturya İmparatorluğu'nu esas olarak bir Alman devleti ve "Avusturya toprakları üzerinde egemen olan bir Alman sömürgeciliği" olarak görüyor Bauer. Engels tarafından "tarihsiz halklar" olarak değerlendirilen ulusların konumunu araştırarak soruna açıklık getirmeye çalışıyor. "Tarihsiz halklar" sözcüğünü kullanıyor. Bauer açısından "tarihsiz halklar", yönetici sınıfları yok edilen ve entelektüellerin olmadığı, kültürel gelişme gösteremeyen köylü topluluklarına verilen addır. Engels'ten farklı olarak "tarihsiz ulusların" "tarihsel uluslara" dönüştüğünü gösteriyor. Örneğin "tarihsiz ulus" olan Sloven köylüleri, önceleri ulusal bir kültür topluluğu oluşturamamışlardı, tersine dar bir alanda bir yöresel topluluk olarak yaşıyorlardı. Fakat daha sonradan kapitalizmin gelişmesi sonucu "tarihsiz halk" olan Slovenler, ulusal bilinçlerinin gelişmesi nedeniyle "tarihsel halk" konumu-

na yükseldiler. Oysa Engels, bu halkların, hiçbir zaman tarihsel bir yaşamla-
rı olmadığı ve gelecekte de tarihsel halklar olma yeteneğinde olamayacakla-
rını ileri sürmüştü.⁶⁶

Peki, belirli halklar “tarihsiz halklar” durumuna neden düşmüştü? Bau-
er, bu olguyu Alman sömürgeciliği ile açıklıyor. “Avusturya devletinin olu-
şumu, yalnızca Almanların yaşadığı gelişme sürecinden hareket edilerek
kavranabilir.”⁶⁷ Bauer’e göre Ortaçağ döneminde, 9. yüzyılda Cermenler,
Slavların bölgelerini ele geçirerek, onları boyunduruk altına aldılar. Gerçi
820 yılında Slavlar, Almanların boyunduruğuna karşı isyana kalkıştılar, ama
yenildiler. Slav halklarındaki toprak sahibi soyluların toprakları ellerinden
alındı; Slav topluluklarının yönetici sınıfları fizikî olarak tasfiye edildi. 13.
yüzyıldan sonraki süreçte, Bohemya⁶⁸ örneğinde Alman sömürgeciliğinin et-
kileri belirgin hale geliyor. Almanlar göç ederek, Çek (Bohemya) toprakları-
na yerleşerek, daha doğrusu işgal ederek; ya var olan beldelere, köylere gir-
mişti veya Çek bölgelerinde yeni şehirler kurarak şehirlerde yönetimi elleri-
ne geçiriyorlardı.

Bu nedenle egemen sınıf olan Almanlar ile ezilen köylü halk Çekler ara-
sında karşıtlık gelişmiştir. Alt sınıfların kalkışması güçlü bir şekilde geliş-
meye başlıyor; mücadele, hem *toplumsal* hem de *ulusal* bir mücadele hali-
ne geliyor. Hussit Savaşları’nda (1419-1439) Çekler, Almanları püskürttü-
ler ve uzun bir reform dönemi yaşadılar. Ne var ki Çekler, 1620 yılında Prag
yakınlarında bir muharebede (*Schlacht am Weißen Berg*) yenilgiye uğratıldı-
lar. Bu yenilgi Çekler için büyük bir felakete yol açtı; Çek soyluları tümü-
le imha edildi. Soyluların savaşını yöneten liderleri öldürüldü, birçoğunun
toprak ve mallarına el konuldu, birçok soylu da sürgüne gönderildi. Soylu-
larını kaybeden Çek ulusu, aynı zamanda kendi burjuvazisinin en üst taba-
kasını kaybetmiş oluyordu. Ayrıca Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) da Çek-
ler için üst tabakaların tamamen yıkımını getirdi. Üst tabakalarını kaybe-
den Çekler, yoksul zanaatçılardan ve köylülerden oluşan bir halk durumu-
na düşürüldü.

Sonuç olarak 1620 yılı, üst-tabakalarını kaybeden Çek halkının, “tarihsiz
ulus” konumuna düşmesi demektir. Yurtdışına kaçmış olan asiller, Dresden
ve Berlin’de Çek diliyle yazılmış kitaplar bastılar, ama bu nesil de yok olun-
ca, Çek kültürü ve dili tamamen kayboldu. Bohemya’da ise Çek diliyle yazıl-
mış olan kitaplar toplandı ve yakıldı. Çek kültürü ve dili yok edildi. Hussit
Savaşları döneminde Çek edebiyatı sapkınlık olarak görülmeye başlanmış-
tı. Kitap yakmalar, 18. yüzyıla kadar sürdü. Katolik papaz ve misyoner An-

66 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 16, Österreich als deutscher Staat, s. 3.

67 Otto Bauer, *NFSD*, III Bölüm, § 16. A.g.e., s. 5.

68 Bohemya, Çeklerin yaşadığı bir bölge; bugünkü Çekya’da bir bölgenin adı.

tonin Koniáš (1691-1760) sapkınlık olarak değerlendirdiği 60.000 Çek kitabını yaktığı için övünüyordu.⁶⁹

Almanlara dayanan Avusturya devleti diğer halkları yendiği için, ulusları baskı altında tutan imparatorluk olabilmiştir. Ama 19. yüzyılda kapitalizmin gelişmesi, “tarihsiz halklara” tarihin sahnesine çıkma olanağı yarattı. Artık ezilen uluslar, uyanarak politik yaşamda söz sahibi olmak için mücadeleye girişirler. Dolayısıyla çok-dilli ve çokuluslu şimdiki Avusturya’da toplumsal ve ulusal mücadele birbirinden ayrılamaz hale gelir. Özü itibarıyla toplumsal olan sorunlar, Avusturya’da aynı zamanda ulusal mücadele biçimine bürünür.

“Tarihsiz halklar”ın uyanışı

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avusturya İmparatorluğu’nda Almanların egemenliği çeşitli nedenlerden dolayı zayıflamaya başlamıştı. Bir yandan Avusturya’da yaşayan Slav halklarında yaşanan nüfus artışı, diğer yanda yaşanan politik dönüşümler, Almanların toplum içindeki gücünü azaltmıştı. 19. yüzyılın başından itibaren Avusturya’da dört tarihsel ulusun var olduğu kabul ediliyordu: Almanlar, Macarlar, İtalyanlar ve Polonyalılar. İlk üçü, soylu ve burjuva sınıfına sahipken, Polonyalılar, sadece soylu sınıfı aracılığıyla tarihsel ulusu temsil ediyordu. Fakat diğer uluslar (Çekler, Slovenyalılar, Sırp, Slovaklar, Hırvatlar vb.) “tarihsiz uluslar” konumuna düşürülmüşlerdi. Çünkü bu ulusların egemen sınıfları, tarihsel ulusların egemenleri tarafından toplumsal olarak yok edilmişti. Çek ulusu, 1620-1740 yılları arasında Alman soyluları ve burjuvazisi tarafından yönetilmişti. Çek halkı esas olarak, köylülerden, gündelikçi işçilerden ve hizmetçilerden oluşuyordu. Politik haklardan yoksundu, ne yasalar ne de devlet kurumları üzerinde bir etkisi vardı. Devlete egemen olan Almanlar kendi çıkarlarını koruyan yasalar getirdiler. Örneğin yeni bir okul reform yasasını, ulusal açıdan doğal bir dil olan Latince yerine yalnızca Almancayı eğitim dili kabul ettiler. Otto Bauer’e bakılırsa okul reformu yasası aracılığıyla “tarihsiz ulusların” dili okullardan uzaklaştırılarak bu ulusları Cermenleştirme politikası izlendi.

Ne var ki, 19. yüzyıldan sonra durum değişmeye başlamıştı. Kapitalizmin gelişmesi “tarihsiz ulusların” uyanmasına neden olmuştu. Ticari kapitalizmin gelişmesi, Aydınlanmacı Mutlakıyetçilik bir yönetimi ve devleti doğurmuş; mutlakıyetçi devlet de kapitalizmin gelişmesini destekleyen bir yol izlemişti. Devletin izlediği merkantilist ekonomik politikalar, kapitalizmin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmıştı. Devlet, bir yandan fabrika sahiplerini korumak için dışarıdan gelen mallara yüksek gümrük vergisi koyar-

69 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 16. A.g.e., s. 15.

ken, diğer yandan toprak ağalarını kapitalistleşmeye, fabrika kurmaya teşvik etmişti. Bütün bu tedbirler, kapitalizmin gelişimini kolaylaştırmıştı. Kapitalizmin gelişimi, aynı zamanda köylülerin yaşam koşullarının bozulması demekti. Bu nedenle, diyor Bauer, “kapitalizm, köylü kitlelerinde devrimci huzursuzluğa yol açıyor”, üretim alanında yaşanan gelişmeler toplumsal dönüşümlere, “toplumsal dönüşümler de kafaların devrimcileşmesine neden oluyor.”⁷⁰

Ezilen aşağı sınıfların uyanışı Avusturya örneğinde ulusal açıdan giderek önem kazanmıştı. Bir başka deyişle, toplumsal huzursuzluk ulusal biçim altında ortaya çıkmaya başlamıştı. “Ülkedeki bütün toplumsal karşıtlıklar, ulusal karşıtlık olarak görünüyor, çünkü egemen sınıflar çoktan beri Almanlardan oluşmaktadır.”⁷¹ Bütün toplumsal dönüşümler nedeniyle, “soylulara, burjuvaziye ve bürokratlara karşı nefret, zorunlu olarak Almanlara karşı nefret biçiminde ortaya çıkmıştır”. Ve Çekler, aynı değerde gördükleri Çek dilini Alman dilinin karşısına çıkarmaya başladılar. Önceleri kendi dilinden utanan, egemen sınıfın diline özenen, egemenin dilini taklit edenler, sonradan Çek olmaktan ve Çek dilini konuşmaktan onur duyduklarını ilan ettiler.

Kapitalist gelişmenin yarattığı düşünsel alandaki devrimci dönüşüm, entelektüeller üzerinde muazzam bir etki yaratmıştı. Alman eğitiminden geçmiş olan Çek entelektüelleri (doktorlar, avukatlar, memurlar) ulusal kimliklerinin farkına vardılar ve Almanlara karşı duydukları nefretle, kendi uluslarıyla dayanışma gösterdiler. Okullarda okutulan Alman dili, onlara can sıkıcı bir yük gibi görünmeye başladı. Otto Bauer’e göre entelektüeller, tek başına kültürün taşıyıcısı olamazlar, dayandıkları bir toplumsal tabakanın var olması gerekir. Çek burjuvazisi ve toprak ağaları ortadan kaldırıldığı için, şimdi kültürün taşıyıcısı –köylüler ve şehirli zanaatkârlardan oluşan– küçük burjuva tabakalardır. Bu nedenle Çek kültürü başlangıçta esas olarak küçük burjuva sınıfına dayanıyordu. Ve küçük burjuvazi 1848 Devrimi’nin çalkantılı döneminde toplumsal ve politik sorunlar karşısında tutum belirlemek zorundaydı. İşte Çek ulusunun 1848 dönemindeki bu ikircikli tutumu küçük burjuvazinin karakterinden kaynaklanmıştı. Dolayısıyla Çek küçük burjuvazisinin 1848 Devrimi’nde izlediği politika, onun hem burjuvazi ve toprak ağalarına, hem de işçi sınıfına karşı düşmanca tutumu tarafından belirlenmişti.⁷²

Bauer’in bakış açısından yeni oluşan ulusal Çek kültürü, entelektüellerin ve küçük burjuvazinin damgasını taşımaktaydı. Baskı altında yaşayan köy-

70 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 17. Das Erwachen der geschichtslosen Nationen, s. 11.

71 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 17. A.g.e., s. 12.

72 Engels’in “tarihsiz ulusların geleceği yoktur” biçimindeki analizinin yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

l  ve hizmetk rlardan oluşan  ek halkından, şimdi geniş bir entelektüeller zümresine ve durumu iyi olan küçük burjuvaziye dayanan ulusal kimliğinin bilincinde olan bir ulus ortaya çıkmıştı. Demek ki “tarihsiz ulus”, sonraları “tarihsel ulus” haline gelmişti. Dolayısıyla “Avusturya İmparatorluğu’nun  ekler  zerindeki egemenliği, ulusal bilincine ulaşmış  ek halkına, yabancı ulusun egemenliği olarak” görüldü. Bu nedenle “Avusturya’daki burjuva devrimi aynı zamanda bir *ulusal devrim* olmak zorundadır”.⁷³

Ulusların uyanışına rağmen Avusturya devleti, kendini bu yeni duruma uyduramaz. Avusturya Kralı Franz,  ek ulusu sanki uyanmamış gibi davranarak devleti yönetmeye çalıştı. Bauer’e göre 1848 Devrimi sırasında Avusturya İmparatorluğu’ndaki eski sistem   kt .

Devlet yeni gelişmeye kendini uyarlamak zorunda kaldı. Devrim, katılaşmış hukuk sistemi ile değişen ulusal ilişkiler arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırdı. (...) Fakat devrim, sadece devletin ulusların kültürel gelişmelerine kendini uyarlamak zorunda kalması anlamına değil, aynı zamanda ulusların kültürel gelişmelerinin güçlenmesi ve hızlanması anlamına da gelir.⁷⁴

Fakat devrimin hareketli döneminin arkasında gericilik yılları başladı. Avusturya’da ezilen ve baskı altında tutulan uluslar içinde sadece  ek ulusu en hızlı bir biçimde kapitalist gelişmeyi yaşadı. Bu nedenle Avusturya’da en fazla gerginlik Almanlar ve  ekler arasında yaşandı.

Modern kapitalizm ve ulusal nefret

Otto Bauer, kitabının bu bölümünde Avusturya İmparatorluğu’nda ulusal nefretin kaynağını araştırıyor. Ona göre kapitalist gelişmenin sonuçları kendini en ağır bir biçimde, eski köylü ekonomisinin yıkılmasında gösterir. Ayrıca Avusturya İmparatorluğu’nda egemen sınıflar Alman kökenli olduğu için, imparatorluk, politik ve kültürel açıdan bir Alman devletiydi. Avusturya burjuvazisinin Alman kökenli olmasının iki nedeni vardı: Birincisi, kapitalizm öncelikle Avusturya’da Almanların yaşadığı bölgelerde, özellikle Viyana’da geliştiğinden Avusturya burjuvazisi esas olarak Alman kaynaklı olmuştur; ikincisi,  ek ve Slovenlerin yaşadığı bölgelerde de egemen sınıflar –toprak sahibi, eğitimli ve soylular– Almanlardı. Bu durum şunu gösterir: Egemen sınıf olan kapitalistler Almanlardan oluşurken, köylüler, işçiler, zanaatkârlar  ek halkından oluşmaktaydı. Avusturya’da “tarihsel uluslar-tarihsiz uluslar” karşıtlığını Otto Bauer şöyle değerlendiriyor: Ulusal karşıtlık, toplumsal zıtlığın görünüş biçimidir. Bauer açısından “ulusal nefret dönüş-

73 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, ř 17. A.g.e., s. 16.

74 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, ř 17. A.g.e., s. 16.

türülmüş sınıf kinidir”.⁷⁵ Altını çizmek gerekir ki, ulusal nefretin sınıf kininin dönüşmüş bir hali olarak değerlendirilmesi çok özgün, ilginç ve aktüel bir düşüncedir.

Avusturya’da Almanların egemen olduğu bölgede kapitalizm daha gelişmiş olduğundan, sermayenin organik bileşimi daha yüksektir. Dolayısıyla ekonomik açıdan daha fazla gelişmiş ülkenin kapitalistleri, sadece kendi ülkelerindeki işçileri değil, aynı zamanda daha az gelişmiş ülkelerdeki işçileri de sömürür. Avusturya’da Çekler ve Almanlar arasındaki ilişki de kesinlikle böyle bir ilişkidir. Ekonomik düzeyler arasındaki farklılık, kendini çeşitli (politika, kültür, ideoloji) alanlarda gösterir. Gelişkin bir ekonomi gelişkin bir kültür yaratır. Milliyetçi düşünürler, Alman kültürünün “yüksek ve gelişmiş” olduğunu, Çeklerin kültürünün ve dilinin “değersizliğini ve geri kalmış”lığını iddia ederken, kültürel farklılığın nedenlerini kavramaktan yoksun olduklarını göstermiş olurlar.

Bauer’e göre Avusturya İmparatorluğu’nda Alman burjuvazisinin sermaye bileşiminin yüksekliğinin başka politik sonuçları da var: Alman burjuvazisi, Avusturya’da ekonomi, hukuk ve iletişim alanlarında birliği ve merkeziyetçiliği savunurken, Çekler, federalizmi savunurlar. Öte yandan, sermayenin organik bileşiminin yüksek olması, Çek işçilerinin Almanların yaşadığı bölgelere göç ederek orada çalışma eğilimlerini güçlendirir. Bu durum farklı sonuçlara yol açabilmişti. Eğer Çek işçileri daha az ücretle çalışırlarsa, Alman işçilerinin ücretlerinin düşmesine ve Alman işçisinin tepkisine yol açabilir. Eğer Çek işçisi mücadeleci olur, ücret düşüklüğüne karşı mücadele ederse, Alman işçisi Çek işçisinin mücadelesini destekler. Fakat Çek işçisinin kararlı mücadelesi nedeniyle Alman küçük burjuvazisi, ürkmeye ve giderek kendi konumunun sarsılacağı korkusuyla, Çek işçisine karşı nefret duymaya başlamıştır. Küçük burjuvazi yalpalayan bir sınıf olarak, kin ve nefret politikasının kurbanı olur ve bu nefret politikasına daha yakın hale gelir.

Devlet ve ulusal mücadeleler

1848 devrimleri sırasında Avusturya’da uluslar, taleplerini politik program olarak ifade ettiler. O dönemde “tarihsel ulus” olan dört ulus (Almanlar, İtalyanlar, Polonyalılar ve Macarlar), yalnızca kendileri için ulus-devlet kurma talebini ve politikasını dile getirdiler. “Tarihsel ulusların” bu politikası tarihsel olmayan ulusların (Slavların) direnciyle karşılaştı. Zira “tarihsiz uluslar” o dönemde henüz ulus-devlet kuracak güçte değillerdi veya kendilerini o güçte hissetmiyorlardı; ayrıca tarihsel ulusların izlediği politika, küçük ulusların boyunduruk altına alınması anlamına geliyordu. Örneğin Çek-

75 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 18. Der moderne Kapitalismus und der nationale Hass, s. 20.

ler ve Slovenler, Alman ulus-devletinin egemenliği altına girmekten korkuyorlardı. Çünkü Avusturyalı Almanlar, Almanya'nın diğer bölgelerindeki Almanlar ile ulusal birliği kurmak istiyorlardı.

Bauer'e göre bu nedenle "bu tarihsiz uluslar umutlarını Avusturya İmparatorluğu'nun varlığını korumasına bağlamışlardı."⁷⁶ 1848 döneminde diğer ulusların boyunduruğu altına girmekten korkan "tarihsiz uluslar", Avusturya İmparatorluğu'nun yıkılmasını istemiyorlardı. İmparatorluk içinde kalmak, ama aynı zamanda ulusal haklarının verilmesini, yani otonomi istiyorlardı. Tarihsiz halkların böylesi ikircikli durumu onların politik mücadelelerine de yansımıştı. Şöyle ki, tarihsiz uluslar, bir yandan devrimciydi, zira özgürlükler ve özgürlükçü bir anayasa uğruna, köylülüğün kurtuluşu için mücadele ediyorlardı; fakat öte yandan "tarihsel ulusların" devrimci burjuvazisinin Avusturya İmparatorluğu'nu yıkmasına destek vermemişlerdi; bu anlamda karşı-devrimciydi. Bir başka deyişle, "tarihsiz ulusların" devrimci düşünceleri onları "tarihsel ulusların" devrimci burjuvazisinin yanına götürürken, yeniden boyunduruk altına girme korkusu ve endişesi onları gericiliğin saflarına itmişti. 1848-1849 döneminde Avrupa'daki bütün demokratlar, gericiliği destekleyen ve devrimin yenilgisine vesile olan Slav uluslarından nefret etmişti. Slav halkları içindeki devrimci partiler (Bakunin), elbette kendi uluslarının gericiliğin hizmetine girmesine karşı mücadele etmişlerdi ama bunu engellemeyi başaramamışlardı.

Bauer, "tarihsiz ulusların" geleceği olmadığı biçiminde Engels tarafından ifade edilen düşüncenin hatalı olduğunu göstermek için tarihsel örneklerle başvurur: Şöyle söylüyor Bauer: Eğer Avusturya uluslarının tarihi bizi ikna etmiyorsa, Rusya Devrimi'nin tarihine bakalım. 1905 Rus Devrimi deneyimi, "tarihsiz uluslar" olarak görülen, Litvanya ve Estonyalıların Rus Devrimi'nin yanında savaştıklarını ortaya koymuştu.

"Tarihsel halkların" Avusturya İmparatorluğu'nu yıkarak ulus-devlet kurma umutları yitirildikten sonra da ulusal sorun konusu gündemden düşmemişti. Şimdi sorun İmparatorluk içinde ulusların birbiriyle ilişkisinin nasıl olacağı konusunda düğümlenmekteydi. İmparatorluk meclisinde yeni bir anayasa taslağı (*Kremsier Entwurf*) hazırlanmıştı. Bu taslak, uluslara otonomi tanıyan, kendi kültürlerini yönetmelerini mümkün kılan bir anayasaydı. Bauer'e bakılırsa "tarihsiz uluslar" ve "tarihsel uluslar" rol değiştirmiştir. "Tarihsel uluslar" gerici olurken, "tarihsiz uluslar" devrimci düşünceleri savunmaktadır. Özellikle Alman burjuvazisi, yeni ilerici anayasaya karşı çıkarırken, Çeklerin yeni ilerici anayasayı⁷⁷ desteklemesi bunun en önemli kanıtı-

76 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 19. Der Staat und die nationalen Kämpfe, s. 1.

77 Bauer'e bakılırsa, uyanmakta olan tarihsiz ulusların egemen sınıfları ulusal soruna *anayasa* sorunu üzerinden yaklaşırken, bu ulusların entelektüelleri, konuya *eğitim ve dil özgürlüğü* açısın-

dır. Bu yeni anayasa taslağını onaylayarak yasa haline getirmek için, 4 Mart 1849 günü milletvekilleri Kremsier kentinde toplanmak isterler. Ama toplantı salonu askerler tarafından kuşatılmıştır. Gericiliğin bu darbesi, anayasanın yürürlüğe girmesini engellemiştir.

İki tip ulus tanımları arasındaki karşıtlık, devlet anlayışı ve anayasa konusunda da açığa çıkar. “Tarihsel ulusların” burjuvazisi ve bürokrasisi, *merkeziyetçi* bir devleti savunurken, “tarihsiz uluslar” *federal* devleti savunmaktaydı. Bauer açısından, *merkeziyetçi-atomik* devlet anlayışı,⁷⁸ mutlakıyetçiliğin devlet anlayışıdır. Merkeziyetçi-atomik bakış açısı, bir tarafta merkezî biçimde örgütlenmiş bir devleti, diğer tarafta örgütsüz olarak düşünülen bireyleri (yurttaşlar) tasarlamaktadır. Çokuluslu toplumda böylesi merkeziyetçi bir devlet, egemen ulusun dışındaki ezilen ulusları görmezden gelen ve uluslara kültürel ve dilsel hak tanımayan bir devleti simgeler.

Merkeziyetçi-atomik devlet anlayışının liberalizm tarafından devralınarak sürdürüldüğüne değinen Bauer, liberalizmin, mutlakıyetçi-atomik devlet anlayışını üstlenirken, devleti olduğu gibi devralmadığını, onu burjuvazinin çıkarlarına göre değiştirmeye çalıştığını vurguluyor. Liberalizm, ulusu, bir birlik olarak düşünmez; bir yandan devlete karşı bireyin hakkını savunurken, bireylerin seçimler yoluyla devlet üzerinde etkili olabileceğini ileri sürer, dolayısıyla devleti ele geçirmeyi de amaçlar. Peki, çokuluslu bir devlette liberalizm nasıl bir biçim alır? Liberal düşüncenin merkeziyetçi-atomik devlet anlayışının mantıki sonucunu şöyle formüle ediyor Bauer:

Merkeziyetçi-atomik devlet anlayışı, çokuluslu toplumda, zorunlu olarak, halkın ulusal partiler olarak örgütlenmesine götürür ve her ulusu, devleti ele geçirme politikasına sürükler. Böylece ulusal iktidar mücadelesi başlar. Devlet üzerinde daha etkili olmak için yürütülen mücadele zorunlu olarak ulusların birbirine karşı mücadelesi biçimine bürünür.⁷⁹

Merkeziyetçi-atomik devlet anlayışı, ulusların kültürel ihtiyaçlarını yerine getirebilmek için, hiçbir ulusa devleti ele geçirmekten başka yol bırakmaz. Dolayısıyla merkeziyetçi-atomik devlet anlayışı, çok-uluslu Avusturya İmparatorluğu’nda ulus sorununun çözümü için uygun bir anlayış değildir. Üstelik böylesi yaklaşım, sadece köylülerin değil, işçilerin de ulusalcı mücadeleye katılmasına yol açmakta; hatta işçiler arasında milliyetçi düşünceler-

dan yaklaşmaktadırlar. Bauer’e göre entelektüeller, eğitim ve dil sorununu abartma eğilimindedirler, ekonomik sorunları yeterince dikkate almazlar.

78 Bauer, merkeziyetçi-atomik devlet anlayışından şunu anlar: Bir tarafta örgütlü devlet, diğer tarafta örgütsüz olarak düşünülen bireyler (yurttaşlar). Çokuluslu toplumda merkeziyetçi-atomik devlet anlayışı ve anayasası şu anlama gelir: Anayasa, egemen ulusun dışındaki ezilen ulusları görmezden gelir, uluslara kültürel ve dilsel hak tanımaz.

79 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 19. A.g.e., s. 9.

rin kökleşmesine ve yayılmasına neden olmaktadır. Böylesi sorunlarla karşılaşan Bauer, Marksistlerin ulus konusunu nasıl ele alması gerektiğini açıklamaya çalışıyor.

İşçi sınıfı ve ulusal mücadele

Bu başlık altında işçi sınıfı saflarında ortaya çıkan düşünceleri inceleyen Bauer'e göre, işçi sınıfı her türlü ulusal baskıya karşıdır. Rus işçi sınıfının, Çarlık Rusya'sı tarafından ezilen tüm ulusların mücadelesine öncülük etmesinin nedeni budur. Ezen ve ezilen ulusların işçi sınıfı saflarında genel olarak iki tür düşüncenin açığa çıktığına değiniyor Bauer: *naif milliyetçilik* ve *naif kozmopolitizm*. Naif milliyetçilik, özellikle ezilen ulusların işçilerinin gelişim safhalarının ilk dönemindeki ulusal duygularından, ezenlere karşı nefretten, kendi ulusu için sevgiden doğmuştu; bilinçli olmaktan çok, duygusallığa dayanıyordu. Bauer, bu konuda şöyle yazıyor: "İşçi sınıfının devrimci içgüdü-sü, tarihsiz ulusların işçilerinde, tarihsel ulusların burjuvazisine karşı ulu-sal kin, kendi ulusunun iktidar mücadelesine sempati uyandırdı."⁸⁰ Ne var ki gerek Avusturya dışında ve gerekse Avusturya içinde yaşayan Almanlar-da durum başkaydı. Burada Alman işçiler, yabancı baskıcı bir ulusun baskısı ve boyunduruğu altında değil, tam tersine, sömürücü ve baskıcı bir ulusun üyeleriydiler. Alman ulusu baskı altında olan bir ulus değildi, üstelik sayı-sal gücünün çok ötesinde bir iktidar gücüne sahipti; izlenen ulusal politika, burjuvazinin ve bürokrasinin politikasıydı. Alman işçileri, mülk sahibi sınıf-lara karşı sınıf mücadelesine başladığı zaman, devrimci içgüdü-sünden kay-naklanan bir duyguyla, ezilen diğer ulusun işçi sınıflarının mücadelesi karşı-sında hümanist düşüncelerle hareket etmişti. Bauer'e göre "ulus" olgusu Al-man işçisine öncelikle bir "burjuva önyargısı" olarak görünmekteydi. Bu du-rumdan şu sonucu çıkarıyor Bauer: "Eğer ezilen ulusların devrimci içgüdü-leri, naif milliyetçiliğe götürüyorsa, ezen ulusun işçi sınıfının devrimci içgü-düsü de *naif kozmopolitizme* götürmekteydi."⁸¹

Bauer, Avusturya'daki Alman sosyal demokrasisinin ve Alman işçi sınıfı-nın saflarında kozmopolit hümanizmin yanında, aynı zamanda belirli milli-yetçi bir eğilimin de var olduğuna dikkat çekiyor. Ne var ki bu milliyetçi eği-lim, işçi sınıfından değil, burjuva demokrasisi üzerinden sosyalizme geçen entelektüellerden kaynaklanıyor. Çünkü Avusturya'da Almanların burju-va demokrasisi milliyetçiydi ve 1848 Almanya'sındaki demokratların rüyası, birleşmiş büyük bir Almanya Cumhuriyeti'ydi. Burjuva demokratları, sosyal demokrasinin saflarına milliyetçiliği taşımışlardır. Milliyetçi Alman politika-

80 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. Die Arbeiterklasse und die nationalen Kämpfe, s. 2.

81 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. A.g.e., s. 3.

cılar, Slav halkları kadar “milliyetçi duygulara” sahip olmadıkları için, Avusturya’daki Alman işçilerini sürekli eleştirmişlerdi.

Bauer’e bakılırsa, işçi sınıfında var olan naif milliyetçilik ve naif kozmopolitizm, giderek yerini *bütün* ulusların proletaryasının *enternasyonal politika*sına bırakmaktaydı. Dolayısıyla olgun işçi sınıfının *enternasyonalizmi*, işçi sınıfının ilk gençlik döneminin naif kozmopolitizmden öz olarak farklıdır.⁸² Çünkü bu enternasyonalizm, naif hümanizmden değil, sınıfın enternasyonal olarak dayanışması gerektiği bilincinden kaynaklanmaktaydı. Ancak Bauer, bu enternasyonalizmin, duygusallıktan, hümanizmden değil, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki sınıf karşıtlığından kaynaklandığı görüşündeydi. Bu nedenle enternasyonalist sınıf mücadelesi, “bütün işçilerin enternasyonal bir sınıf partisinde bir araya gelmesini” gerektiriyordu. Yani bütün ülkelerin işçileri sınıf düşmanlarına karşı hem sendikal düzeyde hem de politik düzeyde birleşmek zorundaydı; diğer ulusların işçi sınıfının hakları için mücadele eden işçi sınıfı, aynı zamanda kendi sınıf çıkarları için de mücadele ediyor demektir.

Bauer’e göre, işçi sınıfı yalnızca kapitalist sınıfa karşı mücadele etmekle yetinemez, aynı zamanda burjuva devletine karşı da mücadele etmek zorundadır: “İşçi sınıfının mücadelesi sadece, doğrudan sınıf düşmanı olan kapitaliste karşı değil, aynı zamanda *devlete* karşı da yöneliktir” ve “işçi sınıfının üretim süreci içindeki mücadelesi enternasyonal sendika hareketini gerektirdiği gibi, işçi sınıfının sınıf devleti içindeki konumu da, enternasyonal politik mücadeleyi gerektirir.”⁸³

Avusturya’da işçi sınıfının içinde yaşadığı verili koşullar enternasyonalizmi zorlaştırmaktadır. Bunun nedeni, çokuluslu bir devlette merkeziyetçi-atomik anayasaların varlığıdır. Çünkü merkeziyetçi-atomik anlayış, ulusları, ulusal partiler olarak örgütlenmeye zorlamakta; uluslar arasındaki çelişkileri artırmakta, işçi sınıfının enternasyonalist birliğini zedelemekte ve enternasyonal sınıf mücadelesini imkânsız hale getirmektedir. Merkeziyetçi-atomik politikalar ve anayasalar, çokuluslu bir devlette bir ulusun tek başına devlet iktidarını ele geçirme çabasını desteklediğinden, ulusların birbirine karşı mücadele etmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum ise işçi sınıfının enternasyonalist amaçlarına ters düşmektedir. “Ulusal iktidar mücadelesine zorlayan anayasa, işçi sınıfı için katlanılmaz bir anayasadır.”⁸⁴ Bauer’in görüşüne göre, çokuluslu bir devlette ulusal sorunun çözümü merkeziyetçi-atomik bir anayasa ile mümkün değildir.

Ulusal sorunun çözümü için farklı bir anayasa gereklidir:

82 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. A.g.e., s. 7.

83 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. A.g.e., s. 9.

84 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. A.g.e., s. 10.

Her ulusa kendi kültürünü geliştirme olanağı veren bir anayasa; bir ulusu, devlet gücünü ele geçirmeye ve ulus-devleti korumaya zorlamayan bir anayasa; hiçbir ulusa azınlığın çoğunluk üzerinde egemenlik kurma gücünü desteklemeyen bir anayasa; böyle bir anayasa işçi sınıfının taleplerine uygundur.⁸⁵

Dolayısıyla çokuluslu devlette *ulusal özerklik* (*nationale Autonomie*) “İşçi sınıfının çıkarlarına en uygun çözümdür,” diyen Bauer’in görüşlerini inceleyelim.

Ulusal özerklik

Bu bölümde Bauer, Avusturya işçi sınıfının, naif milliyetçiliğinin ve naif kozmopolitizminin giderek yeni bir aşamaya ve yeni görüşlere ulaştığını ileri sürer. Ona göre burjuva toplumu çerçevesi içinde işçi sınıfının ulusal sorun konusundaki tutumu Avusturya’da giderek belirginleşir.

Kautsky’nin 1898 yılında *Neue Zeit* dergisindeki bir yazısında⁸⁶ Avusturya için “Ulusların Federalizmini” savunduğunu, 1899 yılında ise *Synopticus* (Karl Renner’in kullandığı takma isim) ulusal sorunda *bireysellik ilkesi*ni (*Personalitätsprinzip*) gündeme getirdiğini belirten Bauer, ulusal özerkliğin, üç biçime bürüneceğini savunur: a) Teritoryal İlke, b) Bireysellik İlkesi, c) Yahudilerin Ulusal Özerkliği.

Teritoryal ilke

Bauer’e göre, ulusal özerklik anlayışının gerçekleşmesinin en kolay biçimi, ulusu, ilkin bölgesel, coğrafi bir birlik olarak tasavvur etmektir. Coğrafi top-
rak birliğine dayanan bu anlayış, aynı dili konuşan ulusların yerleşimlerini birbirlerinden ayırmakta; her ulusun, kendi coğrafi sınırları içerisinde kendi ulus-devletini kurması gerektiğini ileri sürmekte; ulus-devletin bağımsız bir şekilde kendi kültürel ihtiyaçlarını sağlaması ve o bölgede yaşayanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemesini savunmaktadır. Sonuç olarak, Avusturya’nın bütün ulusların ortak çıkarlarını gözeten ve bütün ulusların ortak işlerini düzenleyen federal bir devleti oluşturmasını amaç edinmiştir.

Toprak birliği ilkesine dayanan ulusal özerklik, şüphesiz hem ulusların iktidar alanlarını birbirinden ayıran, hem de Avusturya’daki uluslar arasındaki iktidar mücadelesinde uzlaştırıcı rol oynayan bir araçtır, diye not düşer Bauer. Bu ilkeye yönelen itiraz ve eleştirileri gözden geçirir. Ona göre bazıla-

85 Otto Bauer, *NFSD*, III. Bölüm, § 20. A.g.e., s. 13.

86 Kautsky, *Archive Friedrich Ebert Stiftung*: http://library.fes.de/cgi-bin/nz_mktiff.pl?year=1897-98a&pdfs=189798a_0723x189798a_0724x189798a_0725x189798a_0726.

rı, Avusturya İmparatorluğu'nda ulusların yerleşim bölgeleri arasında kalıcı sınır çizmenin mümkün olmadığını, çünkü dil sınırının sürekli değiştiğini ileri sürmektedirler. Bauer, teritoryal ilkedden yana olanların bu itirazları çürüttüğüne işaret eder.⁸⁷ Zira dil sınırının hiç de öyle sürekli değişmediği, değişimin çok yavaş olduğu ortaya konmuştur. Dilsel sınırlardaki değişimin çok yavaş gerçekleştiği bölgelerin sayısı kuşkusuz ki az değil. Fakat Avusturya'nın çeşitli ulusların birlikte yaşadığı yerlerinde, özellikle sanayi bölgelerinde hızlı değişimler yaşanmaktadır. Sanayi kapitalizmi, Çek işçilerinin Alman-Bohemya'sına, Viyana'ya göç etmesine neden olmaktadır. Elbette böylesi bölgeler, tesadüfen farklı iki dili konuşan iki bölgenin *arasında* oluşmuş olabilir. Ama çoğu zaman bu sanayi bölgelerinin bir ulusun yaşadığı bölgenin *sınırları içinde* olduğu gözlemlenir. Örneğin Çekler Viyana'da, Almanlar ise Prag'da azınlığı oluştururlar. Bauer'e göre böylesi bir durumda sorun ortaya çıkar. Çünkü böylelikle bir bölgede yaşayan *azınlıkların sorunu* gündeme gelir.

Azınlıklar sorunu bütün uluslar için önemli bir sorun teşkil ediyor. Bauer'e göre, sırf toprak ilkesine göre ulusları birbirinden ayırmak, azınlıkları ulusal haklarından yoksun bırakmakta, bir ulusun toprakları içinde yaşayan diğer azınlıkları yutmasına yol açmakta, binlerce insanın ulusal kimliklerini terk etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla yalnızca toprak ilkesinin uygulanması, Avusturya'da ulusal barışı da tehlikeye sokmaktadır. Bu ilke uygulandığında, örneğin Çek ulusunun, Viyana'daki Çek azınlığının, Alman ulusunun da Prag'daki Alman azınlığının sorunlarıyla ilgilenmesi mümkün olmayacaktır. Sırf toprak ilkesine göre Avusturya İmparatorluğu'nu uluslara göre ayırmak, uluslar arasındaki barışı dinamitleyerek yeni ulusal mücadelelere yol açacaktır.⁸⁸

Bu nedenle, tek başına teritoryal ilkeyi, ulusal mücadele ve çelişkilere yol açtığı için işçi sınıfının amaçları açısından yetersiz olarak değerlendiriyor Bauer. Ayrıca bu ilke işçi sınıfını kültürel açıdan aşağı bir düzeyde tutan birtakım özelliklere de sahiptir. Alman bölgelerinde, örneğin Viyana'da yaşayan Çek işçilerinin Çek dilinde eğitim yapma taleplerini reddetmek, onların ve çocuklarının kültür düzeyini düşürür.

Avusturya'da sorun Almanlar açısından biraz farklıdır. Çek, Polonya ve İtalyan işçilerine oranla, Alman işçileri, ulusal azınlık sorununa daha az ilgi gösteriyorlar. Bunun önemli nedenlerinden biri, Çek bölgelerinde yaşayan Alman azınlığın, esas olarak işçilerden değil, daha varlıklı tabakalardan oluşmasıdır; yani Alman azınlığının büyük bir kısmı, burjuvaziden, subaylardan, avukatlardan, devlet memurlarından ve entelektüellerden oluşmak-

87 Otto Bauer, *NFSD*, IV. Bölüm, § 21, Das Territorialprinzip, s. 2.

88 Otto Bauer, *NFSD*, IV. Bölüm, § 21. A.g.e., s. 13.

tadır. Bu kesimler varlıklı olduklarından, çocuklarına Almanca eğitim olanağı sağlayabiliyorlar. Alman işçileri, Almanların yaşadığı bölgelerde diğer yabancı ulusal azınlıkların haklarını savunmak zorundadır. Çek, Polonya ve İtalya işçisinin eğitim düzeyinin ve sınıf bilincinin yüksek olması, bizzat Alman işçi sınıfının çıkarıdır.⁸⁹ Eğer Alman işçileri Çek işçilerini, ücretleri düşüren, grev kırıcı bir rekabetçi olarak görmek istemiyorlarsa, Çek azınlığının ulusal ve kültürel haklarını savunmakla yükümlüdür.

Bireysellik ilkesi

Teritoryal ilke, ulusu coğrafi bir alan, toprak birliği olarak tasarlarken, bireysellik ilkesi ulusu başka bir açıdan ele almakta; ulusu, coğrafi toprak birliği olarak değil, *bireyler birliği* olarak ele alır. Bu ilke, bir devlette yaşayan halkların farklı ulusal kimliklere sahip olduğundan hareket ederken ilginç bir görüşü savunuyor: Kimin hangi ulusal kimliğe ait olduğuna devlet karar vermemeli; bireylerin kendileri, özgür iradeleriyle hangi ulusa ait olduklarını belirlemelidir. Bauer'e göre, ergin olan bireylerin özgür beyanları temelinde milli kimlikleri kaydeden bir milli kimlik kadastro (Nationalkataster) kurulmalıdır.⁹⁰ Bir ulusun üyeleri, bulundukları her yerde, şehirlerde, kasabalarda, köylerde, sonuçta ülke çapında bir araya gelerek bir kamu kuruluşu olarak bir ulusun özyönetim kurumlarını oluşturmalıdır. Her ulusun özyönetim kurumu, ulusun, okul, kitap, tiyatro, müze ve halk eğitimi gibi kültürel çalışmalarını üstlenmelidir ve böylece milli kadastroya dayalı özyönetim veya ulusal özerklik kurulmuş olur.

Bauer'e göre Avusturya İmparatorluğu'nda ulusların durumunun yalnızca teritoryal ilkeye göre belirlenemeyeceği gerçeği, bireysellik ilkesinin başarısının bir ifadesidir. Bauer'in görüşü, hukuksal olarak garanti altına alınmış bireysellik ilkesinin her türlü ulusal baskıyı dışladığına dayanıyor. Bauer, devlet gücünden medet umuyor; devletin ulusların hukuksal haklarını vereceğine inanıyor. Görüşlerine yöneltilecek eleştirileri ve soruları kestirmeye çalışıyor: Uluslar, kendini devlete karşı nasıl koruyabilir? Devlet, tanınmış bu hakları günün birinde ortadan kaldırırsa ne olacak? Bu sorulara özetle şöyle cevap verir Bauer: İdari kurumlar, devletin temel kurumlarıdır; bu kurumlar olmadan devlet varlığını sürdüremez. Nasıl ordu, vergi daire-i gibi kurumlar devletin vazgeçilmez kurumlarıysa, milli kadastro ve özyönetim kurumları da devletin vazgeçilmez idari kurumları haline getirilmelidir. Bauer'in iddiasına göre milli kadastro ve özyönetim kurumlarının ortadan kaldırılması devleti sarsacağı için, devlet böyle kurumları ortadan kal-

89 Otto Bauer, *NFSD*, IV. Bölüm, § 21. A.g.e., s. 16.

90 Otto Bauer, *NFSD*, IV. Bölüm, § 22. A.g.e., s. 1.

dırma girişiminde bulunamayacak; böylece uluslar, devlet karşısında korunmuş olacaklardır.⁹¹

Yahudilerin ulusal özerkliği

Bauer, 1905'te bir grup Yahudi sosyal demokratın, Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nden ayrılarak, kendi partilerini kurduklarını aktarır. Avusturya Sosyal Demokrat Partisi yürütme kurulu, Yahudilerin parti içinde özerk bir grup kurma taleplerini kabul etmez ve Polonya'daki partiden ayrılan Yahudilerin, Avusturya Enternasyonal Sosyal Demokrat Partisi'nin dışına çıkar. Söz konusu olan olgunun, ulusal özerklik sorunu olmadığını, parti içinde özerklik sorunu olduğuna dikkat çekiyor.

Yahudi sosyal demokratların gerekçesi şudur: Sosyal demokratlar, ulusların özerkliğini savunmaktadır; Yahudiler bir ulustur, o halde bu ulus, parti içinde de özerkliğe sahip olmalıdır. Bauer, parti içinde özerklik sorununu tartışmaktan kaçınarak, Yahudilerin devlette ulusal özerklik sorununu tartışıyor. Bauer'in bu konuda görüşü belirgin olmaktan uzaktır ve çelişkilerle doludur. Örneğin kitabın başında, Yahudilerin "ortak bir dile sahip olmadığı halde, bir ulus olduğunu" iddia ederken; diğer yandan "hiçbir ulus ortak bir dil olmadan var olamaz" diyor. Kitabının sonunda "kapitalist toplumun genel olarak, Yahudilerin kendilerini ulus olarak korumalarına olanak vermediğini" belirterek, "Yahudi işçileri ulusal özerklik talebinde bulunmalı mı?" sorusuna olumsuz yanıt veriyor.

Otto Bauer'e yönelik eleştiriler

Otto Bauer'in görüşlerinin ilk kapsamlı eleştirisi Karl Kautsky tarafından yapılmıştır. "Ulusal karakter" ve "kader topluluğu" gibi kavramları sorunlu bulan Kautsky, özellikle "ulusal karakterin" anlaşılması ve açıklanmasının çok zor olduğunu, birçok araştırmacının önüne zorluklar çıkardığını vurgulamıştır.

Uluslu bir *karakter topluluğu* olarak tanımlamasının yanlış olduğu dile getirilmiştir. Josef Strasser'e göre ulusal karakter sözcükleriyle ulusal sorun konusunda politika yapılamaz; çünkü bu sözcükler çıkarları birbirine zıt olan sınıfları, ekonomik ve politik olguları görmezden gelir. Otto Bauer'in bir çelişkisine dikkat çeken Strasser'e göre Bauer, bütün ulusların işçi sınıfının sendikalarda ulus ayrımı yapmadan örgütlenmesini isterken, partinin ulusal gruplara göre federatif bir şekilde örgütlenmesini savunmuştur. Bu yaklaşım çelişkili ve tutarsızlık içerir.

91 Otto Bauer, NFSD, IV. Bölüm, § 22, Das Personalitätsprinzip, s. 11.

Kautsky'nin yönelttiği diğer eleştiriler arasında şunlar da vardır: 1) Bauer, dilin önemini yeterince dikkate almamıştır, 2) ulusların ulusal devlet kurma iradesinin gücünü küçümsemiştir, 3) dikkatini ulus-devlete değil, çokuluslu devlete çevirmiştir, 4) Bauer, ulusal olanı *abartmış*, enternasyonal unsuru bütünüyle *ihmal* etmiştir.⁹²

Bauer'in geliştirdiği düşüncelerin ve önerilerin bir değeri olmadığını söyleyip eksikliklerine ve yetersizliklerine dikkat çekiyor Kautsky: "Bauer maalesef, milliyetçilik ve enternasyonalizm arasındaki sentezi kavramayı ve geliştirmeyi başaramamıştır. Çünkü ulusu, dilsel bir topluluk değil, kültürel bir topluluk olarak kavramıştır. Böyle olunca kültürün iki boyutunu, ulusal kültür ile enternasyonal kültür boyutunu birbirinden ayıramamıştır."⁹³ Dolayısıyla Bauer'in kitabının en zayıf yanı, onun "ulusal olanı çok büyük ölçüde abartması, enternasyonal unsuru bütünüyle ihmal etmiş" olmasıdır. Lenin de, Kautsky'nin Bauer'e yaptığı bu eleştiriye dikkat çekmişti.⁹⁴

Bauer'in en önemli tezlerinden biri, işçi sınıfının, ancak sosyalizmde ulusal kültür düzeyine yükselebileceği ve ulusal kültürün sosyalizmde gelişme olanağına kavuşacağına ilişkin olandır. Kautsky, Bauer'in kitabından aktarır: "İşçi sınıfı biliyor ki, mücadelesinin başarıları ne kadar büyük olsa da, kapitalist toplumda asla milli kültürün bütününe sahip olmayacaktır. Sadece sosyalist toplum, milli kültürü tüm halkın malı ve böylece bütün halkı ulus haline getirecektir. Bu yüzden tüm evrimci ulusal politikalar gerekli sosyalist politikaların bir parçasıdır."⁹⁵

Otto Bauer'e göre süreç içinde uluslar birbirine yaklaştırmayacak, tam tersine giderek artan bir farklılaşma yaşayacaklardır: "Sosyalizmin, ulusları özerkleştirmesi, onların becerilerini bilinçli iradeleri haline getirmesi gerçeği, sosyalist toplumda ulusların giderek artan farklılaşmasına, özgünlüklerinin daha çok belirginleşmesine ve karakterlerinin kesin bir şekilde birbirinden ayrılmasına neden olur."⁹⁶ Dolayısıyla Otto Bauer açısından, sosyalizmde uluslar ortadan kalkmayacak, tam tersine ulusların özgünlükleri daha çok belirginleşecek ve uluslar arasındaki farklılaşma artacaktır. Sosyalizm, uluslara özerklik tanıyan, ulusların kendi kültürel gelişmelerine olanak sağlayan bir düzendir. Oysa Kautsky'nin nazarında sosyalizmin hedefi, ulusla-

92 Karl Kautsky, *Nationalität und Internationalität*, s. 54-55.

93 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 80.

94 Lenin, *Werke Ergänzungsband 1*, s. 320. Ayrıca Lenin'in Notları: "Ulusal Sorun Üzerine Bir Konferans İçin Tezler", <http://www.kurtuluscepheci.com/lenin/ulusal11.html>.

95 Otto Bauer'den aktaran Kautsky, *Otto Bauers Theorie der Nationalität*, in: *Die Befreiung der Nationen (Ulusların Kurtuluşu)*, <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1917/befnat/teil6.html>. Ayrıca Otto Bauer, *NFSD*, I. Bölüm, § 13. *Nationale Politika*, s. 7.

96 Otto Bauer'den aktaran Kautsky, *a.g.e.*, s. 7.

rın farklılaşması değil, ulusların birbiriyle kaynaşması, ulusal kültürle sınırlama değil, dünya kültürüne ulaşmaktır.

Avusturya'da Alman dilini iletişim dili olarak korumaya çalışan Otto Bauer'i eleştiren Kautsky, Otto Bauer ve Karl Renner'in öngördüğü "her ulus kendi eğitim sisteminin masraflarını kendisi karşılamalıdır" görüşünü de yanlış buluyor. Çünkü bu görüş uluslar arasındaki ekonomik eşitsizlikleri dikkate almıyor. Karl Renner ve Otto Bauer tarafından ileri sürülen bireysellik ilkesi de eleştirilmiştir. Karl Renner, ulusal sorunu depolitize etmekle, anayasal ve idari bir soruna indirgemekle suçlanır. Bauer ise ulusu esas olarak kültürel bir olguya indirgeyerek ulus konusunu politikanın dışına itmiştir. Lenin de Kautsky'nin yönelttiği eleştirileri benimsiyordu.⁹⁷

Ulusal kültüre çok vurgu yapan Bauer, 1900 yılının başlarında Almanya ve Avusturya'da güçlü bir akım olan Yeni Kantçılığın etkisinde kalmıştır. Yeni Kantçılığın özelliklerinden biri toplumsal-ekonomik olgulardan ziyade "kültüre" önem vermesiydi. Eserine (1907) yazdığı Önsöz'de şöyle diyordu Bauer: "Mücadele eden işçi sınıfı, yıllar sonra, hatalı olduğu kanıtlanabileceği için, o günkü argümanlarını kullanmaktan vazgeçemez." O, kendi görüşlerinin hatalı olduğunu önceden sezmiş gibidir. Nihayet 1924 yılında ikinci baskısına Önsöz'ünde 1909 yılında görüşlerini değiştirdiğini söylüyor.⁹⁸ Bolşevik Devrimi'nden sonra 1917-1918 döneminde görüşlerini değiştirerek, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkını savunur. İyi bir teorisyen olan Bauer'in sözde radikal, pratikte reformist olmayı aşamadığı ve proleter devriminin boğulmasında ve işçi sınıfı hareketinin gerilemesinde olumsuz bir rol üstlendiği bazı düşünürler (Lenin, Troçki vb.) tarafından vurgulanmıştır.

"Küçük Enternasyonal"ın Çöküşü

Yukarıda da belirtildiği gibi "Küçük Enternasyonal" ile kastedilen eski Avusturya İmparatorluğu döneminde esas olarak altı ulusun (Almanlar, Çekler, Polonyalılar, İtalyanlar, Ukraynalılar ve Slovenler) işçi sınıfı partilerinden oluşan bileşimdir. Fakat süreç içinde milliyetçilik gelişme gösterir, enternasyonalist dayanışma zayıflar ve sonuçta bu enternasyonal proje başarısızlığa uğrar. Avusturya'daki durumu inceleyen Stalin de ulusal sorun üzerine makalesinde (1913) şöyle yazıyordu:

1896'dan önce Avusturya'da tek bir sosyal demokrat [siz Marksist olarak okuyun – Y.O.] bir parti vardı. O yıl, Çekler, ilk kez, Londra Enternasyonal Kongresi'nde, ayrı temsil hakkı istiyorlar ve bunu elde ediyorlar. 1897'de partinin Viyana (Wimberg) Kongresi'nde, tek parti resmen tasfiye ediliyor; onun

97 Lenin, "Entwurf einer Plattform zum IV. Parteitag der Sozialdemokratie Lettlands", LW 19, s. 100.

98 Otto Leichter (Bauer'in biyografisinin yazarı), *Tragödie oder Triumph (Trajedi mi yoksa Zafer mi?)*, s. 59.

yerine, altı ulusal “sosyal-demokrat grubun” federatif birliği kuruluyor. Daha sonra da, bu “gruplar”, bağımsız partiler oluyorlar. Bu partiler yavaş yavaş aralarındaki bağları koparıyorlar. Ardından da meclis grubu bölünüyor, ulusal “kulüpler” oluşuyor. Bunu, milliyetlere göre parçalanmış sendikalar izliyor. Bu örneği kooperatifler bile izlemektedirler. Çek ayrılıkçılar, işçileri, kooperatifleri bile parçalamaya çağırmaktadırlar.⁹⁹

Avusturya’da sorunlar ve ulusal karşıtlıklar Çek ile Alman Sosyal Demokrat örgütleri arasında yaşanmıştı.¹⁰⁰

“Küçük” Enternasyonalin Çöküşü başlıklı kitabında yazar Raimund Löw konuyu etraflıca ele alarak bu çöküşün nedenlerini ortaya koyuyor. Önemli konuları ve deneyimleri aktaran bu kitaptan öğrenilecek çok ders vardır. Milliyetçiliğin enternasyonalizme galip gelmesini mümkün kılan nedenleri öğrenmek açısından bu kitaptaki konuları çok kısaca özetlemeyi gerekli gördüm. Yazar Raimund Löw, kendini enternasyonalist ilan eden bu partilerin, milliyetçi düşüncenin baskısına karşı etkin teorik ve politik araçlar geliştiremediklerini vurguluyor.¹⁰¹

Yukarıdaki satırlarda da vurgulandığı gibi, Otto Bauer, ilk olarak ezilen ulusların işçi sınıfında *naif* milliyetçilik, ezen ulusların işçileri arasında *naif* kozmopolitinin ortaya çıktığını ileri sürmüştü, ama bunların giderek yerini işçilerin *dayanışma* bilincine bırakacağını savunmuştu. Ne yazık ki, Bauer’in öngördüğü süreç yaşanmamış, tam tersine enternasyonalist dayanışma yerine, işçi sınıfı içinde milliyetçi karşıtlıklar egemen hale gelmişti. Soyut enternasyonalizm, milliyetçiliğin işçi sınıfı partilerine sızmasına engel olamamıştı. Bu nedenle “Küçük Enternasyonal” içinde milliyetçilikten kaynaklanan karşıtlıklar ortaya çıkmıştı.

Bu karşıtlıklar esas olarak Alman sosyal demokratlarıyla Çek sosyal demokratları arasında yaşanmıştı. Çek Marksistler ile Alman Marksistler arasındaki ilişkiler, süreç içinde öylesine gergin bir noktaya gelmişti ki, Çek Marksistleri, Alman Marksistleri Alman burjuvazisinin diğer ulusları “Cermenleştirme” politikalarının üstünü örtmekle suçlamışlardı.¹⁰² “Germanizator” olmakla suçlanan Alman Marksistleri de Çekleri ayrılıktan yana oldukları için “milliyetçi” ve “ayrılıkçı” olmakla suçlamışlardı. Milliyetçi karşıtlık öylesine gergin bir hale gelir ki, ilk olarak 1907’de Çek işçileri, enternasyonal sendikalardan, 1912 yılında Çek işçi sınıfı partisi “Küçük Enternasyonal” ile olan bütün bağlarını koparır. “Küçük Enternasyonal” Avusturya mo-

99 Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu*, s. 59.

100 Raimund Löw, *Der Zerfall der “Kleinen Internationale”*, s. 13.

101 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 179.

102 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 16.

narşisinin dağılmasından çok önce çökmüştür.

“Küçük Enternasyonal”, Avusturya’da ulusal soruna çözüm bulamadığı için çökmüştü. Kendini enternasyonalist ilan edenler arasında milliyetçilik neden üstünlük kazandı? “Küçük Enternasyonal”in çöküşünün nedenlerini kavramak, günümüzde izlenecek stratejiler açısından önem taşır.¹⁰³

Çözülmenin ilk dönemi ve enternasyonal çalışmanın sarsılması (1901-1907)

Brünn Kongresi’nde (1899) Avusturya sosyal demokrasisi, monarşiyi de-
virmeden, anayasal yollardan mevcut devleti uluslar federasyonu haline ge-
tirmeyi amaçlayan bir programı benimsemişti. 1900’e kadar sosyal demokra-
si büyük bir ilerleme kaydetmişti. Hem parti örgütü genişlemiş hem de par-
ti basınının etkisi ve yayınının sayısı önemli ölçüde artmıştı. Üstelik parti,
1897’de on beş milletvekili çıkarmıştı. Fakat yüzyılın başında durum deği-
meye başlamıştı. 1901 yılındaki seçimlerde Avusturya sosyal demokrat par-
tilerin milletvekili sayısı on beşten ona düşer. Bu düşüşün nedeni, yüzyı-
lın başında Avusturya’da hem Çek hem de Alman milliyetçiliğinin işçi sını-
fı üzerinde etkisinin artmasıdır.¹⁰⁴ Seçimlerdeki yenilgi aynı zamanda Avus-
turya sosyal demokrasisinin izlediği taktiğin krize girmesi demektir.¹⁰⁵ Çün-
kü parlamenter mücadele ve yasalar üzerinden reform yoluyla devleti deği-
ştirmenin kolay olmadığı anlaşılmıştı.

Çek ve Alman sosyal demokratları arasında eşit ve genel seçim hakkı ko-
nusunda daha önce var olan karışıklık 1905 Rus Devrimi’nden sonra giderek
artar. Neden 1905 Rus Devrimi, Alman ve Çek sosyal demokratları arasında-
ki gerginliği artırmıştır? Rusya’da devrim, genel grevler ve benzerleri Çarlık
rejimini, seçim hakkı vermeye zorlamıştır. Rus Devrimi, Avusturya işçi sı-
nıfı hareketini etkiler, özellikle Çek işçileri arasında seçim hakkı mücadele-
si yeniden yükselir. Raimund Löw’ün dediğine göre Bohemya’da Çekler, ge-
nel grevi savunurken, Viyana’da parti yönetimi, özellikle Victor Adler, genel
greve şüpheyile yaklaşmıştı. Adler, seçim hakkının “yukarıdan” getirileceği-
ne ve iktidardaki kralın yardımına umut bağlamıştı.¹⁰⁶

103 1914 yılında II. Enternasyonal’in çökmesinin en önemli nedenlerinden birinin milliyetçilik ol-
duğu dikkate alınırsa, milliyetçiliğin politik açıdan güçlü olduğu görülmektedir. Emperyalist
savaşı “anavatan savunması” olarak gösteren milliyetçilik, eski gücünü kaybetmiş olsa da, hâlâ
etkin bir ideoloji olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, uluslara ve milliyetçiliğe karşı et-
kin ve başarılı bir savaşım yürütülmeden gerçek enternasyonalizme ulaşmak mümkün gözük-
memektedir.

104 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 46.

105 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 46.

106 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 50-51.

Çek işçiler, mücadeleyi frenleyen parti yöneticilerine eleştiriler yönelterek, Bohemya'da işçilerin harekete geçmesi ile Viyana'daki "ölüm sessizliği" arasındaki farka dikkat çekerler. Toplantılardaki ve kongrelerdeki tartışmalar sert biçimlere bürünür. Alman sosyal demokratları, Çek sosyal demokratlarını milliyetçiliğe kaydıkları için eleştirirler. Çek delegeler meclis grubuna karşı eleştirilerini dile getirirler. Çek delegelerden biri Alman sosyal demokratları sert bir şekilde eleştirerek şöyle diyor: "Alman sosyal demokratları, Çeklere okul istediğimiz için bizi şovenist olmakla eleştiriyorlar ama talebimize karşı durmanın milliyetçilik olduğunu görmüyorlar. Bizleri milliyetçilikle suçlayarak, kendi milliyetçiliklerini gizlemektedirler."¹⁰⁷ Victor Adler, onda pek rastlanmayan bir biçimde, hor gören ve inciten bir tonla Çek delegeleri tehdit eder.

Alman ve Çek sosyal demokratları arasındaki gerginlikler yerel seçimlerde daha da artmıştı. Artık ortak aday göstermek bir yana, birbirlerine karşı aday çıkaracak kadar ilişkiler bozulmuştu. 1906 yılında ortak parti yönetimi, meclis seçimlerinde gösterecekleri adayları saptarken, Çeklerin önerilerini dikkate almaz.¹⁰⁸ Çekler Viyana bölgesinde bir Çek sosyal demokratın aday gösterilmesini talep ederler. Ama öneriler kabul edilmez. Çek adayı yerine Victor Adler aday olarak gösterilir.

Viyana'da bir dernek toplantısında Çek sosyal demokrati Kubelek Alman Sosyal demokratlarına şu eleştiriye yöneltmiştir: "Çek yoldaşlar, Alman yoldaşların Çek yoldaşların çıkarlarını temsil etmediklerini görüyorlar. Özellikle kültürel taleplerimiz, her şeyden önce kendi okul talebimiz, Alman yoldaşlar tarafından kabul edilmiyor, hatta bu talepleri reddediyorlar."¹⁰⁹

Sendikalarda bölünme dalgaları (1905-1907)

Avusturya'da bütün ulusların sosyal demokratlarını bir araya getiren 1889 Heinfeld Kongresi, işçi sınıfı üzerinde olumlu etki yaratmıştı. Kongre sonrasında sendikal hareket yükselmeye başlamıştı. Bu nedenle 1894-1897 işçi sınıfı hareketinin yükseliş dönemidir. Bu yükseliş Çek işçilerinin yaşadığı Bohemya'da daha belirgindir. 1897 yılında Çek işçileri Prag kentinde "Çekoslovakya İşçi Sendikaları Birliği"ni kurarlar. Otto Bauer'e bakılırsa, Çek işçilerinin kurmuş olduğu bu sendika, 1893 yılında kurulmuş olan enternasyonalist ve merkezî sendikal birliğin zaferini engelleyemez.¹¹⁰

Çokuluslu devlette, sendikaların örgütlenme biçimi, partilerin örgütlen-

107 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 53.

108 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 57.

109 Aktaran Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 58.

110 Otto Bauer, *NFSD*, VII. Bölüm, § 33. Die nationale Frage in den Gewerkschaften, s. 3.

me biçimlerinden doğal olarak farklı olmuştur. Çünkü sendikal mücadele-
nin koşulları partinin mücadelesinin koşullarından farklıdır. Sanayi bölge-
lerinde farklı ulusların işçileri bir arada yaşıyordu. Sadece enternasyonal da-
yanışma ile kapitalistlerin ücretlerini düşürme politikasına karşı mücadele
edilebileceği aşikârdı. Bu nedenle sendikalar, enternasyonal dayanışmanın
kaleleri olmuşlardı. Avusturya işçi sınıfı hareketi ve sosyal demokrasi tarihi
üzerine araştırma yapan Mommsen'e göre sendikalardaki enternasyonal da-
yanışmanın ortadan kalkmasının iki nedeni vardır. Bir yanda Çek ve Alman
sosyal demokrasisindeki yanlış politikalar ve milliyetçi eğilimler; diğer yan-
da çökmekte olan Avusturya'daki politik koşulların enternasyonalist sendi-
kal dayanışmayı ortadan kaldırmış olması.¹¹¹

1897 yılında çürük bir uzlaşma sonucu, Avusturya Sosyal Demokrat Par-
tisi, ulusal özerklik temelinde federatif bir örgütlenme olarak ortaya çıkmış-
tı. Mommsen'e bakılacak olursa, Victor Adler, 1897 yılında bütün ulusların
sosyal demokratlarını tek bir partide toplayarak politik alandaki ulusal zıt-
lıkları bastırmayı başardığından, ulusal karşıtlıklar esas olarak sendikal ala-
na kaymıştı. Dolayısıyla sendikalarda parçalanma, Avusturya ortak enternas-
yonal partisinin çözülmesinden çok önce gerçekleşmiştir.

1905 yılında Enternasyonal Sendika Kongresi'nden sonra, her iki (Viyana
ve Prag) sendika birliğinin ortak çalışma arzusu zayıflar. Çek sendikaları da
kendi içinde, Merkezçiler ve Otonomlar (Ayrılıkçılar) olarak bölünür. Ba-
zı Çek sosyal demokratlarına bakılırsa, Çek sendikalarının bölünmesi, Viya-
na'daki Almanların egemenliğindeki sendikalar konfederasyonu tarafından
Çek Sendikalar Konfederasyonu'nu zayıflatmak için teşvik edilmiş ve des-
teklenmişti. 1906 yılında sendikalarda ayrılma giderek yaygınlaşır. Bunun
üzerine Viyana'da Prag'a karşı politik kampanya başlatılır. Çek sosyal de-
mokratlarının milliyetçi, Alman sosyal demokratların ise enternasyonal ol-
dukları propaganda edilmeye başlar.

Çözülmenin ikinci dönemi (1907-1912)

Sendikaların bölünmesinden sonra partinin bu bölünmeden uzak dura-
mayacağı giderek daha belirgin hale gelmişti. Alman ve Çek sosyal demok-
ratları arasındaki gerginlik ve çelişkiler, 1899 Brünn Parti Kongresi'nde çü-
rük bir uzlaşmayla geçici olarak yumuşatılmıştı. Ama bu gerginlik, daha son-
radan, özellikle 1901 seçimlerinden sonra artmıştı.

Sendikalarda ve partide yaşanan gerginlikler ve çelişkiler parlamentoda da
yaşanır. Ortak partinin birliğini sarsan önemli bir faktör, bu gerginliğin par-

111 Hans Mommsen, "Sozialdemokratie ve Nationalitätenfrage", *Die Wiener Jahrhundertwende: Einflüsse, Umwelt, Wirkungen* içinde, s. 211.

lamentoya da yansımasydı. Özellikle seçim yenilgisi, Avusturya parlamentosundaki sosyal demokrat meclis grubunu olumsuz etkilemekte; meclis grubu içerisinde ulusal çelişkiler de giderek artırmaktaydı.

Sosyal demokratlar olarak ortak hareket etmek yerine, her ulus kendi parlamento kulübünü kurar. Hem Çek, hem de Alman sosyal demokratlar süreç içerisinde gelişen milliyetçilikten ve milliyetçi karşıtıtlıklardan etkilenmişlerdi. Bu durum Avusturya meclisindeki sosyal demokratlara da yansır; mecliste ki sosyal demokrat grup içinde sorunlar yaratır.

Özellikle Çek dili sorunu, azınlıklar için okul kurulması talebi, Çek ve Alman sosyal demokrat milletvekilleri arasında gerginliklere ve karşıtıtlıklara neden olur. Çek sosyal demokrat milletvekillerinin Bohemya'da şehirlerin, köylerin ve sokak isimlerinin iki dilde olması talepleri, parlamentoda diğer partilerin direnciyle karşılaşırken, parlamentodaki Alman sosyal demokratlar milletvekillerinden gerekli desteği bulamazlar. Parlamentodaki diğer Alman milliyetçi partiler, Alman sosyal demokrat milletvekilleri üzerinde baskı kurarlar. Bundan dolayı Alman sosyal demokrasisi içinde milliyetçi eğilimin sesi daha da yükselir. Çek sosyal demokratları, Alman sosyal demokratlarını milliyetçi partilerin ve milliyetçi ideolojinin baskısına karşı duramamakla eleştirir.

Özellikle Viyana'da Çek okulları sorunu ulusal prestij sorunu olmuştur.¹¹² Çek sosyal demokratları da ulusların eşitliği ilkesine uygun olarak Çek dilinde eğitim yapılması için önerilerde bulunurlar. Çek dili konusunda yaşanan sorunları anlatmaya çalışırlar. Bazı devlet kurumlarının "anlamsız ve ikiyüzlü bahanelerle" özel Çek okullarına bile engel çıkardıklarını dile getirirler. Çek dili konusunda Alman sosyal demokratlarından yeterli destek göremediklerinden şikâyet ederler. "Ulusların eşitliği mücadelesinde Avusturya-Alman dostlarına güvenemediklerini"¹¹³ bildirirler.

Alman sosyal demokratların çoğunluğunun destek vermemesi, Çek Sosyal Demokrat Partisi içindeki çelişkileri derinleştirir. 1910 yılında Çek Sosyal Demokrat Partisi, sendikadaki bölünme örneğini takip ederek, Merkezci-ler ve Otonomlar (Ayrılıkçılar) olarak bölünür. Çek "ayrılıkçıları" uzun zamandır, merkezietçi örgütlenmenin Almanların egemenliğine hizmet ettiğini ileri sürüyorlardı.

Çek sosyal demokratları, partinin ulusal temellere göre bölünmesini haklı göstermek için, Kautsky'nin Avusturya için öngördüğü federasyon düşüncesine dayandıklarını ileri sürerler. Kautsky, kendi düşüncesinin "ayrılıkçı" bir şekilde yorumlanmasına şiddetle karşı durarak, sendika ve partilerin enternasyonal bir birlik olması gerektiğinin altını çizer.¹¹⁴ Kautsky'nin, *Neue*

112 Hans Mommsen, *a.g.e.*, s. 394.

113 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 49.

114 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 77-78.

Zeit dergisinde yayımlanan bir makalesi Avusturya İşçi Partisi'nin merkezi yayın organı olan *Arbeiter-Zeitung*'da yeniden yayımlanır. Kautsky, Çek sosyal demokratlarındaki milliyetçi eğilimleri eleştirmekle sınırlanmaz, Avusturya sosyal demokrasisinin ulusal sorun ve enternasyonalizm konusundaki görüşlerini eleştirel bir şekilde mercek altına alır. Kautsky açısından enternasyonalizm “kendi ulusu için talep ettiği özgürlük ve bağımsızlık taleplerini diğer uluslar için de istemek demektir”.¹¹⁵ Kautsky açısından “ayrılıkçılık” bütünü değil, parçayı ön plana çıkarır. Bir başka deyişle, dünyadaki işçi sınıfının bütününe çıkarlarına değil, sadece kendi ulusunun çıkarlarına önem verir.

Sendika ve parti konusunda ayrışma II. Enternasyonal'e taşınır. 1910 yılında Kopenhag'da toplanan II. Enternasyonal Kongresi, sendikalar sorununu gündeme alır. Kongreye gönderilen Avusturya-Alman delegeleri, Prag'daki Çek parti ve sendika yönetimini, işçi sınıfının enternasyonal dayanışmasını çökertmekle suçlar. Enternasyonal sendika hareketi için ağırlığı olan Carl Legien¹¹⁶ Çeklerin sendikalardan atılmasını savunur. Kongreye katılmış olan Rus Marksist Plehanov da merkezî sendikalaşmayı savunarak Çeklerin tutumunu eleştirir. Keza Lenin de Çek sosyal demokratlarını eleştirmiştir: “Ayrılıkçı olan Çeklerin, Çek ve Alman işçileri arasındaki var olan birliği bozduğunu” vurgulayan Lenin, “Kopenhag'daki Enternasyonal Kongresi'nde ayrılıkçılığın mahkûm edildiğine” dikkat çeker.¹¹⁷ Ne var ki, daha sonradan bazı Çek sosyal demokratları ve tarihçileri, II. Enternasyonal'in 1910 yılında Kopenhag'daki kararını eleştirirler. Ve Enternasyonal'in Avusturya'ya durum hakkında sağlam bilgileri olmadan, Alman delegelerinin anlattıklarına dayanarak karar verdiğini ileri sürerler.

21 Şubat 1911 tarihinde Viyana'da bir kongre düzenleyen merkezci Çek sosyal demokratları, resmî olarak Prag'daki Otonomlardan koptuklarını ilan ederler.¹¹⁸ Böylece Çek Sosyal Demokrat Partisi ikiye bölünür. Seçimlere çok az zaman kaldığı bir dönemde Çek Sosyal demokrasisinin içindeki bölünme tehlikeliydi, çünkü seçimler tüm güçlerin birleşmesini gerektirmekteydi. Merkezci Çek sosyal demokratları, Avusturya'da Çek Sosyal Demokrat İşçi Partisi adı altında yeni bir parti kurarlar.

Ortaya iki Çek partisi çıkmıştı. İkisi de işçi sınıfını temsil ettiğini vurgulamaktaydı. Bu gerçek, Alman sosyal demokratlarını iki parti karşısında tutum belirlemeye zorlamaktaydı. Hem seçim sonuçlarını değerlendirmek, hem de

115 Kautsky'den aktaran Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 85.

116 Carl Legien, I. Emperyalist Savaş sırasında hükümetle anlaşarak, grevlerden vazgeçer, savaşı destekler ve sosyalist devrime, Sovyet tipi örgütlenmeye karşı çıkar. Burjuva rejimini savunur.

117 Lenin, “Die Separatisten in Rußland und die Separatisten in. Österreich”, LW 19, s. 71.

118 Lukas Thomas Mantsch, *a.g.e.*, s. 83.

iki parti karşısında alınacak tutumu belirlemek için Otto Bauer, *Kampf* dergisinde yeniden Ağustos 1911'den itibaren tartışma başlatır. Seçimlerin, Çek merkezîyetçilerini zayıflattığını, bu nedenle Çek işçilerinin merkezî sendikalara geri dönüşünün kısa zamanda mümkün olamayacağı gerçeğinden hareket edilmesi gerektiğini vurgular.¹¹⁹ Alman partisinde bir eğilime dikkat çeker Bauer. Ona göre partideki eğilim, küçük ve henüz etkin olmayan Çek Merkezci Parti'den ziyade, işçiler üzerinde etkisi fazla olan ve daha çok oy almış “ayrılıkçı” partiyle ilişkileri sürdürmekten yanadır. Raimund'un dediğine inanacak olursak bu eğilimin temsilcisi Victor Adler'dir. Bauer'e göre, yeni kurulan ve küçük olan Çek Merkezci Parti'yi dışlamak mümkün değildi. Çünkü bu yeni partinin yöneticileriyle geçmişte sendikaların merkezî birliği için ortak mücadele edilmişti. Ama Bauer, bu yeni partinin, ortak partiye alınmasına da karşıdır.¹²⁰ Peki, çözüm nedir? Çözüm “Her iki partinin de Çek proletaryasının sosyal demokrat partisi olduğunu kabul etmektir,” diyor Bauer.¹²¹

Ortak partinin daha 1905'te öldüğünü vurgulayan Bauer'e göre, Avusturya'daki işçi sınıfı örgütleri, “yeni temellerde yeni biçimler altında yeniden yaratılmalıdır”. Teritoryal örgütlenmeye geçilmelidir; yani Çeklerin yaşadığı bölgede Alman sendikaları kendilerine son verirse, Almanların yaşadığı bölgede de Çekler kendi sendikal faaliyetlerini durdurursa, en azından aynı yerde ve aynı fabrikada iki sendika arasındaki rekabetten kurtulmuş olunur. Otto Bauer, her iki Çek partisiyle ortak çalışmayı önerdi. Bauer'in önerisi şiddetli eleştirilere maruz kaldı; hem Kautsky hem de Merkezci Parti'den Edmund Burian ve Julius Deutsch tarafından eleştirildi.

Bunun üzerine Çek sosyal demokratlarının yayın organlarından biri olan *Pravo Lidu*'da Almanlara karşı çok sert eleştiriler yönelten bazı makaleler dizisi yayımlanır. Bu makaleler Almancaya çevrilir ve *Kampf* dergisinde yayımlanır. Özellikle Kautsky ve Adler'in görüşleri eleştirilmiştir: “Avusturya'daki Alman sosyal demokrasisinde ulusal sorunun çözümü sürekli egemen olma bakış açısından ele alınmıştır, Çek işçileri üzerinde nasıl egemenlik kuracaklarını ve kendi politikalarını dayatacaklarını” düşünmüşlerdir. Eleştirilerde ayrıca şunlar dile getirilmektedir: Gerçekte bütün tartışma ve çatışmalar, Çekler bütün bunlara karşı koymaya başladığı için başlamıştı. “Alman yoldaşlar, her yerde ve her şeyde koşulsuz olarak onların buyruklarına boyun eğmemizi bizden talep ediyorlar. Eğer boyun eğmezsek, en kötü düşmanlarımız gibi bize karşı nefretle davranıyorlar.”¹²² Çekler ağır eleş-

119 Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 138.

120 Otto Bauer'in, “orta yolcu” olduğu bu önerisinden de anlaşılmaktadır.

121 Otto Bauer'den aktaran Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 138.

122 Aktaran Raimund Löw, *a.g.e.*, s. 143.

tirilerini sürdürerek şunları ifade etmekten çekinmediler: “Almanlar, ege-
men olamadıkları örgütlenmeleri parçalamaya hazır olduklarını şu anda da
göstermektedirler.”¹²³ Örnek olarak, parlamentodaki ortak sosyal demokrat
meclis grubunun Almanlar tarafından dağıtılması gösterilir.

Çekler, ileri sürdükleri en doğal hak ve taleplerin Almanlar tarafından
şovenizm olarak değerlendirildiğinden şikâyet ederler. Viyana’da yaşı-
yan sendika üyesi bir Çek tekstil işçisi, Alman sendika yöneticilerine yöne-
lik eleştirisini şöyle ifade etmektedir: “Eğer Almanlar Çek işçilerinin en te-
mel haklarına daha fazla anlayış göstereceklerdi, tüm bu kavgalar ve tartışma-
lar yaşanmazdı.”¹²⁴

"Küçük" enternasyonalin sonu

Birçok ulusun sosyal demokratlarından oluşun Avusturya’daki “küçük”
enternasyonalin Avusturya’da ulusal soruna çözüm bulamadığı için çöktüğü
söylenebilir. Çokuluslu bir işçi sınıfı hareketine ve işçi sınıfı partisine sahip
olan Avusturya’da enternasyonalizm daha 1905’lerden sonra hızlı bir çözül-
me sürecine girmişti. Üç temel anlaşmazlık vardı: Birincisi, ulusal sorunda
farklı anlayış; ikicisi, Bohemya ve Morova’da Çek dilinin ikinci dil olma so-
rununda Alman sosyal demokratlarının destek vermemesi; üçüncüsü, özel-
likle Viyana’da azınlıkların eğitimi sorununa Almanların karşı durması.

Hans Mommsen’in iddiasına göre Avusturya sosyal demokratlarının ulu-
sal sorunu çözmek için gösterdikleri çabaları takdir etmek gerekir. Ne var
ki, der Mommsen, II. Enternasyonal’in önderleri de Marx ve Engels gibi
esas olarak biçimsel enternasyonalizme sarılmışlardır ve millet ve milliyet-
çiliğin, kapitalizmin bir görünüşü olduğu için işçi sınıfını ilgilendirmediği-
ni ileri sürmüşlerdir. Kapitalizm dünyaya yayıldığı ölçüde ve işçi sınıfı ikti-
darı aldıktan sonra da uluslar ve milliyetçiliğin kaybolup gideceğini düşün-
müşlerdir.¹²⁵

Ne yazık ki, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı düşüncesi, özellikle
Avusturya’da egemen olan ulusun Marksistleri tarafından, ezilen ulusun öz-
gürleşmesi anlamında değil, milliyetçi bir biçimde yorumlanmıştır. Alman
Marksistleri ezen ulus ve ezilen ulus arasında ayırım yapmadan, soyut enter-
nasyonalizme vurgu yapmışlardır. O dönemde parti ve sendikalar arasında
sıkı ilişkiler vardı. Birbirini tamamlayan iki örgütlenme biçimi olarak görü-
lüyordu. Bu sıkı ilişkinin hem avantajı hem de dezavantajı olmuştu. Avantaj,

123 Aktaran Raimund Löw, a.g.e., s. 143.

124 Raimund Löw, a.g.e., s. 75.

125 Hans Mommsen, “Sozialdemokratie ve Nationalitätenfrage”, *Die Wiener Jahrhundertwende: Einflüsse, Umwelt, Wirkungen* içinde, s. 747.

sendikaların partinin söylemlerine kulak vermesiydi. Dezavantaj ise parti ve sendika içindeki ulusal karşıtlıkların birbirini etkilemesiydi. Parti içindeki ulusal karşıtlıklar, sendikayı, sendika içindeki ulusal karşıtlıklar ise partiyi olumsuz etkilemiştir.

Ulus faktörü, kendini enternasyonal ilan eden partinin *kurulmasında* önemli rol oynadığı gibi partinin *çözülüp dağılmasında* da önemli rol oynamıştı. Ulus sorunu ve milliyetçiliği küçümseyen bakış açısı, sonunda kendini *çözülmenin* eşiğine getirmişti. İşçi sınıfı hareketinin ve enternasyonalizmin çöküşü, hem işçi sınıfı hareketinin zayıflığından hem de milliyetçiliğin gerçek analizinin yapılamamasından kaynaklanmıştı.

Alman Marksizmi, Kautsky ve ulusal sorun

Karl Kautsky, Engels'ten sonra Marksizmi temsil eden ve II. Enternasyonal'in teorik önderi olarak kabul edilen bir Marksistti. Önce akademik, daha sonraki süreçte ise politik açıdan ulus sorununu incelemiştir. Onun Marksizme olan katkılarına kısaca değinildikten sonra ulus konusundaki düşüncelerini açıklayacağım.

Kautsky, bir dönem (1890-1910) Marx ve Engels'in teorisindeki boşluklardan bazılarını doldurmaya çalışmıştı. Bu boşlukların biri, tarımda kapitalizmin gelişmesi sorunu idi. Tarımda kapitalizmin gelişim konusu *Kapital*'de ele alınmamıştır. Çünkü Marx, *Kapital*'de "ideal kapitalizmden", yani iki (kapitalist ve işçi) sınıfın var olduğu olgusundan hareketle, esas olarak burjuva toplumunun ekonomik yasalarını incelemiştir. Dolayısıyla tarım kapitalizmi ve ara sınıflar (köylülük, şehir küçük burjuvazisi vb.) konusunda teorik bir boşluk bırakmıştı Marx.

Tarımda kapitalizm nasıl gelişiyor?¹²⁶ Kapitalizmde köylülük karşısında

126 Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde tarım programı önemli bir tartışmaya yol açmıştı. Partinin reformist kanadının özellikle parlamentodaki "pratik politikacıları" şöyle bir sorun yaşarlardı: Köylülük karşısında tavır ne olacak? Köylülüğü "gerici partilere bırakmamak gerekir" düşüncesiyle partinin bu konuda tavır belirlemesini isterler. Parti, önemli bir sorunla karşı karşıya kalır: Parti, teorisini pratiğin gereklerine mi uyarlamalı? Yoksa pratiği teorisinin kriterlerine göre mi şekillendirmeli? Reformist kanat, tarım sorununda izlenecek politikanın açıklığa kavuşturulmasının gerekli olduğunu ileri sürerek bir tarım programı taslağını parti kurultayına sunmuştur. Program taslağı, köylülüğün sosyal durumunun iyileştirilmesini ve bunun için devletin köylülere yardım etmesini öngörüyordu. Kautsky, bu programı yanlış bularak, delegelere bu program taslağını reddetmeleri çağrısında bulunmuştur. İyi bir hatip ve tartışmacı olmayan Kautsky, delegeleri ikna etmek için iki etkili argüman ileri sürmüştür: Birinci argümanı: Reformist kanadın sunduğu program taslağı, tarımda özel mülkiyeti güçlendirmektedir. Bu ise işçi sınıfının çıkarlarına ters düşmektedir. Özel mülkiyete karşı olan bir partinin, tarım alanında özel mülkiyeti güçlendirecek bir politika izlemesi tutarsızlıktır ve kabul edilemez. İkinci argümanı: köylülüğün sosyal durumunun düzeltilmesini devletten beklemek, "devlet sosyalizmi" demektir ki, bu da Marksist teoriye terstir. Oylama sonucu delegelerin çoğunluğu Kautsky'nin çağrısına uyarak reformist kanadın tarım programı taslağını reddetmiştir.

tavir ne olacak? Kautsky, Marksist açıdan bu sorulara cevap aramaya çalışmış, kapitalizm koşullarında Marksist bir tarım programının nasıl olması gerektiğini ortaya koymuştur. Kautsky'nin katkıları Lenin tarafından övülür. *Tarım Sorunu* adlı kitabı üzerine 1899 Mart'ında yazdığı bir tanıtım makalesinde şöyle yazıyor Lenin: "Kautsky'nin kitabı –*Kapital*'in 3. cildinden sonra– ekonomi alanındaki en önemli kitaplardan biridir."¹²⁷ Marx'ın bıraktığı ikinci boşluk, sosyalist bilincin ve sınıf bilincinin nasıl oluştuğuna ilişkin teorik bir bakış açısının ve yeterli bir açıklamanın olmamasıydı. Kautsky, sınıf bilincinin kendiliğinden oluşmadığını; sosyalist bilincin taşıyıcılarının entelektüeller olduğunu, işçi sınıfına sosyalist bilincin dışarıdan götürülmesini ileri sürmüştü. *Ne Yapmalı?* isimli eserinde Lenin, işçi sınıfına sosyalist bilincin dışarıdan götürülmesini savunan Kautsky'nin görüşlerini benimsemiştir. Marx-Engels'in bıraktığı üçüncü önemli boşluk ise ulus sorunu idi. İki düşünür, kuşkusuz ki, ulusu görmezden gelmediler, ama kapsamlı bir teori bırakmadıkları gibi, daha önce ortaya koyduğumuz gibi özellikle Engels'in ulus konusunda bazı sorunlu yaklaşımları olmuştu. Engels'in hatalarına ilk dikkat çeken Kautsky olmuştu. Ulus konusundaki görüşleri dünya Marksist hareketi üzerinde etkili olmuş, Marksizmin ulus konusundaki yaygın olan bakış açısının temelini atmıştı.

Kautsky, ulus sorununu ilk defa 1887 yılında *Neue Zeit*'ta yayımlanan "Die moderne Nationalität"¹²⁸ başlıklı makalesinde ele alıyor. İlginçtir, bu makaleye vesile olan olay, Avusturyalı gazeteci Dr. Gidon Lammer'in "Modern Ulusların Çözülmesi" başlıklı incelemesinde, "Marksistlerin, Avusturya'daki ulusal sorunun çözümü konusunda hiçbir görüşlerinin olmadığı" iddiasıydı. "İktidara gelen Marksist parti, ulusal sorunda nasıl tavır takınacaktır?" sorunu ortaya atarken, Marksistlerin ulus anlayışını alaycı bir şekilde şöyle ifade ediyordu: "Ulus ve ulusçuluk, sınıf savaşımından saptıran, suni ve zorlama bir burjuva düşüncesidir."

Ulus ve ulusçuluğu "sunî ve zorlama bir burjuva düşüncesi" olarak kavrayan görüşü sığ ve yavan bulan Kautsky, Lammer'in makalesi vesilesiyle, ulus sorununu Marksist görüş açısından ele almayı zorunlu görüyor. Konuyu niçin ele aldığını gerekçelendirmek için, son on yılda politik literatürde en çok kullanılan ve en etkili sözcüklerden birinin "ulusal" terimi olduğuna dikkat çekiyor.¹²⁹ "National liberal" sözcüğünün günün sözcüğü olduğu o koşullarda, Kautsky, bir yanda "ulusal" sözcüğünün birçok gerçeği gizlediğine işaret ederken, öte yanda ulus konusunda Marksizmin gelişmiş bir görüşe ve teoriye ihtiyacı olduğunu vurguluyor.

127 Lenin, LW 4, s. 84.

128 "Die moderne Nationalität", modern milliyet veya modern ulusallık anlamına gelir.

129 http://library.fes.de/cgi-bin/neuzeit.pl?id=07.00427&dok=1887&f=1887_0392&l=1887_0405.

Ulus sorununu bütünüyle küçümseyen Marksistlerden biri değildir Kautsky. “Ulusal İde” düşüncesinin “çok büyük etkisi” olduğunu düşünür. Özellikle baskı altındaki uluslar onlarca yıl ulusal ide için savaşıyorsa, binlerce insan “ulusal ide” için ölüme gidebiliyorsa, ulus fikri küçümsenemez, ulus konusu ihmal edilemez. Üstelik ulusal baskılara karşı çıkmak gerekir. “Ulusal düşünüş” (*Nationale Gesinnung*) fikrini doğru bulmaz; ama aynı zamanda, ulusal düşünüşü küçümseyen ve milliyetçiliği “sadece politik manipülasyon aracı olarak” gören sığ düşüncelere de prim vermez Kautsky.

Yukarıda adı geçen makalesinde, soya, ırka dayanan ulus fikrini reddeden Kautsky, ulusu, ekonomik bakış açısından ele alıyor. Modern ulus, ekonomik gelişmenin ürünü, “meta ticareti ve meta üretiminin çocuğudur”. Ulusun oluşumunda ticaret burjuvazisi ve dünya ticaretinin gelişimi önemli rol oynamıştır. 14., 15. ve 16. yüzyılın devrimci ekonomik gücü, ticaret sermayesiydi; dünya ticareti yeni toplumsal değişimlere yol açmıştı. Dünya pazarındaki ekonomik zıtlıklar, farklı ulusların doğmasına yol açmış ve çıkar çatışmaları ulusal karşıtlıkları doğurmuştu. Ticaretin çıkarları, ticareti kolaylaştıracak birleşik bir iç pazarın yaratılmasını gerekli kılmıştı.¹³⁰ Politik birlik, ekonomik çıkarlara kendini uyarlamıştı.

Ulus, üç olguya (ekonomik, toprak, dil birliği) dayandırıyor. Kautsky’e göre, birbirinden farklı ulusal devletlerin ortaya çıkmasında, sadece ekonomik karşıtlıklar değil, ulusların konuştuğu dilin farklı olması da önemli rol oynamıştı. Ulus-devlet konusunda da ilginç bir görüşü ortaya atmıştı: Ulus-devletin ilkin üretici güçlerin gelişmesine katkıda bulunacağını, daha sonraki dönemde dünyanın ulus-devletlere bölünmesinin gereksiz olacağını, hatta üretici güçlerin gelişmesinin önünde büyük engel teşkil edeceğini ileri sürüyordu.

Engels tarafından ileri sürülmüş bazı görüşlerle de hesaplaşıyor Kautsky. Örneğin Engels’in ölümünden bir yıl sonra, 1896 yılında, *Almanya’da Devrim ve Karşı Devrim*¹³¹ kitabına yazdığı önsözde “Tarihsiz Uluslar” görüşünü eleştirerek bu görüşünden uzaklaştığını vurguluyor. 1902’deki bir yazısında ise, Slav halklarını “doğuştan” karşı-devrimci olarak gören Marx ve Engels’in görüşlerini eleştirmekten çekinmiyor; Slav halklarının tutumunun doğuştan gelmediğini, ekonomik geriliklerinden kaynaklandığını, kapitalizmin 1848’den sonra gelişmesi sonucu Slav halklarının devrimci halk haline geldiğine dikkat çekiyor.¹³² Kautsky’nin somut durumun analizine

130 Hans Mommsen, *Arbeiterbewegung und Nationale Frage*, s. 73.

131 Bu kitap Engels tarafından yazılmış olmasına rağmen, Marx’ın adı altında yayımlanır. Manfred Scharinger, “Marx/Engels und die Nationale Frage”, *Nationale Frage und Marxistische Theorie* içinde, s. 109.

132 Manfred Scharinger, “Marx/Engels und die Nationale Frage”, *Nationale Frage und marxistische Theorie Teil 11; Klassiker* içinde, s. 110.

yönelik yaklaşımı Ukraynalı Marksist tarihçi Roman Rosdolsky tarafından övülmüştür.¹³³

1905 yılında ilkin *Leipziger Volkszeitung* adlı gazetede yayımlanan bir makalesinde Marksizmin savaş, barış, yurtseverlik ve enternasyonalizm karşısındaki tutumunun nasıl olması gerektiğini açıklamıştır Kautsky. Daha sonra 1907 yılında küçük broşür olarak *Patriotismus und Sozialdemokratie*¹³⁴ başlığı altında yayımlanan bu makale, II. Enternasyonal'in yedinci kongresinde ele alınacak konulardan bazılarına önceden ışık tutmaya çalışan bir incelemedir.

Bilindiği gibi, 1907 yılında Stuttgart'ta yapılan II. Enternasyonal'in yedinci kongresinde beş konu (1. Savaş-Militarizm ve Uluslararası çelişkiler, 2. Sömürge Sorunu, 3. Parti ve sendikalar arası ilişki, 4. İşçi Göçü, 5. Kadınların oy hakkı) üzerinde tartışma gündeme gelmişti. Yukarıda adı geçen incelemede Kautsky, savaş karşısında sosyalistlerin nasıl bir tutum alması gerektiğini açıklamaya çalışıyor. Bütün ülkelerin sosyalistlerinin, muhtemel bir savaşa karşı çıkma noktasında ortak bir görüşte olduklarını belirtiyor ama savaşa karşı hangi araçlarla savaşılacağı konusunda *farklı görüşler*¹³⁵ olduğunu vurguluyordu. Ona göre militarizme karşı, enternasyonal çapta propaganda ve ajitasyon gereklidir, ama militarizme karşı en etkin araç, her halkın, kendi ülkesindeki militarizme karşı durmasıdır.

Enternasyonal'in toplantısında, militarizme ve savaşa karşı ne yapılması gerektiği konusunda tartışma yaşandı. Sol eğilimi dile getiren Gustave Herve, savaş çıktığında, başkaldırma, kitle grevi ve askerleri savaşa karşı durmaya çağırma vb. gibi araçları kullanmak gerektiğini savundu. Kautsky, bu yaklaşımı eleştirerek Herve'nin görüşlerini şu iki argümanla çürütmeye çalıştı. Birinci argümanına göre, egemen sınıflar, savaştan korkuyorlar; çünkü savaş, devrime yol açmaktadır; örneğin 1904-1905 Rus-Japon Savaşı, 1905 Rus Devrimi'ne yol açmış; bu devrim ise Avrupa burjuvazisinin yüreğine korku salmıştır. Buna karşın savaş çıkarsa, bunun en önemli nedenlerinden biri, işçi sınıfı hareketinin zayıflığı ve sosyalist partilerin savaşı önleyecek güçten yoksun olmasıdır. İkinci argümanı ise barış döneminde silahlanmaya ve sömürge politikasına karşı çıkmak daha kolaydır; zira barış döneminde duygular daha durgun ve yatışmıştır; savaşa karşı akılcı argümanların destek bulma şansı daha fazladır; savaş hukuku henüz gündeme gelmemiştir ve devletin uyguladığı şiddet daha azdır. Önceden sömürge politikalarını ve silah-

133 Roman Rosdolsky, *Zur nationalen Frage*, s. 201.

134 Kautsky'nin bu yazısında kullandığı "yurtseverlik" (*patriotismus*) daha sonraki şovenist tutumunun tohumlarını taşımaktadır.

135 Geri dönülüp bakıldığında, Kautsky'nin 1914 sonrası tavrının tohumlarının "farklı görüşler" sözcüğünde yattığını görmek mümkündür.

lanmayı engelleyemeyen partilerin, savaş çıktığında, daha zor koşullar altında savaşı durdurmalarının neredeyse imkânsız olduğunu ileri sürmüştü.¹³⁶

Sosyalist partileri uyarmayı da ihmal etmemişti. Savaş çıktığında, büyük bir şovenist ve milliyetçi ruh hali çok etkin olacaktı. Sosyalist partiler bundan olumsuz etkilenecekti. Sosyalist partilerin şovenizmden uzak durmasını önermişti.¹³⁷ Bu durumda kitleler, henüz şovenizmden uzak duran sosyalist partiye itibar etmeyecekti. Fakat parti şovenizme taviz vermeden kitlelere inancını yitirmezse, enternasyonalist tutumunu sürdürürse, kitleler şovenizmden uzaklaşacak, savaşa karşı olan sosyalist partiyi destekleyecekti. Savaş uzadıkça, kitleler savaşın ıstıraplarını yaşadıkça, kitleler savaşa karşı olacaktı. Bu nedenle savaşın sonunda, sosyalist partinin zafer kazanması mümkündü.¹³⁸

Kautsky'nin henüz eskisinden farklı düşünmediği ve Ekim Devrimi'ne ve Bolşevizme mesafe almadığı dönemdeki, savaşa ve şovenizme karşı mücadelesi küçümsenmemelidir. Stuttgart'taki Kongresi'nde (1907), Bernstein ve David gibi oportünistlerin sömürgeciliği savunan politikalarına karşı duruşu önemlidir. Sömürge sorununu görüşmek için oluşturulan komisyonda şovenistler çoğunluğu ele geçirmişti. Komisyonda yapılan tartışmada Alman delegelerinin çoğunluğu sömürge politikasının ilke olarak tümüyle reddedilmesini, *sosyalist rejimler* altında sömürge politikasının *uygarlaştırıcı* olabileceğini ileri sürerek, *sosyalist sömürge politikasını* savunuyorlardı. Gerçi komisyondaki bazı Alman, Polonya ve Rus Marksistleri, şovenistlerin sömürgeler konusundaki düşüncelerine karşı enerjik bir şekilde mücadele etmişlerdi ama azınlıkta kalmışlardı.

Komisyondan çıkan karar, genel kurulun (bütün kongre delegelerinin) gündemine geldiğinde çok hararetli bir tartışma yaşandı. Alman delegelerinden Bernstein ve David, önerdikleri politikanın kongre tarafından kabul edilmesini istediler. Böylesi bir politikanın sömürge ülkelerde reformları gerçekleştireceğini, bu politikalara karşı çıkmanın reformları engellemek

136 Kautsky'nin bu ikinci argümanı ilk bakışta “doğru” gibi görünüyor. Ama bu kanıt yakından incelendiğinde, savaş koşullarında öznel faktörün çok etkin ve aktif biçimlere bürünme olasılığını dışlamaktadır. Kautsky'nin özne anlayışının sorunlu olduğu görülmektedir.

137 Tarihin cilvesine bakın: Kautsky, şovenizmden uzak durmayı önermişti, ama savaş çıktığında şovenizmi, Marksist kılıflarla desteklemekten çekinmemişti. Böylece hem Marksizmde bir krize yol açmış hem de dünya işçi sınıfı hareketinin komünistler ve sosyal demokratlar olarak bölünmesine sebebiyet vermişti.

138 Kautsky'nin bu öngörüsü 1917 Rus Devrimi deneyimi tarafından doğrulanmıştır. Rusya'da işçiler de kendilerini şovenizme kaptırırlar. Lenin, Kautsky'nin bu öngörüsünü biliyor gibi davranmıştır. Örneğin, Lenin, *Nisan Tezleri* adlı kitabında şöyle yazıyordu: “Bugün, ‘yığınlar’, ‘devrimci’ amaçlarla savaşı sonuna kadar götürme sarhoşluğunun pençesi altındadırlar. Böyle bir anda, yığınlarla birlikte ‘kalmayı istemektense’ ya da, bir başka deyişle, genel bulaşıcı hastalığa boyun eğmektense, bu ‘yığın halinde’ zehirlenmeye karşı koymak enternasyonalcilere daha çok yakışmaz mı?” <http://www.kurtuluscephesi.com/lenin/nisanekim1tr.html#b1>.

anlamına geldiğini ileri sürdüler. Bernstein, sömürgeci fetih savaşlarının kaçınılmaz olduğunu iddia ederek dünyada iki çeşit ulus, *uygar* uluslar ve *yabanıl* uluslar, olduğunu ileri sürüyor ve uygar ulusların diğerlerini yönetmesini ve onlara uygarlık götürmesini savunuyordu.

Tartışmanın belirli bir aşamasında kongrede sömürgeciliği savunan ve karşıt olan delegelerin eşit sayıda olduğu açığa çıkmıştı. Bunun üzerine söz alan Kautsky, Bernstein'in ileri sürdüğü görüşleri sert bir şekilde eleştirdi. "Sosyalist sömürge politikası" sözcüklerini ilk defa duyduğunu, Bernstein'in savunduğu görüşün burjuvazinin çıkarlarını savunan bir görüş olduğunu vurguladı. Burjuva ideolojisine verilen bir taviz olduğuna dikkat çekerek, delegelerin sömürgeciliği savunan politikayı reddetmesi gerektiğini savundu.¹³⁹ Kautsky, ikna edici argümanlarla delegeleri etkileyerek şovenistlerin tezlerinin kongrede çoğunluk kazanmasını engellemeyi başarmıştı.

Ekonomik ve toplumsal olarak geri olan halklara yardım etmek gerektiğini reddetmez Kautsky ama bunun yolu, ulusları sömürgeci fetihler ve onları baskı altına almak değil, ezilen ulusların özgürleşmesini sağlamaktır. Delegeler, Kautsky'nin getirdiği gerekçeleri kabul ettiler; Bernstein ve David'in ileri sürdükleri önerge, 128 oyla reddedildi, ama Bernstein'in önergesini 108 delege desteklemişti; 10 delege (İsviçre) çekimser kalmıştı.¹⁴⁰

Milliyet ve enternasyonallik

Çeşitli vesilelerle ulus sorununu ele alan Kautsky'nin önemli incelemelerinden biri *Nationalität und Internationalität* (1908) başlıklı broşürüdür. Ulus olgusunu, ulus ile enternasyonalizm ilişkisini araştıran Kautsky'nin bu broşürü üç açıdan önemlidir: Birincisi; Kautsky'e göre Marx ve Engels'in 1848 dönemindeki ulus konusundaki bakış açıları, günümüzde artık sürdürülemez ve savunulamaz.¹⁴¹ Ulus konusunda Marx ve Engels'in bazı hatalarına vurgu yaparak, onlardan ulus konusunda ayrıldığını belirtiyor. İkincisi; Karl Renner ve Otto Bauer'in ulus¹⁴² konusundaki araştırmalarını inceleyen Kautsky, onların görüşlerinin de eksik ve yanlış olduğunu vurguluyor. Üçüncüsü, 20. yüzyıldaki yaygın olan Marksist ulus teorisinin temelleri bu

139 Kautsky'nin konuşması için <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1907/08/kolonial.htm>.

140 Lenin, kongre kararları konusunda bazı eleştirilerini, "Internationale Sozialisten Kongress in Stuttgart" başlıklı yazısında dile getirmektedir. Lenin Werke (LW) 13, s. 66-85. Lenin, sömürge sorunu tartışmasının iki şeyi açığa çıkardığını vurgular. Birincisi, oportünizm burjuvazinin ayartmaları karşısında duracak ideolojik sağlamlıktan yoksundur, ikincisi, oportünizm, Avrupa işçi sınıfı içindeki negatif bir eğilimi yansıtmaktadır, yani işçi sınıfının bir bölümünün sömürgecilikten yana olduğu açığa çıkmaktadır.

141 Karl Kautsky, *Nationalität und Internationalität*, s. 12.

142 Bkz. Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (1907).

broşürde atılmıştır. Kautsky'nin bu broşürdeki görüşleri Lenin tarafından benimsenmiştir. Lenin, Rosa Luxemburg'a karşı yürüttüğü polemiklerde Kautsky'nin bu broşürdeki görüşlerine atıfta bulunuyordu.¹⁴³

Ulusal kavramı

Broşürünün ilk bölümünde *ulus* kavramını ele alan Kautsky, önce Karl Renner ve özellikle Otto Bauer'in ulus konusundaki görüşlerini değerlendiriyor ve eleştiriyor.¹⁴⁴ Ulusu, toplumsal gelişmenin ürünü olarak kavrayan Bauer'in görüşüne katılıyor ama ulus tanımını sorunlu buluyor. Ulusu *kader topluluğundan* oluşan bir *kültür topluluğu* ve *karakter topluluğu* olarak tanımlayan Bauer'in tanımını belirsiz ve dolayısıyla yetersiz buluyor Kautsky. Tanım belirsizdir, çünkü her topluluk (centil örgütlenmesi, parti, devlet, anonim şirket vb.) bir kader topluluğudur; yetersizdir, çünkü kader topluluğu gibi bir özellik, ulusu diğer insan gruplarından ayıracak bir ölçüt değildir.

Ayrıca Bauer, kapitalizm öncesi toplumlarda da ulus olduğu görüşünü savunmakta; ama bir avuç kesimin ulusu oluşturduğunu, toplumun tüm kesimlerini içermediğini ileri sürmektedir. Bauer'e göre eski şövalyelik döneminde ulus, şövalyelerin kültür topluluğundan başka bir şey değildi. Burjuva toplumunda ise, burjuva sınıfı ve eğitimliler ulusu oluşturmaktadır; halk kitleleri, ulusun dışına atılmıştır. Halk kitleleri, ulusun arka bahçesini teşkil etmektedir. Bauer'e bakılırsa, sadece sosyalizmde halkın bütünü gerçek bir ulusa katılabilecek; ulusun gerçek gelişimi ancak sosyalizmde mümkün olacaktır. Sosyalizmde ulusalcılığa daha ağırlık verilecek; burjuva toplumundaki sadece egemenleri içeren sınırlı ulus aşılacak, sosyalizmde bütün halk uluslaşacaktır.

Bauer'in bu düşüncesini ilginç bulan ama eleştirel yaklaşan Kautsky, bir uyarıda bulunuyor: "Bu düşünce, ulus sorununda bizi yanlış yola götürmektedir, çünkü bu düşünce, şu anda bütün sınıflardaki ulusal düşüncenin gücünü, bütün halklar arasındaki bugünkü ulusal karşıtlıkların nedenlerini kavramamızı olanaksız kılmaktadır."¹⁴⁵ Kautsky, bazı insan topluluklarında ortak karakter özelliklerinin olabileceğini reddetmez; aynı koşullar (iklim, çevre, çalışma ve yaşama tarzı) altında uzun zaman yaşayan insan gruplarında ortak karakter özellikleri gelişebilir. Komşu olan ve birbirinden ayrı olan iki farklı ulusun bireyleri, ortak koşullar altında ortak karakter özellikleri edinebilirler. Ayrıca bir halk, politik olaylar nedeniyle ulusal karakteri-

¹⁴³ Lenin, LW 20, s. 399.

¹⁴⁴ Kautsky, Otto Bauer'in *Die Nationale Frage und Sozial Demokratie* (Ulusal Sorun ve Sosyal Demokrasi) adlı eserini, ulus sorunuyla ilgilenmek isteyenlerin mutlaka okumasını önerir.

¹⁴⁵ Karl Kautsky, *Nationalität und Internationalität*, s. 17.

ni değiştirmeden, ulusal kimliğini değiştirebilir. Bu nedenle ortak karakter, ulusu tanımlamak için önemli bir ölçüt oluşturamaz.

Ekonomik ve toplumsal ilişkilerden hareket eden Kautsky'nin bakış ağı-sından ekonomik birliğin yanında ulusu oluşturan iki temel unsur daha var-dır: dil ve toprak birliği.¹⁴⁶ Kautsky, ulusu üç kriterle (ekonomik, toprak ve dil birliği) dayandırıyor. Ulusu oluşturan en önemli unsurlardan biri dildir; ama dil kriteri tek başına yetersizdir; zira aynı dili konuşan farklı iki ulus olabilir. Bu şu anlama gelir: Bir dil topluluğu, birden fazla ulusu kapsayabi-lir. Kautsky, dilin dışında ulus için başka kriterlerin de gerekli olduğunun altını çiziyor. Yerleşiklik (*Sesshaftigkeit*) de ulusu oluşturan diğer önemli öl-çüttür; yerleşik yaşam olmadan, belli bir bölge, toprak ve benzeri olmadan ulus var olamaz.

Broşüründe kültür konusunu da ele alan Kautsky'e göre kültür, dillerden ve uluslardan daha kapsamlıdır. Bir kültür, çeşitli dilsel toplulukları ve ulus-ları içermektedir. Üç büyük kültürden bahsediyor ve bu kültürleri dinlere göre ayırıyor: Hristiyanlık; İslâm; Budizm-Brahma kültürü. Ticari ve ekono-mik ilişkilerin gelişimi ve yaygınlaşması bu üç kültürün oluşumuna yol aç-mıştır. Ticari, ekonomik ve diğer toplumsal ilişkiler, uluslardan ve dil toplu-luklarından daha hızlı yayılıyor. Ortak bir dünya diline olan ihtiyaç günde-me geliyor. Yerel ve duygusal rol oynayan milli dillerle yan yana yaşayan tek bir dünya dilinin gerekli olacağını düşünüyordu. Büyük devletlerden birinin dilinin dünya dili haline geleceğini öngörmüştü. İngilizcenin büyük ölçüde dünya dili haline gelmiş olması, Kautsky'nin öngörüsünü doğrulamaktadır.

Kautsky'nin görüşlerinde iki temel eğilimi saptamak mümkün: Ticari, ekonomik ve diğer toplumsal ilişkilerin giderek gelişmesi, bir yanda *enter-nasyonal* kültürün gelişmesine zemin hazırlıyor; öte yanda *ulusal* kültürün gelişmesine ve yayılmasına yol açıyor. Uluslararası kültüre değinmediği ve sadece ulusal kültürden bahsettiği için Bauer'i eleştiriyor. Enternasyonal bir kültürün gelişme eğilimine paralel olarak, zıt yönde başka bir eğilimin, ulu-sal kültürün ve ulusal düşünceinin güçten düşmeyeceğini, tam tersine gide-rek gelişeceğini ileri sürüyor. Ekonomik ilişkilerin gelişmesi, etkin ve ağır-lıklı bir ulusun dilinin enternasyonal bir dil haline gelmesine veya yeni kar-ma, melez bir evrensel dilin doğmasına neden olabilir; buna paralel olarak, geri kalmış ölkelerde ulusal bilinç gelişmeye başlar. Kautsky, bazı halkların kış uykusundan uyanarak ulusal bilinç geliştirdiklerini ve geliştirebilecekle-rini örnek olarak gösteriyor.

146 Lenin, Kautsky'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Bkz, Lenin. *Ergänzungsband 1*, s. 320. Türkçe-si için <http://www.kurtuluscephesi.com/lenin/ulusall1.html>.

Kautsky, ulusal düşüncenin gelişmesi ile entelektüeller arasında bir bağlantı kuruyor. Meta üretiminin gelişimiyle birlikte, dilsel bir kültüre, dolayısıyla kendi dilini konuşan bir entelektüeller sınıfına, diğer bir deyişle, *ulusal entelektüel* bir zümreye ihtiyaç doğar. Eğer ulus içinde entelektüeller zümresine ihtiyaç doğarsa, bu entelektüeller zümresi de, eğitilmiş bir ulusu yaratma ihtiyacı hissetmeye başlarlar.

İşçi sınıfı ve burjuvazi ekonomik nedenlerden dolayı büyük bir ulusa ihtiyaç duyuyor. Kautsky, entelektüellerin bu iki sınıfın düşündüklerinden çok daha büyük bir ulusa ihtiyaç duyduğunu düşünüyordu. Bunun nedeni, entelektüellerin dile yaklaşımının çok farklı olmasıdır; bir entelektüel için dil, toplumsal ilişkilerde araç olmaktan daha fazla bir öneme sahiptir. Bir işçi ve kapitalist, ekonomik ve toplumsal ilişkiler gerektirdiği için bir dili öğrenir. Oysa bir entelektüel, bir tarafta şiir, roman yazarak çok geniş bir okur kitle-sine sahip olmak ister; ayrıca entelektüel, enternasyonal kültürden yararlanmak için başka dilleri de öğrenmek zorundadır.

İlginç bir karşılaştırma yapıyor Kautsky. Ona göre dünya dillerinden birine sahip bir ulusun entelektüeli çok şanslıdır; çünkü tüm dünyaya hitap etme olanağına sahiptir. Oysa küçük bir ulusun entelektüeli böylesi bir şansa ve olanağa sahip değildir. Bu nedenle, diyor Kautsky, özellikle küçük bir ulusa ait olan entelektüel, kendi ulusunun büyük olmasını daha çok arzu etmeye eğilim gösterir. Özellikle yabancı dil öğrenen ve enternasyonal kültürden etkilenen entelektüeller, kendi ulusal dillerinin korunmasını, saflığını daha çok düşünürler. Ayrıca küçük ülkenin entelektüelleri kendi dillerinin daha geniş alanlara yaygınlaşmasını ve yabancı edebiyatın etkisini geri itmeye daha eğilimlidirler.¹⁴⁷

Ulusal düşünce, ulusal kültür, modern devletin oluşmasıyla daha da güçlenmeye başlamıştır. Modern merkezîyetçi bürokrasi, her şeyden önce bütün devlet kurumlarında tek dili yerleştirmeye çalışmış; bürokrasinin tek-dilini giderek halka dayatmış, halkın da dili haline getirmeye çalışmıştır:

Bu yüzden 18. yüzyılın mutlakîyetçe devleti, sınırları içinde tek bir dilin konuşulduğu ulusal-devlet olmaya çalışmıştır. (...) Fakat öte yandan da, kendi kullarından olup da egemen dili konuşamayanlara kendi tek dilini dayatmıştır, özellikle *okul* aracılığıyla. Bir zamanlar şuna inanıldı ve hâlâ bazı bürokratlar bugün de buna inanıyorlar; okul, tamamen insanları, egemenlerin istediği bir biçime sokabilir. Çoğu zaman arzu edilen ulusal üniformayı başka

147 Bu satırlarda, Kautsky'nin büyük Alman ulusu düşleyen Alman Romantik yazarlarının düşüncelerini yansıttığı açığa çıkmaktadır.

uluslara giydirmeye başarıldı, fakat sadece okul aracılığıyla değil, aynı zamanda devlet sınırları içindeki diğer ilişkilerin gücü aracılığıyla da.¹⁴⁸

Kapitalizmin belli bir düzeye gelmesi ikili bir eğilime yol açmıştır: Bir yanda ezilen ulusun burjuvazisi, kendi sınıf çıkarları için devleti kendi hizmetine almak istiyor; öte yanda artan eğitim düzeyi ve iletişim araçlarının gelişmesi nedeniyle yerel sınırlı bakış açılarını aşan ezilen ulusun emekçi kesimleri (işçiler, zanaatkârlar, köylüler) arasında devlet ve dünya politikasına ilgi geliyor. Demokratik hareketin gelişimi iki sonuç doğuruyor: Birincisi; bazı yerlerde merkezî bürokratik kurumların yerine yerel yönetim organları geçiyor. İkincisi; merkezî devlet bürokrasisini –yerlerine henüz başka kurum getirilmediği sürece– ortak merkezî bir parlamento aracılığıyla kontrol etme ve denetleme gibi demokratik bir istem geliyor.

Devlet bürokrasisi ve ezilen halk, ayrı ulusal kimliklere sahipse, genel olarak bu iki kesim arasında karşıtlık gelişir. Bu karşıtlığın çekilemez hale gelmesi durumunda, ezilen ulusta, kendi ulusal parlamentosunu kurma çabası artar. Çünkü sadece böylesi bir ulusal parlamento, ezilen ulusun gereksinmesini karşılayabilir; ancak böylesi bir parlamentoda bir ulus kendini ifade edebilir. Elbette birkaç ulusun ortak bir parlamentosunda, herkes kendi dilinde konuşabilir; fakat birinin konuştuğunu çoğunluk anlamazsa, ortak bir tartışma nasıl mümkün olabilir ki? Kautsky, örnek veriyor: Bir hafta süren enternasyonalin toplantılarında bile, bazen dil yüzünden tartışmalar çıkmakta ve bazı zorluklar yaşanmaktadır. Bu toplantılarda üç dünya dili konuşulmaktadır. Bir yılda iki yüz kere toplanan bir parlamentoyu düşünün. Biri, Macarca, öteki Çekçe, bir diğeri Hırvat dili, dördüncüsü de Almanca olsun. Komisyonlarda, meclis toplantılarında dört dilde tartışmanın büyük zorluklar çıkaracağı kesindir.

Bürokratik mutlakiyetçi devletlerin egemen olduğu ve de parlamentarizm ve demokrasi çağında, *tek dilli ulusal devlet* daha çok gerekli olmaktadır. Ne yazık ki, ortak bir ulusal dil, halkın bakış açısından ve demokrasinin ilkelelerinden açısından değil, ama hükümetlerin ihtiyaçları açısından kendini dayatıyor. Modern ulusal devlet, birleşik bir bürokrasiye ihtiyaç duyuyor. Bir devlette ulusal farklılıklar, giderek artan biçimde bu tek dile dayanan ulus-devletini sarsma ve bozma tehlikesi içeriyor. Kautsky, ezilen ulusun milliyetçiliği ile demokrasinin birbiriyle çeliştiği ve çatıştığı yerlerde, ulusal devletleri rahatsız edecek bir şekilde demokrasinin güçlendiğini vurguluyor.

Modern ulus-devlet gerçeğini analiz etmeye çalışan Kautsky, asıl olarak milliyetçi düşünürlerden farklı bir bakış açısına sahip değildir. Örneğin şöyle diyor: “Modern ulusal devlet için, tek bir ulustan oluşmak önem kazanmak-

148 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 50-51.

tadır. Her ulus için, kendi öz devletini oluşturmak olağanüstü önemlidir.”¹⁴⁹ Böylesi bir bakış açısı, daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, milliyetçi İtalyan düşünürü Mazzini tarafından savunulmuştu: Her ulusa bir devlet, her devlete bir ulus. Ulus-devlette dil sorununa önem veren Kautsky’e göre, Otto Bauer, bir ulus ve devlet için dilin önemini yeterince dikkate almamıştır.

Demokrasi açısından ulus-devletin modern dönemin en uygun bir biçimi olduğunu ileri sürmektedir Kautsky. Ona kulak verelim:

Demokratik bakış açısından ulus-devlet, halk kitlelerinin kendilerini politik bakımdan en iyi bir şekilde ifade edebilecekleri, modern devletin en mükemmel biçimidir. Çünkü halk, dile egemendir ve dolayısıyla kendi diliyle siyasal bilgiler elde etme ve siyasal yaşama karışma olanağına sahiptir. Ona göre, modern devlet sadece *politik* ihtiyaçlara göre değil, *ekonomik* ihtiyaçlara göre de uygun bir biçime sahip olmalı. Eğer ekonomik ve politik ihtiyaçlar birbiriyle çelişirse, politik ve demokratik ihtiyaçlar sıkıntı yaşarlar.¹⁵⁰

Kautsky açısından, ulus-devlet süreci, çeşitli halkların yaşadığı bir devlette halkları yavaş yavaş asimile eden, her zaman da barışçıl olmayan bir süreçtir. Ona göre ulus-devlet, süreç içinde tek bir dilin egemen olduğu ve kabul gördüğü koşullarda oluşmuştur. Ama diyor Kautsky: “*Uluslararası sosyal demokrasi, ulusların kendi kaderini tayin etme ilkesinde, ulus-devletin pratik olarak gerçekleştirilecek tek bir biçim olduğu sonucu çıkarmamalıdır*”¹⁵¹ (v.b.a.). Çokuluslu devletin oluşumu da mümkündür.

Bauer, ulusların, kendi ulusal devletlerini kurma arzularını, yalnızca ulusların yabancı egemenliğe karşı durma ihtiyacına, kapitalizmin daha geniş bir iç pazar oluşturma gereksinmesine dayandırıyor. Avusturya İmparatorluğu’nda dil yüzünden uluslar arasında yaşanan sorunları kavrayamayan Otto Bauer’i şöyle eleştiriyor Kautsky: “Elbette bütün bu motifler önemli rol oynamıştır ama modern politik yaşamda milliyet/ulusallık ilkesinin müthiş gücünü açıklamak için yeterli değildir. Yalnızca dilin bir devlet için önemini dikkate alan biri, çağımızın politikasında milliyet ilkesinin gücünü bütünüyle kavrayabilir.”¹⁵² Ulusal devlet kurma eğilimini küçümseyen Bauer hakkında şu sözleri dile getiriyor: “Otto Bauer’in, ulus-devlet kurmaya yönelik şiddetli arzuları küçümsemesi tesadüfi değildir. Onun gönlü çokuluslu devlettir.”¹⁵³

149 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 54.

150 Kautsky, *Die Befreiung der Nationen (Ulusların Kurtuluşu)*. <http://www.marxists.org/deutsch/archiv/kautsky/1917/befnat/teil5.html>.

151 Kautsky, *a.g.e.*

152 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 55.

153 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 55.

Çok-milliyetli devlet

Broşüründe *Nationalitätenstaat*¹⁵⁴ konusunu ele alan Kautsky için, modern koşullara en uygun devlet biçimi, ulus-devlettir¹⁵⁵ ama her devlet, ulus-devlet biçimine ulaşamıyor. Ulus-devletin yanında bir de, eski feodal dönemden kalan, çokuluslu devletler vardır. Kautsky açısından, bu çokuluslu devletler herhangi bir nedenden iç yapıları geri kalmış olan ve “anormal” devletlerdir. Daha önce değindiğimiz gibi Kautsky’nin ulus konusundaki görüşleri Lenin tarafından benimsenmiştir. Ulusal sorun üzerine Rosa Luxemburg ile giriştiği polemiginde şöyle yazıyordu Lenin:

Bizzat Rosa Luxemburg, Kautsky’den şu sözleri aktarmaktadır: “Ulusal devlet, bugünün koşullarında en uygun devlet biçimidir.” Bu söze Kautsky’nin daha kesin sonuca varan şu notu eklenmelidir: Çeşitli ulusal bileşimlerden oluşan devletler (ulus-devletten farklı olan sözüm ona çokuluslu devletler), “herhangi bir nedenden dolayı geri kalmış ve anormal” devletlerdir. Kendiliğinden anlaşılacağı gibi, Kautsky anormal sözcüğünü sadece gelişen kapitalizmin gerektirdiklerine en iyi uyan durumlara uyamama anlamında kullanmaktadır.¹⁵⁶

Çokuluslu devlet olarak beş devleti gösteriyor Kautsky. *Türkiye* (Osmanlı kastediliyor), *Rusya*, *Avusturya*, *İsviçre* ve *Belçika*. Kautsky, Rusya’nın ve Türkiye’nin geri kalmışlığının ve anormalliğinin daha belirgin olduğuna dikkat çekiyor. Ekonomik bakımdan gelişmiş olmalarına karşın, Belçika ve İsviçre’nin de çokuluslu devletler olduğunu ileri sürüyor. Ona göre Belçika geçmişte Fransa ve Hollanda gibi devletlerin oyuncağı haline gelmiş ve bir müddet bu devletlerin yönetimi altına girmişti. Ne var ki bu devletler, Belçika’yı ulus-devletlerine katmayı başaramadıklarından, Belçika bağımsız devlet olarak kalabilmiştir. İsviçre ise, hem orada yaşayanların direnmesi hem de dağlık bölge olarak ulaşılması zor bir bölge olduğu için çokuluslu bir devlet olmuştur.

Belçika’da iki dil, İsviçre’de üç dil¹⁵⁷ konuşulduğunu belirten Kautsky, İsviçre’nin, “iç ulusal sürtüşmeler olmaksızın çokuluslu bir devlet olarak var-

154 “Nationalitätenstaat” birçok milliyette oluşan devlet demektir. Bu sözcüğü “çok-milliyetli devlet” olarak çevirdim. Ama bu sözcük “ulusal topluluklar devleti” olarak da çevrilebilir. Lenin, ulus sorunu ile ilgili araştırma notlarının birinde, *Nationalitätenstaat* kavramının yetersizliğine dikkat çekiyor (Lenin, *Ergänzungsband 1*, s. 395).

155 Lenin, Kautsky’nin bu düşüncesini benimsiyor. “Ulusların Kendi Kaderini Tayini Üzerine” başlıklı makalesinde örneğin şöyle yazmaktadır: “Her ulusal hareketin eğilimi, modern kapitalizmin gereksinmelerinin en iyi karşılanabileceği *ulusal devletlerin* oluşumuna doğru bir eğilimdir. En derin iktisadi etkenler bizi bu amaca doğru sürükler ve bundan ötürü, bütün Batı Avrupa için, hayır, bütün uygar dünya için kapitalist dönemin *tipik*, normal devleti, ulus-devlettir.”

156 Lenin, LW 20, s. 339-400.

157 İsviçre’de üç değil, dört resmî dil vardır. Almanca, Fransızca, İtalyanca, Romanca.

lığını sürdürebildiğine” dikkat çekiyor. Çünkü İsviçre hem modern bir devlet değildir, hem de birleşik bir idari aygıtı sahip değildir. İsviçre ordusu bile, kantonların yetkileri sınırlanmasına karşın, hâlâ feodal orduyu anımsatmaktadır.

Belçika ve İsviçre’de çokuluslu devlet için oluşan uygun koşulların, Avusturya’da olmadığına işaret eden Kautsky, Avusturya’yı Belçika ve İsviçre ile karşılaştırarak, Avusturya’nın koşullarının çok zor olduğunu göstermeye çalışıyor. Avusturya’da dokuz ulus, Çeklerin yanında Slovakların ve Hırvatların yanında Sırları da sayarsak tam on bir ulus vardır. Dillerden sadece biri dünya dilidir. O da Alman dilidir. Ayrıca Rusya ile karşılaştırıldığında Avusturya başka bir dezavantaja daha sahiptir; nüfus sayısı bakımından hiçbir ulus diğerlerine baskın değildir. Türkiye’nin de özellikle Avrupa yakasındaki durumu zordur; fakat çokuluslu devlet açısından en karmaşık ve durumu en zor olan Avusturya’dır.

Kautsky, ulus-devlet ile çokuluslu devletin oluşumu arasındaki farklılıkları açıklar. Devletlerin oluşumunda esas olarak iki yöntem vardır: Ya çeşitli uluslar kendilerini *devlete uyarlayarak* modern ulus-devleti oluşturmuştur ya da devlet kendini çeşitli *uluslara uyarlayarak* çokuluslu devleti yaratmıştır.

Çokuluslu devletin oluşum süreci ise, Kautsky’e göre, çeşitli halkların bir arada yaşadığı, ama hiçbirinin diğerini özümseyemediği, her halkın politik güç olarak geliştiği ve her halkın kendi devletini kurmaya çalıştığı bir süreçtir. Uluslar aynı devlet içinde karşı karşıya durmaktadırlar ve kendi devletlerini kurma mücadelesi yürütmeye çalışırlar. Ulusların birbirine karşı mücadelesi ise, ulusların kendi içindeki sınıf mücadelesini arka plana itmektedir. Böylesi koşulların olduğu bir devlette, bir ulus azınlıkta ise ve devleti dönüştürme, azınlıkta olan ulusa umutsuz gibi görünüyorsa, bu durumda devletten ayrılma daha uygun bir yoldur. Kautsky’e bakılırsa, böylesi bir çokuluslu devlette, devleti dönüştürme mücadelesi barışçıl olarak mümkün değildir. Hiçbir ulusun diğerini özümseyemediği çokuluslu bir devletin önünde iki yol vardır: Ya devlet kendini uluslara göre ayarlar ve varlığını sürdürür ya da devlet, kendini uluslara göre ayarlayamazsa bu durumda bir savaş ve devrim durumunda parçalanır.¹⁵⁸

Avusturya’nın geleceği

Broşürünün son bölümünde “Avusturya’nın Geleceği” başlığı altında Avusturya’nın durumunun analizini yapan Kautsky şöyle yazıyor: “Avusturya’yı anlamak isteyen, Karl Renner’in eserinin yanında Bauer’in eserini

158 Kautsky, *Die Befreiung der Nationen*.

de incelemek zorundadır.”¹⁵⁹ Avusturya’da ulusal ilişkiler dayanılmaz hale gelmiştir ve bu durum toplumsal ve politik gelişmeyi engellemektedir. Kautsky’nin optiğinde, kapitalist üretim koşulları alanında her toplumsal organizma sürekli büyüme eğilimine sahiptir. Onun söyledikleri anılmaya değer:

Bir *ulusal devlette* bir ulus, yalnızca devletini büyüterek gelişir ve bu Avrupa’da sadece savaşla mümkündür. Fakat aynı zamanda Avrupa’da burjuvazi, sakinliğe ihtiyaç duyan bir hale gelmiştir, devrimden korkmaktadır. Ve her savaşın peşinden bir devrim geldiğini bilmektedir. Kendi alanlarını genişletmek için, modern devletlerin mümkün olduğu kadar sömürge politikalarına geçmelerinin nedenlerinden biri de devrimden korkudur.¹⁶⁰

Çokuluslu devlette ise, devlet sınırlarının genişletilmesi, bir ulusun alanını genişletmek için biricik araç değildir. Bir ulusun alanını genişletmek, çokuluslu devletin verili sınırları içindeki diğer ulusları geri iterek de mümkündür. Avusturya sınırları içinde ulusların birbirine karşı savaşımı, iktidar sahiplerini ve yönetici sınıfın dikkatini içteki sorunlara çevirmeye zorlamıştır; Avusturya’nın sömürge politikasına başvuramamasının nedenlerinden biri bu iç sürtüşmelerdir. Ve Avusturya’da sosyal demokrasi (Marksizm) böylesi bir siyasal iklimde ortaya çıkmıştır.

Artık soru şudur: İşçi sınıfı partisinin ulus sorununda nasıl bir programı olmalı? Nasıl bir yol izlemeli?

Marx’ın “işçi sınıfının mücadelesi, içerik açısından enternasyonal, biçim açısından ulusaldır” bakış açısından hareket eden Kautsky, Avusturya işçi sınıfı partisinin ulusal sorunun çözümü için bir program geliştirmesi gerektiğini öneriyor. Çeşitli ulusların işçi sınıfının birlikte aynı örgüt içerisinde yer alması gerektiğini, yani çeşitli ulusları aynı örgütlenme içinde (devlet, parti, sendika vb.) bir arada tutacak biçimlerin yaratılmasını savunuyor. Karl Renner ve Otto Bauer’in işçi sınıfı partisi için ulusal sorunda izleyecekleri programı *ulusal özerklik* olarak adlandırırlarsa, onlarla aynı görüşte olduğunu vurguluyor Kautsky. Daha önce yazmış olduğu makalelerinde en kötü ulusal karşıtlıkları ortadan kaldırmak için federasyon düşüncesinin önemli bir araç olduğuna dikkat çekiyor.

“Uluslar Federasyonu” düşüncesini savunan Kautsky bu düşüncüyü şöyle açıklıyor: Uluslar Federasyonu, hem merkeziyetçiliğe, hem de geleneksel bölünme temelinde “Krallık ve Eyaletlere” göre kurulan eski tipteki federalizme karşıttır. Çünkü tarihsel olarak eski gelenek temelinde bölgelerin federalizmi, Avusturya’yı, ulus-devletlere göre bölme anlamına gelmez, tersine çokuluslu devletin sunduğu sürtüşmeleri daha çok artırma anlamına gelir.

159 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 61.

160 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 62.

Kautsky, savunmuş olduğu federasyon anlayışının yanlış anlaşıldığına dikkat çekiyor. Örneğin 1908 yılında “ayrılıkçı” Çek sosyal demokratları, topladıkları parti konferansında, işçi sınıfı partisinin ve sendikaların özerk olması görüşünü temellendirmek için Kautsky’nin düşüncelerine dayandıklarını ileri sürmüşlerdi. Kautsky, kendi federasyon anlayışının yanlış yorumlanmasına itiraz etmişti. Ona göre işçi sınıfı partisi ve sendikalarının federatif bir biçimde örgütlenmesini savunmak yanlıştır; işçi sınıfının örgütlerinin tek enternasyonal bir örgüt içinde birleşmeleri gerekir.¹⁶¹ Ulusların federatif örgütlemesiyle işçi sınıfı örgütlerinin merkezî enternasyonalist örgütlenme biçimi birbirine karıştırılmamalıdır.

Çokuluslu bir devlette ulus sorununa Marksist açıdan çözüm arayan Kautsky şöyle soruyor: Tek tek uluslar nasıl kurulur, oluşur? Bir arada nasıl yaşarlar? Kautsky’e göre en uygun olan yöntem bir ulusun oturduğu bölgeyi saptamak ve kendi ulusal sorunlarını çözmeleri, kendi özyönetimlerini gerçekleştirmeleri için o bölgeyi oradaki ulusa bırakmaktır. Karl Renner ve Otto Bauer, böylesi bir “uluslar federasyonu” düşüncesinin karşısına şu gerçekleri çıkarıyorlar: Avusturya’daki uluslar, birbirinden tamamen ayrılmış bölgelerde değil, daha karmaşık bir biçimde yaşıyorlar; öyle ki ulusları bölgelere göre ayırmak mümkün değil; bu nedenle uluslar, bölgelerden bağımsız, dinsel topluluklar gibi, özel topluluklar olarak örgütlenmelidir. Kautsky açısından Renner ve Bauer’in toprak birliğini dışlayan böylesi bir yaklaşımı doğru değildir. Oysa bir toprak birliği, teritoryum (devlet toprak alanı) olmadan, bir ulus var olamaz. Ulusun çekirdeğini böylesi teritoryum oluşturmamalıdır; verili toprak üzerinde ulusun dilsel kültür yaşamı yoğunlaşır. Böylesi bir toprak alanı, teritoryum ve dilsel kültürün sürekli etkisi olmadan, dağınık bir biçimde yaşayan ulusun üyeleri kısa zaman sonra dilsel topluluk özelliklerini ve ulusallıklarını yitirirler.

Kautsky, makalesinin ilerleyen bölümlerinde Karl Renner’in Avusturya için hazırladığı ve Otto Bauer tarafından da kabul edilmiş olan ikili bir planı tartışıyor. Bu ikili planın keskin zekânın ürünü olduğunu vurgulamayı ihmal etmez Kautsky. Birinci plana göre, Avusturya, kendini yönetecek bölgelere (*Kreise*) ayrılacak; aynı milliyete sahip olan bütün bölgeler, ulusa ait olacaktır. Birinci plan, toprak birliği ilkesini (*territorumprinzip*) uygulamaktadır; yani toprak birliği temelinde ulusun oluşturulması planlanmaktadır. İkinci plan ise, toprak birliği ilkesini uygulanmanın mümkün olmadığı ve birçok ulusun karışık yaşadığı bölgeler için önerilmektedir. İkinci plan, bireysel kimlik ilkesine (*Personalitätsprinzip*) dayanmaktadır.

Bu ikili plan konusu ve gerçekleşme olasılığı üzerine Kautsky’nin yaptığı yorum şöyle: “Böylece Avusturya, ikili bir biçimde örgütlenecek: ilişki alan-

161 Aktaran Raimund Löw, *Der Zerfall der “Kleinen Internationale”*, s. 78.

larına ve uluslara göre. Bu ikili örgütlenme çok orijinal ve verimli bir düşüncedir. Bu düşünce, bazı ayrıntılarında eksiklik olsa bile dikkate değerdir. Fakat bizim iki Avusturyalı yoldaşlarımızın (...) bu iyimserliklerine ne yazık ki katılamıyorum.”¹⁶² Ulusal sorunun çözümü için yapılan planı zekice bulan Kautsky, bu planın anayasal yolla gerçekleşeceği düşüncesine katılmaz. Ona göre Renner ve Bauer’in anayasal çözüm önerileri saf, iyimser ve hayalci. Zira, diyor Kautsky, “hiçbir anayasa, ulusal kavgaları savuşturamaz ve ulusların iktidar mücadelesine karşı etkili olamaz; sürtüşmeleri bile ortadan kaldırma gücünde değildir.”¹⁶³

İkili planı sorunlu ve hayalci bulan Kautsky, önerilen planı mercek altına alıyor. İki düşünürün planına göre düşünülen özerklik anlayışının, okul sistemine nasıl yansıtacağını bir örnekle açıklamaya çalışan Kautsky şunları söylüyor: Savunulan anlayışa göre her ulusun okul sistemi gerekli olan harcamaları kendi vergi kaynaklarından karşılamak zorundadır. Fakat bu yaklaşım da sorunludur. Çünkü zengin ve yoksul uluslar vardır. Vergi konusuna gönderme yapan Kautsky, Sırp ve Hırvatların, 3,6 kron, Almanların ise, 22,4 kron, hatta Avusturya’nın bazı bölgelerinde Almanların, 42,6 kron vergi verdiklerini vurguluyor. Sırp ve Hırvatların okul sisteminin, kaynak olarak Almanlarınkinden daha az olacağı için, özerk yönetim, devletten destek isteyecektir. Bu da Almanların direnciyle karşılaşacaktır.

Dil sorunu da önemli bir sorundur Avusturya’da. Dil sorunu nasıl çözülecek? Devletin dili ne olacak? Kautsky, Avusturya İşçi Sınıfı Partisi’nin 1899 yılındaki kurultayında aldıkları kararın bulanık olduğuna dikkat çekiyor. Alınan karar programda şöyle ifade edilmiştir: “Hiçbir ulusa öncelik tanımıyoruz; bu nedenle devlet dili talebini reddediyoruz. Aracı olacak dilin ne kadar gerekli olacağını İmparatorluk parlamentosu belirleyecektir.” Renner ve Bauer’in dil konusunda netlikten yoksun olduklarından yakınıyor Kautsky. Oysa, diyor Kautsky, dil sorunu Avusturya’da ulusal çatışmalara neden olan en büyük sorunlardan biridir. Genel olarak devlet bürokrasisi ortak bir dilden vazgeçemez. Zaten devlet dili olarak belirlenmiş olan Almanca’nın yerini başka bir dilin alması mümkün değildir. Çünkü dil olarak Almanca, sadece ekonomik bakımdan güçlü bir ulusun dili değil, aynı zamanda Avusturya’da mevcut diller arasında biricik dünya dilidir. Bu durum şöyle bir sonuç doğurur Kautsky’e göre: Devlet bürokrasisi, Almanca diline vakıf olanları, devletin çeşitli kurumlarında (ordu, bürokrasi vb.) yerleştirmeye eğilimli olacaktır. Bu ise, Alman olmayanların, memnuniyetsizliklerine, kıskançlıklarına ve kızgınlıklarına yol açacaktır. Hiçbir anayasa, ulusların Avusturya İmparatorluğu’nda iktidar olma mücadelesini bütünüyle engelleyemeyecektir, diyor Kautsky.

162 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 67.

163 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 68.

Kautsky'nin yönelttiği diğer bir eleştiri ise, bu iki düşünürün parlamento-ya bağladıkları umuttur. Bu umudun yersizliğini ise şöyle temellendiriyor Kautsky:

Burjuvazinin çeşitli tabakalarındaki politik ve sosyal durum nedeniyle, burjuva parlamentosunun her yerde nasıl verimsiz olduğunu görüyoruz... Bu gerçek sabittir. Bunun için sadece İngiltere'de ve Fransa'da şimdi yönetimde olan burjuva radikalizminin iktidarsızlığını anmak yeter. Bu durumda Avusturya parlamentosundan daha fazla ne beklenebilir? Ulusların kavgası sadece burjuva parlamentarizminin iktidarsızlığına yeni bir özellik kazandırmaz, aynı zamanda bu iktidarsız burjuva parlamentarizmi, ulusların kavgasını daha güçlendirir.¹⁶⁴

Kautsky'e göre tam da burjuva parlamentarizminin bu iktidarsızlığı nedeniyle, ulusların özerkliğinin, Renner ve Bauer'in önerdikleri biçimde gerçekleşmesi son derece şüphelidir. Kautsky açısından Avusturya'da ulusal kavgaların keskinleşmesi ne kadar olası ise, burjuvazinin demokratik yönetim düşüncesini kabul etmesi de o kadar olanak dışıdır. Avusturya'nın çokuluslu bir devlet olarak kalmasından ziyade, ulus-devletlere bölünmesinin daha büyük bir olasılık olduğunu vurgulayan Kautsky'nin görüşleri tarih ve deneyler tarafından doğrulanmıştır.

Burjuvazinin yanında devlet bürokrasisi de Avusturya'da önemli bir unsurdur. Kautsky'e bakılırsa Renner ve Bauer şu varsayımdan hareket ediyorlar: Uluslara özerklik verilmezse, Avusturya devleti yok olacaktır; bu nedenle mevcut devleti korumak için, hem burjuvazinin, hem de devlet bürokrasisinin ulusların özerkliğini kabul etmekten başka çaresi yoktur. Burjuvazinin ve devletin, devleti korumak için büyük çıkarı vardır. Dolayısıyla devletin dağılmasını engellemek için, burjuvazi ve devlet bürokrasisi de ulusların özerkliği için çalışmak zorundadır. Böylece burjuvazi ve devlet bürokrasisi de sosyal demokratlar gibi aynı yönde çalışacaklarından, ulusların özerkliği gerçekleşebilir. Böylesi ham hayallere kapılan Bauer şöyle yazıyordu: "Devletin yaşamasının gerekliliği, bürokrasinin iktidar hırsından daha büyüktür. Çatlamakta olan Avusturya devleti, artık yönetemez hale geldiği zaman, bizzat bürokrasinin kendisi halkın yönetime katılması çağrısında bulunacaktır."

Böyle bir bakış açısını tehlikeli bir yanılsama olarak değerlendiriyor Kautsky. Ayrıca bu görüş tarihsel deneylerle çelişmektedir. Zira tüm bürokratik monarşiler, yönetimin demokratikleştirilmesi aracılığıyla bürokrasinin yetkilerinin sınırlandırılmasına karşı durmuştur. Dolayısıyla bürokratik devletler, hiçbir zaman kendi istekleriyle iktidarlarını sınırlamazlar. Ren-

164 Karl Kautsky, *a.g.e.*, s. 72.

ner ve Bauer, devlet bürokrasisinin işçi sınıfıyla el ele vererek, bürokrasinin yetkilerini sınırlandırarak devleti kurtaracaklarını sanıyorlar. Kautsky'e göreyse ekonominin gelişmesiyle Avusturya uluslarında ulusal bilinç gelişecek ve bu uluslar haksızlığa karşı duracaklardı.

Yaşam, Renner ve Bauer'in Avusturya konusunda düşündüklerini çürüttü, Kautsky'nin düşüncelerini doğruladı. Şöyle yazmıştı Kautsky: Mücadeleler güçlendikçe, bürokrasi daha çok ürkekleşecek, dizginleri kaptırmaktan ve mücadele edenlere serbest alan tanımaktan korkacaktır, daha enerjik bir biçimde tüm iktidar araçlarına sarılacaktır. Bu nedenle "Ulusların Özerkliği" programı, Avusturya'da egemen sınıfı ve devlet bürokrasisini kazanma şansına ve umuduna sahip değildir. Kautsky'e göre elbette egemen sınıf ve devlet bürokrasisi, Renner ve Bauer'in önerilerinden bazılarını alıp yürürlüğe sokacaktır, ama *demokratik özyönetim* gerektiren önerileri kabul etmeyecektir.

Renner ve Bauer'in geliştirdikleri öneriler Avusturya monarşisi koşullarında önem taşımazlar; Avusturya'nın devrimcileştirilmesi için bir etki de yaratamazlar. Fakat bu öneriler, amaca uymayan veya yersiz olduklarından değil, burjuva toplumunun ve burjuva devletin, demokratik özyönetim konusunda aciz kalmasından dolayı gerçekleşemezler. Kautsky, böylesi önemli itirazları ileri sürmesine karşın, Renner ve Bauer'in geliştirdikleri önerilerin işçi sınıfı açısından önemli öğeler içerdiğini de vurgulamaktan kaçınmaz. Özellikle de Renner'in çokuluslu toplumun ikili tarzda (bölgesel ve bireysel) örgütlendirilmesi önerisinin verimli olabileceğine işaret etmiştir.

Bauer'in ve Renner'in görüşlerini karşılaştıran Kautsky şu yargıya varıyor: Bauer'in yaptığı hataları Renner yapmaz. Çünkü Renner ilk olarak, ulus sorununu genel açıdan değil, sadece Avusturya örneğinde ele alıyor; ikincisi Renner, ulus olgusunu, kültürel bir topluluktan ziyade, esas olarak dil topluluğu olarak anlamaktadır. Eğer, diyor Kautsky, Bauer kitabındaki eksik ve zayıf yanları giderirse, onun eseri sadece Avusturya için değil, enternasyonal sosyalist teori ve praksis için de önemli bir eser olabilir.

Demokrasi ve ulus sorunu

Kautsky 1917 yılında *Die Befreiung der Nationen (Ulusların Kurtuluşu)* adlı bir kitap yayımlıyor. Demokrasi uğruna mücadelenin, her ulusun kendi kaderini belirleme uğruna mücadelesini içerdiğini belirtiyor. Öte yandan sosyalizmin olmazsa olmaz koşullarından biri demokrasidir, diyor. Demokrasi perspektifi açısından ulusların kendi kaderini tayin hakkı savunulması gereken bir düşüncedir. Demokratik bakış açısından bakıldığında, başka ulusun topraklarını işgal etmek, haksızlık ve zorbalıktır. Ulusların birbirinden ayrılması için başvurulacak araçlardan biri olan referanduma, halk oylama-

sı sorununa da kısaca değinir Kautsky. Ona göre halkın iradesi *politik* alanda en büyük otoritedir, bu otoriteye boyun eğmek gerektiğini şu şartla onaylar: Halkın iradesi sosyalistlerin bilimsel düşünceleri ve hedefleri için geçerli olamaz. Halk istemiyor diye, sosyalizmden vazgeçemeyiz. Halk oylaması, bize hedeflerimizi dikte edemez. Çünkü biliyoruz ki, halk da hükümetler gibi “yanlış” yapabilir, hatta bazı koşullarda halkın çoğunluğu gerici de olabilir.

Sosyalist partilerin demokrat ve enternasyonal olduğunu vurgulayan Kautsky, kendi kaderini belirlemeyi sadece kendi ulusu için değil, başka uluslar için de istemeyenin demokrat olamayacağının altını çiziyor. Ulus ve ulusların kurtuluşu konusunda Almanya’da parti içinde çıkan iki eğilimi (radikalizm ve şovenizm) eleştirir. Parti içindeki aşırı sol eğilim, ulusların kendi kaderini belirleme düşüncesinin kapitalizmde mümkün olmadığını, bu sloganın sosyalizmde anlamlı olduğunu ileri sürerken, şovenizm, ulusal baskıya kayıtsız kalmakla yetinmiyor, aynı zamanda ulusal baskıyı onaylıyor.

Tek dilin devlet dili olduğu ulus-devletlerde bile, dilsel azınlıkların korunması gerektiğini savunmak, demokrasinin bir gereğidir. Dolayısıyla bir azınlığın kendi dilini konuşmasını engelleyen politikalara ya da bir dilsel gruba dahil olduğu için haklarından mahkûm bırakılmasına karşı durulmalıdır. Kautsky şöyle yazar:

Demokrat ve sosyalist olduğumuz için, devlette ve toplumda halk tabakalarına karşı yapılan haksızlıklara karşı mücadele etmek zorundayız, ulusal azınlıklar üzerindeki her türlü baskıya karşı çıkmalıyız. Dilsel farklılıkların iki halkı birbirinden ayırmasını engellemek istiyoruz. Ama bu ulusallığın çıkarları açısından değil, demokrasinin çıkarları açısından ulusal azınlıklara karşı yapılan baskılara karşıyız.¹⁶⁵

Uluslararası kültür konusunda bazı sosyalistlerin farklı bir düşünce sistemine sahip olduğunu vurgulayan Kautsky’e göre, bu tip sosyalistler, ulusların ve kültürlerin uluslararası kültür içinde özümzenmesinin, genel bir monotonluğa, düşünsel ve kültürel bir yoksulluğa yol açacağını düşünüyorlar. Bu nedenle ulusların ve kültürlerin özümzenmesine karşı duruyorlar. Kautsky açısından bir fabrikanın ürettiği ürünler, bir el zanaatkârının ürettiği ürünlerden daha monoton, daha tekdüzedir; fakat bu böyledir diye, fabrika üretiminin yayılmasını engellemek istemek gericiliktir. Kapitalizm, hem insanı düşünsel, zihinsel, duygusal olarak yoksullaştıran bir eğilime sahiptir, hem de bu tür zihinsel yoksullaştırmaları ilerleten araçları sürekli geliştirir. Dolayısıyla gerçek demokrasiyi deneyimleyen sosyalizmde kapitalizmin yarattığı kısırlıklar aşılabacaktır.

165 Kautsky, *a.g.e.*

Kautsky'e yönelik eleştiriler

Kautsky'e karşı ilk eleştiri Rosa Luxemburg'dan, en acımasız eleştiriler de Lenin'den geldi. Rosa Luxemburg'a göre Kaustky, Marksist gerekçelerin arkasına sığınarak, devrimci hareketi durdurmak için sürekli frene basmıştır. Lenin için Kautsky teoride Marksizmi savunmuş gibi yapan, pratikte Marksizmi eylemsizliğe sürükleyen iflah olmaz biridir.

Kautsky'nin ulusal sorun konusundaki görüşlerine eleştiriler de olmuştur. Kautsky'nin diyalektik olmayan tarihsel materyalizm anlayışı onun ulus konusundaki görüşlerine de yansımıştır. Bir yazara göre Kautsky, ulusal soruna politik açıdan değil, esas olarak akademik açıdan yaklaşmıştır. Tarihçi Hans Mommsen'e göre Kautsky, Marx ve Engels'in biçimsel enternasyonalizmine sarılmış, millet ve milliyetçiliğin kapitalizmin bir görünüşü olduğu için işçi sınıfını ilgilendirmediğini ileri sürmüştür. Kapitalizm dünyaya yayıldığı ölçüde ve işçi sınıfı iktidarı aldıktan sonra da ulusların ve milliyetçiliğin kaybolup gideceğini düşünmüştür.¹⁶⁶ Otto Bauer de dili ulusun en önemli faktörü gören Kautsky'nin kültürel farklılığı dikkate almamasını eleştirir.

Elinizdeki kitabın yazarı şu görüştedir: Kautsky, ulusun en önemli kriterinin ortak dil olduğunu kabullenerek farkında olmadan milliyetçiliği işçi sınıfının saflarına taşımıştır. Marksistlere yönelik, "Marksistler için ulus ve ulusçuluk suni ve zorlama bir burjuva düşüncesidir" biçimindeki bir eleştiriye karşı, ulusu ve ulusçuluğu "doğal" gören bir anlayış geliştirmiştir. Kautsky, ulusu "doğal bir organizma" olarak gören Alman Romantizminin ve milliyetçiliğinin görüşlerine yaklaşır. Burjuva anlamda *olmayan* devrimci bir ulus anlayışı geliştirmeyi başaramamıştır. Onun ulus konusundaki görüşleri Bolşeviklerin, özellikle Stalin'in ulus konusundaki anlayışını belirlemiştir. Dolayısıyla ulus (millet) ve ulusal topluluk (milliyet) arasında ayırım yapmanın bedeli büyük olmuştur.

166 Hans Mommsen, "Sozialdemokratie ve Nationalitätenfrage", *Die Wiener Jahrhundertwende: Einflüsse, Umwelt, Wirkungen* içinde, s. 447.

SOL RADİKALLER

Yabancı milliyetleri fethetme ve onlar üzerinde egemenlik kurma aygıtı olarak "ulus-devlet", burjuvazi için vazgeçilmez ama proletaryanın sınıf çıkarları açısından tamamen anlamsızdır.

– ROSA LUXEMBURG

İki önemli Marksist düşünür (Josef Strasser ve Rosa Luxemburg) geçmişte Marksist saflarda ulus konusunda egemen olan yaygın anlayışlara karşı durmuştur. Bu düşünürlerin görüşleri, Marksizm açısından en zor konulardan biri olan ulus sorununun açığa çıkarması açısından önemlidir. Josef Strasser'in önemi ulusu, ortak dil ve kültür olarak tanımlayan anlayışların milliyetçi anlayış olduğunu ileri sürmesidir. Ona göre milliyetçilik, sadece kültürü değil, dili de kutsamaktadır. Rosa Luxemburg ise, etnik veya kültürel bir grup olarak ulusu ele almaktan ziyade, "politik yaşamın bir unsuru olarak ulusal hareketlerle, ulus-devlet kurma özelemleriyle ilgilendiğini" vurguluyor. Ulus-devlet sorununa proletaryanın bakış açısından yaklaşmak gerektiğini ileri süren Rosa Luxemburg'a göre ulus-devletler, halkın iradesini değil, burjuvazinin sınıf egemenliğinin biçimi ve araçlarıdır. Ulus-devletlere karşı çıkan ama özerklikten yana olan Rosa Luxemburg'un görüşleri de tartışmaya değer görüşlerdir.

Josef Strasser ve ulusal sorun

Josef Strasser (1870-1935) 20. yüzyılın başında I. Emperyalist Savaş'tan önce Avusturya Marksizminin ulusal sorundaki reformist görüşlerini en sert biçimde eleştiren tanınmış isimlerden biri. Krakow kentinde dünyaya gelen Strasser, çocukluğunu ve gençliğini Viyana'da geçirmiştir. 1901 yılında parti yönetimi tarafından, bölgesel bir parti gazetesini yönetmek için Kuzey-Bohemya'ya gönderilir. Kuzey-Bohemya'daki işçi sınıfı hareketinin örgütleyicisi haline gelen Strasser, özellikle o bölgenin sanayi açısından en gelişmiş

kenti olan Reichenberg kentinde faaliyet yürütmüştür. Viyana ve Prag'daki parti merkezleri arasında yaşanan “ulusal” sorun konusundaki tartışmaları izlemektedir. Alman milliyetçisi olan karşıtlarının ideolojik ve politik saldırılarına rağmen, Strasser, toplumsal sorunları ön planda tutmayı, ulusal sorunu işçi sınıfı açısından ele alan, Çek ve Alman işçilerini enternasyonalist bir ruhla yetiştirme görevini de layıkıyla yerine getiren biri olarak diğer Marksistler (Lenin, vb.) tarafından övülmüştür.

“Reichenberg: Nationalismus und Internationalismus in einer nordböh-mischen Stadt” başlıklı makalesinde, hem kentin genel durumunu hem de Reichenberg kentinde işçi sınıfının geçirmiş olduğu süreçleri anlatır. Reichenberg kentinde başlangıçta işçi sınıfı içinde hararetli tartışma konularından biri şu soruydu: Eğitim dernekleri mi, yoksa sendikalar mı? Sonuçta sendikalaşmadan yana olanlar galip gelmişti. Çok öğretici unsurlar içeren bu makalesinden sadece iki temel sorunu aktardıktan sonra, onun *Der Arbeiter ve die Nation (İşçi ve Ulus)* başlıklı küçük broşüründeki görüşlerini inceleyeceğiz.

Birinci sorun şuydu: Henüz kendi mücadele organlarını (sendikalar vb.) kuramayan işçiler arasında sosyalizm düşüncesi dinsel biçimlere bürünmüştü. Zenginlik ve fakirlik kategorileri, ekonomik ölçütlere göre değil, dinsel ve ahlâki ölçütlere göre belirlenmekteydi. Sosyalizm toplumsal ve ekonomik bir gereklilik olarak değil, yüksek adaletin ve değerli ahlâki istemlerin yerine getirilmesi olarak algılanıyordu. İşçiler arasında dinin güçlü olması nedeniyle, bazı sosyalistlerin “biz de Hristiyanız, hatta en iyi Hristiyan sosyalistlerdir” gibi yanlış propaganda yaptıklarını anlatıyor Strasser.

O dönemde yayımlanan dergilerde, kolektivizm, kapitalizm, sınıf mücadelesi gibi kavramlar değil, akıl, adalet, hakikat gibi sözcükler egemendi.¹ Daha sonraki süreç içinde işçi sınıfının sosyalizm anlayışı giderek gelişmişti ama hâlâ yanlış yorumlanan bir sosyalizm anlayışı kafalara yerleşmişti; çünkü “kendi durumunu düzeltmek isteyen herkes” sosyalist olarak görülmekteydi. Bu durumda, küçük burjuvazi de sosyalist olarak değerlendiriliyordu. Küçük burjuva sosyalizmi ile proleter sosyalizmi arasındaki fark bulanıktı; küçük burjuva sosyalizmi, küçük burjuvazinin mülk durumunun daha iyi olmasını isterken, proleter sosyalizm, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin kaldırılmasından yanadır.

Makalesinde işçi sınıfı partisine katılmak isteyenleri iki gruba ayırıyor Strasser: Birinci grup sosyalizmi *biraz* anlayanlardan, ikinci grup ise sosyalizmi *yanlış* anlayanlardan oluşmaktadır. Reichenberg kentinde yaşanmış deneyler, ona göre, bir gerçeği ortaya çıkarmıştır: Sosyalizmi anlayan ama

1 Josef Strasser, “Nationalismus und Internationalismus in einer nordböh-mischen Stadt”, <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/strasser/1909/xx/reichenberg.htm>.

yanlış anlayanları, sosyalizmi biraz anlayanlara nazaran eğitmek daha zordur. Sosyalizmi yanlış anlayanlar, genellikle kalıplaşmış düşüncelere sahiptirler. Bu nedenle, sosyalizmi yanlış anlayan bu ikinci grubun, önyargılarını koruyarak yavaş yavaş sosyalizme doğru eğitilebileceği düşüncesi büyük bir yanılgıdır. Bu grup partide sadece karışıklığa yol açmış ve partinin gelişmesini engellemiştir.² Partinin temel ilkeleri kararlı bir şekilde propaganda edildiğinde, bu birinci grup giderek partinin etkisinde kalmaktadır. Strasser'in işçiler arasında çalışması olumlu sonuçlar doğurmuş, partinin Viyana'daki merkezî organı *Arbeiter-Zeitung* (İşçi Gazetesi) giderek az satmasına karşın, Strasser'in çıkardığı gazete daha fazla işçiye ulaşmıştır.

Strasser'in vurguladığı ikinci sorun ise, partide yaşanan milliyetçiliğe taviz verme eğilimidir. Bu eğilim konusunda şöyle yazıyor Strasser:

Bir buçuk yıl önce, Alman Halk Ruhu Bohemya'da kaynamaya başladığı ve milliyetçiler işçileri ve gençleri kendi "örgütlerine", halkçı işçi partilerine kazanmak için faaliyetlerine başladıklarında, bizde de bazı yoldaşları korku saldı ve bu yoldaşlar, milliyetçilerin hücumuna karşı daha iyi savunmak için, bizim de "biraz" milliyetçi olmamız gerektiğini düşündüler. Fakat ne milliyetçilerin savaş çılgınlıkları ne de karamsarların uyarıları bizim yolumuzu şaşırttı. "İyi Alman" olarak ortaya çıkmaya müsaade etmedik.³

"İyi bir Alman" olmak sözü, Avusturya Partisi'ndeki milliyetçi eğilimleri olan partililere (Otto Bauer'e) yönelik bir eleştiridir. Strasser, milliyetçiliğin baskısına karşı durarak, milliyetçiliğe taviz vermeden, işçi sınıfını enternasyonal bir ruhla eğitmeye çalışmıştır. Kararlı bir şekilde milliyetçiliğe karşı durulduğunda ve enternasyonalizm savunulduğunda, sınıf bilincine varan işçilerin desteğinin kazanıldığını vurguluyor.

Der Arbeiter und die Nation başlıklı küçük broşüründe kazandığı deneyimleri daha sistemli bir hale getiren Strasser, ulus konusunda işçi sınıfının izlemesi gereken politikayı açıklıyor. İleri sürdüğü düşünceler, Otto Bauer ve Karl Renner'in eleştirisine yönelikti. Kitabı, parti içinde tartışmalara neden oldu. Otto Bauer, Strasser'in görüşlerini eleştirdi; Strasser'in broşürünü Avusturya sosyal demokratları içinde sol kanadın manifestosu olarak değerlendirdi.⁴ Bu küçük broşür enternasyonalist sosyalist harekette yankı yapmıştı. Kautsky, Rosa Luxemburg, Anton Pannekoek ve Lenin tarafından övülmüştü. Enternasyonalizmi savunan Strasser'in görüşleri Lenin'i de etkilemişti. Şubat 1913'te Gorki'ye yazdığı bir mektupta şöyle demektedir Lenin:

2 Josef Strasser, a.g.e.

3 Josef Strasser, a.g.e.

4 Eric Wagner, "Die Diskussion in der Zweiten Internationale", *Nationale Frage und Marxistische Theorie* içinde, s. 128.

Ulusal sorunda iki adet iyi hazırlanmış sosyal demokrat broşür var: Strasser ve Pannekoek'in. Broşürleri size göndereyim mi? Eğer siz orada bu broşürleri bulabilirsiniz, onları size Almancadan kim çevirecek. Hayır, Avusturya'daki gibi berbat bir şey bizde olmayacak. Buna müsaade etmeyeceğiz. Ayrıca biz, büyük Ruslar, bizde daha güçlü temsil ediliyoruz. İşçilerle birlikte "Avusturya" Tinini (*Geist*) içeri bırakmayacağız.⁵

Broşüründe Strasser, işçi sınıfının enternasyonal sınıf bilincine ulaşmasının "uzun ve sancılı bir süreç"⁶ olduğunu vurguladıktan sonra ulus ve ulusal çıkarlar sorununu ele alır. Bu noktada milliyetçilerin işçileri nasıl etkilemeye çalıştığını açıklar. Milliyetçi demagogların iddiasına göre "ulus bir organizma" gibidir. Sınıflar, bu organizmanın parçalarını oluşturur. Bu parçalar organizmadan ayrı düşünülemez diyen milliyetçiler, sınıfın değil, ulusun çıkarlarının en yüksek çıkar olduğu iddiasına dayanan demagojiyle işçileri etkilemeye çalışırlar. Milliyetçilere göre, nasıl ki bir organizmanın parçaları birbirine bağlıysa ve canlı bir organizmanın parçaları birbiriyle uyumlu bir ilişki içindeyse, aynı şey toplumsal organizma olan ulus için de geçerlidir. Bu nedenle ulusun çıkarlarının, sınıfın çıkarlarından daha üstün olduğunu ileri süren milliyetçi bakış açısına göre "eğer Alman işçileri bir yarar elde etmek istiyorsa, Çek, Polonya ve İtalyan işçileriyle değil, Alman fabrikatörleriyle, zanaatkârlarıyla ve köylüleriyle birleşmelidir."⁷

Milliyetçi ideolojinin değişmiş biçimi, Avusturya işçi sınıfı partisi içinde de belirli bir etkinlik kazanmıştı. Parti içinde sosyalist ulusalcılar (*die sozialistischen Nationalen*) olarak bilinen bir grup, "kendi ulusunun büyük ve güçlü" olması gerektiği görüşünü savunmaktaydı. Bu tür görüşlere itiraz eden Strasser şu soruları yöneltir: Bir ulusun büyük ve güçlü olmasında proletaryanın nasıl bir çıkarı var? Ulusal kültür, çıkarları farklı olan sınıfları birleştirebilir mi? Ulusal kültür, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırabilir mi? Strasser'in görüşü açısından, burjuva kültürene yüzeysel bir bakış bile, bizi bu soruya hayır cevabı vermeye zorlar. Çünkü burjuva ulusal kültürü, sorunlara en fazla kâr elde etmek için veya kârını koruma açısından yaklaşır. İşçi sınıfının kültürel çıkarları burjuvazinin kültürel çıkarlarından farklıdır. "Burjuva ve proleter ekonomik politikaların birbirinden ayrı olması gibi, burjuva ve proleter kültür politikaları aynı şekilde birbirinden farklı yolları gitmek zorundadırlar."⁸

Nasıl ki geçmişte dinin işçiler üzerinde etkili olması nedeniyle sosyalistlerin de biraz "dinci" olması gerektiği gibi yanlış bir görüş savunulduysa, şim-

5 Lenin, "Gorki'ye Mektup", *Werke* 35, s. 67.

6 Josef Strasser, *AuN*, s. 3 (*Der Arbeiter und die Nation*, bundan sonra *AuN* olarak kısaltılmış biçimde verilecektir).

7 Josef Strasser, *AuN*, *Frage*, s. 5.

8 Josef Strasser, *AuN*, *Die Grösse und die Macht der Nation*, s. 5.

di de milliyetçiliğin güçlenmesi nedeniyle bazı partili yoldaşlar, “biz de biraz milliyetçi olalım” gibi hatalı bir görüşü ileri sürmektedirler. Bu sosyalist ulusalcılara göre, bütün halklar ve uluslar farklı çıkarlara sahiptir; bu sözde sosyalistlere göre her sosyalist “kendi ulusunun” güçlü olması için çaba sarf etmelidir. “*Alman halkının büyüklüğü sözcükleri altında, Alman ulusalcıları, Alman kapitalist sınıfının kârının büyüklüğünü anlıyorlar. Onların milliyetçiliği, militarizm, deniz filoları, sömürge politikası, emperyalizm demektir. Ki bütün bunlar, proletaryanın reddetmek zorunda olduğu şeylerdir.*”⁹ Strasser’e göre Avusturya’daki burjuvazi, emperyalist politikaları destekliyordu. Fakat Avusturya’daki milliyetçilik, büyük burjuva milliyetçiliği değil, orta sınıf ve küçük burjuva milliyetçiliğidir. Bu milliyetçiliği, ordu, deniz üssü ve benzerleri ilgilendirmez, onu en çok dil sorunu ilgilendirir. Bu nedenle dil sorunu na odaklanır Strasser.

Dil sorunu

Avusturya’daki ulusal anlaşmazlık özellikle dil sorunu olarak ortaya çıkmıştı; gerçekten de yakından bakıldığında en yaygın ulusal sorunların dil alanında ortaya çıkan sorunlar olduğu görülmekteydi. Dil konusunda verilen bir önerge, Avusturya hükümetinde ve meclisinde büyük şaşkınlıklara yol açmıştı. “Sokak isimlerinin veya tren istasyonlarında listelerin iki dilde olması talebi,” diyor Strasser, “bizim vatanımızda kızgınca tepkiler doğurmaktadır.” Dil, en kutsal değer olarak görülmekteydi. Ona göre milliyetçilik, sadece kültürü değil, dili de kutsamaktaydı. Paradoks olarak da, dili kutsal gören milliyetçi kişilikler arasında Almanca düşünen, hisseden, ama doğru dürüst Almanca cümle kuramayan çok insan bulunduğuna işaret ediyor Strasser.¹⁰

Dil nedir? Dilin ekonomik önemi nedir? Dil çatışmasının gerçek nedeni nedir? Strasser, bu sorulara cevap bulmaya çalışıyor. Düşünür, ilkin *üretim süreci* içinde dilin rolünü inceliyor. Ona göre sermayenin üretim sürecinde, fabrikada, sanayi işçiliğinde, dil tamamen ikinci derecede bir rol oynar. Örneğin bir Çek işçisi, Alman kentinde, Almanca diline vakıf olmasa da, Almanca bilmese de bir iş bulup çalışabiliyor. Dil, bir sanayi işçisinin yaşamı için çok önemli ve belirleyici bir role sahip değildir.

Fakat bazı iş alanları vardır; öyle ki dile vakıf olmadan bu işleri yürütmek mümkün değildir. Mutlaka gerekli olduğu alanlarda dil, “en önemli iş aracı rolünü oynamaktadır”.¹¹ Çünkü böylesi alanlarda iş, konuşmaya,

9 Josef Strasser, *AuN, Die Grösse und die Macht der Nation*, s. 6.

10 Josef Strasser, *AuN, Die Sprache*, s. 1.

11 Josef Strasser, *AuN, Die Sprache*, s. 2.

okumaya ve yazmaya dayanır. Sermayenin *dolaşım sürecinde*, ticarete, iletişimde, devlet dairesinde, okulda yürütülen faaliyetler belirli bir dilde yürütülmek zorundadır. Örneğin öğretmen, belli bir dile vakıf olmadan, çocuğa Tanrı korkusunu, milliyetçiliği aşılayamaz.

Dil, devlet bürokratları için de önemlidir. Bu bürokratlar, dile dayanarak, dil aracılığıyla, özgürlükleri ve muhalif partileri yasaklayan yasalar çıkarırlar. Strasser açısından dil, öğretmen, avukat, devlet memurları için çok önemlidir. Böylesi mesleklerde çalışanları Strasser *dil işçileri* (*Spracharbeiter*) olarak adlandırır. Alman diline vakıf olan bir öğretmen, ne kadar yetenekli bir pedagog olsa da, Almanca konuşulan bir bölgenin dışına çıktığı ve gittiği ülkenin diline vakıf değilse, öğretmen olarak iş bulamaz, öğretmenliği işe yaramaz.¹² Dil, bu kesimler için, *ekonomik bir öneme* sahiptir. Dil işçileri açısından vakıf oldukları dil ne kadar geniş bir bölgede konuşuluyorsa, o ölçüde kolay iş bulma olanağına sahiptirler.

Çokuluslu ve çok-dilli Avusturya'da durum karmaşıktır. Alman kentlerinde yoğunlaşan sermaye, Çek işçilerini çalıştırmaktaydı. Çek işçilerinin arkasından, Çek zanaatkârları, Çek bakkalları, Çek lokanta ve kahve sahipleri de Alman kentlerine göç etmişti. Onları, Çek avukatlar ve Çek doktorlar takip eder. Bu gelişme, bu göç, dil sorununda önemli gerginliklere yol açmaktaydı. Devlet dairelerinde ve okulda konuşulacak dil için mücadele özellikle Almanlar ve Çekler arasında giderek şiddetlenir. Bu mücadele ise, esas olarak dil işçileri ve küçük burjuvazi tarafından yürütülmekteydi. Strasser, dil konusunda yürütülen mücadeleyi şöyle özetliyor: "Dil konusundaki münakaşa, farklı ulusların dil işçileri ve küçük burjuvaları arasında ekonomik anlaşmazlığa"¹³ dayanmaktadır.

Dil-işçileri açısından dilin ekonomik önemi, dil işçilerinde egemen olan burjuva düşünce, özellikle de küçük burjuva düşünce tarzı nedeniyle daha da artmıştır. Dil işçileri arasında rekabet, sanayi işçileri arasındaki rekabetten de daha büyüktür. Sanayi işçileri, ekonomik taleplerini kabul ettirmek için bir araya gelip mücadele ettiklerinde, daha başarılı olduklarını görmekteydiler. Ama dil işçilerinde durum farklıdır; onlar kolektif, dayanışmacı mücadele metotlarına genellikle karşı çıkmaktaydılar; iş arkadaşlarının sırtından bireysel yükselmeye daha yatkındılar.

Yanlış anlaşılmayı önlemek için bir noktaya dikkat çekmeyi gerekli görür Strasser. Dil konusundaki tartışma ve anlaşmazlıkların esas olarak farklı ulusların dil işçileri ve küçük burjuvaları arasında bir sorun olduğu gerçeği, dil sorununun işçi sınıfını veya halkın diğer tabakalarını ilgilendirmediği anlamına gelmez. İşçilerin ve diğer toplumsal tabakaların da dile ilgileri ve dil-

12 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 2.

13 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

sel çıkarları vardır ama bu ilgi ve çıkarları, dil işçilerinininkinden çok farklıdır.¹⁴ Dil işçileri şöyle bir bakış açısına sahiptir: Halk, devlet dairelerinin ve okulların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmelidir. Oysa işçiler ve diğer emekçiler açısından tersi bir durum geçerlidir, devlet daireleri ve okullar halkın ihtiyaçlarına göre hizmet vermelidir.

Avusturya'nın Alman kentlerinde Çek azınlık, Çek dilinde eğitim için mücadele yürütüyordu. Strasser, bu dil sorununu daha somut hale getirerek şu soruyu sormaktadır: Alman işçilerinin, Çek azınlığının dil talebi karşısında tutumu ne olmalıdır? Alman işçileri, kendi çocuklarının Almanca eğitim görmesini istiyorsa, aynı şekilde Çek çocuklarının okullarda Çekçe eğitim görmesinin çok doğal olduğunu savunmak zorundadırlar. "İşçiler, anadilde eğitim ve resmî dil sorunlarına işçi sınıfının bakış açısından yaklaştığı müddetçe, işçiler arasında ulusal ikilikler ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaz. Eğer işçiler, işçi sınıfının bakış açısından ayrılırsa, o zaman böylesi farklılıklar ve anlaşmazlıklar gelişir."¹⁵

Ulusal karakter ve ulusal duygu

Strasser, hem milliyetçiler tarafından dile getirilen, hem de parti basınında, özellikle de Otto Bauer'in kitabında açıklanan *ulusal karakter* (*Nationalcharakter*) ve *ulusal duygu* (*Nationalgefühl*) terimlerini incelemeye tabi tutmuştur. Ulusal karakter denilince anlaşılan nedir? Ulusal karakter, genellikle bir ulusun üyelerinin fizikî, düşünsel ve ahlâki özelliklerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlı sorunlu buluyor Strasser. Hadi diyelim, Almanlar sarışın insanlardır. Sarışın olmanın politikayla ilişkisi ne olabilir ki? Strasser, haklı olarak şunu vurguluyor: "Siyaset yapmak için 'Ulusal Karakter' kavramından yararlanılamaz." Çünkü siyaset, esas olarak içeriği olan ve amaç gösteren kavramları gerektirir. Evet, ulusal karakterin oluşmasına yönelik bir eğilim vardır ama burjuva toplumunda bu eğilim bütünüyle egemen olamaz, zira burjuva toplumunda sürekli diğer karşı eğilimler gündemdedir. Ayrıca bir ulusun üyeleri aynı koşullar altında yaşamadığı için ulusal karakter kavramı, gerçekliği ifade etmekten uzaktır. Zira aynı ulusun üyeleri arasında farklılıklar vardır. İklim ve toprak koşulları önemli rol oynamaktadır. Örneğin Tirol Dağları'nda yaşayan bir Alman'ın karakteri, nehir ve deniz kıyılarında yaşayan Almanların karakterlerinden farklıdır.

Ulusal bir karakterden söz edilemeyeceğini olsa olsa ulus karakteri (*Nationcharakter*) diye bir özellikten söz edilebileceğini belirtiyor Strasser.¹⁶ Bu

14 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 4.

15 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 5.

16 Josef Strasser, *AuN*, *Der Nationale Charakter*, s. 2.

kavramla, örneğin Fransızları, diğer uluslardan ayıran bir özelliğine, mesela diğer uluslara kıyasla, Fransızlar arasında daha fazla kibar ve eğitilmiş insan olduğu olgusuna dikkat çekilir. “Ulus karakteri değişkendir” diyerek, ulus karakterinin ekonomik gelişmeyle bağlantılı olduğunu vurguluyor Strasser. Düşünür açısından ulus karakterinin değişmez olduğunu veya bu karakterin muhafaza edilmesi gerektiğini ileri sürenler gerici ütopyacılar.¹⁷

Bundan ötürü Marksistler, ulus karakterini savunmamalı, tam tersine onu aşmaya çalışmalı. Şöyle yazıyor Strasser: “Biz sosyal demokratlar bugünkü ulus karakterlerini muhafaza etmek istemediğimiz gibi ulus karakterlerini yok etmeye çalışıyoruz.”¹⁸ Zaten “sosyal demokrasi işçi sınıfını eğitmeye çalışır” düşüncesi başka ne anlama gelebilir ki? İşçi sınıfının Marksist açıdan eğitilmesi demek, her ülkede proletaryanın yetersizliklerine, kusurlarına ve geriliklerine karşı mücadele etmek demektir. Bu yetersizlikler ve kusurlar, Alman, Çek, İtalyan ulus karakterlerinden kaynaklandığı için, bilinçli işçiler, proletaryanın gelişmesini engelleyen bütün ülkelerdeki ulus karakterlerini değiştirmek için mücadele ederler. Fakat mücadelesinde temel aldığı bakış açısı, ulusal değil, enternasyonalist, proleter-sosyalist bakış açısıdır.

Geçmişte yaygın olan birtakım hatalı düşüncelere dikkat çeker Strasser. Bazı partili yoldaşlar, sosyalizme çabucak ulaşmak için proletaryanın sınıf karşıtlarını, yani burjuvaziyi “aydınlatmaya” ve “düzeltmeye” çalışmışlardı; ama bu yolun çıkmaz olduğu anlaşıldı. Eski yoldaşlarının bu yoldan çabuk döndüklerini anlatıyor Strasser. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti korumaya çalışan sınıfı “akılcı” ve “dürüst” yapmak imkânsızdır. Çünkü işçi sınıfına göre “akılcı” olan şey, burjuvazi için “aptallıktır”. Ayrıca “bugün her sosyal demokrat, hiçbir sınıfın intihar etmediğini biliyor”¹⁹ artık. İşçi sınıfının asıl görevi, burjuvaziden “akılcılık” talep etmek değil, örgütlü ve güçlü sınıf mücadelesi aracılığıyla burjuvaziyi demoralize etmektir.

Marksizm, burjuva toplumunu haklı göstermeye çalışan bütün gerekçelerin inandırıcı ve tutarlı olmadığını ispat etmiştir. Bu nedenle burjuvazi, Marksist teorinin argümanlarını ya görmezden gelecektir ya da yalan söyleyecektir. Tüm bu anlatılanlardan şu sonucu çıkarır Strasser:

Ulusal-karakterin (*Nationalcharakter*) muhafaza edilmesini savunan talebin arkasında, egemen sınıfın tek arzusu, proletaryanın köleliğini, kanaatkârlığını, uysallığını devam ettirmesi yatmaktadır, yani bu talep ekonomik ve politik statükoyu, kapitalist mülkiyeti ve devleti korumaktadır. Ulus karakteri de

17 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 2.

18 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

19 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

(*Nationscharakter*) burjuvazi ve proletarya arasında çıkar ortaklığını oluşturamaz. Her iki sınıfın çıkarları karşıtlık içindedir. Ulus karakterinin kendisi sınıf mücadelesinin bir nesnesidir.²⁰

Strasser, bir ulus içinde sınıfsal karşıtlıkların, ortak ulusal çıkarlardan daha güçlü olduğunu göstererek, ulus karakteri kavramının hem yanlışlığını hem de politika için elverişsiz olduğunu ispatlamıştır. Ulus karakterinin yetersizliğinin ispatlanması, milliyetçileri ve bazı milliyetçi sosyalistleri başka yollar aramaya zorlamıştı. Sonuçta başka bir kavrama, ulusal duyguya (*Nationalgefühl*) başvurmak zorunda kalarak bu duygunun arkasına sığınmışlardı. Ama ulusal duygunun da nasıl bir şey olduğunu açıklayamıyorlardı.

Strasser milliyetçilerin çıkmaz içinde olduğunu gösteren başka argümanlar da ileri sürmüştür. Milliyetçi duygu argümanı, diyor Strasser, tam da onun gerekli olduğu anda çürütülmüştür. Çünkü bir ulusun bireyini milliyetçiliğe kazanmak için, olmayan bir duygu, yani milliyetçi duygu *yaratılmak* isteniyor. Demek ki, milliyetçi duygu ya yoktur ya da siyasal duruşu etkilemeyecek kadar çok zayıftır. Hadi diyelim ki milliyetçi duygu diye bir şey vardır; o zaman bu duyguyla *akılcı politik bir topluluk* yaratılabileceği ispat edilmelidir. Ama milliyetçiler bunu da ispat edemezler.

Eğer “milliyetçi duygular, burjuvazi ve işçi sınıfının arasındaki uçurumu kapatabilir” iddiası doğruysa, bu duygular en azından burjuvazinin çeşitli tabakalarını (ki onlar arasında karşıtlık yoktur) bir arada tutabilmelidir. Fakat pratikte görülüyor ki, bir Alman fabrikatörünün ulusal duyguları, bir başka ulusun ucuz işgücünü kendi fabrikasında çalıştırmaya engel olmaz. En ufak ekonomik çıkar, milliyetçi duygudan daha ağır basar.

İleri sürülen milliyetçi argümanlardan biri ise şöyle: “Alman olmayanların arasında değil, Almanlar arasında kendimi daha iyi hissediyorum.”²¹ Strasser’e göre bu iddiada hakikat ve yanlış birbirine karışmıştır. Aslında şu cümle daha doğru olurdu: “Yabancı bir çevreden ziyade, alışık ve adapte olduğum bir ortamda kendimi daha iyi hissediyorum.” Dolayısıyla kendini bir çevrede daha iyi hissetmenin ulusal duygularla bir ilişkisi yoktur. Strasser açısından “milliyetçi duygu düşünce tembelliğinin, zihinsel hantallığın bir biçimidir; *tutucu ve gerici politikaları desteklemek için yaratılmıştır.*”²² Milliyetçi duygulara dayanan politikalar, işçi sınıfı açısından hem dar, hem yoksul, hem de gericidir.

20 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 4.

21 Josef Strasser, *AuN*, *Der Nationalgefühl*, s. 3.

22 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

Ulusal özerklik

Avusturya işçi sınıfı partisi içinde egemen olan anlayışa göre, ulusal özerklik, Avusturya'da ulusal soruna son verebilir ve uluslar arasındaki tartışmaları ve çatışmaları engelleyerek halklar arasında barış yaratabilir. Strasser'e göre, "parlamentarizmin gücüne, işçi sınıfının taleplerinin burjuva parlamentosunda kabul edileceği olanağına inanmanın yanlış olması gibi, bu anlayış da yanlıştır."²³ Peki, ulusal özerkliği niye talep ediyoruz, diye sorar Strasser.

Ulusal özerklik ne demektir? Strasser'e göre, ayrılıkçılar (*Seperatisten*), ulusal özerklikten, Çek "sosyal demokrasisinin" tam bağımsızlığını (*völlige Souveränität*) kastediyorlar. Fakat böylesi bir yorum "iki yanlış anlayışa götürmektedir: Çünkü bir kere, Çek sosyal demokrasisinin dışında kalan başka Çekler de vardır; ikincisi bağımsızlık, özerklik ile aynı şey değildir. Ayrılıkçıların istediği, kendi başına buyruk olma anlamında bağımsızlık, sosyalizmle uyuşmaz. Sosyalist, yalnızca *tek bir* bağımsızlığı tanır; bütünü bağımsızlığı."²⁴

İsim vermeden bu noktada Otto Bauer'in bir düşüncesini eleştiriyor. Sosyalist toplumun, birbirinden bağımsız ulusal gruplara bölüneceğini kabul etmek için bir neden yoktur. Sosyalizmin ulusları bir araya getiren bir birliğin en yüksek aşaması olacağını düşünmek için haklı nedenler vardır. Bu konu üzerinde daha etraflıca kafa yormak gerekir. Mevcut işçi sınıfı partisi içinde, hiçbir gruba özerklik verilemez; bu durum, intihar etmek demektir. Kapitalizm karşısında işçilerin çıkarları ortaktır, bu nedenle proletarya bütün gücünü bir araya getirmek zorundadır. Bu ise tek ve birleşmiş bir partide mümkündür. Bu nedenle, özerklik ve bağımsız örgütlenme yanlıştır; tek ve birleşmiş partide, belirli bir özerklik olmayacağı anlamına gelmez.²⁵ Elbette, söz konusu ulusun dilinde propaganda gibi faaliyetlerin yapılabilmesi için belirli bir özerklik kaçınılmazdır.

Strasser'in altını çizdiği görüşlerden biri şudur: İktidardaki sosyalizm, muhalefetteki sosyalizmden farklıdır. Bu farklılık nedeniyle, uygulanacak yöntemlerin de birbirinden ayrı olması gerekir. Yani kendi kendini yöneten kolektif bir toplumda, yani sosyalizmde sosyalistlerin izleyeceği politika ile burjuva toplumunda iktidar için mücadele eden muhalefetteki sosyalistlerin politikası birbirinden farklıdır. Örneğin sosyalistler burjuva devletinden, evlilik konusunda medeni hukuk yasalarını talep ediyorlar ama sosyalist toplumda burjuva medeni hukukun olup olamayacağı sorusu karşımıza çıkacaktır. Ayrıca sosyalistler, fabrikadaki işçileri koruma yasasını çiğneyen fab-

23 Josef Strasser, *AuN, Die Nationale Autonomie*, s. 1.

24 Josef Strasser, *AuN, a.g.e.*, s. 1.

25 Josef Strasser, *AuN, a.g.e.*, s. 1.

rika sahibinin hapishaneye atılmasını talep ediyorlar, peki ama sosyalist toplumda hapishane olacak mıdır? Kısacası sosyalistler olarak bugün burjuva toplumuna yönelttiğimiz taleplerin yerine getirilmesi, bizi hedefe götüren sosyalist anlamda talepler değil, ama burjuva toplumunda toplumsal gelişmeyi bizim hedeflerimiz yönünde ileri götüren taleplerdir.²⁶

Sosyalistlerin ulusal soruna yaklaşımı ile din sorununa yaklaşımı arasında belirli paralellikler olduğuna şöyle dikkat çekiyor Strasser:

Biz devletten, dini özel mesele olarak açıklamasını talep ediyoruz, yani, dini üreten zemini ortadan kaldıran, toplumun dönüşümünü gerçekleştirmeyi görev edinen proletarya tam bir din özgürlüğü ve dinsel özerklik talep ediyor. Bu apaçık bir çelişki değil midir? Ancak burjuva düşüncesinin tutsağı olan ve diyalektik düşünmeyen bir sosyalist de bunun bir çelişki olduğunu kabul edecek ve din karşısındaki tutumumuzu yanlış anlayacaktır.²⁷

Dinlere özgürlük istemek, dinsel otonomi talep etmek, hiçbir şekilde dine taviz verildiği anlamına gelmez; dini muhafaza etmek, gücünü sağlamlaştırmak demek de değildir. Dinsel otonomi, bir yanda, dinsel inançta olanların, kilise gibi kurumların kendi kaderini belirlemesini savunurken, diğer yanda toplumda egemen olma olasılığını dinin elinden almaktadır. Strasser açısından ulusal özerklik de böyle bir şeydir: Ulusal özerklik, sadece ulusların kendi kaderini belirlemesi demek değil, aynı zamanda özellikle de ulusal temellere dayanan egemenliğin ortadan kalkması demektir. Strasser, önemli bir yanlış anlamaya dikkat çeker. Ona göre işçi sınıfı örgütlerinin ulusal gruplara göre örgütlenmesini, ulusal özerklik ilkesinin doğal sonucu gibi göstermeye çalışmak tuhaf bir yanlış anlamaya dayanır.²⁸

“Ulusların geleceği ile ilgili iki temel görüş vardır,” diyor Strasser. Birinci görüş Otto Bauer tarafından ileri sürülmüştü. Bu görüşe göre uluslar sosyalist toplumda giderek daha da farklılaşacaklardır; ikinci görüşe göre, sosyalist toplumdaki kolektivizm tek bir dünya dilini doğuracaktı.²⁹ Sosyalist üretim biçiminin ulusları değiştireceği kesindir, geleceğin insanlığı bugünkünden farklı olacaktır. Sosyalistlerin, ulusun değişmesi için çalışmaları gerekir.

Partinin ulusal gruplara göre örgütlenmesini savunan Otto Bauer’i eleştirmekten kaçınmayan Strasser, Bauer’in şu argümanını aktarıyor: Parti “her ulusun işçilerine, toplantılarda, basında, örgütlerde kendi diliyle konuşmak zorundadır. Böylece, bir halkın işçileri için, konuşmacılara, özel ajitatörlerle, özel yazarlara ihtiyacı vardır. Böylece partinin yapısı, doğal olarak, dil-

26 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 2.

27 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

28 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 4.

29 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

sel ve ulusal bakımdan farklı gruplara ayrılır”.³⁰ Strasser açısından Otto Bauer’ın parti için ileri sürdüğü bu argümanlar sendikalar için de ileri sürülebilir. Strasser, Bauer’ın çelişkisini yakalıyor: Ya sendikalar da ulusal gruplara göre bölünmeli, ya da partide farklı dillerin varlığı, partiyi ulusal gruplara göre ayırmak için bir neden oluşturmaz. Dolayısıyla sendikalarda tüm ulusun işçilerinin birliğini savunan, ama partinin ulusal gruplara göre ayrılmasının gerekli olduğunu ileri süren Bauer’ın görüşleri tutarsızdır.

Ayrılıkçı Çeklerin ileri sürdüğü şu argümanı doğru bulur Strasser: Mademki, Avusturya sosyal demokrasisinin, işçi sınıfı partisinin ulusal gruplara göre bölünmesi Avusturya Alman sosyal demokratları (Marksistleri) tarafından genel olarak bir ilerleme kabul ediliyor, sendikaların ulusal temellere göre ayrılmasına Alman sosyal demokratları neden karşı çıkıyor? Strasser bu noktada 1897 yılındaki parti kongresinde alınan, partinin ulusal gruplara göre örgütlenmesi kararını eleştiriyor: “Bölücülük ilk zaferini 1897 Wimb-berg Parti Kongresi’nde kutladı. Avusturya sosyal demokrasisinin, ulusal gruplara göre bölünmesi, onun ilk büyük eylemi oldu.”³¹ Partinin ulusal gruplara göre federatif biçiminde örgütlenmesinin yanlış olduğu o zaman görülemedi ve anlaşılamadı. Bu bölünmenin, bir ilerleme olduğu kabul edildi. Parti güçlü bir şekilde gelişiyor gibi görünürken, gerçekte çürümeye doğru gidiyordu.³²

Peki, sendikaların uluslara göre bölünmesinin yanlış olduğu hemen görülüp eleştirilirken, neden partinin bölünmesinin hatalı olduğu o dönem anlaşılmadı? Strasser’e göre bunun nedeni, parti örgütlenmesinin sendika örgütlenmesinden daha karmaşık olduğudur. Sendikalardaki ilişkiler yalın ve açık iken, parti örgütlenmesi yalınlıktan uzaktır.³³ Sonuçta parti örgütlerinde ulusal özerkliğin “saçmalık” olduğu ortaya çıkmıştır. Birleşik partinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Elbette, “parti, her ulusun yoldaşlarına propaganda için gerekli hareket özgürlüğünü sağlamalıdır. Bu, birleşik ve kapalı bir parti içinde de mümkündür. Partinin ulusal gruplara göre parçalanması, ona büyük zararlar vermiştir ve birleşik bir partiye götüren yolu tutmadığımız müddetçe de bu parçalanma daha büyük zararlar verecektir. Sadece katı merkezizetçi bir enternasyonal örgütlenmede uzun vadede enternasyonalist politika mümkündür.”³⁴

30 Josef Strasser, *AuN, a.g.e.*, s. 5 Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, VII. Bölüm, § 32. Die politische Organisation, s. 3.

31 Josef Strasser, *AuN, Die Nationale Autonomie*, s. 6.

32 Josef Strasser, *AuN, Die Nationale Autonomie*, s. 6.

33 Strasser’in bu argümanı inandırıcı olmaktan uzaktır. Partide yer alan entelektüellerin milliyetçi ideolojilerin etkisinde kalması dikkate alınmamaktadır.

34 Josef Strasser, *AuN, a.g.e.*, s. 7.

Milliyetçiliğe karşı savaşımlar ve enternasyonalizm

Enternasyonalizmin gelişebilmesi için, milliyetçiliğe karşı ideolojik ve politik savaşımlar gereklidir. Milliyetçi ideolojinin argümanlarının çelişkilerini, yetersizliklerini göstermek için Strasser bazı sorular ortaya atar: Hangi çıkarlar daha üstündür? Sınıf çıkarları mı? Ulusal çıkarlar mı? Sınıf çıkarları ve ulusal çıkarlar birbiriyle uzlaşmaz ise, hangi çıkar daha ağır basar?

Strasser, bu sorulara cevap arıyor. Peki, sınıf çıkarı nedir? Ulusal çıkar nedir? Strasser, dikkatini, sınıf çıkarı ile ulusal çıkar arasındaki çelişkiye ve uyumsuzluğa yoğunlaştırıyor. Sınıf çıkarı, farklı sınıfların (burjuvazi, proletarya, küçük burjuvazi) özel çıkarları olduğu anlamında değil, tersine sınıf çıkarlarının yanında başka türlü (ulusal, kültürel, sanatsal, sportif vb.) çıkarlarını da içeren daha geniş bir anlamda kullanılıyor; sınıf çıkarını tüm bu çıkarların toplamı olarak görüyor.³⁵ İnsanı ve sınıfı, tek boyutlu olarak değil, bütünsel olarak kavramaya çalıştığını şöyle ifade ediyor.

İnsan, tek tek özellikleriyle değil, bir bütünlük olarak bir toplumsal sınıfa aittir. O, sadece ekonomik ve politik alanda değil, aynı zamanda diğer alanlarda da proleter veya burjuvazidir, toprak ağasıdır, kısacası bir sınıfın üyesidir. (...) Sınıf karşıtlığı sadece tek tek bazı alanlarda değil, bütün toplumsal yaşamda varlığını sürdürmektedir.³⁶

İnsanı ve sınıfı, ekonomik çıkarlara indirgemekten kaçınarak, ulusal, kültürel, ahlâki ve sportif konularda da sınıfların çıkarlarının farklı olduğunu altını çiziyor. Soruna böylesi bir bakış açısından yaklaşan Strasser açısından “Sınıf çıkarları ve ulusal çıkarlar birbirleriyle nasıl bir ilişki içindedir?” sorusu yanlış bir sorudur. Çünkü bu soru, ispatlanmamış bir şeyi, ispatlanmış gibi göstermekte; ulusal çıkarların da sınıfsal çıkarı olduğunu görmezden gelmekte, farklı sınıfların aynı ulusal çıkarlara sahip olduğunu varsaymaktadır. Ve bir ulusal anlaşmazlıkta, bir ulusun işçi sınıfının, başka ulusun işçileriyle değil de, aynı ulusun burjuvazisiyle ortak çıkarı olduğu görüşünden hareket ettiği için, yanlış bir sorudur.

Dolayısıyla soru başka türlü sorulmalıdır. Bir insanın veya toplumun ulusal çıkarlarıyla diğer çıkarları arasında nasıl bir ilişki var? Yani bir insanın ya da toplumun ulusal çıkarları diğer çıkarlarıyla zıtlık oluşturduğunda o insan ve toplum nasıl davranır? Diyelim ben bir Alman'ım. Bir Alman olarak Alman dilinin ve kültürünün yayılması benim çıkarlarıma uygundur. Alman gelenekleri dünyada ne kadar fazla yayılırsa, gittiğim yerlerde o kadar rahat ederim. Alman dili ne kadar yayılırsa, gittiğim yerlerde konuşma zorluğu

35 Josef Strasser, *AuN, Internationalismus*, s. 2.

36 Josef Strasser, *AuN, a.g.e.*, s. 2.

çekmem. Demek ki bir Alman olarak, tüm dünyanın Almanlaşmasından çıkarım vardır. Ama bu ulusal çıkar, bana rehber olan tek çıkar değildir, çünkü bu çıkardan daha üstün başka çıkarlarım vardır. Bu “üstün” çıkarlar nelerdir? Bu üstün çıkarlar, esas olarak ekonomik koşullar tarafından belirlenir. Strasser örnek veriyor: Bir Alman fabrikatörü olarak, Alman çıkarlarıma zıt olmasına karşın, daha ucuz olduğu için Çek bir işçiyi fabrikamda çalıştırmak çıkarıma daha uygundur. Bir Alman tüccarı olarak, Çek dilini konuşmam Çeklere mal satışlarımı artırıyor. Bir Alman olarak, ev satın almak istediğimde, bir Çek bankası daha ucuz kredi veriyorsa, Çek bankasından kredi alırım. Evimi sattığımda, kim çok para verirse, ona satarım, Alman mı, Çek mi olduğuna bakmam.

Bu saydığı olgulardan sonra Strasser şu sonuca varmaktadır: Bir insanın ekonomik çıkarlarıyla ulusal çıkarları birbiriyle çelişki içindedir ve ekonomik çıkarlar, çoğu durumda daha güçlüdür. Birey için geçerli olan bu gerçek, sınıf için de geçerlidir; bu nedenle sınıfın ekonomik çıkarları ulusal çıkarlarının üstündedir. Sonuçta “ulusal çıkarlar, burjuvazinin çıkarlarıdır”. Bundan ötürü, “ulusal çıkarları, sınıf çıkarlarının üstünde gören” bir anlayış, işçi sınıfının çıkarlarına aykırıdır. Ulusal kimlik, dil gibi olgular karşısında işçi sınıfı ilgisiz değildir, ama işçi sınıfı bu ulusal şeylere daha fazla önem verirse, büyük bir hata yapıyor demektir.³⁷

Sınıf bilincine ulaşmış bir proleter için, proleterlik, her şeyin ölçüsüdür, Alman mı Katolik mi vb. olduğu değil. O, her şeyi, ulusal, dinsel, herhangi bir bakış açısından değil, proletaryanın bakış açısından değerlendirir. Ulusal anlaşmazlıkların olduğu yerde, şu veya bu ulusun bir üyesi olarak değil, proleter olarak taraf tutmalıdır. Bu tavır *proleter enternasyonalizmi demektir*. Ulusal değerler karşısında ilgisizlik demek değildir, ulusal değerleri proleter olmayan bir biçimde abartmak da değildir.³⁸

Avusturya’da işçi sınıfı partisi içinde, azınlık okullarına karşı çıkan, Almanlar dışındaki ulusların asimile edilmesini savunan görüşler ortaya çıkmıştı. Strasser, proletarya gerçeği gibi, proleter enternasyonalizminin burjuva dünyasında yanlış anlaşıldığına dikkat çekerken, revizyonistlerin de proleter enternasyonalizmini anlayamadıklarına işaret ediyor. Revizyonistlere göre “enternasyonalizm bütün milletlerin toplamıdır”. Dolayısıyla “her ulus, özgür ve engelsiz gelişebilir, ne başka ulusların gelişmesini engellemeli ne de kendi gelişmesinin engellenmesine müsaade etmelidir.”³⁹ Strasser’e göre revizyonistler, “ahlâki açıdan temiz olan milliyetçiliği enternasyonalizm” sanı-

37 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

38 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 3.

39 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 4.

yorlar ve milliyetçilik ile enternasyonalizmi uzlaştırmaya çalışarak, bu ikisinin birbirinin zıddı değil, birbirinin tamamlayıcısı olduğunu ileri sürüyorlar. Bu tür enternasyonalizmin kabul edilemeyeceğini savunan Strasser, uluslar arasında anlaşmazlığa götüren enternasyonalizmi reddederek şöyle der: “Proletarya, sadece proleterler arasında ortaya çıkan ulusal karşıtlıkları aşan bir enternasyonalizmi kabul eder.”⁴⁰

Strasser, milliyetçiliğe karşı savaşım yürütmesine ve enternasyonalizmi savunmasına rağmen üç konuda tek yanlılığa düşmüş, mekanik materyalizmden tamamen kurtulamamıştır. İlkin, Strasser insanı ve sınıfı, ekonomik çıkarlara indirgemekten kaçınmak istemesine rağmen, sınıf çıkarlarının ulusal çıkarlardan daha ağır bastığını vurgularken, ulusal çıkarların öne geçebileceği bazı istisnai durumları dikkate almamıştır. İkincisi, Strasser, Avusturya’da ezen ulus ve ezilen ulus ayrımı yapmamıştır. Ezilen Çek ulusunun milliyetçiliği ile Avusturya’da ezen ulus konumunda olan Almanların milliyetçiliğini aynı kaba koymuştur. Üçüncüsü, ulusların özgür gelişmesinden yana olmasına, ulusal özerkliği savunmasına rağmen, baskı altındaki ulusların ayrılıp devlet kurma hakkını savunma noktasına gelememiştir.

1919 yılında Avusturya Komünist Partisi’ne katılan Strasser, partideki bürokratlaşmayı eleştirdiği için giderek tecrit oldu. 1929 yılında partiyi terk ettikten sonra 1933 yılında kaleme aldığı “Avusturya Marksizminin Sonu” başlıklı makalesinde mealen şöyle yazıyordu: İşçi sınıfı ve Avusturya devleti arasındaki mücadelenin sonunda devlet kazandı ama meydan muharebesiyle değil. Devlet yavaş yavaş sosyal demokrasiyi yıprattı, süreç içinde kendine eklemlediği için Avusturya Marksizmi ve onun temsil ettiği reformist eğilimi ortaya çıkıttı. Her reformizm gibi, Avusturya Marksizmi de, işçi sınıfı hareketini devlete uydurmaya çalıştı, işçi sınıfının burjuva devletine boyun eğmesini sağladı. Avusturya Marksistlerinin izlediği reformist politikayı diğer ülkelerdeki reformizmden ayıran şey, işçi sınıfı hareketini çökmekte olan devlete uyarlamasıydı. Avusturya Marksizminin iki zaafı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ulusal sorunda reformist politika izlemesi, ikincisi burjuva devleti yıkmaya değil, korumaya çalışması. Bu iki zaaf dünya işçi sınıfı hareketinin baş belası olmuştur.

Rosa Luxemburg ve ulus sorunu

Rosa Luxemburg adıyla bilinen Rozalia Luksenburg, bir zamanlar Rusya Polonya’sına dahil bir yerde dünyaya geldi. Orta sınıf bir Yahudi anne babadan gelen Luxemburg, erken yaşlarda devrimci harekete ilgi gösterdi. İktidarın ilgisini çektiğinden Rusya Polonya’sını terk etmek zorunda kaldı. İlkin İsviç-

40 Josef Strasser, *AuN*, a.g.e., s. 5.

re'ye, daha sonra Almanya'ya gitti. Öğrenimini Almanya'da tamamladı. Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne aktif olarak katıldı. Polonya üzerine yaptığı doktora çalışması nedeniyle, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Polonya uzmanı olarak ün yaptı. Doğu Prusya'daki Polonyalılar arasında çalışan Luxemburg, Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulmasında önemli rol üstlendi.

I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın patlak vermesinden önce 1913'te askerlere yönelik çağrısı (Emirlere uymayın, kendi sınıf yoldaşlarınızı öldürmemelisiniz) nedeniyle, askerleri savaşa karşı kıskırttığı gerekçesiyle, Rosa Luxemburg, Frankfurt savcısı tarafından "vatansız kadın" olarak suçlanır ve bir yıllık hapis cezasına çarptırılır. Savaş sırasında yazdığı makalelerinde Engels'in sözlerini (ya sosyalizm ya da barbarlık) sık sık vurgular Rosa Luxemburg. Ona göre yaşanan "emperyalist dünya savaşı: işte bu, barbarlığa geri dönüş"⁴¹ demektir. Öte yandan "dünya savaşı sırasında sosyalist proletaryanın çöküşü[nü], insanlık açısından eşi görülmemiş bir talihsizlik"⁴² olarak değerlendirir Luxemburg.

Savaşa karşı duruşu ve sosyalizmden yana oluşu onu düşmanlarının açık hedefi haline getirmiştir. Lenin'in saygı duyduğu bu cesur kadın, sosyalizm davası uğruna kararlı mücadelesi ile dostlarının sevgi ve saygısını kazanırken, egemen sınıf savunucularının düşmanlığına maruz kalmıştır. SDP hükümetinin savunma bakanı olan Gustav Noska'nın onayıyla 15 Ocak 1919 günü milliyetçi, gerici, karşı devrimci çeteler (*Freikorps*) tarafından katledilmiştir. SDP "para kıtlığı" nedeniyle onun eserlerini yayımlayamamıştır. III. Enternasyonal ise Clara Zetkin aracılığıyla toplu eserlerini yayınlama sözü vermesine rağmen, bu sözü yerine getirememiştir. Onun toplu eserleri ancak 1970-1975 yılları arasında yayımlanabilmiştir.

Rosa Luxemburg'un ulus konusundaki düşünceleri dört temel ilkedен hareket ediyor: Birincisi; "hak" kavramı metafizik bir kavramdır; "çalışma hakkı" nasıl kapitalizmde anlamsızsa, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" da aynı ölçüde anlamsızdır. İkincisi; ulus kavramı, sınıf farklılıklarını gizleyen bir kavramdır. Üçüncüsü; kapitalizmde küçük ulus-devletlere doğru değil, büyük devletlere doğru eğilim vardır. Dördüncüsü, emperyalizm koşullarında ulusların kurtuluşu mümkün değildir.

Polonya sorunu

Marx ve Engels'in izinden giden Rosa Luxemburg, ekonomik yararları nedeniyle büyük ulusal birliklerden yanaydı. Marx ve Engels, Çarlığa darbe in-

41 R. Luxemburg, *Junius Broschüre*, 1. Teil: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1916/junius/teil1.htm>.

42 R. Luxemburg, *a.g.e.*

direceği gerekçesiyle Polonya'nın bağımsızlığını savunurken o, Polonya'nın ekonomik bakımdan Rusya ile iç içe girmiş olduğunu ileri sürerek Polonya'nın Rusya'dan ayrılmasının mümkün olmadığını düşünüyordu. Ama Polonya'da Rusya'dan bağımsız olmayı savunan bir sosyalist parti ortaya çıktığında, bu partinin görüşlerine karşı durarak Polonya'nın Rusya'dan ayrılmasını reddetmiştir.

1893-1914 döneminde, Polonya'da ortaya iki tip işçi sınıfı partisi çıkmıştır. Birincisi, Polonya Sosyalist Partisi'dir (PPS). Rosa Luxemburg, ilkin bu partinin kurulmasına destek olmuştur. Ne var ki, bu partinin yöneticileri "Polonya'nın yeniden kuruluşunu" savunarak, sosyalizme ancak bu kuruluş aşamasından sonra varılacağını programatik olarak ifade ediyorlardı. Polonya'nın yeniden ulus-devlet olarak kuruluşunu, sosyalizme ihanet ve işçi sınıfı enternasyonalizmine aykırı olarak gören Rosa Luxemburg, PPS'den uzaklaşarak Polonya aydınları konusunda şunları söylüyor: "Polonya aydınları, olsa olsa, bilimsel sosyalizmin ruhuyla düşünmek için değil, sosyalist inanca inanmak üzere eğitilmişlerdi."⁴³ Polonya'nın ayrılmasına karşı olduğu için, PPS'den ayrılarak arkadaşlarıyla (Leo Jogiches, Julian Marchewski, Adolf Warski) birlikte 1893 yılında ikinci partiyi Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi'ni (SDKP) kurdu.⁴⁴ Bu parti, 1899 yılında Litvanya'nın katılımıyla Polonya Krallığı ve Litvanya Sosyal Demokrat Partisi (SDKPIL) adını alır. Luxemburg, milliyetçi özelemlerin ve tutkuların derinden etkisi altında bulunan bir ülke olan Polonya'da gerçekten enternasyonal ilkeleri temel alan, ilk proleter bir parti kurmayı başararak büyük bir tarihsel hizmette bulunmuştur.

Rosa Luxemburg'un şovenist PPS'ye karşı mücadelesi konusunda Tony Cliff şöyle yazıyor:

PPS'ye karşı girişmek zorunda olduğu mücadele, Luxemburg'un genel olarak ulusal soruna ilişkin tavrını bulanıklaştırıp uç noktalara kadar sürüklenmesine yol açmıştır. PPS'nin milliyetçiliğine karşı çıkarken öylesine geri bir noktaya gitmiştir ki, sonuçta parti programının ulusal kendi kaderini tayin hakkı ilkesine ilişkin tüm referanslarına karşı durmuştur. Partisinin, daha 1903 yılında Rus Sosyal Demokrat Partisi'nden ayrılmasının nedeni budur.⁴⁵

Neden Polonya işçi sınıfı saflarında iki parti ortaya çıktı? Bauer'in Polonya'da iki tip işçi sınıfı partisinin ortaya çıkmasının nedenleri üzerine söyle-

43 R. Luxemburg, *Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik*, s. 83. (Bundan sonra kitap ismi sadece *Ulusal Sorun* olarak adlandırılacak).

44 I. Emperyalist Savaş'tan önce Marksistler kendilerini sosyal demokrat olarak adlandırıyorlardı. Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin işçi sınıfına ihanet ettiklerinden, Marksistler kendilerini sosyal demokratlardan ayırmak için komünist kavramını kullanmaya başladılar.

45 Tony Cliff, *Lenin 2*, s. 70.

dikleri ilginçtir: Polonya *düalist* bir konumdadır; hem tarihsel bir ulustur, kendi burjuvazisine ve soylu sınıfına sahiptir; hem de Çarlık Rusya'sının egemenliği altında baskı gören bir ulustur. Polonya'nın ikili konumu, işçi sınıfı içinde Polonya sorunundaki iki temel eğilimin kaynağıdır.

Bauer, *naif kozmopolitizm* ve *naif milliyetçilik* düşüncesini Polonya'ya uygular. Bauer'e göre tarihsel ulusların işçi sınıfının devrimci düşünceleri *naif kozmopolitizm* biçimine bürünürken, tarihsiz ulusların işçi sınıflarının devrimci düşünceleri ilkin *naif milliyetçilik* olarak açığa çıkar. Polonya işçi sınıfı, kendi burjuvazisi tarafından sömürüldüğünü görmektedir. Bu olgu, onu *naif kozmopolitizme* götürmektedir. Ama diğer yandan Polonya, Rus egemenliği altındadır. Kendi ulusunun başka ulus tarafından baskı altına alınması onu *naif milliyetçiliğe* sürüklemektedir. Bauer'e göre Polonya işçi sınıfının kafasında bu ikili durum sürekli bir savaşım halindedir ve Polonya'nın ikili konumu, iki tip işçi sınıfı partisinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. PSP (Polonya Sosyalist Partisi) ve PSD (Polonya Sosyal Demokrasisi). Polonya sosyalizminin ve işçi sınıfının ikiye bölünmesini, kişisel ve sübjektif nedenlere dayandırarak açıklamaya çalışan görüşlerin bir değeri olmadığını vurgular Bauer.

İşçiler, her iki partiye de kulak veriyordu. Her iki partinin argümanları işçiler üzerinde etki yaratıyordu. 1896 yılında Londra'da toplanan Enternasyonal Kongresi, her iki tarafın ileri sürdüğü tezleri dinledikten sonra pratikte bu meseleye karışmamaya karar verdi.⁴⁶ 1893-1914 dönemi, Polonya'da ortaya çıkan iki tip işçi sınıfı partisinin, Polonya Sosyalist Partisi (PSP) ile Rosa Luxemburg'un kurucusu olduğu parti (SDKPIL) arasında ulusların kendi kaderini tayin hakkında tartışmaların sürdüğü bir dönemdi. Rosa Luxemburg'un partisi, SDKPIL, geniş bir tabana sahip değildi. Ne var ki, 1905 Rus Devrimi'nde Rus Polonya'sındaki işçiler SDKPIL'e koştular. Rus işçileriyle ortak davaları için çalıştılar. Barikatlar kuruldu, birçok Polonya kentlerinde sokak savaşları yürütüldü. Sonuçta bu olayların milliyetçi eğilimi olan PSP üzerinde etkisi olur ve PSP bölünür. Henryk Walecki önderliğindeki bir grup, ayrılarak PPS-Solu'nu oluşturur. Rus Devrimi'nden etkilenen bu grup, Polonya'nın bağımsızlığından vazgeçerek federalizmi savunmaya başlar.

Özerkliği savunan Luxemburg, federalizmin, işçi sınıfı çıkarlarına uygun olmadığını ileri sürünce PPS solunun yayın organında Walecki'nin bir makalesindeki soruyla karşı karşıya kalıyor: Federal bir yapı olmadan özerklik nasıl gerçekleşebilir? "Walecki bu eleştirisiyle Rosa'nın konseptindeki önemli bir açığa, konseptinin zayıf yanına dokunmuştu."⁴⁷

46 Horace B. Davis, "Giriş", R. Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s. 12.

47 Murat Çakır, R. Luxemburg: *Vatanı Yeryüzü, Milleti İnsanlık Olan Bir Devrimci Kadın* (çev. ve der. Murat Çakır), R. Luxemburg Stiftung HESSEN, Frankfurt, 2014, s. 10.

Bağımsız Polonya düşüncesi, geçmişteki Polonya aristokrasisinin istemiy-di. Mevcut koşullarda bu istem ne burjuvazinin, ne de proletaryanın çıkar-larına uyuyordu. 1896 yılında kaleme aldığı “Londra’daki Enternasyonal Kongresi’ndeki Polonya Sorunu” başlıklı makalesinde ulusların kendi ka-derini belirleme konusundaki düşüncesini dile getiriyor Rosa Luxemburg. Londra Kongresi’nde Polonya’nın yeniden kurulmasını savunan bir tasarı metnindeki görüşleri eleştiriyor. Karar tasarısında şunlar yazılıydı:

Bir ulusun başka ulusun boyunduruğu altına alınması yalnızca kapitalistlerin ve despotların çıkarına hizmet edebilirken, ezen ve ezilen ulusların çalışan hakları için aynı ölçüde tehlikeler barındırırken, içerideki kuvvetini ve dı-şarıdaki önemini Polonya’nın boyunduruk altına alınıp paylaşılmasına borç-lu olan Rus Çarlığı uluslararası işçi hareketinin gelişmesine sürekli bir tehdit oluştururken, kongre şu kararı alıyor: Polonya’nın bağımsızlığı, gerek Polon-ya proletaryası, gerekse bütün olarak uluslararası işçi hareketi açısından yeri-ne getirilmesi zorunlu bir politik istemdir.⁴⁸

Kongre kararları Polonya’nın bağımsızlığı için iki tez ileri sürmüştür: Bi-rincisi; Rus Çarlığı’nın varlığını sürdürmesi, Polonya’nın boyunduruk altın-da tutulmasına dayanıyor; bu nedenle Polonya’nın bağımsızlığı, Çarlığın yı-kılışı açısından önem taşıyor. İkincisi; proletaryanın çıkarları açısından il-haklar, genel olarak çok zararlıdır. Luxemburg, her iki tezi çürütmeye çalış-ıyor.

Rus Çarlığı’nı ayakta tutan olguları, Rus milliyetçiliğine değil, geri eko-nomik-toplumsal koşullara ve bürokrasiye dayandıran Luxemburg, ilk teze karşı şunları şu gerekçeleri ileri sürüyor:

Rus çarlığı, ne içerideki kuvvetini, ne de dışarıdaki önemini Polonya’nın bo-yunduruk altında tutulmasından almaktadır. Tasarıdaki iddia A’dan Z’ye yanlıştır. Rus çarlığı iç kuvvetini bizzat Rusya içindeki ilişkilerden alıyor. Rus mutlakıyetçiliğinin tarihsel temeli, köylülüğün arkaik komünal-mülki-yet ilişkilerine dayanan doğal ekonomidir. Diğer toplumsal faktörlerin yanı sıra, bu geri toplumsal faktörlerin yanı sıra bu geri toplumsal yapının kalın-tıları (Rusya’da bu kalıntılar bugün bile çokça görülüyor), Rus çarlığının te-melini oluşturmaktadır.⁴⁹

Luxemburg’a göre ikinci tez, bir yandan Polonya’nın bağımsızlığının pro-letaryanın zorunlu bir istemi olduğu düşüncesinden hareket ederken, diğer yandan kapitalist sistem içinde ilhakların ortadan kaldırılabilceğini, ulus-ların kendi yazgısını belirleyebileceğini ileri sürer. Oysa Luxemburg’un ba-

48 Karar tasarısını aktaran R. Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s. 48-49.

49 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 48-49.

kış açısından, ulusların kendi kaderini belirlemesi kapitalizmde gerçekleşemez. Milliyetçiliğin gücünü küçümsemeyen Luxemburg, kapitalizm ortadan kalkmadan, ulusların kendi kaderini belirlemesinin mümkün olamayacağından hareket ediyor. Polonya'nın bağımsızlığını savunan Marx ve Engels'i de eleştiriyor: Polonya örneğinde ne Marx ne de Engels 1848'deki konumlarını gözden geçirmek için bir çaba harcadılar.⁵⁰ Luxemburg, 1896 ve 1897'de kaleme aldığı yazılarında Marx'ın Doğu sorunundaki ve Polonya sorunundaki "görüşlerinin eskimiş olduğunu" vurgulama gereği duyuyor.

1903 Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) kongresine, Rosa Luxemburg'un bakış açısını savunan Polonyalı delegeler de katıldılar. RSDİP'nin, ulusların kendi kaderini belirlemesinden yana olması üzerine, Polonyalı delegeler kongreyi terk ettiler. 1905 Devrimi'nden sonra Polonyalılar, yeniden RSDİP'nin 1906 Kongresi'ne katıldılar. 1903 yılındaki düşüncelerini sürdürmelerine rağmen, bu sefer ulusların kendi kaderini tayin hakkının reddedilmesi konusunda fazla ısrarcı olmazlar. Polonyalı delegeler, Lenin ile kongrede işbirliğine gittiler ama ulus konusundaki temel felsefi sorun henüz çözüme ulaşmaktan uzaktı.

Rosa Luxemburg, 1908-1909 yılında Krakow'da Polonya dilinde yayımlanan bir dergide "Ulusal Sorun ve Özerklik" başlıklı bir yazı dizisinde kendi görüşlerini ayrıntılarıyla açıklıyor. Altı başlık ("Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı", "Ulusal Devlet ve Proletarya", "Federasyon, Merkezileşme ve Partikülerizm", "Merkezileşme ve Özerklik", "Ulusal Sorun ve Özerlik" ile "Polonya Krallığı'nın Özerkliği")⁵¹ altında yayımlanan makaleler⁵² tartışmalara yol açar. Ulusal sorun konusunda tartışmaya başka Marksistler de katılmıştı. Lenin, bir yandan ulus sorununu Avusturya'da inceleme görevini Stalin'e verirken, bir yandan da "Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı Üzerine" başlıklı makalesiyle özellikle de Rosa Luxemburg'un görüşlerini eleştirmekten geri kalmaz.

Şimdi Rosa Luxemburg'un ulusal sorun konusunda görüşlerini yakından inceleyelim.

50 R. Luxemburg, "Polonya Sorunu ve Sosyalist Hareket", *Ulusal Sorun*. içinde, s. 80.

51 "Polonya Krallığı'nın Özerkliği") Belge Yayınları tarafından yayımlanan kitapta yer almamaktadır. Ama Murat Çakır'ın çevirdiği ve düzenlediği kitapta (R. Luxemburg: *Vatani Yeryüzü, Milleti İnsanlık Olan Bir Devrimci Kadın* [çev. ve der. Murat Çakır], R. Luxemburg Stiftung HESSEN, Frankfurt, 2104) hem bu bölüme yer verilmiştir hem de R. Luxemburg'un Rus Devrimi üzerine olan yazısı yayımlanmıştır.

52 Rosa Luxemburg'un 1908-1909 yılında yazdıkları bu makaleler, 1976 yılında İngilizce, 2012 yılında Almanca yayımlanmıştır. Türkçesi, ilkin Belge Yayınları tarafından İngilizceden (çev. Osman Akınhay) çevrilerek 2010 yılında yayımlanmıştır. 2014 yılında Almanya'daki Hessen bölgesindeki Rosa Luxemburg Vakfı'nın yöneticisi Murat Çakır tarafından Almandan çevrilmiştir. Bu çalışmanın son aşamasında Murat Çakır'ın çevirisini internetten indirebildim. Dolayısıyla Rosa Luxemburg'dan yaptığım alıntılar, Belge Yayınları'nın çevirdiği kitaptan alınmıştır.

Ulusların kendi kaderini belirleme hakkı

1905 Rus Devrimi'ni yakından inceleyen Luxemburg, devrimin “başka sorunların yanı sıra milliyet sorununu da odak noktası haline getirdiğini” ve “bütün partileri milliyet sorunu üzerinde tutumlarını kendi programlarına koymaya zorlandıklarını”⁵³ yazıyor. Ona göre, “işçi sınıfı açısından milliyet sorunu, hem bir program, hem de sınıf örgütlenmesi sorunudur”. İşçi partisinin başka sorunlarda olduğu gibi, milliyet sorunundaki tutumunun da yöntem ve temel yaklaşım açısından en radikal burjuva partilerin ve de sözde sosyalist küçük burjuva partilerinin tutumlarından farklı olmasını vurguluyor. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin, ulusal sorun konusundaki görüşünü mercek altına alarak, partinin programında yer alan şu cümleyi aktarıyor: “Devleti oluşturan bütün milliyetler, kendi yazgılarını belirleme hakkına sahiptir.”⁵⁴

Rusya'daki partinin programında üçüncü ve yedinci maddede yer alan iki önemli önermeyi çok değerli buluyor Luxemburg. “3. madde, devletteki etnik grupların okullarda ulusal dilleriyle eğitim yapma, bütün devlet ve kamu işlemlerinde ve toplantılarda devlet diliyle eşit düzeyde kullanılma hakkı olması gerektiğini belirtiyor.”⁵⁵ Üçüncü madde aynı zamanda ulusların yaşadığı bölgelerde yerel ve eyalet düzeyinde geniş çaplı özyönetimin gerekliliğini de formüle ediyor. Yedinci madde ise “cins, din, millet ve ırk ayrımı gözetmeden bütün yurttaşlara tam hukuksal eşitlik ve sınıfların ortadan kaldırılmasını öngörüyor.”⁵⁶

Rusya işçi sınıfı partisi, farklı olanakları hesaba kattığından ve sadece ulusal özerkliğin yetmeyeceğini düşündüğünden “her milliyetin kendi kaderini belirleme hakkını” öngören bir paragraf eklemiştir programına. “Kendi kaderini belirleme hakkının” sosyalizmle ya da işçi sınıfı politikasıyla ilgili bir nokta içermediğini ileri sürüyor Luxemburg: “(...) ‘Ulusların kendi yazgısını belirleme hakkı’, ilk bakışta bütün ülkelerde her devirde ortaya atılmış, ‘ulusların özgür ve bağımsız olma hakkı’ şeklindeki, eski burjuva milliyetçiliği sloganının başka türlü bir ifadesidir.”⁵⁷

Ve şöyle devam ediyor:

Genelliği ve geniş kapsamına karşın, sadece Rusya'da yaşayan halklara değil, Almanya, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Amerika'da yaşayan halklara da uygulanabilecek “ulusların kendi yazgısını belirleme hakkı” ilkesinin gü-

53 R. Luxemburg, *Ulusal Sorun*, Belge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 99.

54 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 100.

55 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 100.

56 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 100.

57 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 101.

nümüz sosyalist partilerinin programında görünmemesi çok tuhaftır. Bu ilke, milliyet sorununun can alıcı önem taşıdığı ve aşırı derecede karma nüfuslu bir devlette yaşayan Avusturya Sosyal Demokrasisinin programında bile yoktur.⁵⁸

Rosa Luxemburg bir olguya daha dikkat çekmektedir: “Uluslararası sosyalizmin saflarında programına ‘ulusların kendi yazgısını belirleme hakkını tanımayı’ alan tek parti Rus İşçi Partisi’dir. Rus sosyal demokrasisi dışında, bu formüle sadece Rus sosyalist devrimcilerinin programında rastlıyoruz ve orada da bu, federal devlet ilkesiyle elele bulunmaktadır.”⁵⁹

Görüldüğü gibi düşünür, ulusların kendi kaderini tayin hakkı sloganının Avrupa’da hiçbir sosyalist partinin programında yer almadığına, yalnızca Rusya İşçi Sınıfı partisinin programında ifade edildiğine dikkat çekiyor. Bu önemli bir saptamadır. Ama bu saptamadan Rosa Luxemburg, doğru bir sonuç çıkarmayı başaramıyor. Rus İşçi Partisi dışında Avrupa sosyalist partilerinin programlarında Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı’nın olmaması Avrupa-merkezci bir bakış açısının ürünü olarak da yorumlanabilir kanımca. Rosa, Avrupa’daki ulusal hareketleri ele alıp incelerken, Asya’daki ulusal uyanışı dikkate almıyor.

Luxemburg, 1896 yılında Londra’da Enternasyonal’in kongresinde alınan kararı (Kongre, ulusların kendi kaderini belirleme hakkının eksiksiz kullanılmasından yanadır) farklı bir şekilde yorumlamaya çalışıyor: “Karar genel sosyalist bir ilkeyi dile getiriyor: Baskı altındaki, bütün milliyetlerin proletaryasına sempati ve kendi yazgısını belirleme *haklarının* tanınması.”⁶⁰ Ona göre Londra’da alınan böylesi bir karar, uluslararası bir kongrede milliyet sorunu üzerine bir açıklama yapma niyetinin ya da gerekliliğinin ürünü olmadı.

Ayrıca karar, kongre tarafından çeşitli ülkelerin işçi partilerinin soruna pratik çözüm bulmanın bir formülü olarak da sunulmadı ve benimsenmedi. Rosa Luxemburg’a bakılacak olursa, “sosyalist partilerin hiçbirisi Londra Kararı’nı milliyet sorununun pratik çözümü saymayı, programlarına almamıştı. Milliyet sorununun çözümü, varlığıyla ilgili bir sorun olan Avusturya Sosyal Demokrasisi bile bunu yapmadı; tersine [kendi] ‘milliyet programını’ üretti.”⁶¹

Rus İşçi Partisi’nin ulusal soruna ilişkin çözümünü eleştiren Luxemburg, onun karşısına Avusturya’da ileri sürülen çözümü çıkararak şöyle yazmak-

58 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 101.

59 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 104.

60 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 106.

61 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 106.

tadır: “Avusturya partisi milliyet sorununu, kararı her milliyetin kendi arzusuna bırakan metafizik bir formülle değil, çizgileri iyi belirlenmiş bir planla çözüyor.”⁶² Rosa Luxemburg, Kautsky’nin *Milliyet ve Enternasyonalizm* başlıklı broşüründe Avusturya sosyal demokrasisinin geliştirdiği planına yönelttiği eleştiriyi dillendiriyor. Kautsky, planı gerçekleştirmenin zor olduğunu ifade ederek şöyle diyordu: “Plan yürürlüğe konabilse bile, milliyetler arası çatışma ve sıkıntıların asla tamamen ortadan kaldırılamayacağını gözler önüne sermektedir.”⁶³

Rosa Luxemburg, proletaryanın sınıf savaşı alanına giren politik ve toplumsal yaşamın can alıcı problemlerine doğrudan, pratik ve uygulanabilir çözümler bulunması gerektiğini belirtiyor. Fakat “ulusların kendi yazgısını belirleme hakkı”nın, “proletaryanın günlük politikalarına pratik öneriler sunmadığı gibi, milliyet sorunlarına pratik çözüm getiremeyeceğini”⁶⁴ savunuyor.

Makalesinin devamında soruna felsefi açıdan yaklaşmaya çalışan Rosa Luxemburg’a göre “ulusların hakkı” da “insan hakları” ve “yurttaş hakları” türünden “metafizik bir klişeden öteye gitmez”. Devam eden satırlarda şunları yazıyor:

Bilimsel sosyalizmin temeli olan diyalektik materyalizm, bu tür “ebedi” formülleri sonsuzluğa gömmüştür. Çünkü tarihsel diyalektik, “ebedi” doğru ve “hak” bulunmadığını göstermiştir (...) Tarihsel materyalizm, “ebedi” doğruların, hakların ve formüllerin hakiki özünü verili bir tarihsel çağın, *mad-di* toplumsal koşullarının belirlediğini öğretmiştir bize. Bu temelde, bilimsel sosyalizm, burjuvaziden miras kalan bütün demokratik klişeleri ve ideolojik metafiziği gözden geçirmiştir. Günümüz Sosyal Demokrasisi, “demokratik”, “ulusal özgürlük”, “eşitlik” ve başka güzel şeyleri özgül ulusları ve zamanları aşan ebedi doğrular ve yasalar olarak saymayı çoktandır bırakmıştır.⁶⁵

Ulusal sorunun koşullara göre değiştiğini göstermek için, Marx ve Engels’in ve 1890’lı yıllardaki sosyal demokrasinin Türkiye’ye (Osmanlı kastediliyor) karşı tutumu ile daha sonraki sosyal demokrasinin tutumunu karşılaştırıyor. Luxemburg’un dediğine göre, Marx ve Engels, Güney Slavlarının özgürlük hareketinde, Türkleri hiddetlendirmeye çalışan Rus Çarlığı’nın ayak oyunlarından başka bir şey görmüyordu; “bunun için, üzerinde kafa yormadan, Slavların ulusal özgürlüğü sorununu, Rus gericiliğine karşı bir savunma siperi olarak Türkiye’nin bütünlüğünde ısrar ederek Avrupa de-

62 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 101-102.

63 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 102. Ayrıca Karl Kautsky, *Nationalität und Internationalität*, s. 67.

64 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 108.

65 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 110.

mokrasisinin sorunlarına bağladılar. Bu politik tutumu 1890'ların ikinci yarısında Alman Sosyal Demokratları da sürdürdüler.”⁶⁶ Fakat daha sonraki dönemde Alman ve uluslararası sosyal demokrasinin Doğu Sorunu'ndaki tutumu değişti. Türkiye'de baskı altında tutulan milliyetlerin ayrı kültürel varlık olma özlemlerini açıkça desteklemeye başladı. Türkiye'nin bütünlüğünün yapay olarak korunmasına ilgi göstermekten vazgeçtiler.

Rosa Luxemburg, Marx'ın somut koşullara dayanan doğru yöntemi kullanmasına rağmen, onun da hatalı değerlendirme yapmaktan kurtulamadığına işaret ediyor.

Olayların bugünkü durumu, Marx'ın 60 yıl önce canlılığıyla Avusturyalıların başına bugün bile bela kesilen Çek milliyetinin kaybolacağını öngörmekte ne kadar derin bir hataya düştüğünü gösterir. Buna karşılık Polonya milliyetçiliğinin uluslararası önemini de abartmıştı. (...) Ancak bu tarihsel hatalar Marx'ın yönteminin değerini bir gram dahi eksiltmez, çünkü genelde, tek tek durumlarda yanlış uygulamalara karşı önsel olarak korunan hiçbir araştırma yöntemi yoktur. Marx, asla yanılmazlık iddiasında bulunmadı.⁶⁷

Rosa Luxemburg, Marx'ın Güney Slavları üzerine görüşlerini epey zaman önce terk ettiğini vurguluyor.⁶⁸

“Hak” sözcüğünü metafizik bir klişe olarak değerlendiriyor Luxemburg. Ona göre 1840'lı yıllarda “çalışma hakkı” Fransa'da ütopyacı sosyalistlerin gözde önermesiydi ve toplumsal sorunu çözenin, dolaysız, radikal bir yolu olarak görünüyordu. “Çalışma hakkı” ise, 1848 Devrimi'nde çok kısa süren bir hayata geçirme denemesinden sonra, korkunç bir fiyaskoyla silindi gitti. “Çalışma hakkı”, kapitalizmde nasıl ütöpik bir taleptse, “aynı biçimde, bütün milliyet sorunlarını kapitalist bir çerçeve içinde bütün uluslara, ırklara ve etnik gruplara ‘kendi yazgısını belirleme’ olanağı tanıyarak çözme umutları tam bir ütopyadır.”⁶⁹

Ulus-devlet konusunu da ele alan Rosa Luxemburg, bu konuda Kautsky'nin görüşlerine atıfta bulunuyor. Sosyalist literatürde ilk kez Kautsky, sosyalist sistem içinde her türlü ulusal ayrımın bütünüyle silinmesi ve uygar insanlığın tamamının tek bir millette kaynaşması doğrultusundaki eğilimi formüle etmişti. Aynı Kautsky, kapitalist gelişmenin şu anda tam zıt yönde görünen olguları doğurduğuna dikkat çekmiş; ulusal bilincin uyandığını ve yoğunlaştığını, bunun yanı sıra modern koşullara en uygun devlet bi-

66 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 112.

67 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 116.

68 R. Luxemburg o zamanlar, 1852'de Amerika'daki gazetesinde devrim üzerine Marx adıyla yayımlanan makalelerin, Engels tarafından yazıldığından haberdar değildi.

69 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 122.

çiminin ulusal devlet olduğunu ileri sürmüştü. Ulus-devlet konusunda Kautsky ve Rosa Luxemburg arasındaki tartışmada, Lenin, Kautsky'nin görüşüne şöyle destek vermişti:

Her ulusal hareketin eğilimi, modern kapitalizmin gereksinmelerinin en iyi karşılanabileceği *ulusal devletlerin* oluşumuna doğru bir eğilimdir. En derin iktisadi etkenler bizi bu amaca doğru sürükler ve bundan ötürü, bütün Batı Avrupa için, hayır, bütün uygar dünya için kapitalist dönemin *tipik*, normal devleti, ulusal devlettir.⁷⁰

Luxemburg, Kautsky'nin ulus-devlet konusundaki görüşüne katılmaz. Kautsky'nin ulus-devlet anlayışını eleştirir: “Çağdaş dünyada sömürünün çıkarlarına en iyi hizmet eden biçim Kautsky'nin sandığı gibi ‘ulusal’ devlet değil, fetihlere yakın devlettir.”⁷¹

En iyi “ulusal devlet, kuramsal açıdan kolayca betimlenip tanımlanabilecek, ama gerçekliğe denk düşmeyen bir soyutlamadan öteye gitmez,”⁷² diyor Luxemburg. Çünkü evrensel bir uygar topluluğa doğru ilerleyen tarihsel gelişme, çelişkiler yumağı içerisinde gerçekleşir.

Ne var ki bu çelişki, uluslararası uygarlığın gelişmesinin pekişmesine bağlı olarak, Kautsky'nin aradığından başka bir yerde, “ulusal devlet” fikri eğiliminin artışında değil, Marx'ın gösterdiği yerde, ulusların ölesiye kapışmalarında, büyük kapitalist devletlerin yaratılması (geniş uygarlık bölgelerinin yanı sıra ve onlara karşın) eğilimindedir.⁷³

Kapitalizmin gelişmesinin büyük dünya devletlerinin oluşmasına yol açtığını düşünen Luxemburg açısından böylesi bir gelişme, bütün küçük ulusları daha en başından politik güçsüzlüğe mahkûm etmekte ve küçük ulusların bağımsız varlıklarını sürdürmelerini olanaksız kılmaktadır. Bu yüzden de “ulusların kendi kaderini belirlemesi” fikri, yanılsamadan başka bir şey değildir. Üstelik emperyalist çağda, ulusların bağımsızlığı fikri sadece bir ütopya değil, aynı zamanda ilerici değeri olmayan bir düşüncedir. Lenin, 50.000 kişinin bile yeterli olduğunu düşünürken,⁷⁴ Luxemburg, 1,2 milyon nüfuslu Gürcistan'ın bile yaşama şansına sahip olmadığını ileri sürüyordu.

Sosyal demokrat saflardaki bazı şovenistleri de eleştirmekten geri kalmaz Luxemburg. Almanya'da Edward David ve Hollanda'da Van Kol adlı sosyal

70 Lenin, *Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen*, Werke 20, s. 399. Türkçesi için Lenin, *UKKTH*, s. 53.

71 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 128.

72 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 126.

73 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 127.

74 Lenin, *UKKTH*, s. 48.

demokratlar, yalnızca Avrupa halklarını gerçek uluslar olarak değerlendirirken, sömürge halklara “malzeme depoları” gözüyle bakmışlar; hatta sömürgeciliğin sosyalizmde bile kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Luxemburg açısından “ulus” kavramı burjuva ideolojisinin kategorilerinden biridir ki, Marksist kuram bu ideolojiyi köklü bir şekilde gözden geçirmiş, “yurttaşların özgürlüğü”, “yasa önünde eşitlik” gibi bulanık peçelerle toplumsal içeriklerin, sınıf sömürüsünün ne kadar gizlendiğini göstermiştir. Sınıflı bir toplumda türdeş bir sosyopolitik varlık olarak “ulus” yoktur. Tersine her ulus içinde uzlaşmaz çıkarları ve “hakları” olan sınıflar vardır.⁷⁵ “Ulusların hakkı” formülü, modern sosyalizmin temel kuramını (toplumsal sınıflar kuramını) bütünüyle göz ardı eden bir formüldür.⁷⁶ Bu yüzden Marksizm ve işçi sınıfı partisi, “ulusların kendi yazgısını belirleme hakkını değil, yalnızca ezilen ve sömürülen işçi sınıfının, proletaryanın kendi yazgısını belirleme hakkını hayata geçirmeye”⁷⁷ çalışmalıdır.

Ulusların kendi kaderini belirleme hakkını savunmayı demokratik bir görev olarak gören anlayışı eleştiriyor Rosa Luxemburg. Eleştirisini temellendirmek için de dernek kurma, toplantı yapma, özgür konuşma, özgür basın gibi demokratik haklar ile “ulusların kendi kaderini belirleme hakkı” arasında ayırım yapıyor. Demokratik haklar, olgun bir burjuva toplumunun hukuksal biçimleridir, oysa “ulusların kendi kaderini belirleme hakkı”, burjuva toplumunda hiç var olmayan ve yalnızca sosyalist bir rejimde gerçekleşebilecek bir fikrin metafizik ifadesinden öteye gitmez.⁷⁸

Toplumsal ve politik sorunların çözümünün “uluslara” bırakılamayacağını vurgulayan⁷⁹ Rosa Luxemburg’a göre, Rus İşçi Sınıfı Partisi’nin Polonya sorununun çözümünü Polonya ulusuna bırakması hatalı bir tutumdur. Luxemburg, isim vermeden Rus sosyal demokratların oportünist kanadından birinin kurucu meclis konusunda yazdığı bir makaleden uzun bir alıntı yaptıktan sonra ilginç bir mantık yürütüyor: Diyelim ki, Polonya’dan iki çelişkili program sunulsun. Biri ulusal demokratların özerklik programı; diğeri Polonya sosyal demokrasisinin (Marksistlerinin) özerklik programıdır. Rus sosyal demokrasisinin bu iki program karşısında tutumu ne olacak? Bu durumdan politik bir düalizm çıkacağına dikkat çekiyor Luxemburg. “Ulusların kendi kaderini belirleme hakkı” sloganının işçi sınıfı ve burjuva politikaları arasında ayırım yapma olanağı sağlamadığı için,⁸⁰ bu talebin Rusya işçi

75 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 128.

76 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 132.

77 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 137.

78 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 136.

79 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 137.

80 R. Luxemburg’un bu görüşü ve itirazı önemlidir.

sınıfı programından çıkarılmasını savunmuştur. Rosa Luxemburg'un görüşleri Rusya'da izleyici bulmakta gecikmemiştir. Özellikle I. Emperyalist Savaş ve daha sonraki yıllarda Rusya İşçi Partisi içinde Buharin ve Piyatakov (Kievsky) gibi düşünürler ulusların kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkmış, savaş sırasında ulusların kendi kaderini belirleme düşüncesine savaş açmıştır.

Ulus-devlet ve proletarya ilişkisi

Kendi görüşlerini temellendirmek için Rosa Luxemburg, ulus-devlet ile proletarya arasındaki ilişkiyi mercek altına alıyor. Marksist terminolojiyi kullanan *küçük burjuva partileri* de soruna sosyalizm ve proletaryanın çıkarları açısından milliyet sorununa yaklaşılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Peki, işçi sınıfının tutumu ne olmalıdır? İşçi sınıfının çıkarı nedir? Bu nasıl saptanır? Rosa Luxemburg, bu sorunu açıklamak için ilk olarak “asgari ücret” sorununu ele alıyor. Asgari ücret talebi sosyalist bir talep midir? Bir başka deyişle, asgari ücretin saptanması için bir yasanın çıkarılması işçi sınıfının çıkarına mıdır? Luxemburg'a göre asgari ücret yasasının çıkarılmasının ilk bakışta işçi sınıfının çıkarına olduğunu ileri sürmek kolaydır; çünkü böyle bir yasa, belirli bir yaşam standardı sağlar, işçiyi rekabet baskılarına karşı korur. Bazı sosyalist çevrelerin böylesi istemleri ileri sürmelerine rağmen, sosyalist partilerin çoğunluğu henüz bu ilkeyi tamamen benimsememiştir: “Genel kapsamlı asgari ücret yasası kapitalizmin güncel koşullarıyla çeliştiğinden, tamamen mantıklı savlarla desteklenebilmesine karşın, proletaryanın çıkarını gerçekten yansıtmadığını, tersine uydurulmuş ya da ona atfedilmiş bir sistem olduğunu kabul etmeliyiz.”⁸¹

Ulusal soruna hatalı yaklaşımların, öznel ve ütopyacı arzulardan kaynaklandığını düşünür Luxemburg. Marksist bakış açısı, proletarya için nelerin “iyi” ve “yararlı” olacağını öznel akıl yürütmelerden değil, toplumun nesnel gerçekliğinin değerlendirilmesinden türetmelidir. Bunun için de ulusal hareketlerin, ulusun ve ulus-devletin bu bakış açısından analiz edilmesi gerektiğini vurgular.

Etnik veya kültürel bir grup olarak ulus sorununu ele almaktan kaçınan Luxemburg, ulusal hareketlerin ve ulus-devletin, esas olarak burjuva çağıyla bağlantılı olduğu gerçeğine dikkati çekiyor; Almanya'da ulusun birleşmesini örnek gösteriyor. Ulusun birliğini savunan idealist filozof Fichte'den daha çok, Alman Gümrük Birliği'ni savunan önemsiz “ulusal ekonomi” kuramıyla Friedrich List Almanya'nın ulusal birliğinin asıl mesihi sayılabilir.⁸² Luxemburg açısından Almanya'da “ulusal” hareket, Napolyon'un Alman-

81 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 152.

82 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 154. Ayrıca bu kitabın birinci ve üçüncü bölümlerine bakabilirsiniz.

ya'ya taşıdığı devrim tohumlarına ve modern burjuva sisteminin unsurlarına karşı aslında Ortaçağ'a özgü bir gericiliği temsil ediyordu. Almanya'da ulusal ekonomi 1834 yılında Gümrük Birliği'ne dayanıyordu. Bu nedenle Almanya, modern ulus-devletlerin gerçek ekonomik temelini gösteren kusursuz bir örnektir.⁸³

Rosa Luxemburg'un merceğinde ulus-devlet, sadece pazarlara değil, modern bir devlete ve güçlü bir orduya da ihtiyaç duyar. Dolayısıyla ulusal özelemlerin özgül biçimi, burjuvazinin sınıf çıkarını temsil eden ulus-devletin bağımsızlığıdır. Ulus-devlet, ulusal savunmadan saldırı konumuna geçen, kendi milletini korumadan başka milliyetleri politik olarak fetheden ve egemenlik altına alan vazgeçilmez tarihsel bir biçimdir. Modern ulusal hareketlerin tarihsel temeli, burjuvazinin sınıf egemenliğini kurma özlemidir. Burjuvazinin tarihsel misyonu modern "ulusal" devletin kuruluşudur: "Yabancı milliyetleri fethetme ve onlar üzerinde egemenlik kurma aygıtı olarak 'ulus'-devlet, burjuvazi için vazgeçilmez, ama proletaryanın sınıf çıkarları açısından tamamen anlamsızdır."⁸⁴ Bu nedenle, proletaryanın tarihsel misyonu, sosyalist sisteme ulaşmak için, kapitalizmin politik bir biçimi olan ulusal-devletin ortadan kaldırılmasını gerektiriyor. "Ulus-devletin" proletaryanın sınıf çıkarları açısından vazgeçilmez olduğunu ileri süren görüşler yanlıştır.

"Ulusal" devletler arasındaki kesintisiz çekişmelere, çıkar çatışmalarına ve fetihlere örnek olarak ABD-Meksika savaşını gösteriyor Luxemburg. Bu savaş neden çıktı? Daha önceleri Meksika'ya bağlı olan Kaliforniya, ABD'nin kapitalist gelişimi açısından ilkin bir altın deposu olarak, ikincisi Pasifik Okyanusu'na açılan bir kapı olarak vazgeçilmez önemdeydi. Ancak bu toprakların ele geçirilmesiyle ABD kapitalizmi okyanus ötesine geçerek yeni siperler elde edebilirdi. Ulusal çatışmalara başka bir örnek olarak Luxemburg, Brezilya'nın 1825'te çetin bir savaşın sonucunda Portekiz'den özgürlüğünü kazanmasını gösteriyor. "Politik bağımsızlık, yani ulusal-devlet, kapitalizmin ve burjuvazinin sınıf çıkarı açısından sadece ulus-devlet egemenlik ve fetihlerin bir aracı olarak zorunluysa; işçi sınıfı da milliyetçiliğin *kültürel ve demokratik içeriğiyle* ilgilenir."⁸⁵ Çünkü işçi sınıfı, tarihsel olarak, aynı burjuva devleti içinde yer alan çeşitli milliyetlerin dayanışma ve işbirliği ruhuyla özgürce gelişmesini ister.

Ezberi bozan düşünceler ileri süren Luxemburg, Polonya'daki ulusal hareketin başından beri Batı Avrupa'dakinden farklı bir özelliğine dikkat çekiyor: Polonya'daki ulus fikri, Almanya ve İtalya'daki ulus fikrinden farklıdır. Çünkü, diyor Luxemburg, "Polonyalılarda ulus fikri, asla burjuvazinin de-

83 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 155.

84 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 162.

85 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 167.

ğil, soyluluğun sınıfsal fikriydi. (...) Oysa burjuvazi, kapitalist gelişmenin tarihsel sözcüsü olarak, en başından beri, açıkça ulus-karşıtı bir faktördü”.⁸⁶ Bu nedenle, Batı Avrupa’dan farklı olarak Polonya’da ulus fikri ile burjuvazi arasında bir zıtlık doğdu. Ulus fikri, hem ütopycacı, hem de gerici bir karakter taşıyordu. Ulusal bağımsızlık fikri, Polonya tarihinde üç aşamadan geçmiş, daha doğrusu farklı sınıflar tarafından ileri sürülmüştür. İlk aşama, ulusal bağımsızlığı savunan Polonya soylularının silahlı savaşımının başarısızlığı uğramasıdır. İkinci aşama Polonya’da ulus fikrini küçük burjuvazinin miras almasıdır. Ulus fikrinin üçüncü ve sonuncu aşaması ise, proletaryayı sınıf hareketiyle birleştirme girişimidir.⁸⁷

Ulus fikri, Polonya’da milliyetçi geleneğin kutsadığı, “toplumsal gerici-lik biçimine dönüştüğü” ve bütün burjuva sınıfların, soyluların, orta sınıf ve küçük burjuvazinin “gerici özlemlerinin toplu ideolojik kalkanıdır”.⁸⁸ Bu nedenle, ulus-devlete ve Polonya’nın bağımsızlığına karşı çıkıyor Luxemburg. Polonya’daki kapitalist gelişme, Polonya’yı Rusya’ya bağımlı hale getirdiği için, Polonya’nın bağımsızlığını ütopya olarak değerlendiriyor. Burada Rosa Luxemburg’un ulus bilincini ve milliyetçiliği küçümsediği, ekonomik gelişmeyi aşırı abarttığı görülüyor. Ona göre “ulus-devlet fikri, ömrünü tüketmiştir.”⁸⁹

Federasyon, merkezileşme ve partikülarizm

Rosa Luxemburg’a göre federasyon düşüncesi anarşist devrimcilerin en gözde fikriydi. Bakunin, “Avrupa Cumhuriyetleri Federasyonu” fikrini ortaya atmıştı. Bakunin’e göre anarşistlerin federasyon düşüncesini savunmasının nedeni, bu düşüncenin ulusların “bağımsızlık” ve “eşitlik” fikrini “kardeşlik” fikriyle birleştirmesidir. Federasyon düşüncesini ulus-devlet fikrine, dolayısıyla katı gerçekliğe verilmiş bir ödün olarak değerlendiren Luxemburg’a göre⁹⁰ federasyon düşüncesi, uluslar arasında bağlar bulunduğu koşulunu (küçümsenmeyecek bir koşuldur bu) dikkate alan *kendine özgü* ideolojik bir ödündür. “Kaba kuvvet” yerine, uluslararası ilişkilerde “gönüllülük” esas alır. Ancak, diyor Rosa Luxemburg, “bir politik örgütlenme biçimi olarak federalizm, ‘ulus-devlet’ gibi, o biçime yüklenen öznel ideolojilerden tamamen farklı ve ondan bağımsız kendi tarihsel içeriğine sahip-

86 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 169.

87 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 171-172.

88 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 173.

89 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 172. Ulus-devlet fikrinin, *tarihsel* olarak ömrünü doldurduğu bir gerçektir ama *siyasal* alanda hâlâ etkin bir düşüncedir.

90 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 175.

tir. Bu yüzden federasyon fikri, yalnızca modern sosyalist gelişmede federasyon fikrinin yazgısı ve rolünü irdeliyorsak, proletaryanın bakış açısından değerlendirilmelidir.”⁹¹

Federalizmin egemen olduğu Ortaçağ’da, bir ve aynı devletin parçaları ve bölgeleri arasındaki bağlar son derece gevşekti. Her bölge, kendi yasalarına, hükümetine ve ordusuna sahipti. Bir ve aynı devlet içinde, devletin bir parçasını diğerlerinden ayıran yasal ve gümrük engelleri vardı. Ademimerkeziyetçilik feodal doğal ekonominin, olgunlaşmamış zanaatkâr üretiminin bir özelliği idi. Oysa kapitalizmde durum farklıdır. Çünkü kapitalist gelişmenin bütün ülkelerdeki başlıca eğilimlerinden biri, devlete ait topraklarda ekonomik, siyasal, hukuksal, askerî ve benzer güçlerin merkezileşmesidir. Özellikle Ortaçağ’ın sonunda üretimde ve ticari ilişkilerde gerçekleşen devrim, mal üretimi ve paralı ekonominin artışı, uluslararası ticaretin gelişmesi, askerî sistemdeki gelişmeler (şövalyeliğin gerilemesi, düzenli orduların yükselişi gibi) monarşinin ve mutlakıyetçiliğin gücünü artıran olgulardır. Mutlakıyetçiliğin temel eğilimi, merkezî bir devlet aygıtının kuruluşuydu. Dolayısıyla 16. ve 17. yüzyıllar, mutlakıyetçiliğin merkezileşme eğiliminin, feodal partikülarizmin kalıntılarına karşı aralıksız savaşlar dönemi idi.⁹²

Kısacası, toplumsal yaşamın bütün alanlarında kapsamlı merkezileşme eğilimi, kapitalizmin çarpıcı bir eğilimidir ve bu merkezileşme eğilimi gelecekteki sosyalist sistemin başlıca dayanaklarından biridir. Dolayısıyla kapitalist gelişmenin meşru çocuğu olan modern sosyalist hareket aynı merkeziyetçi özelliğe sahiptir. Bu nedenle sosyal demokrasi, bütün ülkelerde federalizme karşı olduğu gibi, partikülarizme de karşıdır.⁹³

Ulusların kendi kaderini belirlemesine karşı çıkan anlayışı Luxemburg’u hatalı tutumlar almaya sürüklemiştir. Örneğin Avusturya Sosyal Demokrat Partisi içinde egemen olan sosyal şovenist tutumu görememiştir. “Avusturya Sosyal Demokrasisi kararlı ve açık bir merkeziyetçilik savunucusu, Avusturya devletinin pekişmesinin bilinçli bir yandaşı, sonuçta ayrılıkçı eğilimlerin bilinçli bir muhalifidir.”⁹⁴ Rosa Luxemburg, “ilerleme ve demokrasinin merkeziyetçilikle, gericiliğin partikülarizm ve federalizmle bağlantılı olduğuna” inanır. Merkeziyetçilik ile ilerleme; federalizm ile gericilik arasında birebir otomatik bir ilişki kurar. Ona göre “Macaristan’la Avusturya’nın federal ilişkisi özgürlük ve ilerlemenin değil, monarşik gericiliğin bir ifadesidir.”⁹⁵

91 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 177.

92 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 178.

93 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 181.

94 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 191.

95 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 193.

Rusya'da Yahudilerin oluşturduğu örgütlerin görüşlerini de inceleyen Luxemburg, Yahudilerin federalizmden yana olduğuna dikkat çekiyor. Yahudi federalist grup (Orak), Rus devletinde bütün milliyetler için, bölgesel olmayan özerklik istemekteydi. Rosa'ya göre anarşizmin kuramsal ve tarihsel soyutlamalarında her türlü milliyet sorununun en mükemmel çözümü federalizm "ideali"dir. Fakat, diyor Luxemburg, "milliyetleri uzlaştıran federalizm fikrinin boş bir deyişten ibaret kaldığı burada çarpıcı bir biçimde kanıtlanmıştır."⁹⁶

Merkezileşme ve özerklik

Burjuva devletlerinde bir yanda merkeziyetçiliğe doğru bir eğilim vardır, öte yanda burjuva toplumunun bazı gereksinimleri, yerel özerkliği gündeme taşır. Modern devletlerin merkeziyetçiliği zorunluluk gereği bürokratik sistemle bağlantılıdır. Luxemburg, kapitalizmde bürokratik devletin oluşumunun kökenlerini açıklamak için Ortaçağ ile kapitalist dönemi karşılaştırıyor. Ortaçağ devletinde, serf ekonomisinde, kamusal işlevler toprak mülkiyetiyle bağlantılıydı. Feodal lord, toprak ağası, aynı zamanda, vergi toplayıcısı, yargıç, polis şefi, ordu komutanıydı. Yani kamusal alan ve ekonomik alan, bir başka deyişle siyasal ve ekonomik alan birbirinden ayrılmamıştı. Ortaçağ'ın sonuna doğru gelişen mutlakıyetçilik, kamu işlerini, toprak mülkiyetinden ayırarak, kamu işlerini üstlenen yeni bir toplumsal grubu, saray memurlarını yarattı.⁹⁷ Modern kapitalist devletin gelişmesiyle birlikte, kamu işlerinin yürütülmesi ücretli kişilerin eline geçti. Sayısı artan bu toplumsal grup modern devlet bürokrasisini oluşturdu. Kamu işlerinin bürokrasinin eline geçmesi, bir yanda kamusal alanda işbölümüne, uzmanlaşmaya yol açarken, diğer yanda siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda merkezileşme eğilimlerini güçlendirdi.

Kapitalist üretimi karakterize eden şey, sürekli değişim ve esnekliktir. Sürekli dalgalanmalar ve benzerleri kapitalist ekonomiye değişim yeteneği kazandırma eğilimindedir. Bu değişim ve dalgalanmalar sonucu, kapitalist ekonomi, katı bürokratik merkeziyetçiliğin üstesinden gelemeyeceği kamu hizmetleri için, yerel alanda maharetli yöneticilere gerek duyar. Dolayısıyla modern devlet merkeziyetçiliğini düzeltici bir unsur olarak yerel özerklik doğrultusunda bir eğilim belirir; böylece toplumsal ihtiyaçlara daha iyi bir uyum sağlayabilen devlet aygıtı yaratma olanağı doğar. Yerel özerklik, yerel koşulların çeşitliliğini dikkate alır.⁹⁸

96 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 199.

97 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 203.

98 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 204.

Sanayi işçilerinin, modern sanayi merkezlerinde en kötü koşullarda yaşaması, bulaşıcı hastalıkların yayılması tehlikesi, yeni toplumsal ihtiyaçlar yaratmıştı. Sağlık, kamusal ilgi haline geldi. Şehir yaşamının getirdiği su ve kanalizasyon sistemlerinin de kamunun düzenlenme alanına dahil edilmesi, yerel özerkliği destekleyen gelişmelerdi. Rosa Luxemburg'a göre burjuva hükümetler, yerel yerlerdeki kamu hizmetlerinin maliyetlerini halkın üstüne yıkmaya eğilimindeydi. Bundan dolayı "modern devletlerde yerel özerklik, en başından itibaren, her şeyden önce, bir dizi toplumsal işin yükünün bizzat topluma devredilmesinden doğmuştur".⁹⁹

Rosa Luxemburg açısından modern özerklik, asla devlet merkeziyetçiliğinin ortadan kaldırılması değil, bilakis tamamlanışıdır. Dolayısıyla burjuva sistemindeki bu tür yerel özerkliğin, Ortaçağ'dan kalan federalizm ya da partikülarizm ile ortak hiçbir yanı yoktur. Ortaçağ'da halk, kamu işlerinin dışında tutulmuştur. Şöyle yazıyor Luxemburg:

Ortaçağ partikülarizmi ya da federalizmi, devletin politik işlevlerini ayırırken, modern özerklik, yoğunlaşmış devlet işlerinin yerel ihtiyaçlara göre uyarlanması ve halkın katılımının sağlanmasıyla yetinir. Bu yüzden, Bakunin'in idealine uygun federalizm ya da komünal partikülarizm, büyük bir devletin topraklarını birbirinden kısmen ya da tamamen bağımsız küçük alanlara bölme planırken, modern özerklik merkezi büyük devletin demokratikleşmesinin biçimidir sadece.¹⁰⁰

Rosa Luxemburg açısından kapitalizmdeki özerklik, Ortaçağ'a özgü özerklikten farklıdır. Ona göre modern özerklik, Fransız Devrimi'yle geldi. Büyük devrim, bu alanda önemli iki adım attı. Bir yandan mutlakıyetçilik ile başlayan *politik merkezileşme* eğilimini sürdürerek feodalizme özgü bölgesel kalıntıları ortadan kaldırdı. Öte yandan hükümetin atadığı bürokratların eyalet yönetimi sistemi yerine, halkın seçtiği temsilcilerle yerel bir sistem yarattı.¹⁰¹ Kısacası Fransız Devrimi, eyalet biçimindeki tarihsel bölünmeyi ve bunun yanı sıra yönetim biçimleri açısından çok çeşitlilik gösteren şehirler ve köyler biçimindeki Ortaçağ'a özgü partikülarizmi Fransız haritasından tamamen sildi.¹⁰² Fransız Devrimi, yeni bir fikri, yani seçime dayalı demokratik temsil fikrini ortaya çıkarmıştı. Bu fikir temelinde önemli değişimler ve reformlar gerçekleştirildi. Bu reformlar, modern tarihte çığır açıcı bir modern özerklik modelini gündeme getirdi.

99 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 206.

100 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 207.

101 Türkiye'de hükümet tarafından atanan valiler eski feodal devletten kalma bir mirastır. Türkiye'deki mevcut valilik sistemi demokratikleşmenin önünde önemli bir engeldir.

102 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 208.

Fransa'da özerkliğin tarihinde, demokrasinin kaderi iki kutup arasında gidip geliyordu: Monarşik gericiliğin sloganı, eyaletlerin tarihsel bağımsızlığını savunan *ademimerkeziyetçilik* iken; liberalizmin ve demokrasinin sloganı, *politik merkeziyetçilik* ve aynı zamanda özellikle yerel halkın temsil haklarına sıkı bağlılıktı. Sieyes'in fikirlerini izleyen kurucu meclis, ülkeyi kare şeklinde departmanlara ayırmış; departmanları da kendi içlerinde daha küçük birimlere (ilçelere, kantonlara ve komünlere) bölmüştü ve her birini halkoyuyla seçilmiş bir organ yönetiyordu.

Fakat daha sonraki süreçte Fransız burjuvazisi, halkın yerel özerkliğe katılımının tehlikeli olacağını sezdi. Nihayet politik merkeziyetçiliği koruyan "I. Napolyon, bir kalem oynatışıyla halkın yerel özerkliğine son verdi ve bütün yetkiyi merkezî hükümetin atadığı memurlara (vali, vali yardımcısı, belediye başkanı) devretti".¹⁰³ Napolyoncu vali, eski feodal düzenin mutlu zamanlarının denetçisinin dirilip geri gelmiş haliydi büyük oranda. Napolyon, geriye dönüşü kendine özgü samimiyetiyle şöyle ifade etmişti: "Valilerim, polis ve rahiplerimin yardımıyla, istediğimi yapacağım."¹⁰⁴ Daha sonra Napolyon'un yeğeni III. Napolyon ise I. Napolyon'un yerel sistemini yeni baştan değiştirdi. Bazı reformları geriye götürdü. III. Napolyon 1852 ve 1861 yasalarıyla valilerin yetkisini öyle bir genişletti ki, hükümetten bile bağımsız hale geldiler. Valiler, doğrudan III. Napolyon'a bağlı ve her şeyi yönetme ve denetleme yetkileriyle sistemin temel direkleri haline geldiler.

III. Napolyon'un bürokratik sistemi, özellikle onun hükümdarlığının sonuna doğru güçlü bir muhalefet hareketine yol açtı. Ademimerkeziyetçilik isteyen talepler gündeme geldi. Kanton ve komünlerin valiliğin denetiminden kurtarılması, belediye başkanının komün konseyi üyeleri arasından atanması gibi istemler ileri sürülürken; ayrıca ilçe konseylerinin tamamen ortadan kaldırılması talep edildi. 1871'de komüncüler, belediye başkanlarının komün konseyleri tarafından seçilme yetkisine kavuştular, ne var ki daha sonraki dönemde komün konseyleri bu haktan yoksun bırakıldı. Rosa Luxemburg'un deyişiyle "III. Cumhuriyet, hükümet valileri aracılığıyla 37.000 belediye başkanını atayarak monarşik geleneklerin inançlı bir yandaş olduğunu gösterdi."¹⁰⁵

19. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluk, Fransa'da tam yetkili valilerin elindeki yerel yönetime dayanarak varlığını sürdürebildi. Ancak daha sonra III. Cumhuriyet, kendi çıkarı uğruna eninde sonunda yerel nüfusun yönetime katılmasını, komünlerin ve departmanların merkezî hükümetin organları olmaktan çıkıp demokratik özerklik organlarına dönüşmesini kabul-

103 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 209.

104 Napolyon'dan aktaran R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 209.

105 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 215.

lenmek zorunda kaldı. Ne var ki demokratik özerklik doğrultusunda değişim ancak III. Cumhuriyet döneminde yapılabilirdi. Fransa'da cumhuriyetçi yönetim biçiminin nihai olarak sağlamlaşması, "toplumsal cumhuriyet" in baskısı sayesinde olmuştur. Böylece yerel özyönetim kendisine düşman geleneksel ideolojiden ilk kez kurtulmuş oldu. Fakat 1871 Ulusal Meclis'inde liberalizmin savunucuları, ısrarla feodal ademimerkezileşmeyle özdeşleştirdikleri "gerici" özerklik fikrine karşı çıktılar.¹⁰⁶

Kısacası modern özerklik, bürokratik merkeziyetçiliğin üstünden gelemediği yerel kamu işlerinin gerekliliğinin sonucu olarak doğmuştu. Ama modern özerklik, Ortaçağ özerkliğinin geri gelmesi demek değildi. Çünkü Ortaçağ özerkliği, bütünden kopuk bir özerklik iken, modern özerklik, merkeziyetçiliğin tamamlayıcısı, bütünün bir parçasıdır. Dolayısıyla modern yönetimin Ortaçağ partikülarizmine karşı aykırı olan çarpıcı iki özelliği vardır: Birincisi, merkezî kurumların sıkı denetimi; ikincisi yerel yönetimlerin tamamen bağımsız değil, devlet otoritelerinin tek biçimli yönetim ve denetimine bağlı olmasıdır. Özerklik, özyönetim demektir. Özyönetim ise yasal yetkiler olmadan anlamsızdır, yerel nitelikte kalsa bile, yasa çıkarma yetkilerine sahiptir. Dolayısıyla "merkezi yasama organının çıkardığı yasaların uygulanmasını denetlemekle kalmayan, ayrıca belirli bir alanda kendi inisiyatifiyle insanları bağlayıcı yasalar da çıkarma yetkisi, modern demokrat anlamdaki özyönetimin özünü ve ruhunu oluşturur."¹⁰⁷

Peki, sosyal demokrasinin özerklik ya da özyönetim karşısındaki tutumu nedir? İşçi sınıfı ile burjuvazinin özerklik/özyönetim anlayışları arasında fark var mıdır? Varsa nedir? Luxemburg'a göre burjuva gericiliği şu görüştedir: Yerel yönetimin görevi, doğası gereği devletin idari görevlerinin yerelleştirilmesiyle sınırlıdır; mali bir birim olan eyalet, ilçe ve komün devlet mülkünü yönetme görevini üstlenirler. Sosyal demokrasinin, farklı bir bakış açısına sahip olması gerektiğini vurgular Luxemburg. Ona göre, yerel yönetimler, yalnızca mali konuları değil, ayrıca yerel alanda toplumsal konuları da yürütmekle görevlendirilmesi gereken toplumsal bir organ olmalıdır. Bu iki kuramdan pratik sonuçlar da çıkarmaya çalışmıştır. Burjuva partileri, yerel yönetim organlarına seçim hakkının mülk sahipliğiyle sınırlandırılmasında ısrar ederken, sosyal demokrasi, bütün halkı kapsayan genel ve eşit seçim hakkı istiyor. Burada bir not düşmek gerekiyor. Luxemburg'un çıkardığı bu sonuç, eksiktir, sorunludur ve günümüz açısından geçerli değildir. Çünkü burjuvazi genel ve eşit seçim hakkını tanıdı.

Rosa Luxemburg, Kautsky'nin merkeziyetçilik ve yerel özerklik konusundaki görüşlerini şöyle değerlendiriyor: Kautsky'nin özerklik ve yerel özyöne-

106 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 218.

107 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 218.

tim konularında ileri sürdüğü görüşleri değerlidir, fakat Kautsky'nin yasama alanındaki merkeziyetçilik ile ilgili görüşleri bazı sorunlara yol açabilir; yerel yönetimlerin inisiyatifini kısıtlayabilir. Ortaçağ'ın partikülarizminin bir göstergesi oldukları gerekçesiyle, yerel yönetimlerin yasa çıkarma yetkilerini tanımamaya götürebilir.

Milliyet ve özerklik¹⁰⁸

Polonya'nın Rusya'dan ayrılmasına, ulusların kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkan Luxemburg, Polonya için ulusal özerklik talebinde bulunmuştur. Bu düşüncesini temellendirmek için ilkin burjuva toplumunda kurumların, tarihsel diyalektiğe uygun olarak iki uçlu olgular olduğuna dikkat çeker. İlk bu kurumlar, burjuvazinin sınıfsal gelişme ve egemenliğinin araçlarıdır, ama aynı zamanda, burjuva egemenliğini ortadan kaldırma uğruna mücadele eden bir sınıf olarak proletaryanın yükselmesinin, kurtuluşu için araçlardır. Politik özgürlük ve parlamentarizm, diyor Luxemburg, "günümüzün bütün devletlerinde kapitalizmin güçlenmesi ve yönetici sınıf olarak burjuvazinin çıkarlarından yana araçlardır. Ama aynı demokratik kurumlar ve burjuva parlamentarizmi, belirli bir düzeye gelince, proletaryanın politik ve sınıfsal açıdan olgunlaşmasının vazgeçilmez bir okulu, Sosyal-Demokrat bir partide örgütlenmesinin, açık sınıf savaşımla yetişmesinin bir koşulu olurlar."¹⁰⁹

Bu nedenle Polonya Krallığı'nın ulusal özerkliği, asıl olarak Polonya burjuvazisinin sömürüyü ve baskıyı hiçbir kısıtlama olmadan sürdürebilmesi, sınıfsal egemenliğini güçlendirmesi ve kurumlarını geliştirmesi açısından zorunludur. Rusya'da kazanılacak politik özgürlükler ve özyönetim, Polonya burjuvazisi için de olanaklar yaratacaktır. Polonya burjuvazisi yaratılan bu olanakları kullanarak, ihmal edilen toplumsal görevlerden (okullar, dinsel inanç, kültürel-ruhsal yaşam vb.), kendi sınıf çıkarı uğruna yararlanacaktır. Rosa Luxemburg'a bakılırsa, Rusya'da:

Tüm devleti kapsayan politik özgürlüğün bir parçası olarak ulusal özerklik, Polonya'da burjuva egemenliğinin en olgun politik biçimidir. Tam da bu nedenle özerklik, Polonya proletaryasının vazgeçilmez bir sınıfsal gerekliliğidir. Burjuva kurumlar ne kadar olgunlaşırsa, toplumsal fonksiyonları da o kadar derine iner (...) savaş alanı o kadar genişler ve proletaryanın sınıf savaşımındaki ateş hatlarının sayısı o kadar artar. Burjuva toplumunun gelişmesi ne ka-

108 Belge Yayınları ile Almanya R. Luxemburg Vakfı adına Murat Çakır'ın çevirdiği kitapta bu başlık birbirinden farklı çevrilmiştir. Belge Yayınları, "ulusal sorun ve özerklik" olarak, Murat Çakır ise "milliyet ve özerklik" biçiminde çevirmiştir. Milliyet ve Özerklik, R. Luxemburg'un bakış açısına daha yakın olduğundan bu kitapta da bu başlık tercih edilmiştir.

109 R. Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s. 240.

dar kısıtlamasız ve etkili biçimde ilerlerse, bir sınıf olarak proletaryanın bilinci ve politik olgunluğu¹¹⁰ ve birleşmesi o kadar cesaretli adımlar atar.¹¹¹

Bu satırlar, o dönem için en yaygın görüşlerin ifadesiydi, ama bugün ekonomik-determinist ve mekanik bir anlayışın ürünü olarak görünür.

Rosa Luxemburg'a göre Polonya proletaryasının sınıf çıkarları, ulusal baskının yok edilmesini gerektirmektedir; ulusal özerklik, ulusal baskıya son veren programdır. Dolayısıyla ulusal özerkliğin amaçları, Polonya proletaryasının politik programındakilerinin aynısıdır: Mutlakıyetçiliğin devrilmesi ve ülke genelinde politik özgürlüğün sağlanması.

Bütün milliyetlere özerklik verilmesine karşıdır Rosa Luxemburg. Ona göre, "milliyetçi ütopyacıların gözünde, aynı milletten insanların oturduğu belli bir bölgenin varlığı, söz konusu milliyetin, bütün milliyetlerin kendi yazgısını belirleme hakkı adına, ya bağımsız bir cumhuriyet, ya Rusya'yla federasyon, ya da "en geniş özerklik" istemesi için yeterli bir nedendir."¹¹² Bazı ulusların ulusal özerkliğine karşı duran Luxemburg'un gerekçesi şöyleydi: "Belirli bir bölgenin özyönetimi anlamında yerel özerklik 'yalnızca', milliyetlerin kendi burjuva gelişimine, şehir yaşamına, aydınlara, kendi edebi ve bilimsel yaşamına sahip olduğu yerlerde olanaklıdır."¹¹³ Bu nedenle "Litvanya ve Rutheine kültürel ve ulusal açıdan, ayrı özerk bir bölge değil, ancak Rusya Polonya'sı topraklarının uzantısını oluşturabilirler," diyor Luxemburg. Üstelik Yahudilerin ulusal özerkliği de "tamamen ütopyacı bir fikirdir".

Ulusal özerkliği savunan Luxemburg, ulusal kültür konusunda ve sosyalist harekette hararetli tartışmalara neden olan Otto Bauer'in görüşüne de değinme gereği duyar. Bilindiği gibi, Otto Bauer, sadece sömürücü sınıfların ulus oluşturduğu şeklindeki yaygın olan görüşe karşı, ezilenlerin de bir ulus yaratacağı düşüncesinden hareket ediyor; yalnızca sosyalist sistemin çalışan halk kitlelerini kültürel bütünlüğe katarak daha geniş bir ulus yaratacağını düşünüyordu. Rosa Luxemburg, Otto Bauer'in bu düşüncesine katılmaz.

Rosa Luxemburg'a yönelik eleştiriler

Ulus sorunu konusunda Rosa Luxemburg'a ilk eleştiri, bildiğim kadarıyla Lenin tarafından yöneltilmiştir. Lenin ve Rosa Luxemburg, birçok konu-

110 Bu satırlarda II. Enternasyonal'de etkin olan mekanik materyalist anlayış göze çarpmaktadır. Çünkü burjuva toplumunun gelişmesi ile proletaryanın politik bilinci ve olgunluğu arasında otomatik bir ilişki yoktur. Bugün Avrupa'da burjuva toplumu ekonomik ve toplumsal bakımdan gelişirken, proletaryanın politik bilincinin yüzyılın öncesinin de gerisinde olduğu söylenebilir.

111 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 242.

112 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 250.

113 R. Luxemburg, *a.g.e.*, s. 248.

da benzer görüşlere sahiplerdi. Her ikisi de, II. Enternasyonal içindeki revizyonist ve reformist akımlara karşı mücadele etmiş, proletarya diktatörlüğünü savunmuş Marksistlerdir. Ama her ikisi arasında birçok konuda farklılıklar da¹¹⁴ vardır. Biz bu bölümde sadece ulusal sorun konusundaki ayrılıkları ele alacağız.

Polonya'nın Rusya'dan ayrılmasına karşı durması açısından, Rosa Luxemburg tam bir enternasyonalist Marksist tutum sergilemekteydi. Lenin'in belirttiği gibi, Rosa'nın hatası Polonya'nın bağımsızlığına karşı çıkmasından değil, soruna “dar bir bakış açısından”, sadece Polonya açısından bakmasından kaynaklanır. Şöyle diyor Lenin:

Hiçbir Rus Marksist, Polonya sosyal-demokratlarını Polonya'nın ayrılmasına karşıdırlar diye, onları suçlamayı akıllarından geçirmemiştir. Polonyalı sosyal demokratlar, ancak, Rosa Luxemburg gibi, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının Rus Marksistlerinin programında tanınması gereğini yadsımaya kalkıştıkları zaman yanılgiya düşerler.¹¹⁵

Luxemburg, Polonya milliyetçiliğine karşı savaşım verirken, Rus milliyetçiliğinin değirmenine su taşıdığının farkına varamamıştı. Lenin şöyle devam ediyor:

Rosa Luxemburg, Polonya milliyetçi burjuvazisini “desteklememe” çabasıyla, Rus Marksistlerinin programındaki ulusların ayrılma hakkını reddederken, gerçekte Rusya'daki Kara Yüzler örgütüne destek olmaktadır. (...) Polonya'daki milliyetçiliğe karşı savaşıma dalan Rosa Luxemburg, Büyük-Rus milliyetçiliğini unutmuştur; oysa Büyük-Rus milliyetçiliği, şu anda en güçlü olanıdır, bu milliyetçilik, daha az burjuva ve daha çok feodal olanıdır ve demokrasi ile proletaryanın savaşımı önünde en büyük engeldir. Her ezilen ulusun burjuva milliyetçiliği, zulme karşı yönelmiş olan genel demokratik bir içerik taşır ve bizim, ulusal ayrıcalıklar sağlama eğiliminden bunu kesin olarak ayırt ederek; Polonyalı burjuvazinin Yahudilere zulmetme eğilimine karşı savaşım vererek, kayıtsız şartsız desteklediğimiz işte bu içeriktir.¹¹⁶

Yeri gelmişken Lenin hakkında Horace B. Davis tarafından ileri sürülen bir görüşü düzeltmek gerekir. Davis şöyle iddia ediyor: “Luxemburg, sosyalist olmanın her türlü baskıya karşı olmak demek olduğunu söyler; Lenin'in bu görüşe karşı bir yanıtı yoktur.”¹¹⁷ Bu iddia gerçeği yansıtmaz. Çünkü Le-

114 Lenin ve R. Luxemburg arasındaki farklılıklar ve karşıtlıklar konusunda Paul Mattick'in makalesine bakılabilir. <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/mattick/1935/10/luxemburglenin.htm>

115 Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (UKKTH)*, s. 90.

116 Lenin, *UKKTH*, s. 70.

117 Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 83.

nin de Rosa gibi her türlü baskıya karşı tavır almıştır. Daha 1901 yılında yazdığı *Ne Yapmalı?* adlı eserinde Lenin, her türlü baskıya karşı olmayan işçi sınıfının toplumsal mücadelenin öncüsü haline gelemeyeceğini vurgulamıştı.

Lenin açısından Polonya için “ulusal özerklik” talebinde bulunan Rosa Luxemburg’un görüşü şu açıdan yanlıştır: “Uluslararası özerklik” görüşü, ulusların eşitliğini bütünüyle gerçekleştirmeye uygun değildir. Çünkü bu görüş, ezen egemen ulus ile ezilen ulusun tam eşitliğini sağlayamaz. Örneğin Norveç, 1905 yılına kadar, İsveç’in bir parçasıydı ve çok geniş bir özerkliğe sahipti. Ama geniş özerkliğe rağmen Norveç ve İsveç halkı eşit haklara sahip değildi. Lenin, Rosa Luxemburg’un görüşlerinin, tek yanlı olduğunu ve “ekonomizm” eğilim gösterdiğini vurgulamaktaydı. Lenin’e göre Luxemburg, politikaya uzak duran eski “ekonomistler” gibi siyasal kavramların ve kategorilerin tahlilini yapamamış; soruna siyasal açıdan yaklaşmayı başaramamıştı. Oysa ulusal sorun, özünde siyasal bir sorundur. Luxemburg, ülkelerin ekonomik bakımdan bağımlı oldukları gerekçesiyle, ulusların kendi kaderini siyasal açıdan belirlemenin kapitalizmde gerçekleşmeyeceğini ileri sürmüştü; “Polonya, ekonomik bakımdan Rusya’ya bağlıdır; bu yüzden de politik bakımdan bağımsız olamaz”¹¹⁸ şeklinde bir sonuca varmıştı. I. Emperyalist Savaş sırasında, Avrupa’da sosyalist partilerin çoğunluğunun ulusların kendi kaderini tayin hakkı sloganını kalkan olarak kullanarak, emperyalist savaşı “anavatan savunması” olarak desteklemesi nedeniyle, bu slogana yine karşı çıkmıştır Rosa Luxemburg. 1915 Nisan’ında kaleme aldığı ama 1916 Şubat’ında yayımlanan, önemli analizler içeren *Die Krise der Sozialdemokratie* (Sosyal Demokrasinin Krizi) başlıklı broşüründe şunları yazar Luxemburg:

Sosyalizmin her halka bağımsızlık, özgürlük, kendi yazgısı üzerinde karar verme hakkını tanıdığı doğrudur. Ama günümüz kapitalist devletlerini, ulusların kendi kaderini tayin hakkının ifadesi olarak göstermek, sosyalizmle gerçekten alay etmektir. Bu devletlerin hangisinde şimdiye kadar bir ulus, kendini ulusal, politik veya toplumsal varlığının biçimini ve koşullarını belirlemiştir?¹¹⁹

Bu broşür Lenin’i yeniden ulusların kendi kaderini belirleme hakkı konusunu ele almaya zorlamıştır. “Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü” başlıklı makalede Lenin, Bolşevik Parti içinde 1916 yılında ortaya çıkan “emperyalist ekonomizm” eğilimini eleştirmişti ama eleştiri aynı zamanda Rosa Luxemburg’un görüşlerine yönelikti. Lenin, eski ekonomizm ile emperyalizm koşullarının ekonomizmi arasındaki belirli paralelliklere işaret

118 Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, s. 54.

119 R. Luxemburg, *Junius-Broschüre*, VII. Teil: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1916/junius/teil7.htm>.

etmektedir. Rusya'da 1894-1901 yılları arasında Rus işçi sınıfı içinde ortaya çıkan eski ekonomizm eğilimi, Rusya'da kapitalizm egemen olmuştur diyerek siyasal mücadeleyi yadsıyordu. Bugünkü emperyalist ekonomistler ise, diyor Lenin, "emperyalizm zafer kazanmıştır, öyleyse siyasal demokrasinin sorunlarıyla uğraşmanın hiçbir gereği yoktur, diye düşünüyorlar."¹²⁰ Lenin, ekonomizmin özelliklerine, bir başka deyişle siyasal sorunları belirleme yeteneksizliğine, ekonomik olgular ve siyaset arasında otomatik bir ilişki kurma eğilimine, siyasal alanın özgünlüğünü dikkate almadığına dikkat çekti. Bu nedenle Rosa Luxemburg da siyasal sorunları belirlemede her zaman başarılı olamamıştı. Örneğin ekonomizm eğilimi Rosa Luxemburg'un o dönem söylediği şu satırlarda açığa çıkmaktaydı: "Emperyalist politika, herhangi bir devletin veya bazı devletlerin işi değil, sermayenin gelişmesinde belirli bir gelişmişlik derecesinin ürünüdür, uluslararası bir olgu ve tüm karşılıklı ilişkiler içinde kavranabilen bölünmez bir bütündür ve *tek bir ülke bu bütünden kurtulma gücünde değildir.*"¹²¹

Görüldüğü gibi bütün ülkeler arasında yoğun ekonomik ilişkiler olduğu ve ekonomik açıdan birbirine bağlı olduğu gerçeğinden, siyasal açıdan bağımsız olamayacakları gibi bir sonuca varmaktadır. Rosa Luxemburg'a göre emperyalist dönemde, emperyalist politika tek tek ülkelerdeki savaşların karakterini belirlemektedir. Bu nedenle, emperyalist çağda ancak emperyalist savaş olabilir, ulusal kurtuluş savaşları artık olanaklı değildir. Rosa Luxemburg, kendi "ekonomizm" bakış açısının esiri olarak emperyalizm koşullarında ulusal sorunun çözölemeyeceğini iddia etmişti; Lenin, Luxemburg'un karşısına, kapitalizm koşullarında yaşanan, 1905 yılında İsveç'ten ayrılan Norveç örneğini çıkarmıştı. Rosa Luxemburg'a bakılırsa, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, kapitalist rejimde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir slogandır; sosyalist rejimde ise gereksiz hale gelir. Lenin için bu bakış açısı, görünüşte zekice ama aslında hatalı bir yaklaşımdır.

Rosa'nın en büyük hatası, sadece Polonya'nın değil, tüm küçük ve ezilen ulusların bağımsızlığını reddetmesiydi. Aslında bu konudaki anlaşmazlığın arkasında farklı dünya devrimi perspektifi yatmaktadır. Lenin, ulusların kendi kaderini tayin hakkı sloganını esas olarak sömürge ülkelerdeki emperyalizme karşı kurtuluş savaşlarını, işçi sınıfının müttefiki olarak görürken, Rosa Luxemburg bu perspektiften yoksundur. Latin Amerika, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'da yaşananlar Lenin'i doğrulamıştır. Rosa Luxemburg ve Lenin arasındaki teorik tartışma konusunda Lenin'in tarihsel bakımdan haklı olduğunu ileri süren birçok yazar vardır. Michael Löwy bunlardan biridir.

120 Lenin, "Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü", s. 26.

121 R. Luxemburg, *Junius Broschüre*, 1/Teil: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1916/junius/teil7.htm>.

Löwy, dört nokta halinde Luxemburg'un teorik, metodolojik ve politik yanlışlarını özetlemektedir.

1. Rosa “ekonomist” yaklaşımdan kurtulamadı. Polonya'nın ekonomik olarak Rusya'ya bağlı olmasından, Polonya'nın siyasal bakımdan bağımsız olamayacağı sonucunu çıkardı. Bu ekonomist-determinist yaklaşım, doktora çalışmasında ve daha ilk makalelerinde göze çarpmaktadır. Polonya ve Rusya arasındaki sıkı ekonomik bağlardan hareket ederek, Polonya'nın siyasal bağımsızlığını, hem hayalî ve hem de gerici olarak değerlendirir.
2. Rosa, ulusu esas olarak ideolojik ve kültürel bir olgu olarak algıladı. Siyasal yanını önemsemedi. Ulusal baskının ortadan kaldırılmasını, ulusların kültürel gelişimini savundu. Ama ulusların ayrılma hakkını ve politik bağımsızlığını reddetti. Bu hakkın reddedilmesinin, ulusal baskının en önemli biçimlerinden biri olduğunu anlamadı.
3. Ulusal kurtuluş hareketlerini tek yanlı ele aldı Rosa. Bu hareketlerin sadece gerici yanlarını gördü. Hem Çarlığa karşı hem de emperyalist ülkelere karşı savaşan ulusal kurtuluş hareketlerinin siyasal açıdan devrimci potansiyel yanlarını kavrayamadı. Ulusal hareketlerin ikili doğasını, karmaşık ve çelişkili yanlarını anlayamadı. Rosa, sosyal devrim ile ulusal kurtuluş arasındaki ilişkiyi kavramada yetersiz kaldı. Lenin, ulusal kurtuluş hareketleri ile toplumsal devrim arasında yakın bir ilişki olduğunu oldukça erken zamanlarda saptadı. Rosa, Rusya'da devrimi “saf” bir toplumsal devrim olarak algılamak, Lenin, saf “toplumsal devrim” beklentisinde olan Rosa'yı eleştirdi. Lenin için önemli olan, tüm baskı ve zulme karşı çıkarak proletaryanın önder olmasıdır.
4. Luxemburg, Rus proletaryasının ezilen ulusların kendi kaderini savunmasının, ezilen ulusların proletaryasının güvenini kazanmanın vazgeçilmez bir koşulu olduğunu göremedi.¹²²

Sonuç olarak Rosa Luxemburg'un ileri sürdüğü görüşler kısaca şöyle özetlenebilir.

1. Kendi Kaderini Tayin Hakkı soyut ve metafizik bir haktır.
2. Her ulusun ayrılma hakkını savunmak, burjuva *ulusçuluğunu* savunmak demektir.
3. Küçük uluslar, ekonomik olarak bağımlı olduklarında, ulusların kendi kaderini tayin hakkı *olanaklı* değildir.

122 Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, s. 54-56, Ayrıca Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, s. 93-94.

Rus devrimi ve Rosa Luxemburg'un Bolşeviklere eleştirisi

Rosa Luxemburg hapishanede iken Eylül-Ekim 1918'de Rus Devrimi üzerine bir yazı kaleme almıştı ama Kasım 1918 Devrimi nedeniyle ne tamamlaabilmiş ne de yeniden gözden geçirilmiş bir yazıdır. Rosa Luxemburg üzerine bir kitap yazan Tony Cliffe göre bu broşürün ilk baskısı Rosa Luxemburg'un öldürülmesinden sonra mücadele arkadaşı Paul Levi tarafından 1922 yılında yayımlanmıştı ama bu baskı, elyazmalarının bütününe içermiyordu. Önceleri Alman Komünist Partisi'nin yöneticilerinden biri olup, daha sonradan SPD saflarına geçen Paul Levi, sadece bazı yazıları yayımladı. Lenin, Paul Levi'nin özellikle Rosa Luxemburg'un yanıldığı konulardaki eserlerini yayımlamasını tuhaf karşıladı.

Orijinal yazmalarının ortaya çıkmasından sonra, Rosa Luxemburg'un Rus Devrimi üzerine yazılarının 1928 yılında yeni bir baskısı yayımlandı. Rus Devrimi üzerine yazısının yayımlanması farklı tepkilere yol açtı. Bir yanda Bolşevikleri coşkuyla destekleyen ve öven, diğer yanda Bolşevikleri eleştiren bu yazı farklı amaçlar için kullanılmıştı. Rosa Luxemburg, Bolşevikler konusunda şu övücü sözleri kullanmaktadır:

Bolşevikler de hemen bütünsel ve en geniş kapsamlı programı iktidarlarının amacı olarak ortaya koydular: Yani burjuva demokrasisinin güvence altına alınmasını değil, sosyalizmi gerçekleştirmek amacıyla proletarya diktatörlüğü. Böylelikle ilk kez sosyalizmin son hedeflerini pratik politikanın doğrudan programı olarak ilan etmenin tarihsel onurunu kalıcı bir şekilde elde ettiler. Lenin, Troçki ve yoldaşları tarihsel bir dönemeçte bir partinin gösterebileceği cesaret, eylem gücü, devrimci öngörü ve tutarlılığın hepsini gösterebilmişlerdir. Batı'da, sosyal demokraside olmayan bütün devrimci onur ve eylem yetisi Bolşeviklerde temsil edilmekteydi. Onların Ekim başkaldırısı, sadece Rus Devrimi'nin gerçek kurtuluşu olmakla kalmadı, aynı zamanda uluslararası sosyalizmin onurunun da kurtuluşu oldu.¹²³

Öte yandan Luxemburg, Rus Devrimi deneyiminin çoğunluk sorusunu açıklığa kavuşturduğunu vurgulamaktadır.

Bolşevikler, her zaman Alman sosyal demokratlarının yüreklerine bir kâbus gibi oturan o ünlü "halkın çoğunluğu" sorusunu çözdüler. Parlamenter kretenizminin kökleşmiş çırakları olarak, onlar [Alman sosyal demokratlar] parlamenter çocuk bahçesinin sözüm ona bilgeliğini basitçe devrime aktarıyorlar: Bir şeyi gerçekleştirebilmek için ilkin çoğunluğa sahip olmak gerekiyor.

123 R. Luxemburg, *Zur russischen Revolution*, <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1918/russrev/teil2.htm>; Ayrıca R. Luxemburg: *Vatani Yeryüzü, Milleti İnsanlık Olan Bir Devrimci Kadın*, s. 137 (çev. ve der. Murat Çakır), R. Luxemburg Stiftung HESSEN, Frankfurt, 2104.

miş. Yani devrimde de önce “çoğunluğu” kazanmalıydık. Ancak devrimlerin gerçek diyalektiği bu parlamenter köstebek bilgeliğini tersine çevirmiştir: Yol, çoğunluk üzerinden devrimci taktiğe değil, bilakis devrimci taktikten çoğunluğa gider.¹²⁴

Bu broşüründe Rosa Luxemburg Bolşeviklere dört eleştiri yöneltmişti.¹²⁵ Milliyet sorunu, toprak sorunu, kurucu meclis sorunu, işçilerin demokratik hakları sorunu. Bu konuları etraflı bir şekilde ele almak niyetinde değilim, yalnızca milliyet sorunu konusunda Bolşeviklere yönelik eleştirisine kısaca değineceğim.¹²⁶ Milliyet sorununda da Rosa’nın getirdiği yeni itirazı aktarmakla yetineceğim:

Lenin ve yoldaşları, “devlet olarak ayrılmaya kadar” ulusal özgürlüğün savunucuları olduklarında Finlandiya’yı, Ukrayna’yı, Polonya’yı, Litvanya’yı, Baltık ülkelerini, Kafkasyalıları vs. Rus Devrimi’nin sadık bağlaşıkları yapacaklarını umarlarken, biz tam tersi bir tiyatroya tanık olduk: Bu “uluslar” birbiri ardına hediye edilen yeni özgürlüğü, Rus Devrimi’nin ölümcül düşmanlarına dönüştürerek, [Rus Devrimi’ne] karşı Alman emperyalizmi ile ittifaka girmek ve [Alman emperyalizminin] koruması altında karşı devrimin sancağını bizzat Rusya’ya taşımak için kullandılar.¹²⁷

Rusya’dan ayrılan ulus-devletler, Rus Devrimi’ne karşı durmuştu. Rosa Luxemburg’a göre bu olgu bile, bu ülkelerin bağımsızlıklarının tanınmasının yanlış olduğunu göstermekteydi. Ona göre Bolşevikler, her zaman savundukları saf uluslararası sınıf politikası bağlamında, imparatorluğun bütününde devrimci güçlerin en yoğun birlikteliğini hedeflemeliydi. Rus İmparatorluğu’nun *bütünlüğünü* bir devrim bölgesi olarak dişleri ve tırnaklarıyla savunmalıydı; ama Bolşevikler, izledikleri “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” politikasıyla, Rusya’nın sınırındaki ülkelerdeki burjuvaziye, karşı-devrimci çabalarının sancağı haline gelen, en arzu edilen, en parlak bahaneyi verdiler.

Bu bölümü Lenin’in Rosa Luxemburg üzerine söylediği sözleriyle bitirmek isterim. 1922 Şubat’ında yazdığı ama 16 Nisan 1924 tarihli *Pravda*’da çıkan “Bir Gazetecinin Notları” başlıklı bir makalede gözlemlerini dile getirir. Rosa Luxemburg’un eski yol arkadaşı ama sonradan yolundan dönen Paul Levi’yi eleştirir. Paul Levi, diyor Lenin, “Rosa Luxemburg’un özellikle yanıl-

124 R. Luxemburg, s. 137.

125 Tony Cliff, *Studie über Rosa Luxemburg*, VII. Bölüm, <http://www.marxists.de/theory/cliff/fluxde/7-bolsch.htm#n1>.

126 Rosa Luxemburg’un Bolşeviklere eleştirisi konusunda daha geniş bilgi isteyenler hem Murat Çakır’ın çevirdiği kitaba hem de Tony Cliff’in kitabına başvurabilirler.

127 R. Luxemburg, s. 140.

dığı konulardaki eserlerini yayımlamak suretiyle, burjuvazinin –dolayısıyla II. Enternasyonalin ve ajanlarının– teveccühünü kazanmak istiyor.” Rosa Luxemburg için de, bir Rus masalını anarak şöyle der Lenin:

Kartal bazen tavuktan daha alçaklarda uçar, ama tavuk hiçbir zaman kartalın uçtuğu yüksekliklere erişemez. Rosa Luxemburg, Polonya’nın bağımsızlığı sorununda yanıldı. 1903’te Menşevikleri değerlendirmesinde yanıldı, sermayenin birikimi teorisinde yanıldı; 1914 Temmuz’unda, Plekhanov, Vandervelde, Kautsky ve başkalarıyla birlikte, Bolşeviklerin Menşeviklerle birleşmesini istediği zaman yanıldı. (Çıktıktan sonra, 1918’in sonunda ve 1919’un başında, hataları geniş ölçüde düzeltilmiş olmakla birlikte) 1918’de hapishanede yazdıklarında yanıldı. Fakat bu yanlışlarına rağmen, o bir kartaldı, hâlâ da bir kartaldır; bütün dünya Komünistlerinin anısında aziz olmakla kalmayacak, yapıtları birçok komünist kuşaklarının eğitimi için çok faydalı bir ders olacaktır.¹²⁸

128 Lenin, “Notizen eines Publizisten”, LW 33, s. 195.

BOLŞEVİKLER VE ULUS SORUNU

Tarihin diyalektiği öyledir ki, emperyalizme karşı savaşımında bağımsız bir etken olarak güçsüz olan küçük uluslar, asıl anti-emperyalist kuvvetin, sosyalist proletaryanın sahneye çıkmasına yardım eden mayalardan biri, basillerden biri rolünü oynar.

– LENİN

Avusturya Marksistlerinden farklı olarak Bolşevikler ulusların kendi kaderini tayin hakkını savundular. Bolşevikler içinde de süreç içerisinde farklı görüşler ortaya çıktı. Bolşeviklerin ulus sorununa yaklaşımını inceleyelim.

Lenin ve ulusal sorun

Lenin'in ulusal sorundaki tutumu, hem Marx ve Engels'in tutumundan farklıdır hem de onların eksiklerini gidermiştir. Farklılığın nedeni koşulların değişmiş olmasıdır. Lenin'in ulusal sorundaki görüşleri çeşitli aşamalardan geçerek değişim göstermiştir. Görüşleri üç döneme ayrılabilir. Bu dönemlerde hem sağ sapmaya, Bundcular (Yahudi İşçileri Birliği) tarafından ifade edilen “ulusal-kültürel özerklik” (sağ sapma) görüşüne, hem de Rosa Luxemburg, daha sonra Kievski ve Buharin tarafından dile getirilen (ulusların kendi kaderini belirlemesi kapitalizmde mümkün değildir) (sol sapma) teze karşı mücadele yürütmek zorunda kalmıştır.

1903-1913 dönemi

Lenin ilk dönemde ulusların kendi kaderini tayin hakkını (UKKTH), yalnızca Rus İmparatorluğu altındaki ulusların kurtuluşu için ve Orta Avrupa ülkeleri için düşünüyor. UKKTH düşüncesi sınırlı bir alan için öngörülmüştü. Bu dönemde Lenin, Rusya'da tüm ulusların işçilerinin birlik oluşturması gerektiğini savunurken, partinin uluslara göre federatif bir çatı altında örgütlenmesine, “ulusal-kültürel özerklik” sloganına karşı duruyor. 1903 yılın-

da milletlerin değil, tersine *bir milliyet içinde proletaryanın* kendi kaderini tayin hakkını savunmuştu. Ama 1905'ten sonra bu kavramı artık kullanmaz.¹

1913-1917 dönemi

İkinci dönemde, özellikle emperyalizm konusu ve emperyalist savaş gündeme geldikten sonra, ulusal sorun ve *UKKTH*, *enternasyonal* düzeyde tartışılan bir sorun olarak önem kazanmıştı. Lenin daha önceden Doğu Avrupa'da, Asya'da (Çin, İran, Türkiye) ulusların uyanmaya başladığına işaret etmişti. 1914'teki Emperyalist Savaş, Lenin'in ulusal sorunda görüşlerinde bazı değişikliklere yol açtı. Lenin, bu dönemde, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* ile *Devlet ve Devrim* adlı iki eserini yazdı. Lenin'in, birinci ve ikinci dönemde ulusal sorunda üç temel ilkedен hareket ettiği anlaşılıyor. 1. Ulusların eşitliği. 2. Siyasal ayrılma özgürlüğü. 3. İşçi sınıfının enternasyonal birliği.

1917-1923 dönemi

Üçüncü dönemde Ekim Devrimi'nden sonra ulusal kurtuluş mücadeleleri, sosyalizmin ve *dünya devriminin* bir parçası olarak ele alınıyor. "Sosyalist bir rejimde ulusların kendi kaderini tayin hakkı ne anlama gelmektedir?" Bu sorun henüz çözülmemişti. 1918-1919'da Bolşevikler arasında ortaya çıkan bir eğilim, ulusların kendi kaderini tayin hakkını değil, işçilerin kendi kaderini tayin hakkını savunmaya başlamıştı. Üstelik Bolşevikler iktidara geçtikten sonra parti programının değişmesi gerektiği sorunu gündeme gelir. Buharin, RKP(B)'nin sekizinci kongredeki konuşmasında, sosyalist bir devletin programında "Ulusların kendi kaderini tayin hakkı sloganına neden ihtiyacımız var?" diye sorar. Bu hakkın, en çok burjuvazinin işine geldiği gerekçesiyle, "yalnızca emekçi kitlelerin kendi kaderini tayin hakkını savunmak" gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür. Lenin açısından, *ulusların* kendi kaderini tayin hakkını terk ederek, *emekçilerin* kendi kaderini tayin hakkını savunan düşünce temelden yanlıştır. Lenin, değişen koşullar nedeniyle yeni düşünceler ileri sürmektedir: "Milliyetin ayrılma isteğini kimin ifade edeceği konusunda Rusya Komünist Partisi, sınıfsal-tarihsel bakış açısını benimseyerek söz konusu milletin tarihi gelişme aşamasını, Ortaçağ'da burjuva demokrasisi mi, yoksa burjuva demokrasisinden proleter veya Sovyet demokrasisine mi geçmek üzere olduğunu göz önünde tutmalıdır."² Bu üçüncü dönemde *yeni bir ilke* eklenir. Ulusların tam eşitliği, yani yalnızca siyasal eşitlik değil, aynı zamanda ekonomik eşitlik ve bu temel üzerinde ulusların kaynaşması.

1 E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrim 1917-1923*, cilt 1, s. 247, 28n.

2 Lenin, "Bericht über Parteiprogramm", LW 29, s. 158.

Ulusal sorunun çok karmaşık bir sorun olduğunun bilincindeydi Lenin. Nihayet 1920 yılında bu sorun III. Enternasyonal'in kongresinde gündeme alınır. Lenin ile Hindistanlı olup Meksika Komünist Partisi'nin temsilcisi olarak kongreye katılan Nath Roy arasında karşıt görüşlerin çarpıştığı bir tartışma yaşanır. Bu tartışmaya da ileride değineceğiz. Şimdi Lenin'in üç dönemdeki görüşlerini etraflıca incelemeye başlayalım.

Birinci dönem

Rus İşçi Sınıfı Partisi, II. Kongre'den (1903) önce program taslaklarını yayımlayarak tartışmaya açmıştır. Program taslağına çeşitli eleştiriler gelmiştir. Sadece ulusal sorun konusunda yapılan tartışmaya ve gelen eleştirilere Lenin'in verdiği cevapları kısa ve öz olarak aktarmakla yetineceğim.

Kongre öncesi dönemde, Lenin, çeşitli konularda (örgütlenme sorunları, tarım programı, ulusal sorun³ vb.) makaleler kaleme almıştı. Rusya İşçi Sınıfı Partisi'nin o ün kazanmış olan II. Kongresi toplanmadan önce, Ermeni sosyal demokratlarının yayımladığı bir “manifesto” üzerine kaleme aldığı makalesinde, Lenin, sosyal demokrasinin ulusal sorunda iki temel ilkesini vurgulamıştı: eşitlik ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı. Manifestoda ifade edilen düşünceleri yorumlamaya çalışan Lenin, Ermeni sosyalistlerinin söylediklerini aktarıyor:

Geleceğin Rusya'sında bütün ulusların kendi kaderlerini tayin etmelerini savunuyoruz, çünkü ulusal özgürlükte burjuva özgürlük biçimlerinden yalnızca birini görüyoruz. Bu temel ilkeden ve bahsettiğimiz durumu göz önüne alarak, Kafkas halkları çeşitli kabilelerden oluştuğu ve bu halklar arasında coğrafi sınırlar olmadığı için, Kafkas halkları için siyasal özerkliği programımıza almayı uygun görmüyoruz. Yalnızca kültürel yaşamda özerklik, yani dilde, okulda, eğitimde vb. özgürlük talep ediyoruz.⁴

Ermeni sosyalistlerinin çabalarını selamlamayan Lenin'e göre onlar, Rusya'da bütün sosyal demokratların ulusal sorunda dayandıkları iki temel ilkeyi doğru bir biçimde özetlemişlerdir. “Birinci temel ilke, ulusal özerklik talebi değil, tersine siyasal ve burjuva özgürlüğü ve tam bir eşitlik talebidir; ikinci ilke, Rusya'da yaşayan her milliyetin (*Nationalität*) kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu görüşüdür”⁵ (v.b.a.). Fakat, diyor Lenin, “bu iki ilke Ermeni sosyal demokratları tarafından bütünüyle tutarlı bir şekilde tam

3 Lenin'in II. Kongre için hazırlanan program taslağında ulusal sorun ile ilgili bölümü Martov'a bırakmış olması dikkat çekicidir.

4 Lenin, “Das Manifest der armenischen Sozialdemokraten”, LW içinde, s. 321.

5 Lenin, *a.g.e.*, s. 322.

olarak uygulanamadı.” Lenin için en ilginç nokta, Ermeni sosyal demokratlarının önerdikleri çözümün doğru olmamasıydı. Lenin, onların manifesto-sundaki görüşü aktarıyor: “Rus İmparatorluğu’nda, farklı kültürel gelişme aşamalarında bulunan birçok halk yaşadığı için ve yalnızca yerel yönetim organlarının en geniş bir şekilde geliştirmesiyle farklı halkların çıkarlarının korunacağı bilgisine dayanarak, gelecek özgür Rusya’da *federatif* bir cumhuriyet kurmayı gerekli görüyoruz.”⁶

Lenin federal örgütlenmeye karşı

Ermeni sosyal demokratlarının federasyon düşüncesini eleştiren Lenin şöyle yazıyordu:

“Federasyon, özerk ulusal politik birimleri şart koşar, ama Birlik (Ermeni Sosyal Demokratlar Birliği) ulusal özerklik talebini reddetmektedir. Bütünüyle tutarlı olmak için, Birlik federal cumhuriyet talebini programından kaldırmalı, demokratik cumhuriyet talebiyle kendini sınırlamalıdır.” Şöyle devam ediyor: “Federalizmin ve ulusal özerkliğin propagandasını yapmak, proletaryanın işi değil. Proletaryanın görevi, tüm ulusların işçilerinden olabildiğince geniş kitleleri birbirine sıkıca kenetlemek ve mümkün olduğunca geniş alanda, demokratik cumhuriyet ve sosyalizm uğruna savaşmaları için onları bir araya getirmektir.”⁷

Lenin, ulusal özerklik düşüncesini tamamen reddetmez; istisnai durumlarda bunun mümkün olacağına işaret ederek, şöyle yazar: “Ulusal özerklik talebinin desteklenmesine gelince, böylesi bir destek, proletarya açısından kalıcı, programatik bir yükümlülük değildir. Sadece belirli, istisnai durumlarda böyle bir destek proletarya için gerekli olabilir.”⁸

Bir milliyetin kendi hakkını belirlemesi, diyor Lenin, bir ulus üzerindeki şiddete ve haksızlıklara proletarya partisinin karşı durması demektir. İşçi sınıfı partisi negatif görevini (şiddete karşı protesto ve mücadele etme) yerine getirirse, böylelikle bütün halkların ve milletlerin değil, tersine *bir milliyet içinde proletaryanın* kendi kaderini tayin etmesini sağlamış olur.

1903 yılının Temmuz ayında *Iskra* gazetesinde yayımlanan “Programımızda Ulusal Sorun” başlıklı makalesinde düşüncelerini şöyle dile getirmişti Lenin:

6 Lenin, *a.g.e.*, s. 321.

7 Lenin, *a.g.e.*, s. 322.

8 Lenin, *a.g.e.*, s. 323.

Sosyal Demokratlar, ulusun kendi kaderini tayin hakkını şiddetle ya da haksız yoldan dışarıdan etkileme yönündeki her girişime karşı daima savaşıacaktır. Ancak kendi kaderini tayin özgürlüğünü koşulsuz tanımamız, hiçbir şekilde kendi kaderini tayin yönündeki *her talebi destekleyeceğimiz yükümlülüğünü* getirmez. Proletaryanın partisi olarak Sosyal Demokrat Parti'nin olumlu ve en önemli görevi, *halkların ve ulusların kendi kaderini değil, bilakis her milliyet içerisinde proletaryanın kendi kaderini belirlemesini desteklemektir*. Bütün ulusların proletaryasının en yakın birliği için daima ve koşulsuz bir biçimde çalışmalıyız ve yeni bir sınıf devletinin kuruluşuna ya da bir devletin tam siyasi birliğinin yerine daha gevşek federal bir birliğin oluşumuna götürecektalepleri, yalnızca belirli istisnai durumlarda ileri sürebiliriz ve aktif bir şekilde destekleyebiliriz.⁹ (v.b.a.)

Görüldüğü gibi Lenin, 1903 yılında sınıf bakış açısını gölgelediğini düşündüğü için, ulusların kendi kaderini değil, her milliyet içerisinde proletaryanın kendi yazgısını belirlemesini savunuyordu. Lenin'in programı böyle yorumlaması, Polonya'nın bağımsız devlet olmasını isteyen Polonya Sosyalist Partisi'nin (PPS) öfkeli tepkisine yol açmıştı. Polonya'nın bağımsızlığını koşulsuz savunan PPS, bağımsızlık için belli koşullar ileri süreren Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin, ulusal sorunda "anarşist" görüşleri savunduğunu ileri sürdü. PPS, Rus sosyal demokratları sınıf mücadelesinden başka bir şeyi önemsemediğini, ulusal soruna gereken değeri vermediğini; "dil, milliyet, kültür vb. burjuva buluşları olduğundan, işçilerin kapitalizmi tümüyle yok etmekten başka bir şeyle ilgilenmesi gerekmediğini"¹⁰ düşünüyor.

İleri sürülen bu argümanlarla ve Marksistler arasında yaygın olan bu yanlış düşünceyle hesaplaşmanın zorunlu olduğunu kavrayan Lenin, bu nedenle, öncelikle adı geçen makalesinde ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı ile kendi kaderini belirleme talebinin *desteklenmesi* arasında ayırım yapmayı gerekli gördü. Lenin şöyle sormaktaydı: Sosyal demokrasi, her zaman koşulsuz olarak ulusal bağımsızlığı desteklemek zorunda mıdır? Yoksa sadece belirli koşullar altında mı bu talebi destekler? Ve hangi koşullar altında bu talebi destekler?¹¹

Polonyalı sosyalistler (PPS) bu soruya şöyle cevap veriyordu: Her zaman *koşulsuz* olarak bu hakkı tanımak. Bu cevabı sorunlu buluyor Lenin; onun açısından, "ulusların kendi kaderini belirleme talebini, proletaryanın sınıf çıkarlarına bağlı kılmak zorundayız. Tam da bu koşul, ulusal so-

9 Lenin, "Die nationale Frage in unserem Programm", Lenin, *Werke* 6 içinde, s. 452.

10 PPS'nin gazetesinden aktaran Lenin, "Die nationale Frage in unserem Programm", Lenin, *Werke* 6 içinde, s. 453.

11 Lenin, *a.g.e.*, s. 453.

runda Marksist görüş ile burjuva demokratik görüş arasındaki farkı ortaya koymaktadır.”¹²

Ulusal sorun birincil sorun olabilir

Polonya sorununda Lenin, tarihsel materyalizmin kurucuları olan Marx ve Engels'in görüşlerine de başvurur. Marx, sadece Polonya'nın bağımsızlığını savunmakla kalmamış, aynı zamanda Polonya'nın kurtuluşu için Rusya ve Almanya arasında bir savaşı bile talep etmiştir.¹³ Fakat, diyor Lenin, “sosyal demokratların Polonya konusundaki bu görüşü 19. yüzyılın ikinci yarısında geçerliydi. Oysa şimdi durum ve koşullar değişmiştir.” Bu noktada Lenin, Franz Mehring'in Polonya üzerindeki son araştırmasına gönderme yapıyor. Mehring, Polonya'daki koşulların değiştiğine, eski ve yeni koşulların birbirinden farklı olduğuna dikkat çeker. 19. yüzyılın ikinci yarısında Polonya bütün olarak (hem köylüler, hem de soylu sınıfı) devrimciydi. Lenin, Mehring'in üç ülke (Rusya, Prusya ve Avusturya) arasında bölünmüş Polonya üzerinde yapmış olduğu bir incelemeden çıkardığı sonucu aktarıyor. Mehring, şöyle yazıyor: “Burjuva Devriminin özgür Polonya yaratabileceği günler geride kalmıştır; bugün özgür bir Polonya'yı yeniden yaratmak, sadece çağdaş proletaryanın kendi zincirlerini kırabileceği sosyal bir devrimle mümkündür.”¹⁴

Mehring'in çıkardığı bu sonucun altına tereddütsüz imza koyabileceğini belirten Lenin, Polonya sorununun elli yıl öncekinden farklı olduğunu, sınıf çatışmasının, ulusal çatışmayı arka plana ittiğini kabul ediyor; ama mevcut durumun sonsuza kadar süreceğine inanmayı doğru bulmayarak şuna dikkat çekiyor: “Ulusal sorunun politik alanda tekrar geçici olarak ön plana çıkması olanaksız değildir.”¹⁵ “Bu olasılığı reddetmek doktriner bir tutuma düşmek demektir,” diyor Lenin. Ve Mehring'ten farklı olarak, Polonya'nın bağımsızlığının başka bir yoldan gerçekleşebilme olanağını reddetmeyen Lenin şöyle diyordu:

Şüphesiz ki Polonya sorunu günümüzde elli yıl öncesinden esas itibarıyla farklıdır. Ancak günümüzdeki durumu, ebediyen devam edecektir diye görmemek gerekir. Hiç kuşku yok ki, sınıf antagonizmi ulusal sorunları hayli arka plana attı, ancak doktrinerliğe kapılma tehlikesine düşmemek için, o ya da bu ulusal sorunun geçici olarak siyasi olayların ön plana geçmesinin olanak-

12 Lenin, *a.g.e.*, s. 454.

13 Lenin, “Die nationale Frage in unserem Programm”, Lenin, *Werke* 6 içinde, s. 455.

14 Mehring'ten aktaran Lenin, *a.g.e.*, s. 457.

15 Lenin, *a.g.e.*, s. 457-58.

sız olduğunu da kategorik olarak iddia etmememiz gerekir. Kapitalizmin çöküşünden önce, Polonya'nın birleşmesi, kuşkusuz son derece zayıf bir ihtimaldir, ama Polonya burjuvazisinin belirli koşullar altında, bağımsızlıktan yana olmasının bütünüyle imkânsız olduğu söylenemez. Rus Sosyal Demokrasi hiçbir biçimde elini kolunu bağlamamaktadır. Sosyal Demokrasi programında ulusların kendi kaderini belirleme hakkını ilan ettiği için, *bütün* olasılıkları ve hatta akla gelebilecek bütün değişik durumları dikkate almaktadır.¹⁶

Bu nokta, Lenin'i, doktriner olanlardan ve diğer sol radikal Marksistlerden ayıran önemli bir noktadır. Lenin, ulusal sorunun çözümünü sosyalizme ertelemez, ulusal sorunun birincil olmasını ve ön plana geçmesi olasılığını reddetmemiştir.

Lenin'e bakılırsa PPS, sorunlara sınıf karşıtlığı perspektifinden değil, ulusal karşıtlık açısından yaklaşıyordu. Burjuvazinin ulusçu, işçi sınıfının ise ulusal sorunlara karşı olduğu biçimindeki PPS'nin yaklaşımını yanlış bulan Lenin, bu bakış açısını çürütmek için tarihsel örneklerle başvuruyor. Proletarya, burjuvazinin kendi ulusuna ihanet ettiğine tanık olmuştur. Örneğin 1871 Paris Komünü'nü bastırmak için Fransız burjuvazisi, Prusya devletinin saflarına geçmiş; Fransız proletaryayı bastırmak için, Alman ordusunu ülkesine çağırarak, kendi ulusuna ihanet emekten çekinmemiştir.¹⁷

Bölgesel özerklik

Ulusların ayrılma hakkını savunurken, ayrılmak istemeyen uluslar konusunda da şu görüştedir Lenin: *Eşit olmaları koşuluyla* bütün uluslar, tek devlet içinde yaşayabilir. Bu anlamda Lenin, *bölgesel özerklikten* (ulusal-kültürel özerklik değil), özyönetimden yanadır. Lenin'e göre ulusların kendi kaderini belirleme hakkının tanınması, federasyonun *ilke* olarak kabul edilmesi anlamına gelmez. "Bir kimse bu ilkeye karşı olup, demokratik merkeziyetçiliğe varan biricik yol olarak, gene de ulusal eşitsizliğe karşı federasyonu tercih edebilir. Bir merkeziyetçi olan Marx'ın, İrlanda ile İngiltere'nin federasyonunu, İrlanda'nın İngilizler tarafından zorla boyunduruk altında tutulmasına yeğ sayması, bu düşünceyle idi."¹⁸

İlke olarak federasyona karşıdır Lenin, ama koşullar federatif örgütlenmeyi gerektirdiğinde federasyona karşı olmamıştır. Nihayet Ekim 1917 Devrimi'nden sonra kurulan RSSFC (Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyetleri), federasyonun bazı uluslar içinde yararlı olduğunu vurgulamıştır: "Federas-

16 Lenin, *a.g.e.*, s. 458.

17 Lenin, *a.g.e.*, s. 460.

18 Lenin, *UKKTH*, s. 138.

yon, ayrı ayrı ulusların işçilerinin tam birliğine doğru geçici biçimdir”. Ve federasyon, “geçmişte, ne devlet olarak özel bir varlığı, ne özerkliği olmayan ulusal topluluklar arasında da yararlılığını tanıtlamıştır,” diyen Lenin, 1919’da ve 1920’de RSSFC içinde yaratılan Başkır ve Tatar Özerk cumhuriyetlerini örnek göstermektedir.

Lenin düşüncesinin en önemli ilkelerinden biri ezen ulus ile ezilen ulus arasında yaptığı *ayrımdır*. E. H. Carr bu konuda şöyle yazıyor.

1903’te, ikinci parti kongresince kabul edilen parti programı, “Devleti oluşturan bütün milletlere kaderlerini tayin hakkı” tanıyordu. Bu maddenin Rusya’nın iç politikası ile ilgili diğer maddeleri arasında yer alması ve kullanılan dil, Rusya devletine dahil milliyetlerin söz konusu olduğunu gösteriyordu. Bu yalın ifadenin, uluslararası alandaki uygulamada ne anlama geldiği, 1914’e kadar hiç söz konusu edilmedi. Fakat milli ve parti için anlamı bütün dönem boyunca tartışıldı. 1905 Devrimi’nden sonra bu tartışmalar daha sertleşti. Lenin’in milli meseleye verdiği önem, 1912 yazında Avusturya Polonya’sına gitmesiyle, onun gözünde artmış olabilir. Ertesi yıl, “milli meselenin Rus sosyal hayatı ile ilgili bütün sorunlar arasında şimdi son derece önemli bir yeri olduğunu” belirtiyordu.¹⁹

İkinci dönem

Lenin’in ikinci dönemde ulusal sorunu Rusya ile sınırlı tutmadığı, evrensel düzeyde ele aldığı şu olaylardan da anlaşılır. Birincisi, Lenin Şubat 1913’te Stalin’i Viyana’ya gönderiyor; Avusturya İmparatorluğu’nda, sosyal demokrasi içinde yaşanan ulusal çatışmalardan dolayı, sendikaların ve partinin ulusal temellere göre ayrıldığını biliyordur. Kimileri Rusya’daki işçi sınıfı hareketinin Avusturya’daki gibi yol izleyeceğini iddia etmişti. Gorki’ye yazdığı bir mektupta şöyle diyor Lenin: “Hayır, Avusturya’daki gibi berbat bir şey bizde olmayacak. Buna müsaade etmeyeceğiz. Ayrıca biz, büyük Ruslar, bizde daha güçlü temsil ediliyoruz. İşçilerle birlikte ‘Avusturya’ Tinini (Geist) içeri bırakmayacağız.”²⁰

İkincisi, 1913 yılı ve sonrasında Lenin’in ulusal sorun üzerine yazdığı makalelerin sayısı artmıştır. 1913 yılının yaz aylarında ulusal sorun üzerine birçok konferans veren Lenin, bu konferansların sonunda, ulusal sorun üzerine daha kapsamlı bir incelemesini (“Ulusal Sorun Üzerine Eleştirel Notlar”)²¹ Ekim-Aralık 1913 yılında kaleme alıyor:

19 E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrim 1917-1923*, cilt 1, s. 381.

20 Lenin, *Gorki’ye Mektup*, LW 35, s. 67.

21 Bu makale, *UKKTH* (Sol Yayınları) adlı kitapta yer almaktadır, s. 15-51.

Şu anda, ulusal sorunun, Rusya’da toplumsal yaşamın sorunları arasında *birinci* planda yer tutması doğal bir şeydir. Gericiliğin militan milliyetçiliği, karşı-devrimci, burjuva liberalizminden milliyetçiliğe geçiş (özellikle Büyük-Rus milliyetçiliğine ama aynı zamanda Polonyalı, Yahudi, Ukraynalı vb. milliyetçiliğine de) ve en sonu, çeşitli “ulusal” (yani Rus olmayan) sosyal demokratlar arasında parti programının ihlaline kadar varan milliyetçi dalgalanmalar: bütün bunlar, bizim, ulusal sorun üzerinde eskisinden daha büyük bir dikkatle durmamızı zorunlu kılmaktadır. Bu yazımız, özellikle, Marksistlerin ve sözde Marksistlerin ulusal sorundaki programa aykırı tutumlarını bir bütün olarak incelemeyi amaçlamaktadır.²²

Lenin’in ulusal sorundaki çıkış noktası şudur: Ulusal sorun, genel olarak demokrasi ile, özel olarak da siyasal özgürlükler ile ilgili bir sorundur.

Demokrasinin bir parçası olarak ulusal sorun

1905 Rus Devrimi’nde işçi sınıfının ve köylülerin uyanmasından korkan burjuvazi bir dönüşüm geçiriyor, sırtını devrime dönerek, karşı-devrimden yana tavır takınmaya başlıyor ve milliyetçiliği körüklüyor. Şöyle yazıyor Lenin: “Liberaller, dikkatleri demokrasi ve sosyalizmin ciddi sorunlarından uzaklaştırmak için, ulusal mücadeleyi alevlendirmeye ve kışkırtmaya çalışıyorlar.”²³ 13 Mayıs 1913 tarihinde *Pravda*’da yayımlanan “İşçi Sınıfı ve Ulusal Sorun” başlıklı yazısında, burjuvazinin demokrasiye ihanet ettiğini, ulusal baskı ve milliyetçilik propagandasına hız verdiğini, bu nedenle ulusal sorunun demokrasinin bir unsuru haline geldiği görüşünü savunuyor:

Burjuvazi demokratizme ihanet etmekte, ulusların baskı altında tutulmasını desteklemekte, eşit haklara karşı durmakta ve işçileri *milliyetçi* sloganlarla demoralize etmektedir. Yalnızca proletarya bugün ulusların gerçek özgürlüğünü ve bütün ulusların işçilerinin birliğini savunmaktadır. Farklı ulusların özgür ve barışçıl bir biçimde yan yana yaşayabilmesi veya (eğer onlar için avantajlıysa) birbirinden ayrılabilmeleri ve farklı devlet oluşturabilmeleri için, işçi sınıfı tarafından temsil edilen tam bir demokrasiye ihtiyaç vardır. Herhangi bir ulus için ve herhangi bir dil için hiçbir ayrıcalık tanınmamalı! Ulusal azınlıklar karşısında en ufak bir kısıtlama ve en ufak bir haksızlık olmaz. Bunlar, proletarya demokrasisinin ilkeleridir.²⁴

22 Lenin, *UKKTH*, s. 15.

23 Lenin, “Die ‘Wechi’-leute und der Nationalismus”, Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 55.

24 Lenin, “Die Arbeiterklasse und die nationale Frage”, Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 74-75.

Lenin, ulusal azınlıklara karşı yapılan en küçük haksızlıklara bile karşı olduğunu özellikle vurguluyor. Demokratlar olarak biz, diyor Lenin, “her türlü baskıya, herhangi bir milliyet üzerindeki en ufak baskıya, şu veya bu milletin herhangi ayrıcalıklarına kesinlikle karşıyız.”²⁵

Liberalizmin demokrasiden ayrılması

“Liberalizmin Demokrasiden Ayrılması” başlıklı yazısında Lenin, Rusya’daki kurtuluş hareketinin en önemli sorunlarından birine dikkat çekiyor. Liberalizmin demokrasiden uzaklaşması, Rusya’daki kurtuluş hareketi için önemli bir soruyu ortaya atıyordu: Rusya’daki kurtuluş hareketinin zayıf yanı nedir? Rusya’da işçi sınıfı hareketinin zayıflığı konusunda iki temel görüş ortaya atılmıştır: Birinci görüşe göre; işçi sınıfı hareketi, burjuvaziden ve liberalizmden kopamadığı için zayıftır, çünkü liberalizmin bocalamaları ve kararsızlığı, kurtuluş hareketine bulaşmıştır. İkinci görüş ise; işçi sınıfı hareketinin zayıflığını, burjuvaziyle ittifak kurmaktan kaçınmaya ve böylece Çarlığa karşı “ortak” mücadeleyi zayıflatmasına dayandırmaktadır.

Demokratik ve işçi sınıfı hareketinin zayıflığı konusunda Lenin şöyle yazıyor:

Demokrasi [demokratik hareket kastediliyor – Y.O.], bilinçli ve belirgin bir şekilde yeteri ölçüde liberalizmden ayrılmadığı ve bu yüzden, liberalizmin güçsüzlüğü ve kararsızlığı demokrasiye bulaştığı için mi, yoksa kurtuluş hareketinin güçsüzlüğü, demokrasinin, çok erken (veya sert) liberalizmden ayrılmasından ve böylece “ortak hücumun gücünü” zayıflatmasından mıdır?²⁶

1913 yılında yazdığı ancak 1925 yılında yayımlanan on maddelik “Ulusal Sorun Üzerine Tezler”inde ulusal soruna daha net bir açıklık getirir Lenin. Sorunun *politik* olarak, yani ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkı anlamında anlaşılması gerektiğini vurgular.

Liberalizm ve demokratlar arasındaki farklılık, öncelikle dil sorununda gündeme gelmektedir. “Dil Sorunu Konusunda Liberaller ve Demokratlar” başlıklı makalesinde Lenin, liberallerin gerçek yüzünü açığa çıkarır. Gericilerden farklı olarak liberaller, Rus olmayan başka ulusların ana dilde eğitim görmelerini nispeten kabul ediyorlar; ama gericilerle aynı görüş açısına sahiptirler; çünkü liberallere göre tek bir resmî dil, o da Rusça olmalıdır. Lenin, bir liberal yazarın makalesinden aktarıyor: “Rusya gibi dev bir devlette bir tek genel resmî dil olmak zorundadır... Ve bu dil yalnızca Rusça

25 Lenin, “Entwurf einer Plattform zum IV. Parteitag der Sozialdemokratie Lettlands”, Lenin, *Werke 19* içinde, s. 99.

26 Lenin, “Die Trennung des Liberalismus von der Demokratie”, Lenin, *Werke 19* içinde, s. 292.

olabilir.”²⁷ Lenin, liberal yazarın karşısına, İsviçre örneğini çıkarıyor: “Küçük İsviçre için, bir tek resmî dil değil, tersine üç dilin olması, bir kayıp değil, tersine kazanımdır.”²⁸ Herhangi bir dile ayrıcalık tanımadığı için, devletin resmî dili olmasına karşı durmuştu Lenin.

Rusya’daki hükümetlerin izlediği milliyetçi politikaların, burjuvazi ve toprak ağalığı tarafından desteklendiğinin altını çizen Lenin, bu politikaların hem nüfusun hem de ulusların çoğunluğuna karşı olduğunu belirtiyor. Öte yandan, diyor Lenin, “diğer ulusların (Polonya, Yahudi, Ukrayna, Gürcistan) burjuva milliyetçiliği de yavaş yavaş başını kaldırmaktadır. Bu burjuva milliyetçiliği, ulusal mücadele veya ulusal kültür için mücadele araçlarıyla işçi sınıfını büyük enternasyonalist görevlerinden saptırmaya çalışmaktadır.”²⁹

Lenin, 1914 yılının başlarında ulusal sorunda konuşması için hazırladığı elyazmalarına dayanan taslaklar, tamamlayıcı cildin birincisinde (*Ergänzende Band 1*) yayımlanmıştır. Önemli bilgiler içeren bu taslaklardan, değerli ve önemli bulduğumuz bazı görüşleri, seçerek ve sıralayarak kısa maddeler halinde vermek gerekli görünüyor. a) “Ulusal sorun, *enternasyonal* bir fenomendir.” b) “Ulusal kurtuluş hareketleri çağı, *burjuva demokratik* devrim çağıdır.” c) “Ulus-devlet *uluslararası bir kural, çok-uluslu devlet bir istisnadır.*” d) “Burjuva demokratik devrim, ulusal hareket olmadan *olanaksızdır* ve *ulus-devletler* yaratmaya yönelik dürtü (*Drang*) olmadan tamamlanamamıştır.” e) “19. yüzyılın (İtalya, Almanya) ulusal (burjuva-demokratik) devrimler çağı, Batı’da tamamlanmıştır. *Doğu’da ve Asya’da daha yeni başlamıştır ...*”³⁰

“Ulusal kültür” ve ulusal-kültürel özerklik

İşçi sınıfı demokrasisinin sloganı “ulusal kültür” değil, demokratizmin ve dünya işçi sınıfı hareketinin enternasyonalist kültürüdür. “Ulusal kültür sloganı bir burjuva aldatmacasıdır,” diyen Lenin, bu sloganı ortaya atan Bundcularla tartışmaya giriyor. Liebman isimli Bundcu bir yazar, ulusal kültür konusunda Lenin’i eleştirirken şöyle mantık yürütüyor:

Ulusal kültür konusunda azıcık bilgisi olan bir kimse, uluslararası kültürün, ulusal olmayan (ulusal biçime bürünmeyen) bir kültür olamayacağını bilir; ne Rus, ne Yahudi, ne Polonyalı olmayan, ulusal nitelik taşımayan, saf bir

27 Lenin, “Liberalen und Demokraten zur Sprachenfragen”, Lenin, *Werke 19* içinde, s. 345.

28 Lenin, “Liberalen und Demokraten zur Sprachenfragen”, Lenin, *Werke 19* içinde, s. 345.

29 Lenin, “Die Arbeiterklasse und die nationale Frage”, Lenin, *Werke 19* içinde, s. 74.

30 Lenin, “Die Thesen für ein Referat zur nationalen Frage”, Lenin, *Ergänzende Band 1*, s. 317.

kültür olma iddiasında bulunan bir kültür saçmadır;³¹ enternasyonal fikirler, ancak işçinin konuştuğu dille ifade edildiği ve işçinin içinde yaşadığı somut ulusal koşullara uyduğu takdirde işçi tarafından benimsenebilir; işçi kendi ulusal kültürünün, durumu ve gelişmesi karşısında ilgisiz kalamaz, çünkü o, kültür aracılığıyla ve ancak onun aracılığıyla “demokratizmin ve dünya işçi hareketinin enternasyonal kültürüne” katılma olanağını elde etmektedir. Bütün bunlar uzun zamandan beri bilinen şeylerdir, ama V. I.’nin bunları dinlemeye tahammülü yok...³²

Marksist tezleri çürüttüğüne inanan Liebman’a karşı şöyle diyor Lenin: Elbette enternasyonalist fikirler, bir işçinin konuştuğu ulusal dilde ifade edilirler; kimse zaten aksini iddia etmiyor. Elbette “saf” enternasyonal kültür yoktur; enternasyonal kültür de belli ölçülerde ulusların kültürlerini içerir; ama aynı zamanda “saf” ulusal kültür de yoktur. Lenin, her ulusal kültürün iki öge içerdiğini vurguluyor.

*Her ulusal kültür, gelişmiş olmasa bile, demokratik ve sosyalist bir kültürün öğelerini içerir, çünkü her ulusta, yaşam koşulları zorunlu olarak demokratik ve sosyalist bir ideolojiyi doğuran, sömürülen bir emekçi yığını vardır. Ama her ulusta, aynı zamanda (çoğunlukla aşırı gerici ve yobaz nitelikte olan) bir burjuva kültür de vardır ve bu, ulusal kültürün “bir ögesi” olarak kalmaz, egemen kültür biçimine bürünür. Böylelikle, “ulusal kültür”, genel olarak büyük toprak sahiplerinin, papazların ve burjuvazinin kültürüdür.*³³

“Ulusal-kültürel özerklik” ne demektir? Bu sloganı savunanlar bundan neyi anlıyorlar? Lenin açısından, ulusal-kültürel özerklik sloganı, asıl olarak, ulusal kültür sorunlarının (okuldaki eğitim vs.) devletin yetki alanından alınarak, ulusların kendi ellerine, ulusal kurumlara aktarılması demektir. “Okul sisteminin uluslara devredilmesi” ve “okulların uluslara göre ayrılması” neden isteniyor? Ulusal-kültürel özerklik düşüncesini savunan ve Bundcularla aynı programı öneren bir likidatör, bu düşünceyi şöyle gerekçelendiriyor: “Söz konusu olan şey, okulların uluslara göre ayrılmasıdır. İlk birbirinin gelişmesini engelleyen ulusların belirli bir noktada mevcut olması gerekir ve bunun sonucu olarak, halk eğitimi alanında da ulusları birbirinden ayırmak gerekir.”³⁴

31 Görüldüğü gibi Bundcu Liebman da, muhafazakâr düşünür Edmund Burke ve evrensellikten milliyetçiliğe geçiş yapan Alman düşünürleri gibi mantık yürütmektedir.

32 Liebman’dan aktaran Lenin, *UKKTH*, s. 20.

33 Lenin, *a.g.e.*, s. 20.

34 Lenin, “Noch einmal über die Trennung des Schulwesens nach Nationalitäten”, Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 544-546.

Rusya'da "Kültürde Ulusal Özerklik" sloganını savunanlar, özellikle Bundcular, genellikle hem Avusturya örneğine hem de ulusal sorunda otorite sahibi olan Otto Bauer'ın görüşlerine başvurarak kendilerini haklı göstermeye çalışıyorlardı. Oysa Bundcuların savunduğu "ulusal-kültürel özerklik" programının Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'nin Brunn Kongresi'nde (1899) reddedildiğine dikkat çekiyor Lenin.³⁵

"'Ulusal-kültürel' Özerklik Üzerine" başlıklı makalesinde, konuyu tekrar ele alan Lenin şöyle yazıyor:

"Ulusal-kültürel" özerklik (...) denilen programın ya da planın özü, her milliyet için okulların ayrılmasıdır. (...) Eğer tek bir devlet içinde yaşayan değişik uluslar ekonomik bağlarla bağlîysalar, o zaman onları sürekli olarak "kültürel" ve özellikle eğitim konusunda bölmeye kalkışmak saçma ve gerici olacaktır. Tersine, eğitim konusunda ulusların birleşmesi için çaba gösterilmelidir, öyle ki, okul, onları gerçek yaşamda yapılanlara hazırlamalıdır.

Şöyle devam ediyor Lenin:

Günümüzde görüyoruz ki, ayrı ulusların sahip oldukları haklar ve gelişim düzeyleri eşitsizdir. Bu koşullar altında, okulları milliyetlere göre ayırmak, *fiilen* ve kaçınılmaz olarak en geri ulusların koşullarını daha da *kötüleştirir*. (...) Proleterlerin sınıf mücadelesinin bakış açısından, okulların milliyetlere göre ayrılmasına daha kesin olarak karşı çıkmalıyız.³⁶

Ulusal-kültürel özerkliğe neden karşıdır Lenin? Gerekçesine kulak verelim: "Sosyalistler, *burjuva milliyetçiliğinin* kaba ya da incelmîş bütün görünüş biçimlerine karşı *mücadele* ederler. 'Ulusal-kültürel özerklik' sloganı, işte tam bu türden görünüş biçimlerinden biridir; bir ulusun proleterleri ile burjuvazisini *birleştirir*, başka ulusların proletaryalarını birbirinden *ayırır*."³⁷

Lenin'e göre burjuva ve burjuva-demokratik milliyetçiliği, sözde ulusların ve dillerin eşitliğini savunur, ama gerçekte kendi "ulusu" için imtiyazlar elde etmeye çalışır; diğer ulusları kendi ulusunun altında görür ve eşit olarak kabul etmez. "Ulusal-kültürel özerklik" fikrinin, milliyetçiliğin incelmîş bir biçimi olduğunu ileri süren Lenin, bu fikri ortaya çıkaran ortamı da ele alır. Lenin; Bundcuların, tasfiyecilerin neden daha gelişmiş ülkeleri (Fransa, İsviçre ve Amerika) değil de, Avusturya gibi en geri devletlerden birini kendilerine örnek aldıklarını açıklamaya çalışır. Rusya'daki gerici liberal burju-

35 Lenin, "Über die 'national-kulturelle' Autonomie, Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 500-501.

36 Lenin, *a.g.e.*, s. 498.

37 Lenin, "Entwurf einer Plattform zum IV. Parteitag der Sozialdemokratie Lettlands", Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 99.

va partisi, çıkarları gereği, ileri ülkeleri değil, Avusturya ve Avusturya gibi gerici ülkeleri örnek almayı tercih ediyorlar. Hele Bundcuların Avusturya'yı örnek alması anlaşılır değil, diyor Lenin. Çünkü “*bu düşüncenin babası Otto Bauer, ‘ulusal-kültürel özerklik’in Yahudilere uygulanamayacağını kanıtlamak için kitabında özel bir bölüm ayırmıştır!*”

Bir devlet içinde, ulusları birbirinden ayıran, onları birbirine yabancılaştıran “Ulusal-kültürel özerklik” projesinden uzak durmayı öneren Lenin,³⁸ bunun uygulanmayacağını ve fiyaskoyla sonuçlanacağını ileri sürer.³⁹

Merkeziyetçilik ve üç tip özerklik

Burjuvaziye karşı proletaryanın sınıf mücadelesinin geniş bir şekilde gelişmesine zemin sağladığı için, bilinçli proletarya, büyük ve geniş topraklar üzerinde en sıkı iktisadi birleşmeden yanadır. Ayır ayrı ulusların, tek bir devlet içinde birleşebilmeleri durumunda, Marksistler, hiçbir zaman federalizmi savunmayacaklardır.⁴⁰ Çünkü, diyor Lenin, “merkezi büyük bir devlet, dünyanın sosyalist birliğine götüren büyük bir tarihsel ilerlemeyi ifade eder.”⁴¹

Rosa Luxemburg gibi federatif örgütlenmeye ve Ortaçağ partikülerizmine karşı olan Lenin de, merkeziyetçilikten yanadır; ama bürokratik değil, demokratik merkeziyetçilikten yana olduğunu vurgular. Peki, ama demokratik merkeziyetçilik ne demek?

Ekonomileri, yaşayış biçimleri, ulusal bileşimleri vb. bakımından özellikleri olan bölgelerin *özerkliği*ni sağlayan, yerel yönetimde *özerkliği* reddetmek şöyle dursun, demokratik merkeziyetçilik, tersine, bunu gerektirir. Bizde sık sık merkeziyetçilikle, keyfi yönetim ve bürokratizm birbirine karıştırılır. Rusya'nın tarihi, doğal olarak böyle bir karıştırmaya neden olmaktadır.⁴²

Federalizme karşı olan Lenin, bölgesel *özerkliği* reddetmez. Bu noktada Lenin, Rusya'da diğer uluslar için değil, sadece Polonya için bölgesel *özerkliği* savunan Rosa Luxemburg'u eleştiriyor.

Birbirine karıştırılan üç kavramı, (*bölgesel özerklik, bölgesel ulusal özerklik ve ulusal-kültürel özerklik*) birbirinden ayırmak gerekiyor. *Bölgesel özerklik*, toprağa bağlı *özerklik* demektir; belli bir bölgede yaşayan halk arasında

38 Lenin, “Nationalisierung der jüdischen Schule”, Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 297-298.

39 Lenin, “Die Thesen für ein Referat zur nationalen Frage”, Lenin, *Ergänzende Band 1* içinde, s. 324.

40 Lenin, Rusya'da Kafkaslar bölgesinde partideki Gürcü, Ermeni, Tatar ve Rus işçileri arasında sorunlar yaşanmadığına, işçilerin kendi dilinde propaganda ve ajitasyon çalışmasının yürütüldüğüne işaret ediyor.

41 Lenin, *a.g.e.*, s. 44.

42 Lenin, *a.g.e.*, s. 45.

ulusal ayırım yapmadan o bölgede yaşayan halkın, kendi demokratik özyönetimini oluşturması demektir. Bölgesel özyönetim olarak bölgesel özerklik, demokratik merkezîyetçiliğin tamamlayıcısıdır. Lenin, böylesi bölgesel bir özerkliğe eğilim göstermekte; fakat yetersiz bulmaktadır.

Bölgesel ulusal özerklik ise, bir devleti “sınırları ulusal bakımdan belirlenmiş” bucaklara bölmeyi önerir. Toprağa bağlı olan ve ulus kimliğini temel alan böylesi bir bölgesel ulusal özerklik, Avusturya sosyal demokratları tarafından kabul edilmiştir.⁴³ Bölgede yaşayan belli bir *milliyeti* temel alan bu tip özerkliğin yetersizliğine dikkat çeken Lenin’in argümanı şöyledir:

Nüfusun ulusal bileşimi temel iktisadi etkenlerin yalnızca *bir tanesidir, bir-cik* etken değildir, en önemlisi de değildir. Nitekim kapitalist düzende kentler pek önemli bir iktisadi rol oynar; oysa bu kentlerin özelliği –Polonya’da, Litvanya’da, Ukrayna’da, Rusya’da vb.–, çok farklı uluslardan gelme insanları barındırmalarıdır. “Ulusal” nedenlerle kentleri, kendilerine iktisadi bakımdan bağlı köylerden ve bucaklardan koparmak, saçma ve olanaksız bir şey olurdu. Bu nedenle, Marksistler tam olarak ve yalnızca “bölgeci ulusal” ilkeyi savunmakla yetinemezler.⁴⁴

Ulusal-kültürel özerklik anlayışı ise, eşitliğin ve özerkliğin bütünüyle *kişisel*, toprağa bağlı olmayan bir temelde kurulması demektir. Lenin’in, bu ulusal-kültürel özerkliği *eğitimin, okulun milliyetlere ayrılması* olarak yorumladığına yukarıda değinmiştik. Burjuva milliyetçiliğinin rafine biçimi olarak ulusal-kültürel özerklik, eğitim alanını, ekonomiden ve siyasetten *ayırmaya* çalışan saçma bir ütopyadır. Her kapitalist toplumda, sınıf savaşımı, her şeyden önce iktisadi ve siyasal alanda geçer. Eğitim, ekonomi ve siyasetten *ayrı* tutmak olanaksızdır.

Emperyalist ekonomizm

1915-1916 yıllarında Bolşeviklerin saflarında ortaya çıkan “emperyalist ekonomizm” eğilimine karşı sert bir mücadele yürüttü Lenin. Bu eğilime karşı, Rosa Luxemburg’a karşı yürüttüğü polemikte olduğundan daha hoşgörüsüz, daha sert bir tutum takındı.⁴⁵ Ne de olsa Rosa Luxemburg ezilen bir ulusun üyesiydi. O, Polonya Marksistlerinin bir lideriydi. Oysa ezilen ulusların ayrılma hakkını reddeden bazı Bolşevikler, ezen bir ulusun partisinin üyeleri durumundaydılar.

Emperyalist ekonomizmi ortaya çıkaran koşulları analiz etmeye çalışan

43 Lenin, *UKKTH*, s. 48.

44 Lenin, *UKKTH*, s. 49.

45 Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, s. 73.

Lenin için, emperyalist ekonomizm, “savaşın insan düşüncesini *baskı altına almasının ya da bastırmasının* biçimlerinden biridir”.⁴⁶ 1894-1902 arasındaki ekonomizm ile “emperyalist ekonomizm” arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Ekonomizm, “iktisadi savaşım işçilere, siyasal savaşım liberallere bırakılmalı” düşüncesini savunuyordu. Şimdi aynı mantık daha farklı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ekonomistler, *politik alanı, devlet olgusunu* görmezden gelerek, sadece ekonomik olguları dikkate alıyorlar.

Bu eğilimin temsilcilerinden biri olan Kievski’ye (Y. Piyatakov) karşı yazdığı makalede, onun demokrasiyi, dolayısıyla siyasal haklar için mücadeleyi küçümseyen tutumunu eleştiriyor. Eski ekonomistler “kapitalizm zafer kazanmıştır, öyleyse siyasal sorunlarla uğraşmanın hiç gereği yoktur” diyorlardı. “Bugünkü emperyalist ekonomistler ise, emperyalizm zafer kazanmıştır, öyleyse siyasal demokrasinin sorunlarıyla uğraşmanın hiç gereği yoktur”⁴⁷ demektedirler. Böylesi yanlış düşünceler, Marksizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin, bir başka deyişle işçi sınıfının çıkarları açısından demokrasinin öneminin anlaşılmamasından kaynaklanır. Kievski’nin kapitalizm ve demokrasi, sosyalizm ve demokrasi arasındaki ilişkileri tam anlayamadığını vurgulayan Lenin bu ilişkiyi şöyle ifade ediyor: “Genel olarak kapitalizm ve özel olarak emperyalizm, demokrasiyi bir hayal haline getirir – ama aynı zamanda kapitalizm, yığınlarda demokratik esinler uyandırır, demokratik kurumlar yaratır, emperyalizmin demokrasiyi yadsıyışıyla demokrasi için yığinsal savaşım arasındaki çatışmayı şiddetlendirir.”⁴⁸

Lenin açısından, demokrasi sorununun Marksist çözümü, bütün demokratik kurumları ve bütün özlemleri, kendi sınıf savaşımında *seferber etmesidir*. Böyle bir seferberlik olmadan, proletarya, burjuvazinin devrilmesini ve kendi zaferini gerçekleştiremez. Marksistler, diyor Lenin, demokrasinin, sınıfsal baskıyı ortadan *kaldırmadığını* bilirler. Demokrasi yalnızca sınıf savaşımını daha doğrudan, daha geniş, daha açık, daha belirgin hale getirdiği için gereklidir.

“Emperyalist Savaşta Kendi Hükümetinin Yenilgisi Üzerine” başlıklı makalesinde emperyalist savaşa katılan devletlerdeki sosyalistlerin neden kendi ülkelerinin yenilgisinden yana olması gerektiğini açıklayarak şöyle diyordu: “Kendi ülkesinin yenilgisi sloganını reddetmek, devrimciliği içi boş bayağı bir söz haline getirmek ya da sadece ikiyüzlülük anlamına gelir.”⁴⁹

Emperyalist bir savaş durumunda, diyor Lenin, Marksistlere düşen görev,

46 Lenin, “Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü”, s. 18.

47 Lenin, *a.g.e.*, s. 26.

48 Lenin, *a.g.e.*, s. 21.

49 Lenin, “Über die Niederlage der eigenen Regierung im imperialistischen Krieg”, Lenin, *Werke* 21 içinde, s. 276.

kendi hükümetinin yenilgisini istemek, iç savaşa girişmektir: “Kendi hükümetinin ve ordusunun yenilgisi, söz konusu hükümeti zayıflatır, bu hükümet tarafından baskı altında tutulan halkların kurtuluşunu destekler ve egemen sınıflara karşı iç savaşı kolaylaştırır.”⁵⁰ *Devrimci yenilgicilik*⁵¹ ilkesi olarak adlandırılan bu ilke, tüm emperyalist ülkelerde geçerliliği olan evrensel bir ilkedir. Ama, diyor Lenin:

Emperyalist, yani zulmeden devletlere karşı ezilen (örneğin sömürge) ulusların savaşı, gerçekten ulusal bir savaştır. Böyle bir savaş bugün de olasıdır. Zulüm gören bir ulusun yabancı bir zalime karşı verdiği savaşta “ata topraklarının savunulması” bir aldatmaca değildir. Sosyalistler böyle bir savaşta “ata topraklarının savunulmasına” karşı değildirler.⁵²

Lenin açısından, ulusal kaderi tayin hakkı, ilhaka karşı tam ulusal bağımsızlık savaşıyla, tam bağımsızlıkla aynı şeydir. Bu nedenle, sosyalistler hangi biçimde olursa olsun, ister başkaldırı olsun, ister savaş olsun, böyle bir savaşı reddedemezler. Elbette sosyal-şovenistler, emperyalist savaşı ulusal bir savaş gibi gösterebilmek için kendi kaderini tayin hakkına sığınır. Onlarla savaşmanın tek doğru yolu vardır, diyor Lenin: “Savaşın, ulusları kurtarmak için değil, ama daha çok sayıda ulusu, büyük soygunculardan hangisinin ezeceğini kararlaştırmak için verildiğini göstermeliyiz.”⁵³

O dönemde ileri sürülen hatalı görüşlerden biri şuydu: Çığırından çıkmış emperyalizm çağında artık ulusal savaşlar mümkün değildir. Bu görüşü yanlış bulan Lenin için, gerçekten ulusal kurtuluş için verilen savaşları yadsımak, Marksizmin belki de en kötü karikatürünü ortaya koymak demektir. Lenin, ezen ve ezilen ülkeler arasında ayrım yaparken, ezilen ülke halklarının, emperyalizme karşı mücadelede siyasal özneler olabileceğine dikkat çekmektedir.

Üçüncü dönem

Daha önceden ulusal kurtuluş hareketleri, sosyalist devrimin değil, demokratik devrimin bir parçasıydılar. Bu nedenle, sosyalistler tarafından desteklenseler de, işçi sınıfının mücadelesiyle eşit düzeyde değildiler.⁵⁴ Oysa emperyalizm döneminde ulusal hareketler sosyalizme giden yolu oluştura-

50 Lenin, “Die Konferenz der Auslandssektionen der SDAPR”, Lenin, *Werke* 21 içinde, s. 152.

51 Lenin’in kendi ülkesinin yenilgisini istemesi, ilkin bazı Bolşevikler tarafından da benimsenmişti, bazıları bocalama yaşamıştı. Lenin, onları ikna etmeyi başarır. Lenin, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında Rusya’nın yenilgisini arzu eden belki de tek Bolşevikti.

52 Lenin, “Emperyalist Ekonomizm, Marksizmin Bir Karikatürü”, s. 32.

53 Lenin, *a.g.e.*, s. 33.

54 Kevin B. Anderson, *a.g.e.*, s. 245.

bilirler. Lenin, “Sosyalist Devrim ve Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” başlıklı makalesinde şöyle yazmaktadır:

Sosyalist devrim, yalnızca büyük bir grev, sokak gösterileri ya da açlıktan doğan kargaşalıklar ya da bir askerî ayaklanma ya da sömürge isyanı dolayısıyla patlak vermeyebilir. Bu devrim, Dreyfus skandalı ya da Zavern olayı gibi bir siyasal bunalım ya da ezilen bir ulusun ayrılmak için yaptığı bir referandum vb. vesilesiyle de başlayabilir.⁵⁵

Sosyalist devrim ve ulusal kurtuluş hareketleri

Ekim Devrimi, 1918 yılında muzaffer olmasına rağmen her yandan kuşatılmış bir durumdaydı. Sınır milliyetlerinin tutumu, devrimin hayatta kalması açısından belirleyici önem taşıyordu. Bolşevikler, bağımsızlık ve ayrılmak isteyen Finlandiya ve Polonya uluslarının ayrılma hakkını tanıdılar. E. H. Carr’a göre, ulusların kendi kaderini tayin hakkı öğretisi, sosyalizme “geçiş sürecine uyarlanmalıydı; sınıf yapılarını ve gelişme düzeylerini göz önünde tutmaksızın bütün milletler için kendi kaderini tayin hakkının tanınması artık yeterli olmuyordu”.⁵⁶ Yani ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin yerine, işçilerin kendi kaderlerini belirleme hakkı görüşü gündeme gelir.

Sosyalist devrim konusunda yaygın olan bazı hatalı görüşleri eleştirme gereği duyan Lenin, şöyle düşünüyordu: Toplumsal devrimin sanayi proleteryası dışındaki yeni özneler olmaksızın gerçekleşebileceğini düşünmek, toplumsal devrimi anlamamak ve toplumsal devrimi reddetmek demektir:

Toplumsal devrimin, sömürgelerde ve Avrupa’da ayaklanmalar olmadan, *bütün önyargılarıyla* küçük-burjuvazinin bir kesiminin devrimci patlaması olmadan, siyasal bakımdan bilinçsiz olan proleter ve yarı-proleter yığınların, toprak beyliği, kilise, krallık boyunduruğuna karşı, ulusal vb. boyunduruğa karşı hareketi olmadan düşünülebileceğini sanmak, *toplumsal devrimi reddetmektir*. (...) “Saf” bir toplumsal devrim bekleyen kimsenin ömrü, bunu görmeye yetmeyecektir. Böylesi, gerçek bir devrimin ne olduğunu hiç anlamayan sözde-devrimcidir.⁵⁷

Lenin, küçük ulusların sosyalist devrim konusunda oynayacağı rol konusunda şöyle yazıyordu: “Tarihin diyalektiği öyledir ki, emperyalizme karşı savaşımında bağımsız bir etken olarak güçsüz olan küçük uluslar, asıl anti-emperyalist kuvvetin, sosyalist proletaryanın sahneye çıkmasına yardım eden

55 Lenin, *UKKTH*, s. 137.

56 E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 246.

57 Lenin, *a.g.e.*, s. 137.

mayalardan biri, basillerden biri rolünü oynar.”⁵⁸ Ulusal ve devrimci hareketlerin, egemen sınıflar tarafından kullanılma tehlikelerine dikkat çeken Lenin, sosyalizm için ulusal hareketlerden yararlanmak gerektiğini vurguluyordu: “Bugünkü savaşta genelkurmaylar, düşman kampındaki her ulusal ve devrimci hareketten yararlanmak için ellerinden geleni yapıyorlar: Almanlar, İrlanda ayaklanmasını kullanıyorlar; Fransızlar da, Çek hareketini vb. Onlar kendi açılarından doğru hareket ediyorlar,” diyen Lenin şöyle devam ediyor: “Eğer, proletaryanın sosyalizm uğruna büyük kurtuluş savaşında, bunalımı derinleştirmek için emperyalizmin şu ya da bu yıkımına karşı her halk hareketinden yararlanmayı bilmezsek, pek zavallı devrimciler oluruz.”⁵⁹

Ne var ki 1915-1916 yılında ortaya çıkan, kapitalizmde ulusal kurtuluş mücadelesinin olanaksız olduğunu ileri süren görüş, 1918-1919 yılında ulusların kendi kaderini değil, tersine işçilerin kendi kaderini belirleme hakkını savunmaya başlar ve parti içinde önemli bir destek bulur. Bu konuda Lenin ile Buharin ve Kievski arasında sert tartışmalar yaşanır.

Lenin-Buharin tartışması: Lenin’in yenilgisi mi?

Bilindiği gibi Buharin, ulusların kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkmış; ulusların değil, işçilerin kendi kaderini tayin etmesi gerektiğini savunmuştu. Yazar E. H. Carr’a bakılacak olursa, “Buharin’e atfedilen bir görüşü Stalin desteklemiştir” ve Stalin’in “bu görüşü desteklemesine şaşmamak gerekir”.⁶⁰ E. H. Carr, gerçekten de haklıdır. Çünkü Stalin, Ukrayna’da burjuva şovenist çevreler tarafından, ulusların kendi kaderini tayin hakkı kötüye kullanıldığı için bu hakkın geçersiz olduğunu savundu. Üçüncü Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi’ne sunmuş olduğu raporda (Aralık 1918) Stalin şöyle yazmaktadır: “Bütün bunlar şuna işaret ediyor: Kendi kaderini belirleme ilkesi burjuvazinin hakkı değil, tersine bir ulus içindeki emekçi kitlelerin kendi kaderini belirleme hakkı olarak yorumlanmalıdır.”⁶¹

Bununla beraber, diyor Carr, “1918’de ortaya atılan ‘işçilerin kendi kaderini tayin hakkı’ sloganı kalıcı bir slogan değildi”.⁶² Çünkü bu slogan, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı çağrısının yankı uyandırdığı Doğu Avrupa ve Asya’nın Rus olmayan geniş halk yığınlarının birçoğu için uygun olamazdı. İşçilerin az olduğu ülkelerde işçilere kendi kaderini tayin hakkı ilkesi kolay kolay uygulanabilecek bir şey değildi.

58 Lenin, *a.g.e.*, s. 190.

59 Lenin, *UKKTH*, s. 190.

60 E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 246.

61 Stalin, “Referat zur nationalen Frage”, 15. Januar (Zeitungsbericht), *Band 4*, s. 27.

62 E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 248.

Lenin açısından “işçilerin kendi kaderini belirleme hakkı” yanlış bir slogandı, çünkü bu hak ancak burjuvazi ve proletarya arasında bir kopmanın çoktan başlamış olduğu yerde uygulanabilir. Ama ulusların kendi kaderini tayin hakkı ise, bu kopmanın henüz ortaya çıkmadığı milletlere uygulanmalıdır. Bu hakkın verilmesi, diyordu Lenin, burjuvazi ve proletarya arasındaki kopma sürecini hızlandırır. Lenin’e göre burjuvazi ve proletarya arasındaki farklılaşma zorunludur. Oysa Buharin, burjuvazi ve proletarya arasındaki farklılaşmayı ve kopmayı beklemekten yana değil.⁶³ Ulusların kendi kaderinin belirsiz olduğunu ileri sürenlere karşı Lenin şu düşüncüyü savunuyor: Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı sorusunda ulusun taşıyıcı gücü kimdir? Toplum hangi gelişme aşamasında? Toplum, Ortaçağ’dan burjuva demokrasisine mi yoksa burjuva demokrasiden proleter demokrasiye geçiş aşamasında mı?

Monthly Review’un yazarlarından Horace B. Davis’in iddiasına göre, ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda Rusya Komünist Partisi’nin 8. Kongresi’nde Lenin yenilgiye uğramıştı. Rosa Luxemburg’un ulusal sorun hakkındaki kitabına uzun bir giriş yazan Davis şöyle diyor: “Bolşevik partide Rosa Luxemburg’un savlarını kullanarak Lenin’e savaş açan önemli bir kesim tarafından (nitekim Lenin yenilgiye uğramış, ulusların kendi kaderini belirleme hakkı Sovyetler Birliği Komünist Partisi platformundan çıkarılmıştı) sanırım bilinmektedir.”⁶⁴ Türkçeye çevrilen kitapta, kendi kaderini belirlemesinin hangi yıl programdan çıkartıldığı belirtilmiyor. Ne var ki ilerleyen sayfalarda Davis şunları yazar:

1919’da Bolşeviklerin 8. Kongresi’nde Buharin, enternasyonal devrimin çıkarlarının üstün olduğu bakışını savunmuş; bu konuda, o zamanlar Ukrayna’nın başında olan ve yeni kurulan Komünist Enternasyonal’in bütün proleter hareketlerin merkezi olarak denetlenmesini isteyen Pyatakov’un (Kievski) kuvvetli desteğini almıştı. Pyatakov, ulusların kendi kaderini belirlemesi sloganını gerici bularak mahkûm ediyordu.⁶⁵

Her milletin değil, her milletin işçi sınıfının kendi kaderini belirlemesini savunan Pyatakov, Sovyet Rusya’nın, Ukrayna proletaryasının isteklerine karşı olsa bile, Ukrayna’nın denetimini elinde bulundurması gerektiğini söylüyordu. “Böylelikle, Luxemburg’un bakış açısını mantıksal sonucuna kadar götürmüştü.”⁶⁶

63 Lenin, “Bericht über Parteiprogramm”, Lenin, *Werke* 29 içinde, s. 157.

64 Horace B. Davis, “Giriş”, R. Luxemburg, *Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik*, s. 7 (Bundan Sonra kitap ismi kısaltılarak *Ulusal Sorun* olarak adlandırılacak).

65 Horace B. Davis, “Giriş”, R. Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s. 27.

66 Horace B. Davis, *a.g.e.*, s. 27.

Pyatakov tarafından desteklenen Buharin, 1919 Kongresi'nde parti programı üzerine tartışmalarda şu düşünceyi ileri sürüyordu: "Komünist Parti, ayrılma da dahil ulusların kendi kaderini belirleme hakkını tanır, ama ulusun iradesini burjuvazinin değil, emekçilerin temsil ettiğine inanır. Bu yüzden, ulusların kendi kaderini tayin hakkı değil, bilakis çalışanların çoğunluğunun kendi kaderini belirleme hakkından bahsetmek daha doğrudur."⁶⁷

Sosyalizmin çıkarlarının ulusal çıkarlardan daha üstün olduğunu kabul etmesine rağmen, 8. Kongre'de konuşmasında Lenin, Buharin'in görüşlerine karşı durarak şunları söylemektedir: "*Ulusların kendi kaderini belirleme hakkını terk edip onun yerine emekçilerin kendi kaderini belirleme hakkını geçirmek bütünüyle yanlıştır. Çünkü böyle bir konsept, uluslar içindeki farklılaşmanın hangi zorluklar altında hangi yollarla gerçekleştiğini dikkate almamaktadır.*"⁶⁸ Lenin'e göre parti programı "emekçilerin kendi kaderini belirleme hakkından bahsetmemeli, çünkü bu yanlış olur".⁶⁹ Lenin, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı" ifadesi yanlış yorumlanmaya müsait olduğu için, onun yerine "Özgürce Ayrılma Hakkı"nı öneriyor.⁷⁰

1919 yılında ulusların kendi kaderini tayin hakkı Rusya Komünist Partisi'nin (RKP) programından çıkarıldı. Stalin de iki yıl sonra 1921'deki bir kongrede "ulusların kendi kaderini tayin hakkının" programdan çıkarıldığına dikkat çekmişti. RKP'nin 10. Kongresi'nde (8-16 Mart 1921) "Ulusal Sorun Konusunda Partinin Gelecekteki Görevleri" üzerine sunduğu raporu okurken konuya değinmişti. Bu konuşmasında "Yoldaş Stalin'e Karşı Tezler" başlıklı bir makale yazan Çiçerin'e karşı şöyle der Stalin:

Yoldaş Çiçerin, bu sloganı iki yıl önce terk ettiğimizi garip bir biçimde unutmuş. Bu slogan artık programımızda yer almıyor. Programımızda, ulusların kendi kaderini tayin hakkından değil –ki bu oldukça bulanık bir slogandır–, tersine daha kesin ve daha net bir slogandan, halkların "devletten ayrılma" sloganından bahsediyoruz.⁷¹

Demek ki, artık "devletten ayrılma hakkı" sloganı "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı"nın yerine geçmiştir.

67 Buharin'den aktaran Georg Eichhorst, *Jahrbuch der Albertus Universität zu Königsberg*, Band XXV (1975), s. 134.

68 Lenin, "Bericht über Parteiprogramm", Lenin, *Werke* 29 içinde, s. 158.

69 Lenin, *a.g.e.*, s. 158.

70 Lenin, "Revisin des Parteiprogramm", Lenin, *Werke* 26 içinde, s. 163.

71 Stalin, "Referat über die nächsten Aufgaben der Partei in der nationalen Frage", *Band* 5, s. 28.

Komünistler, sömürge ülkelerde nasıl bir politika izlemeli? Lenin, sömürge ülkelerde, proletarya olmadığı için, komünistlerin “burjuva demokratik ulusal hareketlerini” (Hindistan örneğinde Ulusal Kongre’yi) desteklemesi gerektiği tezini ileri sürüyordu. Roy, Lenin’in bu tezine karşı durmuştur. Hindistan örneğinden hareket ederek, “burjuva demokratik ulusal hareketlerin” emperyalist güçlerin gizli müttefiki olduğu, gereğinde halka karşı duracağı gerekçesiyle, komünistlerin ayrı ve bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. “Burjuva demokratik ulusal hareket” terimine karşı çıkan Roy, bu terimin yerine “devrimci-ulusal hareket” terimini kullanmayı önerir.

Roy’un itirazları konusunda Lenin şunları yazıyor:

Şöyle itirazlar olmuştur: eğer biz, burjuva demokratik hareketten söz edersek, reformist hareketle devrimci hareket arasındaki ayrım silinmiş olacaktır. Oysa son zamanlarda, bu ayrım, geri kalmış ülkelerde ve sömürgelerde bütün açıklığıyla belirli bir hal almıştır, çünkü emperyalist burjuvazi bütün araçlara başvurarak, reformcu hareketi, ezilen halklar arasına da ekmeye çalışmaktadır. Sömürücü ülkelerin burjuvazisiyle sömürgelerin burjuvazisi arasında bir ölçüde yakınlaşma olmuştur, öyle ki, sık sık ve belki de çoğu durumda, ezilen ülkelerin burjuvazisi, bir yandan ulusal hareketleri desteklerken, aynı zamanda, emperyalist burjuvaziyle anlaşma halindedir, yani emperyalist burjuvaziyle birlikte devrimci hareketlere karşı ve devrimci sınıflara karşı savaşım vermektedir.⁷²

Roy’un ileri sürdüğü argümanlar Lenin’i ikna etmiştir; onun tezlerini kabul eden Lenin şöyle yazmıştı: “Roy yoldaş, üzerinde bazı deyimlerin oybirliğiyle kabul edildiği bu tezleri, burada savunacaktır.”⁷³ Roy’un tezlerindeki önemli bir fikre şöyle dikkat çekiyordu Lenin: “Roy yoldaşın tezleri, daha çok Hindistan’ın ve Büyük Britanya tarafından ezilen öteki Asya halklarının durumları açısından yazılmıştır ve bu yüzden, bu tezler bizim için büyük önem taşımaktadır.”⁷⁴ Lenin’e göre, Roy tezlerinin doğruluğunu komisyonda yadsınamaz bir biçimde ispat etmiştir. Lenin de onun tezlerinin üstünlüğünü kabul ediyor.⁷⁵ Bu yüzden, diyor Lenin, kongredeki komisyon, bu ayrımın göz önünde tutulmasını ve hemen her yerde “burjuva demokratik” terimi yerine “devrimci-ulusal” teriminin kullanılmasını tek doğru davranış olarak belirtmeyi gerekli görmüştür. Lenin, bu terim değişikliğinin anlamı ko-

72 Lenin, *UKKTH*, s. 210.

73 Lenin, *a.g.e.*, s. 212.

74 Lenin, *a.g.e.*, s. 210.

75 Lenin’in özelliklerinden biri, komplekse kapılmadan, diğer yoldaşları tarafından ileri sürülen, daha doğru düşünülmüş görüşleri kabul etme yeteneği göstermesidir.

nusunda şunu yazmıştır: “Biz, sömürge ülkelerin burjuva kurtuluş hareketlerini, ancak bu hareketler gerçekten devrimci oldukları takdirde, bu hareketlerin temsilcilerinin o ülkelerdeki köylülüğü ve sömürülen geniş kitleleri, devrimci bir ruhla örgütlendirmemize engel olmadıkları takdirde desteklemeliyiz ve destekleyeceğiz.”⁷⁶

Lenin’in ölümünden sonra yapılan ilk ve Troçki’nin katıldığı son III. Enternasyonal’in 5. Kongresi’nde (1924) Roy, Sovyet hükümetinin Türkiye’de Kemalist hükümete karşı izlediği politikanın yanlış olduğunu söylüyor ve izlenen politikanın IV. Enternasyonal kongresinde alınan kararlara ters düştüğünü ileri sürüyor. Ama kongre, Roy’un itirazlarını reddediyor.⁷⁷

Lenin’e yönelik eleştiriler

Lenin, ulusal sorunu, ulusların kendi kaderini tayin hakkını aşırı abarttığı için bizzat kendi yoldaşları olan bazı Bolşevikler tarafından eleştirilmiştir. 1919 yılında yayımlanan “Die Wahlen und die Diktatur des Proletariats” (“Seçimler ve Proletarya Diktatörlüğü”) başlıklı yazısında şöyle diyor: “Bu satırların yazarı Ukrayna sorunu üzerine olan görüşmelerde bazı yoldaşlar tarafından, Ukrayna’da ulusal sorunu aşırı derecede ‘abartmakla’ suçlanmıştır.”⁷⁸

1917 Ekim Devrimi’nden bir ay sonra Kasım 1917’de yapılan kurucu meclis seçimlerinde sosyalist devrimcilerin Ukraynalı sosyalistlerden daha çok oy aldığına dikkat çeken Lenin, şöyle diyordu:

Böylesi bir durumda Ukrayna’da ulusal sorunun önemini görmezden gelmek –ki böylesi bir günahı çok sık olarak Büyük Ruslar işliyor– ağır ve tehlikeli bir yanlış yapmak anlamına gelir. (...) Ve enternasyonalistler olarak ilkin, özellikle “Rus” komünistlerinde var olan Büyük Rus emperyalizminin ve şovenizminin (bilinçli olmasa da) kalıntılarına karşı, enerjik bir mücadele yürütmekle yükümlüyük. İkinci olarak daha az önemli olan ulusal sorunda (enternasyonalistler için devlet sınırları ikinci, hatta onuncu sırada bir sorundur), taviz vermekle yükümlüyük.⁷⁹

Daha sonraki dönemde kimi yazarlar, Lenin’in Marx ve Engels’in ulusal sorunda bazı temel hataları karşısında sustuğunu ileri sürerler. Örneğin Horace B. Davis şöyle yazıyor:

76 Lenin, *UKKTH*, s. 210.

77 Orhan Dilber, <http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/306-ekim-devrimi-tartismalari>. Orhan Dilber’in söylediklerini, bir başka kaynaktan destekleyecek araştırma yapmadım. Bu nedenle sadece bu kaynakla yetindiğimi belirtmek isterim.

78 Lenin, “Die Wahlen und die Diktatur des Proletariats”, Lenin, *Werke* 30 içinde, s. 260.

79 Lenin, *a.g.e.*, s. 261.

Lenin, Marx ve Engels'in 1848'de oynadıkları gerici rol nedeniyle Çeklerin mahkûm edilmeleri gerektiği şeklindeki yargılarını onayladı, ancak genelde Güney Slavları ve daha sonraki dönemde Çekler hakkında olumsuz yargılara varmaktan kaçındı. (...) Lenin, ne Engels'in Cezayir konusunda aldığı ilk tavrın ne de Engels ve Marx'ın 1847 Meksika Savaşı sırasında aldıkları tavrın savunmasını yaptı. Birincisini hiçbir zaman tartışmadı; ikincisi ile ilgili olarak, Marx ve Engels için söyleyebildiği en iyi şey, görüşlerini değiştirmiş oldukları idi.⁸⁰

Lenin'e yönelik bir başka eleştiri de, onun ulus ve ulusçuluğun sosyalist toplumda konumunun ne olacağı konusunda görüş belirtmemiş olmasıdır. Ulusun ve ulusçuluğun sosyalist toplumda konumu ne olacak? Davis'e göre Lenin de bu soruna ışık tutmamıştır. E. H. Carr'a bakılırsa Lenin, burjuva toplumunda ve burjuva düzenden sosyalist düzene geçişte ulusların kendi kaderini tayin hakkının rolünü ortaya koymuştu.⁸¹ Milletlerin sosyalist düzende yeri ne olacak? Bu konu açıklığa kavuşturulmamıştı.

Tanzanya cumhurbaşkanı ve Afrika'da yeni milliyetçiliğin kuramcılarında olan Julius Nyerere, "kendi yazgısını belirleme" sloganının sosyalizmin gelecekteki zaferini güçleştirebileceğini ileri sürmüştü. Kimi yazarlar ise, Lenin'in ulusal sorundaki görüşlerini, özellikle onun "ulusal-kültürel özerkliği" reddetmesini yanlış buluyorlar. Lenin, ya ayrılmayı ya da üniter bir devleti savunduğundan ulusal sorunun çözümünde *yeni yolların* önünü tıkamıştı. Örneğin Kevin Anderson şunları ileri sürüyor:

Lenin, ulusal kurtuluş hareketlerini, emperyalizmin belirleyici diyalektik karşıtı olarak görmeye başlamıştır; zamanının Marksist teorisyenleri arasında bu pozisyonu geliştiren kimse yoktur.

Yine de, Lenin'in ulusal kurtuluş kavramında ciddi kusurları vardır. En başta, kültürel özerklik kavramını reddetmeye devam etmiştir. Ezilen milliyetlerin önündeki seçenekleri, böylece ya ayrılma ya da üniter bir devlete katılma ile sınırlamış, bunu yapmakla da, keşfedilecek yolların önünü tıkamış ve kendi argümanının önemli bir bölümünün özgürleştirici gücünü baltalamıştır. İkinci olarak, kendi kavramını Sovyet kontrolü altındaki Ukrayna, Orta Asya veya Kafkasya gibi bölgelerde hiçbir zaman tam olarak uygulamamıştır. Üçüncü ve en önemli olarak, 1917'den hemen sonra tek partili bir devletin temelini oluşturacak olan merkezileşmiş öncü parti kavramı, ulusların kendi kaderini tayin hakkı kavramını geçersizleştirme eğilimini körüklemiştir. Örneğin 1918'den sonra Ukrayna Komünist Partisi, Rus Partisi'ne tabi kı-

80 Davis'ten aktaran Erdem Bulduruç, "Ulusal Sorun, Bir Polemik ve Düşündürdükleri", *Teori ve Politika*, sayı 49, 2009.

81 E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrim 1917-1923*, cilt 1, s. 253.

lınmış, hemen ardından aynı şey Orta Asya'da ve 1921-1922'ye gelindiğinde Kafkaslar'da da tekrarlanmıştır.⁸²

Kevin B. Anderson'a göre Lenin, 1914'te Hegel'i okuduktan sonra, bazı önemli konularda (devlet, emperyalizm, ulusal sorun vb.) düşüncelerini yeniden organize etmiş olsa da öncü parti kavramı bu konular arasında yer almamıştır. Anderson'a bakılırsa, Lenin öncü parti konusu üzerine *yeniden düşünmemiş* ve parti gerçeğini diyalektik bir yaklaşıma tabi tutmamıştır. Lenin, emperyalizmin, devletin ve ulusların zıddını düşünmüş, bunların tarihsel olgular olarak aşılacağını belirtmiştir. Ama komünist partisinin geleceği ne olacaktır? Parti nasıl aşılmalıdır? Komünizm'de parti var olmaya devam edecek mi? Lenin'in partiyi diyalektik olarak düşünmediği şeklindeki Anderson'un yaptığı saptama ilginç ve düşündürücüdür. Sovyetler Birliği'nde partinin bürokratik bir mekanizma olarak topluma egemen olduğu düşünülürse, parti konusunu diyalektik bir tarza ele almak gereklidir.

Bir başka eleştiri, İtalyan düşünür Luciano Canfora tarafından ifade edilmiştir. Canfora'ya göre Lenin, ABD'nin, Bolşevik Devrimi'nin Avrupa'da yayılmasını ve etkisini nötralize edebileceğini, ABD'nin Rus Devrimi'ne karşı güçlü bir denge oluşturabileceğini tasavvur bile edememişti.⁸³ Canfora'ya göre Lenin döneminde bu gelişmenin tohumlarını görmek mümkündü. Ama Bolşevikler esas olarak Avrupa'daki emperyalist güçlere karşı yoğunlaştıkları için, bu tohumlar görülemedi.

Stalin ve ulusal sorun

Ulusal sorun konusunda ilk makalesinde (1904) Stalin, çeşitli sınıfların (soyluların, burjuvazinin ve proletaryanın) ulusal sorun karşısındaki tutumunu açıklıyor.⁸⁴ Rusya'da işçi sınıfının tarih sahnesine çıktığını ve zafere ulaşmak için mücadele yürüttüğünü belirterek şunları vurguluyor: "Proletaryanın zafere ulaşması milliyetler arasında ayırım yapmadan bütün işçilerin birleşmesini gerektirir. Açıktır ki, ulusal sınırların yıkılması ve Rus, Gürcü, Ermeni, Polonyalı, Yahudi ve diğer milletlerden proletaryanın sıkı birliği, Rusya proletaryasının başarısının gerekli önkoşullarını oluşturur."⁸⁵ Lenin'in yazılarından etkilenmiş olarak, işçi sınıfı partisinin merkezî bir partide değil de, federatif bir şekilde örgütlenmesini öneren Ermeni sosyal demokratların görüşlerini de eleştiriyor.⁸⁶

82 Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, s. 257.

83 Luciano Canfora, "Kurze Geschichte der Demokratie", s. 201.

84 Stalin, "Welche Auffassung hat die Sozialdemokratie von der nationalen Frage?", Stalin, *Werke I* içinde, s. 26-37.

85 Stalin, *a.g.e.*, s. 27.

86 Stalin, *a.g.e.*, s. 28-29.

Toplumsal ve siyasal koşullar, Rusya’da millet ve milliyetçilik konusunun ciddiyetle incelenmesini gerektirmiştir. 1905 Devrimi sırasında insanlar, milliyetlerinden bağımsız olarak birlikte savaşıyorlardı, çünkü ortak ekonomik ve siyasal sorunları vardı. Ne var ki 1905 Rus Devrimi’nin yenilgi sonrası dönemde durum değişmiştir. Özellikle 1908-1912 yıllarındaki dönem, yenilginin yarattığı hayal kırıklığının ve ortak güçlere inançsızlığın yaygın olduğu bir dönemdi. Bu dönemde, –Stalin’in deyişiyle– “herkesin kendi ulusal yuvasına dönmek üzere birbirinden ayrılmaya başladığı” bir süreç yaşanır. Ulusal sorun acil ve ciddi bir sorun haline gelirken, Dünya Savaşı’nın bir belirtisi olarak, milliyetçiliğin yoğunlaşması ve yayılması gündemdedir. 1912 yılında Paris’ten Polonya’nın Krakow kentine geçen Lenin, Rusya tarafından ezilen Polonya’da ulusal soruna daha duyarlı hale gelmiş, milliyetçilik konusunun daha ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini kavramıştır. Ulusal sorun konusunda inceleme yapması için Krakow’da bulunan Stalin’i Viyana’ya gönderir. Gorki, ulusal soruna yeterince ilgi göstermeyen Rus Marksistlerini eleştiriyordu. 1913 Şubat’ında Gorki’ye yazdığı bir mektupta şöyle diyor Lenin: “Milliyetçilikle ciddi olarak ilgilenmek gerektiği konusunda sizinle aynı düşüncedeyim. Burada bunun üzerinde çalışan harika bir Gürcü var. ‘Prosveschtschenije’ (Aydınlanma) için büyük bir makale yazıyor, bu makale için diğer yerlerdeki ve Avusturya’daki bütün materyalleri topladı.”⁸⁷ *Sosyal Demokrat* gazetesinin yönetim kuruluna yazdığı bir mektupta Koba’nın (Stalin) yazdığı “makalenin çok iyi”⁸⁸ olduğunu bildiriyor Lenin. Stalin’in “Marksizm ve Ulusal Sorun”⁸⁹ başlıklı ünlü makalesi 1913 yılında yazılmıştı. Stalin’in çok övülen makalesi o dönemde gerçekten sosyalist literatürde en kapsamlı çalışmalardan biriydi. Stalin, hem Kautsky’nin hem de Otto Bauer’in görüşlerinin sentezini yaptı. Kautsky’nin ulus konusunda ileri sürdüğü üç unsur (dil,⁹⁰ toprak ve ekonomi) ile Otto Bauer’in “ulusal karakter” unsurunu birleştirerek, daha kapsamlı bir ulus tanımı yapıyor. Stalin’e göre “ulus, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir.”⁹¹ İlginçtir; Rus Marksistlerinin (Stalin vb.) ulusun tanımlanması konusunda Fransız ve İngiliz düşünürlerinin görüşlerine gönderme yoktur. Gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Örneğin Fransız devrimcileri, ortak bir dili, milleti oluşturan bir ölçüt olarak görmüyorlardı.

87 Lenin, “Brief an Gorki”, Lenin, *Werke* 35 içinde, s. 66.

88 Lenin, “An die Redaktion des ‘Sozialdemokrat’”, Lenin, *Werke* 35 içinde, s. 68.

89 Makale ilkin “Nationale Frage und Sozialdemokratie” (“Ulusal Sorun ve Sosyal Demokrasi”) başlığı altında yayımlanır. Bu bölümde hem Türkçe çevirisi hem de Almanca çevirisinden yararlanılmıştır.

90 Ortak bir dili, ulus olmanın olmazsa olmaz şartlarından biri olarak belirten görüş daha sonraları bazı Marksistler tarafından eleştirilmişti. Bu kitabın Yedinci Bölümü’nde Hobsbawm.

91 Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu*, s. 16.

Rusya'da ulusal sorun

Stalin, Rusya'da ulusal sorunun nasıl çözüleceğini, daha doğrusu ulusal sorunun çözümüne yol gösteren ilkeleri açıklamaya çalışmıştır. İlk ilke tam demokratikleşmedir. “Ülkenin tam demokratlaştırılması, ulusal sorunun çözümünün *temeli* ve koşuludur.”⁹² Ulusların kendi kaderini belirleme hakkı ikinci önemli ilkedir: “*kendi kaderini tayin etme hakkı*, ulusal sorunun çözümünde *zorunlu dayanak noktasıdır*.”⁹³ Yani her ulusun Rusya'dan ayrılma hakkı vardır. Üçüncü ilke ise, tüm ulusların ve dillerin eşitliğidir. Demek ki, (dil, okullar, vb.) bütün biçimleri altında ulusal eşitlik, ulusal sorunun çözümünde *zorunlu dayanak noktasıdır*.⁹⁴ Hiçbir dile ayrıcalık tanınmaz. Stalin'e göre dördüncü ilke özerkliktir, ama ulusal özerklik veya ulusal-kültürel özerklik değil, bölgesel özerkliktir.

Bu konuda şöyle yazıyor Stalin:

Bölgesel özerkliğin üstünlüğü ilkin şuna dayanmaktadır: Bu özerklik ile uğraşılacak şey, topraksız bir düş değil, ama belirli bir toprak üzerinde yaşayan belirli bir nüfustur. Sonra, bu özerklik, bireyleri uluslar bakımından sınırlamaz, ulusal engelleri pekiştirmez: tersine, bu engelleri yıkmak ve yolu bir başka türden bir sınırlamaya, sınıflar bakımından sınırlamaya açmak üzere, nüfusu bir araya toplamaktan başka bir şey yapmaz. Son olarak, bu özerklik, orta merkezin kararlarını beklemeksizin, bölgenin doğal zenginliklerini en iyi biçimde kullanmayı ve üretici güçleri geliştirmeyi sağlar – kültürel-ulusal özerklik içinde bulunmayan işlevler. Demek ki, *bölgesel özerklik*, ulusal sorunun çözümünde *zorunlu dayanak noktasıdır*.⁹⁵

Son derece önemli olan beşinci ilke ise, enternasyonalizmin ilkelerine dayanan örgütlenmedir. Yani Rusya'nın bütün milliyetler işçilerinin, hemen *tek* ve *birleşmiş* örgütler içinde toplanması, bu toplulukların *tek* bir parti içinde birleştirilmesi. Temel görev budur. Dolayısıyla işçi sınıfı açısından iki tip örgütlenme vardır: Tek parti içinde enternasyonal örgütlenme ve milliyetlere göre örgütlenme (ne kadar milliyet varsa o kadar da işçi sınıfı örgütü olsun).

Stalin'e göre, bu iki tip örgütlenme tarzı, farklı ilkelere dayanır ve bu ilkelere ve örgütlenme tarzı birbirleriyle uzlaşmazlar.

Bu iki tipi uzlaştırma çabaları şimdiye değin başarı kazanamamıştır. Avusturya sosyal demokrasisinin, 1897 yılında Wimberg'de hazırlanmış bulunan uz-

92 Stalin, a.g.e., s. 73.

93 Stalin, a.g.e., s. 74.

94 Stalin, a.g.e., s. 76.

95 Stalin, a.g.e., s. 75.

laştırıcı tüzüğü, havada kalmıştır. Avusturya Partisi, ardında sendikaları da sürükleyerek, parçalanmıştır. “Uzlaşma”nın yalnızca ütopyacı değil, ama zararlı da olduğu görülmüştür. Demek ki, işçilerin uluslararası birleşme ilkesi, ulusal sorunun çözümünde *zorunlu dayanak noktasıdır*.⁹⁶

Yani Rusya’da bir tek işçi sınıfı partisi olmalıdır.

Ekim Devrimi ve ulusal sorun

Şubat 1917 Devrimi Çarlık rejimine son vermiştir. Geçici bir hükümet kurulmuş; ama ulusal baskı henüz ortadan kalkmamıştır. Finlandiya ve Ukrayna ulusu Rusya’dan ayrılmak istediğini dile getiriyor, ama geçici hükümet ayrılma istemlerini savsaklıyordu. Ulusları ve yeni sömürgeleri boyunduruk altına almak için, halkı savaşa kışkırtan geçici hükümet, işçilerin ve köylülerin barış ve toprak taleplerine de kulaklarını tıkıyordu. Geçici hükümetin emperyalist niteliği giderek belirginleşiyordu. Bu durumda, diyor Stalin:

Ulusların kendi kaderini tayin etme hakkının eski burjuva demokratik yorumu bir düş oluyor, devrimci anlamını yitiriyordu. Besbelli ki, bu koşullarda ulusal baskının ortadan kaldırılması ve küçük ulusal devletlerin bağımsız duruma getirilmesi söz konusu olamaz. Ezilen milliyetlerin emekçi yığınların kurtuluşunun ve ulusal baskının ortadan kaldırılmasının, emperyalizm ile bağları koparmadan, “kendi” ulusal burjuvazisini devirmeden ve emekçi yığınların kendilerinin iktidarını gerçekleştirmeden düşünölemeyeceği açık seçik belli oluyordu.⁹⁷

Lenin önderliğindeki Bolşevik Parti, Ekim Devrimi’ne önderlik ederek iktidara gelir. Bolşevikler 1917 Ekim Devrimi ile emperyalist soygun savaşına son vererek eski sömürücü devletin gizli anlaşmalarını açıklar. Yabancı toprakların fethi siyasetinin maskesini düşürerek, ulusların kendi kaderini tayin hakkını uygulayarak, Finlandiya’nın bağımsızlığını tanırlar. Stalin, Ekim Devrimi’nin, dünya ölçüsünde önemini üç olguya dayandırmaktadır.

1. Ekim Devrimi, ulusal sorunu, ulusal boyunduruğa karşı savaş gibi özel bir sorun olmaktan çıkararak, emperyalist sömürden kurtuluşun genel sorunu haline getirerek, ulusal sorunun alanını genişletmiştir.
2. Ekim Devrimi, ulusal kurtuluşun gerçekleşebilmesi için büyük olanaklar yaratmış ve ulusal kurtuluşa yol göstermiştir.
3. Ekim Devrimi, Batı’nın proleterlerinden tutun Doğu’nun ezilen halkları-

96 Stalin, *a.g.e.*, s. 79.

97 Stalin, *a.g.e.*, s. 91.

na kadar varan, dünya emperyalizmine karşı yeni devrimler cephesi kurarak, sosyalist Batı ile köleleştirilmiş Doğu arasında köprü kurmuştur.

Sovyet Cumhuriyetleri'nin birleşmesi

Ekim Devrimi'nden sonra Çarlık Rusya'sının dağılması ve daha sonra çevre bölgelerinde Sovyetik cumhuriyetlerin oluşması ve bunların giderek birleşmesi çok geniş bir konudur. Bu nedenle sadece bazı noktalara değineceğim.⁹⁸

Ulusal sorun iç savaş dolayısıyla daha ivedilik kazanır. Özellikle çevre ülkelerin kazanılması gerekir. Bu nedenle Sovyet politikası Doğu halklarının desteğine önem verir. Sovyet hükümeti, Doğu halklarıyla ilişkiyi geliştirmek ve milli meseleyi çözmek için bir komiserlik (Milliyetler Halk Komiserliği) kurar. Stalin, bu komiserliğe atanır. Çeşitli Sovyetik cumhuriyetler arasında işbirliği ve ittifak çeşitli aşamalardan geçmiştir. İç savaş yıllarında daha ziyade askerî ittifak ön plandaydı. Daha sonraları ise hem askerî ve hem de iktisadi işlerin ortaklığına dayanan *federasyon* tek devlet içindeki birliğin genel biçimi olarak gündeme gelir. Bu federasyon, bütün Sovyetik cumhuriyetlerin eşitliğini öngören bir federasyondur.

İktidarı ele geçiren Bolşeviklerin *UKKTH*yi ilan etmeleri, Çarlık Rusya'sının baskısı altında yaşayan, özellikle çevre bölgelerdeki ezilen ulusların Bolşeviklere olan sempatisini ve desteğini sağladı. Zaten bu çevre bölgelerdeki ulusların Bolşeviklere verdiği destek olmasaydı, Bolşevikler iktidarda kalamazlardı ve eski rejimin generallerini, Kolçak ve Denikin'i yenemezlerdi. Stalin şöyle diyordu:

Eğer Rus proletaryası eski Rus İmparatorluğu'nun ezilen halkların sempatisini ve desteğini kazanmasaydı, Kolçak ve Denikin'i yenemez ve Rusya'daki devrim başarıya ulaşamazdı. Fakat bu halkların sempatisini ve desteğini kazanmak için, her şeyden önce Rus proletaryası Rus emperyalizminin zincirlerini kırmak ve bu halkları ulusal baskıdan kurtarmak zorundaydı.⁹⁹

Benzer görüş daha sonra bazı yazarlar tarafından da onaylanır. Örneğin Davis şöyle demektedir: “Sovyetler Birliği'nin varlığını sürdürmesinde Bolşeviklerin, uluslara karşı siyaseti söz konusu olamaz. Eski Çar İmparatorluğu'na bağlı Rus olmayan uluslar genel olarak Bolşevik hükümete sıcak bakmıştır.”¹⁰⁰

98 Daha geniş bilgi için E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi*; Kevin B. Anderson, *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi ve Stalin, Marksizm ve Sömürgeler Sorunu*.

99 Stalin, “Über die Grundlagen des Leninismus”, Vorlesungen an der Swerdlow Universität, Stalin, *Werke* 6 içinde, s. 79.

100 Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 117.

Bağımsızlaşmalarına karşın bu ülkelerde ulusal baskı ortadan kalkmaz. Örneğin Polonya başka ulusal azınlıkları (Beyaz Rusları, Yahudileri, Litvanyalıları, Ukraynalıları) ezerken, Gürcistan da, Abazalar, Ermeniler ve benzer azınlıkları baskı altında tutuyordu. Bütün bunlar Stalin açısından şu anlama gelir: “Burjuva toplum, ulusal sorunun çözümünde tamamen hileli müflis çıkmıştır.”¹⁰¹ Çünkü burjuva toplumu ulusları birbirinden ayırarak ulusal düşmanlığı körüklemekte, ulusal baskıyı ortadan kaldırmamaktadır.

Ekim Devrimi’nden sonra Yahudilerin ulus olarak tanınması Yahudi İşçiler Birliği’nin görüşlerinde bazı değişikliklere neden olmuştur. Önceleri ulusal-kültürel özerkliği savunan Bundcular 1920 yılındaki XII. konferanslarında şöyle açıklamada bulunurlar: “Kapitalist rejim çerçevesinde formülleştirilmiş bulunan ulusal-kültürel özerklik istemi, sosyalist devrim koşullarında anlamını yitirir.”¹⁰²

Bolşeviklerin izlediği politika ezilen ulusların işçi ve köylülerinin desteğini almış, bu nedenle çevre bölgelerde çeşitli Sovyetik cumhuriyetler kurulmuştur. Ne var ki bu cumhuriyetler tecrit edilmiş bir durumdadır ve kapitalist devletlerin tehdidi altındadır. Dolayısıyla tecrit edilmiş olan Sovyetik cumhuriyetler, emperyalizmin askerî ve ekonomik baskılarına tek başına karşı duracak güçte değiller. Bütün bu olgular Sovyetik cumhuriyetlerin tek bir devlet biçiminde örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu olguyu Stalin şöyle ifade ediyor: “Buğday üretemeyen Sovyetik cumhuriyetlere, buğday üreten Sovyetik cumhuriyetlerin zorunlu beslenme yardımı, çeşitli Sovyetik cumhuriyetlerinin tek bir devlet biçiminde birleşmesini, emperyalist kölelik ve ulusal baskıdan kurtulmanın tek yolu olarak dayatmaktadır.”¹⁰³

Öte yandan Ekim Devrimi’nden sonra yaşanan bazı deneyimler, Bolşevikleri çevre bölgelerin Rusya’dan ayrılma istemini yeniden düşünmeye teşvik etmişti. Şöyle yazıyor Stalin:

Çevre bölgelerin Rusya’dan ayrılma istemi, yalnızca merkez ve çevre bölgeler arasında kurulacak ittifak sorununun konuluş biçimi ile ters düştüğü için değil, ama her şeyden önce, merkezin olduğu kadar, çevre bölgelerin halk yığınlarının da çıkarlarına ters düştüğü için, merkez ve çevre bölgeler arasındaki ilişki biçimi olarak dışlanmalıdır.¹⁰⁴

Bu nedenle Stalin, Sovyetik özerklik anlayışını mevcut koşullarda tek doğru çözüm yolu olarak önerir. Ayrılma hakkının kullanılmasına karşı bir gö-

101 Stalin, *a.g.e.*, s. 115.

102 Aktaran Stalin, *a.g.e.*, s. 104.

103 Stalin, *a.g.e.*, s. 117.

104 Stalin, *a.g.e.*, s. 102.

rüş olarak değerlendirilebilecek bu yaklaşım Stalin'in ulusal sorunda izlediği bazı hatalı politikanın tohumlarını taşır. Özellikle Gürcistan konusunda Lenin'in Stalin'i şiddetli bir şekilde eleştirdiği bilinir. Buna Stalin'e yönelik eleştiriler kısmında değineceğiz.

Sovyet hükümetinin Doğu haklarıyla ilişkisinin “ağırlık noktası, siyasi ve kültürel yapılanmadan, ekonomik yapılanmaya kayıyor”.¹⁰⁵ Bizzat Milliyetler Halk Komiserliği'nin kendi resmî organında bir yazar durumdan yakınlıkla eleştirisini şöyle dile getirmişti: “Doğu, Doğu Cumhuriyetleri ya da genelde cumhuriyet meselesi ortaya atıldı mı, mesele önce, ekonomik açıdan ele alınıyor. (...) Türkistan pamuk, limon, vb. anlamına geliyor; Kırgızistan yün ve koyun, Başkurdistan ise kereste, avcılık”¹⁰⁶ deposu olarak görülüyor. Doğu halklarına bu yaklaşımda, enternasyonalizme bürünmüş gizli milliyetçiliğin tohumlarını görmek mümkün.

Büyük Rus şovenizmi ve Sovyet Devleti

Gürcistan'da yaşanan bir olay Büyük Rus şovenizmini göstermesi bakımından ilginçtir. Üç Bolşevik (Stalin, Orconikidze, Dzerjinski) ilkin Transkafkasya'daki tek tek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ni bir tek Transkafkasya Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu altında birleştirmek, sonra da bu federasyonu Rusya Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu ile birleştirme görevini üstlenmişlerdir. Stalin, Milliyetler Halk Komiseridir. Orconikidze, partinin Kafkasya bürosu yöneticisi olarak görev yapmaktadır. Dzerjinski, gizli servisin yöneticisidir. Gürcistanlı komünistlerle görüşmeler yapılır. Gürcistanlı komünistler, özerk kalmayı, merkezî federasyona girmeyi kabul etmeyince, Orconikidze, itiraz eden Gürcistanlı komüniste karşı kaba kuvvet kullanır, yani yüzüne bir yumruk patlatır.

Olayı duyan Lenin, olayın araştırılması için MK tarafından bir komisyon gönderiyor. Bu komisyonun başındaki kişi, Dzerjinski, (Gizli Servis'in yöneticisi) yaşananları Lenin'e aktarıyor. Gürcistanlı komünistten yana tavır alan Lenin, yaşanan olaya çok sert bir tepki gösteriyor:

Dzerjinski yoldaşın bana söylediklerinden ancak büyük bir kaygıya kapılabildim. Dzerjinski yoldaşın bana söylediği gibi, eğer olaylar Orconikidze'nin maddi şiddet kullanmasına yol açacak kadar gelişmiş ise, kendimizi ne büyük bir çıkmaz içine sokmuş olduğumuzu görebiliriz. Besbelli ki, tüm bu “özerkleştirme” işi kökten yanlış ve kötü bir biçimde zamanlanmıştı.¹⁰⁷

105 E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrim 1917-1923*, cilt 1, s. 260.

106 Aktaran E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 261.

107 Lenin, *UKKTH*, s. 215.

1920 yılı, Sovyetler'in milliyetler politikasında bir dönüm noktası oldu.¹⁰⁸ Bu yıl, ikili bir değişimi ifade ediyordu. Bir yanda, iç savaşın sonu ve birleştirme, yeniden kurma dönemini ifade ediyordu, öte yanda "ayrılma hakkı"nın yerini şimdi "birleşme hakkı" alıyordu. Stalin "çevre bölgelelerin Rusya'dan ayrılma istemi (...), dışlanmalıdır"¹⁰⁹ demiyor muydu? İlkesel olarak sosyalist bir milletin diğer sosyalist milletlerden ayrılmak isteyeceği düşünülmemişti. Birleşmenin gerekli olduğu konusundaki yaygın düşünceyi Lenin eleştiriyor:

Birleşik bir aygıtın gerekli olduğu söyleniyor. Bu inanç nereden geliyordu? Bu, günlüğümün daha önceki bölümlerinden birinde belirtmiş olduğum gibi, *çarlıktan aldığımız ve bir miktar Sovyet yağı ile yağladığımız o aynı Rus aygıtından gelmiyor mu?* Kuşkusuz, bu önlem, bu aygıtımızın kendi öz aygıtımız olduğu konusunda emin olduğumuzu söyleyebilene dek bir süre ertelenmeliydi. Ama şimdi mutlaka bunun tersini, kabul etmek zorundayız; kendimizin diye adlandırdığımız bu aygıt, gerçekte, henüz bize oldukça yabancıdır; bu, bir burjuva ve Çarlık türlüsüdür ve öteki ülkelerin yardımları olmaksızın geçen beş yıl içerisinde bundan kurtulma olanağı yoktu ve çünkü zamanımızın büyük bir bölümünde askeri çarpışmalarla ve açlığa karşı savaşımlla "uğraşılmaktaydık" ...¹¹⁰ (v.b.a.).

Lenin açısından, mevcut koşullarda "birleşik bir devleti" savunmak, "ayrılma hakkını" bir kâğıt parçası haline getirmektedir.

Pek doğaldır ki, bu koşullar altında, kendimizi onunla mazur gösterdiğimiz "birlikten çekilme özgürlüğü", halis Rus olanların, Büyük-Rus şovenizminin, tipik Rus bürokrati gibi, özünde bir alçak ve müstebit olanın saldırısından, Rus olmayanları savunamayan bir kâğıt parçası olacaktır. Sovyetin ve sovyetleşmiş işçilerin son derece az bir oranının, süte düşmüş sinek gibi, şoven Büyük-Rus ayaktakımının dalgası içerisinde boğulacağından kuşku yoktur.¹¹¹

Lenin, üç kişiyi (Stalin, Orconikidze, Dzerjinski) Büyük Rus şovenisti olmakla suçluyordu. Dzerjinski'yi şöyle eleştiriyordu Lenin:

Şu "sosyal-milliyetçiler"in, "suçlarını" incelemek üzere Kafkasya'ya giden Jerjinski yoldaş, orada, halis Rus kafa yapısıyla hareket etmiştir (öteki ulusal-topluluklardan gelen Ruslaşmış kimselerin bu Rus kafa yapısını aşırılaştırdığı, herkesçe bilinen bir gerçektir) ve onun komisyonunun tümünün yansızlığı Orjonikitze'nin kaba kuvvete başvurmasıyla yeterince ortaya çıkmış-

108 E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 333.

109 Stalin, *a.g.e.*, s. 102.

110 Lenin, *UKKTH*, s. 215.

111 Lenin, *UKKTH*, s. 214.

tır. Böylesine Ruslara özgü kaba kuvvet kullanılmasını hiçbir provokasyonun ve hatta hiçbir hakaretin haklı gösteremeyeceğini ve Jerjinski yoldaşın buna karşı yumuşak bir tutum takınmakla bağışlanmaz bir biçimde suçlu olduğunu sanıyorum.¹¹²

Kendisini partinin Kafkasya Bürosu Yöneticisi olarak gören ve devleti temsil eden Orjonikitze için şunları dile getirmişti Lenin:

Orconikitze, Kafkasya'daki bütün diğer yurttaşlar karşısında devlet gücünü temsil ediyordu.¹¹³ Orjonikitze'nin, kendisinin ve Jerjinski'nin sözünü ettikleri aşırı öfkeye kapılmaya hakkı yoktu. Tersine, Orjonikitze'nin, herhangi sıradan bir yurttaştan (...) hiç istenemeyecek bir soğukkanlılıkla hareket etmesi gerekirdi. Ve doğruyu söylemek gerekirse bu sosyal-milliyetçiler, siyasal bir suçla suçlanan yurttaşlardı.¹¹⁴

Bilindiği gibi Ekim 1920'de Stalin Kafkasya gezisi yapmıştı. İzlenimlerini aktaran Stalin'e göre Sovyet Rusya ile Polonya arasında anlaşma yapıldığından itilaf devletleri büyük olasılıkla askerî hareketi güneye kaydırabiliyorlardı. Bu durumda "onlara metreslik eden Gürcistan hizmette kusur etmeyecektir".¹¹⁵ Stalin'in bu sözleri Gürcistan'a karşı girişilen müdahalenin tohumlarını taşır. Gürcistan'da yaşanan olayları sert bir şekilde eleştiren Lenin açısından, tarih boyunca ezilen ulusların güvenini kazanmak için Sovyet rejimi, ezilen uluslar karşısında *çok hassas* davranmak zorundadır. Ezilen uluslarda var olan kuşkuları, güvensizlikleri, şikâyetleri giderecek tutum sergilemek veya ödünler vermek gerekir, diyor Lenin ve bu konuda hassas davranmayan Stalin'i de ağır sözlerle eleştiriyor, onu zorba olmakla suçluyordu.

Kapitalizmin ölümüyle ulusal baskının ortadan kalkacağını düşünmüş olan Stalin'i şöyle eleştiriyor Lenin:

Sorunun bu yanını küçük gören bir tutum takınan, kayıtsız kalan, düşünce-sizce sağa sola "sosyal-milliyetçi" suçlamaları yağdıran bu Gürcü (bizzat kendisi asıl ve gerçek "sosyal-milliyetçi" ve hatta kaba bir Büyük-Rus zorbası olduğu halde), böylesi bir Gürcü, özünde proleter sınıf dayanışmasının çıkarlarını ayaklar altına almaktadır.¹¹⁶

Devam ediyor Lenin:

112 Lenin, UKKTH, s. 216.

113 Bu ilk cümle Sol Yayınları'nda şöyle tercüme edilmiş: "Kafkasya'daki bütün yurttaşlar için yetkili olan Orjonikitze idi." Lenin, UKKTH, s. 216.

114 Lenin, Zur Frage der 'Nationalitäten oder der "Autonomisierung", LW 36, s. 592.

115 Stalin'den Aktaran E. H. Carr, a.g.e., s. 318.

116 Lenin, "Zur Frage der Nationalitäten oder der Autonomisierung", LW 36, s. 594.

Çünkü ulusal adaletsizlik kadar başka hiçbir şey proleter sınıf dayanışmasının gelişmesini ve güçlenmesini engelleyemez; “incinmiş-kırılmış” uluslara mensup olanlar, ister ihmalkârlıktan, ya da ister şaka olsun, eşitlik duygusuna ve bu eşitliğin çiğnenmesine –bu eşitliğin proleter yoldaşlar tarafından çiğnenmesine olduğu kadar– başka hiçbir şeye karşı böylesine duyarlı değillerdir.¹¹⁷

Lenin, ayrılma hakkını çiğneyen bu politikaya karşı şiddetli eleştiriler yöneltti. Lenin’e göre, Stalin yalnızca kapitalizmdeki ulusal baskı biçimini görür, henüz kapitalizmin düşünce geleneklerinden kopamayan sosyalizmde de ulusal baskı olacağını anlayamaz. Birleşmeyi zorla gerçekleştirme ulusal baskının bir biçimidir ve asla çıkar yol değildir.

Stalin’e yönelik diğer eleştiriler

Lenin’in Stalin’e yönelttiği eleştiriyi ifade ettik. Gürcistan’da izlenen politikanın tohumlarını Stalin’in *Marksizm ve Ulusal Sorun* adlı broşüründe görmek mümkündür. Stalin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunur fakat şöyle söyler: “Sosyal demokrasi, ulusların zararlı kurumlarına karşı, ulusların usa uygun olmayan istemlerine karşı savaşmayacak demek değildir. Tam tersine, bunu yapmak, ulusların iradesini, proletaryanın çıkarlarına en uygun biçimde örgütlenmelerini sağlayacak biçimde etkilemek, sosyal demokrasinin görevidir.” Görüşlerini şöyle sürdürüyor: “İşte bunun içindir ki, sosyal-demokrasi, bir yandan ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakları uğruna savaşım verirken, öte yandan, hem de Tatarların ayrılmalara karşı ve Kafkas uluslarının kültürel-ulusal özerkliğine karşı harekete geçecektir.”¹¹⁸ (Türkçe çeviri ise şöyle: Tatarların ayrılmalarına *karşı* ve Kafkas uluslarının kültürel-ulusal özerkliğine karşı bir tutum benimseyecek ve bu yolda uyarıcı eyleme geçecektir.)

Lenin ve Stalin arasındaki farklılıklardan biri şudur: Lenin, ezen ulus ve ezilen ulusların milliyetçiliği arasında ayrım yaparken, ezilen ulusun milliyetçiliğine daha hoşgörölü yaklaşmıştır. Stalin iki milliyetçiliği de aynı düzeyde görür ve ayrım yapmaz. Ayrıca ulusun tanımlanması konusunda Lenin ve Stalin arasında belirli farklar vardır. Gerçi Lenin’de bir ulus tanımı yoktur ama Lenin, Yahudileri ulus¹¹⁹ olarak tanımlarken, Stalin Yahudileri, ulusal azınlık olarak görür.¹²⁰ Ne var ki Ekim Devrimi’nden sonra Yahudiler

117 Lenin, *a.g.e.*, s. 594.

118 Stalin, *Marxismus und nationale Frage*, Stalin, *Werke* 2 içinde, s. 191.

119 Lenin, “Gesetzentwurf über die nationale Gleichberechtigung”, Lenin, *Werke* 20 içinde, s. 166.

120 “Ulusal azınlıklar sorunu –yalnızca Yahudiler değil, bütün azınlıklar– sosyal demokrasi için önemli bir sorun olduğundan bunu yapmak gerekir.” Stalin, *Marxismus und nationale Frage*, Stalin, *Werke* 2 içinde, s. 162-197, ayrıca Stalin, *a.g.e.*, s. 51.

ulus olarak tanındılar.¹²¹

Stalin, Avusturya İşçi Sınıfı Partisi'nin Brunn Programı'nda (1899) ulusal-kültürel özerkliği kabul ettiğini ileri sürüyor. Oysa Lenin, aynı görüşte değil. Örneğin Avusturya'da ulusal-kültürel özerkliğin kabul edildiğini ileri süren Bundcuların aleyhine olan bir durumun altını çiziyor: "Avusturya sosyal demokratları Brunn Kongrelerinde (1899) kendilerine önerilen 'ulusal-kültürel özerklik' programını *reddetmişlerdir*."¹²² Yazar Davis'in ileri sürdüğüne göre Lenin, Stalin'in Bauer değerlendirmesine itiraz eder. Davis'e kalırsa bunun nedeni Stalin'in Bauer üzerine iyi çalışmamış olmasıdır. Bazı yazarlar ise, Otto Bauer'in görüşlerinin incelenmesi konusunda Stalin'e Buharin'in yardım ettiğini ileri sürüyorlar. Almanca bilmeyen Stalin'e çeviri yapan ve Bauer'in görüşlerini açıklayan kişi Buharin'dir.

Stalin, Amerika'nın ve İsviçre'nin demokratik devletler olduğu gerekçesiyle, bu ülkelerde ulusal sorunun olmadığını ileri sürerek, zencilerin¹²³ sorunlarını görmezden gelen bir tutum sergilemişti. Stalin'in görüşleri daha sonra birçok yazarın eleştirisine maruz kalmıştı. Örneğin Yugoslav Komünist Partisi'nin kuramcısı, Edward Kardelj, Stalin'in başka görüşlerinin yanında ulus anlayışını da eleştirmişti. Stalin, sosyalizmde ulusal sorunun çözüldüğünü ileri sürerken, Doğu Avrupa'da ulusçuluk sorunuyla ilgilenen Kardelj, sosyalizmin, ulusçuluğa ne hemen ne de öngörülür bir gelecekte son veremeyeceğini düşünmekteydi. Ona göre insanlar toplumsal bilinç olarak ait oldukları dünya parçası için savaşmışlardır ve savaşmaktadırlar. Doğu Avrupa'da sosyalizm ulusal sorunu çözmüş müdür? Kardelj'i yorumlayan Davis'e göre, sosyalizm ulusal sorunu çözememişti. Çünkü sosyalizm bölgenin ekonomik sorunlarına otomatik bir yanıt getirememiş ve kısmen bu nedenle ulusal sorunların varlığı devam etmişti.¹²⁴ Kardelj, Stalin'in enternasyonalizm anlayışının açık ve belirgin olmadığını ileri sürmüştür.

Yazar Davis, 1960'lar ve 70'ler boyunca Sovyetler Birliği'nde ulusal sorun konusunda tartışmanın sürdüğünü belirtiyor. Ona göre tartışmada iki eğilim vardı: Birinci eğilim, Lenin'in ileri sürdüğü görüşü, yani SSCB'nin eşit uluslardan oluşmuş bir federasyon olduğu görüşünü savunurken, diğer karşıt eğilim, Sovyetler Birliği'nin tek bütünleşmiş ulus olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu ikinci eğilim, esas olarak diğer ulusları özümsemeye çalışıyor, Stalin'in 1913 makalesinin günü geçmiş olduğunu vurguluyorlardı.¹²⁵

121 Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 106.

122 Lenin, "W. I: Über die 'national-kulturelle' Autonomie", Lenin, *Werke* 19 içinde, s. 500-501.

123 'Zenci' sözcüğü aşağılayıcı bir sözcük olduğundan Amerika'da yaşayanlar için Afro-Amerikalı sözcüğünü kullanmayı tercih ediyorum.

124 Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, s. 203.

125 Horace B. Davis, *a.g.e.*, s. 141.

Stalin'in ulus tanımı Michael Löwy tarafından şöyle eleştiriliyor:

Stalin kuru bir dille, “ancak bütün bu nitelikler (ortak dil, toprak, ekonomik hayat ve ‘ruh yapısı’) bir araya geldiği zaman bir ulusun varlığından söz edilebileceğini” ileri sürerken teorisine, Lenin’de hiçbir zaman bulamayacağımız dogmatik, kısıtlı ve katı bir özellik verir. Stalinci ulus anlayışı gerçek bir ideolojik Prokrust yatağıdır. Stalin’e göre Gürcistan, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar uluslaşmamıştı, çünkü ekonomik olarak bağımsız prensliklere bölündüğü için, “ortak bir ekonomik hayat” a kavuşamamıştı. Bu ölçüte göre, Gümrük Birliği sağlanmadan önce Almanya’nın da ulus olmadığını eklemeye gerek yoktur. Bu kadar kesin, katı ve keyfî bir ulus “tanımı” na Lenin’in hiçbir yazısında rastlamayız.

Stalin’e göre “aynı zamanda birkaç dili birden konuşan ulus olmaz”.¹²⁶ Bu bakış açısından Stalin, İsviçre’nin ulus değil, devlet olduğunu düşünür. E. H. Carr’a göre Stalin, 1917’de milliyetler üzerindeki baskıyı esas olarak feodalizme bağlıyordu. Ama daha sonra bu düşünceden kurtulmuştu.¹²⁷ Bu satırların yazarı, Stalin’in ulus tanımının eksik olduğunu düşünmektedir; bir ulus için ortak dil talebi, milliyetçi bakış açısını yansıtmaktadır. Üstelik Stalin, ulusun oluşumunda genel olarak objektif faktörleri dikkate almış ama öznel faktörleri ihmal etmiştir. Oysa ulusun yaratılmasında devletin, milliyetçilerin ve milliyetçi ideolojinin rolü vardır ve bunlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca ulusal kimliği yaratan mekanizmalar araştırılmamıştır.

Milliyetçiliğin egemen olduğu bir dönemde Marksist partiler kendi ulus teorilerini geliştirdiler. Milliyetçi düşüncelerin Marksist harekete sızması engellenememiştir. Bir örnek vermek gerekirse, Stalin’in ulus tanımında Fransız ve İngiliz kozmopolitik liberallerinin ulus konusundaki görüşlerine gönderme yoktur. Alman ve Avusturya-Almanlarının ulus konusundaki görüşleri egemen olmuştur. Milliyetçiliğin ulus ve devletin birbiriyle özdeşleşmesini öngören ulus-devlet anlayışı sorgulanmamıştır.

Stalin’in ulus tanımıyla Alman Romantiklerinin ulus tanımı arasındaki ayırım belirgin değildir. Bu nedenle sosyalistlerin genel olarak burjuva ideolojisinden farklı bir ulus tanımı yapamadığı birçok Marksist tarafından kabul edilir. Sovyetler Birliği’nde ulusların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasında bazı sorunların yaşanmasına, “ampirik lekelerden arınmamış olmasına rağmen” Bolşeviklerin milliyetler politikası, yine de hem burjuva teorisine hem de burjuva uygulamasına kıyasla önemli üstünlükler içeriyordu. Uygulamada ne kadar eksik olursa olsun Lenin’in ulus siyaseti doğru yorumlandığında, dünyanın umudu olmaya devam edecektir. Sosyalizm ve ulus

126 Stalin, *a.g.e.*, s. 13.

127 E. H. Carr, *a.g.e.*, s. 253.

üzerine araştırma yapan yazar Davis'e göre "Stalin, Lenin'in ulusçuluk siyasetinden defalarca sapmıştır". Bu sözler, milliyetçiliğin 1917 sonrasında kaybolup 1989 sonrasında birdenbire yeniden ortaya çıktığını ileri süren görüşlerin neden yetersiz olduğunu gösterir.

1980 SONRASI MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİ

Milliyetçilik temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını
öngören siyasal bir ilkedir.
– ERNEST GELLNER

Ernest Gellner ve Eric Hobsbawm'ın millet ve milliyetçilik konusundaki görüşleri ve bu görüşlere yönelik eleştiriler bu bölümün içeriğini oluşturuyor. Gellner, millet ve milliyetçilik konusunda ilginç görüşler ileri süren liberal bir düşünürdür. Hobsbawm ise Marksist bir tarihçi olduğu, Marksistler arasında yaygın olan ulus anlayışını eleştirdiği ve millet sorununa yeni bakış açısıyla yaklaştığı için tercih edildi. Ama bu düşünürlerin görüşleri son yıllarda literatürde sıkça ele alındığı için, detaylı açıklamalara girmeyeceğiz.

Ernest Gellner'in milliyetçilik teorisi

Gellner'in 1983 yılında yayımlanan *Milletler ve Milliyetçilik* adlı eseri kendisinin de beklemediği bir ilgi görmüştür. 1960'lı yıllardan itibaren insanlık tarihi ve milliyetçilik üzerinde araştırma yapmaya başlayan Gellner, millet ve milliyetçilik konusunda getirdiği yeni paradigmayla ün kazanmıştır. Özellikle Elie Kedourie¹ ile tanışmasından ve onun *Nationalism* (1960) adlı kitabından etkilenmesinden sonra milliyetçilik konusunda kendisi de bir teori geliştirmeye karar vermiştir.

Millet ve milliyetçilik, ekonomik, teknolojik ve toplumsal modernleşme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.² “Milliyetçiliği milliyetçiler-

1 Irak doğumlu Elie Kedourie, Londra İktisat Okulu'ndan Gellner'in meslektaşydı.

2 Hobsbawm da Gellner gibi düşünmektedir. Hobsbawm'a göre, milliyetçilik, siyasi, ekonomik, teknolojik ve toplumsal modernleşme süreçlerinin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “Modern anlamda millet kavramı, 18. yüzyıldan daha eskiye dayanmaz.” Eric J. Hobsbawm (1998), *Nationen und Nationalismus*, 2. Auflage, Deutscher Taschenbuch Verlag, Münih, s. 13.

den öğrenemezsiniz,”³ diyen Gellner’e göre sanayi toplumunu yaratan milliyetçilik değil, milliyetçiliği doğuran sanayi toplumdur; yani sanayinin gelişmesi milliyetçiliği doğurmuş, milliyetçilik ideolojisi de milli devleti yaratmıştır. Bu işlevselci⁴ bakış açısına göre milliyetçilik, üç olgunun (sanayileşme-kültür-devlet) bileşiminin ürünüdür.

Milliyetçilik nedir?

“Milliyetçilik temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir.”⁵ “Ulusal birim ile politik birimin çakışması” gerektiği görüşü, esas olarak 19. yüzyılda milliyetçiler, özellikle İtalyan milliyetçisi Mazzini tarafından savunulan iki ilkenin (“her ulusa bir devlet” ve “her devlet tek bir ulusa dayanmalıdır”) farklı kavramlarla ifade edilmesidir. 19 yüzyıldaki milliyetçi bakış açısına göre, bir devletin sınırları içinde yönetenler ve yönetilenler arasında etnik farklılık olmamalı; her iki kesim, ortak bir kültüre ve ortak bir dile sahip olmalıdır.⁶

Peki, Gellner açısından ulusal birim ve politik birim ile kastedilen nedir? Ulusal birimle kastedilen kültürdür; politik birimle kastedilen ise devlettir.⁷ Gellner’e göre politik birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören milliyetçilik, bir toprak birimi üzerinde bir devletin homojen bir kültüre ve bir etnik gruba dayanması demektir. Milliyetçilik, kültürü ve dili politikleştirir. Politikleşmiş dil ve kültür ise tek dil, tek kültür anlayışına götürür.

Milliyetçilik sanayi toplumunun gereksinmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gellner’in milliyetçilik teorisinin üç bileşeni vardır: *sanayi toplumu*, *ideoloji-kültür* ve *ulus-devlet*. Bu ilişkiyi şöyle ifade eder: “Devletle bütünleşmiş yazılı anadile dayanan standart bir kültüre erişme yolunda yapı-

3 Gellner’in bu düşüncesi *tam* olarak doğru değildir. Çünkü açıklamaya çalıştığı milliyetçilik ideolojisi (devlet ile ulusun birbiriyle örtüşmesi) 19. yüzyıldaki milliyetçi düşünürler (Mazzini vb.) tarafından ileri sürülmüştür.

4 İşlevselci yaklaşım yöntemine göre, bir olguyu anlamak için, olgunun yapısından çok işlevine, fonksiyonuna bakmak gerekir. Amerikalı sosyolog Talcott Parsons tarafından geliştirilmiş olan işlevselci yaklaşım yöntemi, nedenlerden (yapıdan) ziyade sonuçla (işlevle) ilgilenir ve sonuçlardan hareketle nedene ulaşmaya çalışır. Bu yöntem, toplumsal değişimi açıklamadan çok, *istikrarlı*, *kararlı* toplum yapısını, *istikrarlı* toplum modelini açıklamaya yöneliktir. Bu yaklaşım, apolitik tutum takınır. Ernest Gellner, bu yaklaşımından ötürü eleştirilmiştir.

5 Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 19; Almanca: *Nationalismus und Moderne*, s. 8.

6 Ernest Gellner, *a.g.e.*, s. 20; Almanca: *Nationalismus und Moderne*, s. 8-9.

7 Gellner, “kültür” kavramını tanımlamadan açıklamalarını sürdürür. Kültür kavramının zor tanımlanan bir kavram olduğunu vurgular. Yine de şöyle yazar: “Kültür ele avuca zor gelen bir kavram olduğundan bilerek tanımlanmadan bırakılmıştı. Ancak en azından geçici olarak dil, gerekli olmasa da yeterli koşul anlamında, kabul gören bir ölçüt sayılabilir. Bir an için (tersi mutlaka geçerli olmasa da) dil farklılığının kültür farklılığına işaret ettiğini düşünelim”. *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 86.

lan acımasız baskı “ulusları” yaratmıştır. Ulusal kimliğin doğal olduğu duygusu, sanayi toplumunda devletin, nüfusun ve kültürün bu karşı konulamaz bir araya gelişinin bir ifadesidir.”⁸

Her etnik topluluk ulus değildir; ulus, sanayileşmenin, yazılı kültürün yayılmasının ve homojen bir kültürün ürünüdür. Bu noktada Gellner, milliyetçiliği şu açıdan eleştiriyor: Milliyetçiler, geçmiş toplumlarda dil, kültür ve etnik kökenin, devletlerin politikasında rol oynamadıklarını görmezden geliyorlar; ulusun, modern bir olgu olduğunu kabul etmiyorlar.

Milliyetçilik tanımının devlet ve millet gibi kavramlara dayandığını belirten Gellner, milliyetçilerin devlet ve millet konusundaki yanılsamalarına değiniyor: “Milliyetçiler ve başkaları devletin evrensel ve ebedi doğal bir olgu olduğuna eğilim gösteriyorlar. Bazı politik teoriler bu bakış açısını bir doktrin haline getiriyorlar.”⁹

Devlet ve ulus evrensel olgular değildir:

Gerçekte uluslar da devletler gibi koşullara bağlı olarak oluşan tarihsel fenomenlerdir ve evrensel bir zorunluluk değildirler. Ne uluslar ne de devletler her çağda ve her türlü koşulda var olurlar. Üstelik uluslar ve devletler aynı fenomen değildir. Milliyetçilik, ulus ve devletin birbiri için var olduğunu, biri olmadan diğersinin eksik kalacağını ve bunun da bir trajedi olduğunu savunur.¹⁰

Farklı toplumlar ve kültür-iktidar ilişkisi

Gellner’in tarım toplumları konusundaki görüşleri incelendiğinde, üç noktaya dikkat çektiğini saptıyoruz: 1. Yazı kültürünün ve uzmanlaşmış bir ruhban sınıfının ortaya çıkması; 2. İşbölümünün gelişmesi, 3. Kültürel hiyerarşi ve kültürel çeşitliğin varlığı.

Tarım toplumlarında, toplumsal-siyasal alanda askerler, rahipler, papazlar, idareciler ve kentliler gibi gruplar ortaya çıkmış; çoğu zaman işbölümü, “etnik ve kültürel” kriterlere göre yapılmıştır.¹¹

Sanayi toplumunda kültür-iktidar ilişkisi

Marx’ın *Kapital*’in 1. cildinde “Sermayenin İlkel Birikiminin Sırrı” başlığı altında ileri sürdüğü görüşlerini görmezden gelen Gellner, asıl olarak Max Weber’in *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm*’in *Ruhu* başlıklı kitaptaki mantıktan

8 John Breuilly, “Sunuş”, Ernest Gellner, *Ulusçuluk* içinde, s. 2.

9 Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, s. 20.

10 Ernest Gellner, *Ulusçuluk*, s. 27; *Nationalismus*, s. 16.

11 Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, s. 56.

hareket ediyor: “Kapitalizmin kendisiyle değil, sanayileşme ile ilgilenmemiz gerektiğini”¹² savunan Gellner açısından “ilerleme ile sürekli gelişme kavramı ve idealini yaratan ilk toplum da yine sanayi toplumdur”.¹³ Görüldüğü gibi kapitalist sanayileşmeyi, kapitalizmden ayırarak ele alma gibi sorunlu bir yaklaşım göze çarpar.

Sanayi toplumu ve milliyetçilik bazı açılardan (eğitim, kültür vb.) standartlaşmayı gerekli kılmaktadır: “Sanayi toplumu işbölümünü yeni ve hiç denememiş bir düzeye oturtmuştur, hatta daha da önemlisi, yeni bir tür işbölümü yaratmıştır. Öyle ki, sanayi toplumu insanların kendi yaşam süreleri içinde bile (ve bilhassa nesiller arasında) bir mesleki konumdan diğerine atlamaya hazır olmalarını gerektirmektedir. Ortak bir kültüre ihtiyaç olduğu gibi bunun okur-yazar, incelikli bir üst kültür olması gerekmektedir.”¹⁴ Sanayi çağının üst-kültürü, tarım çağının üst-kültüründen farklıdır.

Milliyetçiliğin kökleri: Devlet ve kültür/dil ilişkisi

Milliyetçilik kültürel bakımdan homojen olan toplumlarda ortaya çıkan görünüş biçimlerinden biridir. Gellner açısından milliyetçilik, devlet ile kültürün birbiriyle örtüşmesine dayanıyor; bu örtüşmenin zorunluluğu, modern sanayi toplumunda yaşanan özgül bir toplumsallaşma biçiminden kaynaklanıyor. Sanayileşme, milliyetçiliği üreten toplumsal yapıda değişimlere neden olmuştur. “Sanayileşme sayesinde insanlar doğumdan gelen dikey haklar silsilesine göre şekillenen toplumsal yapıdan, yatay kültür odaklı bir toplumsal yapıya evrilerek, bireyselci ve eşitlikçi ilkeler doğrultusunda yönetilmeye başlamıştır. Bu sosyo-politik ihtiyaçlar bizi, modern politik yaşamda ulusçuluğa götürmektedir.”¹⁵

“Kültür ve politika arasındaki yeni ilişki milliyetçiliği yaratmıştır,”¹⁶ diyen Gellner kitabında, kültür ile devletin hangi koşullarda birbiriyle çakıştığını göstermeye çalışmıştır.

Milliyetçiliğin geleceği

Gellner, milliyetçi çatışmaların direkt ve dolaylı olarak birçok acılara neden olduğunu kabul ediyor. Bu açıdan milliyetçilik önemli bir sorun teşkil

12 Ernest Gellner, *Ulusçuluk*, s. 48; *Nationalismus*, s. 35.

13 Ernest Gellner, *Ulusçuluk*, s. 52; *Nationalismus*, s. 39.

14 Ernest Gellner, *Ulusçuluk*, s. 229.

15 Hasan Aksakal, “Ernest Gellner’in Ulusçuluk Kuramı Üzerine Bazı Dikkatler”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 1, sayı 2, Nisan-Eylül 2011. <http://yusbed.net/article/view/5000000797>

16 Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, s. 152.

eder. Gellner, kendi teorisinin milliyetçiliğin yarattığı sorunlara pratik bir çözüm önerip önermediğini araştırmakta; milliyetçiliğin doğurduğu acılardan kurtulmak için sihirli bir formül olmadığına işaret etmektedir. Tüm insanların kardeş olduğu gibi ahlâki yaklaşımlara ve enternasyonal dayanışmaya başvurmanın boş ve gereksiz olduğunu ileri sürer. Onun tezine göre politikada ulusal duygulara bağlı olma modern insanın yaşam biçiminde kök salmıştır. Modern dönemin politikası devletin homojen bir kültüre dayanmasını gerektirmekte; bu kültüre ait olmayanları ikinci sınıf bir statüye mahkûm etmektedir. Sırf bu durum nedeniyle insanlar biçimsel olarak milliyetçi olmak *zorundadırlar*.¹⁷

Gellner'e göre milliyetçiliğin doğurduğu acıları yaşamamak için, elimizde kurtarıcı ilaçlar ve tedbirler vardır: *istikrar, süreklilik ve refah*.

Gellner'e yönelik eleştiriler

İşlevsel perspektif: John Breuilly'e göre, sadece işlevselci perspektife dayanan milliyetçilik teorisi sorunludur. Çünkü milliyetçiliğin hangi fonksiyonu üstlendiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Ulusa yüklenen işlevlerin farklı olması, işlevselci yaklaşımı yetersiz kılmaktadır. Ayrıca işlevselci teoriler, sadece betimleyici teorilerdir.

Milliyetçilik sanayinin sonucudur görüşüne yönelik eleştiriler: Bu konuda eleştirileri iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptaki bazı yazarlara, örneğin Siegfried Weichhelien'a göre İrlanda, İtalya, Finlandiya ve Meksika'da milliyetçiliğin gelişimi sanayinin gelişimine bağlı olmamıştır. Gellner'in ileri sürdüğü teoriyi Polonya örneğinde ampirik olarak inceleyen Thomas Kizwalter'e göre, sanayileşmeden önce idare ve eğitim yapısında yapılan değişiklikler Polonya'da milliyetçiliği geliştirmişti. İkinci gruptaki bazı yazarlara (Kenneth Monogue) bakılırsa bazı ülkelerdeki (Rusya ve Hindistan) milliyetçi hareketler sanayileşmeye karşı düşmanca tutum takınmışlardı. Dolayısıyla milliyetçiliği modern sanayiye dayandıran Gellner'in milliyetçilik teorisi bir bütün olarak milliyetçiliği açıklamak için yetersiz kalır. Zaten Gellner'in kendisi de, yıllar sonra olsa da geliştirdiği milliyetçilik teorisinin Avrupa için geçerli olduğunu, dünyanın başka yerlerindeki milliyetçilik için tam uymadığını kabul etmiştir.¹⁸

Gellner'in milliyetçilik teorisi, milli duyguların yeniden canlanmasını açıklama gücünden yoksundur. Bazı yazarlar, İngiltere, İspanya ve Belçika'da milliyetçi hareketlerin yeniden canlandığına dikkati çekerler.

Bu üç grubun dışında da tek tek noktalarda Gellner'in milliyetçilik teorisi-

17 Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, s. 169.

18 Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, s. 104.

ne eleştiriler yöneltmiştir. Hobsbawm, Gellner'in temel düşüncesini ("milliyetçilik, her şeyden önce politik olan ile ulusal olanın çakışmasını savunan politik bir ilkedir") kabul etmesine rağmen, Gellner'in sadece yukarıdan modernleşme perspektifinden, yani devlet ve hükümet perspektifinden millet ve milliyetçilik konusunu incelemiş olduğunu, sıradan insanların bakış açılarını (aşağıdan bakışı) dikkate almadığını eleştirmişti.

Alman tarihçisi Hans-Ulrich Wehler, Gellner'in görüşüne iki temel itiraz yöneltir. Birincisi, Gellner'in "milliyetçiliğin doğuşunun sanayileşmeye dayandığı" temel argümanı, bazı ülkelerde milliyetçiliğin sanayileşmeden önce oluştuğu gerçekliğine ters düşer; ikincisi, Gellner, devletin oluşum süreci ile ulusun oluşum sürecini birbirine karıştırır. Bu iki süreç birbirinden bağımsız olarak işleyen süreçlerdir.¹⁹

Weberci olan Gellner her türlü ideolojinin üstünde olduğu iddiasındaydı. Ama milliyetçiliğin kapitalizm içinde biçimlenen bir sınıf ideolojisi olduğu anlayışını savunan Marksist görüşlere de karşıydı. Sanayiye sınıf çıkarlarından bağımsız bir şekilde ele alan Gellner, burjuva uygarlığının ufkunu aşamayan bir bakış açısına sahipti.

Eric Hobsbawm'ın milliyetçilik teorisi

Marksist tarihçi Hobsbawm, esas olarak "emek eksenli" bir bakış açısıyla tarih alanında araştırmalar yürütmüş; tarihteki toplumsal dönüşümlerin, iktisadi, siyasi, kültürel ve yasal yönleriyle bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmuş önemli bir düşünürdür. Tarihsel bir yaklaşımdan hareket eden Eric Hobsbawm, 1980 sonrası dönemde milliyetçilik konusunu incelemiştir.

Program, Mit, Gerçeklik altbaşlığını taşıyan kitabında milletin ve milliyetçiliğin nasıl doğduğunu, hangi değişimlerden geçtiğini incelemektedir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıldaki süreci araştıran düşünür, yirmi dört dile çevrilmiş ünlü kitabında yer alan bu derslerde, milliyetçilik konusunu, milliyetçiliğin farklı biçimlerini ve geçirdiği dönüşümleri inceledikten sonra milliyetçiliğin geleceği konusunda tahminde bulunmaya çalışıyor.

Kitabının Giriş kısmında Hobsbawm, millet konusunun iyi bilindiği sanısına dikkat çekmek için Walter Bagehot²⁰ adlı yazardan bir alıntı yapar: "Kimse sormazsa, ne olduğunu biliriz, ama onu hemen tanımlayamayız veya açıklayamayız."²¹ Geçmişte millet sorunu üzerine ileri sürülen teorilere, mil-

19 Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus*, s. 24-25.

20 Hobsbawm, milletlerin "tarih kadar eski olduğunu" ileri süren Walter Bagehot'u eleştirmektedir.

21 Eric J. Hobsbawm (1998), *Nationen und Nationalismus*, 2. Auflage, Deutscher Taschenbuch Verlag, Münih, s. 11.

letin tanımlanmasını *öznel* ve *nesnel* kriterlere dayandıran bazı görüşlere kısaca değiniyor. Örneğin Ernest Renan'ın ünlü "Millet nedir?" söylevinde dile getirdiği tanım kolektif sübjektif bir tanımken; Otto Bauer'ın ulus tanımlaması ise bireysel sübjektif ulus anlayışın ürünüdür. Ulusu objektif kriterlere (ortak dil, ortak toprak, ortak kültürel özellikler vb.) göre açıklayan tanımlar da vardır. "Stalin'in tanımı herhalde en iyi bilinenidir, fakat hiçbir şekilde biricik tanım değildir."²²

Sübjektif ve objektif tanımların tek-boyutlu ve bu nedenle yetersiz olduğunu belirten Hobsbawm şöyle yazıyor: "Ne nesnel ne de öznel tanımlar tatmin edicidir; her ikisi de yanılgıya götürmektedir."²³ Milletın kesin tanımını vermekten kaçınarak, ulus konusunda öncelikle şöyle bir hipotezden hareket ediyor: "Kendilerini bir "milletin" üyeleri olarak gören yeterli büyüklükteki insan toplulukları milleti oluşturur."²⁴ Hobsbawm'ın en önemli tezi şudur: Milleti anlamak için, milliyetçiliğin anlaşılması gerekir. Milliyetçilik anlaşılırsa, milletin ne olduğu kavranabilir. Kitabının bu yönüme ve bakış açısına dayandığını vurgulayarak milliyetçiliği açıklamaya girişiyor.²⁵

Kitabının Giriş'inde yazdıklarından hareketle Hobsbawm'ın millet ve milliyetçilik konusundaki pozisyonunu beş nokta şeklinde özetleyebiliriz.

- 1) Milliyetçilik politik bir ilkedir. "Milliyetçilik, her şeyden önce politik olan ile ulusal olanın çakışmasını savunan bir ilkedir."
- 2) Millet, Tanrı vergisi, sürekli var olmuş, doğal ve değişmez bir toplumsal birim değildir. Milletlerin, doğal, Tanrı vergisi olduğu görüşü bir efsanedir. Millet, esas itibarıyla, icat edilmiş gelenekler üzerine kurulmuştur. Gellner'den aktardığı şu ifadeler ilginçtir: "Bazen var olan kültürleri uluslara dönüştüren milliyetçilik, bazen yeni kültürler yaratır ve çoğu kez var olan kültürleri yok eder. Bu bir gerçektir."²⁶
- 3) Milleti yaratan milliyetçiliktir.
- 4) Milleti analiz etmek için, öznel ve nesnel tanımlamalar yetersizdir; ulusu, *ikili* bir fenomen olarak görmek gerekir. Evet, millet, bir yanda esas olarak yukarıdan kurulur; devlet ve milliyetçiler tarafından yaratılır. Ama ulus, diğer tarafta halkın ihtiyaçları, çıkarları, özlemleri, umutları dikkate alınmadan bütünüyle açıklanamaz. Ulusu bütünsel açıdan analiz etmek için yukarıdan milliyetçiliğin bir ön-milliyetçiliğe

22 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 16.

23 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 19.

24 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 19.

25 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 20.

26 Ernest Gellner'den aktaran Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 21. Ayrıca Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 96; *Nationalismus*, s. 8, 77.

dayanması gerekir. Yukarıdan milliyetçilik ile kastedilen düşünce, hükümetlerin, milliyetçi entelektüellerin bakış açısıdır.

- 5) İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde millet ve milliyetçiliğin gelişimi yeterince incelenmemiştir. İncelendiğinde görülecektir ki, bu ülkelerde milletin tanımı farklıdır. Hobsbawm, 19. yüzyıldaki milli devletlerin 20. yüzyıldaki milli devletlerden farklı olduğunu belirtmektedir. 19. yüzyıldaki “Schwellenprinzip”in (milletin belli bir büyüklüğe sahip olması) 20. yüzyılda terk edildiğini vurgular.

Yeni bir olgu olarak millet

Öncelikle millet sözcüğünün soy kütüğünü araştırarak, ansiklopedik sözlüklerde milletin nasıl tanımlandığını incelemeye başlıyor Hobsbawm. Örneğin İspanya’da 1884 yılında yayımlanan *Akademi Sözlüğü*’nde millet, “bir bölgede yaşayan nüfusun bütünü” olarak tanımlanırken, 1925 yılında yayımlanan baskısında ise milletin tanımı değiştirilmişti. Yeni baskıda, millet, “aynı etnik kökene sahip, genelde aynı dili konuşan ve ortak geleneğe sahip insanların bütünü”²⁷ olarak tarif ediliyordu. Hollanda’daki bir sözlükte ise, İngilizlerin ve Fransızların millet tanımının özgüllüğü vurgulanmış; “millet” sözcüğü, aynı dili konuşmasalar bile, bir devlet içinde yaşayan insanlar topluluğu anlamında kullanılmıştı.²⁸ Böylesi bir millet tanımlamasında, dile, kültüre, etnik kökene vurgu yoktu.²⁹

Ne var ki milletin tanımı Alman entelektüelleri tarafından başka türlü yapılmıştır. Daha 1740’lı yıllarda Alman ansiklopedisinde Johann Heinrich Zeder “milletin, toprak parçasıyla ilgili hiçbir anlamı yoktur” diye yazmış ve millet kavramı ile halk (“Volk”) kavramının aynı olduğunu ileri sürmüştü. Hobsbawm açısından “millet kavramı, modern ve esasen politik anlamıyla tarihsel açıdan çok genç bir kavramdır”.³⁰ Bu nedenle milleti anlamak için “milliyet ilkesi”den hareket edilmesi gerektiğini vurgular Hobsbawm:

Modern “millet” kavramının tarihsel açıdan yeniliği dikkate alındığında, “milletin” özünü anlamak istiyorsak, Devrim Çağında ve özellikle “milliyet ilkesi” (Nationalitätprinzip) altında 1830’lardan³¹ itibaren, politik ve top-

27 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 26.

28 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 28.

29 Hobsbawm, “etnik” sözcüğünün yeni olduğunu vurgular. Gerçi Fransızca bir sözlük 1896 yılında “etnik” terimini kaydederken, 1856’dan önce bu terimin kullanılmadığını göstermektedir. Hobsbawm, s. 188.

30 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 29.

31 Türkçe çeviride hata var: 1830 yerine 1930 yazılmış. Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 34.

lumsal söylemlerinde bu kavramı sistemli bir şekilde kullanmaya başlayanları izlemenin, en uygun bir yol olduğunu düşünüyorum.³²

1830'lardan sonra gündeme gelen "milliyet ilkesi", "her millete bir devlet" anlamında kullanılmıştır. Peki, ama millet ilk dönemde ne anlama geliyordu? Hobsbawm'a göre "millet'in asıl ve literatürde en yaygın biçimde kullanılan anlamı o zamanlar politiktir. Politik anlamı, Amerikan ve Fransız devrimlerinde olduğu gibi halkı devletle özdeşleştiriyordu."³³ Hobsbawm millet kavramının geçirdiği değişikliklerin, toplumsal temeldeki değişimlere dayandığına işaret ediyor: "Kavramın özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru geçirdiği değişim ve dönüşümlere özel bir ağırlık verilmektedir. Kuşkusuz kavramlar ayağı yere basmayan felsefi söylemin parçası değildir; kavramların, toplumsal, coğrafik kökleri vardır ve bu gerçeklikler temelinde açıklanmalıdır."³⁴

Fransızların millet anlayışında dilin rol oynamadığına dikkat çekiyor Hobsbawm: "Hollandalı sözlük yazarının da fark ettiği gibi, dilin ilke olarak İngiliz ve Fransız olmakla hiçbir ilgisi yok. Gerçekte Fransızca uzmanları, dili, milliyetin bir kriteri haline getirme çabalarına karşı inatla mücadele etmişlerdir."³⁵

İkinci tür ulus anlayışı ise Alman entelektüelleri tarafından ileri sürülen, dile vurgu yapan ulus anlayışıdır. Hobsbawm, Alman yazar Richard Böckh'ün şu görüşünü aktarıyor:³⁶ "Dil, ulusal aidiyet için biricik anlamlı tek kriterdir."³⁷ Dil kriterini ileri süren düşünce, Alman milliyetçiliğinin işini kolaylaştırmıştır.

Fransız devrimcileri ve Alman milliyetçi entelektüelleri, ulusun tanımı konusunda farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, her iki kesim ortak bir anlayışa sahiptir: Devlet=Ulus=Halk. Alman milliyetçi düşünürleri, gelecekteki Almanların politik birliğini, verili olan dilsel-etnik halk kesiminden türetirken, Fransız devrimcileri eski halk kavramına değil, devlet yurttaşlarından oluşan, özgür ve bağımsız olan *yeni bir halk* kavramına dayanarak politik açıdan ulusu tanımlamışlardı.³⁸

İki olgunun ilginç olduğuna dikkat çekiyor Hobsbawm: 1) "On dokuzuncu yüzyılın liberal söyleminde şaşırtıcı derecede bir entelektüel belirsizlik

32 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 29.

33 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 29.

34 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 20.

35 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 31.

36 Eric J. Hobsbawm'ın kitabının eksik yanlarından biri Fichte'nin görüşlerine geniş yer vermemesidir.

37 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 33.

38 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 34.

vardır.” Bu belirsizliğin kaynağı, millet sorununun çok açık olduğu ve bilindiği varsayımıydı. 2) Liberal millet kuramı, ağırlıkla, liberal yazarların söyleminin kenarında ele alınmıştı. Bu durum, “liberal kuramsal söylemin merkezî unsurlarından biri olan milletin teorik olarak ele alınmasını ve tartışılmasını son derece güçleştirmiştir.”³⁹ Bu yüzden, diyor Hobsbawm, “görevimiz, buldukları sikkelerden hareket ederek, eski ticaret yollarının haritasını ortaya çıkarmaya çalışan arkeologlar gibi, tutarlı bir liberal-burjuva ‘millet’ kuramı oluşturabilmektir.”⁴⁰

Eski dönemdeki tartışmalardan iki sonuç çıkıyordu.

Birinci sonuç 1830’dan sonra ileri sürülen “milliyet ilkesi”nin bazı karışıklıklara yol açmasıydı. Çünkü bu ilkenin yalnızca belli bir büyüklüğe sahip milliyetlere uygulanması öneriliyordu. Milletin belli bir büyüklüğe sahip olması gerektiği ilkesi, *Schwellenprinzip* (millet olmak için gerekli büyüklük ilkesi)⁴¹ olarak adlandırılmıştı. Öyle ki o dönemde Belçika ve Portekiz’in bağımsız milletler olması “gülünç” karşılanıyordu. Öte yanda “milliyet ilkesinin” ateşli savunucusu, “Yeni İtalya” örgütünün lideri ve milliyetçi bir burjuva demokrati olan Mazzini’nin,⁴² İrlanda’nın İngiltere’den bağımsızlaşmasına karşı durması pek şaşırtıcı değildi. Mazzini’nin hazırladığı geleceğin Avrupa milletleri haritası “büyüklük ilkesine” (*Schwellenprinzip*) göre şekillenmişti.

Milliyet ilkesi üzerine yapılan tartışmalarda ortaya çıkan ikinci sonuç, milletlerin inşasının kaçınılmaz bir biçimde genişleyeceği görüşüydü. Milli hareketlerin pratikte milli birliğe ya da genişlemeye uygun hareketler olması bekleniyordu. Hatta bir Balkan Federasyonu kurulabileceği hayal ediliyordu. Klasik liberal dönemdeki millet tanımı, etnik kökene ve ortak dile vurgu yapan ulus tanımlarıyla bağdaşmıyordu.

Modern ulus anlayışı, liberal ideolojinin bir parçasıdır. Liberal ideolojinin perspektifinden bakıldığında millet sorununda iki temel düşünceyi görüyoruz: Birincisi; millet, 19. yüzyılın ortasındaki insanlığın ulaşmış olduğu doğal evrim aşamasını yansıtır;⁴³ madalyonun öteki yüzü olan ikinci düşünce

39 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 36.

40 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 36.

41 *Schwellenprinzip*, Ayrıntı Yayınları tarafından “eşik ilkesi” olarak çevrilmiş. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 126. Ben “gerekli büyüklük ilkesi” olarak çevirmeyi yeğledim.

42 Marx ve Engels, sık sık çeşitli vesilelerle Mazzini’yi eleştirmişlerdir. Mazzini’nin Louis-Napolyon’a yazdığı bir mektubu vesile olarak ele alan Marx, Mazzini konusunda şöyle yazar: “Mazzini Avrupa cumhuriyetçi formalizminin önderi olarak öne çıktı. Sadece devletin siyasi biçimiyle ilgilenir, siyasi üstyapının dayandığı toplumun organizasyonu için belli bir görüşe sahip değildir.” Marx, *MEW Band 12*, s. 420-424. Marx, toplumsal gerçekliklerle ilgilenmeyi küçük gören Mazzini’yi eleştirir.

43 Ulusun insan toplumunun tarihsel gelişmesinin bir aşamasını temsil ettiğini Marx-Engels de savunur. Dolayısıyla bu noktada liberalizm ve Marksizm aynı görüştedir. Ne var ki, liberalizm

ise şöyle formüle edilebilir: “İlerleme olarak millet”, bir başka deyişle insanlık ancak milletler aracılığıyla ilerleyebilir. Ne var ki ilerlemenin, büyük birimler aracılığıyla daha kolay olacağı düşüncesinin mantıksal sonucu şuydu: Küçük milletlerin, büyük milletler tarafından asimile edilmesi. Küçük milletlerin asimile edilmesi o zaman normal karşılanıyordu. “Mill ve Renan gibi, Marx ve Engels de böylesi sorunları tali sorunlar olarak değerlendirdiler.”⁴⁴

Burjuva liberalizminin muzaffer çağı döneminde (1830-1880), özellikle diplomatların tartıştığı ve Avrupa haritasını değiştirmiş olan “milliyet ilkesi”, daha sonraki gelişen kitlesel politika çağında gün geçtikçe merkezî bir yere oturan “politik milliyetçilik” olgusundan farklıydı. “Ulus yaratma” düşüncesi 1830-1880 dönemindeki “milliyet ilkesinin” egemen olduğu döneme denk düşer. Devletin milleti yaratabilmesi, politik milliyetçiliğin gelişmesine bağlıdır; politik milliyetçiliğin gelişmesi içinse bir halkçı proto-milliyetçilik aşamasının deneyimlenmesi gerekir.

Halkçı proto-milliyetçilik

Nasıl oluyor da bazı ulusal hareketler ve devletler kolektif aidiyet duygularının bazı biçimlerini harekete geçirebiliyor? Kolektif aidiyet duygularının politikleştirilebilmesi ve politik alanda etkili olabilmesi için bazı süreçlerin yaşanmış olması gerekir. Hobsbawm, daha önceki süreci halkçı proto-milliyetçilik veya ön-milliyetçilik olarak adlandırıyor.

Peki, bu ön-milliyetçiliği doğuran nedir? Hobsbawm’a göre bu son derece zor bir sorudur. “Çünkü yirminci yüzyıldan önce dünya nüfusunun ezi ci çoğunluğunu oluşturan okuryazar olmayan insanların duygularının bilinmesini gerektirir.”⁴⁵ Bu noktada başka bir sorun ortaya çıkıyor: Okuyup yazan kesimin düşünce ve duygularını biliyoruz; ama duygu ve düşüncelerini yazamayan çoğunluğun düşünce ve duygularını nasıl bilebiliriz? Okuryazarların fikir ve duyguları, okumayan çoğunluğun düşünceleri ve duygularını tamamen yansıtamaz. Bu nedenle elit kesimin fikir ve duygularını halkın büyük çoğunluğunun fikir ve duyguları olarak görmek doğru olmaz. Nasıl ki bir gazetenin başyazarı nüfusun çoğunluğunun düşüncesini ifade edemezse, elit kesimin düşünce ve duyguları da halkın çoğunluğunun duygu ve düşüncelerini temsil edemez.⁴⁶

tarihi bu aşamada durdurur, Marksizm ise, ulus-devletlerin aşılmasını, insanlığın yeni bir aşamasına geçilmesini savunur.

44 Eric J. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 57. Ayrıca Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 62.

45 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 61.

46 Yakup Kadri’nin *Yaban* adlı romanı, iyi bir örnektir. Milli duygularla dolu olan bir subayın, milli duygulardan uzak olan bir köyde nasıl yabancı kaldığını anlatır.

Ön-milliyetçilik döneminde iki ölçüt (dil ve etnik köken) eksiktir. Dil ve etkin köken daha sonraları ölçüt olarak gündeme geliyor. Peki, ama dil nedir? Dilsel farklılıklar yok mudur? Bir dili konuşan bir topluluğun üyelerinin, başka bir dili konuşan insanları farklı adlandırmaları normaldir. Daha önceki çağlarda başka dili konuşanlar milliyetlerine göre tanımlanmıyordu. Başka bir dili konuşanlar için, Grekçede *barbar* terimi ve Slav terminolojisinde *nemci* sözcüğü kullanılıyordu.⁴⁷

Burada önemli olan soru, dilin, insan topluluklarını birbirinden ayıran temel bir ayırım olarak ele alınıp alınmayacağı sorusudur. Dil, bir halkı diğerinden ayıran bir kategori midir? Hobsbawm'a göre "yaygın ilköğretimin başlamasından önceki dönemde konuşulan bir 'milli dil' yoktu ve olamazdı".⁴⁸ Hobsbawm'a göre dil, millet olmanın kriterlerinden biri değildir; fakat bu görüşü savunmak, dilin, gerçek yaşamın önemli bir parçası olduğunu yadsımak anlamına gelmez. "Çünkü dil, kültürel toplulukları birbirinden ayırmamanın sadece bir biçimidir, ama kesinlikle birincil bir biçimi değildir";⁴⁹ ama dile modern millet tanımında merkezî bir rol verilmiştir. Dil, üç nedenden dolayı milliyetçiliğin önemli bir unsuru haline gelebilmiştir.⁵⁰

Birincisi, eğitim ve idare dil aracılığıyla birbiriyle iletişim kuran elit bir topluluk ortaya çıkmışsa, eğer bu elit topluluk, belirli bir teritoryal devlet alanı ve o ülkedeki dil ile çakışıyorsa veya çakıştırılabilirse, bu durumda dil, henüz var olmayan bir topluluğa, yani kendi arasında ilişkide bulunan daha geniş "millet" topluluğuna bir tür model olma görevini üstlenebilir. Farklı ülkelerde ortak dil yaratımı farklı olmuştur. Örneğin İngiltere'de devlet standardını belirleyen Krallığın İngilizcesiydi, ama Almanya'da bir devlet standardı olmadığı için standart dil, esas olarak tiyatro tarafından yaratılmıştır.

İkincisi; ortak dil, doğal bir evrimle ortaya çıkmayıp yaratıldığı için ve basılı hale gelmesi nedeniyle gerçekte olduğundan daha "ebedi" ve "kalıcı" olduğu yarılsaması yaratmakta ve bir sabitlik kazanmaktadır. Üçüncüsü, yöneticilerin ve elit kesimin resmî veya kültürel dili, resmî okul sistemi ve diğer idari mekanizmalar aracılığıyla modern devletin resmî dili olmaya başlamıştır.

Dil konusunu araştırdıktan sonra, etnik aidiyet ve dinsel inanç grubuna ait olma konusunu inceliyor Hobsbawm. Milliyetçilerin, insanlar arasında göze batan fizikî farklılıkları kendi amaçları için kötüye kullandıklarına değiniyor. "Etnik köken veya 'ırk' modern milliyetçilik için önemsiz midir?" diye soruyor. İnsanların yüz ve vücut yapısındaki gözle görülür farklılıkların görmezden gelinemeyecek kadar belirgin olması, "biz" ve "onlar" arasın-

47 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 65.

48 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 66.

49 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 73.

50 Hobsbawm, bu üç nedenin Benedict Anderson tarafından ortaya konulduğunu vurgular.

daki ayrımı vurgulamak için milliyetçiler tarafından kullanılmıştır. Bu tür farklılık üzerinde üç noktaya dikkat çekmeyi gerekli görmüştür Hobsbawm:

Birincisi, böylesi fizikî farklılıklar milliyetçilik çağından önceki dönemlerde insanları hem yatay hem dikey biçimde toplumsal katmanlara ayırmaya yaramıştır. İnsanları renklerine göre ayırma yaygın bir biçimde kullanılmış; bu durum milliyetçilerin işine gelmiştir. İkincisi, “göze batan” etnik farklılıklar esas olarak insanlığı birbirinden ayırmak ve bir başka grubu dışlamak için kullanıldığından olumsuz bir içeriğe sahiptir. Üçüncüsü, olumsuz içerik taşıyan etnik köken, hemen hemen homojen olan ülkelerde (Çin, Kore, Japonya) milliyetçilik açısından önemli olmamış; etnik köken, devlet geleneği ile birleşmediği ve devletin dayanağı haline gelmediği için ön-milliyetçilik döneminde etkin rol oynamamıştır.⁵¹ Etnik köken ve politik sadakat birbirleriyle uyumlu olmuştur.

Hobsbawm, “tek başına ön-milliyetçilik, bırakın devletleri, milliyetleri ve milletleri oluşturmaya yetmez,”⁵² diyerek, milletlerin ve milli devletlerin yaratılması için başka faktörlerin gerekli olduğunu belirtir.

Yukarıdan milliyetçilik

Tipik modern devlet, Fransız Devrimi döneminde şekillenen yeni bir olguydu; kendini bölünmemiş bir toprak parçası olarak tanımlıyor ve diğer toprak parçalarından belirli sınır çizgileriyle ayırıyordu. Modern devleti yönetenler, halk üzerindeki politik egemenliğin nasıl kurulacağını düşünüyor, kutsal kitaplara dayanmadan halkı yönetmenin araçlarını ve yasalarını araştırıyordu. Böylesi bir egemenlik anlayışı ve yasalar dinsel bir dünya görüşünden kaynaklanmıyordu. “Modern devlet gün geçtikçe kendi tebaasının ve yurttaşlarının düşüncelerini dikkate almak zorunluluğuyla yüz yüze geliyordu, çünkü yeni politik düzenlemelerle devlet söz hakkı tanımıştı.” Ayrıca modern devletin bir başka açıdan yurttaşların (örneğin vergi mükelleflerinin ve askerlik görevini yapacakların) onayına ve işbirliğine ihtiyacı vardı.⁵³ Kısacası Fransız Devrimi ile ortaya çıkan modern devlet, teritoryal olarak tanımlanan bir “halk”ı yönetiyordu ve kendini de o topraklar üzerinde en yüce “milli” yönetim temsilcisi olarak görüyordu. Devlet vasıtasıyla o topraklarda yaşayan millet ile organik bir ilişki kuruluyordu.⁵⁴

Modern devlete bağlılık ve yurttaşlık, eski toplumda kral ve benzerlerine bağlılıktan daha etkilidir; çünkü modern teritoryal devletin varlığı, bir yan-

51 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 80-83.

52 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 94.

53 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 97.

54 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 103.

da yurttaşların desteğini gerekli kılmakta; öte yanda devletin sunduğu kurumlar ve yöntemler, halkın günlük yaşamının çerçevesini belirlemektedir. Ancak yeni bir milli devlet, yurttaşların modern devletle en azından pasif özdeşleşmesini sağlayabilir. Hobsbawm, bir taraftan devlet yurtseverliğinin ne kadar etkili olduğunu anlatmaya çalışırken; diğer taraftan ilk devrimci-halkçı yurtseverliğin, milli yurtseverlik değil de, devlet yurtseverliği olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁵

İlk devrimci-halkçı yurtseverlik fikri, devlete yönelikti ve milliyetçi değildi, çünkü bu fikir, bizzat egemen halka, yani onun adına iktidarı yürüten devlette dayalı bir fikirdi. Etnik köken ya da tarihsel sürekliliğin öteki unsurları bu anlamda millet için önemsizdi ve dil ise ancak ve esas olarak pragmatik nedenlerden dolayı önemliydi.

Yani ortak bir dil, milleti oluşturan bir kıstas olarak görülüyordu; ortak dil iki nedenden (idari işleri ve iletişim) dolayı arzu ediliyor; iletişimi kolaylaştıracak bir araç olarak düşünülüyordu.

Fransız milliyeti, etnik kökene ve dilsel temele dayanmıyordu; sadece, Fransa devleti sınırları içinde yaşayan Fransız yurttaşlığını ifade ediyordu. “Potansiyel yurttaşların bilinçli politik tercihiyle oluşturulan devrimci millet kavramı, kuşkusuz ABD’de saf kültür içinde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Kim Amerikalı olmak istiyorsa, Amerikalıdır.”⁵⁶

Hobsbawm’a bakılırsa millet bilincinin doğması politikanın demokratikleşmesinin sonucudur. Jakobenlerin uygulamaya çalıştığı demokratikleşmiş politika, tebaanın yurttaşa dönüşümünü mümkün kılmıştı. Fakat ne yazık ki Jakobenlerin halkçı-demokratik devrimci millet anlayışı son derece kırılgandı; çünkü devlet yurttaşları, özellikle yoksullar ve mülksüzler nesnel ve öznel bakımdan zayıf bir konumdaydı. Bu nedenle yurtseverliğin politik programı, esas olarak hükümetler ve devletler tarafından formüle edildi. Çünkü “devletler ve rejimler, devlet-yurtseverliğini (...) ‘hayali topluluğun’ duyguları ve sembolleriyle ellerinden geldiğince güçlendirmek için her türlü nedenlere sahiptiler.”⁵⁷

Millet ve milliyetçilik biçim değiştirmiş, süreç içinde dönüşüm yaşamıştır. Asıl olarak politik içerikli bir dille bağlantısı olmayan devrimci millet kavramı, özellikle 1830’lu yıllardan sonra değişmeye başlamış, dil birliği, millet olmanın kriteri haline gelmiştir. Artık “milliyetçilik ideologlarına göre, dil, bir milletin ruhuydu ve (...) giderek milliyetin belirleyici kriteriydi.”⁵⁸

55 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 105.

56 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 106.

57 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 109.

58 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 114.

Sadece millet kavramı süreç içinde değişim geçirmemiş, aynı zamanda hükümetlerin ve devletlerin de millet ve özellikle dil sorunu konusundaki görüşleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmiştir. Devletlerin dile bakış açıları değişmiş, periyodik nüfus sayımlarını koordine ederek standartlaştırmaya çalışan devlet istatistikçilerinin görüşleri de değişikliğe uğramıştır. Örneğin 1853'teki Birinci Milletlerarası İstatistik Kongresi'nde gündeme gelen sorun şuydu: Nüfus sayımlarında “konuşma dili” üzerinde bir soruya yer verilmeli mi? Kongrede sorun tartışılır, ama bir öneri yapılmaz. 1860'taki İkinci Kongre ise dil sorununun “milli” bir önem taşıyıp taşımadığını her devletin kendisinin belirlemesi gerektiğini kararlaştırmıştı. Ne var ki, 1873 yılındaki dil kongresinden sonra “bundan böyle nüfus sayımlarında dil üzerinde bir sorunun yer alması gerektiği tavsiye ediliyordu”.⁵⁹

Milliyetçiliğin dönüşümü ve biçim değiştirmesi (1870-1918)

Hobsbawm, Avusturyalı Marksist Karl Renner'den bir pasaj aktarır. Renner bu pasajın sonunda şöyle söylüyor: “Politik açıdan millet fikrinin doğum günü ve bu yeni bilincin doğum yılı, Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği yıl olan 1789'dur.” Renner, bu devrimden sonra “dilsel ve kültürel halk topluluklarının boy göstermeye” başladığını dile getirmektedir. Hobsbawm, Renner'den yaptığı alıntıyı şöyle yorumlar: “Bu alıntı, ‘milliyet ilkesi’nin temsili bir formülasyonu gibi görünmektedir ki bu ilke, 1830’dan itibaren Avrupa’nın milletlerarası politikasını baştan aşağı sarsmış ve uygulanabildiği ölçüde, Mazzini’nin ‘her millete bir devlet’ talebine uygun bir şekilde, birçok yeni devletleri yaratmıştı.”⁶⁰

Renner'in “birçok millete tek devlet” önerisi, “her millete bir devlet” anlayışını savunan “milliyet ilkesi”ne karşıttır. Renner'in alıntısındaki *dil ve kültür* topluluklarına yapılan vurguya dikkat çekerken terminolojik belirsizliğe işaret eden Hobsbawm, 1880'den itibaren milliyetçiliğin dönüştüğünü ileri sürer: 1880-1914 döneminin milliyetçiliği üç önemli noktada Mazzinici milliyetçilik (“her millete bir devlet”) döneminden ayrılıyordu.

Birincisi, bu *yeni milliyetçilik*, “gerekli büyüklük ilkesi’ni (*Schwellenprinzip*) terk etmiştir”. Gerekli büyüklük ilkesi, liberal çağdaki milliyetçiliğin temelini oluşturuyordu. Oysa 1880'den itibaren kendini “millet” olarak gören her halk topluluğu, kendi topraklarında ayrı egemen bağımsız devlet kurma hakkına sahip olduğunu iddia ediyordu. İkincisi, yeni milliyetçilik, dilli ve etnik kökeni, millet olmanın belirleyici, hatta biricik ölçütü haline getirdi. Üçüncüsü, milliyetçilik politik olarak sürekli sağa doğru kaymış, gerici

59 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 116.

60 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 121.

biçimlere bürünmüştü. Hobsbawm'a bakılırsa Renner'in görüşleri yeni milliyetçiliğin üç özelliğinden ilk ikisini içerir ama Renner solcu bir politikacı olduğundan, üçüncü özellik Renner için geçerli değildir.⁶¹

Fransız Devrimi'nde dil, daha çok idari bir kolaylık ve devlet çapında iletişimi kolaylaştıran bir araç olarak düşünülürken, daha sonraki milliyetçilik, dili ve daha sonra da etnisiteyi milliyetin birinci özelliği haline getirmiştir. Hobsbawm, ilginç bir değişime dikkat çekiyor: Dilsel ve etnik milliyetçilik çok geç fark edilmiştir. Dilsel ve etnik milliyetçiliğin geç fark edilmesinin üç nedeni vardır:

Birincisi; devlet desteği olmayan bazı milliyetçi hareketler, 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle yalnızca eğitimli elit kesimlere dayanmıştı. Bu elit kesim kendi düşüncelerini halka ulaştırmış; dili, kültürü ve literatürü kullanarak ortak bir dil yaratmaya çalışmıştı. Özellikle Almanlar ve İtalyanlar için dil, "bir idari kolaylık ya da devlet çapında iletişimi kolaylaştıran bir araç değildi; hatta Jakobenlerin gözünde olduğu gibi, özgürlük, bilim ve ilerlemenin hakikatlerini herkese açıklamaya çalışan ve *Ancien régime*'in hiyerarşisinin canlanmasını önleyecek devrimci bir araç da değildi. Onların dili, seçkin bir edebiyatın aracı ve evrensel düzeyde entelektüel anlatımın vasıtası olmaktan öte, onları Alman ve İtalyan yapan biricik şeydi."⁶² Almanlar ve İtalyanlar dil ve literatürü, milli kimliğin oluşturulmasında en etkin araç olarak kullanmışlardı. Hobsbawm'a göre, "Alman ve İtalyan liberal burjuva sınıflar için dil, böylece birleşik milli devletin yaratılması için en merkezi delil haline gelirken, 19. yüzyılın ilk yarısında hiçbir yerde böyle değildi."⁶³ Örneğin Polonya ve Belçika'nın bağımsızlık talepleri dile dayanmamıştı. Balkan halklarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birtakım bağımsız devletler doğuran ayaklanmalarının da dile dayandığı ileri sürülemez.

Dilsel ve etnik milliyetçiliğin geç fark edilmesinin ikinci nedeni ise, özellikle Alman entelektüellerinin etkisiyle Avrupa'nın köylülüğe yönelik romantik tutkunun etkisine girmesi ve "halk"ın folklorik olarak yeniden keşfedilmesinin sonucu olarak halkların konuştuğu anadillerine çok önem verilmesidir. "Popülist kültürel bir Rönesans, daha sonraki pek çok milliyetçi harekete temel oluşturmuştur."⁶⁴ Üçüncü neden, dilsel kimlikten ziyade etnik kimlikle ilgilidir. Milletleri, biyolojik kökene dayandırmaya çalışan etnik milliyetçi kuramların ortaya çıkmasıdır. Böylesi kuramların yarattığı atmosfer de, etnik ve dilsel milliyetçiliği toplumda etkin ideolojik güç haline getirmiştir.

61 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 122.

62 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 123.

63 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 123.

64 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 124.

Dilsel ve etnik milliyetçi düşüncelerin yaygınlaşması, halk tarafından destek görmesi, kitle politikasının yükselmesi gibi faktörler de milliyetçiliğin politikleşmesini kolaylaştırmış ve güçlendirmiştir: “Çünkü dilsel milliyetçilik, özünde bir devlet üzerinde denetim kurmak, en azından dilin resmen tanınmasını talep eder.”⁶⁵ Bu nedenle Hobsbawm’a göre “dildeki milliyetçiliğin özünü, iktidar, statü, politika ve ideoloji gibi sorunlar oluşturur; iletişim, hatta kültür sorunları değil”. Milli dilin oluşumu ve yaratılması sürecinde politik-ideolojik unsur açıkça kendini gösterir. Milliyetçilerin iddia ettiği bir söylenceye (mit) göre, bir halkın dili, milli bilincin temelidir. Hobsbawm, milliyetçiliğin bu söylencesinin doğru olmadığını savunuyor. Hobsbawm’a göre *dil, milli bilincin temeli değil, kültürel bir alettir.*⁶⁶

Dilsel milliyetçilik milli dili yaymak için çeşitli araçlara başvurdu. İki büyük kitlesel eğitim kurumu (okul ve ordu) her eve resmî dili bir ölçüde taşıyan araçlar olarak kullanılmıştı. Dilsel milliyetçilik, özü itibarıyla, ekonomik, politik, ideolojik bir sorundur. Şöyle yazıyor Hobsbawm:

Ben dilsel milliyetçiliği, vulgar-materyalist liberallerin savaşları silah firmalarının kâr elde etmesi sorununa indirgemeye özen gösterdikleri gibi, iş-yeri rekabeti sorununa indirgemek istemiyorum. Ama yine de, anadili, her şeyden önce alttaki eğitimsiz halk tabakalarının temel hakkı ve çıkar alanı olarak görmedikçe, dilsel milliyetçiliği tam olarak anlayamayız, hele ona karşı çıkışları hiç anlayamayız.⁶⁷

Bazı ülkelerde (Polonya ve İrlanda) milliyetçilik din ile ittifak kurmuştu. Ama hangisi önce gelir? Milliyetçilik mi yoksa din mi? Bu sorunun yanıtı belli değildir. Hobsbawm, 1914 öncesi milliyetçiliğin önemli bir özelliğine dikkat çeker: Milliyetçiler, proleter sosyalist hareketlere karşı durmuşlardı. Bunun nedeni, sosyalist hareketlerin proleter olmaları değil, *enternasyonalist* olmalarıydı. Bu; birinin ilerlemesi, diğerinin gerilemesi anlamına geliyordu. Düşünürü göre 1914’teki savaşta milliyetçilik ideolojisi, rakip ideolojiler karşısında, bilhassa sınıf esasına dayalı sosyalizme ve enternasyonalizme karşı büyük zafer kazanmıştı.⁶⁸

Hobsbawm, 1917 Ekim Devrimi’nden sonra milliyetçiliklerde ortaya çıkan bazı değişimlere dikkat çekmekteydi. Ona göre milliyetçi hareketler toplumsal ve milli talepleri birleştirmeye çalışmışlardı. Çünkü bu milliyetçi hareketler esas olarak hoşnutsuz olan alt-orta sınıflara dayanıyordu ve bu sınıflar açısından milliyetçilik, hem toplumsal hem de politik bir programın yerine ge-

65 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 129.

66 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 132.

67 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 140.

68 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 145.

çiyordu. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, milli hareketler sosyalist ideolojiyi bayrak edinerek Marksizm ve sosyalizm elbisesini giymeye çalışmışlardı.

Zirveye ulaşan milliyetçilik (1918-1950)

“Milliyet ilkesi”nin zafer kazanması I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın sonuna denk düştü. Bu zafer iki gelişmenin ürünüydü: Birincisi 1917'de Ekim Devrimi gerçekleşmiş ve Çarlık Rusya'sındaki halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olmuşlardı. İkincisi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Ekim Devrimi'yle ulusların kendi kaderini tayin hakkı olduğu açıklandıktan sonra, ABD Devlet Başkanı Wilson, Lenin'e karşı kendi prensiplerini açıklamak zorunda kalmıştı. Hobsbawm'a göre Lenin'in önderliğinde iktidara gelen Bolşevikler “milli mesele” sorununu demokratik yöntemle çözdüler. Avrupa hükümetleri milli meselenin Sovyet tarzında çözülmesi yerine, Wilsoncu tarzı tercih ettiler. Böylece Avrupa, milliyetçiliğin anayurdu haline geldi.

Hobsbawm'a göre Hitler “Wilsoncu bir milliyetçiydi”. Çünkü Hitler, Anayurt topraklarında yaşamayan Almanları, bizzat Almanya'ya taşımaya koyulmuştu. Homojen teritoryal millet yaratma “yalnızca barbarların ya da en azından barbarca araçlarla gerçekleştirilebilecek bir programdı”.⁶⁹ Etnik köken/dil ile devletin teritoryal çakışmasını öngören Wilsoncu sistem, hiç beklenmeyen bazı önemli olumsuz gelişmelere yol açmıştı: Küçük milliyetlerin milliyetçiliğinin de “büyük millet şovenizmi” kadar azınlıklara karşı tahammülsüz olduğu ortaya çıktı.

İki savaş arasındaki dönemde faşizmin güçlenmesi, anti-faşist mücadeleyi gündeme getirdi. Hobsbawm'a bakılırsa bu anti-faşist mücadele döneminde sol hareketlerde “milli” ve “sınıf” bilinci arasında ayırım yapmak öyle kolay değildi. Dolayısıyla Nazi Almanya'sına karşı direnen ülkelerdeki sosyalistler, hem milli duygulara hem de toplumsal kurtuluş umutlarına seslendiler. Milliyetçilik ve sosyalizm öylesine birbirine yaklaştı ki, ABD Komünist Partisi “komünizmin 20. yüzyılın Amerikancılığı olduğunu iddia”⁷⁰ etti. Fransa'da ise kırmızı bayraklar ve milli bayrakların bir arada bulunması halktan destek görüyordu. Hobsbawm, 1930'lu yıllarda toplumsal devrim ile yurtseverlik duygusunun yeniden evlenmesinin son derece karmaşık bir olay olduğunu ifade ederken, üç noktaya dikkat çekti:

Birincisi, anti-faşist *milliyetçiliğin* ortaya çıkması. Bu tür milliyetçilik faşizme karşı olan ama sosyalizmi reddeden çeşitli milli yönetici sınıfların bir bölümünde milletlerarası bir ideolojik savaş bağlamında gündeme gelmişti.

69 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 158.

70 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 172.

İkincisi, hem işçiler hem de entelektüeller milli duygu ve düşünceleri güçlendiren bir enternasyonalizmi tercih ettiler. Son zamanlarda 1930'lu yıllar üzerine yapılan bazı araştırmalar, genç işçilerle entelektüelleri komünizme kazanmak için anti-faşist seferberliğin rolünü, özellikle İspanya İç Savaşı'nın oynadığı rolü vurguladılar.⁷¹ Üçüncüsü, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru anti-faşist milliyetçilik, kendini açıkça hem toplumsal hem de milli sorunları tartışma içinde buldu. Avrupa'daki faşizme karşı direniş hareketleri, faşizme karşı zafer ile toplumsal dönüşümü birbirinden ayıramamıştı.

1945'ten sonra ortaya çıkan milliyetçilik çeşitli biçimlere bürünmüştü. Bir yanda ayrılıkçı ve etnik ajitasyona dayanan milliyetçilik yükselip dinsel kimliğe de gönderme yaparken, diğer yanda yabancı düşmanlığı gelişti. Hobsbawm 1945'li yıllardan sonra, milliyetçilik ideolojisinin ulusal bağımsızlığı fetişleştirmesinden ve bunun sonucu olarak bölücü ve anlamsız hale gelen *ulusal bağımsızlık* kavramlarının ortaya çıkmasından yakındı. Yazar Shlomo Avineri, Hobsbawm'ın millet ve milliyetçilik görüşü konusunda şöyle yazıyor:

Hobsbawm, bu değişmiş dünyada, Nairn tarafından savunulan ve desteklenen milliyetçi hareketlerin 19. yüzyıldakilerden çok farklı olduğunu belirtti: 19. yüzyılın klasik milliyetçiliği farklı eyalet ve bölgelerin tek bir ulus-devlet ve tek bir ekonomik piyasada birleştirilmesini hedefledi. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki yeni milliyetçilik ise birleştirmiyor, tam aksine, gelişmiş kapitalist devletlerin (İngiltere, İspanya) *bölünmesini* hedefliyordu ve bu anlamıyla gericiydi. Bu yeni milliyetçilik, Marksist prensiplerle hiçbir ilgisi olmayan, saçma ulusal bağımsızlık kavramlarının ortaya çıkışına yol açtı.⁷²

20. yüzyılın sonunda milliyetçilik

Kitabının son bölümünü Hobsbawm, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla genişletti. Hobsbawm'a göre Doğu-Bloku'nun dağılmasından sonra yaşanan olaylar "milliyetçiliğin tarihine yeni unsurlar sokmaktadır. Çünkü 1989-1992'nin 'milli meseleleri' özünde yeni değildir. Bu milli meseleler çok büyük çoğunlukla milli davaların geleneksel yurdu olan Avrupa'ya aittir."⁷³ Üçüncü Dünya'daki milli kurtuluş hareketleri, teorik olarak Batı milliyetçiliğini model olarak aldılar; ama pratikte kurmaya çalıştıkları devletler, Batı'daki etnik ve dilsel bakımdan homojen olan devletlerin zıddıydı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gelişen milliyetçiliğin belirli ta-

71 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 173.

72 Shlomo Avineri, "Marksizm ve Milliyetçilik", *Teori ve Politika*, sayı 27. (<http://www.teorivepolitika.net/index.php/kitaplar/item/198-marksizm-ve-milliyetcilik>).

73 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 192-193.

rihsel kökenleri olduğunu ileri sürüyor Hobsbawm. Düşünüre göre “Avrupa’da ayrılıkçı milliyetçiliğin patlaması 20. yüzyılda daha da özgül tarihsel köklere sahiptir”. Bu tarihsel kökler ise Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen kısa zaman sonraki anlaşmalara dayanır. Sovyetler’in dağılmasından sonra ortaya çıkan ulus-devletleri şöyle açıklıyor: “Versailles ile Brest Litovsk anlaşmalarının yumurtaları, hâlâ civciv vermektedir.”⁷⁴ Hobsbawm’a bakılırsa, ayrılıkçılığın “1988-1992’deki patlaması, en basit yolla, ‘1918-1921’in yarım kalmış işi’ diye”⁷⁵ görülebilir. Etnik çatışmalar ile milliyetçi çatışmalar arasında ayırım yapan Hobsbawm’a göre “etnik gruplar arasındaki sürtüşmeler ve kanlı çatışmalar, milliyetçiliğin politik programından daha eskidir ve ondan daha fazla dayanacaktır”.⁷⁶ Ayrılıkçı ve bölücü nitelik taşıyan “etnik” grup iddialarının bugünkü aşaması, çağımıza pozitif bir program veya perspektif sunmaktan yoksundur.

Hobsbawm, Sosyalist Blok’un çökmesinden sonra kapitalizme geçiş yapan bazı eski sosyalist ülkelerde ortaya çıkan yabancı düşmanlığına da değinir. Ona göre yabancı düşmanlığı, “1990’lar Avrupası’nda ve Kuzey Amerika’da en yaygın kitle ideolojisi haline gelmiştir”. Çünkü “komünizm sonrası toplumlarda etnik ya da milli kimlik, öncelikle, bilhassa komünist rejimler artık günah keçileri olmuş ve işlev göremez hale gelince, masum topluluğu tanımlamanın ve ‘bizim’ berbat durumumuzdan sorumlu olan suçluları saptamanın bir aracıdır”.⁷⁷ Öyle ki bu yabancı düşmanlığı, “her millete bir devlet” ilkesini savunan Mazzini milliyetçiliğinden bile geridir.

Hobsbawm milliyetçiliğin hâlâ etkin olduğunu kabul eder. Kanada ve ABD’deki milliyetçilikleri örnek olarak verir. Özellikle ABD’de İngilizcenin tek resmî dil olmasını isteyen politik bir hareketin geliştiğine dikkat çeker. Hobsbawm, milliyetçiliğin kaydettiği bazı ilerlemelere rağmen, *potansiyel açıdan zayıfladıkları* tezini savunmakta; milliyetçiliğin geleceğinin parlak olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre milliyetçilik gerçekte olduğundan daha güçlü gibi görünmektedir.

Dolayısıyla bu son bölümün en ilginç temel tezi şudur: Milliyetçiliğe ve etnisiteye dayanan politikalar hâlâ etkili olmalarına rağmen, daha önceki dönemle (1830-1945) karşılaştırıldığında eski etkisini yitiyordu. Bu nedenle tarihsel değişimin bir faktörü olan milliyetçilik gerilemekteydi. “Milliyetçilik, ne kadar kaçınılmaz olursa olsun, artık Fransız Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki çağın tarihsel gücü değildir.”⁷⁸

74 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 194.

75 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 195.

76 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 199.

77 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 204.

78 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 192-193.

20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında dünya tarihinin “millet” ve “milli devletler” çerçevesinde yazılmayacağını ileri sürerek şöyle yazıyor Hobsbawm: “Artık ‘milletler’ ve ‘milli devletler’ sınırlarına hapsedilemeyecek bir dünya tarihi yazılacaktır.”⁷⁹ Ve 21. yüzyılda “millet” ve “milliyetçilik” terimleri çözümleme yapmak için uygun terimler değildir. “Milli devletin gerilemesiyle birlikte, milliyetçiliğin bir gerileme içine girmesi imkânsız değildir.”⁸⁰

Hobsbawm’a yönelik eleştiriler

1970’li yılların başında Hobsbawm ve Nairn arasında milliyetçilik konusunda tartışma yaşanmıştı. Milliyetçiliği ve enternasyonalizmi ikiz ideoloji olarak gören Nairn, enternasyonalizmi savunan Marksizmin milli meseleyi ve milliyetçiliği anlama konusunda başarısız olduğunu ileri sürmüştü. Nairn’e göre, pratik politika ve teori açısından son derece önemli olan milliyetçiliğin açıklanması konusunda, sadece Marksizm değil, idealizm, Alman tarih felsefesi, liberalizm, sosyal Darwinizm ve modern sosyoloji gibi öğretiler de başarısız oldu. Hobsbawm’ın görüşleri başka yazarlar tarafından da eleştirilmiştir. Miroslav Hroch’a göre Hobsbawm’ın görüşleri çok “genel”di. Çünkü kıtalar ve büyük bölgeler arasında millet ve milliyetçilik konusunda var olan farklılıkları ve özgünlükleri ihmal ediyordu; üstelik geleneksel enternasyonalizme takılıp kalmıştı.⁸¹

Bir başka yazar Jan Free ise Hobsbawm’a üç noktada eleştiri yöneltir: Birincisi, Hobsbawm, sadece dünya-tarihsel kategorileriyle düşünmekte; yerel tarihsel ve coğrafi koşulları, yerel iktidarların ve aktörlerin durumunu dikkate almadı. İkincisi, milliyetçiliğin pratiğine az, milliyetçiliğin teorisine çok önem verdi. Üçüncüsü, Hobsbawm, millet ve milliyetçilik konusundaki yazılarında Avrupa merkezliği yeniden üretti. Çünkü iki tür milliyetçilik perspektifinden, yani iyi ve kötü milliyetçilik bakış açısından sorunu ele aldı. Jan Free’ye bakılırsa, Hobsbawm, meseleye Doğu’nun etnik ve dil kökenli kötü milliyetçiliği ile Batı’nın politik milliyetçiliği penceresinden yaklaşmıştı.

Yazar Shlomo Avineri ise şu eleştiriye yöneltiyor Hobsbawm’a: Bilgi birikimi ve tarihsel analiziyle konuya ciddiyet kazandırmakla birlikte, “araçsal yaklaşımın ötesine geçen daha esaslı bir Marksist yaklaşım ortaya

79 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 223.

80 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 224.

81 Torben B. F. Stich, “Erfundene Traditionen? Die Nationalismustheorie von Eric J. Hobsbawm”, Samuel Salzburg (Hg.), *Staat und Nation: Die Theorien der Nationalismusforschung in der Diskussion* içinde, s. 29-41.

koyamamıştır”.⁸² Bu nedenle, der Avineri, Marx, milliyetçi fenomenleri onlara has değerleriyle tartışmaktaki isteksizliğini takipçilerine bir miras olarak bıraktı ve sorun o gün ne ise bugün de öyle kaldı.

Hobsbawm’a eleştiri yönelten bazı yazarların eleştirisine katılmıyorum. Bu yazarlar milliyetçiliğin *tarihsel* bakımdan önemsiz olması ile *politik* bakımdan önemsiz olmasını birbirine karıştırıyorlar.⁸³ Çünkü Hobsbawm, milliyetçiliğin politik bakımdan güçlü olmasına rağmen, tarihsel açıdan önemini yitirdiğini ileri sürdü. Şöyle diyordu: “Benim savım, daha çok, milliyetçiliğin açıkça ön planda yer almasına rağmen, tarihsel bakımdan önemini kaybetmekte olmasıdır.”

82 Shlomo Avineri, *a.g.e.* <http://www.teorivepolitika.net/index.php/kitaplar/item/198-marksizm-ve-milliyetcilik>

83 Lenin’in Sol Radikal Komünistlere yönelik eleştirisini hatırlayalım: Sol radikaller, parlamento-
nun tarihsel bakımdan önemini kaybettiğini ileri sürerek parlamenter mücadeleyi reddediyor-
lardı. Lenin ise parlamentonun *tarihsel* bakımdan önemini yitirdiğini, bunun bir gerçek oldu-
ğunu ama bu gerçeğin parlamentonun *politik* bakımdan önemini yitirdiği anlamına gelmediği-
ni söylemişti.

TÜRKİYE SOL HAREKETİ, KÜRT MESELESİ VE ÖCALAN

Türkiye’de Kürt sorununun çözülememesinin tarihsel, toplumsal, siyasal ve ideolojik-teorik nedenleri vardır.

Bundan önceki bölümlerde, millet ve milliyetçilik konusunda ileri sürülmüş görüşlerin genel bir bilançosu çıkarıldı. Avrupa kaynaklı olan homojen ulus-devlet anlayışı çok-uluslu devletlerde büyük sorunlara ve travmalara yol açmıştır. Bugün Türkiye toplumsal ve siyasal yaşamının en güncel ve en önemli konularından birinin Kürt meselesi olduğu genel kabul görmektedir. Dört parçaya bölünmüş bir milliyet vardır ortada; ayrıca Kürt meselesi sadece Türkiye’de değil, tüm Ortadoğu’da çözülmesi gereken bir sorun olarak duruyor. Ulus-devletin panzehri olan demokratik ulus konusunu ele almadan önce, Türkiye’de Kürt meselesi üzerinde fikirler ileri süren kişiliklerin ve partilerin görüşlerini incelemek gerekli görünüyor.

Türkiye’de Kürt meselesinin çözülememesinin *tarihsel, toplumsal, siyasal ve ideolojik-teorik* nedenleri var. Burada bu nedenleri geniş bir şekilde ele almak bu kitabın konusu değil. Kısaca bu nedenlere değinmekle yetineceğiz. *Tarihsel* açıdan bakıldığında, Osmanlı’nın son döneminden kalan bölünme korkusu, Türk askerî ve sivil bürokrasisini yönlendiren irrasyonel bir faktör olagelmıştır. Zamanla bu korku toplumun geniş kesimlerine yayılmıştır ve bu korkuyu sürekli canlı tutmak için devlet büyük bir çaba göstermiştir.

Türkiye’de otoriterliğin güçlü *toplumsal* temelleri bulunuyor. Otoriterliğin ideolojik ve siyasal gücünü kıracak gerçek bir rönesans ve aydınlanma hareketi yaşanmamıştır. Bu durumun etkisi *siyasal* alanda *demokrasi bilincinin* zayıflığı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bürokratik devlet aygıtı ve egemen sınıf ittifakı, her türlü demokrasi bilincinin gelişmesini engellemek için bütün olanakları seferber etmiştir ve etmektedir. Bürokratik devlet aygıtının ve çağımızda sermaye sınıfının demokrasiden çok otoriterliğe eğilim göster-

diği bilinen bir olgudur. Bürokrat, sürekli güç ve iktidar talep ettiği için demokrasi karşıtıdır; demokratik kararlara tahammül edemez. Sermaye ise, daha fazla kâr istediği için, demokrasiyi değil, otoriterliği tercih etmektedir.

Işın kötüsü İslâmi otoriterizmin sol üzerinde etkin olmasıdır. Türkiye sol hareketinde gerçek bir demokrasi bilincinin yokluğu Kürt meselesi karşısındaki tavrında da açığa çıkmaktadır. Öyle ki bugün birçok sosyalist kişi ve çevre, ulusal sorun konusunda 19. yüzyılın liberallerinden daha geridedir. Demokrat olmadan sosyalist olunabileceğini sananların sayısı epey fazladır.

İdeolojik-teorik alanda ulus-devlet düşüncesinin ve milliyetçiliğin politik gücü de önemli rol oynamaktadır. Türk milliyetçiliğinin, özellikle Kemalist ideolojinin sol üzerindeki etkisi de Kürt meselesine farklı perspektiflerden yaklaşmayı engellemiştir. Ulus-devleti yücelten boğucu ideolojik atmosfer, ulusu farklı şekilde anlamanın önüne set çekmiştir. Solun *ideolojik-teorik* zayıflığı, kendini ulus-devlet düşüncesinden koparamaması da Kürt sorununun çözölememesinin önemli nedenlerinden biridir.

Türkiye’de en önemli sorunlardan biri, demokrasi bilincinin zayıflığı veya yokluğudur. Lenin, demokrasi mücadelesi içerisinde eğitilmemiş bir işçi sınıfının burjuvaziye devremeyeceğini vurguluyordu. Peki, demokrasi mücadelesi/demokratik mücadele ne anlama gelir? Veya demokrasi mücadelesi içinde eğitilmek ne demek? Yanlış anlaşılmalara yol açabilecek bu soruya doğru cevap vermek gerekir. Demokrasi mücadelesi çoğu zaman tek-yanlı ve liberal bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu liberal anlayışa göre, ilkin demokratik özgürlükler kazanılmalı ve burjuva demokrasisi kurulmalıdır. Bu anlayış, tek-boyutlu ve eksik bir anlayıştır. Bugünkü liberalizm, sınırlı bir demokrasi anlayışını ifade eder, çünkü demokrasi mücadelesinin esas olarak, ezilenlerin bilinçlenmesi ve örgütlenmesi açısından ele alınmasını dışlar. Demokrasi konusu bir sonraki bölümde etraflıca ele alınıyor. Burada demokrasi mücadelesinin işçi sınıfı açısından ne anlama geldiğine kısaca değinmekle yetineceğiz.

İşçi sınıfı açısından demokrasi mücadelesinin özü, siyasal ve demokratik haklar mücadelesi içinde işçilerin örgütsel gücünün ve *sınıf bilincinin* gelişmesi demektir. Sınıf sömürsünü açığa çıkarmak, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki sınıf karşıtlığını ve sınıfların eşitsizliğini göstermektir. Dolayısıyla kapitalizm koşulları altında demokrasi mücadelesi, işçi sınıfının sınıf bilincini ve gücünü geliştiren bir mücadele anlamında yorumlanmalıdır. Burjuva legalitesinin sınırlarını aşmayan, bu sınırları yerle bir etmeyen işçi sınıfı, kendi bilincini ve örgütlenmesini geliştiremez.

Lenin, devrimci istemlerin ileri sürölmesi konusunda “Sosyalist Devrim ve Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” makalesinde şöyle yazıyor:

Bütün devrimci sosyal-demokratlar tarafından ileri sürülen, sömürgelerin derhal bağımsızlığa kavuşturulması istemi de, bir dizi devrimler olmadan, kapitalist düzende “gerçekleştirilebilir” bir şey değildir. Ama bundan çıkan sonuç, sosyal-demokrasinin bütün bu istemler için derhal verilmesi gereken en kararlı savaşımdan vazgeçmesi gerektiği sonucu değildir (böyle bir şey, ancak burjuvazinin işine yarar), tam tersine, buradan çıkan sonuç, bu istemlerin, burjuva legalitesinin sınırları aşılarak, bu sınırlar yerle bir edilerek, parlamentoda söylevlerle, sözde kalan protestolarla yetinmeyerek, yığınları kesin eylemlere çekerek, her temel demokratik istem uğruna savaşımı yoğunlaştırıp, proletaryanın burjuvaziye saldırısına kadar, yani burjuvaziyi mülksüzleştiren sosyalist devrime kadar vardırıarak, bu istemlerin, reformist değil devrimci biçimde formüle edilmesi ve eyleme geçirilmesidir.¹

Bu anlamda, ulusal baskı da dahil olmak üzere, *her türlü baskıya* karşı çıkmayan işçi sınıfı toplumdaki diğer ezilenlerin desteğini kazanamaz, onlara önderlik edemez. Ezilen milliyetlerin ilerici taleplerini, kadın, çevre hareketlerinin istemlerini bayrağına yazmayan, zulme uğrayan eşcinsellerin çığlıklarına kulak tıkayan işçi sınıfı hareketi toplumda ideolojik ve siyasal üstünlük kazanamaz.

Türkiye işçilerinin örgütleri ve sınıf bilinci sürekli olarak egemen sınıfın baskısına, özellikle 1971 ve 1980 darbelerine maruz kalmıştır. Kürtlere karşı devletin yürüttüğü savaş, ne yazık ki, Türkiye işçi sınıfı saflarında milliyetçiliği palazlandırmıştır. Öte yandan Türkiye sosyalist hareketinin belirli çevrelerinde egemen olan sosyal şovenizmin entelektüel köklerini açığa çıkarmak, milliyetçiliğe karşı durmak için önemli bir görevdir.

Türkiye sol hareketi ve Kürtler

Bu başlık başlı başına çok geniş bir konudur. Bu nedenle sınırlamak durumundayım. Mustafa Suphilerin dönemini atlayarak, Türkiye’de işçi sınıfı hareketinin geliştiği dönemde ortaya çıkan sendikacıların girişimiyle kurulan TIP (Türkiye İşçi Partisi) içinde, Türkiye’nin sosyoekonomik yapısı (Türkiye’de kapitalizm mi yoksa feodalizm mi egemen) üzerine yaşanan tartışmaları da geniş bir şekilde ele alacak değilim. Konumuz millet ve milliyetçilik ile ilgili olduğu için bu konuyla bağlantılı olarak Kürt meselesi konusunda, Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli’nin görüşlerini mercek altına almak; bazı sosyalistlerin ve kurumların görüşlerine değinmek gerekli görünüyor. Abdullah Öcalan’ın da ulus-devlet konusundaki görüşleri açıklanacaktır.

1 Lenin, W.I. UKKTH, s. 137.

Hikmet Kıvılcımlı ve Kemalizm

Ulusal sorunun ele alındığı bu kitapta Hikmet Kıvılcımlı'nın ulusal sorun konusunda görüşlerine yer vermemek büyük bir eksiklik olurdu. Türkiye'de ezilen uluslar konusunu ele alan Kürdistan'ın gizli bir sömürge olduğunu ilk dile getiren –bildiğim kadarıyla– Hikmet Kıvılcımlı'dır. O, üst tabakadan gelmeyen, devrimci teorinin sorunlarıyla ilgilenen, hemen hemen her konuda yazmış olan, önemli bir miras bırakan çalışkan bir Marksistti. Osmanlı aydınlarının son kuşağından olan Kıvılcımlı'yı evrensel düşünen bir aydın olarak görmek daha doğrudur. Misak-ı Milli sınırları içinde düşünen ve bu nedenle entelektüel olarak taşralı olan tepeden inmece, ulus-devletçi Cumhuriyet aydınlarından farklıydı.

Tarihsel devrim ve sosyal devrim arasında ayrım yapan ilk Marksisttir Kıvılcımlı. Sınıfsız toplumlardaki gelişmeyi tarihsel devrimle, sınıflı toplumlardaki gelişmeyi sosyal devrimle açıklamaya çalışmıştır. Türkiye devrimci hareketinin önemli bir kesimi, Kıvılcımlı'yı, daha doğrusu onun görüşlerini görmezden geldi. *Politik* alandaki bazı sorunlu görüşleri nedeniyle, *felsefe ve tarih* alanında ileri sürdüğü önemli görüşleri de reddedildi; incelenmeye layık görülmedi. Kıvılcımlı'nın kullandığı kavramlar Marx'ta olmadığı için, onun görüşlerinin de Marksist olamayacağı ileri sürüldü. Kimilerine göre Kıvılcımlı 1930'lu yılların ikinci yarısından sonra Kemalizm'in etkisi altında kalmıştı. 1960-1970 yılları arasında orduya ve genç subaylara övgüsü örnek olarak gösterildi.

Yol adı altında kapsamlı bir çalışma yürütmüştür Kıvılcımlı. Bu çalışmanın 1929 yılında başladığı, 1933'te sonlandırıldığı kabul edilmektedir. Kıvılcımlı, *Yol* adlı çalışmasında hem Kemalizm hem Ermeni hem de Kürt meselesi konusunda ilginç görüşler ileri sürmüştür. Bir TKP'li olarak, TKP'den daha farklı bir tutum izlemiştir. Ne var ki *Yol* adlı çalışmasındaki görüşleriyle daha sonraki yıllardaki görüşleri arasında da farklılıklar vardır. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kemalizm ve ulusal sorun konusundaki görüşlerini geniş bir şekilde ele almak bu kitabın kapsamını aşar. Bu nedenle onun görüşlerinin esaslı noktalarına değinmekle yetinilecek.

Onun Kemalizm değerlendirmesinin solun en geniş kesimleri tarafından bilinmemesi veya bilinmesine rağmen kabul edilmemesini, bugünkü Türkiye devrimci hareketinin ideolojik-teorik güçsüzlüğünün önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirmek abartı olmaz. Bugün Türkiye'de bazı sol partilerde, örgütlerde ve gruplarda yaygın olan anti-emperyalizm vurgusu Türkiye sosyalist hareketinin sınıfsal temelde gelişmesini engelleyen bir olgudur.

Türk burjuvazisini ve Kemalizm'i anti-emperyalist olarak göstermeye çalışanlara karşı Hikmet Kıvılcımlı'nın 1930'ların başında yazdıkları öğretici-

dir. Türk burjuvazisinin anti-emperyalist olduğu tezine karşı şunları yazıyor Kıvılcımlı:

Türk burjuvazisi anti-emperyalisttir. Devrimi tutmak için her ne pahasına olursa olsun Türkiye’de Kemalizm’i tutmak gerekir. Şu halde Kemalizm’e karşı olan ezilen Kürt halkının kurtuluş hareketi beklesin vb. tezi, partimiz için pek de yeni bir tez olamaz. Bu tez, Türkiye’deki devrimci hareketleri Kemalizm’e kuyruk etme tezidir ki eski kuyrukçulardan olan kuyruk sallayıcı Kadroculardan bu teorilerin türlülerini dinlemiştik. Ezilen bir halk kitlesini Kemalizm’e feda edebilenler için asıl özverinin ucu bucağı yoktur. O zaman, Kemalizm’in “devrimciliği”ne inananlar, karşımıza dikilip mantıklarını şöyle sonsuza kadar uzatabilirler.²

Kürt meselesini “kurcalamak” Kemalistlere göre anti-emperyalist hareketi daraltıyordu. Bu nedenle Kemalizm’in anti-emperyalist yanını korumak için Türkiye’de Türk köylüsünün devrimci hazırlanışını bir yana bırakmak gerekmiş. İleri sürülen böylesi tezleri kabul etmeyen Kıvılcımlı, “Düşman: Burjuvazi” başlıklı yazısında Kemalizm’in analizini yapıyor. Kemalizm’in “derebeyi ve mütegalibe ile birleştiğini” vurgulayan Hikmet Kıvılcımlı açısından iktidara gelen “Kemalizm yani Türk burjuvazisi gericilikle kucaklaşmıştır”.³ Kıvılcımlı’ya göre “Türkiye çalışkan köylülüğünün en büyük ve en tehlikeli can düşmanı Kemalizm’dir. Kemalizm denilince, derebeyi artıkları+tefecî sermaye+finans kapital+finans-kapital devleti bloğu akla gelir”.⁴

Hikmet Kıvılcımlı açısından, Kemalizm, Cumhuriyet burjuvazisinin ideolojisi ve iktidarıdır:

Bu dört başlı biricik sermaye ejderi (Cumhuriyet burjuvazisi, Kemalizm) Türkiye’de egemen oldukça, çalışkan Türk köylüsünün sırtında çala satır ve çala kamçı yaşamaktan başka türlüünü yapamaz. Bu dört başlı tek düşman, bu Kemalizm deccalı, kuşkusuz Türk burjuvazisinin dünya kapitalizminin kıyamet günlerinde dünyaya gelmesindendir.⁵

İkiyüzlü bir burjuva anlayışını temsil eden Kemalizm’in köylülere yaklaşımını şöyle ifade ediyor: “Köylülüğün gönlünü çelmek için demagojiden başka bir şey yapmamış ve çalışkan köylülük de içgüdüleriyle, onun içyüzüne can düşmanı olmuştur.”⁶ Kemalizm, Türk köylüsünün rejime tepkisini köy-

2 Kıvılcımlı, *Türkiye’de Ulusal Sorun (TUS)*, Yol 2, s. 473. Kitap, aşağıda TUS, Yol 2 olarak adlandırılacak.

3 Kıvılcımlı, “Düşman: Burjuvazi”, Yol 2, s. 121.

4 Kıvılcımlı, “Müttefik: Köylü”, Yol 2, s. 255.

5 Kıvılcımlı, “Müttefik: Köylü”, Yol 2, s. 256.

6 Kıvılcımlı, “Burjuvazi ve Köylü”, Yol 2, s. 137.

lünün dindarlığına yüklerken, Kürdistan'da köylünün ağalığa bağlılığını Doğu illeri nüfusunun gericiliğiyle açıklamaktan hoşlanmaktadır. Kıvılcımlı'ya göre köylüler "ağalığa karşı mücadeleye geçtiği gün karşısında bütün yırtıcılığıyla Kemalist devlet aygıtını bulacağını biliyor. Onun için ağalığı kaldırayım derken daha zalim ve katmerli bir uçuruma yuvarlanma tehlikesine düşmekten korkar".⁷

Doğu'da Kürt köylüsünü ezen ağalığa karşı olmamıştır Kemalizm. "Çünkü Kemalizm, sınıf ilişkilerine doğrudan doğruya bağlı olan hiçbir sosyal sorunda 'halkçı' olamadı. Yani burjuva demokrasisini kuramadı. Ve daima gerçek devrimci yöntemlerden ödü patladı."⁸ Kemalizm, kurtuluş savaşı sırasında geniş ve demokratik bir köylü hareketinden korktuğu için saltanatı sonuna kadar halka karşı bir kalkan gibi kullanmıştır.

Günümüzde ise Kürdistan'da geniş ve demokratik bir köylü hareketinin varabileceği aşamalardan ödü patladığı için, Kürdistan yoksul halkına karşı ağalığı ve beyliği kalkan gibi kullanıyor. Ne var ki "yoksul Kürt halkı da Kemalizmin her gün sırtına inen satırıyla pratik bir şekilde öğrenmiştir ki, Kemalizm, Doğu illerinde derebeyi ve derebeyi artıklarıyla müttefiktir. Onun için cumhuriyet burjuvazisinin ara sıra kürsü yüksekliğinden derebeyliğe karşı sözde savurduğu palavralara asla kulak asmıyor."⁹ Kemalist burjuvazinin izlediği köy siyasetinin köyde göreneğe bağlılığı, tutuculuğu ve gericiliği kendi lehinde kullanmak istediğini vurgulayan Kıvılcımlı şöyle yazıyor: "Köyde proleterler kitlesinin kabarmasından Kemalizm ölüm korkusu duyuyor. Yani Kemalizm, artık Türkiye'de üretici güçlerin gelişimine engel olan kötü bir akım haline girmiştir."¹⁰

Hikmet Kıvılcımlı, Ermeni ve Kürt meselesi

Türkiye'de Ulusal Sorun başlıklı broşüründe Ermeni ve Kürt sorununu ele alıyor Kıvılcımlı. Giriş yazısında Marx'ın "başkalarını ezen halkın kendisi özgür olamaz"¹¹ sözlerini aktararak, ilginç bir soruyla incelemesine başlıyor: "Türkiye'de yabancı ve ezilen bir ulus var mıdır?" Bu soruya olumlu cevap vererek, Türkiye'de ezilen ulusların var olduğunu vurguluyor. Türkiye'de herkes anlamasın diye belirsiz, esrarengiz ve de anonim olan bir ad keşfedilmiştir:

7 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 390.

8 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 415.

9 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 390.

10 Kıvılcımlı, "Müttefik: Köylü", *Yol 2*, s. 236.

11 Bu cümle Marx tarafından değil, Engels tarafından dile getirilmiştir. Bu olgu kitabın 4. Bölümü'nde açıklanmıştır.

Doğu ya da Doğu illeri! Bu öyle karanlık bir tanımdır ki, Cumhuriyet burjuvazisi bugün ona istediği anlamı verir, onun beğendiği biçimlerde sunar ve kimse ne Kemalizm'in ne demek istediğini, ne denilmek istenenin ne olduğunu bir türlü anlayamaz. Fakat biz ne anonim şirketler Kemalizm'iyiz, ne esrara inanan küçük burjuva aydınıyız. (...) Burjuvazinin hoşafına giden "Marksistler" olarak kalmak istemiyorsak, bu sorunu olduğu gibi koymaya, "anonim esrar perdesi" altındaki somut maddeyi, adıyla sanıyla çağırmaya zorunluyuz: *Türkiye'deki Doğu sorunu ve Doğu illeri nesnesi bir milliyet davasıdır!*¹²

Bu satırların 1930'lu yılların başında yazıldığı düşünülürken, Kıvılcımlı'nın orijinalliği göze çarpar. Soruna Leninist ilkelerden yaklaşan Kıvılcımlı açısından Doğu Sorunu, Kürt ulusallığı sorunudur. Kıvılcımlı'nın bu saptaması, sosyalist kuşaklara aktarılamaz; aktarılması engellenmiştir.

Kıvılcımlı'ya göre Doğu illerinin önceden duyulmuş yahut duyulmamış iki adı vardı: Ermenistan-Kürdistan. Bu adların Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan isimler olduğuna dikkat çekiyor. Bugünün haritasında böyle isimler bulunmamasına karşın, Doğu illerinde Ermeni ve Kürt uluslarının bulunup bulunmadığını araştırmaya başlıyor. Ermeni ulusunun tehcir edildiğini saptıyor. Ona göre, Türkiye'deki meşrutiyet burjuvazisi, ilk ve büyük tehlike olarak gördüğü Ermeni ulusunu tehcir etmiştir.

İttihat ve Terakki devlet aygıtı yasadışı bir kararla başa geçti; Kürt derebeyleri milis örgütler halinde silahlandırıldı. *Kürtlkle Türklük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı.* Fakat bu katliamdan Türk Meşrutiyet burjuvazisi kadar ve belki ondan çok daha fazlasıyla yararlananlar Kürt derebeyleri oldu. Ve Kürdistan'da derebeylik rakipsiz, çapul ettiği Ermeni mallarıyla biraz daha şişman oldu.¹³ (v.b.a.)

Ermeni mallarından en fazla yararlananların Kürt derebeyleri olduğu tezi tartışmalı ve abartılı bir tezdır; fakat Ermeni tehcirine dikkat çekmesi açısından önemli bir yaklaşımdır.

Gerek ulusal ve gerek sosyal kurtuluşa, düşman sınıfların ve emperyalizmin oyuncağı olmamak için gerçekçi ve dünya ölçüsünde bir görüş ufku ve Leninist bir taktiği öneriyor: "Bu taktikle Türk burjuvazisinin Ermeni halkına yaptığı zulmü unutmak söz konusu bile edilemez."¹⁴ Ermenilerin yok edilmesinden sonra Doğu'da şimdi sadece Kürt meselesi kalmıştır. Çünkü "siyasal egemenliği elinde tutan Türk burjuvazisi, ekonomik olarak geri bir klan sistemi, Kürt aşiret ve beyleriyle elele vererek, daha yüksek bir ekono-

12 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 318.

13 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 321.

14 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 321.

mik gelişimi temsil eden Ermeniliğin hemen hemen Türkiye'deki kökünü kazıyabilmiştir. Türk burjuvazisi birdenbire, koca Kürdistan'da yalnız Kürtlükle karşı karşıya kalıvermişti.¹⁵

Karmaşık toplumsal bir sorun olan ulus olgusunun ve ulusal sorunun Marksizmin yumuşak karnını oluşturduğunu açık bir şekilde ifade ediyor Kıvılcımlı: "Ulusallık sorunu, Komintern'in olduğundan çok partimizin en zayıf cephesidir."¹⁶ Ulusal soruna yaklaşım konusunda II. ve III. Enternasyonal arasında temel farkı iyi kavramış bir Marksistti. III. Enternasyonal, II. Enternasyonal'in ihmal ettiği, ama Lenin'in vurguladığı bir konuyu, yani ulusal kurtuluş mücadeleleri ve sosyalist devrim arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır.

Türkiye'de yaşanan ulusal kurtuluş hareketi konusunda ve Kürt ulusu üzerindeki baskı üzerine şunları yazmıştı:

Türkiye'nin kendisi bu ulusal kurtuluş hareketlerinden önemli bir tanesine sahne oldu. Fakat bu kurtuluş hareketi Kemalist burjuvazinin iktidar ve diktatörlüğü altına girdiği için, kapitalist niteliklerden ve çelişkilerden kurtulamadı. Ve kurtulamazdı da. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, *Türkiye dış ilişkilerinde ezilen bir ulus olmasına karşın iç ilişkilerinde ezen bir ulus rolünü oynamaktan geri kalmadı*. Bugün Türkiye nüfusunda önemli bir toplam tutan iki ulusal varlık var: Türklük-Kürtlük. Siyasal, ekonomik egemenlik ve üstünlük Türk burjuvazisinde olduğu için, *Kürt halkı mistik ve belirsiz "Doğu illeri" sözcüğü altında, özel ve gizli bir sömürge, şiddetli bir asimilasyon ve daha doğrusu bir yok etme siyasetine uğratıldı*. Kemalizm'in bu sömürgeci, yok etme siyaseti, birçok tarihsel ve siyasal zorunluluklar yüzünden, uluslararası denge içinde bugüne kadar adeta tarafsız bir ilgi ya da ilgisizlikle görüldü.¹⁷ (v.b.a.).

Bu pasajda üç nokta ilginçtir. Türkiye hem ezilen hem de ezen bir ulustur; Kürdistan, özel ve gizli bir sömürgeci;¹⁸ Kemalizm'in sömürgeci politikası, siyasal zorunluluklar ve uluslararası denge politikası yüzünden yeterince ilgi çekmemiştir. Kürt meselesi karşısında Kemalizm'i şöyle değerlendirmektedir Kıvılcımlı: "Kanlı uslandırma seferleri –ilan edilmemiş sürekli sıkıyönetim–, askerî yok etme siyaseti! Kemalizm'in Doğu illerindeki yengin taktiği budur."¹⁹

Kıvılcımlı açısından Kemalizm, hem genel olarak Türk emekçileri hem de

15 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 331.

16 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 325.

17 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 326.

18 Kürt Sorunu'nu ele alan ve Kürdistan'ın sömürgelerden daha beter bir durumda olduğunu belirten yazarlardan biri İsmail Beşikçi'dir. Ama kendine Marksist-Leninist diyen sosyalistlerin görüşleri eleştirel bir bakış açısıyla incelendiği için, Beşikçi'nin görüşleri ele alınmamaktadır.

19 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 326.

Kürt ulusu üzerinde baskı uygulayan askerî şiddeti gündemde tutan burjuva rejimidir. Kemalizm'in Kürt halkına karşı uyguladığı politikayı sert bir şekilde şöyle eleştiriyor.

Şimdiye kadar daima başarısızlıkla sonuçlanmış isyanlarda Kemalizm'in gönderdiği uslandırma seferleri, Kürt halkını bir koyun sürüsünü kurdun parçalayışından daha yırtıcı *militarist bir terörle*, eline geçen Kürtleri yere kadar dişler, sonra sefer masrafı yaptım diye aynı bölgeler halkından eski zamandaki feodal iftarlarında verildiği gibi “diş kirası” alır. Yani isyanın masrafını da ayrıca açlıktan yıkılan köylere ödetir.²⁰ (v.b.a.)

Subayın, askerin, polisin, Kürt halkı karşısında acımasız olması için ortaya atılan “Vurun Tutulmayın” sloganı için şöyle demektedir Kıvılcımlı:

Bu slogan Kürdistan'ın başına modern bir Atilalık kesilmiş olan Birinci Genel Müfettişlik tarafından aynen, bütün muhafız, subay, jandarma ve asker kıtalarına “yasadışı” olarak tamim edilen paroladır! (...) Onun için “vurun tutulmayın vb.” sloganını Kürdistan'da gerçekleştiren Birinci Genel Müfettişlik, o bölgedeki Kemalist siyasetin maskesiz cisimlenişidir; *Kürdistan'da uygulanan sömürge siyasetinin özüdür.*²¹ (v.b.a.).

Genel Müfettişlik kurumunun sürekli terör uygulayan ve ilk defa Kürtlere karşı uygulanan bir kurum olduğunu vurguluyor: “Genel Müfettişlik 1926 yılından beri teröre başlayan Kemalizm'in ülkede tutunabilmek için gerekli bölgelerde uygulanabilecek sürekli terör aracını el altında bulundurmak için ‘yasa’yla yasallaştırdığı sömürgeci, militarist diktatörlüğe dayanan bir kurumdur. Kürdistan'da 1927 sonlarında ilk kez uygulandı.”²²

Bir zamanlar söylenen “Türk ulusu adam olmaz” lafı şimdi Kürtlüğe özgü biçilmiş bir kaftan olmuştur. Kemalist burjuvazinin ideologlarına göre “Kürtler adam olmaz”. İçişleri bakanı Kürtler konusunda şu sözleri sarf etmekten çekinmiyor: “Asiler, şakiler, çeteler, eşkıyaları (...) yola getirmek, amansız bir takip, birer birer yok etmek, bir tek nefer kalmayınca kadar hepsini tepelemek vb.”²³ Türk burjuvazisinin Kürdistan'daki sömürge politikasını şöyle betimliyor Kıvılcımlı: “Bürokrasi cenderesi, jandarma terörü, yalın kılıç ordu saldırısı... İşte Kürdistan'da Türk burjuvazisinin sömürge siyaseti.”²⁴ Kemalist siyaset bürokrasi-jandarma-ordu üçlüsünün zulmü üzerine inşa edilmiştir.

20 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 407-408.

21 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 408.

22 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 409.

23 Bakanın sözlerini aktaran Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 409-410.

24 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 415.

Kürdistan'da izlenen politika nedir? Kemalizm'in Kürdistan'daki amacı nedir? Şöyle yazıyor Kıvılcımlı: "Gerek kültür, gerekse yönetim yönünden, Kemalizm'in Kürdistan'da izlediği amaç, orada bir Kürt halkının varlığını inkâr etmek, bu varlığı her konuda yok etmek, ezmek ve susturmaktır. Yönetimsel ve kültürel niteliğin hedefi budur."²⁵ Kıvılcımlı, Kürt halkının inkâr edildiğini Kemalist rejimin belgelerine dayanarak gösterirken şunları yazıyor: "Kemalizm, değil Kürtlerin kültürel haklarını, varlığını bile tanımaz."²⁶ Ezilenler üzerindeki baskıya karşı durmayan biri, bırakın sosyalist olmayı, demokrat bile sayılmaz. Kıvılcımlı, tüm ezilenlerin mücadelesine destek olmadan, işçi sınıfı partisinin kılavuz rolü oynayamayacağına dikkat çekerek şöyle diyor: "Türkiye proletaryasıyla onun keşif kolu, bu militarist diktatörlükten aynı derecede bütün ezilenlerin bilinçli kılavuzu olmak zorundadır. Doğu illeri sorunu bir ulusallık sorunu olduğuna göre, sorunu bu bakımdan araştırmakta –dünyada yeni devrim dalgalarının yakınlığı oranında– geri ve geç kaldığımız kesindir."²⁷

Kürdistan'da yaşanan iki ayaklanmayı (1925 Şeyh Sait ve 1927 Ağrı ayaklanması) ulusal ve dünya açısından inceledikten sonra şu sonuca vardığını yazıyor Kıvılcımlı:

1. Şeyh Sait ayaklanması: a) Ülke içinde, ağalığın kapitalizme karşı saldırısı olduğu için karşı-devrimciydi. b) Dünya içinde, emperyalizmden medet umduğu için yine karşı-devrimciydi. Şu halde, Şeyh Sait ayaklanması gerek ulusal, gerek uluslararası ölçüde karşı-devrimciydi.
2. Ağrı dağı ayaklanması: a) Bir ülke içinde, bir ulus olarak ezilen Kürtlüğün ezen Türk burjuvazisine karşı ayaklanması olmak istedi. Bu kapitalist zulmüne karşı çıkan ulusal kurtuluş hareketi, bu harekette çalışan alt sınıfların da kurtuluşu temsil edildiği oranda, bir ülke içinde olsun ileri ve devrimci bir hareket sayılabilir, b) Dünya içinde Ağrı ayaklanmacıları Lawrence'lı emperyalizme dayandı. Emperyalizm demek dünya karşı devrimi demektir. Şu halde Ağrı ayaklanması, dünyaya oranla karşı devrimci bir harekettir.²⁸

Kıvılcımlı'ya göre bu ayaklanmalar, "dünya emperyalizmine alet ve oyuncak olmak, ona dayanmak şekliyle olup-bitti. Şu halde karşı-devrimci içerikleydiler. Hatta 'ayrılıkçı' denilen Ağrı ayaklanması bile böyle bir macera oldu."²⁹

25 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 426.

26 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 427.

27 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 326.

28 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 457.

29 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 466.

Kürt isyanları konusunda emperyalist devletlerin Kürt ulusal hareketine destek verdiğini ileri sürmüştür Kıvılcımlı. Ağrı ayaklanmasının emperyalizmin aleti olduğunu gösteren tek bir delil göstermeden bir iddiada bulunmasını, Kıvılcımlı üzerinde Kemalist ideolojinin kısmi etkisi olarak değerlendiren görüşler vardır. Kürt isyanları konusunda şunları da yazar:

Geniş halk tabakalarını ayaklandıran isyan nedensiz olur mu? Doğu illerindeki isyanların nedeni sadece ağalığın gerici hamlesi ve yabancı parmağı yüzünden olabilir mi? Eğer ortada ezilen geniş halk tabakaları olmasa o tabakaların yerinden oynatılmasına olanak var mıdır? Şu halde isyanların böyle devam edebilmesinde kim asıl rolü oynar? Şeyh Sait ayaklanmasına yalnızca karşı-devrimcidir diyelim. Ya son Ağrı dağı sorunu da öyle mi? Bu sorulardan sonra ayaklanmaların en büyük nedeninin Kemalizm olduğu daha kapsamlıca anlaşılır.³⁰

Kıvılcımlı'ya göre, “Kürdistan halkı ve Kürt köylülüğü ulusal ve sosyal baskılardan kurtuluş savaşında bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyor”.³¹ Bu dönüm noktasının başlıca özellikleri şunlardır: 1. Kürdistan'ın geniş halk tabakaları, iki önemli ayaklanmanın verdiği derslerle aydınlanmışlardır. İçeride, ne Kürt ağası ne de Kürt burjuvazisi kendine kurtuluş yolunda içten yoldaş olacak. Dışarıda ise, emperyalizm hiçbir zaman Kürdistan halkının gerçek kurtuluşunu istemeyecek. 2. Kürdistan yoksul halkının, ulusal kurtuluşu başarabilmesi için iki şeye ihtiyacı vardır: Elle tutulur bir amaç ve yeni savaş yöntem ve biçimleri gereklidir.³²

1929-1933 yılları arasında yazılan bu yazılarda Kıvılcımlı'nın TKP'den daha ileride olduğunu söylemek mümkündür ancak 1935'ten sonra Kıvılcımlı'nın Türk milliyetçiliğinin etkisi altına girdiği iddiasını da unutmamak gerekir. Kıvılcımlı bölümünü, onun şu “ileri görüşlü” sözleriyle sonlandırmak istiyorum:

Türk burjuvazisinin egemenlik ve baskısının süre ve şiddetiyle doğru orantılı olarak Kürtlüğün düşüncesi ve kültürü genişleyecek ve türdeşleşecektir. Kürdistan halkının öyle bir “Kürt kafası” değişti vardır ki, bu kafa ezildikçe büyüyen ve kesildikçe çoğalan masal devlerinin başlarına benzer.³³

30 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 421.

31 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 463.

32 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 463.

33 Kıvılcımlı, *TUS, Yol 2*, s. 340-341.

Kıvılcımlı'ya yönelik eleştiriler

Kıvılcımlı'ya yönelik eleştirilere de kısaca değinmek gerekir.³⁴ Kıvılcımlı'nın Kürt meselesi karşısındaki tutumuna yine bildiğim kadarıyla Garbis Altınoğlu ve Recep Maraşlı tarafından eleştiri yöneltilmiştir. Her iki yazar da Hikmet Kıvılcımlı'nın Kürt meselesi üzerine önemli analizler yaptığını kabul ederler ama aynı zamanda onun eksikliklerine dikkat çekerler. Garbis Altınoğlu şöyle yazıyor: “1930'ların başlarında Türk-Kürt sorununu enternasyonalist bir tarzda ele alan Kıvılcımlı daha sonra bu konumdan uzaklaşmış ve tipik bir Kemalizm ve Türk milliyetçiliği konumuna evrilmişti. O, 1940'lı ve 1950'li yıllarda Kürt sorununa değinmemeyi yeğleyecekti.”³⁵ Garbis Altınoğlu'na göre iki Kıvılcımlı var: 1930'ların başındaki Kıvılcımlı ile daha sonraki dönemdeki Kıvılcımlı. Örnek olarak da Hikmet Kıvılcımlı'nın kurduğu Vatan Partisi'nin programında ve daha sonraki yazılarında Kürt Sorunu'na değinilmemesi gösterilmektedir.³⁶

Recep Maraşlı, Hikmet Kıvılcımlı'yı birkaç noktada eleştirmiştir. Ermeni sorununun “çözöldüğünden” hareket eden Hikmet Kıvılcımlı'nın bu yaklaşımını eksik ve yanlış bulmaktadır. Recep Maraşlı'ya göre, “Kıvılcımlı'nın soykırım kayıplarına yer vermemesi, Ermeni tehciri uygulamasından söz etmemesi önemli bir noksanlık. Fakat sürgün ve soykırımla anavatanları dışına çıkarılmaları ve ait olmadıkları kimliklerin içinde yaşamak zorunda kalışlarının kendisini bir sorun olarak görmeyip, Ermeni sorunu çözüldü diyebilmesi oldukça vahim bir yanlış”. Kıvılcımlı'nın Kürt meselesi karşısındaki ilk tutumunu şöyle tanımlıyor Recep Maraşlı:

Kıvılcımlı bu çalışmasında o zamana kadar yapılmayan, 70'li yıllara kadar da söz konusu edilmeyen biçimde Kürtleri bir ulus, Kürdistan'ı bir ülke, Kürt ulusal hareketini de sosyalist devrimin stratejik yedek gücü olarak değerlendiren ilk kişidir. Yani yalnız onu sosyolojik bir olgu olarak tanımakla kalmıyor; siyasal rolünü de tartışıyor.³⁷

Recep Maraşlı'ya bakılırsa, Kemalizm'in anti-emperyalist olduğunu ileri süren Kıvılcımlı'nın görüşü yanlıştır. Kemalizm'e yakıştırılan anti-emperya-

34 İlk eleştiri bildiğim kadarıyla Murat Belge ve Demir Küçükaydın tarafından yapılmıştır. Ulusal Sorun'la ilgisi olmadığı için bu eleştiriler üzerinde durulmayacaktır.

35 Garbis Altınoğlu, “Türk-Kürt Sorunu ve Hikmet Kıvılcımlı”, <http://www.istanbul.indymedia.org/tr/haber/türk-kürt-sorun+ve-hikmet-kıvılcımlı>.

36 Bir anekdota göre bir konferansta konuşan Hikmet Kıvılcımlı'ya “Kürt sorununda niye eski düşüncelerinden vazgeçtiği ve neden Kürt sorununa değinmediği” sorusu sorulur; onun da sağ elinin başparmağı ve işaretparmağıyla bir daire yaparak “sıkıyor” işareti yaptığı rivayet edilir.

37 Recep Maraşlı, “İhtiyat Kuvvet Şark Eleştirisi”, Sempozyuma Sunulan Bildirge, <http://hikmet-kıvılcımlı.blogspot.de/2012/12/recep-maraslinin-sempozyuma-sunacagi.html>.

list söylemi eleştiren Recep Maraşlı, Ermeni ve Kürt meselesinde “Bolşeviklerin politikasını” da eleştirmektedir. Şöyle yazıyor Maraşlı:

Bolşevikler güney sınırlarını emperyalist bir müdahaleye kapalı tutmak kaygısıyla Kemalist bürokrasi ile anlaşmayı tercih etmişlerdi. Kıvılcımlı, Bolşeviklere toz kondurmayı aklından bile geçirmediği için Kemalist bürokrasiye uzatılan elin eleştirisini değil övgüsünü yapıyor. Oysa Bolşevizm bayrağına tutunan Rus bürokrasisi, devrimi olabildiğince yaymayı değil, Rusya’nın eski sınırlarını stabilize edecek kertede sınırlamayı yeğledikleri için Kürt ve Ermeni ulusal hareketini değil, Osmanlı egemenliğini reorganize edecek olan Ankara hükümetini meşru yönetim olarak kabul etmişlerdi. Bolşevik yönetimi Kars ve Moskova (1921) anlaşmalarıyla Ermenistan ve Kürdistan’ın kaderini Kemalistler’e çoktan hediye etmişti bile.³⁸

Bolşevikler ile Rus bürokrasisini aynı kaba koyarak yaptığı eleştiriler sorunlu olsa da, Maraşlı, bazı sorunları isabetli bir biçimde ifade etmişti.

Millet gerçeği ve Mihri Belli

Türkiye sosyalist hareketinin önderlerinden biri olan ve belli bir kuşağı etkileyen Milli Belli’nin millet konusundaki görüşlerini eleştirel bir değerlendirmeden geçirmek gerekiyor. Mihri Belli’nin, 1969 yılında yazılmış “Millet Gerçeği”³⁹ başlıklı bir makalesi var. *Mihri Belli Yazılar 1965-1970* isimli kitapta yayımlanan makalesi Ağustos 2014 tarihli *Teori* dergisinde de yayımlandı.⁴⁰ Mihri Belli’nin Kürt meselesinin tabu olduğu dönemde konuyu gündeme getirmesi övgüyü hak etmektedir. Kırk altı yıl önce yazılmış bir makaleyi bugün eleştirmek elbette bazı açılardan sorunludur. Ayrıca belirli bir saygınlığı olan Mihri Belli yaşamının son dönemlerinde Kürt meselesine daha yakın durmuştur. Ne var ki, *Teori* dergisi, Mihri Belli’nin bu makalesindeki birtakım “hatalı” düşünceleri savunduğu için bu yazı kaleme alınmıştır.

38 Recep Maraşlı, a.g.y.

39 “Millet Gerçeği” adlı yazı, Ankara Hukuk Fakültesi’nde verilmesi kararlaştırılan konferans metni olarak hazırlanmış, fakat konferansın verileceği tarih olan 20 Mart 1969 günü Mihri Belli, “Türkiye’de karşı devrim” yazısı dolayısıyla tutuklandığı için konuşma yapılmamış ve konuşma metni, Mihri Belli cezaevinde iken *Aydınlık*’ta yayımlanmıştır (Kitabın Notu).

40 “Millet Gerçeği” makalesi *Cafrande Kültür ve Sanat Dergisi*’nin internet sayfasında da yayımlanmıştır. *Teori* dergisinde yayımlanan makalede ilk paragrafa yer verilmemiştir. *Cafrande* sitesindeki ilk paragraf şöyle: “Türkiye’de hangi meselelerin tartışılacağını ve hangi konuların konuşulacağını, emperyalizmin işbirlikçisi statükocu güçler değil, devrimciler tayin edecektir. Hal-kımızın milli demokratik devrim mücadelesinin zafere ulaşması için, tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye için, gün ışığına çıkması gereken konular, *Aydınlık*’ta bir bir ele alınacaktır. Buna engel olmaya çabalayan baskı ve yıldırma tedbirleri bizi yolumuzdan alıkoyamaz.” *Teori* dergisi, bu paragrafa yer vermemiştir.

Dolayısıyla buradaki eleştirimiz, Mihri Belli'nin kırk altı yıl önceki makalesinin ve *Teori* dergisinin savunduğu şimdiki görüşünün eleştirisi olmaktadır.

Makalesine şöyle başlıyor Mihri Belli:

İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesinde, en çetin en kanlı savaşların verildiği, Sovyet topraklarına derinliğine giren Alman Nazi orduları Stalingrad'a dayandıkları bir sırada, Sovyetler Birliği, resmi marşını değiştirme gereğini duydu. 1943'e kadar Sovyetler Birliği'nin marşı Enternasyonaldi. 1943'den sonra bugünkü milli marşı kabul etti.⁴¹

Ve devam ediyor:

Sosyalist düzene geçen ulusların kendi değerlerine dört elle sarılmaları, kendi kültürlerinin engelsiz açılıp gelişmesi için seferber olmaları neyi gösterir? Yalnız sosyalist ülkelerde değil, kapitalist dünya sistemi içindeki ülkelerde de yığınları harekete geçiren en güçlü etkinin ulusçuluk olması neyi kanıtlar? Çağımızın en büyük gerçeğinin *millet gerçeği* olduğunu.⁴²

Hem Sovyetler Birliği hem de kapitalist dünya sistemi içinde milliyetçiliğin geliştiği biçimindeki saptamalar doğrudur. Sorun, bu saptamalardan çıkartılan sonuçtur. Belli'nin çıkardığı sonuçlar daha sonra ele alınacak. İlk milletin tanımı konusundaki görüşlerine değinelim. Milleti oluşturan dört temel unsuru açıklarken, sosyalist literatürde yerleşen, Stalin'in görüşlerine dayanan ulus tanımını aktarıyor Mihri Belli. “Millet” ve “vatan” sloganlarının ilk olarak burjuva demokratik devrimlerinin sloganı olduğunu, bu sloganların ilk defa devrimler çağında burjuvazi tarafından ileri sürüldüğünü belirtiyor. Ama emperyalizm çağında milli niteliğini yitirmiş olan burjuvazinin, artık burjuva devrimini tamamlamaya yanaşmadığını; yarı yolda kaldığını ve er geç karşı-devrimci güçlerle uzlaştığına dikkat çekiyor:

O halde bir zamanlar burjuvazinin ortaya attığı ve bir süre sahip çıktığı “millet” ve “vatan” sloganlarına toplumun en devrimci ve aynı zamanda en milli gücü olan emekçiler sahip çıkmaktadırlar. Ve milliyetçilik bayrağını olanca gücüyle yüksek tutmak, emekçilerin gerçek özlemlerini temsil etmek durumunda olan sosyalistlerin tarihi görevi olmuştur.⁴³

Mihri Belli'ye göre, sosyalizm ancak bağımsız olan ve uluslaşmış bir toplumda kurulabilir. Sosyalizmin malzemesi, ulusun özgür vatandaşdır. Sosyalizme varmak için demokratik devrimi derinliğine gerçekleştirmek şarttır. Ayrıca “sosyalizme geçişle, ulusal imtiyazlar, büyük ulusların küçükleri ez-

41 Mihri Belli, “Millet Gerçeği”, *Teori*, Ağustos 2014, sayı 295, s. 5.

42 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 5.

43 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 9.

mesini önlemektedir, ama sosyalist devrim, hiç değilse ilk aşamasında, ulusların ortadan kalkması sonucunu vermesi şöyle dursun, uzunca bir dönem, ulusal kültürlerin tam bir açılıp gelişme olanağına kavuşmalarını sağlamıştır. Elbette böyle bir gelişme, Aleksey Tolstoy'un sözleriyle 'Ulus denen nehirlerin bir gün gelip insanlık okyanusunda birleşecekleri' görüşünün gerçeklere uymadığının kanıtı sayılamaz.”

İçinde yaşadığımız dönemde çağın en büyük gerçeği millet gerçeği olduğuna göre, bu çağın devrimci görevi, diyor Belli, Türkiye toplumunun tam uluslaşmasının ve bağımsızlığının önündeki bütün engelleri yıkmaktır. “Derin milliyetçiliğin” enternasyonalizmle çelişmediğini ileri sürüyor: “Dar görüşlülüğe kaçmadan en derin anlamıyla milliyetçilik, küçük burjuva insanîyetçiliğine, kozmopolitizme kaçmayan, gerçekten devrimci enternasyonalizmle çelişmez.”⁴⁴ Mihri Belli bu görüşleri büyük Fransız sosyalist Jean Jaures'den⁴⁵ aktarıyor. Oysa kapitalist toplumda milliyetçilik, ne işçi sınıfının devrimci eğitimini mümkün kılabilir, ne de enternasyonal dayanışmayı güçlendirebilir. Milliyetçilik, kendi burjuvazisinin imtiyazlarını korumak, ezilen ulusun emekçilerinde güvensizlik yaratmak demektir:

Türkiye’de ırkçı ulus kavramını savunan Turancılık olarak bilinen akım konusunda şöyle yazıyor:

Turancılık, feodal teokratik Osmanlılık bilincine milliyetçilik bilincini temsil ettiği ölçüde olumlu ve ilerici bir akımdı. Kısas-ı Enbiya'nın yerini Türk mitolojisinin alması yolunda çabalar, bizce olumlu, ilerici nitelik taşır. Ama Turancılık, gerçek ulusçuluktan ayrıldığı, Türkiye Türkünün, feodal ilişkilerden arınmış demokratik bir ülkenin özgür vatandaşı olması anlamında uluslaşma davasını, doğru yoldan saptırdığı, bakışları Anadolu insanının meselelerinden başka bir yere çevirdiği, gerçek olmayan bir hayale doğru yönelttiği ölçüde olumsuz, gerici bir akımdır.⁴⁶

Turancılığın gerici bir akım olması konusunda ileri sürdüğü görüş doğrudur, ama Mihri Belli'nin getirdiği argümanlar yanlıştır. İnsanların bakışlarını

44 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 11.

45 Jaures, I. Emperyalist Savaşım döneminde barış için kararlı mücadele yürüten ve emperyalist savaşa karşı olan bir sosyalistti. Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya karşı savaş ilan etmesinden birkaç gün önce 31 Temmuz 1914'te fanatik bir milliyetçi tarafından öldürüldü. Savaşa karşıydı, ama II. Enternasyonal içinde ortaya çıkan revizyonist akımın Fransa'daki temsilcisiydi. Mihri Belli, Engels'in Jaures hakkında söylediklerini bilseydi, onu yine büyük Fransız sosyalisti olarak adlandırır mıydı, bilemeyiz. Engels sık sık Marx'ın damadı Paul Lafargue ile mektuplaşır. Engels, mektuplarından birinde (6 Mart 1894) Jaures hakkında şöyle yazar: “Doktriner, ama (Politik Ekonomi alanında) bilgisiz Profesör, bu yüzeysel yetenek, kendini ön plana çıkarmak ve anlamadığı sosyalizmin temsilcisi göstermek için, konuşma yeteneğini kötüye kullanmaktadır. Yoksa devlet-sosyalizmini ön plana çıkarmazdı.”

46 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 14.

Anadolu insanının meselelerinden başka bir yere çevirmek, bir akımı “gerici” yapmaz. Olsa olsa, somut gerçekliğe dayanmadığı için eleştirilebilir. Ayrıca bakışını sadece kendi ulusunun sorunlarına yönelten bir sosyalist, enternasyonal dayanışmayı dikkate almıyor demektir.

Bizi ilgilendiren, bir nesli etkilemiş olan Mihri Belli’nin Kürt meselesindeki tutumudur. Makalesinde şöyle diyor Mihri Belli:

Türkiye’de ulus gerçeğini ele alan bir konuşmada, sayıları, resmi istatistiklere göre (ki bunların abartılmış sayılar olduğuna inanmak için sebep de yoktur), iki buçuk milyonu bulan Türkiye Kürtlerinin bu bakımdan durumunu ele almamak, bilimsellikle, ağırbaşlılıkla bağdaşan bir davranış olamaz. Türkiye’de bir Doğu meselesi vardır ve bu mesele üzerine eğilmek ve Türkiye’nin çıkarlarına uygun çözüm yolları aramak bir yurtseverlik görevidir. Biz, uzun yıllar bu görevi yerine getirmedik, bu meseleyi tabu saydık. Bu yüzden öyle bir durum meydana gelmiştir ki, bugün Türkiye’nin bu en önemli meselesiyle, Türklerden gayri hemen herkes ilgilenmektedir.⁴⁷

Kürt meselesinde var olan tabulara uymayı reddederek cesur bir tutum gösteriyor. En önemli bir memleket meselesini susarak geçirmenin, mevcut sisteme bir taviz olduğunu ve bu tutumun gerçek yurtseverlikle bağdaşmadığını vurguluyor Mihri Belli.

Şeyh Sait İsyanı’na değinen Mihri Belli olayı şöyle değerlendiriyor. Şeyh Sait İsyanı, dünya tarihinde emperyalizmi bir milli kurtuluş savaşında ilk olarak yenmiş bir devrimci düzene karşı bir gerici isyandır. Özünde, gene Nakşibendi tekkesinin kışkırttığı bir Menemen isyanından farklı değildir. Bu nedenle Şeyh Sait İsyanı’na, milli nitelik yakıştırma yolundaki çabaların gerçeklere uymadığı ve ilericilikle bağdaşmadığını ileri süren Mihri Belli, Şeyhlerin, İngiliz muhibi seytlerin önderliğinde milli hareket olamayacağını vurguluyor. Ona göre “Şeyh Sait isyanının niteliği ne olursa olsun, bu isyan, Doğuda, 1925 ten sonra izlenen asimilasyon (Türkleştirme) politikasının gerekliliğinin kanıtı olamaz. (...) Asimilasyon politikası ise, demokratik mücadeleyi gölgelemiştir”.⁴⁸

Mihri Belli’ye göre, feodal ilişkilerden arınmış bir toplumda özgürlüğe kavuşan toprak yöneticisi kendi anadilini kullanmakta, kendi etnik değerlerine sarılmakta da özgür olduğunun bilincine varacaktır ve asimilasyon politikasına karşı direnecektir. O halde, der Belli, “asimilasyon politikasını uygulama çabasında bir iktidar, ister istemez anti-feodal mücadeleyi gevşek tutacak, demokratik özlemlerini karşılayamayacağı özgür köylü sınıfının oluşmasına engel olacak, feodallerle uğraşacaktır. Nitekim Doğu’da bu olmuş-

47 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 16.

48 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 18.

tur.” Doğu’nun geri kalmasını kısmen asimilasyon politikalarına dayandıran Mihri Belli, asimilasyon politikasının çağdaş tarihte dünyanın hiçbir ülkesinde bu politikayı uygulayan ulusun lehine sonuç vermediğini vurgulayarak, Kürt meselesinin çözümü konusundaki görüşünü şöyle ifade ediyor: “Kürtlere kendi anadillerini kullanma olanağını sağlamanın, emperyalist feshat kaynaklarını kurutacağı, Türklerle Kürtler arasındaki tarihi kardeşlik bağlarını, ulusal birliği daha da güçlendireceği inancındayız.”⁴⁹ Mihri Belli, bütün ülkeyi kapsamına alan köklü bir toprak reformu ve bu reforma paralel olarak demokratik devrim doğrultusunda adımların atılmasını savunmuştur. Bu devrimci adımlar, Doğu’yu, ülkenin bu geri bölgesini feodal ilişkilerden arındıracak, derebeyliğe, şeyhliğe, sömürü ve tahakküme son verecektir. İleri sürdüğü görüşlerin, “sosyalist teorinin ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesiyle bağdaşan bir görüş”⁵⁰ olduğunu savunan Mihri Belli şöyle devam ediyor:

Ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesi, mutlak bir şey değildir ve şartlar ne olursa olsun her ulusun mutlaka ayrılarak ulusal devlet kurması gerektiği anlamını taşımaz. Yüzyılın başlarında ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesinin, Rus Sosyal Demokrat Partisi’nin programından çıkarılmasını savunan Polonyalı Marksistleri en sert biçimde eleştiren ve bu ilkeyi savunan Lenin, örneğin Polonya’nın Çarlık Rusya’sından ayrılarak bağımsız devlet kurmasına kesin olarak karşıydı.⁵¹

Evet, ulusların kendi kaderini tayin ilkesi mutlak değildir. Bu görüş doğrudur. Ama “Lenin Polonya’nın Rusya’dan ayrılarak bağımsız devlet kurmasına karşıydı” iddiası doğru değildir. Mihri Belli’nin *UKKTH*’yi teorik olarak *savunma* ile *UKKTH*’nin pratikte *desteklenmesi* arasındaki ince farkın ayırımında olmadığı görülüyor. Bu hakkı savunmak mutlakta ama desteklemek koşullara, yani işçi sınıfının çıkarlarına uyup uymadığına bağlıydı.

Lenin, Polonya’nın ayrılma hakkına karşı çıkmamıştı. Polonya, Rusya’dan ayrıldıktan sonra, Sovyet Rusya ile imzalanan barış anlaşmasını bozmuştur. Burjuvaziye hizmet eden General Piłsudski yönetimindeki hükümet, Fransız ve İngiliz emperyalizminin askerî desteğiyle Ukrayna’yı ele geçirmeye çalıştı ve Ukrayna’ya karşı savaş açtı; bu durum Sovyet Rusya ile Polonya arasında çelişkileri artırarak savaşa neden olmuştu. 20 Nisan 1920’de işçilere yönelik bir konuşmasında şöyle diyor Lenin: “Polonya ile savaş bize zorla dayatılmıştır. Polonya’nın bağımsızlığına dokunma niyetimiz yoktur. (...) Fakat ılımlı ve esnek bir politika izlememize karşın, bizi savaşa zorlamak-

49 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 19.

50 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 20.

51 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 20.

tadır. Durum böyleyse, o zaman, Polonya emperyalistlerinin hücumlarına karşı kendimizi ve Ukrayna'yı savunmak için, hepimiz bir adam gibi ayağa kalkmalıyız.”⁵²

Mihri Belli'nin o dönemdeki görüşleri Bolşeviklerin ve Lenin'in ulusal sorunadaki görüşlerinden ziyade Avusturya Marksistlerinin görüşlerine daha yakındır. Bakın ne diyor Belli:

Tarihi köklere dayanan, Türklerle Kürtler arasındaki kardeşliğin, Türkiye'de ulusal birliğin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün, hangi biçimde olursa olsun baltalanması, hem Türklerin, hem Kürtlerin gerçek çıkarlarına aykırı sonuçlara varır ve dünyanın bu bölgesinde emperyalizmin durumunu güçlendirir. Doğu meselesi, ancak misak-ı milli sınırları içinde, hem Batıyı hem Doğuğu kapsayan milli demokratik devrimi gerçekleştirmekle çözüme bağlanabilir.⁵³

Konuşmasının sonunda sorunu özetleyen Mihri Belli Kürtlere anadilini kullanma hakkını teslim eder.

Türkiye'deki ulusal birliğin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün, hangi biçimde olursa olsun baltalanması, hem Türklerin, hem Kürtlerin gerçek çıkarlarına aykırı sonuçlara varır, emperyalizmin işine yarar. Doğu meselesi ancak, Kürtlere kendi ana dillerini kullanma hakkının, merkezi, laik cumhuriyet maarifi denetiminde tanınmasıyla ve aynı zamanda milli demokratik devrimin hem Doğuda, hem bütün Türkiye sathında bütün derinliğiyle gerçekleştirmekle çözüme bağlanabilir.⁵⁴

Bu görüşler, Kürt sorununun tabu olduğu dönemde dile getirilmiş görüşlerdir. Ama bu görüşler yetersizdir; ulusların kendi kaderini tayini konusunda Lenin'in görüşlerinden uzaktır. Ayrıca resmî dil sorununa açıklık getirmemiştir. Mihri Belli, sonuç olarak “Kürt sorunu misak-ı milli sınırları içinde çözülür” düşüncesini savunmuştur. Bu düşüncesiyle Mihri Belli, resmî ideolojiye yakın bir yerde durmaktadır. Ulusal Sorun'da Kürt emekçilerine güven veren bir politikanın izlenmemesi, Kürt emekçilerinin Türk sosyalistlerine karşı belli bir güvensizlik duymasına yol açmıştır. Ulusal Sorun ve Kürt Sorunu konusunda Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı'dan çok geri bir konumdadır. Sadece Ulusal Sorun konusunda değil, diğer birçok konuda sağa eğilim gösteren görüşlere sahip olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Örneğin Mihri Belli'nin izlediği genel politikaya Mahir Çayan, o dönemde eleştiriler yöneltmişti:

52 Lenin, W. I. “Rede auf dem Verbandstag der Glas- und Porzellanarbeiter”, LW 31, s. 108.

53 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 20.

54 Mihri Belli, *a.g.e.*, s. 20.

Artık, Mihri Belli'nin sağcı görüşlerinden dolayı harekete tam bir kargaşa hâkim olmuştur. Bu kargaşa, hareketin hem teorik, hem de pratik ilerleyişine engel olmaya başlamıştır. Artık ayrılık parolamızdır. Ve proletaryanın devrimci ilkelerini her şeyden üstün tutan, devrimci şerefi ve namusu olan her devrimcinin yapacağı gibi Mihri Belli ve onun temsil ettiği akımla bütün organik bağlarımızı kestik!⁵⁵

Geri dönülüp bakıldığında Türkiye'de bir dönem yapılan "Türkiye kapitalist mi yoksa yarı-feodal bir ülke mi?" tartışması, anlamsız ve zaman kaybına yol açan bir tartışma gibi görünmektedir. Günümüzde bu tartışma aşılmıştır. Çarpık da olsa kapitalist üretim biçimi egemendir. Sosyalist Devrim mi yoksa Milli Demokratik Devrim mi tartışması bugün önemini yitirmiştir. "Milli Demokratik Devrim", "Milli Burjuvazi" ve "Komprador Burjuvazi" gibi terimlerin esas olarak Mihri Belli tarafından solun lügatine yerleştirildiğini saptamak mümkündür. Milli burjuvazi-komprador burjuvazi tartışması, Türkiye sosyalist hareketini ileriye taşıyan ve birleştiren bir tartışmadan ziyade, hareketi sekteye uğratan ve gruplara bölünmesine neden olan ve yarar getirmeyen bir tartışma olarak görülebilir. "Milli Burjuvazi" kavramına gelince, bildiğim kadarıyla, Marx ve Engels bu kavramı kullanmadılar. Lenin ise, bu kavramı kullansa bile, çoğu zaman "milli" sözünü tırnak içinde kullanmış, ona olumlu bir atıfta bulunmamıştır. "Milli burjuva" kavramı, Türkiye'de burjuva ideolojisinin, dolayısıyla Kemalist ideolojinin sol hareket üzerinde etkisini sürdürmenin bir aracı olmuştur.

Mahir Çayan, Deniz Gezmiş ve İbrahim Kaypakkaya

Devrime kendini adanmış bu üç gencin Kemalizm ve Kürt meselesi konusunda görüşlerine kısaca değinmek gerekir. Mahir Çayan, o dönemde Kemalizm'i savunan Doğu Perinçek'i eleştirir. Çünkü Perinçek şunu savunmaktaydı: "Bizim partimiz MİLLÎ KURTULUŞ cephesidir. Bizim partimizin komutanı Mustafa Kemal'dir. Bizim partimizin üyeleri Amerikan sömürücüleriyle ortaklık etmeyen bütün bir MİLLET'tir."

Mahir Çayan ise şöyle cevap vermiştir: "Bizim partimiz ne milli cephe partisidir, ne de bizim partimizin komutanlığı küçük burjuva radikallerine aittir. Bizim partimiz sosyalistlerin partisi, Marksist bir partidir ve partimizin de eylem kılavuzu Kemalizm değil, bilimsel sosyalizmdir!"⁵⁶ Mahir Çayan'ın Kemalizm konusunda söyledikleri sorunludur. Savunmalarında Ke-

55 Mahir Çayan, "Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup", <http://kurtuluscephesi.com/eris/asd.html>.

56 Mahir Çayan, "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine", <http://kurtuluscephesi.com/eris/yenioport.html>.

malizm konusunda şunları söylüyor: “Kemalizm soldur, Milli Kurtuluşçuluktur, emperyalizme karşı bu zümrenin isyan bayrağıdır. (...) Milli Kurtuluşçu bir tutum yansıması açısından *bizler sapına kadar Atatürkçüyüz*. Onun Milli Kurtuluşçuluk bayrağını, hayatımız da dâhil, her şeyimizi ortaya koyarak biz dalgalandırıyoruz.”⁵⁷ *Kesintisiz Devrim II/III* broşüründe şunları da dile getiriyor: “Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülkenin devrimci-milliyetçilerinin bir milli kurtuluş bayrağıdır. Kemalizm’in özü, emperyalizme karşı tavır alıştır. (...) Kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm, devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur.”⁵⁸

Kemalizm’i anti-feodal, anti-emperyalist olarak değerlendiren Mahir Çayan’ın görüşleri konusunda üç şey söylemek mümkündür. Birincisi, Mahir Çayan’ın Kemalizm konusunda söyledikleri, onun Kemalist olduğunu göstermez. Sadece onun Kemalizm değerlendirmesinin eksik ve hatalı olduğundan söz edilebilir. İkincisi, *söylemde* Kemalizm’i anti-emperyalist değerlendirse de, pratikte Kemalist devlete karşı mücadele ettiği için *pratik kopuşu* gerçekleştirmiştir. Üçüncüsü, Mahir Çayan, yaşasaydı daha sonraki dönemlerde Kemalizm değerlendirmesini muhtemelen değiştirirdi.

Mahir Çayan’ın Kürt meselesi konusundaki tutumundan etkilenen Öcalan bakın ne diyor:

Bende en köklü tercihe yol açan şey, yılın son günlerinde, illegaliteye çekilmesine çok az kala, Mahir Çayan’ın ITÜ de kürsüye tek başına çıkıp gür ve oldukça inanç, kararlılık ve bilinç arz eden sesiyle “Revizyonizm bir gerçektir, karşı çıkılmalıdır. Kürt sorunu örtbas edilemez, kabul edilmelidir. Oportunizm tavırlarında ısrar ederse bağlar kesilmelidir.”...⁵⁹

Öcalan ile görüşen BDP heyetinden Bingöl milletvekili Idris Baluken’in *Özgür Gündem*’e anlattığı görüşme, *Radikal* gazetesi tarafından da yayınlandı. “Öcalan’dan, Mahir Çayan mesajı” başlığı altında *Radikal*’de yayımlanan görüşmede Öcalan şöyle diyor: “Ben Mahir Çayan’ın çizgisiyle, onun sempatanlığıyla başladım bu mücadeleye. 40 yıldır Mahir’in çizgisinin kavgasını yürütüyorum. Mahir’in bana verdiği bir emanettir ve ben 40 yıllık süre içerisinde bu emaneti kavga boyutu ile en iyi şekilde yerine getirmek için uğraştım. Şu anda da bu emaneti teslim ediyorum.”⁶⁰

Eylem adamı olarak Deniz Gezmiş’ten kalan yazılar yok elimizde. Kürt

57 THKP/C Savunmalar, s. 131.

58 Mahir Çayan, *Kesintisiz Devrim II/III*.

59 Öcalan, *Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa*, s. 353.

60 *Radikal*, 18 Ekim 2013. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/ocalandan-mahir-cayan-mesaji-1156126/>.

ve Türk Halklarının ortak mücadelesinden söz eder. Deniz Gezmiş, Kemalist devlete karşı savaştığı için, pratik olarak Kemalizm'den kopmuştur. Kemalist olsaydı, "Yaşasın Marksizm-Leninizm" yerine "Yaşasın Kemalizm" derdi.

Kemalizm ve Kürt meselesi konusunda, İbrahim Kaypakkaya'nın bir ayrıcalığı vardır. O, hem teoride hem de pratikte Kemalizm'den kopuşu gerçekleştirmiştir. Söylemde de *ideolojik* kopuşun vurgulanması önemlidir. Kaypakkaya, Kemalizm konusunda şunları söyler: "Kemalizm hangi sınıfın ideolojisidir? 'Şafak revizyonizmine göre, Kemalizm; orta burjuvazinin devrimci kanadının ideolojisidir.' (...) Yine Şafak revizyonistleri, 'M. Kemal, halkımızın ilerici tarihinin bir parçasıdır' demektedirler." Ve şöyle devam ediyor Kaypakkaya: "Bu iddiaların, Türkiye gerçekleriyle en küçük bir ilgisi ve bağdaşır tarafı yoktur."⁶¹

Kaypakkaya açısından "Kemalizm, komprador Türk büyük burjuvazisinin ve orta burjuvazinin sağ kanadının ideolojisidir."⁶² Dolayısıyla;

Kemalizm demek, fanatik bir anti-komünizm demektir. Kemalistler, M. Suphi ve 14 yoldaşını, kahpece ve hunharca boğazlamışlardır. (...) Kemalizm demek, işçi ve köylü yığınlarının, şehir küçük memurlarının sınıf mücadelesinin kanla ve zorbalıkla bastırılması demektir. Kemalizm, işçiler için süngü ve ateş, cop ve dipçik, mahkeme ve zindan, grev ve sendika yasağı demektir; köylüler için ağa zulmü, jandarma dayağı, yine mahkeme ve zindan ve yine her türlü örgütlenme yasağı demektir. (...) Kemalizm demek, her türlü ilerici ve demokratik düşüncenin zincire vurulması demektir.⁶³

İbrahim Kaypakkaya'nın Kemalizm analizinin özellikle sınırlı kaynaklara dayandığı, kendi yoldaşları tarafından da eleştirildiği biliniyor. Analizleri, Sovyet yazarı Şnurov'un bir kitabına dayanmıştır. Kurtuluş Savaşı konusunda da o dönemde yaygın olan görüşleri eleştiren Kaypakkaya şöyle yazıyor:

Kurtuluş Savaşımız, Şafak revizyonistlerinin iddia ettiği gibi, "Asya'nın ezilen halklarına" değil, Asya'nın korkak burjuvazisine ve bir de emperyalist ülkelerin mali-oligarşisine "cesaret ve umut vermiştir". Asya'nın korkak burjuvazisi, Kemalist devrimde kendi gerici emellerinin gerçekleştiğini görmüştür. (...) Nitekim Çin'de burjuvazi ve toprak ağaları, Kemalist Devrimin bir benzerini gerçekleştirmek için can atmıştır. Fakat Mao Zedong yoldaş, bu yolun çıkmaz olduğuna ta o zaman işaret etmiştir. Kemalist Devrimden, emperyalist ülkelerin mali-oligarşisi de cesaret bulmuştur. Çünkü böylelikle, kök-

61 1. Kaypakkaya, *Seçme Eserler*, s. 243.

62 1. Kaypakkaya, *a.g.e.*, s. 244.

63 1. Kaypakkaya, *a.g.e.*, s. 244-245.

l  bir halk devriminin önüne geçmek, geri ülkelerin yarı-sömürge bağımlılığını devam ettirmek imk n  a ılmıştır önünde. (...) Ezilen halklara cesaret ve umut veren devrim, Çin Devrimi'dir, Vietnam Devrimi'dir. Kemalist Devrim, kitlelerin, nasıl kurtulamayacağıının örneğidir. Çin ve Vietnam devrimleri ise, kitlelerin gerçek kurtuluşa nasıl ula acaklarının örneğini vermiştir ve vermektedir.⁶⁴

Kürt meselesi konusunda Kaypakkaya, “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” sloganının ateşli savunucusu olmasıyla da farklı bir konuma sahiptir. Kürt halkı yerine Kürt ulusu⁶⁵ kavramını kullanarak, bu konuda berrak görüşlere sahip olduğunu göstermiştir. Kemalizm'in Kürtler  zerindeki baskıcı politikalarını ele tirmi tir.

Kaypakkaya'nın birkaç yanılgısına değinmek isterim. İlkin  u yanılgı göze çarpar: Kaypakkaya, Kemalizm'in farklı dönemlerini birbirinden ayırmamı , Kemalizm değerlendirmesinde çubuğu fazlaca sola bükerek, a ırıya ka mı tır. “Kemalizm, bizzat fa izmdir,” diyerek, kendi analizini zayıflatmı tır. Bu tutum, demokratik haklar için mücadeleyi, seçimleri küçümseyen bir anlayışa yol açmıştır. Kemalizm'i faşizm olarak niteleyen Kaypakkaya aynı zamanda şunları da söylemektedir:

Kemalist devrim, işgal altındaki toprakları kurtardı, Sultanlığı kaldırdı, emperyalist ülkelere tanınan imtiyazlardan bir kısmını kaldırdı ( rneğin: Yabancı ülkelerden ithal olunan mallardan daha yüksek vergi, gümrük rüsumu alınmaya ba landı. Yabancı sermayeye tanınan rüçhan hakları kaldırıldı). Fakat yine de Türkiye yarı-sömürge bir ülke olarak kaldı.⁶⁶

İbrahim Kaypakkaya'nın “milli burjuvazi” kavramı konusundaki bazı iddiaları da gerçeği yansıtmaktan uzaktır: “(...) ‘Milli burjuva’ kavramı üzerinde kısaca durmak gerekiyor. Lenin, Stalin ve  nurov yoldaşlar, Kemalist devrimden bahsederken ‘milli burjuva’ kavramını, Türk olan burjuva anlamında kullanmaktadırlar.”⁶⁷ Oysa Marx ve Engels'in “milli burjuvazi” kavramını kullanmadıklarına, Lenin'in ise milli sözcüğünü tırnak içinde verdiğine yukarıda dikkat  ekmi tim. Stalin ise ilk dönemde “milli” sözünü tırnak içinde kullanırken, daha sonra tırnak kullanmaktan vazgeçer.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye devrimci hareketi büyük bir yenilgiye uğradı. Eskiden Kürt hareketiyle birlikte olan birçok sosyalistin bugün Kürtlere “düşman” hale gelmesinin ekonomik, toplumsal, siyasal ve en-

64 1. Kaypakkaya, *a.g.e.*, s. 222.

65 Ne yazık ki, o dönemin devrimcileri de Stalin'in, bugün eksik olduğu anlaşılan ve açılması gereken ulus anlayışından hareket ediyorlardı.

66 1. Kaypakkaya, *Seçme Eserler*, s. 194.

67 1. Kaypakkaya, *Seçme Eserler*, s. 189.

telektüel temelleri vardır. Burada eski sosyalistlerin yeni milliyetçiler haline gelmesinin toplumsal-ekonomik-siyasal kökenlerinden ziyade entelektüel tohumlarına kısaca değinmekle yetineceğim.

Bilindiği gibi modern toplumda sınıf politikalarına yön veren iki olgu vardır: Sınıf çıkarları ve sınıf ideolojisi. Avusturyalı Marksist Otto Bauer'ın ilginç görüşlerinden biri, sınıf ideolojisi ve sınıf çıkarları arasında bazı dönemlerde ortaya çıkabilecek *uyumsuzluğa* dikkat çekmesiydi. Sınıf ideolojisi, bazı dönemlerde sınıf çıkarlarına zıt olan bir içeriğe sahip olabilir. Bunun nedeni sınıf ideolojisinin belli bir bağımsızlığa sahip olmasıdır. Şöyle ki, sınıf ideolojisi sınıfın yaşadığı *belli koşulların* ürünüdür ve sürekli olarak sınıf çıkarından kaynaklanır; ama bu sınıf ideolojisi bir kez ortaya çıktıktan sonra bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir; artık ortaya çıkan sınıf ideolojisinin kendi öz gelişim mantığı vardır.

Belirli koşulların ürünü olarak ortaya çıkan bu sınıf ideolojisi, koşullar değiştiğinde sınıf çıkarlarıyla uyumlu olmayabilir. Sınıf çıkarları değişmiş olmasına rağmen, bir toplumsal sınıf daha önceki sınıf çıkarlarının ürünü olan eski sınıf ideolojisine sarılabilir. Oysa yeni toplumsal sınıfın yaşadığı yeni koşullar, yeni bir sınıf ideolojisini gerektirmektedir. Dolayısıyla yeni koşulları dikkate almayan sınıf ideolojisi, gerçeklerden koparak dogmatik hale gelir. Bu durumda eski ideoloji ile yeni sınıf çıkarları arasında bir karşıtlık gündeme gelir. Sonuç; ideolojik ve politik güç kaybıdır. Türkiye sosyalist hareketinin geniş kesimlerinde, işçi sınıfının çıkarlarına uygun olmayan bir sınıf ideolojisi egemen olmuştur.

TİP ve TKP

TİP (Türkiye İşçi Partisi) işçileri ve aydınları bir araya getirmeyi başaran ender partilerden biriydi. TİP, “Türkiye'nin siyasal yaşamında başarısı aşılamayan bir pratiğe” damgasını vurmuştur. TİP sonrası hiçbir partinin, örgütün aydınları ve işçileri birleştirme anlamında, böyle bir başarıyı yakalamadığı söylenebilir. “Türkiye’de hâkim üretim biçimi kapitalizmdir” saptaması yapan TİP, işçi sınıfı öncülüğünde sosyalizmi savunuyordu. Ama sosyalizm olarak savundukları program, aslında demokratik devrim programından başka bir şey değildi. Kürt meselesini ele alan TİP, Dördüncü Kongre’de “Türkiye’nin doğusunda Kürt halkı yaşar” tespiti yapmıştı. TİP bu tespitiyle “bölücülük” suçu işlemiş oluyordu; Kürtlerin varlığını tanıması, TİP’in kapatılmasına neden olmuştu.

TKP’ye gelince. Eski TKP kastedilmiyor elbette. 2001 yılında kurulmuş TKP hakkında ise sözü Vedat Türkali’ye bırakalım.

Söz gelimi, Türkiye Komünist Partisi (TKP) diye bir parti var... [eski] TKP, seksen beş yıl önce kuruluşuyla tarihimizde onurlu yer almış ilk gerçek Marksist-Leninist büyük örgüttür! Bunların bu tarihsel örgütle ne ilişkisi var? “T.K.E.P”, Türkiye Kemalist Partisi diye okumak gerek aslında. Kemalist tekerlemeleri yineleyip duruyorlar. Geveledikleri Marksist kimi kavramlarla her şeyi çözdüklerini sanıyorlar. Açın, programlarına bakın, daha yirminci yüzyılın başlarında, yani kapitalizmin tekelci finans kapital aşamasına vardığı çağdaki temel yapı değişikliğinin ayırıcısında değiller. Bu aşamayı Marksist bilimsel yöntemle doğru bir biçimde saptayan Lenin’dir. İkide bir kullandıkları “Anti-Emperyalizm”i doğru dürüst anlamadıkları ortada. Kürt sorununa bakışları, yaklaşımları hiçbir ciddi, Marksist-Leninist temele dayanmıyor. Adını kaptıkları TKP’nin tarihini bilmiyorlar daha.⁶⁸

Türkiye sosyalist hareketinin geniş kesimleri, “sınıf mücadelesi birincil, ulusal sorun ikincildir” tekerlemesiyle sosyal şovenizmini gizlemeye çalışmıştır. Oysa Lenin bu yaklaşımı doktriner ve dogmatik bularak şöyle diyordu: “Ulusal sorunun politik alanda tekrar geçici olarak ön plana çıkması olanaksız değildir.”⁶⁹ Bu olasılığı reddetmek doktriner bir tutuma düşmek demektir. Kürt hareketinin 1970’ler sonrası Türk sosyalist hareketinden ayrı örgütlenmesinin nedenlerinden biri Türkiye sosyalist hareketinin geniş kesimlerinde var olan sosyal şovenizmdir. Yani Türkiye sosyalist hareketine duyulan bu güvensizliktir.

Kürt hareketi ve strateji değişikliği

Kürtler, tarih sahnesine en geç çıkan uluslardan biridir. Bilindiği gibi, tarihsel olarak geç kalmanın hem sorunları hem de yararları vardır. Dört parçaya bölünmüş olan Kürtlerin yaşadıkları sorunlar biliniyor. Kürt hareketi, dünyada ulus-devletin çıkmazını gören ilk ezilen ulus hareketidir. Ulus-devlet karşısında son dönemdeki eleştirel tutumu nedeniyle Türkiye’deki Kürt hareketi, ulusal-devlete ve ulusallığa saplanan dünyadaki birçok sosyalist hareketten daha ileri bir konumdadır. Devlet iktidarını amaçlamayan bir demokratik ulus anlayışının ileri sürülmesi önemlidir ve yeni bir bakış açısını gündeme getirmektedir.

Türkiye’deki Kürt hareketinin geçirmiş olduğu aşamaları ayrıntılı olarak incelemek, bu yazının konusu değil. Kürt hareketinin 2000 yılından sonra yaptığı strateji değişikliğinin nedenlerini ve sonuçlarını ve daha sonra Öca-

68 Vedat Türkali ile yapılan röportaj. *Cafrande Kültür ve Sanat Dergisi*, <http://www.cafrande.org/komunist-yazar-vedat-turkali-tpkyi-ve-kurt-sorununa-bakisini-cok-sert-elestirdi/>.

69 Lenin, W.I., “Die nationale Frage in unserem Program”, LW 6, s. 457-458.

lan tarafından da ileri sürülen Demokratik Ulus konusunu kısaca açıklamakla yetineceğiz.

Önce Kürt hareketinde stratejik değişikliğin, yani Bağımsız ve Birleşik Kürdistan Stratejisinden, Demokratik Özerkliğe dayanan bir Konfederalizme geçişin nedenleri açıklanmalıdır. Gerçi bu strateji değişikliği birdenbire gerçekleşmiş gibi görünse de bunun öncesi vardır. Ateşkes ve barış önerileri bu strateji değişikliğinin tohumlarını taşımaktaydı. Ne var ki Abdullah Öcalan'ın uluslararası bir operasyonla tutuklanmasından sonra bağımsız devlet olarak ayrılmaktan ziyade var olan diğer uluslarla birlikle yaşamayı tercih etmek daha ağır basmaya başladı. Özellikle ulus-devlet anlayışı reddedilerek demokratik ulus anlayışına ulaşmak önemli bir ideolojik ve teorik atılımdı. Kürt hareketinde, ulus-devleti reddeden anlayışın ortaya çıkmasının çok çeşitli nedenleri vardır. Altı önemli nedenden bahsetmek mümkündür.

1. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist devletler, Kürtleri dört parçaya bölmüştür. Bu parçalar ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan farklı süreçleri yaşamıştır. Parçalar arasında siyasal ve kültürel açıdan var olan eşitsizlikler, ortak bir Kürt Ulusu bilincinin doğmasına büyük engeller çıkarmıştır. Bu olgu Irak, İran, Suriye ve Türkiye Kürtleri arasındaki farklı stratejilerin ve çelişkilerin temelini oluşturmuştur. Bütün çabalara rağmen parçalara ayrılmış Kürtler, ortak bir tutum sergileyememişlerdir. Şimdiye kadarki çabalar, ulusal birliği yaratamamıştır. Bundan sonraki süreçte birliğin nasıl olacağını kestirmek zordur.
2. Sömürgeciler tarafından geri bırakılmış Kürt halkı üzerinde aşiret yapılanması ve dinin etkisi, ulusal bilincin gelişmesini engelleyen önemli faktörlerdir. Şafii, Alevi, Sünni mezhep ayrımlarının Kürt ulusal bilincinin gelişmesine köstek olduğu söylenebilir.
3. Kürt Hareketi Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasından sonra bazı devletlerin ve halkların destek vereceği gibi bir yanılsamaya sahipti. Bir dönem Roma'da kaldı Öcalan. Yunanistan'ı tercih ettiği söylendi. İlticası Rusya tarafından da kabul edilmedi. Sonuçta Öcalan'a hiçbir ülkenin destek vermediği açığa çıktı. Bu durum, kanımca, Öcalan'ı daha uçakta iken derin düşünmeye zorlamış, ancak beraber yaşadığı ülke halklarının desteğini kazanmak yoluyla Kürt halkının varlığı ve geleceği belirli bir güvenceye kavuşabilir düşüncesine ulaştırmıştı.
4. Türkiye'deki Kürt sorununu dünyaya tanıtmış olan PKK'nin 1990'ların ikinci yarısından sonra silahlı mücadelesi kendini tekrarlamaktan öteye gidemiyordu. Mücadele tıkanma noktasına gelmişti. Türk sol hareketinin ve emekçilerinin desteği olmadan Kürt hareketi kendi dar çem-

berinden çıkamazdı. Dolayısıyla özellikle Türk demokrat aydınları ve sol hareketle ilişki kurmanın yolları denendi.

5. Yakalanmasıyla yaşanan büyük şok Öcalan'ı eski düşüncelerini gözden geçirmeye ve yeni arayışlara götürmüştür. Yaşanan şokların insanlar üzerindeki tetikleyici bir etki göstermesi genel bir kabuldür. Toplumların, sosyal ve ulusal hareketlerin yaşadığı şokların insanlar üzerinde var olanı sorgulayıcı bir etki yarattığı bilinen bir gerçektir.
6. İmralı'da tecrit koşullarının yarattığı ortamın önemli bir rol oynamasını dikkate almak gerekir. Böylesi bir ortam şöyle sonuçlar ortaya çıkarır: Teorik-ideolojik konularda yoğunlaşma yaşanır; zira daha derin düşünme için zaman ve fırsat vardır; tecrit nedeniyle, yaygın olan sığ görüş ve ideolojilerinden kısmen uzak kalmak olanaklıdır.

Kürt hareketinde yaşanan strateji değişikliklerinin mimarının Öcalan olduğu biliniyor. Bu bölümde Öcalan'ın sadece ulus-devlet, demokratik ulus ve demokratik konfederalizm konusundaki görüşlerinin eleştirel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Öcalan'ın bütün görüşlerinin eleştirel bir değerlendirilmesi bu kitabın konusu değildir.

Öcalan ve yöntemi

Öcalan'ın Ulus-Devlet ve Demokratik Ulus konusunda görüşlerinin kısa bir değerlendirmesini yapmadan önce onun yöntemine ilişkin birkaç söz söylemek gereklidir. Burada genel yöntem (özne-nesne, madde-ruh, evrensel-tikel) ilişkisi değil, ulusal sorun konusunda ileri sürdüğü yöntem kısaca ele alınıyor. Ortadoğu'yu çözümlemeye çalışan Öcalan, *Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü* kitabının önsözünde yöntemi şöyle ifade ediyor:

Ortadoğu bölümü ancak evrensel anlatım içinde ifade bulabilirdi. Zaten kendisi evrenselin ana damarıdır. Bireysel tarih, kültür ancak bu evrensellik içinde anlam bulabilir. Birey derken bir şahıstan bir ulusa kadar geniş bir yelpaze içindeki tekillikleri kast ediyorum. Bir birey olarak kendimi tanımlamaya büyük çaba harcadım. Bu çabada yoğunlaştıkça evrenselden kaçınamayacağımın daha çok farkına vardım. Liberalizmin kof bireyinin eski mitolojiler kadar bile anlam bulamayacak mitik bir değer olduğundan kuşku duymuyorum.⁷⁰

Liberalizmin sorunlara bireycil yaklaşımını eleştiren Öcalan açısından bireycilik, bir yanda toplumun çözülüşü, öte yanda gerçeklikten uzaklaşma ve

70 Abdullah Öcalan, *Demokratik Uygarlık Manifestosu (DUM)*, 4. Kitap, *Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, s. 7.

hakikat algısıyla ilişkisinin kesilmesi demektir. Ona göre bireyciliğin çağımızda hâkim yaşam biçimi olarak sunulması doğruluğunu kanıtlamaz. Öcalan'a göre toplumsallığa bağlı olmayan ve toplum karşısında sorumlu olmayan birey, ahlâki⁷¹ bir birey olamaz.

Toplumsal gerçeğin bütününe temel almanın önemine dikkat çeken Öcalan'a bakılırsa, birey, bilmenin en üst sınırına ancak gerçeğin toplumsal kaynağına anlam vererek erişebilir. “Bu nedenle toplumdan kaçmak; anlamdan, bilgelikten kaçmaktır. Liberalizmin ısrarla toplumdan kaçışı hem gerçeğe yüzeysel yaklaşımını hem de bunun kapitalizmin doğasındaki gerçekliğiyle, onun ideolojik ifadesi olmayla bağlantılıdır. Kapitalizm ve hegemonyasındaki toplumun gittikçe reklama, yalana daha çok başvurması yine gerçeğin bu yönünü vurgular.”⁷²

Öcalan açısından, “kapitalist bireycilik toplumu inkâr temelinde şekillenmiştir. Her türlü tarihsel toplum kültürünü ve gelenegini yadsıdığı oranda kendini gerçekleştireceğini sanır. Liberal ideolojinin en büyük çarpıtması budur. Başlıca sloganı, ‘toplum yoktur, birey vardır biçiminde dile getirilir. Kapitalizm esas olarak toplumu tüketme temeline dayalı hastalıklı bir sistemdir.”⁷³

Kapitalist liberalizmi mahkûm eden Öcalan açısından anti-liberalizm olarak sosyalizm ise özgürlüğü kolektif eylemde ve ahlâkta yaşamının ideolojisi. Öcalan bireyden hareket ederek toplumu ve tarihi açıklamaya çalışan yöntemi eleştirirken, toplum ve tarihten hareket ederek bireyi açıklamaya çalışan doğru yöntemi benimsemektedir. Bu noktada yöntem açısından doğru bir çizgi izlemektedir. Öcalan yöntemini şöyle özetliyor: “Temel yöntemim tikel-evrensel ilişkisinin bütünselliği esasına dayanmaktadır.”⁷⁴

Öcalan ve ulus-devletin reddi

Elinizdeki kitabın önceki bölümlerinde Fransa ve Almanya kaynaklı ulus anlayışları ele alınmış ve dünyada yaygın olan ulus ve ulus-devlet anlayışının esas olarak Aydınlanma karşıtı olan Alman Romantik düşünürler tarafından (Herder, özellikle Fichte) belirlendiği gösterilmişti. Alman Romantiklerinin ulus anlayışının kısmen Alman ve Avusturya Marksizmi üzerinde etkisi olduğu ileri sürülmüş ve ulusal sorunun Marksizmin en zayıf yanı

71 Öcalan, ahlâk kavramını, ilkel ahlâkçılık anlamında değil, etik anlamında, yani ahlâk teorisi anlamında kullandığına dikkat çekmektedir. *Imralı Adası'nda Cezaevi Yaşamıma Dair*.

72 Abdullah Öcalan, *DUM*, 4. Kitap, *Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, s. 7.

73 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, s. 362.

74 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, *a.g.e.*, s. 10.

olduğu tezi ortaya atılmıştı. Öcalan, ulus-devleti eleştirirken, Fransız ve Alman düşünürleri arasındaki farka değinmeden, esas olarak Alman Romantikleri tarafından belirlenmiş ulus-devleti haklı olarak eleştiriyor: “Devlet amaçlı ulusla, ulus amaçlı devlet mücadeleleri çağın kanlı gerçeğinin ana etkenidir. İktidar ve devletle ulus buluşturmak modernite çağının sorunlarının ana kaynağıdır.”⁷⁵ Görüldüğü gibi Öcalan, haklı olarak, ulus-devlet anlayışının insanlık için yıkıcı sonuçlar getirdiğine işaret etmektedir: “Resmi modernitenin son dört yüz yıllık tarihi, çok etnisiteli, çok kültürlü, farklı siyasi oluşumlu ve öz savunmalı toplumu homojen ulus adına bir nevi soykırıma (genellikle kültürel, zaman zaman fiziki soykırımlar) tabi tutma eylemidir.”⁷⁶

Ulus-devleti reddettiğini vurgulayan görüşleri basına da özellikle yansıtıldı Öcalan’ın. Aşağıda yapacağımız uzun alıntı, birkaç köşe yazarı tarafından da köşelerinde paylaşıldı.⁷⁷ Öcalan bakın ne diyor:

Benim için İmralı Cezaevi, Kürt olgusunu ve sorununu algılamak ve çözüm olanaklarını kurgulamak açısından tam bir hakikat savaşı alanına dönüştü. Dışarıda daha çok söylem ve eylem geçerliyken, cezaevinde anlam geçerliydi. Bu savunmada daha kapsamlı ve somut olarak dile getirdiğim siyaset felsefesine ilişkin düşünceleri dışarıda geliştirmem çok zor olurdu. Siyaset kavramının kendisini kavramak bile büyük çaba ister; hakikatin güçlü algılanmasını gerektirir. Pozitivist bir dogmatik olduğumun derinliğine farkına varmam tecritle oldukça ilişkilidir demem mümkündür. Farklı modernite kavramlarını, ulus inşalarının çok çeşitli modellerinin olabileceğini, genelde toplumsal yapılanmaların insan eliyle yaratılmış kurgusal yapılar olduğunu ve esnek bir doğaları bulunduğunu tecrit koşullarında daha çok idrak ettim. Özellikle ulus-devletçiliği aşmak benim için çok önemliydi. Bu kavram benim için uzun süre Marksist-Leninist-Stalinist bir ilkeydi; asla değiştirilmemesi gereken bir dogma niteliğindeydi. Toplumsal doğa, uygarlık ve modernite üzerinde yoğunlaştığımda, bu ilkenin sosyalizmle ilgili olamayacağını, sınıflı uygarlığın bir tortusu ve kapitalizm eliyle meşrulaştırılmış azami toplumsal iktidarcılık olduğunu kavramam önemliydi. Dolayısıyla reddetmekte tereddüt etmedim.⁷⁸

75 Abdullah Öcalan, *DUM*, 4. Kitap, *Ortadoğu’da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, s. 37.

76 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 11.

77 *Radikal* gazetesinde 16 Ocak 2013 tarihli ve “Öcalan ulus devletçiliği nasıl aştı?” başlıklı makalesinde Ezgi Başaran, Öcalan’ın görüşlerini aktarırken bazı önemli pasajları atlamıştır. Ama en azından, üç nokta (...) işareti koymakla bazı yerleri aktarmadığına işaret etmiştir. Ama bazı köşe yazarları bunu bile yapmamıştır.

78 *İmralı Adası’nda Cezaevi Yaşamıma Dair*.

Öcalan, kapitalist liberalizmin çok güçlü bir ideolojik hegemonya kurduğunu, reel sosyalizmin ulus-devlet kavramını aşmadığını, bu nedenle ulus-devlet düşüncesinin bir kafes olduğunu ileri sürerek şöyle demektedir:

Reel sosyalizm ulus-devlet kavramını aşmadığı ve temel modernite gerçeği olarak kavradığı için, başka tür bir ulusçuluğun, örneğin demokratik ulusçuluğun olabileceğini hiç düşünememiştik. Ulus dediğin illa devleti olması gereken bir şeydi! Kürtler bir ulus ise, mutlaka bir devletlerinin de olması gerekirdi! Halbuki toplumsal olgular üzerinde yoğunlaştıkça, ulusun kendisinin son birkaç yüzyılın en loş gerçeği olduğunu, kapitalizmin güçlü etkisi altında şekillendiğini ve özellikle ulus-devlet modelinin toplumlar için demirden kafes olduğunu kavradıkça, hem özgürlük hem de toplumsallık kavramının daha değerli olduğunu fark etmiştim. Ulus-devletçilik uğruna savaşmanın kapitalizm için savaşmak olduğunu fark ettikçe, siyaset felsefemde büyük dönüşümler söz konusu oldu. Dar ulusçuluk ve sınıfçılık (İkisi de özünde aynı kapıya götürür) mücadelesi, sonunda kapitalizmi güçlendirmekten öteye sonuç vermiyordu.⁷⁹

Ulus-devlet, kapitalist modernitenin en yoğun ve yaygın yönetim biçimidir. Bu yaygın ulus-devletin en belirgin özelliği, iktidarı ele geçiren ulusun kendi dışındaki tüm toplumsal güçleri dışlayarak onlar üzerinde egemenlik kurmasıdır. Dolayısıyla demokrasiyi dışlayan anti-demokratik bir yapılanmadır. Diğer ulusal toplulukları ya asimile ya da tasfiye etmeye çalışan ulus-devlet düşüncesi savunulacak bir yapılanma değildir. Ulus-devlet, esas itibarıyla demokrasinin ve hatta cumhuriyetin inkârı demektir.⁸⁰ Demokrasi ve cumhuriyetler mahiyeti itibarıyla ulus-devletten farklı yönetim biçimleridir. Demokrasi ve cumhuriyet halk yönetimi anlamına gelirken, yaygın anlamıyla ulus-devlet, Öcalan'a göre bir etnik grubun devleti ele geçirmesi, diğerlerini dışlaması demektir.

Ulus-devlet, homojen ulus toplumu yaratmayı hedeflediği için aynı devlet içindeki diğer ulusal toplulukları ya tasfiye eder ya da yapay ve şiddet yüklü sahte (sözde hukuken) eşit yurttaşlar inşa eder. "Tornadan çıkmış gibi tek tip vatandaş olmaya zorlayan ulus-devlet, bu yönüyle de yaşama terstir."⁸¹ Öcalan açısından ulus-devlet, homojen bir toplum yaratır; çok milliyetlerin yaşadığı coğrafyada homojen toplum yaratma çabası, çoğu zaman kültürel ve fizikî dışlanmaya götürür. Homojenleştirme ile toplum gerçek tarihinden kopartılır, ideolojik bir kurgulamayla tüm farklı kültürler yok edilir. Ulus-devlet ideolojisinin demirden kafes olduğunun altını çizen Öcalan,

79 *İmralı Adası'nda Cezaevi Yaşamıma Dair*.

80 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 4.

81 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, s. 38.

hem ulus-devleti savunan Türk milliyetçilerinin ve de sözde bazı Türk sosyalistlerinin hem de Kürt milliyetçilerinin eleştirisine maruz kalmıştır.

Öcalan'a göre liberal ideolojik hegemonya, ulus-devletin demokrasi karşıtlığını gizlemekte ve ulus-devleti, "demokrasi çağı"nın özelliği diye lanse etmeye çalışmaktadır. Kapitalist modernite, ulusu kutsallaştırmakta ve tanrılaştırmaktadır. Bir başka deyişle, "kapitalist modernite geleneksel din ve tanrı yerine bizzat ulus-devlet tanrısallığını inşa etmiştir. Bu husus çok önemlidir. Milliyetçilik ideolojisini ulus-devletin dini olarak yorumlarsak, ulus-devletin kendisini de bu dinin tanrısı olarak kavrayabiliriz."⁸² Öcalan açısından bakılırsa "Siyasi İslam da, son iki yüz yılın ulus-devlet oligarşilerini maskeleyen bir milliyetçilik ideolojisidir."⁸³

Modern ulus ve ulus-devlet anlayışının en temel özelliklerinden biri, katı bir biçimde tek dili dayatmasıdır. Ulus-devleti savunan görüşlerin çoğunluğu, resmî dili olmayan devleti veya bir devlette birkaç resmî dil olacağını tasavvur edemiyor. Böylesi görüşler birden fazla dili konuşan bir milleti (milliyeti değil) tasavvur etmekten yoksun olduğu gibi, birden fazla resmî dili uygulayan devletleri görmezden gelmektedir. Öcalan açısından demokrasiler ve özerk yönetimler için en büyük tehdit, ulus-devletçi iktidarlardan gelmektedir. Toplumsal kültürün son kalıntıları ulus-devletin çarklarında eritilmektedir. "Ulus-devletin soykırımcı niteliği en çok bu kültürlerle karşı geliştirdiği politikalarda yansımaları bulur. Bu politikalarla birçok kültürel varlığın yok edilmesi, kapitalist modernitenin dünyanın her tarafında geliştirdiği katliamların en önemli parçasıdır."⁸⁴ Öcalan açısından, ulus-devlet kapitalist modernitenin öz silahıdır. Bu nedenle ulus-devlete sarılarak kısa yoldan büyük toplumsal dönüşümleri gerçekleştireceğini sanan kişi ve hareketler, bu silahla kendilerini vurduklarını çok geç kavramışlardır.

Öcalan ulus-devlet düşüncesinin küreselleşen dünyada aşıldığını ileri sürmektedir. Şöyle düşünüyor: Bu süreçte emperyalizm ciddi bir yeni sistem modeli geliştiremediği için, mevcut sistemin krizi derinleşmiş ve kaosa dönüşmüştür. Bu kaos özellikle Ortadoğu'da daha belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu'da ulus-devleti aşan yeni projeye ihtiyaç vardır. Öcalan'a göre bu proje ancak Demokratik Konfederalizm olabilir.

Demokratik Konfederalizm ve Demokratik Ulus

Ortadoğu toplumlarının bunalımını analiz etmeye çalışan Öcalan, bunalıma çözüm olarak Demokratik Konfederalizm görüşünü önermektedir. Orta-

82 Abdullah Öcalan, DUM, 5. Kitap, a.g.e., s. 39.

83 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 11.

84 Abdullah Öcalan, DUM, 5. Kitap, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, s. 113.

doğu'nun mevcut durumu, ne üstten ABD'yi, ne de alttan halkı kabul edecek durumdadır. Bu nedenle mevcut yönetimler bu iki yol arasında sıkışmışlardır. Ya kendilerini dönüştürürler, ya da ABD'nin baskısı karşısında ezilirler. Ulus-devlet ve milliyetçi dalga nasıl geçmişi kaybettirdiyse, bugünü de kaybettirir. Ortadoğu'da yaşanan sorunların en önemli nedenlerinden biri, Batı Avrupa kökenli kapitalist modernitenin bölgedeki son iki yüz yıllık hegemonyasıdır. Bu hegemonyanın rolü açıklığa kavuşturulmadan, ne Kürt gerçekliği ne de kangren halini almış Kürt meselesi kavramlaştırılabilir ve ku-ramlaştırılabilir, diyor Öcalan.

Batı Avrupa kökenli kapitalist modern hegemonyanın en etkin biçimi ulus-devlettir. Batı Avrupa kökenli ulus-devlet düşüncesi Ortadoğu ve Türkiye halklarına felaket getirmiştir. Ermeni Soykırımı'nda bu Batılı hegemonik güçlerin kendi sorumluluklarını açığa vurmaktan kaçınarak, soykırımın tüm suçunu Türklere yıkmaları bilinçli bir saptırmadır. Ulus-devletçilik bir soykırım rejimidir. Tarihi yadsıyan, yerel kültürü ve demokrasiyi yok eden ulus-devlet düşüncesinin sonuçlarını Ermenileri tehcir eden Türkçü ulus-devlet örneğinde görmek mümkündür.

Ortadoğu'da ulus-devletler devrimlerle kurulmadılar; hegemonik sistem tarafından kurduruldular. Bu devletlerin temel amacı halklarını bu sistem adına en katı bir biçimde sömürgeleştirmektir. Ulus-devleti temel alarak Batılı hegemonik güçlere karşı haklı ve başarılı bir mücadele yürütülemeyeceğini savunan Öcalan, ulus-devlet düşüncesini reddetmektedir. Ona göre ulus-devlet "azami kâr kanunu" gereği sürekli "homojen ulus" yaratmaya eğilimlidir ve ulus-devlet, demokrasiyi inkâr eden özelliğe sahip olduğu için sonuçta faşizme götüren bir anlayışı barındırmaktadır.

Öcalan, Ortadoğu Demokratik Uluslar Konfederasyonu'nu, kültürel bütünlüğün çatı örgütü olarak düşünmektedir. Ona göre demokratik ulusların inşası mevcut ulus-devlet sınırlarına dayandırılmaz. Daha da önemlisi, demokratik ulusların çizilmiş sınırları olamaz. Bu yaklaşım, katı siyasi sınır anlayışı olmayan, aynı mekânlarda ve hatta kentlerde farklı ulusları çeşitli bütünlükler içinde daha üst ulusal topluluklar halinde inşa etmeyi mümkün kılar. Zaten normal olanı da budur. Tarih hep iç içe yaşayan kabile ve kavimlerle, din ve mezheplerle dolu sayısız bölge ve kentlere tanıklık etmiştir. Ulusların ortak vatani da olabilir. Tarih bu gerçekliğin örnekleriyle de doludur. Ayrıca saf toplum, saf ulus anlayışları asla bilimsel değildir. Şüphesiz aynı dili konuşan uluslar olabileceği gibi, çok-dilli olanları da olabilir.⁸⁵

Ortadoğu için bir ilaç olarak gördüğü Demokratik Konfederalizmi şöyle tanımlamaktadır Öcalan:

85 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 21.

Demokratik Konfederalizm devlet olmayan, demokratik ulus örgütlenmesidir. Demokratik konfederasyon azınlık örgütlenmesidir; kültür örgütlenmesi, dini örgütlenme, hatta cins örgütlenmesi ve buna benzer örgütlenmelerdir. Buna demokratik ulus ve kültür örgütlenmesi diyorum. Her köyde demokratik bir komün çıkar. Her kültürel örgütlemenin, bunların tümünün birleştirilmesi konfederasyondur. (...) Buna devlet olmayan demokratik konfederasyon diyorum.⁸⁶

Dolayısıyla bu Konfederasyon bir devletler birliği olarak değil, demokratik komünler birliği olarak düşünülmektedir. Devlete dayanan bir sosyalizm anlayışını doğru bulmayan ve demokrasi olmadan sosyalizm olmayacağını vurgulayan Öcalan, tabandan örgütlenen özerk yönetimlere ve çeşitli komünlere dayanan bir toplum örgütlenmesini savunmaktadır.⁸⁷ Üstelik Demokratik Konfederalizm, sadece Ortadoğu için değil, bütün dünya halkları için geçerli bir çözümdür. Şunu da ekler: “Türkiye Konfederalizm olsun demiyorum. Üniter yapısını koruyarak, ama demokratik bir cumhuriyet olsun diyorum.”⁸⁸

Öcalan’ın görüşüne göre demokratik konfederalizm, modernitenin ulus-devletine karşı bir modeldir. Çünkü ulus-devlet modeli, monolitik, homojen, tek renkli olan ve faşist toplum modeline götürmektedir. Ulus-devletin alternatifi demokratik-ulustur. Demokratik-ulusta her etnisite, dinsel anlayış, kent, yerel, bölgesel ve ulusal gerçeklik kendi özkimliğiyle ve demokratik özerk yapısıyla yer alma hakkına sahiptir.⁸⁹ Öcalan’a bakılırsa, Sovyet Rusya deneyimi başlangıçta revaçta olan konfederalizmi uyguluyordu, ama daha sonra Konfederalizmin merkezî devlet lehine hızla ortadan kaldırılması, reel sosyalizmin çözülüşünün en temel nedenidir. Ayrıca devrimci hareketlerin son iki yüz yıllık deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının temelinde de ulus-devleti daha devrimci sayıp demokratik konfederalizmi geri bir siyasi biçim olarak görerek tavır alışları yatmaktadır.⁹⁰

Demokratik Konfederalizmin en önemli unsurlarından biri demokratik ulus anlayışıdır. Ulus-devlet projesini reddeden Öcalan, demokratik ulusu ise şöyle betimliyor:

Demokratik ulusal çözümün belirleyici özelliği çözümü devletin dışında aramasıdır. Dışında arama ne devleti yıkarak yerine yenisini kurmak ne de mevcut devletin bir uzantısı olarak içinde erimek anlamına gelir. Toplum çözü-

86 Abdullah Öcalan, *a.g.e.*, s. 3.

87 Abdullah Öcalan, *a.g.e.*, s. 2.

88 Abdullah Öcalan, *a.g.e.*, s. 6.

89 Abdullah Öcalan, *a.g.e.*, s. 13.

90 Abdullah Öcalan, *a.g.e.*, s. 4.

mü kendi içinde, demokratik iradesinde arıyor. Devleti pozitif veya negatif olarak hedeflemiyor. Kaldı ki, gerek tüm uygarlık tarihi boyunca gerekse kapitalist modernite döneminde toplumsal sorunlar ve sınıfsal çıkarların üst tabakalar açısından çözümü devlet olmayla bağlantılıdır.

Öcalan'a bakılırsa demokratik ulus, aynı zamanda "sömürü ve baskıyı gemleyen ve dışlayan ulus modeli demokratik ulus modelidir. Demokratik ulus özgürlüğe ve eşitliğe en yakın ulustur. Bu tanım gereği özgürlük ve eşitlik arayışı olan toplumların ideal ulus anlayışıdır".⁹¹ Bir ulusa mensup olmak ne bir ayrıcalık ne de bir kusurdur. Birden fazla ulusa mensup olunabilir. Daha doğrusu, iç içe geçmiş farklı ulusallıklar yaşanabilir. Hukuki ulusla demokratik ulus uzlaşırsa rahatlıkla birlikte yaşanabilir.

Demokratik ulus, ulus-devletin panzehiridir. Demokrasi karşıtı olan milliyetçilik ve onun dayandığı ulus-devlet, toplumun cendereye alınması, insanlığın birbirinden koparılması demektir. Demokratik ulusun bazı yanlarını Öcalan şöyle ifade ediyor:

Çözümleyici bir model olarak demokratik ulus modeli devlet-ulusçuluğunun paramparça ettiği toplumsal ilişkileri yeniden demokratikleştirir; farklı kimlikleri uzlaşıcı, barışçı ve hoşgörülü kılar. Devlet ulusunun demokratik ulusa doğru evrilmesi muazzam kazanımları beraberinde getirir. Demokratik ulus modeli öncelikle şiddet yüklü toplumsal algıları doğru bir toplumsal bilinçle yumuşatıp insancıl (akıllı ve duygulu, empatisi olan insan) kılar.⁹²

Demokratik Ulus projesi, bir insanın birden fazla ulusa mensup olmasını, farklı ulusal kimliklerin hem bir arada yaşamasını hem de iç içe geçmesini mümkün kılar. Dolayısıyla Demokratik Ulus paradigması; ulus-devletin homojenleştirici, milliyetçi niteliğini ve açtığı derin yaraları, sebep olduğu çatışmaları ortadan kaldırabilecek niteliktedir.

Demokratik ulus anlayışının en önemli temelini Demokratik Özerklik olduğunu ileri süren Öcalan, Demokratik Özerkliği şöyle izah etmektedir: Demokratik ulus bir ruh ise demokratik özerklik bedendir. Demokratik özerklik demokratik ulus inşasının ete kemiğe bürünmüş halidir. Demokratik Ulus ve Demokratik Özerklik arasındaki ilişki Ruh-beden ilişkisi gibidir. Demokratik Ulus ruh; demokratik özerklik bedendir. Demokratik Ulus olmazsa demokratik özerklik olmaz, demokratik özerklik olmazsa demokratik ulus olmaz. Demokratik özerkliğin, siyasi, ekonomik, hukuki, kültürel, öz savunma vb. gibi farklı boyutları vardır.⁹³ İktidar ve devlet hegemonyası

91 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, s. 38.

92 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, a.g.e., s. 40.

93 Abdullah Öcalan, *Demokratik Özerklik*, s. 6.

dayatılmadığı müddetçe, demokrasilerin çözemeyeceği bir toplumsal sorun yoktur. Önemli düşünceler içermesine karşın, Öcalan'ın görüşleri tam bir netlikten yoksundur ve farklı yorumlara açıktır. Örneğin demokratik ulusun mevcut devlet yapısı içinde mi olduğu, yoksa onu aşan bir proje mi olduğu açık değildir.

Öcalan'a yönelik eleştiriler

Demokratik Ulus görüşünün, Öcalan tarafından savunulması bu paradigmanın toplumsal ve politik alanda ete kemiğe bürünmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Öcalan'ın ulusal sorun ve ulus-devlet ile ilgili görüşleri kısaca açıklandı ve mümkün olduğu kadar Öcalan'ın kullandığı kavramlara sadık kalındı. Demokratik Ulus konusundaki görüşlerini anlama ve aktarma çabası gösterildi. Şimdi Öcalan'a yönelik bazı eleştirilerimi ifade edeyim.

1. Öcalan ulus olgusunu ve ulus-devleti açıklarken, Fransız Aydınları ve Alman Romantik düşünürleri arasındaki farklılığa dikkat etmemiştir. Ulusun bugünkü tanımı ve ulus-devlet anlayışı, Alman Romantizmine dayanmaktadır. Elinizdeki kitabın İkinci Bölümü'nde bu olgu ispat edilmiştir. Ulus-devlet ve milliyetçiliğin teorisyeni, Öcalan'ın iddia ettiği gibi Hegel değil, Fichte'dir. Almanca araştırmalarda Fichte, genel olarak milliyetçiliğin ve "gerici ulus" anlayışının teorisyeni olarak kabul edilmektedir.
2. Öcalan, Marx-Engels'in ulus-devleti savunduğunu, Bakunin ve diğer anarşistlerin buna karşı durduğunu ileri sürmektedir. Şöyle diyor Öcalan:

K. Marks ve F. Engels'in kendileri de Alman oldukları için, Hegel'in Alman devletinin merkezileşmesi ve ulus-devlet olarak şekillenmesi gerektiği yolundaki görüşlerini ilerlemeci bir gelişme olarak yargılamaktan geri kalmadılar. Başta Bakunin olmak üzere anarşistler bu yargıya karşı çıktılar. Ulus-devletin en gelişmiş birey özgürlüğünü değil modern köleliği ifade ettiğini, komüniteler halinde yaşamının bireysel özgürlüğe daha çok katkı sağlayacağını iddia ettiler.⁹⁴

İleri sürülen bu görüş doğruyu yansıtmaktan uzaktır. Engels-Bakunin polemğinde Bakunin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını ve Avrupa'da bir uluslar federasyonunu savunmuştur. Evet, 1848-1849 yılında Engels'in "tarihsiz uluslar" konusunda yazdığı görüşler metafizik görüşlerdi ama Bakunin'in ulus-devlete karşı çıktığı iddiası doğru değildir.

94 Abdullah Öcalan, *DUM*, 5. Kitap, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, s. 288.

3. Öcalan'da görülen belirgin özelliklerden biri, Marx ile yaygın olan Marksizm arasında ayırım yapmamasıdır. Bazı görüşleri (ilerlemeci, ulus-devletçi vb.) Marx'a atfetmektedir. Marx'ta ilerlemeci tarih anlayışı veya ulus-devletçiliği yoktur. Marx, ulus-devleti savunduğundan değil, ulus teorisi geliştirmede için eleştirilebilir. Ulus-devlet anlayışı, Alman Romantizmi üzerinden Kautsky, Kautsky aracılığıyla da Avrupa Marksizmine musallat olmuştur. Kautsky'e göre, kapitalist dönemin tipik, normal devleti, ulusal devlettir.
4. Öcalan, Demokratik Toplum Manifestosu'nun dördüncü kitabının (*Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*) girişinde Marx'a şöyle bir eleştiri yöneltiyor: Marx, "bir yandan Darwin'in evrim kuramından düz çizgisel ilerlemeci bir toplumsal kuram geliştirmek istemiştir. Pozitivist felsefenin materyalist kolunun dayanağının ana damarlarından ilki budur." Öcalan'ın Marx'a yönelik bu eleştirisi doğru değildir. Marx'ın Darwin'in evrim teorisinden etkilenerek düz çizgisel ilerlemeci bir tarih anlayışını savunduğu gerçeği yansıtmamaktadır. Öyle olsaydı, Marx, Rusya için "kapitalizme geçmeden, ortak toprak mülkiyeti üzerinden sosyalizme geçilebilir" düşüncesini önermezdi. Marksizme sızmış bir evrimcilik anlayışı vardır; fakat bu Marx üzerinden değil, Kautsky'nin Darwinist eğilimi aracılığıyla Marksizme sızdırılmıştır. Marx, çizgisel ilerlemeci anlayışa uzak durmuştur; feodalizmden mutlaka kapitalizme, kapitalizmden de mutlaka sosyalizme geçilecektir demez.

Marx'ın ilerleme konusundaki düşüncesi hakkında şunlar söylenebilir: Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildinin 1872 yılında Rusça çevirisi yayımlanır. Kitap Almanya'dan çok Rusya'da çok büyük ilgi görür; bir yıl içinde 4.000 adet satar. Bu nedenle Marx Rusça öğrenerek Rusya'nın toprak sistemini inceler. Rusya'daki bir grubun önderlerinden Vera Zasuliç, Marx ile ilişkiye geçer. V. Zasuliç, mektup yazarak, Rusya'daki toplumsal yapı konusunda Marx'ın fikirlerini öğrenmek ister. Özellikle Rusya'da bazı devrimcilerin ileri sürdüğü "kapitalizme geçmeden, ortak toprak mülkiyeti üzerinden sosyalizme geçilebilir" önerisi üzerinde Marx'ın ne düşündüğünü sorar. Marx'ın cevap olarak yazdığı 4 taslak vardır.⁹⁵ Marx'ın cevabında üç nokta önemlidir. 1. *Kapital*'de yapılan analiz sadece Batı Avrupa için geçerlidir; 2. Rusya, Batı Avrupa kapitalizminin yolunu izlemek zorunda değildir; 3. Bazı ülkeler, kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçebilir. *Ekonomik gerilik, politik bir üstünlük yaratabilir.*

95 Bu konuda daha geniş bilgi için Marx-Engels, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, s. 232. Ayrıca Ender Helvacıoğlu, "Uygarlık tarihine ilişkin ön notlar-2: Geri'nin sıçrama potansiyeli", *Bilim ve Gelecek*, sayı 33.

5. Öcalan'ın Marx ve Hegel hakkında ileri sürdüğü bazı görüşler sorunludur. Çünkü Marx'ı ve Hegel'i iyi incelememiştir. Kendisi de bunu kabul ediyor: "Hegel ve Marx uzmanı değilim. Pek okumadım da. Haklarında ana fikir dışında bilgili değilim. Bunun pek gerekli olduğu kanısında değilim. Fakat önemsiyorum ve yorum hakkının bir özgürlük görevi olduğuna kaniyim."⁹⁶ Bu pasaj sorunlu ve kendi içerisinde çelişki taşıyan bir pasajdır. Pek okumadığı Hegel ve Marx'ı yorumlamaya çalışıyor. Yorumlarken de başka düşünürlerin Marx yorumuna başvuruyor. *İmparator* kitabının yazarlarının etkisinde kalan Öcalan Marx'ın değer teorisi konusunda şöyle diyor: "İmparatorluk'un yazarları değer teorisini ele alıyorlar, değer ölçülemez diyorlar. Bazı sonuçlara ulaşıyorlar. Marks'ın değer teorisi yanlış. Aslında Kapital'i de çok iyi inceleyemedim, ama son tahlilde işçi sınıfı ile burjuva sınıfının birleşip pay alma savaşıdır."⁹⁷
6. Öcalan, Marx'ın değer teorisi konusundaki iddialarını sürdürüyor. Bir başka yazısında şöyle yazıyor:

Marks'ın değer teorileri bir fecaat. Bu değer teorisi hakkında benim kuşkuvarım var. Yeni sol buna yeni yaklaşıyor. Çokluk'un yazarları, Wallers-stein, Bookchin bunları yazıyorlar. Ama sistematize etmede biz daha ileriyiz, daha pratiğiz. Değer teorisinin kapitalizme karşı bir karşı koyuşu yok. Radikal bir karşı çıkışı yok. İki yüzyıl daha kapitalizmi yaşattı. Bugüne getirdi. Bu değer teorisinde aslında toplumun çözümü, dini ve siyasi çözümü yok. Sadece ekonomik tanım var. Bu teori Avrupa merkezli bir teoriydi. Böylelikle Avrupa dışı halkları silahsız bıraktı. Bütün dünya halklarını silahsız bıraktı.⁹⁸

Bu tür iddialar bilimsel ciddiyete yakışmamaktadır ve bilimsel bir değerden yoksundur. Çünkü ilkin Marx'ın değer teorisinin ne olduğunu açıklamak, ikincisi neden yanlış olduğunu ortaya koymak gerekir. Marx'ı incelemeyen Öcalan Marx'ın değer teorisi konusunda şunları iddia ediyor: "Marks'ın emek değer teorisinin gerçeği ifade edebilmesi için bireyin toplumsal olmaktan öncelikle çıkması gerekir. Şimdiye kadarki tüm sosyolojik araştırmalar bireyin asla toplumsuz gerçekleştiremeyeceğini kanıtlamıştır."⁹⁹ Bu iddia Marx'ı iyi incelemekten kaynaklanmaktadır. Marx, *Grundrisse*'de bireyi toplumdan bağımsız

96 Abdullah Öcalan, *DUM*, 2. *Kapitalist Uygarlık. Maskesiz Tanrılar ve Çıplak Krallar Çağı*, s. 162.

97 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 7.

98 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, s. 31.

99 Abdullah Öcalan, *DUM*, 4. Kitap, *Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü*, s. 13.

ele alan burjuva ekonomi politiğini yerden yere vurarak, bireyin toplumsal bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Öcalan'ın böyle bir iddiada bulunması maddi temellerden yoksundur.

7. Öcalan'ın bazı düşünceleri şaşkınlık yaratıyor. İmralı'dan dışarıya aktarılan metin doğruysa, şöyle diyor:

İşçi sınıfı ile burjuvazi birleşip sonra toplumu [toplum kim? – Y.O.] sömürüyorlar. Değer teorisinin özü budur. İşçi sınıfının bu eksenli devrimciliği safsatadır. Neden değer ölçülemez? Şundan ölçülemez: Savunmalarında açmıştım, ana örneğini vermiştim. Ananın çektiği, harcadığı emek parayla ölçülemez. Ananın yaptığı gibi ücretsiz işçiliği nereye koyacağız? Çocuğu büyütmesi, ona bakması, ev içinde verdiği emek ölçülemez.¹⁰⁰

Bu satırlarda da yine Öcalan'ın Marx'ı ve Klasik Ekonomi Politiği incelemediği ve konuyla yeterince ilgilenmediği açığa çıkıyor. Şu iki olguyu saptamakta yarar var: İlk değer teorisi, sanayide üretilen mallar için ileri sürülmüştür. Sanat eserleri, antik ürünler vb. için geçerli değildir; bunların parasal değerlerini belirleme gibi bir amacı yoktur. Bu tür nesneler için değer teorisi uygulanamaz. Marx, bu nedenle “metanın değerinden” bahsediyor. İşgücünün bir meta olduğunu göstererek sömürünün kaynağını ortaya koyuyor. İkinci olarak Marx'ın emeğin yeniden üretimi (*Reproduktionsarbeit*) teorisi, kadının sömürsünü, ev işlerini, çocuk büyütme vb. olguları açıklayan bir teoridir. Emeğin yeniden üretimi, işçinin işgücünün yaşamın sürdürebilmesi için zorunlu gereksinimlerini içerir: Bu gereksinimler ikilidir: Birincisi doğum ve çocuk eğitimidir ki bu esas olarak kadının işidir. İkincisi işçinin, tekrar çalışabilecek konuma getirilmesi gerekir. Yani beslenme, giyim, ev işleri (bulaşıkların, çamaşırların yıkanması vb.), emeğin yeniden üretilmesi için gerekli olan gereksinimlerdir. Üretim ve yeniden üretim süreçlerini birbirine karıştırmamak gerekir.

8. Marx'ın emek-değer ve artı-değer teorisi en az anlaşılan ve de en çok çarpıtılan konulardan biri olmuştur. Marx'ta iki türlü emek kavramı vardır: *Yaşam etkinliği (Lebenstätigkeit)* olarak ve *kazanç getiren etkinlik (Erwerbstätigkeit)* olarak emek: *Yaşam etkinliği* olarak emek, toplumsal biçimden bağımsız, bütün toplum biçimlerinde var olan yaşam için gerekli emektir. *Kazanç getiren etkinlik* olarak emek-kavramı, yaşam etkinliğinin kapitalizmde dönüştürülmüş ve yabancılaşmış biçimidir. Marx, burjuva politik ekonomisini, emeği tek-boyutlu, yani yalnızca kazanç getiren etkinlik olarak gördüğü için eleştirmiştir. Bu nedenle, emeğin yabancılaşmasından söz etmektedir.

100 Abdullah Öcalan, *Demokratik Konfederalizm*, S. 7.

Marx'ın en az anlaşılan düşüncelerinden biri emeğin yabancılaşması olgusudur. Devleti yenmek ve onu aşmak nispeten kolaydır; ama parayı ortadan kaldırmak, para karşılığı çalışmaya son vermek çok zordur; yani devleti yenmek kolay; parayı yenmek, ücret karşılığı çalışmayı ortadan kaldırmaktan daha zordur. Çünkü günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan para, emeğin yabancılaşmasını devam ettirmektedir. Bu satırların yazarı Lenin'in şu görüşüne bütünüyle katılmaktadır: "Hegel'in Mantık Bilimi kavranmadan, Marks'ın *Kapital*'i, özellikle ilk bölümü (değer teorisi) kavranamaz." Bu sözlerle şu eklenebilir: Marx'ın *Kapital*'inin tümü okunmadan, incelenmeden ve kavranmadan kapitalizmin ekonomik yasalarını anlamak mümkün değildir.

9. Öcalan'ın yazılarında Nietzsche, "kapitalist sistem karabasanına karşı gerçek bir başkaldırı 'çılgılığı' olarak" değerlendirilir. Oysa Nietzsche iyi incelendiğinde şu gerçeği saptamak mümkündür: Demokrasiye ve sosyalizme karşı olan Nietzsche, Alman faşizminin ideolojik koşullarını hazırlayan düşünürlerden biridir.¹⁰¹ Evet, Nietzsche kapitalizmin en radikal kültür eleştirmenidir; ama onun kapitalizmin ekonomik sömürüsüne itirazı yoktur. Georg Lukacs'ın dediği gibi, "Nietzsche pratikte hem efendilere hem de kölelere hizmet edecek ancak yalnızca efendilere yararlı olacak düşünceler ileri sürmektedir".
10. Öcalan, uzun yıllar devlete karşı mücadele yürüten bir hareketin başında olduğu için, siyasal konularda derin analizler yapabilmektedir. Ama ekonomik konularla yeterince ilgilenemediği için (Marx'ın *Kapital*'ini okumadığını söylüyor) ekonomik konularda ciddi analizler ortaya koyamamıştır.

Öcalan ileri sürdüğü teorilerin dışarıda nasıl yavanlaştırıldığını ve sığdırıldığını görebilseydi, Marx hakkında böyle ifadeler yazmaktan kaçınabilirdi. Ayrıca Marx ve Hegel'i birinci elden inceleme fırsatı bulmuş olsaydı Marx hakkında daha anlamlı değerlendirmelerde bulunabilirdi. Öcalan'ı eleştirirken içinde bulunduğu izole olmuş koşulları dikkate almak gerekir elbette.

Ezilen bir milliyetin önderi olarak Öcalan, uzun süren siyasal mücadele deneylerine dayanarak, el yordamıyla demokratik ulus görüşüne ulaşarak bu görüşü temellendirmeye çalışmıştır. Günümüz koşullarında Türkiye'de demokrasinin en dinamik unsuru olan Kürt hareketi Demokratik Ulus anlayışını benimsemeye yatkındır. Ne var ki Türkiye'de hükümetlerin izledi-

101 *Nietzsche ve Postmodern Felsefenin Gerçek Yüzü* başlıklı kitabımda Nietzsche ve Postmodern felsefenin eleştirel bir değerlendirmesini yapmıştım. Ceylan Yayınları, 2007.

gi baskı politikası Kürt hareketinde demokratik ulus projesine mesafeli durmaya neden olmaktadır. Demokratik Ulus projesi Ortadoğu halkları açısından önemli bir kazanımdır; özellikle çeşitli dinlerin ve milliyetlerin yaşadığı bu coğrafyada sorunlara cevap olabilecek en “akılcı” yaklaşımdır. Bu nedenle Demokratik Ulus görüşünün Türkiye emekçi sınıflarına anlatılması ve bu görüşün felsefi, teorik temellerinin ve demokratik ulusun ne anlama geldiğinin açıklanması önem kazanmaktadır.

DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK ULUS

Demokratik ulus, hayal gücümüzü ileri götüren ve geliştiren bir projedir.

Buraya kadar ulus konusunda çeşitli görüşleri analiz ettik. Şimdi “demokratik ulus”un sentezini yapmamız gerekir. “Demokratik Ulus”¹ kavramını ve içeriğini incelemeden önce “demokrasi” kavramını biraz açmak gerekir. “Ulus” kavramı bu kitapta geniş bir şekilde ele alınmış ve hangi anlamalarda kullanıldığı açıklanmıştır. Şimdi “demokrasi” kavramının ve tarihinin açıklanması demokratik ulus konusunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Ulus konusunda olduğu gibi demokrasi konusunda da kapsamlı bir “Marksist demokrasi teorisi” bulunmuyor. Kimi Marksistler demokrasiyi sadece politik bir biçim olarak değerlendirirken, kimileri demokrasinin hem politik hem de ekonomik-toplumsal bir içeriğe sahip olması gerektiğini ileri sürerler.

Bu bölümde “demokrasi düşmanı” haline gelen liberalizmin neden demokrasiyle zorunlu bir evliliğe girdiğini açıkladıktan sonra, demokrasi konusunda yaygın anlayışları kısaca özetlemekle yetineceğim. Son olarak demokratik ulus ile neyin kastedildiğini açıklamaya çalışacağım.

Demokrasi düşmanı olan liberalizm kendini nasıl “demokratik” göstermeyi başardı? Burjuvazi, genel oy hakkını neden kabul etti? Burjuvazinin, ekonomik ve toplumsal egemenliğini tehlikeye sokmayacak bir biçimde genel oy hakkını sürekli manipüle etmesi emekçiler açısından nasıl sorunlar yaratıyor? Bunlar önemli sorulardır. Ne var ki, bu sorulara geniş cevap-

1 “Demokratik Ulus” üzerine ilk araştırmam 2005 yılında *Özgür Politika* gazetesinde dört gün süren bir dizi yazısı olarak, 2008 yılında ise *Bilim ve Gelecek* dergisinde yayımlandı. Derginin Karaburun’da düzenlediği etkinliğe bu konu üzerinde sunum yapmam için davet edilmişim. Ayrıca başka grupların daveti üzerine Hatay ve İzmir’de de bu konuda görüşlerimi açıklama fırsatı bulmuştum.

lar vermeye yerimiz sınırlı olduğu için, sadece birkaç önemli noktaya değineceğim.

Genel olarak demokrasi tarihi konusunda şu ya da bu biçimde bilgiye sahip olanlar, hemen hemen bütün dünyada demokrasi bilincinin çok geri olduğunu saptamışlardır. Demokrasi kavramının içeriği günümüzde boşaltılmıştır. Demokrasi kavramı gerçekte, emekçi yığınların politik ve toplumsal kurtuluşları için kullandıkları bir aktif özyönetim demektir; oysa bugün, genel oya dayanan parlamenter sistemi karakterize eden ve emekçilere olumlu bir kazanım sağlamayan kapitalist devlet biçimi demokrasi olarak görülmektedir.² Bugünkü dünyada ekonomik-toplumsal koşullar ile insanların politik bilinç düzeyi arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Bu uçurumun birçok nedeni vardır, ama üç önemli neden mutlaka vurgulanmalıdır.

Birincisi; gerçek demokrasi hareketlerinin günümüzde henüz güçlü bir şekilde politika sahnesine çıkamamasıdır. İkincisi; burjuva toplumunun yarattığı yanılsamalara ve ideolojik manipülasyona dayanan liberalizmin politik ve ideolojik zafer kazanmış olmasıdır. Üçüncüsü ise demokrasi ve demokrasinin tarihi konusunda toplumun kafa karışıklığıdır. Örneğin hukuk devletini “demokrasi” olarak algılayan hatalı bir kavrayış vardır. Bir Alman yazar şöyle diyor: “Almanya’da hukuk devleti vardı, ama demokrasi yoktu.”³ Dolayısıyla “hukuk devleti”nin varlığı demokrasinin var olduğu anlamına gelmez. Çünkü hukuk devleti, hakların varlığına işaret eder, ama bu hakların kimin tarafından yasalaştırıldığını açıklamaz. Hukuk devleti anlayışı halkı, yasalara uyması gereken bir *nesne* olarak görür; demokrasi ise halkı yasaların *öznesi* haline getirir. Asıl önemli olan yasaların var olması değil, bu yasaların *nasıl* yapıldığı ve *kimin çıkarı* için yapılmış olduğudur. Monarşik ve oligarşik devlette de belli hakları içeren yasalar yapılabilir. Fakat demokrasinin en önemli iki kriteri, yasaların *halk tarafından* yapılması ve *çoğunluğun çıkarlarını* dikkate almasıdır.

Peki, “demokrasi” konusunda yaygın illüzyonlar nereden geliyor? Gerçekten bu konu çok önemli bir araştırma konusudur. Fakat bu kitabın çerçevesini aşmaktadır. Heraklitos, “savaş her şeyin babasıdır,” diyordu. Aynı söylem, bugün liberaller tarafından demokrasi için ileri sürülmektedir. Gerçekte liberalizm, demokrasiden çok bireysel özgürlüklere vurgu yaparak demokrasi karşıtlığını gizlemeye çalışmıştır ve çalışmaktadır. Demokrasi tarihiyle ilgilenen ve liberalizme eleştirel yaklaşan bazı tarihçiler ve düşünürler, liberal demokrasinin gerçek demokrasiyle ilişkisi olmadığını savunmaktadırlar.

İlginçtir, terminoloji olarak demokrasi kavramı üst sınıflar tarafından belirlenmiştir ve siyasal bilimlerde en temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Demokrasi kavramı ikili bir anlamda kullanılmaktadır: *Program* ve *mücadele*

2 Arthur Rosenberg, *Demokratie und Sozialismus*, s. 186.

3 Hans Vorländer, *Demokratie*, s. 78.

aracı olarak demokrasi. Antik Yunan'da, demokrasi kavramı her iki anlama sahip olmuştur. Fakat o zamandan günümüze, farklı yorumlara maruz kalmıştır. Egemen sınıflar, "toplumsal barış" düzeni olarak, yani egemenliklerini "barışçıl" bir biçimde sürdürmenin aracı olarak demokrasiye ilgi gösterirken, ezilenler bazı haklar elde etmek ve baskıdan kurtulmak için "mücadele kavramı" olarak demokrasiyi savunmaktadırlar.

Liberal düşünürler ve tarihçiler, demokrasi ve özgürlük kavramlarını insanı bıktıracak kadar tekrarlarken, sosyalist-blokun dağılmasından sonra kurulan yeni türden demokrasilerde ve Afrika ülkelerinde ise demokrasi kavramı olumsuz çağrışım olarak algılanmakta; kamu mallarının çarçur edilmesi, çalınması, zengini koruyan yoksulu dışlayan bir slogan olarak görülmektedir.

Sosyalist Blok'un dağılmasından sonra liberal demokrasi "21. Yüzyılın Projesi" olarak ilan edildi. Liberal demokrasinin komünizme karşı zafer kazandığı ve demokrasinin düşmanlarının yenilgiye uğratıldığı ileri sürüldü. Demokrasi konusunda ileri sürülen tüm bu iyimser görüşler, kısa zaman sonra yerini kötümser açıklamalara bıraktı. ABD'nin Ortadoğu'ya "demokrasi götürmesi", savaş ve yıkım getirdi. Sefalet, göç, baskı, işkence "liberal demokrasi"nin neye hizmet ettiğini gösterdi. Öte yandan genel olarak politikaya ve politikacılara duyulan güvensizlik, artan yabancı düşmanlığı, aşırı sağ partilerin yükselişi, insanların giderek birbirine yabancılaştırılması vb. gibi olgular, demokrasinin kriz içinde olduğunun göstergeleridir. Bütün bunlara karşın, bütün toplumsal sınıflar demokrasiyi bayrak haline getirmektedirler.

NATO'nun demokrasi adına Libya'daki rejimi yıkması, ABD'nin Irak'a demokrasiyi götürmek bahanesiyle Saddam'ı ortadan kaldırmak için demokrasi adına dünya kamuoyunu aldatan haberler yayması, keza demokrasi adına Suriye'yi parçalamaya çalışması demokrasi sorununu daha çok tartışılır bir hale getirdi. Dolayısıyla demokrasi sözcüğü, hem çok sihirli hem de tartışmalı bir kavramdır.

Çok farklı görüşler demokrasi için mücadele ettiklerini ileri sürmektedirler. Liberal, muhafazakâr ve sosyalist akınlar sürekli demokrasiye atıfta bulunmaktadır. Bazıları daha fazla demokrasi talep ederken, kimileri de "fazla demokrasinin" sorun yarattığını ileri sürebilmektedirler.

Demokrasi nedir? Demokrasi, genel olarak halk (*demos*) egemenliği olarak tarif edilmektedir. Peki, "halk" ne demek? Halk, politik mi yoksa sosyolojik bir kavram mı? Halk egemenliği ne demektir? Halk nasıl egemen olur? Halkın, seçim hakkına sahip olması, halkın egemen olması mı demektir? Demokrasi, yasalar karşısında politik alanda eşit olmak anlamına mı gelir? Maddi ve toplumsal eşitliği de içerir mi? Halk, kimlerden oluşur? Politik haklara sahip yurttaş ne demek? Tüm bu sorulara, demokrasi teorilerinin tarihi üzerine olan eserlerde birbirinden farklı cevaplar verilmektedir. Ya-

zar Salomon'a göre, "modern demokrasinin tarihi, başından itibaren birbiriyle *uzlaşmaz* ideolojilerin tarihidir".⁴ Demokrasi ve halk sözcükleri, politika alanına damga vurmakta ve politik stratejilerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Zaten, politik mücadele, esas olarak zıt çıkarların birbirine karşı mücadele etmesi demektir.

Demokrasinin doğru tanımlanması konusunda süren bir ideolojik mücadele vardır. Antik Yunan'da ortaya çıkan ve gelişen "demokrasi", iki yüz yıl kadar güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Ne kadar uzun sürdüyse, karşıtları tarafından da o kadar çok eleştiriye uğramıştır. Sokrates, Platon ve Aristoteles'in politik felsefeleri, esas olarak demokrasinin eleştirisine dayanmaktadır. Uzun süren varlığına rağmen Antik Yunan politik felsefesi, demokrasinin sorunlu, dengesiz ve tiranlığa yol açtığı görüşünü ileri sürmüştür; monarşik veya oligarşik rejimleri savunarak demokrasiyi gözden düşürmüştür. Böylece o dönemde "birçok yüzyıl demokrasi kavramı sadece olumsuz olarak anlaşıldı. Demokrasi kararsız bir hükümet ve anayasa biçimi olarak görüldü, demokrasinin yerine monarşik ve aristokratik anayasaların geçmesi gerektiği"⁵ savunuldu.

Demokrasi kavramı modern çağda Rousseau ve 18. yüzyılın devrimcileri, özellikle Fransız devrimcileri Jakobenler tarafından yeniden dile getirildi ve halk egemenliği olarak tekrar önem kazandı. Demokrasi konusunda ilginç bir görüşü, Antik Yunan tarihi üzerine uzmanlaşmış İtalyan tarihçisi Luciano Canfora ileri sürüyor. Demokrasinin kendisinin bir ideoloji olduğunu ileri süren İtalyan yazar Canfora'ya göre şimdiye kadar gerçek bir demokrasi yaşanmamıştır. Gerçi üç demokrasi denemesi (1789, 1871, 1917) olmuş, ama başarıya ulaşamamıştır. Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie (Demokrasinin Kısa Tarihi)*⁶ başlıklı eserinde Avrupa Anayasa Taslağının Ön-

4 David Salomon, *Demokratie*, s. 12-13.

5 Hans Vorländer, *Demokratie*, s. 9.

6 İtalyan düşünür Luciano Canfora'nın çeşitli dillerde yayımlanan ve Almanya'da değiştirilmiş başlık (*Kurze Geschichte der Demokratie - Demokrasinin Kısa Tarihi*) altında yayımlanması tartışmalara yol açmıştır. Bir grup yayınevi Basil Blackwell (Büyük Britanya), Le Seuil (Fransa), Laterza (İtalya), Crítica (İspanya) ve CH Beck (Almanya) Avrupa ile ilgili bir dizi kitap yayımlamaya karar verirler ve bazı yazarlarla görüşmeler yürütürler. İtalyan düşünür Luciano Canfora da bu yazarlardan biridir. Öneriyi kabul eden Canfora, İtalyanca orijinal başlığı *Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi* başlığı altında İtalyanca yazılan ve diğer dillere çevrilen kitabı Almanya'da ilkin sansürle karşılaşır. Almanya'daki CH Beck Yayınevi, kitabı yayımlamayı reddeder. Reddi gerekçelendirmek için, bilirkişi raporlarına sığınır. Beck Yayınevi, bilirkişi olarak tarihçi Hans-Ulrich Wehler'e müracaat eder ve ondan kitap konusunda bir bilirkişi raporu ister. Wehler, "kitabın dogmatik bakış açısını yansıttığı, Batı biliminin kriterlerini yerine getirmeyecek ölçüde aptalca olduğu" şeklinde bir rapor hazırlar. Almancaya çevrilmiş olan ve yer yer yanlış çeviriler içeren kitabın Almanca yayımlanmasının reddedilmesinin nedeni, kitabın içeriğinin yayınevini rahatsız etmesidir. İçeriğe ilişkin birkaç ipucu vermek gerekirse şunlar söylenebilir: İtalyan yazar Canfora'ya göre, Avrupa'da gerçek demokrasi yoktur. Federal Almanya, ABD'de başlayan Soğuk Savaş'ın ürünü olarak, Sovyetler'e karşı Avrupa'da bir kalkan olarak ya-

söz'ünde yapılan iki çarpıtmaya dikkat çekerek demokrasi tarihini inceliyor. Önsözde yapılan ilk çarpıtma şöyle: Demokrasi, Antik Yunanlıların buluşudur. Oysa Antikçağ uzmanı olan İtalyan Canfora tersi bir tez ileri sürüyor. Ona göre “demokrasi”yi ilk keşfeden ve bunun üzerine tartışan Perslerdir; demokrasinin Antik Yunan'ın bir icadı olduğu görüşü, Avrupa'nın bir önyargısıdır. İkinci çarpıtma ise demokrasi tanımına ilişkindir. Taslağın önsözünde, Yunan devlet adamı Perikles'in demokrasi (Yunan tarihçi Thukydides tarafından aktarılan) tanımı yapılır. Ne var ki, tanım da çarpıtılarak verilmiştir: “Devlet, az sayıda yurttaşa değil, daha büyük bir sayıda yurttaşa dayandığı için, bizim anayasamız, *halk egemenliği* olarak adlandırılır.”⁷ Canfora, Perikles'e mal edilen bu sözlerin Avrupa Anayasa Taslağının Önsöz'ünde çarpıtıldığını ispat ediyor. Çünkü Thukydides'in orijinal metninde Perikles'in görüşü şu sözlerle ifade edilmiştir: “Tanımladığımız düzenin adı demokrasidir. Çünkü işler azınlığın çıkarına göre değil, çoğunluğun çıkarına göre ele alınır.”⁸

Anayasa'nın önsözünde demokrasi “çoğunluk rejimi” olarak adlandırılır ve sunulur. Canfora'ya göre demokrasiyi “çoğunluk rejimi” olarak ifade eden görüş çok yaygındır; fakat hatalı bir görüştür. İlginç bir ayrıma dikkat çekmektedir yazar: “Çoğunluğa dayanmak” ile “çoğunluğun çıkarlarını savunmak” aynı anlama gelmez. Çünkü çoğunluğun çıkarlarını savunmayan küçük bir azınlık, kendi çıkarları için çoğunluğun desteğini almayı başarabilir. Aristoteles, bu ayrımın farkındaydı; zira oligarşik rejimde de halkın çoğunluğuna dayanmak mümkündür, ama oligarşik rejim, halkın çoğunluğunun çıkarlarına göre politikalar yürütemez. Aristoteles açısından, demokrasi ve oligarşiyi birbirinden ayıran çoğunluk olgusu değil, “demokrasi ve oligarşiyi birbirinden ayıran nokta, yoksulluk ve zenginliktir.”⁹ Demokrasi ile çoğunluk ilkesi arasında otomatik ve özsel bir ilişki yoktur. Aristoteles, çoğunluğa dayanan her sistemin demokrasi olmadığını göstermiştir.

ratılmıştır. Stalin gerçekçi bir politikacı olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu olgular, Beck Yayınevi'nin sansür uygulamasının nedenleridir. Beck Yayınevi'nin tutumu, çok az sayıda basın organları (Konkret, Freitag ve FAZ) tarafından eleştirilmiştir. Üstelik Almanca çevirinin Beck Yayınevi'nin görevlendirdiği çevirmen tarafından çarpıtılmış olduğu sonradan açığa çıkmıştır. Kitap 2006 yılında Köln'deki Papyrossa Yayınevi tarafından, yanlış çeviriler düzeltilerek *Demokrasinin Kısa Tarihi* başlığı altında yayımlanmıştır. Oysa orijinal başlık, *Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi* idi. Beck isimli yayınevinin Canfora'nın kitabının yayımlanmasını reddetmesi Almanya'daki “demokrasinin” nasıl bir demokrasi olduğunu göstermektedir. Kitabın yayımlanmasına engel olan nokta, Beck Yayınevi editörünün kitabın genel içeriğine karşı olması ve Canfora'nın, Avrupa'da gerçek bir demokrasinin olmadığını ileri sürmesidir. Ayrıca İtalyan yazarın komünist bir gruba dahil olması ve Federal Almanya'ya eleştirel yaklaşması da Beck Yayınevi'nin sansür uygulamasının bir nedenidir.

7 Aktaran Luciano Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie*, s. 15-16.

8 Aktaran Luciano Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie*, s. 16.

9 Aristoteles'ten aktaran Luciano Canfora, *a.g.e.*, s. 47.

Aristoteles'in bu katkısı önemlidir. Zira günümüzde, genel olarak demokrasi ve çoğunluk ilkesi birbiriyle karıştırılmaktadır. Demokrasi, asıl olarak *nitelikli* bir çoğunluk ilkesini, yani *eşitlikçi* ve *özgürlükçü* çoğunluk ilkesini ifade ederken, sıradan çoğunluk ilkesi ise basit *niceliksel* bir çoğunluğu, yani aritmetik çoğunluğu temsil eder. Bir başka deyişle, demokrasilerde eşit olan çoğunluğun *çıkarları* ağır basar, oligarşik düzende ve liberal demokrasilerde ise, toplumsal özünden soyutlanan çoğunluk ilkesi aritmetik bir oyun haline getirilir.

Canfora'ya bakılırsa Perikles tarafından ifade edilen ve orijinal paragrafın devamında yer alan şu sözler Önsöz'de yer verilmemesi tesadüfi değildir: "Özel anlaşmazlıklarda herkes eşit ağırlığa sahiptir ve bizim kamu yaşamımıza özgürlük egemendir."¹⁰ Perikles, özgür vatandaşa önem vermiştir. Oysa bahsedilen Önsöz, Perikles'in görüşünü farklı yorumlamış, onun demokrasi anlayışını sanki bireysel özgürlüklere karşıymış gibi göstermiş; yani "Perikles, 'demokrasi'yi 'özgürlüğün' karşısına çıkaran"¹¹ bir politikacı olarak sunulmuştur. Canfora açısından Önsöz'ün amacı hem demokrasi hem de özgürlüğün Avrupa'da birleşmiş olduğunu iddia etmesidir. Liberalizm ve demokrasinin özdeş olmadığını, liberalizmin demokrasiyle boşandığını vurgulayarak kitabını şu cümleyle sonlandırıyor Canfora: "Demokrasi başka bir çağa kayacak ve başka insanlar tarafından yeniden tasarlanacak. Belki artık Avrupalılar tarafından değil."¹²

Adı geçen kitabında Luciano Canfora egemen sınıfların çok çeşitli araçlarla demokrasiyi engellediklerini gösteriyor. Liberal demokrasiyi egemen sınıfların bir ideolojisi olarak gören Canfora, gerçek demokrasi denemeleri olarak 1789 Fransız Devrimi'ni (özellikle Jakoben dönemini), 1871 Paris Komünü'nü ve 1917 Ekim Devrimi'ni örnek göstermekte; fakat bu demokrasi denemelerinin başarısız olduklarını ileri sürmektedir.

Liberalizmin kendini demokrasi gibi sunmasına, liberal düşüncüyü egemen kılmayı başarmasına başka tarihçiler de dikkat çekmektedir. Örneğin kısa zaman önce yaşama gözlerini yuman Marksist tarihçi Ellen M. Wood şöyle diyor: "Liberalizm, modern siyasal söylemde sadece devlet gücünü sınırlamak için düzenlenmiş bazı kurumlar ve bununla ilgili bir dizi düşünce olarak yer almadı, demokrasinin yerine geçti."¹³ Wood'a kalırsa liberalizm, bir karşı devrim projesidir; amacı, devrimleri kuşatma, onları kabul edilebilir sınırlar içinde tutmaktır.¹⁴

10 Aktaran Luciano Canfora, *a.g.e.*, s. 16.

11 Luciano Canfora, *a.g.e.*, s. 16.

12 Aktaran Luciano Canfora, *a.g.e.*, s. 357.

13 Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, s. 272.

14 Ellen Meiksins Wood, *a.g.e.*, s. 272.

Modern burjuva demokrasisi bazı politik sorunları bizzat kendisi yaratmaktadır. Antik demokrasiden farklı olarak modern burjuva demokrasisi partiler demokrasisidir. Farklı programlara sahip partiler, mümkün olduğu kadar çok seçmene ulaşmak için çoğu zaman gerçekleştiremeyecekleri vaatlerde bulunurlar. Ama vaatlerin yerine getirilmemesi, bir yanda toplumda politikaya ve politikacılara karşı ilgisizliğe yol açarken, diğer yanda burjuva demokrasisine karşı güvensizliği artırmaktadır. Demokrasiye karşı güvensizlik güçlü bir iktidar ve güçlü bir lidere ihtiyaç olduğu imajını doğurur. Özellikle kriz dönemlerinde güçlü bir iktidara ve liderlere olan ihtiyaç daha elzem hale geliyor. Dolayısıyla burjuva demokrasisi, Bonapartizmi ve faşizmin tohumlarını kendi içinde taşımaktadır. Bu durum, 19. ve 20. yüzyılda yaşanan yönetimler (Fransa'da Bonapartizm, Almanya'da Faşizm vb.) tarafından da deneysel olarak doğrulanmıştır. Yavaş işleyen bir süreç olarak gerçek demokrasinin bir bedeli vardır: Uzlaşma içinde bir sonuca ulaşmak belli bir zamanı gerektirmektedir. Oysa kapitalizmde ekonomik süreçler hızlı kararları gerektiriyor; kapitalizmin ekonomik mantığı, esas olarak demokrasiyi dışlıyor.

Demokrasi tarihi ve demokrasi teorileri üzerine araştırma yapan burjuva tarihçilerine göre, 1848 Devrimleri'nden önceki dönemde genel oy hakkının *toplumsal rolü* hem aşırı bir biçimde abartılmış hem de küçümsenmiştir. Genel oy hakkının harikalar yaratacağı sanılmış; bu hakkın kabul edilmesiyle çoğunluğu oluşturan emekçilerin politik ve toplumsal alanda söz sahibi olacağı düşünülmüştür. Ne var ki genel oy hakkına dayanan seçimler, beklenen sonucu getirmeyip hayal kırıklığı yaratınca, bu sefer de genel oy hakkı küçümsenmiştir. Örneğin sosyal demokratlar genel oy hakkına büyük önem verirken, anarşist akımlar parlamenter sistemdeki seçimlere katılmayı reddetmişlerdir.

Genel oy hakkı harikalar yaratan bir araç değil, belli toplumsal koşullar altında yararlı olabilecek bir araçtır. Okuma yazma bilmeyen, politik kavramları anlayamayan, düşünsel ve ekonomik bakımdan bağımlı olan bir halka seçim hakkı tanınırsa, burada genel oy hakkının emekçilere bir yararı olmayabilir. Ayrıca güçlü askerî ve politik bürokrasinin olduğu, parlamento- nun gücünün sınırlı olduğu ülkelerde de genel oy hakkının emekçilere yarar getirmediği tarihsel deneyler tarafından doğrulanmaktadır. Burjuvazi, kendi siyasal-ekonomik-toplumsal egemenliğini sarsmayacak tedbirler alarak genel oy hakkını tanımayı kabul etmiştir. Burjuvazi, parlamento dışındaki toplumsal hareketlerin parlamento-ya yansımaması veya bu hareketlerin parlamento üzerindeki etkisinin minimize edilmesi için tedbirler almaktadır. Bu nedenle bugünkü koşullarda genel oy hakkı, egemen sınıflar için esaslı bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Genel oy hakkının olduğu ülke-

lerde Marksist hareketlerin politik bir güç haline gelemediğine dikkat çeken yazarlar var. Bu durum Marksistlerin karşısına büyük teorik ve pratik sorunlar çıkarmaktadır.

Öte yandan Avrupa'da ekonomik kararlar ulusal parlamentoların dışında alınmaktadır. Üç kurumdan oluşan (Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Komisyonu ve IMF) Troyka, büyük güce sahip, ama hiçbir kurum karşısında sorumluluğu olmayan teknokratlardan oluşmaktadır. Çeşitli kriterlerle (Maastricht Kriterleri vb.), harcamaları (emeklilik, işsizlik parası, sosyal yardım vb.) kısımları için hükümetlere baskı yapmaktadırlar. Kriterlerle hükümetleri baskı altına almak mükemmel işleyen bir mekanizmadır. Liberalizm, demokrasiyi baskı altına almıştır. Bu olgu, genel oy hakkının her koşulda çözüm olmadığı ve liberalizmin egemenliğini sürdürdüğü günümüzde, sosyalist hareketin önüne yeni sorunlar çıkarıyor.

Şimdiye kadar ulus ve demokrasi konusu tarihsel ve teorik bir çerçevede ele alındı. Türkiye somutunda millet ve milliyetçilik konusunda da şimdiye kadar ileri sürülmüş temel görüşlerin kısa özetini takiben, yeni bir bakış açısı olan demokratik ulus konusu açıklanacaktır.

Demokratik ulus kavramının tarihçesi

“Demokratik Ulus” yeni bir kavramdır. Marx, Engels ve Lenin’de bu kavrama rastlanmıyor. Gerçi Marx ve Engels *Komünist Manifesto*’da “burjuva anlamda olmayan ulus”tan bahsediyorlar, ama açıklamıyorlar. Marx’ın bu sözleri, elinizdeki kitabın yazarını, ulus konusunda araştırmaya ve araştırmanın sonucunda farklı düşünmeye teşvik etmiştir. Özellikle 1848 Devrimi döneminde Macar devrimci Josef von Eötvös’ün¹⁵ *Milliyetler Sorunu*¹⁶ (*Nationalitäten-Frage*) başlıklı kitabı da benim açımdan ufuk açıcı olmuştur. Milliyetçiliği eleştiren Eötvös, demokratik ulus düşüncesine zemin hazırlayan ilginç düşünceler ileri sürmüştür. Milliyetlerin eşitliğini savunan Eötvös *Milliyetler Üstü Yurtseverlik* görüşünü ileri sürmektedir.

Macar Devrimi’nin yenilgisinden sonra yurtdışına kaçan Eötvös, 1850’de geri döndükten sonra daha önce başladığı önemli bir eserini yazmaya devam eder. 1851-1854 yıllarında iki cilt halinde yayımlanan 19. Yüzyılın Egemen Fikirlerinin Etkisi (*Einfluss der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts*) baş-

15 Josef von Eötvös konusunda birbiriyle zıt görüşler vardır. Onu ilerici ve ulusal liberal gören eğilim olduğu gibi (Frank Henschel, *Magisterarbeit: Der Europadiskurs und europabezogene Denks-tile in Ungarn vom Reformzeitalter bis zum Ende des Kommunismus*, 2008), Katolik diniyle liberalizmi uzlaştıran tutucu biri olarak değerlendirenler de vardır. Bkz. Gábor Erdödy ve Csaba Fazekas, *Christliche Demokratie in Ungarn*. Eötvös, Yahudilere de eşitlik tanınması gerektiğini savunmuştur.

16 Josef von Eötvös, *Nationalitäten-Frage*.

lıklı temel eserinde 19. yüzyılda Avrupa'daki politik görüşlerde üç temel fikrin etkin olduğuna dikkat çekiyor: *Özgürlük, Eşitlik ve Milliyetçilik*. Bu üç görüşün harmonik bir biçimde uzlaştırılmasını savunan ve *büyük devletin*, yani monarşinin korunmasından yana olan Eötvös, bu üç düşünceden sadece tek birinin egemen olmasının Macaristan devletinin dağılması anlamına geleceğini iddia ediyordu.

Macar Devrimi'nin yenilgisini şöyle açıklıyordu: Bu üç görüşten birine, yani milliyetçiliğe vurgu yapıldığı, ama diğer iki görüş (özgürlük ve eşitlik) ihmal edildiği için Macar Devrimi yenilgiye uğramıştır.¹⁷ Milliyetlere eşitlik verilmesi gerektiğini savunan Eötvös, bireysel milli kimlik anlayışını gündeme getirmiştir. Nasıl laik bir ülkede, dinsel inanç kamusal alanın dışına çıkarılarak bireysel inanç özel bir sorun haline getirilmişse, çok-milliyetli bir ülkede milli kimlik de özel sorun haline gelmelidir. Ona göre Macaristan'da, hem merkezî hem de federatif bir sistem kurulmalıdır.¹⁸

19. yüzyılın entelektüellerinde ve politikacılarında gözlemlenen bir olgu var: *Büyük devleti savunma*. Çok farklı argümanlara dayandırılan büyük devleti savunma anlayışının iki temel kaynağı olduğu söylenebilir: Birincisi, büyük tarım imparatorluklardan miras kalan düşünce biçiminin devam etmesi; ikincisi "güçlü olan yaşar" düşüncesini politikaya aktaran sosyal Darwinizmin etkisi. Eötvös de güçlü devlet fetişizminin etkisiyle Macar monarşisini koruyacak önlemler ileri sürüyordu.

Otto Bauer, ulus sorunu üzerine kaleme aldığı önemli eserinde Marx-Engels'in "burjuva anlamda olmayan ulus" düşüncesinden hareket ettiği izlenimi bırakmaktadır. Bauer, eski çağlarda da ulusun olduğunu ileri sürer ama koşullara göre ulusun taşıyıcı gücünün değiştiğini savunur. Otto Bauer'in görüşü açısından, uluslar ve ulusal kültürler sosyalizmde yok olmaya-
cak, tersine daha çok farklılaşarak daha çok gelişeceklerdir. Ona göre sosyalizm önceki toplum biçimlerinde yalnızca küçük bir azınlık kültürün nimetlerinden yararlanabiliyordu; ezilenler kültürün dışında tutuluyordu. Sosyalizmde ise bütün emekçilerin ulusal kültürün bütün nimetlerinden yararlan-
ması olanağı sağlanacaktır. Bu nedenle o dönemde Almanca yazında "sosya-
list ulus" sözcüğü bile kullanılmıştı.¹⁹ Otto Bauer, ulus ve devleti birbirin-
den ayırarak, devletin, kendi sınırları içinde yaşayan milliyetler karşısında
tarafsız kalması gerektiği düşüncesini ileri sürmüştü. Hans Kohn ve Ernest
Gellner'in milliyetçilik konusundaki görüşleri de, demokratik ulus kavramı-
nın geliştirilmesinde etkin olmuştur. Bu düşünürlere göre ulus-devlet, ulus
ve devletin özdeşleşmesi demektir. Aslında ulus ve devletin özdeşleşmesi ge-

17 Frank Henschel, *a.g.e.*, s. 41.

18 Frank Henschel, *a.g.e.*, s. 42.

19 Albert F. Reiterer, *Nation, Die politische Organisation von moderner Gesellschaft*, s. 79.

rektiği düşüncesi İtalyan milliyetçisi Mazzini tarafından da ileri sürülmüş-
tü. Ulus-devletin kapitalizmin tipik devlet biçimi olarak görüldüğü dönem-
de ortak dile sahip olmak ulus-devletin temeli olarak görülüyordu. Dili, ulus
olmanın en önemli ölçütlerinden biri gören anlayış, milliyetçi ideolojinin en
önemli dayanaklarından biridir. Ulus konusundaki bu milliyetçi tanım geç-
mişte bazı Marksist yazarları etkilemiştir. Ortak dil konusu bazı hatalı değer-
lendirmelere de götürmüştür. Örneğin Stalin'e göre birkaç dili konuşan bir
ulus olmaz. Bu nedenle İsviçre ve Belçika gibi devletleri, ortak tek bir dile sa-
hip olmadığı için ulus olarak görmemiştir. Ulus konusundaki tek dil anlayı-
şı, Kautsky üzerinden dünya Marksizmine sızmıştır.

Dünyada çeşitli ulusları bir araya getiren, birçok milliyeti barındıran dev-
letler vardır. Üç milliyetin (İngiltere, İskoçya ve Galler) birleşiminden olu-
şan Büyük Britanya, tipik bir ulus-devlet değildir; Büyük Britanya'yı, milli-
yetler-üstü bir kimliğe sahip devlet olarak değerlendirmek mümkündür. Ke-
za dağılmadan önceki Sovyetler Birliği, tüm uluslara eşit mesafede duran ye-
ni bir devlet yaratmakla kalmamış, aynı zamanda milliyetler-üstü yeni bir
kimlik, yeni bir aidiyet (Sovyet Vatandaşlığı) yaratmıştır. Ne var ki, bu pratik
oluşum, daha sonraki Marksistler tarafından kavramlaştırılamamıştır. Ulus
konusunda kabul edilen tanım, daha sonraki süreçte ulusu yeniden tanımla-
manın önünde engeller oluşturmıştır. Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen olu-
şum demokratik ulus anlayışının tohumları olarak görülebilir.

Almanca literatürde de şimdiye kadar “demokratik ulus” kavramına rast-
lamadım. Fakat benzer kavramlar var. Örneğin yazar Otto Dann, “Ulusun
Demokratikleşmesi” (*Demokratisierung der Nation*)²⁰ kavramını kullanmak-
tadır. Ona göre Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusların demok-
ratikleşmesi süreci yaşanmıştır. Otto Dann, ulusların demokratikleşmesin-
den başka bir olguyu; seçim hakkının genişletilmesini anlıyor. Dann'a göre
Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçiler ve kadınlara seçim hakkının tanın-
ması, demokratikleşmenin en belirgin bir özelliğidir.

Alman soluna ait bir internet sitesinde ise “Demokratik Milliyetçilik”²¹
başlığı altında bir makale yayımlanmıştı. Kastedilen, yabancıları bütünü-
le dışlamayan daha esnek milliyetçiliktir. Bu makale, faşizm ile demokratik
milliyetçiliği karşılaştırarak milliyetçilik konusunu ele almaktadır. Faşizm,
başka ulusları hor görerek dışlarken, demokratik milliyetçiliğin esnek oldu-
ğunu, bütün yabancıları dışlamadığını, yararlı olan ile zararlı olan, sömüren
yabancılar arasında ayırım yapmaktadır. Hindistan'dan gelen bilgisayar uz-
manları veya Afrika'dan gelen bilimciler yararlı olacakları için hoş karşılanır-
ken, ekonomik nedenlerle gelen ve devlet yardımından geçinen göçmenlere

20 Otto Dann, *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770-1990*, s. 235.

21 *Demokratischer Nationalismus*. <http://www.trend.infopartisan.net/trd7806/t247806.html>.

sıcak bakılmaz. Makale, ulus olgusunun kendisini sorgulamadan ekonomik çıkarlar açısından soruna yaklaşmıştır.

Türkiye’de Demokratik Ulus kavramı, benim dışımda bildiğim kadarıyla iki kişi tarafından kullanılmıştır: Abdullah Öcalan, Demir Küçükaydın. Öcalan’ın görüşlerine bu kitapta özetlenerek de olsa yer verildi. Küçükaydın esas olarak Gellner’in ileri sürdüğü görüşten etkilenerek, demokratik ulus düşüncesini ileri sürmüştür. Gerek Öcalan ve gerekse Demir Küçükaydın Fransız düşünürlerine gönderme yapmadıkları gibi, milliyetçi ideolojinin kaynağını oluşturan Alman Romantizminin görüşlerini etraflı bir şekilde ele almamışlardır.

Hiçbir düşünce boşlukta ortaya çıkmaz. Daha önce konu üzerine yazan düşünürlerin görüşlerinin bilinmesini gerektirir. Yeni düşünce esas olarak eski teorilerin eksikliklerinin açığa çıkmasıyla mümkün olabilir. Thomas Kuhn, yapısalcı dilbiliminden ödünç aldığı *paradigma* kavramıyla bilimsel devrimleri izah etmeye çalışmıştır. Eski paradigmlar, dogmatik bir yapıya sahip olduğu, yeni gelişmeleri izah edemediği için, yeni paradigmlar gündeme geliyor.²² Ulus konusunda eski *tanımlar*, görüşler ve ulus-devlet anlayışı en güçlü önyargılar haline gelmişlerdir.

İnsanın yeni bir düşünceye ulaşması, bir yenilik yapması veya yeni bir keşifte bulunması, karşı çıktığı düşünceyi iyi bilmesini gerektirir. Örneğin Marx, artı-değer konusunda yeni bir düşünceye ulaşmasını iki veriye borçludur: Birincisi, artı-değer konusundaki diğer teorileri incelemesi; ikincisi ise emek ve emek-gücü arasında bir ayırım yapmasıdır. Ulus konusunda milliyetçilerin geliştirdiği düşünceler bilinmezse, milliyetçiliği aşacak düşünceler de ileri sürülemez. Yaygın ulus anlayışını dar kalıplardan çıkarmak için, millet ve milliyet kavramları arasında ayırım yapmak önemlidir ve bu ayırım, yaygın olan ulus anlayışını aşmak açısından önemli bir zihinsel araç sunmaktadır.

Ulus konusunda Kopernik Devrimi

Ulus konusunda Kopernik Devrimi’nin nasıl olacağını açıklamadan önce, yaygın ulus anlayışına ve getirdiği sorunlara kısa bir göz atalım. 19. yüzyılda dili ve kültürü millet olmanın kıstasları olan görüşün sonuçları konusunda şu söylenebilir: 19. yüzyılın milliyetçi düşünürleri dil kıstasının getirdiği sonuçları, 20. yüzyılın bazı Marksist düşünürlerden çok önce ve daha iyi kavramışlardır. Fakat bugün önemli Marksistler ortak bir dili, bir ulusun ayrılmaz bir özelliği olarak gören anlayışı eleştirmektedirler. Örneğin Marksist tarihçi Hobsbawm, ulus olmak için ortak dil şartını eleştirmekte ve doğru bulmamaktadır.

22 Thomas Kuhn, bilimin sosyolojisi vb. gibi önemli noktalara işaret etmiştir.

Bilindiği gibi Stalin, millet olabilmek için dört unsur saymıştır: Ortak dil, kültür, toprak, ekonomi. Bu tanımlara uymayanları ulus olarak görmemiştir. Stalin, “birkaç dili birden konuşan ulus olmaz”²³ diye düşünüp İsviçre’yi bir ulus olarak görmemiştir. Ulusun tanımında ortak dil kriterini savunmak milliyetçi görüşün Marksizmin saflarına sızmasını kolaylaştırmıştır. Stalin’e göre örneğin İsviçre bir millet (ulus) değil, bir devlettir. İsviçre’yi bir ulus olarak görmemesi sorunlu bir yaklaşımın sonucudur. Oysa şöyle bir eksen değişikliğine gidilirse, yani dil, kültür vb. kriterlerini *millet* tanımı için değil de, *milliyetleri* tanımlamak için uyguladığımızda hem daha demokratik bir ulus anlayışı ortaya çıkarmış hem de Stalin’in ulus tanımını yetersizliklerinden kurtarmış oluruz.

Dil sorununun milliyetçiliğin önemli bir kıstası haline gelmesinden sonra, 1870’te pek ya da hiç görünmeyen milliyetçi hareketlerin sayısı 1914’ten sonra artmıştır. Hobsbawm’a göre dil, millet olmanın kriterlerinden biri değildir; fakat bu görüşü savunmak, dilin, gerçek yaşamın önemli bir parçası olduğunu yadsımak anlamına gelmez. Çünkü Hobsbawm’a göre “dil, kültürel toplulukları birbirinden ayırmanın sadece bir biçimidir, ama kesinlikle birincil bir biçimi değildir”;²⁴ ama modern millet tanımında dil kriterine merkezî bir rol verilmiş; milliyetçiliğin önemli bir unsuru haline gelmiştir.²⁵ Hobsbawm’a göre bazı durumlarda dil, kendini diğer toplumsal gruplardan ayırmak için gerekli olabilir; ama örneğin evlilik gibi bir kurum ortak bir dili gerektirmiyorsa, dil, neden grup üyeliğinin veya millet olmanın önemli bir ölçütü olsun?²⁶

Ortak dili millet olmanın kriteri değil de milliyet olmanın kriteri haline getirmek, çok önemli devrimci sonuçlar doğurmakta; neredeyse ulus konusunda Kopernik Devrimi’ne yol açmaktadır. Kopernik, “güneş evrenin merkezidir” görüşüyle büyük bir düşünsel devrime yol açmıştı. Ulus konusunda Kopernik Devrimi, dil ve kültür kriterlerinin eksenini değiştirir; bu kriterleri ulustan (millet) ziyade milliyetlerin tanımlanmasında kullanır. Böylece ulusu tek dil cenderesinden ve kısılcısından kurtarır. Örneğin İsviçre’yi de çeşitli *milliyetlerden* oluşan ve birkaç dili konuşan ulus (millet) olarak değerlendirmiş oluruz. Türkiye’ye uygulandığında Türkiye ulusunun (milleti) veya Anadolu ulusunun, Türk, Kürt, Ermeni, Arap vb. milliyetlerinden oluşan çok dilli bir ülke haline gelmesi mümkün olur. Böylece ortak dili, ulus-devlet olmanın kriteri haline getiren milliyetçi düşüncenin etkilerini bir ölçüde azaltmış oluruz.

23 Stalin, *a.g.e.*, s. 13.

24 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 73.

25 Hobsbawm, bu üç nedenin Benedict Anderson tarafından ortaya konulduğunu vurgular.

26 Eric J. Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 71.

Nasıl ki, Marx'ın emek ve emek-gücü arasında yaptığı ayrım, artı-değer sömürsünü açıklamayı mümkün kıldıysa, millet ve milliyet kavramları arasındaki ayrım da, milliyetçiliğin dayandığı temelleri açığa çıkarmaktadır. Bir millet (ulus) için ortak dil ve ortak kültür şartı aramak, milliyetçi düşünceyi devlet düzeyinde yaşatmak demektir. Oysa ortak dil ve ortak kültür anlayışını millet için değil de milliyet için uygularsak, ulusu tek dile dayandıran anlayışın baskısından kurtulmuş oluruz.

Alman Romantizminin önemli düşüncelerinden biri, devletin suni, ulusun ise doğal ve kalıcı olduğu görüşüdür. Bu çalışma ulusların geçici bir olgu olduğundan hareket ettiği gibi, ortak dili bir millet olmanın kıstası haline getiren ulus anlayışını sorgulamakta ve sosyal bilimler alanında yaygın olan bir önyargıya işaret etmektedir. Doğa bilimleri alanında bazı önyargılar binlerce yüzyıl sürmüştür. Örneğin Aristoteles, bir cismin düşme hızının, onun ağırlığıyla orantılı olduğunu ileri sürmüştü. 10 kilo ağırlığında bir cismin 1 kilo ağırlığında bir cisimden daha hızlı yere düşeceğini ileri sürmüş ve bu tez 2.000 yıl boyunca sorgulanmamıştı; ta ki Galileo bu tezi çürütünceye kadar.

Sosyal bilimler alanında da buna benzer önyargılar yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir. Örneğin ortak bir dilin, bir milleti oluşturan en önemli kıstas olduğu görüşü yüzyıllardır savunulmuştur. Oysa Hobsbawm'ın da vurguladığı gibi dil kriteri ulus olmanın bir ölçütü değil, kültürel bir alet, kültür edinmenin bir aracıdır. Milliyetçilik, ırkçılık, faşizm gibi akımlar, Batı'dan, daha doğrusu Batı kapitalizminden Batı-dışı toplumlara sızmıştır. Millet (ulus) genel olarak dil, kültür, toprak ve ekonomik birlik olarak tanımlanmıştır ve hâlâ öyle tanımlanmaktadır. Özellikle dil ve kültürün ulusun olmazsa olmaz unsurları olduğu görüşü milliyetçi düşünürlerin temel görüşüydü. Ne var ki bu milliyetçi görüş, Alman Romantizmi üzerinden Avusturya (Otto Bauer) ve Alman Marksizmine (Karl Kautsky), oradan da Rus Marksistlerine sızmıştır.

Demokratik ulus

Demokratik ulus anlayışı, Marx, Engels, Lenin, Stalin ve Mao'da yoktu. Bu düşünürlerin temellendiği ve geliştirdiği tarihsel materyalist görüş, gelişmenin ve değişimin felsefesidir. Dünya Marksist hareketinde fikir tembelliğinin birkaç nedeni vardır. Bu nedenlerden biri, İsveçli ünlü sosyolog Göran Therborn tarafından dillendirilmiştir. Ona göre, Ekim Devrimi dünya çapında etki yaratan önemli bir tarihsel olaydır. Sadece dünya çapında tarihsel bir bölünmeye yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Marksizmi ve sosyalist politikaları birbirinden ayırdı. Ekim Devrimi'nden sonra, sosyalist strateji ve perspektifler, kapitalizmin analizi yerine, sosyalist örneği temel

almaya başladılar. Bu durum, yeni analizler temelinde yeni fikirler üretmenin önüne set çekti. Son dönemde milliyetçilik konusunda ilk önemli analizlerin Marksist olmayanlar (Ernest Gellner vb.) tarafından yapılması rastlantı değildir.

Ulus, ulusal devlet, ulusalcılık gibi düşünceler insanlığın bir sonraki aşamaya geçmesinde engelleyici rol oynamaktadır. Tek bir ulusu temel alan ulus-devlet anlayışı, çokuluslu bir coğrafyada yıkıcı sonuçlar doğurmuştur ve doğurmaktadır. Özellikle Türkiye’de bir ulusu kendine temel alan ulus-devlet anlayışı artık uzun süre var olamaz; varlığını ancak şiddet ve kanla sürdürebilir. Dolayısıyla ulus-devleti aşan yeni bir toplumsal kümelenme kendini dayatmaktadır. Bu noktada demokratik ulus anlayışı, yeni bir toplumsal kümelenmenin temellerini atan önemli devrimci ilkelere sahiptir.

Günümüzde milliyetçilik, emekçi sınıfların bilincini karartan en etkin ideolojilerden biridir. Sınıf mücadelesinin önünü açabilmek için aynı zamanda milliyetçi ideolojinin gücünün kırılması gerekir. Demokratik Ulus, milliyetçiliğin gücünü kıracak bir proje; milliyetler-üstü bir kimliği savunan bir düşünce, politik bir devrim olarak düşünülmeli.

Daha doyurucu bir kavram buluncaya kadar *Demokratik Ulus* kavramını kullanacağız. *Demokratik Ulus* kavramının içeriğini kısaca özetlemeye çalışacağım. Düalizme düşmeden, madde ve bilinç, ontolojik ve epistemolojik düzeyleri birbirinden ayırmak felsefenin en temel sorunlarından biridir. Bir olgu hakkındaki bilgilerimiz, sadece epistemolojik düzeyde değil, aynı zamanda ontolojik düzeyde de bir gelişmedir. Bilgilerimiz hareket ve değişim içinde olan nesnellikten kaynaklandığı için, gelişme aynı zamanda ontolojik bir gelişme demektir. Bu söylediklerimizin ışığında ulus konusuna yaklaşmak gerekir.

Uluslar da ontolojik bir değişim sürecini yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu ontolojik değişimi ifade edecek epistemolojik araçlara ihtiyaç vardır. Demokratik Ulus anlayışı, böylesi bir epistemolojik araç olarak görülebilir. Ulus ve ulus-devlet merkezli dünya anlayışı ve epistemolojik temel, çağımızdaki sorunların en önemli kaynaklarından biridir. Ulus-devlet anlayışı, “biz” ve “öteki” ayrımlarına dayandığı için, evrensel insan ve evrensellik anlayışına zıt epistemolojik bir temele dayanmaktadır. Evrensel-tikel ilişkisini tek-boyutlu ve eksik kavrayan ulus ve ulus-devlet merkezli analizlerin temellerini sorgulamak acil gereklilik haline gelmiştir.

Demokratik Ulus düşüncesi öncelikle milliyetçilik ilkesinin terk edilmesi demektir. Milliyet ilkesinin (*Nationalitätsprinzip*) iki talebi öne sürdüğünü belirtmiştik: 1. “Her ulus kendi devletine sahip olmalıdır”. 2. “Her devlet tek bir ulusu kapsamalıdır”. Kısacası milliyetçilik, ulus ve devleti birbiriyle özdeşleştiriyor. Dünya Marksist hareketinin milliyetçiliğin bu ilkesi-

ni yeterince bilince çıkarmadığını ve kendine özgü bir ulus anlayışı geliştiremediğini ileri sürebiliriz. Öte yandan millet (ulus) ve milliyet (ulusal topluluk) kavramları arasında ayrımı sürekli tekrarlamak gerekir; çünkü bu ayırım, ulus-devlet ve milliyetçiliği aşmak için entelektüel açılımlar sağlamakta; ulus konusunda Kopernik Devrimi'ne yol vermektedir. Milliyetin tanımında esas olarak *dil ve kültür* gibi özellikler ön planda iken; millet (ulus) tanımı, esas olarak *politik* özelliklere vurgu yapmaktadır. Demokratik Ulus, yaygın olan eski ulus anlayışına göre daha *kapsamlı* ve daha *ilerici* bir anlayıştır. Kapsamlıdır; çünkü dillerin, kültürlerin özgürlüğünü savunur, *milliyetlerin* kendi kaderini tayin hakkını içerir; ilericidir, çünkü bir ulusu, tek dil, tek kültür gibi dar bir alana hapsetmez.

Marx, bir yanda proletaryanın “vatani yoktur” diyor, diğer yanda “burjuva anlamda olmayan” ulus yaratmaktan bahsediyor; bir dünya kültürünün ortaya çıkacağını ileri sürüyordu. Peki, burjuva anlamda olmayan ulus ne demektir? Bu, Marx'ın cevaplamadığı bir sorudur. Marx açısından sosyalizmde devlet sınırları önemsizleşecek, uluslar arasındaki ekonomik ve politik farklılıklar bütünüyle yok olmasa da önemli ölçüde azalacaktır. Dünya kültürünün oluşmasından ne anlaşılmalı? Ulusların ortadan kalkması nasıl anlaşılmalı? Milliyetlerin, dillerin ve kültürlerinin ortadan kalkması anlamında mı yorumlanmalı?

Demokratik Ulus, milliyetçi ideolojinin devlet ve milleti özdeşleştiren anlayışını sorgulayan, hem demokrasinin hem de ulusun yeni tanımlanmalarından beslenen bir anlayışı ifade etmektedir. Milliyetlerin eşitliğini savunan, ayrıcalıkları ve hiyerarşiyi dışlayan, zengin bir kültür içeren toplum olarak düşünülmelidir. Tekrar da olsa, demokrasinin iki temel özelliğini vurgulamak gerekir: Birincisi, eşitlik, ikincisi emekçilerin egemenliği. “Demokrasi eşitlik uğruna sürekli mücadele yürüten mülksüz sınıfların egemenliğidir.”²⁷ Bu yeni ulus anlayışı, egemenlik ve sömürü aracı olan devleti beslemeyen ve var olmak için ona gerek duymayan bir topluma giden yolda önemli bir adımdır.

Demokratik Ulus projesinin anlaşılmasını kolaylaştırmak için analojiye başvurarak, feodal toplum ile burjuva toplumunu karşılaştırmak ufuk açıcı olabilir. Bu nedenle feodal devlet ve tipik burjuva ulus-devlet arasındaki farklara açıklık getirilmesi gereklidir. Bilindiği gibi, Batı'da Ortaçağ'da devlet, yetkisini dinden ve Tanrı'dan alıyordu. Din ve devlet arasında özdeşlik vardı. Yani devlet, özellikle Katolik dinini *temel* alıyor ve Katolikliğin *yanında taraf* oluyordu. Bu ise, diğer dinler üzerinde devlet baskısının olması demekti. Burjuvazi, kendi gelişmesine engel olan din-devlet özdeşliğine karşı durdu. “Laiklik” düşüncesine sarıldı. “Laiklik”, aklın özgürleşmesine engel

27 Luciano Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie*, s. 325.

olan kiliseye ve Hristiyanlık dinine karşı burjuvazinin iktidarına yol açan “özgürlükçü” bir düşünce akımı olarak doğdu.

Laiklik düşüncesinin üç büyük sonucu oldu: Birincisi, akıl, *dinsel dogmatizmden* kurtuldu, özgürleşti; ikincisi, din ve devlet birbirinden ayrıldı. Öyle ki, *devlet herhangi bir dinin tarafını* tutmadı. Devlet, *tüm* dinlere *eşit mesafede* durmak zorunda kaldı; böylece *devlet kaynaklı dinsel baskılar* genel olarak sona erdi; üçüncüsü, dinsel inanç *özel alan* olarak görülmeye başlandı. Bunlar *burjuva Aydınlanmasının* kazanımlarıydı.

Ne var ki, burjuvazi, dinin yerine, milliyetçiliği geçirdi. Böylece, din-devlet özdeşliği yerini ulus-devlet özdeşliğine bıraktı. Bu durum, yeni baskı biçiminin (ulusal baskı) ortaya çıkmasına neden oldu. Şimdi yapılması gereken şudur: Nasıl ki, burjuvazi, geçmişte gelişmesine engel olan din-devlet özdeşliğine karşı durduysa ve devlet-din ayrımını savunduysa; biz de bugün, sisteme karşı durarak, devlet ve milliyet kimliğinin birbirinden ayrılmasını savunmalıyız. Eğer, devlet kaynaklı ulusal baskıların ortadan kalkmasını istiyorsak, devlet-ulus özdeşliğine karşı durmak durumundayız. Bu ne demektir?

Ulus-devlete dayanan milliyetçilik, ulusal olan ile politik olanın çakışması üzerine kurulur. Yani devlet, tek bir ulusal kimliği, tek kültürü veya tek dili temel alır. Nasıl ki, feodal devlette devlet-din arasında bir özdeşlik ilişkisi varsa, milliyetçilik ideolojisi de devlet ile ulus, devlet ile kültür, devlet ile dil arasında özdeşlik ilişkisini savunur. İşte bu özdeşlik, devlet kaynaklı, ulusal-kültürel-dilsel baskıları gündeme getirmektedir. Zira bir ulusu, kültürü, dili temel alan devlet, o devlet çatısı altında yaşayan diğer uluslar, kültürler ve diller üzerinde baskı yapmak zorunda kalır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendini tek bir ulusa (Türk ulusuna) dayandırmaktadır. Bundan çıkan sonuç, Kürtler ve diğer azınlıklar üzerindeki baskıdır. Sosyalizm, milliyetçiliğin cirit attığı topraklarda serpilip gelişemez. Bu nedenle demokratik ulusçuluk, sosyalizmin gelişmesine zemin hazırlayan bir süreç olarak düşünülmelidir. Böylesi bir süreç politik bir devrimi gerektirir.

Demokratik ulusçuluk, devlet-ulus, devlet-kültür, devlet-dil bağıntısını koparan özgürlükçü bir anlayıştan kaynaklanır. Ulus-devlete dayanan milliyetçilikte devlet, bir ulusun, bir kültürün ve bir dilin tarafını tutar. Demokratik ulusçuluk, *devletin ulustan ayrılmasını* savunur. Dil ve eğitim üzerindeki devlet tekeline son verir. Devletin, dil, kültür ve din konusunda *tarafsız* olması gerektiğine vurgu yapar. Dolayısıyla *Sosyalist Aydınlanmaya* ihtiyaç var.

Demokratik ulusçuluk, Sosyalist Aydınlanmadan kaynaklanan bir düşünce olarak üç büyük sonuca yol açar: Birincisi, akıl *ulusçuluktan ve ulus dogmatizmden* kurtulur, özgürleşir; ikincisi, ulusal kimlik ve devlet birbirinden ayrılır. Öyle ki, *devlet herhangi bir ulusal kimliğin tarafını* tutmak zorunda kalmaz. Devlet kendi sınırları içindeki, *tüm* uluslara ve ulusal kimliklere eşit

mesafede durmak zorunda kalır; böylece *devlet kaynaklı ulusal baskılar* genel olarak sona erer; üçüncüsü, ulusal kimlik *özel alan* olarak görülmeye başlar.

Kısaca, birçok milliyetlerden oluşan bir devlette, milliyetçi çatışmalardan kurtulmanın yolu, devletin tarafsız olmasıdır. Devlet, tek bir ulusun, tek bir kültürün, tek bir dilin ve dinin yanında yer almamalı, yansız olmalıdır. Devlet, kültür ve dil sorunlarına müdahale etmemelidir. Demokratik ulusçuluk devletin, *bir* etnik kimliğe, *bir* kültüre ve *bir* dile bağımlılığını sorgular. Demokratik ulusçuluk, devletin, ulus, kültür ve dil üzerindeki *tekeline* son vermeyi amaçlayan bir özgürlükçü anlayışı içerir.

Bazıları şöyle düşünebilir: Böyle bir devlet olabilir mi? Böyle bir devlet oldu mu? Evet, böyle bir devlet olabilir. Günümüzde iki örnek göstermek mümkündür. ABD ve İsviçre. ABD’de resmî dil yoktur; İsviçre’de ise dört resmî dil vardır. Ulus ve devleti birbirinden ayıran bir devlet tarihte de var olmuştur. O devlet, Sovyetler Birliği idi. Sovyetler Birliği’nde, devlet ulusal kimlikten ayrılmıştı. Herkes Sovyet vatandaşı idi. Aslında, ulusal kimlik ve devlet ayrımı pratikte gerçekleşmişti. Fakat bu pratik, teorik olarak ifade edilememişti. Bu anlattıklarımızdan şöyle bir determinist sonuç çıkarılmasın: O zaman devlet-ulusal kimlik ayrımı için sosyalizmi beklemek gerekir. Böyle düşünenler, öznenin rolünü dikkate almayan deterministik kaderci yaklaşımcılardır.

Çokuluslu bir toplumda ve devlette Demokratik Ulus projesinin üç temel ayağı vardır: politik, ekonomik ve kültürel. Politik alanda bütün ulusların ve bütün insanların eşitliğini bayrak edinir; ulusları baskı altında tutan ulus-devlet anlayışının aşılmasını savunur. Ekonomik alanda ise, bütün ulusların emekçilerinin ekonomik alanlarda da söz sahibi olmasından yanadır, bir ulusun ekonomik imtiyazlarına karşıdır. Kültürel alanda, milletleri birbirinden koparan, onları birbirine düşman eden kültürel ve tarihsel geleneklerin yerine enternasyonal kültürel yaşam biçimlerinin geliştirilmesini savunur. Demokratik Ulus, aynı coğrafyada dışlayıcı olmayan yeni tip bir kimlik, milliyetler üstü yeni tip bir yurttaşlık kurmak demektir.

Kimileri, ulusların sosyalizmde *zaten* ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Sosyalizmin önündeki en büyük engellerden biri milliyetçilik olduğuna göre, milliyetçiliğin gücünü kırarak Demokratik ulus fikrini bugün niçin savunmayalım?

Sosyalist hareket yalnızca “gelecek güzel günler” vaadiyle yetinemez, aynı zamanda tarihte yaşanan haksızlıkları, baskıları ve acıları sürekli hafızasında tutmakla yükümlüdür. Milliyetçiliğin getirdiği felaketlere (Ermenilerin yok edilmesi, Rumların kovulması, Kürtlerin sürekli devlet baskısına maruz kalması vb.) dikkat çekmek, “zincirleri kırmak” için atalarımızın giriştiği cüretkârlıkları da dile getirmek zorundadır. Alman düşünür Walter Benjamin aç-

sından egemenlere karşı nefret de, devrimci fedakârlık da “köleleştirilmiş atalarımızın imgesiyle beslenir, torunlarımızın kurtarılması idealiyle değil”.²⁸

Bazı “hatalı” kavrayışların önünü almak için şunları vurgulamayı gerekli görüyorum: Ulus-devlet, milliyetçi ideolojiden ayrılmayan bir devlettir. Türkiye, çok-milliyetli bir toplumdur, bu sosyolojik gerçeklik iki alternatifi dayatıyor: Ya ulus-devlet anlayışı aşılarak, Demokratik Ulus yaratılacak; ya da ulus-devlet anlayışı Türkiye’de yaşamı çekilmez bir hale getirecek ve eninde sonunda bir parçalanmaya yol açacaktır.

Önerilen proje, hem öngördüğü demokrasi, hem de ulus anlayışı nedeniyle mevcut devletle uzlaşmayan bir projedir. Türkiye’deki mevcut ulus-devlet yapısı içinde Demokratik Ulus projesinin gerçekleşeceğini sanmak yanılsama yaratmak demektir. Bu nedenle ulus-devlet anlayışını koruyan mevcut devlet çerçevesi içinde gerçekleşecek bir proje değil, tam tersine ulus-devletçi anlayışa dayanan ve özü itibarıyla anti demokrat ulus-devletinin aşılmasını gerektiren bir projedir.

Demokratik Ulus konusu birçok okuyucuya *ilk bakışta* sınıf perspektifinden soyutlanmış gibi gelebilir. Ama üzerinde düşünüldüğünde milliyetçiliğin gücünü kıran bir düşünce olduğu görülür. Ulus-devlet ve milliyetçiliğin gücünün kırılması ise işçi sınıfının çıkarıdır. Nasıl ki feodalizme karşı savaşarak burjuva devriminden yana olmak işçi sınıfının çıkarlarına aykırı bir şey değilse, aynı mantık, Demokratik Ulus uğruna savaşım için de geçerlidir.

Demokratik Ulus projesi, milliyetçi tarih anlayışından kurtulmayı da gerektiriyor. Uluslar oluşmadan önceki tarihçiler, krallara methiye düzmekle meşgulken, modern tarihçilerin büyük bir çoğunluğu, kendilerini “uluslara” methiye düzmeye adadılar. İnsanlığın ortak tarihi, aynı coğrafya içinde yaşayan milliyetlerin ortak tarihi daha önemlidir. Bugün sosyal bilimler, özellikle sosyoloji, iktisat ve siyaset bilimi üçlüsü ulus-devlet merkezci bir konumdadırlar. Dolayısıyla dar disiplin anlayışından sıyrılmış ve ulus-devlet zihniyetinden kurtulmuş yeni türde sosyal bilim anlayışı da giderek kendini dayatmaktadır.

“Uluslara karşı” olan ve “ulusların ortadan kalkması” gerektiğini düşünen birçok sosyalist için bu kabul edilemez bir düşünce olarak görülebilir. Ulusları ortadan kaldırmak ne demektir? Uluslara karşı olanlar bu konu üzerine derinlemesine düşünmüş değil. Ulusları ortadan kaldırmak onların dillerini ve kültürlerini ortadan kaldırmak olarak anlaşılırsa, bu olmayacak bir şeyi istemek demektir. Ulusları ortadan kaldırmak, ulus düşüncesini politikanın dışına atmak, uluslar arasındaki ekonomik ve politik farklılıkları ortadan kaldırmak anlamında anlaşılmazsa, bizi yanlış yola saptırır.

28 Foti Benlisoy, “Halkın Çılgılığı: Ne Tanrı Ne Efendi!”, *Yeniyol*, <http://www.yeniyol.org/halkin-cigligi-ne-tanri-ne-efendi/>.

Ayrıca Demokratik Ulus projesi, hem Ortadoğu’da kaotik süreci açacak hem de Kürt sorununu demokratik tarzda çözebilecek bir projedir. Demokratik Ulus projesi bugünden yarına gerçekleşecek bir proje değil, ulus-devlet anlayışının ve milliyetçiliğin güçsüzleşmesiyle birlikte uzun yıllar sonra gerçekleşecek bir projedir. Hegel, Kant’ın bilgi teorisini şöyle eleştirmişti: Kant, suya girmeden yüzmeyi öğrenmek istiyor. Demokratik Ulus davası, milliyetçiliğin gücünü kıran ve sosyalizme zemin hazırlayan bir davadır. Bu dava, bu projeyi gerçekleştirmek için emekçileri kazanmadan başarılamaz. Bu davayı savunmak ve gerçekleştirmek olağanüstü çabaları gerektirmektedir.

Demokratik Ulus anlayışının, kolay kabul görmediğini, çeşitli panellerdeki konuşmalarımda anladım. Yeri gelmişken, görüşlerinin ilkin tepkiyle karşılandığını söyleyen düşünürleri anmak anlamlı olabilir. Fransız Devrimi’nde önemli rol oynayan Sieyès, ileri sürdüğü görüşlerin bizzat kendi sınıfının bazı temsilcilerine de garip görüneceğinin bilincindedir. Sieyès’e göre, savunduğu görüşlerin, uygulanmasının mümkün olmadığını iddia edenler de olacaktır; fakat doğru görüşlerde ısrar edip, ilkin uygulamaya çalışmak gerekir. Ancak yaşanan deneylerden sonra bir görüşün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği anlaşılabilir.

Fransız politikacı Sieyès, gerçekliği ve hakikati gören ve söylediklerinden emin olan biri olarak, hakikatin ilkin tepki gördüğünü, fakat yavaş yavaş zihinlerin bu hakikate alıştığını vurgular. Yeni hakikatler, önyargıların direnciyle karşılaşır. Ona göre “hakikat önce kötü karşılanır, fakat yavaş yavaş zihinler ona alışır, umumî efkâr teşkil eder ve nihayet tatbikatta görülüyor ki önce çılgın kuruntular diye karşılanan prensipler doğru imiş. Hemen her çeşit peşin yargılarda, eğer yazarlar çılgın diye vasıflandırılmaya katlanmamış olsalardı, dünya bugün daha az akıllı olurdu.”²⁹

Yeni düşüncelerin nasıl gerçekleşeceği konusunda açıklamalar yapan Sieyès, politikacılar ve filozofların rolü konusunda da ilginç görüşler ileri sürmektedir. Ona göre, politikacının ilerleyişi ile filozofun yürüyüşü birbirine karıştırılmaktadır. Politikacı, –iyi yoldan ayrılmaması koşuluyla– elinden geldiği kadar ilerler; fakat onun yolunun sonuna kadar filozof tarafından aydınlanması ve açılması gerekir.

Hegel ise, Fransız Devrimi deneyimini şöyle değerlendirmişti: Düşünce devrimcileşmişse, ona mevcut gerçeklik karşı duramaz ve dayanamaz. Heine, aynı olguyu bir başka şekilde dile getiriyordu: Nasıl ki, şimşek çakıp sonra gök gürültüsü duyulursa, önce düşünce oluşur, sonra eylem ortaya çıkabilir. Lenin ise, devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz diyordu.

Yeni bir düşüncenin, daha doğrusu sanat eserinin kitleler tarafından kabul görmesi konusunda Tolstoy *Sanat Nedir?* adlı eserinde şöyle yazıyor:

Sanatın başarısı, bilime olan yakınlığıyla ilgilidir. Aradığı bilimsel özellikleri bulan ve inanan okuyucu, sanatın kendisine yüklediği misyonu anlayacak ve bunu başkalarına da taşıyacaktır. Fakat toplumdaki büyük kitleler, düşünceye ve düşüncenin karşısına çıkacaktır. Düşünceyi önemsemeyen ve yok etmeye çalışan kitlelerin saldırısına maruz kalan insanlar, her şeye rağmen düşüncenin değerinden taviz vermeyerek mücadele edecekler, gerçekleri araştırarak gerçek sanatı ortaya koyacaklar ve sonuçta, düşünceyle birlikte tekrar kitlelerin önüne çıkacaklardır. Yürüdüğü yolu bilinçle aydınlatan insanların çabası önemlidir.

Demokratik Ulus stratejisi, işçi sınıfının politik alanda *hegemonya* kurmasını olanaklı kılan bir stratejidir. Politik mücadeyi daha geniş bir perspektiften ele alır, politik mücadeleyi basit bir şekilde iktidarın ele geçirilmesine indirgemez. Çünkü politik alan, iktidar alanından daha geniştir. Enternasyonalist perspektiften hareket eden bu strateji, milliyetçi bir kültürü, ulus-üstü ve kolektif bir kültüre dönüştürmeyi amaçlar. Politik alanın önceliğine vurgu yaparak, toplumsal dönüşümü devletçi ekonomik planlamaya indirgeyen eski tip politik görüşlerden kopmak anlamına gelir. Geniş kitlelerin mobilize edilmesine, kitlelerin düşünsel ve ahlâki açıdan kendilerini dönüşümlerine önem veren bu strateji, ancak geniş kitleler tarafından kabul görürse, büyük ve dönüştürücü bir güç haline gelebilir.

SONUÇ

Dünya Marksist hareketi milliyetçiliğin gücünü kıran burjuva ulus anlayışından farklı olan kendine özgü bir ulus anlayışı geliştirememiştir. Bu durum, milliyetçiliğin Avrupa Marksizmine ve işçi sınıfının saflarına sızmasını kolaylaştırmıştır. Geçmişte Avrupa Marksistleri arasında ulus olgusu ve ona karşı yaklaşım konusunda ortak bir görüş oluşamadığı yeterince biliniyor. Ulusları geçici bir olgu olarak gören Marx-Engels ve onları takip eden sosyalist hareketler, ulus sorununu doğru bir teorik düzeyde ele alamamanın ve kısmen ulus sorununu küçümsemenin politik bedelini ödemek zorunda kalmışlardır ve hâlâ da ödemek zorunda kalıyorlar. Milliyetçilik, enternasyonalizme galip gelmiş, önce Avusturya'daki "Küçük Enternasyonal", daha sonra II. Enternasyonal çökmüş, on yıllar sonra da III. Enternasyonal'e son verilmiştir.

Öte yandan Sovyetler Birliği'nin dağılması özellikle üç konuyu gündeme yeniden taşımıştır: devlet, milliyetçilik ve demokrasi anlayışı. Yaşanan deneylerden sonra bu konular üzerinde tartışmaların yaşanması doğaldır. Sovyetler Birliği'nde devletin yok olmayıp güçlenmesi, Marksizmin devlet konusunda ibreyi bir nebze anarşizmin devlet anlayışı yönüne kaydırması gerektiğini göstermektedir. Özerk ve federatif yapılanmalar üzerine yeniden düşünmek, yeni bir bakış açısıyla bu sorunlara yaklaşmak gerektiği açıktır. Anarşizm ise, eğer ütöpik ve geri kalmak istemiyorsa, ekonomik konularda çubuğu Marksizme doğru bükmek zorundadır.

Sovyet Bloku'nun yıkılmasının nedenlerinden biri milliyetçi ideolojiden kurtulamamaktı. Bazı yazarlara göre tek ülkede sosyalizmi gerçekleştirme projesi milliyetçiliğin bir biçimiydi. Tek ülkede sosyalizm düşüncesinin mil-

liyetçi bir düşünce olduğu ve enternasyonal harekete milliyetçi düşünceleri taşıyacağını ilk öngören Troçki oldu. Bazı yazarlara göre Sovyetler Birliği'nde Marx'ın anlayışı değil, politik ekonominin evrenselliğine ve dünyadaki serbest ticarete karşı olan Friedrich List'in "milli ekonomi" düşüncesinin değişik bir varyantı egemen olmuştur. Bir yazar şöyle iddia edebiliyor: "Re-el sosyalizm' gelişme politikasının Listçi bir versiyonudur."¹ Hatta Sovyetler Birliği'nde Stalin'in izlediği kalkınma politikasının gizli bir milliyetçilik olduğu ileri sürülmüştür.² Görüldüğü gibi politik güç olarak milliyetçilik varlığını değişik biçimlerde hâlâ sürdürmektedir. Bu nedenle milliyetçiliğin geniş bir biçimde ele alınması gerektiği açıktır. Bu kitap, milliyetçiliğin kavranmasına ve ona karşı alternatif düşünceler üretilmesine katkıda bulunmuşsa, görevini yapmış demektir:

Milliyetçiliğin gelişmesi, yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Hobsbawm'a göre Avrupa'da ayrılıkçı milliyetçiliğin patlaması 20. yüzyılda daha da özgül tarihsel köklere sahiptir. Sovyetler'in dağılmasından sonra ortaya çıkan ulus-devletler Versay ile Brest Litovsk anlaşmalarının ürünüdür. Hobsbawm'a bakılırsa, ayrılıkçılığın 1988-1992'deki patlaması, 1918-1921'in yarım kalmış işinin devamıdır.

Milliyetçiliğin Avrupa ve Doğu toplumları üzerindeki etkisi konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Kimilerine göre, kapitalist düzen kurucusu ulus ve ulus-devlet Avrupa toplumları için genişleme yahut yükseliş demektir. Oysa ulus ve ulus-devlet düşüncesi Avusturya ve Osmanlı gibi çokuluslu imparatorlukların dağılmasına yol açarken, Ortadoğu toplumları için daralma ve düşüş anlamına geliyordu. Bazı düşünürler içinse tersi durum geçerliydi. Örneğin 1931 yılında yayımlanan bir kitabında Hans Kohn Doğu'daki milliyetçilik ve Avrupa'daki milliyetçilik konusunda şöyle diyor:

Doğu'da Milliyetçiliğin ahlâki ve ekonomik açıdan olumlu ve ilerici bir faktör olarak göz önünde tutulması gerektiği halde, Avrupa'da yine ahlâk ve ekonomik açıdan gelişmenin çoktan aşılmış bir aşamasına ilişkindir. Avrupa'da ilerleme, ancak siyasal milliyetçiliğin aşılmasıyla doğabilir. Avrupa'da milliyetçilik ve yurtseverlik, tarihi işlevlerini tamamladı ve artık anlamını yitirdi.³

1930'lu yıllarda yaşamıyoruz, dolayısıyla günümüzde milliyetçilik sadece Avrupa'da değil, Doğu'da da tarihsel bakımdan anlamını yitirmiştir. 21. yüzyılda da değişen koşullar ulus ve ulus-devlet konusuna farklı yaklaşma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ulus ve ulus-devlet sorununu eski tarzda ele almak artık yetersizdir. Bugün ulusal soruna yeni bir tarzda yaklaşmak gere-

1 Albert F. Reiterer, *Nation, Die politische Organisation von moderner Gesellschaft*, s. 79.

2 Albert F. Reiterer, *a.g.e.* s. 79.

3 Hans Kohn'dan aktaran E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi*, Cilt 1, s. 251, 35n.

kir. Küreselleşen bir dünyada birleşik olan dünya ekonomisi ve ekolojik sorunlar, ulusal soruna yaklaşım tarzında değişiklikleri dayatmaktadır. Küreselleşen bir dünyada, ulus-devlet giderek daha büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle küresel ekonomi ve ulus-üstü kurumlar ile ulusal devletler arasında çelişki keskinleşmektedir. Yaşam, bu çelişkinin aşılmasını gerektiriyor. Bir başka deyişle, bütünsel dünya ekonomisi, ulus, ulusal devlet kabuğunun aşılmasını zorlamaktadır. 20. yüzyıl Marksistleri ulus ve devlet ilişkisi konusunda çağının düşüncelerinden etkilenmişler; ulusal kimliği olmayan bir devlet olabileceğini tahayyül edememişlerdir. Devlet ve dinin birbirinden ayrılması mümkün olmuşsa, ulus ve devletin birinden ayrılması da mümkündür.

Küreselleşen bir dünyada eski milli devletlerde halk arasında milli bilinç krizi yaşanmaktadır. Eskiden devleti ve ulusu özdeş olarak gören halk, şimdi bu özdeşliği sorgulamaktadır. Homojen bir devlet ve millet yaratmaya çalışan milliyetçilik, emekçiler açısından geçmişte olduğu gibi çağımızda da arzu edilen bir ideoloji değil, tam tersine zarar verici hale gelmiştir. Ulus-devlet düşüncesinin ve milliyetçi ideolojinin Ortadoğu toplumlarının sorunlarına çözüm olamadığı son elli yılın deneyleri tarafından doğrulanmaktadır. Ulus-devlet düşüncesinin gerilemesiyle birlikte, milliyetçiliğin bir gerileme içine girmesi ve güç kaybetmesi mümkündür.

Milliyetçilik, bazı ülkelerde hâlâ etkin olmasına ve kaydettiği bazı ilerlemelere rağmen, Hobsbawm'ın dediği gibi, *potansiyel açıdan giderek zayıflamaktadır*. Milliyetçiliğin parlak geçmişi tarihe karışırken, milliyetçiliğin geleceğinin parlak olmadığını söylemek mümkündür. Milliyetçilik gerçekte olduğundan daha güçlü gibi görünmektedir. Hobsbawm'a bakılırsa, geçmişte tarihsel değişimin bir faktörü olan milliyetçilik günümüzde gerilemektedir. Bunun çeşitli nedenleri var elbette. Önceleri, milli devlet ve milli ekonomi birbiriyle sıkı ilişki içindeydi ama küreselleşen dünya ekonomisi, bu sıkı ilişkinin eskisi gibi olamayacağını gösteriyor.

Evet, bugün milliyetçilik, hâlâ ön plandadır ve hâlâ politik bakımdan etkin bir ideolojidir, ama ulus-devlet ve milliyetçilik 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başında temsil ettiği kadar dünya çapında politik bir program değildir. Bu nedenle milliyetçilik ideolojisi, mevcut toplumsal ve politik sorunlara cevap veremediği için, tarihsel önemini yitirmektedir.

Milliyetçilik bir kriz yaşamaktadır. Hobsbawm'a göre bugünkü milliyetçiliğin krizi kısmen, "milletlerin kendi kaderini tayin hakkı" şeklinde ifade edilen Wilsoncu-Leninci düşünce ve programın krizidir. "Kısacası, Wilsoncu-Leninci biçimiyle, genel bir program olarak ayrılmayı da öngören kendi kaderini tayin etme sloganı 21. yüzyıl için çözüm olamaz."⁴

Dünya tarihi, hayalleri yıkılan hareketlerin çöküşe gittiği, bazen de karşı doğrultuda tam bir geri dönüş yaptığına tanık olmuştur. İdeallerini yitiren eskinin bazı solcularının, ulusalcılığı, liberalizmi ve benzerlerini seçmelerine şaşmamalı. Demokratik Ulus projesi, yeni hayaller yaratan bir proje olarak bu ideolojik (sınıfsal) olarak “kaybedilmiş” insanları kazanacak bir projedir de. Hegel, büyük tarihsel görevler büyük bir coşku olmadan başarılmaz demişti. Devrimci coşku ise büyük bir davaya inanmayı ve bu davaya inanan insanların fedakârlıklarını ve elbirliğini gerektirmektedir.

Yeni doğrular ve yeni bilgiler, bir yandan özgür bir tartışma ortamını, öte yandan Bertrand Russel’in dediği gibi istemlerimizin ve vicdanlarımızın, akıl, mutluluk ve korkusuz girişimler yoluyla eğitilmesini gerektirmektedir. Doğruların özgürce yayılması toplumun büyük çoğunluğunun çıkarıdır. Yeni doğrular her zaman eski düzenin sürüp gitmesinde çıkarı olanları tehdit etmiştir. Günümüzde düşünme özgürlüğüne yönelmiş tehditler hükümetlerden gelmektedir. Doğrulara değer veren herkesin üstüne düşen görev, zorbalığın yeni biçimlerine cesurca başkaldırmaktır.

- Abdullah Öcalan, *Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Sorunu*, Sosyal Bilimler Akademisi Yayınları, 2013.
- Albert Elkan, "Die Entdeckung Machiavellis in Deutschland zu Beginn, des 19. Jahrhunderts", *Historische Zeitschrift*, Band 119 H.3 (1919).
- Alexander Aichele, "Einleitung", *Reden an die deutsche Nation*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2008, s. 108-179.
- Antonis Liakos, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?*, İletişim, İstanbul, 2008.
- Arnold Weingärtner, *Nation und Staat, eine Monographie*, Wilhelm Braumüller, Universität-Verlagsbuchhandlung Ges. M.B.H, Viyana, 1979.
- Arseni Gulyga, *Die Klassische Deutsche Philosophie*, Reclam-Verlag, Leipzig, 1990.
- Astrid Gesche, *Johann Gottfried Herder: Sprache und die Natur des Menschen*, Verlag Königshausen & Neumann GmbH, Würzburg, 1993.
- Bakunin, *Bakunins Beichte*, Insel Tachenbuch, Frankfurt am Main, 1973.
- Benedict Anderson, *Erfindung der Nationen*, Ullstein, Berlin, 1998.
- Benedict Anderson, *Hayali Cemaatlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1995.
- Benedikt Köhler, *Soziologie des Neuen Kosmopolitismus*, Springer Verlag, 2006.
- Bertram D. Wolfe, *Devrimi Yapan Üç Adam*, Cilt 1, Kuzey Yayınları, Ankara, 1985.
- Bertram D. Wolfe, *Devrimi Yapan Üç Adam*, Cilt 2, Kuzey Yayınları, Ankara, 1985. (Hatalı baskı. 289-304 sayfaları eksik)
- Bertrand Russell, *Philosophie des Abendlandes*, Machiavelli, Holle Verlag, Frankfurt am, 1950, s. 418-424.
- Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi II*. Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 233-255.
- Carl Schurz, "Liberaler Patriotismus", Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, Herder Verlag, Freiburg, 1964.
- Carsten Esbach, "Nation und Nationalität von Karl Renner und Otto Bauer", *Nation und Nationbildung in Österreich-Ungarn 1848-1938*, Endre Kiss (Hg), Wien, 2006.
- Christian Janse-Henning Borggräfe, *Nation, Nationalität, Nationalismus*, Campus, Frankfurt, 2007.
- Dahmen, H., *Die nationale Idee von Herder bis Hitler*, Verlag Schaffstein, 1934, Köln.
- Daniel Speich, "Die politische Philosophie der Nation bei Kant, Herder, Fichte und Hegel", https://www.academia.edu/5677097/Die_politische_Philosophie_der_Nation_bei_Kant_Herder_Fichte_und_Hegel_University_of_Zurich_1997

- Dieter Langewiesche, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europe*, München, 2000.
- Domenico Losurdo, *Der Marxismus Antonio Gramscis*, VSA-Verlag, Hamburg, 2000.
- Domenico Losurdo, *Von Hegel zu Hitler?*, PapyRossa Verlag, Köln, 2015.
- Doratheia Weidinger, *Nation, Nationalismus, Nationale Identität*, Bonn, 1998.
- Elie Kedourie, *Nationalismus*, List, München, 1971.
- Emmanuel Joseph Sieyès, *Tears Etat Nedir? (Üçüncü Tabaka Nedir?)* 1951, çev. Profesör Süheyl Derbil, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/275/2555.pdf>
- Endre Kis, Justin Stagl (Hg): *Nation, Nationbildung in Österreich-Ungarn, 1848-1938*, Lit Verlag, Wien, 2006.
- Eran Gündüz, *Multikulturalismus auf türkisch*, transcript, Bielefeld, 2012.
- Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1995.
- Eric J. Hobsbawm, *Nation und Nationalismus*, Deutscher Taschen Buch, München, 2. Auflage, 1998.
- Eric Wagner, "Die Diskussion in der II. Internationale", *Nationale Frage und marxistische Theorie, Teil 1: Die "Klassiker"*, Arbeitsgruppe Marxismus, Viyana, 2003.
- Ernest Gellner, *Nationalismus: Kultur und Macht*, Siedler (Baskı yeri ve yılı verilmemiş).
- Ernest Gellner, *Nationalismus und Moderne*, Rotbuch Verlag, Hamburg, 1995.
- Ernst Bergmann, *Fichte und der Nationalsozialismus*, Breslau, 1933.
- Ernest Renan, "Was ist eine Nation?", 1882. http://www.zeit.de/reden/die_historische_rede/200109_historisch_renan.
- Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Wissenschaftliche, Darmstadt 1979, s. 11-130.
- Fichte, *Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* I, 10, *Reden an die deutsche Nation*, s. 103-298.
- Fichte, *Gesamtausgabe* I, 8, *Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters*, s. 193-396.
- Fichte, *Gesamtausgabe* I,1 *Beiträge zur Berichtigung der Urteile des Publikums über die Französische Revolution*, s. 203-404.
- Fichte, *Gesamtausgabe* II, 9, *Der Patriotismus und sein Gegenteil*, s. 389-445.
- Frank Henschel, *Der Europadiskurs und europabezogene Denkstile in Ungarn vom Reformzeitalter bis zum Ende des Kommunismus*(Magisterarbeit), Leipzig, 2008.
- Franz Mehring, *Karl Marx Geschichte seines Lebens*, Dietz Verlag Verlin, 1979, s. 391-439.
- Friedrich Meinecke, *Weltbürgertum ve Nationalstaat*, R. Oldenburg Verlag, München, 1962 (ilk baskı 1907), s. 1-162, 278-287.
- Gábor Erdödy ve Csaba Fazekas, *Christliche Demokratie in Ungarn*, s. 264-286, bkz. http://www.kas.de/upload/dokumente/2004/demokratie_S264.pdf
- Fritz Mauthner, "Patriotismus" maddesi, *Wörterbuch der Philosophie*, Cold Collection, 2012 içinde, s. 993-995.
- Georg Geismann, "Fichtes, Aufhebung' des Rechtsstaates", *Fichte-Studien*. 3, 1991, s. 86-117.
- Georg Gurwitsch, "Kant und Fichte als Rousseaus-Interpreten", *Kant Studien*, Band 27 Heft 1.2 Seiten 138-164.
- Gerald Hüther, *Kommunale Intelligenz*, Knaus Verlag, Münih, 2012.
- Gerald Hüther, *Was wir sind und was wir sein können*, Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main, 2013.
- Gerhard Leibholz, *Volk, Nation und Staat im 20. Jahrhundert*, Landeszentrale für Heimatdienst in Niedersachsen, 1958.
- Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, Verlag Beck, Münih, 1994, s. 108-150.
- Hans Kohn, "Nationalismus", *Jude*, Jahr 1921-1922 Heft 11, s. 674-686.
- Hans Kohn, *Die Idee des Nationalismus*, Schneider, Heidelberg, 1950.
- Hans Kohn, *Propheten Ihrer Völker* (Mill, Michelet, Mazzini, Treitschke, Dostojewski), A. Francka, Bern, 1948.

- Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru*, Herder Verlag, Freiburg, 1964.
- Hans Kohn, *Wege und Irrwege*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1962.
- Hans Mommsen, *Arbeiterbewegung und Nationale Frage*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1979, s. 9-221.
- Hans Ulrich Wehler, *Sozialdemokratie und Nationalstaat*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1971, s. 11-86.
- Hans Vorländer, *Demokratie*, Verlag Beck, Bonn, 2003.
- Hans-Jürgen Mende, *Karl Kautsky - Vom Marxisten zum Opportunisten*, Dietz Verlag, Berlin, 1985.
- Hans-Ulrich Wehler, *Deutscher Nationalismus*, s. 63-83, bkz. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Germanisztika/111Balk%E1nyi/Horv%E1thPabis/17-Der%20deutsche....pdf>.
- Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus: Geschichte-Formen-Folgen*; C.H. Beck, München, 2001.
- Heinrich Heine, *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*, Reclam, Leipzig, 1970.
- Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanität* 5. Sammlung. n. 58, <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried>
- Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Teil 4, 9, Die Regierungen sind festgestellte Ordnungen, s. 286-290. Bkz. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried>.
- Hermann Lübke, *Politische Philosophie in Deutschland. Studien zu ihrer Geschichte*, Stuttgart, 1963.
- Horace B. Davis, *Sosyalizm ve Ulusallık*, Belge Yayınları, İstanbul, 1991.
- İ. Kaypakaya, *Seçme Eserler*, Umut Yayıncılık, Nisan 2004.
- Immanuel Kant, "Der Charakter des Volkes", Band VII, s. 311-320.
- Immanuel Kant, *Handschriftlicher Nachlaß*, Anthropologie, AA XV, s. 554-65, bkz. <http://www.korpora.org/kant/aa15/Inhalt15.html>.
- Immanuel Kant, *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*, Band IV 9, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, Sonderausgabe 1998 nach der Ausgabe 1983 Herausgegeben: von Wilhelm WEISCHEDEL.
- Immanuel Kant, "Von den verschiedenen Rassen von Menschen oder Alle Neger stinken", Band VI, s. 11-30.
- Isaiah Berlin, *Der Nationalismus*, Verlag Anton Hain Meisenheim GmbH, Frankfurt a.M, 1990.
- J.J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Yayınları, İstanbul, 1995.
- Jakob Tanner, *Nationale Identität und kollektives Gedächtnis*. Basel, 1998, s. 22-36.
- Jens Heise, *Johann Gottfried Herder zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg, 1998.
- Jörg Echternkamp, *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1998, s. 1-18, 109-163.
- Josef Stalin, *Marksızlık ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 2012.
- Josef Strasser, *Der Arbeiter und die Nation*, 1912: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/strasser/index.htm>.
- Josef Strasser, *Reichenberg - Nationalismus und Internationalismus in einer nordböhmischen Stadt, 1909-1910*: <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/strasser/index.htm>.
- József Eötvös, *Nationalitäten-Frage*, 1865, Verlag von Moritz Kath, aus dem ungarischen Manuscripte übersetzt von Dr. Max Falk.
- Lenin, *Emperyalist Ekonomizm*, Sol Yayınları, Ankara, 1991.
- Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, Ankara, 2006.
- Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- Lord Acton, "Nationalismus", Hans Kohn, *Von Machiavelli zu Nehru* içinde, Herder, Freiburg, 1964.
- Luciano Canfora, *Kurze Geschichte der Demokratie*, PapyRossa Verlag, Köln, 2006.
- Manfred Kühn, *Johann Gottlieb Fichte, Ein deutscher Philosoph, 1762-1814*, Biografie, C.H Beck Verlag, München, 2012, s. 496-574.
- Manfred Scharinger, "Marx/Engels und Nationale Frage", *Nationale Frage und marxistische Theorie, Teil 1: Die "Klassiker"* içinde, Arbeitsgruppe Marxismus, Wien, 2003.

Marx-Engels, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, Sol Yayınları, 1977 1. Baskı.

Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, Cilt 1, Sol Yayınları.

Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzere*, Ayrıntı, İstanbul, 1999.

Michael Löwy, *Internationalismus und Nationalismus*, Neuer ISP Verlag, Köln, 1999.

Oswald Spengler, *Preussium und Sozialismus*, C.H. Beck, Münschen, 1920. Bu broşüre internetten ulaşmak da mümkün: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Spengler,+Oswald/Politische+Schriften>.

Otto Bauer, *Die Sozialdemokratie und die Nationale Frage*. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand, Wien 1907. <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/bauer/1907/nationalitaet/index.html>

Otto Dann, *Nation und Nationalismus in Deutschland, 1770-1990*, C.H Beck, Münschen, 1993.

Otto Leichter, *Otto Bauer, Tragödie oder Triumph*, Europa, Wien, 1970.

Peter L. Oesterreich, *Philosophen als politische Lehrer*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1994, s. 147-170.

Peter Alter (Herausgeber), *Nationalismus*, Piper Verlag, München Zürich, 1994, s. 15-73.

Raimund Löw, *Der Zerfall der "Kleinen Internationale": Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889-1914)*, Europaverlag, Wien, 1984.

Regis Debray, "Marxismus und die nationale Frage", *Nationalismus und Marxismus*, Rotbuch Verlag, Berlin, 1978.

Regula Argast, *Staatsbürgerschaft und Nation*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007.

Rousseau, *Emil oder über die Erziehung*, Schöning Verlag, Paderborn, 1963.

Samir Amin, *Avrupa Merkezilik, Bir Ideolojinin Eleştirisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Samuel Salzborn, *Staat und Nation*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2011.

Stefan Günzel, "Geographie der Aufklärung, Klima Politik von Montesquieu zu Kant", *Aufklärung und Kritik* 2/2004, s. 66-91. bkz. http://www.gkpn.de/guenzel_klima1.pdf.

Stefan Reiß, *Fichtes Reden an die deutsche Nation oder: Vom ich zum Wir*, Akademie Verlag GmbH, Bern, 2006.

Sylvain Coiplet, "Kulturnation, Staatsnation und Wirtschaftsnation am Beispiel von Fichte und Herder", <http://www.dreigliederung.de/essays/1996-10-001.html>.

Tom Nairn, "Der Moderne Janus", *Nationalismus und Marxismus* içinde, Totbuch Verlag, Berlin, 1978.

Tony Cliff, *Lenin*, Cilt 2, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1994, *Lenin ve Ulusal Sorun*, s. 63-77.

Ulrich Beck ve Edgar Grande, "Jenseits des methodologischen Nationalismus", *Zeitschrift Soziale Welt* 61 (2010), s. 187-216, http://www.soziale-welt.nomos.de/fileadmin/soziale-welt/doc/Aufsatz_SozWelt_10_3-4.pdf.

Wolfgang Burgdorf, "Nationales Erwachen der Deutschen nach 1756", s. 8. http://www.goethezeitportal.de/fileadmin/PDF/db/wiss/epoche/burgdorf_nationales_erwachen.pdf.

Wolfgang Förster, *Klassische Deutsche Philosophie, Grundlinien Ihrer Entwicklung*, Lang, Frankfurt am Main, 2008, s. 7-65.

MARX-ENGELS (KİTAP, MAKALE VE MEKTUPLAR)

Not: Bu bölümde kitap başlıkları *italik* olarak verilmiştir.

MEW 1

Marx: Das philosophisches Manifest der historischen Rechtsschule, MEW 1, s. 78-85.

Marx: *Fransa'da Sınıf Savaşmaları 1848-1850*, Sol Yayınları, 2. Baskı, 1976.

Marx: *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung*, MEW 1, s. 378.

MEW 2

Marx-Engels: *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik*, MEW 2, s. 7.

Engels: *Das Fest der Nationen in London*, MEW 2, s. 611.

MEW 3

Marx-Engels: *Die deutsche Ideologie*, MEW 3.

MEW 4

Engels: Grundsätze des Kommunismus, MEW 4, s. 361.

Marx-Engels: Reden über Polen, MEW 4, s. 416.

Engels: Louis Blancs Rede auf dem Bankett zu Dijon, MEW 4, s. 426.

Marx: Rede über die Frage des Freihandels, MEW 4, s. 444.

Marx-Engels: *Manifest der Kommunistischen Partei*, MEW 4, s. 459.

Engels: Drei Neue Konstitutionen, MEW 4, s. 514.

MEW 5

Engels: Der Prager Aufstand, MEW 5, s. 80.

Engels: Die Polendebatte in Frankfurt, MEW 5, s. 319.

Marx: Sieg der Konterrevolution zu Wien, MEW 5, s. 455.

MEW 6

Engels: Der magyarische Kampf, MEW 6, s. 165.

Engels: Der demokratische Panslawismus, MEW 6, s. 270.

MEW 7

Marx: Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850, MEW 7, s. 9.

MEW 8

Engels: *Revolution und Konterrevolution in Deutschland*, MEW 8, s. 5.

MEW 9

Engels: Worum es in der Türkei in - Wirklichkeit geht, MEW 9, s. 13.

Engels: Was soll aus der europäischen Türkei werden?, MEW 9, s. 31.

Marx: Die britische Herrschaft in Indien, MEW 9, s. 127.

MEW 11

Engels: Deutschland und der Panslawismus, MEW 11, s. 193.

MEW 13

Engels: Po und Rhein, MEW 13, s. 225.

MEW 14

Marx: Herr Vogt, MEW 14, s. 381.

MEW 16

Engels: Was hat die Arbeiterklasse mit Polen zu tun?, MEW 16, s. 153.

Marx: Resolutionsentwurf des Generalrats über das Verhalten der britischen Regierung in der Amnestiefrage, MEW 16, s. 383.

Marx: Der Generalrat an den Föderalrat der romanischen Schweiz, MEW 16, s. 384.

Engels: Die Geschichte Irlands, MEW 16, s. 459.

MEW 18

Engels: Vorbemerkung zu der Broschüre "Soziales aus Russland", MEW 18, s. 584.

MEW 19

Marx: Kritik des Gothaer Programms, MEW 19, s. 13.

MEW 21

Engels: Vorrede zum Manifest der Kommunistischen Partei, MEW 21, s. 352.

Engels: Schutzzoll und Freihandel, MEW 21, s. 360.

Engels: Die Rolle der Gewalt in der Geschichte, MEW 21, s. 405.

MEW 22

Engels: Vorwort [zur zweiten polnischen Ausgabe (1892) des Manifests der kommunistischen Partei, MEW 22, s. 282f.

Engels: Marx, Heinrich Karl, MEW 22, s. 337.

Engels: Einleitung zu Marx` Klassenkämpfe in Frankreich 1848-1850 (1895), MEW 22, s. 509.

MEW 23

Marx: *Das Kapital. Band 1. Vorwort zur Kritik der politischen Ökonomie.* Vorwort zu 1.Auflage.

MEW 27

Engels: Brief an Marx vom 23.Mai 1851, MEW 27, s. 265.

MEW 28

Marx: Brief an Engels vom 10.März 1853, MEW 28, s. 221.

Engels: Brief an Joseph Weydemayer vom 12.April 1853, MEW 28, s. 575.

MEW 30

Engels: Brief an Marx vom 18.Dezember 1860, MEW 30, s. 127.

MEW 31

Marx: Brief an Engels vom 20.Juni 1866, MEW 31, s. 228f.

Marx: Brief an Engels vom 2.November 1867, MEW 31, s. 374.

Marx: Brief an Engels vom 30.November 1867, MEW 31, s. 398.

MEW 32

Engels: Brief an Marx vom 24.Oktober 1869, MEW 32, s. 378f.

Marx: Brief an Engels vom 18.November 1869, MEW 32, s. 392.

Marx: Brief an Engels vom 10.Dezember 1869, MEW 32, s. 413.

Marx: Brief an Engels vom 5.Juli 1870, MEW 32, s. 519.

Marx: Brief an Ludwig Kugelmann vom 29.November 1896, MEW 32, s. 637.

Marx: Brief an Sigfrid Meyer und August Vogt vom 9.April 1870, MEW 32, s. 665.

MEW 34

Engels: Brief an Marx vom 25.Juli 1876, MEW 34, s. 20.

Engels: Brief an Marx vom 25.August 1876, MEW 34, s. 26f.

Engels: Brief an Hermann Engels vom 18.Dezember 1876, MEW 34, s. 234f.

Engels: Brief an Wilhelm Liebknecht vom 2.Juli 1877, MEW 34, s. 281.

Marx: Brief an Wilhelm Liebknecht vom 04.Februar 1878, MEW 34, s. 317.

MEW 35

Engels: Brief an Karl Kautzky vom 07.Februar 1882, MEW 35, s. 269.

Engels: Brief an Eduard Bernstein vom 22-25. Februar 1882, MEW 35, s. 278.

MEW 36

Engels: Brief an August Bebel vom 17 November 1885, MEW 36, s. 390f.

MEW Ergänzungsband, Zweiter Teil

Engels: Ernst Moritz Arndt, s. 118.

LENİN (KİTAP, MAKALE VE MEKTUPLAR)

LW 3

Lenin: *Die Entwicklung des Kapitalismus in Russland. Der Prozess der Bildung des innerenMarktes für die Großindustrie*, LW 3, s. 7

LW 5

Lenin: *Was tun? Brennende Fragen unserer Bewegung*, LW 5, s. 355.

LW 6

Lenin: Zur Erklärung des "Bund", LW 6, s. 313.

Lenin: Das Manifest der armenischen Sozialdemokraten, LW 6, s. 320.

Lenin: Braucht das jüdische Proletariat eine "selbständige politische Partei"?, LW 6, s. 324.

Lenin: Die nationale Frage in unserem Programm, LW 6, s. 452.

Lenin: Resolutionsentwurf über die Stellung des "Bund" in der Partei, LW 6, s. 468.

Lenin: Rede über die Stellung des "Bund" in der SDAPR, LW 6. s. 485.

Lenin: Das letzte Wort des bundistischen Nationalismus, LW 6. s. 517.

LW 8

Lenin: An die jüdischen Arbeiter, LW 8, s. 496.

Lenin: Der internationale Sozialistenkongress in Stuttgart, LW 13 içinde, s. 66.

LW 17

Lenin: Über die Abwesenheit von Delegierten der nationalen Zentren auf der allgemeinen Parteikonferenz, LW 17, s. 455f.

LW 18

Lenin: Ein neues Kapitel der Weltgeschichte, LW 18, s. 361.

Lenin: Die Kadeten und die Nationalisten, LW 18, s. 364.

LW19

Lenin: Die Arbeiterklasse und die nationale Frage, LW 19, s. 74.

Lenin: Die nationale Frage, LW 19, s. 98.

Lenin: Die "Wechi"-leute und der Nationalismus, LW 19, s. 55.

Lenin: Hat Die "Prawda" Den Separatismus der Bundisten bewiesen?, LW 19, s. 163.

Lenin: Die Trennung des Liberalismus von der Demokratie, LW 19, s. 292.

Lenin: Über die "national-kulturelle" Autonomie, LW 19, s. 498.

Lenin: Die Kadetten und das "Selbstbestimmungsrecht der Völker", LW 19, s. 521.

Lenin: Über die "national-kulturelle Autonomie", LW 19, s. 498.

Lenin: Die nationale Zusammensetzung der Schüler in der russischen Schule, LW 19, s. 527.

Lenin: Die Separatisten in Russland und die Separatisten in Österreich, LW 19, s. 71.

Lenin: Das nationale Programm der SDAPR, LW 19, s. 535.

Lenin: Noch einmal über die Trennung des Schulwesens nach Nationalitäten, LW 19, s. 544.

Lenin: Liberalen und Demokraten zur Sprachenfragen, LW Werke 19, s. 345.

Lenin: Entwurf einer Plattform zum IV. Parteitag der Sozialdemokratie Lettlands, LW 19, s. 101.

Lenin: "Das Rußland von heute und die Arbeiterbewegung", LW 19, s. 28-33.

Lenin: Nationalisierung der jüdischen Schule, LW 19, 297-298.

LW 20

Lenin: Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage, LW 20, s. 1.

Lenin: Der Nationalliberalismus und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, LW 20, s. 43.

Lenin: "Nowoje Wremja" und "Retsch" über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, LW 20, s. 53.

Lenin: Ist eine obligatorische Staatssprache notwendig?, LW 20, s. 59.

Lenin: Noch einmal über "Nationalismus", LW 20, s. 99.

Lenin: Die englischen Liberalen und Irland, LW 20, s. 141.

Lenin: Über das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, LW 20, s. 395.

LW 21

Lenin: Die Konferenz der Auslandssektionen der SDAPR, LW 21, s. 152.

LW 22

Lenin: Die Ergebnisse der Diskussion über die Selbstbestimmung, LW 22, s. 326.

Lenin: Die sozialistische Revolution und das Selbstbestimmungsrecht der Nationen (Thesen), LW 22, s. 144.

LW 24

Lenin: Rede über die nationale Frage, LW 24, s. 289.

LW 26

Lenin: Zur Revision des Parteiprogramms, LW 26, s. 136.

LW 29

Lenin: Kritische Bemerkungen zur nationalen Frage, LW 29, s. 21.

Lenin: Bericht über Parteiprogramm, LW 29, s. 150-183.

Lenin: Einfügung in den edgültigen Entwurf des Programmpunkts zur Nationalen Frage, LW 29, s. 112.

LW 30

Lenin: Die Wahlen und die Diktatur des Proletariats, LW 30, s. 260.

LW 35

Lenin: Brief an A.M Gorki, LW 35, s. 65.

Lenin: An die Redaktion des "Sozialdemokrat", LW 35, s. 68.

LW 36

Lenin: Zur Frage der Nationalitäten oder der "Autonomisierung", LW 36, s. 590.

Lenin: Brief an den Parteitag, LW 36, s. 577.

Lenin: Brief an A.M Gorki, Lenin Briefe III, 1910-1914, s. 73.

Ergänzende Band 1,

Lenin: Die Thesen für ein Referat zur nationalen Frage, s. 324.

- Alman Romantizmi 20, 31, 46, 57, 59, 70, 71, 73, 75, 78, 82, 97, 133, 144, 154, 198, 336, 337, 353, 355
- Alman sosyal demokrasisi 19, 100, 163, 174, 175, 177
- Alter, Peter 29
- Altınoglu, Garbis 314
- Anderson, Benedict 24, 29, 55, 122, 292, 354
- Argast, Regula 79
- Atina demokrasisi 60
- Avineri, Shlomoa 299, 301, 302
- Avusturya sosyal demokrasisi 172, 176, 210, 220, 221, 228, 269
- Bagehot, Walter 286
- Bauer, Otto 20, 70, 72, 79, 95, 97, 98, 102, 113, 117, 131, 133, 135, 137, 139-171, 173, 177, 184-186, 189, 191-196, 198, 201, 205, 208-210, 215, 216, 234, 255, 256, 268, 277, 287, 325, 351, 355
- Bebel, August 130
- Beck, Ulrich 49-51
- Belli, Mihri 305, 315-321
- Benjamin, Walter 359
- Berlin, Isaiah 30, 36-41, 46, 48, 79
- Bernstein, Eduard 101, 183, 184
- bireysellik ilkesi 137, 139, 165, 167
- Bolşevizm 17, 183, 315
- Borggräfe, Henning 78
- bölgesel özerklik 249, 256, 257, 269
- Brünn Kongresi 134, 172, 174, 277
- Buharin, Nikolay 225, 243, 244, 261-263, 277
- Burgdorf, Wolfgang 58
- Canfora, Luciano 18, 267, 346-348
- Cliff, Tony 215, 239, 240
- Çar Petro 18
- Çek sosyal demokrasisi 208
- d'Azeglio, Massimo 24
- Dann, Otto 60, 352
- Davis, Horace B. 28, 56, 235, 262, 265, 266, 271, 277, 279
- Demokratik Ulus 15, 16, 20, 60, 264, 303, 327-329, 331, 333-336, 340, 341, 343, 350-353, 355-362, 366
- devlet-ulusları 27
- dinin depolitize edilmesi 41
- Durkheim, Emile 49
- Engels, Friedrich 19, 21, 26, 34, 45-47, 52, 84, 90-111, 113-122, 125, 126, 128-131, 133, 134, 139, 155, 156, 158, 161, 178-181, 184, 198, 214, 218, 221, 222, 243, 248, 265, 266, 290, 291, 308, 317, 321, 324, 336, 350, 355, 363
- Eötvös, József 29, 350, 351
- Fichte, Johann Gottlieb 23, 26, 29, 31, 37, 73, 74, 76-78, 86, 109, 225, 289, 329, 336
- Förster, Wolfgang 74
- Fransız Aydınlanması 20, 78
- Gellner, Ernest 20, 24, 29, 30, 71, 73, 145, 146, 281-287, 351, 353, 356
- Gesche, Astrid 75
- Gorki, Maksim 201, 250, 268
- Günzel, Stefan 56
- Heine, Heinrich 36, 37, 81, 90, 150
- Henschel, Frank 350
- Herder, Johann G. 23, 26, 29, 38, 63, 73, 75-78, 154, 329
- Hermann 74
- Hobsbawm, Eric J. 20, 24, 28-30, 34, 35, 44, 45, 131, 268, 281, 286-302, 353-355, 364, 365
- Jansen, Christian 78
- Joseph Sieyès, Emmanuel 56, 60
- Kant, Immanuel 19, 31, 36, 51, 52, 71, 81, 86, 142, 170, 361
- Kautsky, Karl 20, 29, 37, 45, 93,

- 95, 102, 108, 117-119, 128, 129, 131, 138, 139, 153, 165, 168-170, 175-177, 179-198, 201, 221-223, 232, 233, 241, 268, 337, 352, 355
- Kedourie, Elie 38
- Kıvılcımlı, Hikmet 305-315, 320
- Kizwalter, Thomas 285
- Kohn, Hans 27, 30, 31, 33, 34, 38, 41, 42, 46, 47, 54, 63, 73, 74, 77-81, 85, 86, 89, 90, 351, 364
- kozmpolit metodoloji 42
- kozmpolitizm 29, 43, 46, 49-52, 76, 97, 150, 163-165, 216, 317
- kozmpolit-liberalizmden milliyetçiliğe geçiş 34, 57, 63, 74, 75, 83, 85, 251
- Köhler, Benedikt 49
- Kühn, Manfred 77
- kültür-ulusları 27
- kültürel özerklik 138, 243, 254-257, 266, 272, 277
- Langewiesche, Dieter 28
- Leichter, Otto 170
- Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov 20, 21, 95, 96, 103, 106, 113, 117, 120-122, 125, 131, 134, 169, 170, 176, 180, 183-186, 190, 198, 200-202, 214, 218, 223, 234-241, 243-268, 270, 273-279, 298, 302, 304, 309, 310, 319-321, 323, 324, 326, 330, 340, 350, 355, 361, 365
- Liakos, Antonis 128, 130
- Lord Acton 53-55
- Löw, Raimund 134, 135, 171, 172, 176-178, 193
- Löwy, Michael 44, 45, 70, 71, 91, 92, 109, 120, 237, 238, 278
- Lukacs, George 340
- Luxemburg, Rosa, 47, 120, 131, 185, 190, 198, 199, 201, 213-241, 256, 257, 262
- Machiavelli, Niccolo 35, 81
- Maraşlı, Recep 314, 315
- Marksizm 16-20, 34, 44, 45, 47, 48, 70, 89, 91, 92, 94, 117, 120, 133, 135, 139, 140, 179, 180, 182, 183, 192, 198, 199, 206, 213, 224, 236, 258, 259, 268, 276, 290, 291, 298, 301, 310, 323, 329, 337, 352, 354, 355, 363
- Marx, Karl 19, 21, 26, 33-37, 40, 45-48, 51, 52, 71, 73, 79, 80, 84, 88-98, 102, 103, 106, 108, 109, 111, 117, 118-131, 133, 134, 136, 137, 140, 143, 178-181, 184, 192, 198, 214, 218, 221-223, 243, 248, 249, 265, 266, 283, 290, 291, 302, 306, 308, 317, 321, 324, 336, 337-340, 350, 351, 353, 355, 357, 363, 364
- Meinecke, Friedrich 27, 82
- merkezileşme 120, 121, 218, 228-230, 232, 336
- Mill, John Stuart 53-55
- millet 15, 18-20, 23-28, 30, 32, 34, 35, 37, 41-45, 47, 53, 55, 62, 64, 66-68, 70, 73, 86, 89, 93, 94, 96, 125, 130, 133, 178, 198, 212, 219, 222, 226, 234, 244, 246, 250, 260-262, 266-268, 274, 281, 283, 286-296, 298-301, 303, 305, 315-317, 321, 350, 353-355, 357, 359, 365
- milliyet ilkesi 33, 34, 152, 153, 155, 189, 288-291, 295, 298, 356
- Milliyet ve Enternasyonallık 184
- milliyetçi metodoloji 45
- milliyetçiliğin geleceği 37, 300
- milliyetçilik ideolojisi 36, 43, 74, 282, 297, 299, 332, 358, 365
- Mommsen, Hans 117, 135, 178, 198
- Montesquieu 56, 58
- Nairn, Tom 44, 45, 301
- Napolyon 28, 33, 38, 40, 55, 60, 61, 76, 82, 153, 154, 225, 231
- Öcalan, Abdullah 305, 322, 327-340, 353
- özerklik 134, 138, 165, 167-169, 174, 192, 194, 195, 199, 208, 209, 215, 218, 224, 229-234, 236, 243, 245, 246, 249, 253-257, 262, 266, 269, 272, 277, 335
- politikanın demokratikleşmesi 60
- Polonya Sosyal Demokrasisi (PSD) 216, 224
- Polonya Sosyalist Partisi (PSP) 216
- Proudhon, Pierre-Joseph 125
- Renan, Ernest 28, 60, 63-70, 84, 152, 287, 291
- Rosdolsky, Roman 45, 92, 93, 95, 97-103, 106-109, 119, 129-131, 182
- Rosenberg, Arthur 17, 18, 77
- Rousseau, Jean-Jacques 56, 58-60, 346
- Russell, Bertrand 40, 366
- Scharinger, Manfred 93, 106, 121, 181
- Schulze, Hagen 38
- Sieyès, Abbé (Emmanuel Joseph Sieyès) 28, 56, 60-63, 231, 361
- Smith, Antony D. 29, 43, 49
- Spengler, Oswald 19, 77, 80, 87-90
- Stalin, Josef 18, 20, 29, 117, 170, 198, 218, 250, 261, 263, 267-279, 287, 316, 324, 330, 347, 352, 354, 355, 364
- Strasser, Josef 20, 135, 168, 199-213
- Tanner, Jakob 26
- tarihsel materyalizm 92, 97, 106, 119, 198, 221, 248
- Tarihsiz Halklar 96-98, 101, 103-106, 109, 119, 128, 131, 155-157, 161
- Tocqueville, Alexis de 28, 36
- Tönnies, Ferdinand 80, 144
- Treitschke, Heinrich von 54, 81, 85, 86
- ulusal egemenlik 59
- ulusal kimliğin politikleşmesi 41
- ulusal-kültürel özerklik 138, 139, 243, 253-257, 266, 272, 277
- Voltaire 26, 47, 56-58
- Vorländer, Hans 344, 346
- Wagner, Eric 201
- Wehler, Hans-Ulrich 25, 30, 31, 35, 286, 346
- yurtseverlik ve kozmpolitizm 76
- Zedong, Mao 323, 355

“Modern çağın dini olan milliyetçiliğin güçlü olması ve ona karşı ideolojik mücadelenin yavaşlığı, cesaretimizi kırmamalıdır. Milliyetçi ideolojiye karşı mücadeleye girişenler, en küçük başarılarından memnun olmalı, uzun sürecek olan bu mücadelede hem kararlı hem sabırlı olmayı öğrenmelidirler. Kötümser ve iyimser olmak için nedenler vardır. Kötü gelişmeleri görmezden gelmeyen, aydınlatıcı fikir ve eylemlerin değiştirici gücüne inanan iyimser tutum, daha gerçekçi bir yaklaşımdır.”

nsan topluluklarının arasına aşılmaz bariyerler kuran bir milliyetçiliğin aşılması gerektiği fikri demokrasi güçlerinin uzunca bir süredir gündeminde. Öte yandan modern toplumların içinde bulunduğu krizi tanımlayan anlam arayışına/anomiye bir yanıt sunduğu düşünülen “aidiyet”in cazibesi beraberinde milliyetçiliğe sıkıca sarılmayı da zaman zaman mümkün kılabiliyor.

Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus milliyetçilik tartışmalarına odaklanarak ve bunun Marksizm içi tartışmalarda nasıl kavrandığını ortaya koyarak milliyetçiliğin dayandığı ilkeleri gözler önüne serip milliyetçiliğin gücünü kırarak önemli bir tezi, “Demokratik Ulus” tezini ileri sürüyor ve bizi milliyetçilik üzerine yeniden düşünmeye çağırıyor. ■